ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΗ' ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1954—56
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
(ἐτήσιαι)

Ἐσωτερικοῦ	Δρχ.	500
Νομ. Προσώπων, Ὀργανισμῶν, Τραπεζῶν	»	800
Κοινοτήτων & Σχολείων	»	500
Ἐξωτερικοῦ	Δολλ.	25
Τιμὴ τεύχους	Δρχ.	120

FEDERATION INTERNATIONALE de la Presse Periodique
ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Λ. Ι. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ (Ἀθῆναι)
ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
ΓΙΩΡΓ. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ (Ἀθῆναι)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθῆναι)

Ἐμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μονὴ Φιλανθρωπινῶν	:	Τοιχογραφία	Σελ. 578
Δημοσθ. Κόκκινου	:	Ἡ Παράδοση καὶ ἡ ἐποχή μας (ἄρθρο)	» 579
Δημ. Β. Σιωμοπούλου	:	Ἑλληνικὴ Παράδοση (δοκίμιο)	» 582
Γιάννη Α. Σακελλίωνα	:	Ἡ Παράδοση (δοκίμιο)	» 591
Δημ. Κ. Ἀγραφιώτη	:	Ἐπιστροφὴ στὴν Παράδοση (δοκίμιο)	» 598
Λ. Α. Τατσιόπουλου	:	Ἑλληνικὴ Παράδοση (ἄρθρο)	» 607
Φιλαρέτου Βιτάλη	:	Ὁ κῶδιξ τῆς Θεοφανείου Σχολῆς Πρεβέζης (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 611
Ἀναστασίου Εὐθυμίου	:	Κοντιστιώτικα χρονικὰ (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 619
Παν. Δ. Τζιόβα	:	Ἡ Ἐνιαία Δημογεροντία Ἰωαννίνων (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 621
Μητροπολίτου Γερβασίου	:	Ἀνέκδοτον Ἡμερολόγιον (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 640
Τριαντ. Δ. Παπαζήση	:	Ἠπειρωτικὲς Ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια (λαογρ. μελέτη)	» 649
Χρήστου Σκανδάλη	:	Ἡ λαϊκὴ λατρεία (λαογρ. μελέτη)	» 659
Ἀλεξ. Λαζάνη	:	Τοπωνύμια Κατσανοχωρίων (λαογρ. συλλογὴ)	» 667
Γιάννη Περυσινάκη	:	«Ὕμνος στὸν Πάνα» (φιλολ. μελέτη)	» 676
Gregor Maranon (μετάφρ. Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	:	Ὁ Γκρέκο καὶ τὸ Τολέδο (δοκίμιο)	» 696
Λιλῆς Ἰακωβίδη	:	Ἀνθρώπινοι τόποι (ποίημα)	» 707
Κώστα Τσιλιμαντοῦ	:	Ποίηση - Πάσχα (ποιήματα)	» 708
Κώστα Μ. Οἰκονόμου	:	Ἀπ' τὴν καρδιὰ τῆς Πυθίας (ποίημα)	» 709
Γιώργου Δέλιου	:	Τὸ μυθιστόρημα (δοκίμιο)	» 710
Γ. Σάντη	:	Τραγούδι (ποίημα)	» 715
Ἄννας Δερέκα	:	Εἰκόνα - Καταστάσεις (ποιήματα)	» 716
Νίκου Α. Τέντα	:	Τὸ λείψανο τῆς σκύλας (διήγημα)	» 717
Προπέρτιου (μετ. Β. Λαζανᾶ)	:	Δεκάτη Τρίτη καὶ Δεκάτη Τετάρτη Ἐλεγεία τοῦ Πρώτου Βιβλίου (ποιήματα)	» 726
Βούλας Μέγα	:	Τὸ ρόδι ποὺ τὸ ἔλεγαν Ἐσπάνα (ποίημα)	» 728
Roland Certa (μετ. Φ. Δέλφη)	:	Οἱ μορφές μας (ποίημα)	» 729
Μπωντλαὶρ (μετ. Α. Γεροντικοῦ)	:	Ὦ πόνε μου φρονίμεψε (ποίημα)	» 730
Ἴον Μπρὰντ (μετ. Γ. Κόκκινου)	:	Τὸ ὄργανο τῶν σημύδων — Δρῦς — Θάλασσα — Εἶσαι σὰν μιὰ νύχτα (ποιήματα)	» 730
Archibald Macleish (μετ. Νίκου Σπάνια)	:	Ἀθετημένη ὑπόσχεση (ποίημα)	» 732
Θαν. Παπαθανασοπούλου	:	Ὁ Καζαντζάκης νομικὸς (δοκίμιο)	» 733
Χρήστου Πέτρου	:	Ὁ ποιητὴς — Εἶναι — Ἀδελφέ μου (ποιήματα)	» 739
Πηνελ. Π. Μαρνέλη	:	Ἀλλαγὲς (ποίημα)	» 740
Παν. Δ. Τζιόβα	:	Προσωπικὸ (ποίημα)	» 746
Γιώργου Μ. Οἰκονόμου	:	Ἡ εὐθεῖα τῶν κύκλων (διήγημα)	» 747
Κυριάκου Ι. Βαλαβάνη	:	Πάλεμα (ποίημα)	» 750

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σημειώματα: Μιὰ ἀναγκαία σύνδεση (Α. Γεροντικοῦ) — Τιμὴ στὴν Χρυσάνθη Ζιτσαία («Η.Ε.») — Διπλὴ μνήμη (Κ. Φώτου) — Παναγία ἡ Μοσχοπολίτισσα (Νικ. Β. Λώλη) — Ἡ Βέμπο στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις (Γ. Χρηστίδη) — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου.—

ΔΗΣΕΙΣ: Συντάξεως: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολῆ 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ)νίκη
Ἐκτύπωση: Τυπογραφεῖο «Η ΔΩΔΩΝΗ», Κονίτσης 195, τηλ. 920.610 & 925.159 - Θεσ)νίκη

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΗ' - ΤΕΥΧΟΣ 327 - 328
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1979
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

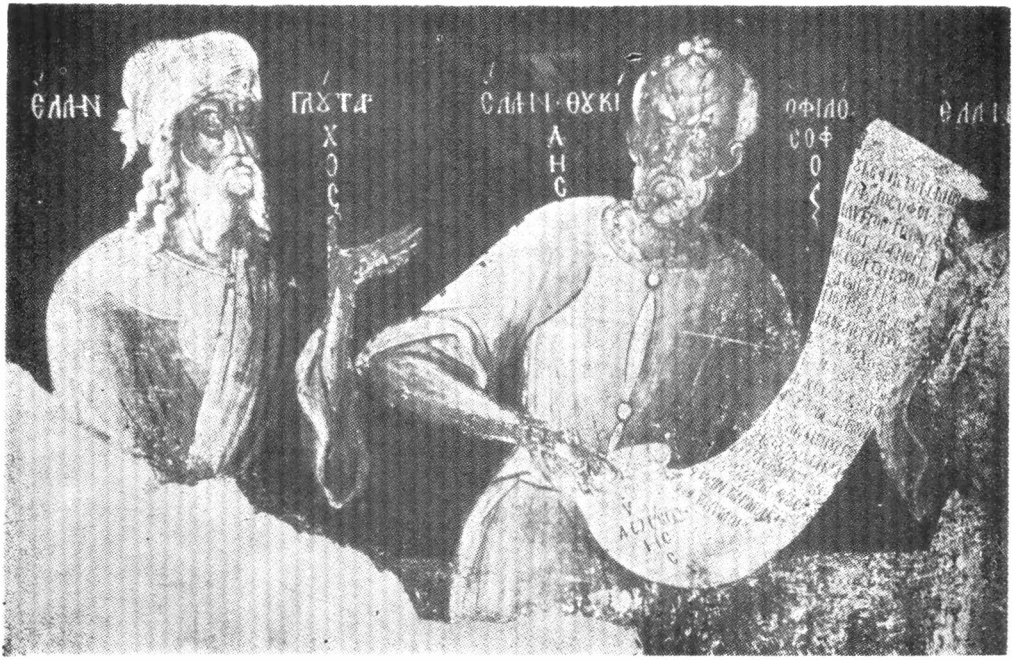

('Ο Πλούταρχος καὶ ὁ Θουκυδίδης στὸν ἐξωνάρθηκα τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Φιλανθρωπινῶν (1560 μ.Χ.) στὸ νησὶ τῶν 'Ιωαννίνων).

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΗ΄ ◆ ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1979 ◆ ΤΕΥΧΟΣ 327 - 328

Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Στὴν ἐποχὴ τούτη, ποὺ οἱ τεχνικοεπιστημονικὲς ἐπιτεύξεις ὁδηγοῦν σ' ἕναν εὐρύτερο χῶρο οἰκουμενικῶν διαστάσεων, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εὑρίσκεται ἐνώπιον μιᾶς κοσμοϊστορικῆς περιόδου. Γιατί, κάτω ἀπ' τοὺς καταλυτικοὺς ἀντικατοπτρισμοὺς τῶν νέων εἰδώλων τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, ἔχει χάσει τὴν αἴσθηση τῆς ἀνθρώπινης κλίμακας ποὺ τὸν ἔδενε μὲ τὸν κόσμο. Ἔτσι, ἔπαψε νὰ νοιώθει πὼς ἔχει τὴν ἡλικία τῆς παράδοσης, πὼς μπορεῖ νὰ μιλάει μὲ τὸν τόπο του καί, πρὸ παντός, πὼς ἡ ἠθικὴ καταξίωση καὶ ἡ ὑπαρξιακὴ κατάφαση τῆς ζωῆς δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὴν ἱστορικὴ μνήμη καὶ τὴν συνέχεια τῆς πορείας του πάνω στὴ γῆ τῆς πατρίδας.

Γιατί, ὁ μαγνήτης τοῦ πηλοῦ, ποὺ φέρει μέσα του ὁ ὑλικὸς εὐδαιμονισμός, τὸν ὑποβαθμίζει ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ τὸν ὑπνωτίζει μὲ τὴν βαρειὰ ἐκείνη μέθη τοῦ λωτοῦ τῆς ἀμνήμονης πόλης καὶ τὸν ἀπογυμνώνει ἀπ' τὸν μῦθο τῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, στὰ τελευταῖα πενῆντα χρόνια, ποὺ φάνηκαν οἱ φωτεινὲς ἐκρήξεις ἀπὸ μιὰν ὑπολανθάνουσα, ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας, ἐπανάσταση ποὺ ἔφερε τὸ κίνημα τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, ἄρχισε νὰ κατακλύζεται ἡ Εὐρώπη ἀπ' τὶς τερατογόνες νέες ἀλλοιώσεις τῆς ἀνθρώπινης ὅρασης καὶ νὰ χάνει τὴν εὐαισθησία της ποὺ τὴν ἔδενε μὲ τὸ ὄνειρο καὶ τὴν προσδοκία. Καί, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἀσύλληπτη θεομηνία τῆς παραφροσύνης καὶ τῆς μηδένισης, ποὺ ἅπλωσε πάνω ἀπ' τοὺς λαοὺς ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ὅλη αὐτὴ ἡ θολὴ ἀτμόσφαιρα καὶ ἡ ἀνησυχία, δημιούργησαν ἕναν καινούργιο κόσμο, γεννημένον μαζὶ μὲ τὴν κυριαρχία τῆς μηχανῆς, ποὺ πῆρε μιὰ νέα ὄψη, χωρὶς μνήμη, μὲ ρευστὸ περιεχόμενο καί, πρὸ παντός, δίχως ἀντίσταση στὴν ἰσοπέδωση τῆς οὐδέτερης σκέψης. Στηρίξαμε τὶς ἐλπίδες μονάχα στὴν ἐπιστήμη, ἀφοῦ ἀποξηράναμε καὶ αὐτῆς τὶς ρίζες, βέβαιοι πὼς μποροῦμε νὰ ζήσουμε ὅπως ἕνα αὐτόνομο ἐπεισόδιο μέσα στὸ σύμπαν. Καί, ἔτσι, φτάσαμε τώρα ἐνώπιον μιᾶς φοβερῆς ἐσωτερικῆς πτώχευσης, μιᾶς λευκῆς ἀβύσσου, ὅπου δὲν ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος, παρὰ μονάχα ὡς ἀπρόσωπη μονάδα, γιὰ νὰ κρατήσει τὴν συνομιλία μὲ τὸ φεγγάρι καὶ γιὰ νὰ νοιώσει τὸ ρῖγος ἀπ' τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στὸν φθόγγον ἑνὸς κότσυφα τὴν ἄνοιξη. Ἡ ἀπομυθοποίηση, ποὺ φέρει αὐτὸ τὸ νέφος τῆς ἄρριζης φιλοσοφίας μὲ τὴν στίλβη τῶν ἀναισθητοποιητικῶν ἀγαθῶν, εἶναι ἡ ὀδυνηρότερη ἀποφλοίωση καὶ ὁδηγεῖ στὸ κενὸ ποὺ δὲν ἔχει ἄκρη, ὅπου ὁ ἄνθρωπος μένει μετέωρος, χωρὶς ἀνάμνηση καὶ χωρὶς ἀναζητήσεις.

Κάτω ἀπ' αὐτὸν τὸν ταραγμένον οὐρανό, ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἐλπίδες γιὰ νὰ φτερουγίσουν περιστερὲς μ' ἕναν κλάδον ἐλαίας, ἦταν ἐπόμενον νὰ χάσουμε καὶ τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν ἠθικὴ δικαίωση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Γι' αὐτό, τὸ περιλάλητο ἄγχος τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ κυριαρχεῖ σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης (ἰδιαίτερα στὴν λογοτεχνία, στὴν μουσική, στὶς φιλοσοφι-

κὲς ψαύσεις, στὶς εἰκαστικὲς τέχνες καὶ γενικώτερα στὴν πολιτιστικὴ πορεία τῶν καιρῶν μας), χαρακτηρίζει ἔντονα τὴν ἐποχὴ τούτη μὲ τὰ μεγάλα κοινωνικὰ μεγέθη καὶ τὴν οἰκουμενικὴ συνείδηση. Εἶναι τὸ μήνυμα γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχουμε μιὰ πατρίδα δική μας, νὰ εἴμαστε κάτι ἀπ' αὐτὸ τὸ μεγάλο καὶ ἀνεξήγητο σύμπαν, νὰ ἔχουμε μνήμη καὶ συνέχεια, γιὰ νὰ μὴν εἴμαστε ξεκρέμαστοι καὶ φτωχοὶ ἀπὸ πατρίδα καὶ ὄνειρα. Γιατί, τὸ ἄγχος αὐτό, ποὺ καταδυναστεύει τὴν ἐποχὴ τούτη μὲ τὶς ἐκπληκτικὲς δυνατότητες νὰ κάνουμε τὴ ζωή μας καὶ μεγαλύτερη καὶ καλύτερη, δὲν εἶναι ἀπόρροια κυρίως τοῦ ἐπικρεμάμενου φόβου (ἕναν φόβο ποὺ τὸν εἶχαν πάντοτε οἱ ἄνθρωποι καί, μάλιστα, σὲ περιόδους ποὺ δὲν δύνονταν νὰ ἀντιδράσουν οὔτε στοὺς ἰσχυροὺς οὔτε στὶς καιρικὲς συνθῆκες καὶ ποὺ οἱ ἐπιδημίες καὶ ἡ ἔλλειψη πρόνοιας ἔκαναν τὸν ἄνθρωπο νὰ νοιώθει πιὸ ἀδύνατος), ἀλλὰ τῆς ἀπώλειας ἐπαφῆς μὲ τὴν φύση καὶ τὶς κοινὲς ρίζες τῆς λαϊκῆς ὑπόστασης. Μάλιστα, ἰδιαίτερα γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες, ποὺ ἔχουμε τὴν μεγάλη προγονικὴ κληρονομιὰ καὶ ποὺ φτάσαμε ὡς ἐδῶ κατάφορτοι ἀπὸ συνταρακτικὴν ἱστορία, ἀπὸ τὴν λάμψη ἑνὸς πολιτισμοῦ ποὺ θεμελίωσε τὸν κόσμον ὁλόκληρο, ἀπὸ τὴν ἀνανέωση τῆς οἰκουμένης μὲ τὸν χριστιανισμό, καὶ πού, μέσα ἀπὸ κοσμογονικὲς δοκιμασίες καὶ πράξεις ἀποθεώσαμε τὴν ἀνθρώπινη ψυχή, ἡ ἀνάγκη νὰ διαφυλάξουμε αὐτὴν τὴν ἄρρητη ἀποταμίευση ποὺ φέραμε ὡς φυλετικὸ καὶ ἐθνικὸ βίωμα μέχρι τὶς ἀνατρεπτικὲς τοῦτες ἡμέρες, ἔχει τὴν ἀξία καὶ τὸ βάρος ἴσως τῆς πιὸ ἀποφασιστικῆς μάχης νὰ ζήσουμε ἢ νὰ ἀφανιστοῦμε ὡς λαὸς μὲ ξεχωριστὴ ὀντότητα. Γιατί, μέσα στὸν εὐρύτερο χῶρο ἑνὸς ἄφευκτου συγκρητισμοῦ καὶ ἀποχρωματισμένης ὑπερεθνικῆς κοινότητας, ὅπου θὰ ὑποχρεωθοῦμε νὰ ζήσουμε, μοιραῖα, θὰ ἐπιβιώσουν μονάχα ἐκεῖνοι οἱ λαοὶ ποὺ θὰ κρατήσουν τὴν ἱστορική τους μνήμη καὶ τὴν ἐθνική τους ταυτότητα. Κι' ἐμεῖς, ποὺ κρατηθήκαμε τέσσερες ὁλόκληρους αἰῶνες ζοφερῆς δουλείας, ὄχι μόνο χωρὶς νὰ χάσουμε τὴν συνέχεια, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργήσουμε ἕναν νέο ἑλληνισμὸ ποὺ ἀνέθαλε ἀπ' τὶς στάχτες κι' ἀπ' τὰ ἐρείπια κι' ἀπ' τὰ ὄνειρα στὸ εἰκονοστάσι, ἔχουμε τὸ βαρὺ χρέος τῆς ἱστορίας νὰ διαφυλάξουμε αὐτὴν τὴν μεγάλη κληρονομιά.

Νὰ διατηρήσουμε τὴν ἀναμμένη ἑστία μὲ τὴν ζεστὴ στάχτη τῶν προγόνων, αὐτῶν ποὺ κοιμήθηκαν κάτω ἀπ' τὸ γλυκύτατον ὅραμα τῆς 'Ανάστασης τοῦ Γένους, ποὺ φύλαξαν μὲ τὴν ἀναπνοή τους τὴν πίστη γιὰ τὸ ξύπνημα ἀπ' τὴν μεγάλη νύχτα καὶ ποὺ εὐτύχησαν νὰ μᾶς παραδώσουν τὴν λαμπρότερη παράδοση τῶν Μεγάλων Εὐεργετῶν καὶ Διδασκάλων τοῦ Γένους. Γιατί, διαφορετικά, θὰ μείνουμε μονάχα μὲ τὰ μνημεῖα καὶ τὰ μουσεῖα καὶ δὲν θὰ ἔχουμε νὰ δώσουμε, στὸν παγκόσμιο πολιτισμὸ καὶ στὸν νέον ἄνθρωπο μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς οἰκουμενικῆς κλίμακας, παρὰ μονάχα ἕνα ὄνομα χωρὶς σύγχρονο ἀντίκρυσμα. Καὶ ὁ χλωρὸς αὐτὸς κορμός, ποὺ δὲν χάθηκε ἐπὶ τόσους αἰῶνες, θὰ μείνει δίχως «τὶς ρίζες στὸ νερὸ καὶ τὴν δροσιὰ στὰ φύλλα», ἐνῶ ἐμεῖς θὰ ζήσουμε ὡς εἴδωλα μέσα σ' ἕναν σπασμένον καθρέφτη μὲ ἀπατηλὲς ἀντανακλάσεις στὶς λέξεις τῶν ἐπιστημονικῶν βιβλίων. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοίρα, ἄλλωστε, τῶν λαῶν ποὺ ἀπώλεσαν τὸν δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τὸ μητρικὸ γάλα ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ λαϊκοῦ τους πολιτισμοῦ. Καί, τώρα, ποὺ ἡ πίεση ἀπ' τὶς ἀπρόσωπες δυνάμεις καὶ τὴν βιβλικὴ ἔξοδο σ' ἕναν κόσμο ποὺ δὲν ἔχει σύνορα καὶ ἀποστάσεις, διακελίζει τὴν ἔρημο χωρὶς νεφώσεις καὶ χωρὶς ἴσκιους, εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμουμε συνείδηση τὸν κίνδυνο νὰ μείνουμε μόνο μὲ τὰ ὄρη καὶ τὶς πεδιάδες, γιομάτες ἴσως ὅλα τὰ ἀγαθά, ἀλλὰ χωρὶς τὰ ἴχνη ποὺ ἀναζητᾶμε γιὰ νὰ συναντήσουμε τὸν ἴδιο μος τὸ λαό.

Οἱ λέξεις τοῦτες, ποὺ ἔχουν ἴσως περισσότερο ποιητικὸ ρῖγος ἀπ' ὅ,τι θὰ ζητοῦσε μιὰ λογικὴ ἀποτίμηση, δὲν εἶναι μιὰ ρομαντικὴ παρόρμηση. Γνωρίζουμε καλὰ τὸν μέγαν αὐχμὸ ποὺ κατακαίει τὴν κίνηση τῆς ἀσφάλτου, δὲν ἀγνοοῦμε πῶς ξέχασαν οἱ κορασίδες νὰ ὀνειρεύονται, πῶς οἱ ἄνθρωποι σκοτώνονται γιὰ τὰ συμ-

φέροντα τῶν ἰσχυρῶν καὶ ξέρουμε, ἀκόμα, πὼς οἱ νέοι μας, ψάχνοντας γιὰ ἕνα καλύτερο μέλλον, ἀσωτεύονται γιὰ νὰ ζήσουν οἱ λαοὶ χωρὶς τὸν πόλεμο καὶ τὴν πείνα. Ἀντίθετα, ξεκινώντας ἴσα - ἴσα ἀπ' αὐτὲς τὶς διαπιστώσεις καὶ στημένοι πάντα στὶς προφυλακές, θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ καταθέσουμε αὐτὴν τὴν μαρτυρία. Γι' αὐτό, εἶναι χνωτισμένες ἀπ' τὸν πυρετὸ ἑνὸς συναισθήματος ἀγάπη σκαὶ ἀνησυχίας. Γιατί, στὴν πατρίδα μας μὲ τὶς τόσες φλεβοτομήσεις καὶ τὶς χυμώδεις ἀναβλαστήσεις πάνω στὸ ἀγέραστο κλῆμα της, δυστυχῶς, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἡ ἀνησυχία καὶ τὸ πάθος, στὸν βαθμὸ ποὺ ἐπιβάλλουν οἱ κίνδυνοι νὰ μείνουμε μὲ ἀφύλαχτες τὶς πόρτες, γιὰ νὰ διαστρώσουμε αὐτὸν τὸν ἐθνικὸ θησαυρὸ σὲ ὁλόκληρο τὸν μεταπελευθερωτικό μας βίο. Ἀφήνουμε τοὺς Ἕλληνες ποὺ πάσχουν, μόνους καὶ ἀβοήθητους, νὰ σηκώσουν τὸ βάρος τῶν αἰώνων, νὰ κρατήσουν μὲ τοὺς ὤμους τους τὸ μεγάλο ποτάμι καὶ τὴν πλημμύρα τῆς εὐρωπαϊκῆς παλίρροιας, δίνοντας μονάχα ἀδάπανα χειροκροτήματα, ἑορταστικοὺς ἀφορισμοὺς καὶ ἀνακοινώσεις πού, ὅμως, ὅλα μένουν νὰ εἶναι στὰ χαρτιὰ καὶ ὄχι μέσα στὶς φλέβες τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ποὺ δὲν δένονται μὲ τὴν ἐξέλιξη καὶ τὴν πορεία τῶν ζωντανῶν ἀνθρώπων. Καί, ἔτσι, ἡ Παράδοση γίνεται μονάχα ἕνα σύθημα, μιὰ εὐχὴ καὶ μιὰ ἐνθάρρυνση, χωρὶς τὴν οὐσιαστικὴ σταυροφορία γιὰ νὰ τὴν κάνουμε ζωὴ καὶ βίωμα, γιὰ νὰ τὴν μεταγγίσουμε ὡς αἷμα στὶς ἀρτηρίες τῆς κοινωνικῆς συνείδησης, πρᾶγμα ποὺ καταντάει, στὸ τέλος, νὰ εἶναι περισσότερο ἀναφορὰ παρὰ γεγονός.

Κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα θεώρησης, τὸ Ἔτος Ἑλληνικῆς Παράδοσης, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε πάρει ἄλλες διαστάσεις, νὰ προγραμματιστεῖ ὡς ἕνα γεγονὸς δριακῆς σημασίας γιὰ τὸ ἔθνος, νὰ ξεκινήσει ἀπ' τὶς πνευματικὲς ἐπάλξεις τῆς ἐπαρχίας καί, γενικώτερα, νὰ συνδεθεῖ ὀργανικὰ μὲ τὴν ζωή μας σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν περάσει μονάχα μὲ τὸν ἄτονο (καὶ οὐσιαστικὰ ἄκαρπο) θόρυβο ἀπ' τὶς ἐφημερίδες, τὴν τηλεόραση καὶ τὶς λίγες διαλέξεις. Θὰ ἔπρεπε, ἀκόμα, νὰ κινητοποιηθοῦν οἱ ἁρμοὶ τῆς δημόσιας ζωῆς, νὰ φτάσει τὸ ρεῦμα ὡς τὶς ἀπόμακρες γωνιὲς τῆς πατρίδας καὶ νὰ κηρυχτεῖ ἕνας εἰρηνικὸς ἱερὸς ἀγώνας γιὰ τὴν διάσωση τῆς ρωμιοσύνης, γιὰ τὴν ἀναπάτριση τῶν ἀξιῶν ποὺ παραχώθηκαν στὴν χόβολη τῆς πατρικῆς ἑστίας, ὄχι βέβαια μέσ' ἀπ' τὰ γραφεῖα καὶ τὶς ἐξορμήσεις ἀπ' τὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ ἀπ' τὴν ἀγρύπνια τῶν νέων ποὺ ἀναζητοῦν τὴν ροὴ τῆς ζωῆς κι' ἀπ' τὰ λησμονημένα χωριὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ μοχθοῦν πάνω σ' αὐτὴν τὴν γῆ μὲ τὰ ὄνειρα καὶ τὰ βήματα τῶν χρόνων. Γιατί, χωρὶς αὐτὴν τὴν ἀναθέρμανση στὸ κύριο καὶ βαθύτερο ὑπόστρωμα τοῦ λαοῦ, χωρὶς τὴν ἄκρη στὸ πέλαγος τῆς ὀδύσσειας καὶ χωρὶς τὸν ἐνοφθαλμισμὸ τῆς καθημερινότητας μὲ τὶς ἀξίες ποὺ διαφύλαξε ἡ ζωντανὴ παράδοση, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὴν νέα πραγματικότητα, ποὺ ἀναδύεται ἀπ' τὴν πρωΐα (μιὰ πρωΐα τόσο ὑποσχετικὴ καὶ τόσο θελκτική, ἔστω καὶ κάτω ἀπ' τὶς βαρειὲς νεφώσεις τῆς πυρηνικῆς ἀπειλῆς) ἑνὸς οἰκουμενικοῦ κόσμου, ὅπου οἱ ἄνθρωποι θὰ κοατήσουν μονάχα ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἀντέξει στὴν τυποποίηση καὶ τὴν κόπωση τῆς ἀπρόσωπης παρουσίας. Γι' αὐτό, τὸ Ἔτος τῆς Παράδοσης, θὰ θέλαμε νὰ εἶναι μιὰ οὐσιαστικὴ πρωτοπορεία γιὰ τὴν ἀνανέωσή μας, πέρ' ἀπ' τὶς ἐνασχολήσεις τῶν εἰδικῶν καὶ τὰ συμπόσια τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων, νὰ γίνει στόχος πρωταρχικῆς πρόνοιας γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴν ἀνάδειξή μας ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους λαούς. Καί, εἰδικώτερα, τώρα μὲ τὴν ἔνταξή μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα, θὰ ἔπρεπε νὰ συνυφανθεῖ μὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς δραστηριότητας στὴν κρατικὴ μηχανὴ γιὰ τὴν ἀναγκαία προετοιμασία καί, πρὸ παντός, μὲ ὅλο τὸ πάθος νὰ μὴν χάσουμε τὴν ἐθνική μας φυσιογνωμία, γιὰ τὴν ὁποία, τὰ ἄλλα κράτη, σὲ Ἀνατολὴ καὶ Λύση, χάραξαν μεγάλες ἀφετηρίες καὶ ἐπιστρατεύουν τὴν καλύτερη νεολαία τους.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΔΗΜ. Β. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Μαθαίνομε γιὰ τοὺς Κινέζους, ὅτι ἀνέπτυξαν ἕναν ἰδιότυπο πολιτισμό, δηλ. δικό τους, σύμφωνα μὲ τὴ δική τους πολιτιστικὴ πορεία, ποὺ τὴν καθόρισαν πολλοὶ καὶ διάφοροι λόγοι. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ εἰποῦμε γιὰ τοὺς Ἰνδούς, τοὺς Αἰγύπτιους, τοὺς Ἕλληνες, τοὺς Ρωμαίους, τοὺς Ἑβραίους, τοὺς Ἄραβες κ.λ.π.

Οἱ Ρωμαῖοι πῆραν βέβαια πολλὰ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ λέγεται συχνὰ γι᾽ αὐτούς, ὅτι συνέχισαν τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Συγγενεῖς εἶναι οἱ δύο λαοὶ καὶ πολὺ γρήγορα ἡ μυθολογία ἡ Ρωμαϊκή, ἡ νομοθεσία, ἡ λογοτεχνία, δανείστηκαν πολλοὺς ἑλληνικοὺς τρόπους. Ἕλληνες ἦταν ὁ Τίτος Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Ἔννιος, ποὺ ἔφεραν στὸ Λάτιο τὸν δροσερὸ ἀέρα τῆς Ἑλληνικῆς ποίησης.

Ὅμως ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στοὺς δύο λαοὺς καὶ βυθότερες διαφορές, ποὺ τὶς ἔβλεπε ἀρκετὰ καθαρὰ ὁ Κάτων ὁ πρεσβύτερος, ὅταν μιλοῦσε ἐναντίον τῆς εἰσαγωγῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας στὴ Ρώμη. Δὲν ἀγνοοῦσε τὴν ἀξία τους, ἀλλὰ φοβοῦνταν μήπως τὸ ἀνθρωπιστικὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα ἐπιδράση ἐπιζήμια στὸ σκληρὸ καὶ κατακτητικὸ πνεῦμα τῆς Ρώμης.

Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν ἕνα λαὸς ποὺ ζοῦσε μὲ τὸν πόλεμο καὶ ἀπὸ τὰ κέρδη τοῦ πολέμου. Ἡ Ρωμαϊκὴ λογοτεχνία στὰ ἀκραῖα σημεῖα της, στὶς κορυφές της, εἶναι προσαρμοσμένη στὸ Ρωμαϊκὸ πνεῦμα. Ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ πάει νὰ τὸ ἐξυπηρετήσει. Αὐτὴ εἶναι ἡ ποίηση τοῦ Βεργιλίου καὶ τοῦ Ὁρατίου καὶ αὐτὴν τὴν ποίηση δὲν θὰ εἶχε λόγο νὰ τὴν ἀντιμάχεται ὁ Κάτων, ἂν ζοῦσε στὴν ἐποχή τους Ἡ Romana disciplina ποὺ ἀναφέρεται καὶ στὴν πειθαρχία τοῦ στρατιώτη καὶ στὴν ἀγωγὴ τοῦ πολίτη, ἦταν ὁ κανόνας τῆς ζωῆς τῶν Ρωμαίων. Καὶ ὅταν σταμάτησαν οἱ κατακτητικοὶ πόλεμοι, ἡ Romana disciplina φανερώθηκε ἄχρηστη. Τὸ κράτος βάδισε ὁλοταχῶς πρὸς τὴν παρακμή. Τὸ ὕφος τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σκέψη ἕως τὴ φιλοσοφία, τὰ γράμματα, τὶς τέχνες ἕως τὴν τεχνικὴ δομὴ τοῦ λόγου, διαφέρουν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ ὕφος.

Ὁ λόγος τῶν ἀνθρώπων διαφέρει ὄχι μόνο ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ λαὸ σὲ λαό. Τὸ ἀγγλικὸ χιοῦμορ, ἡ γερμανικὴ αὐστηρότητα, ἡ γαλατικὴ ἁβρότητα κλπ. ἐκφράζουν ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο ἔκφρασης, φανερώνουν μιὰ διαφορετικὴ ψυχοσύνθεση, ἢ μιὰ διαφορετικὴ πολιτιστικὴ πορεία. Ἔτσι διακρίνομε στὸ χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων, στὴ φιλοσοφία τους καὶ στὴν τέχνη τους διαφορές, ποὺ φανερώνουν μιὰ ἰδιαίτερη δομὴ στὸν χαρακτήρα τους.

Εἶναι πιθανῶς ὑπερβολὴ ὁ λόγος τοῦ Ζ. Παπαντωνίου γιὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅτι οἱ Ρῶσοι, οἱ Σέρβοι, γενικὰ οἱ ξένοι καλόγεροι ἔχουν τὸ ἴδιο περπάτημα, ἐνῶ οἱ Ρωμιοὶ ἔχουν ὅλα τὰ περπατήματα, δηλ. ἔχουν ἀτομικότητα. Αὐτὸ θὰ ὁδηγοῦσε σὲ λαθεμένα συμπεράσματα. Ἀλλ᾽ ὅποιον σημάδεψε ἡ ἀπέραντη μονοτονία ἑνὸς τοπίου, ἢ ἕνας ἀπέραντος βάλτος ἢ ἕνα ἀπέραντο δάσος μὲ τὸν καταθλιπτικόν ἦσκιο του καὶ ὅποιον ἔθρεψε μὲ ἐξαιρετικὴ φαντασία ἡ ποικιλία τοῦ ἐδάφους μὲ τὴν πλούσια ἐναλλαγὴ τῶν κάμπων καὶ τῶν βουνῶν, τῶν δασῶν καὶ τῶν θαλασσῶν, τῶν λιμνῶν καὶ τῶν λόφων, δὲν μποροῦν ἀ ἔχου τὸν ἴδιο πλοῦτο φατασίας, τὴν ἴδια ἔνταση στὰ αἰσθήματα καὶ στὴ σκέψη.

Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι γιὰ τὴ φαντασία μας οἱ θολοὶ ὁρίζοντες καὶ ἄλλο οἱ ξάστεροι οὐρανοί. Καὶ ὅταν αὐτὴ ἡ ἀγωγὴ ποὺ παίρνουμε νύχτα μέρα ἀπὸ τὴ μάνα γῆ ἐπὶ δεκάδες καὶ ἑκατοντάδες γενεῶν, ἀποτυπώνεται στὸ ὑποσυνείδητο ἑνὸς λαοῦ, δημιουργεῖται ὁ ψυλετικὸς τύπος, ποὺ μιὰ σειρὰ — ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος — ἀλυσιδωτῶν ἀντιδράσεων κοινωνικῆς ἀγωγῆς κάνει νὰ διαφέρουν ἕνας λαὸς ἀπὸ ἕναν ἄλλον. Δὲν ἀκολουθοῦμε κανένα ρατσιστικὸ δόγμα. Μιλοῦμε μόνο γιὰ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦν στὸ ἄτομο καὶ στὴν ὁμάδα ἡ συνεχὴς ἐπίδραση τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ παράγοντος, ποὺ ἐπιδρᾶ στὸ ψυχοκύτταρο.

★

Στὴν ἡλιόχαρη Ἑλλάδα, ὁ θεὸς Ἀπόλλων ἔγινε ἀρχηγὸς τῶν μουσῶν, ὁ διδάσκαλος τοῦ μέτρου καὶ τῆς μουσικῆς, ἐνῶ ὁ θάνατος λέγεται Ἅδης, ὁ σκοτεινός, ὁ ἀόρατος. Δὲν πρέπει νὰ φανεῖ παράξενο ὅτι κ᾽ ἐμεῖς οἱ νεοέλληνες χρησιμοποιοῦμε τὸ ρῆμα σκοτώνω μὲ τὴν ἔννοια τοῦ φονεύω, ἐνῶ ἡ ἀρχικὴ ἔννοια εἶναι προκαλῶ σὲ κάποιον σκότος. Σκοτωμένος εἶναι ὁ φονευμένος, ἐνῶ παράλληλα λέμε ὅτι «εἶναι σκοτωμένο τὸ χέρι μου», δηλ. μελανιασμένο ἀπὸ τὸ βαρὺ χτύπημα. Ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ σκοταδιοῦ φτάσαμε στὴν ἔννοια τοῦ θανάτου. Οἱ λαοὶ ποὺ ἔχουν γεμᾶτες ὁμίχλη ἢ καὶ τελείως σκοτεινὲς τὶς ἡμέρες, ὅσοι ζοῦν κοντὰ στοὺς πόλους, καὶ φωτερὲς νύχτες, ὅπως εἶναι στὶς χῶρες τοῦ Ἰσημερινοῦ, θὰ χρησιμοποιοῦν ἀσφαλῶς ἄλλο λεξιλόγιο. Ὅπως τὸ σκότος, ὁ Ἅδης ἦταν θεὸς τοῦ θανάτου, ἔτσι ὁ θεὸς τοῦ κεραυνοῦ, τοῦ θείου σπινθῆρος, αὐτὸς ποὺ κατοικεῖ στὸν ἀστραφτερὸν αἰθέρα, εἶναι θεὸς τῆς ζωῆς, ὁ Ζεύς. Τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ εἶναι πράγματα σχεδὸν ταυτόσημα. Γι᾽ αὐτὸ καὶ γιορτάζομε τὸ Πάσχα σὰν τὴν πιὸ ἐπίσημη θρησκευτικὴ γιορτή, ἐνῶ γιὰ τοὺς βόρειους λαοὺς ἡ πιὸ ἐπίσημη γιορτὴ εἶναι τὰ Χριστούγεννα.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ φῶς περνάει στὸ Βυζάντιο μὲ τὸ φῶς τῆς Ἀνάστασης καὶ συνεχίζεται στὴν ἐποχή μας μὲ τὸ τραγούδι τῆς Ἠλιογέννητης, ὅπου τὸ φῶς συσχετίζεται μὲ τὸν ἥλιον Ἀπόλλωνα καὶ μὲ τὸ κάλλος.

Ποιός εἶδε ἥλιο τὴν αὐγὴ κι ἄστρι τὸ μεσημέρι
ποιός εἶδε τὴ Λιογέννητη νὰ περπατεῖ στοὺς δρόμους;

Ἡ ζωή, τὸ φῶς καὶ τὸ κάλλος ἀποτελοῦν ἕνα τρίκλωνο φυτό, μιὰ ρίζα μὲ τρία ἄνθη, μιὰ ἀξεχώριστη τριάδα, στὴν αἰσθητικὴ καὶ ὀντολογικὴ ἀντίληψη τῶν Ἑλλήνων. «Ἕνα δρᾶμα φωτὸς καὶ σκότους εἶναι ἡ πνευματικὴ λειτουργία στὴν Ἑλλάδα» λέει ὁ Ὀδυσσέας Ἐλύτης.

Ἂν τὸ φῶς εἶναι ζωὴ καὶ ὁμορφιά, ἡ ὁμορφιὰ ἀντίστοιχα εἶναι ζωὴ καὶ φῶς καὶ γέλιο, εἶναι ἡ Ἀφροδίτη. Ὅταν φάνηκε στὶς ἀκτὲς τῆς Πάφου «ἀκταὶ πᾶσαι ἐγέλασαν» μᾶς λέει ὁ ἀρχαῖος ποιητής. Τὴν ἴδια ἀντίληψη ἔχει κι ὁ νεώτερος τραγουδιστὴς στὶς πλαγιὲς τῆς Πίνδου,

γελᾶς, γελοῦν τὰ δέντρα κι ἀνθίζουν τὰ κλαριά.

Ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτὴ ἀντίληψη ποὺ συνδέει τὸ ὡραῖο μὲ τὸ φῶς καὶ μὲ τὴ ζωή, ποὺ φαίνεται νὰ ἔχει τὶς ρίζες της στὴν προομηρικὴ ἐποχή, τότε ποὺ μὲ τὴ λύρα του ὁ Ὀρφέας τόνιζε ὕμνους τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Διόνυσο καὶ ἔθετε τὸ ρυθμό, τὴν ἁρμονία καὶ τὴν ὁμορφιὰ στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θείου Λόγου, τῆς ὑπερβατικῆς ἀλήθειας, ἐπεκράτησε καθ᾽ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεώτερης ἐποχῆς. Πάνω στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν χρειάζεται νὰ προσθέσωμε τίποτε γιὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Στοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, τὸ θρησκευτικὸ κίνημα τῆς εἰκονομαχίας, ποὺ τελικὰ δὲν ἐπεκράτησε, ὀφείλεται στὴν ἀντίθεση τοῦ πλαστικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρὸς τὸ ἀφηρημένο πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἕλληνας τοῦ μεσαίωνα ἤθελε νὰ βλέπει τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου του καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ συνομιλεῖ μαζί του.

Ἕνας ἄλλος παράγων εἶναι ἡ παράδοση τοῦ λόγου. Καὶ δὲν ἐννοῶ τὸ λεξιλόγιο ἁπλῶς, ὅσο τὴν προέλευση καὶ τὸν σχηματισμὸ αὐτοῦ τοῦ λεξιλογίου, τὴν ἰδιαίτερη ποιότητά του.

Κάθε λαὸς ἀνάλογα μὲ τὶς βιωτικές του ἀπασχολήσεις σχηματίζει καὶ πλουτίζει τὸ λεξιλόγιό του. Ὁ στρατιωτικὸς χρησιμοποιεῖ ἕνα λεξιλόγιο κυρίως στρατιωτικό, ἕνας ναυτικός, ἕνας κτηνοτρόφος, ἔχουν καθένας τους κι ἕνα λεξιλόγιο δικό τους. Χρησιμοποιοῦν ἕνα ποσοστὸ λέξεων ποὺ δὲν τὸ συνηθίζουν οἱ ἄλλοι. Κάποτε καὶ δὲν τὸ ξέρουν μὲ ἀκρίβεια. Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς λαὸς ἄφησε σ᾽ ἐμᾶς ἕνα λεξιλόγιο, ποὺ τὸ ἐμπνεύστηκε στὸ καλλιτεχνικὸ ἐργαστήρι. Καὶ τὸ πῆραν οἱ μεταγενέστεροι καὶ τὸ ἔφεραν ἕως ἐμᾶς ἀπαράλλαχτο, γιατὶ ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ κοσμοθεωρητικὴ ἀντίληψη συνεχίστηκε ἡ ἴδια διὰ μέσου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Δὲν γνώρισε διάσπαση πολιτιστικὴ ἀπὸ ἐπιδρομὴ ξένου λαοῦ, ποὺ παρέμεινε ἐδῶ καὶ ἀφομοιώθηκε. Φέρω μερικὰ παραδείγματα:

Ἡ ἄπλαστη μᾶζα εἶναι ἀκατέργαστος ὄγκος. Ὁ γλύπτης ποὺ παίρνει στὰ χέρια του ἕνα κομμάτι λιθάρι, ἁπλὸν ὄγκο, ἀρχίζει σιγὰ - σιγὰ μὲ τὴ σμίλη του καὶ — βάσει ἑνὸς σχεδίου — τοῦ δίνει σχῆμα καὶ μορφή. Ὁ ἄξεστος ὄγκος γίνεται κιονόκρανο, Καρυᾶτις, ἥρωας, θεός. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ γράμματα ποὺ μαθαίνει, μὲ τὴ σπουδὴ ποὺ κάνει, γίνεται μορφωμένος. Ἡ συνείδησή του, ὁ στοχασμός του παίρνει μορφή. Σκέπτεται βάσει ὁρισμένων κανόνων τοῦ λόγου καὶ τοῦ στοχασμοῦ, βάσει ἑνὸς ἰδανικοῦ, μιᾶς πίστεως. Οἱ γνώσεις του δὲν εἶναι συσσώρευση ἀκατέργαστων λίθων. Ἡ σκέψη του παίρνει μορφή. Αὐτὸς εἶναι ὁ μορφωμένος. Δὲν εἶναι μορφωμένος ὁ πολύξερος. Οἱ ξένοι πῆγαν νὰ ἐκφράσουν αὐτὴ τὴν ἔννοια μὲ τὴ λέξη κουλτούρα. Ἡ ρίζα εἶναι λατινικὴ καὶ σημαίνει καλλιέργεια. Λέμε αὐτὸς εἶναι ἄνθρωπος μὲ κουλτούρα καὶ τὸ μεταφράζομε στὰ Ἑλληνικὰ λέγοντας ὅτι εἶναι ἄνθρωπος καλλιεργημένος. Ἕως ἕνα σημεῖο δὲν εἶναι ἄστοχος ὁ ὁρισμός. Ὑπάρχουν ὅμως χωράφια ποὺ εἶναι καλλιεργημένα ἄλλα μὲ σιτάρι καὶ ἄλλα μὲ χορτάρι. Κάθε καλλιέργεια δὲν εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια.

Καὶ ἡ μόρφωση βέβαια δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἴδια, ἀλλ᾽ ὁ ὅρος εἶναι ἐπιστημονικὰ τελειότερος διότι κυριολεκτεῖ σχετικὰ μὲ τὴν μορφοποίηση τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἰδεῶν, τῶν πεποιθήσεων, ποὺ χωρὶς συνειδητὴ μελέτη καὶ σαφὴ λογικὴ γνώση παραμένουν πράγματα χαώδη. Ἡ πολυγνωσία, χωρὶς αὐτὴ τὴν λογικὴ ἐπεξεργασία, σὰν τοῦ μαρμάρου, εἶναι ἕνας ἄχρηστος σωρός. «Πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει», μᾶς ἐξηγεῖ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων ὁ Ἐφέσιος φιλόσοφος.

Καὶ ἡ φράση τοῦ Σολωμοῦ «Ἐδῶ ἦταν ἕνας ἄνθρωπος κ᾽ ἐκεῖ ᾽ταν ἕνας τόπος», θέλει νὰ εἰπεῖ ὅτι ἡ ἔλλειψη λογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν γνώσεων, ποὺ δίνει μορφὴ στὴ συνείδησή μας εἶναι ἕνα πρᾶγμα ἄχρηστο καὶ ἴσως κάποτε ἐπιζήμιο σὰν τοὺς σταύλους τοῦ Αὐγείου. Γι᾽ αὐτὸ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη βάδισαν στὴν Ἑλλάδα παράλληλα. Καὶ ὅπου δὲν ἐπιδρᾶ ὁ ἁπλὰ πολύξερος κουλτουριάρης, ἀλλ᾽ ὁ πραγματικὰ μορφωμένος, βαδίζουν ἀκόμα.

Σχῆμα, λέει ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι ἡ πρώτη φυγὴ ἀπὸ τὸ ἄμορφο, ὅπως τὸ γράμμα α καὶ τὸ γράμμα ν εἶναι δυὸ ἁπλὰ σχήματα. Προχωρώντας ὅμως μποροῦμε νὰ σχηματίσωμε μὲ διαφορετικὴ διάταξη τὴν συλλαβὴ α ν καὶ τὴ συλλαβὴ ν α. Ἂν τὶς ἀφήσωμε μοναχές, ἡ πρώτη εἶναι ὁ ὑποθετικὸς σύνδεσμος ἄν, ἡ δεύτερη ὁ τελικὸς σύνδεσμος νά. Ἡ μόρφωση λοιπὸν εἶναι μιὰ σύνθετη νοητικὴ ἐνέργεια καὶ μορφωμένος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔχει οἰκοδομήσει ἕνα ναὸ τοῦ λόγου σύμφωνα μὲ νόμιους λογικούς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ ἁπλὰ σχήματα. Μὲ λέξεις, ποὺ δὲν ἐκφράζουν τυχαῖα τοῦτο ἢ ἐκεῖνο συνεχίζει τὸ μάθημά της ἡ γλῶσσα μας.

Ἄσχημο εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς τέχνης ποὺ δὲν ἔχει σχῆμα. Μὲ τὸ σχῆμα ξεφεύγομε ἀπὸ τὴν ἄπλαστη μᾶζα ἀπὸ τὸ χάος. Δὲν ἔχομε ἄλλη λέξη ποὺ νὰ ἐκφράζει αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι ὡραῖο. Ὑπῆρχε στὴν ἀρχαιότητα ἡ λέξη αἰσχρό. Γρή-

γορα περιέπεσε στὴ σημασία τοῦ ἀνήθικου, ὅπως καὶ ἡ λέξη ἄσχημο, ἀργότερα καὶ μέχρι σήμερα. Γιατὶ πολὺ γρήγορα συνδέθηκαν στὴν ἑλληνικὴ σκέψη οἱ δύο ἔννοιες, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες δύο, τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἄσχημου. Τὸ κακὸ εἶναι ἄσχημο. Τὸ κακὸ εἶναι ἀφύσικο. Ἀκοῦμε συχνὰ τὴ φράση:

— «Μοῦ φάνηκε ἀφύσικος αὐτὸς» ἢ «μοῦ φάνηκε ἄσχημος...», δηλ. μοῦ φάνηκε αἰσχρός.

Αὐτὸ ποὺ ἔχει σχῆμα, μορφή, ὅπως καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι φυσικό, εἶναι καλό. Καὶ τὸ ἀντίθετο εἶναι κακό. Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος, χωρὶς καμμιὰ διάσπαση στὴν καλλιτεχνική του συνείδηση χρησιμοποιεῖ ἕως σήμερα τὸ λεξιλόγιο τῶν καλλιτεχνῶν προγόνων, γιατὶ αἰσθάνεται ὅμοια μὲ αὐτούς, ὅπως ὁ Ἑβραῖος διατηρεῖ τὰ ἐκφραστικὰ στοιχεῖα, ἔστω καὶ σὲ ἄλλη γλῶσσα, τῶν Ἑβραίων προγόνων του.

Καὶ τὸ καλλιτεχνικὸ μάθημα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας συνεχίζεται:

Αὐτὸ ποὺ εἶναι καλό, εἶναι ἔμμορφο, δηλ. εἶναι ἐν μορφῇ, ἔχει μορφή. Εἶναι καὶ ὡραῖο, δηλ. εἶναι κάτι ποὺ βρίσκεται στὴν ὥρα του. Πρὶν τῆς ὥρας του ἕνα μῆλο, ἕνα κεράσι, ἕνας καρπός, εἶναι ἄωρος. Λίγο ἀργότερα εἶναι ὑπερώριμος καὶ ἀρχίζει ἡ σήψη. Ἕνας ξένος ποὺ μαθαίνει ἑλληνικά, ξαφνιάζεται μιροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστημονικὰ διατυπωμένη ἐννοιολογία, γιατὶ στὴ δική του γλῶσσα μόνον κατὰ τρόπον τυχαῖο ὡρισμένοι ἦχοι ἔγιναν σύμβολα αὐτῶν ἢ ἐκείνων τῶν ἐννοιῶν. Ἔτσι ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας γίνεται σπουδὴ αἰσθητικῆς καὶ φιλοσοφίας.

Ἀκόμα θὰ εἴχαμε νὰ προσθέσωμε καὶ τὰ ἑξῆς: Καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἀλλὰ κυρίως ἀπ' αὐτὸν καὶ ἔπειτα οἱ σαφεῖς γνώσεις ποὺ ἔχομε στὸ νοῦ μιας ὀνομάζονται ἰδέες. Ἡ ἀκοὴ καὶ ἡ ὅραση εἶναι οἱ δυὸ πνευματικὲς αἰσθήσεις. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης προσθέτει ὅτι ἡ ὅραση εἶναι πιστότερη ἀπὸ τὴν ἀκοή. Ἔτσι ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ γιὰ τὸν «κόσμο τῶν Ἰδεῶν», ἕναν κόσμο ποὺ συλλαμβάνει ἡ ὅραση, δηλ. τῶν καθαρῶν μορφῶν, τῶν καθαρῶν τύπων. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ λογικὰ σκεπτόμενος ἔχει ἰδέες. Τὸ νήπιο ποὺ δὲν ἔχει ἰδέες, ἔχει γεύση καὶ ὄσφρηση. Διὰ μέσου αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν ἔξω ἀπ' αὐτὸ κόσμο. Ἡ Εὐρώπη σήμερα κουράστηκε νὰ ἔχει ἰδέες, κουράστηκε νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν κόσμο μὲ ἑλληνικοὺς ὅρους καὶ γι' αὐτὸ τὰ ξένα κείμενα, ποὺ τὰ μεταφράζομαι, μιλᾶνε γιὰ γεύση καὶ ὄσφρηση. Ἔτσι παίρνουμε γεύση ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ἀπὸ τὸν Γκαῖτε, ἀπὸ τὴ σύγχρονη τέχνη, γεύση ἀπὸ τὸ θέατρο, γεύση ἀπὸ μιὰ συναυλία...

Συμφωνοῦμε ὅτι ἡ τεχνικὴ τῆς φύσεως χρησιμοποιεῖ ὅλες τὶς αἰσθήσεις. Μᾶς ἀρέσουν τὸ τριαντάφυλλο καὶ τὸ γιασεμὶ ὄχι μονάχα γιὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τῶν λουλουδιῶν τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἄρωμά τους. Ἀκόμα καὶ ἡ ἀφὴ παίρνει μέρος γιὰ νὰ σχηματίσωμε πλήρη παράσταση τοῦ ρόδου. Ὅμως ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὀφείλεται στὴ λογικὴ ἐπεξεργασία ποὺ γίνεται Ἰδέα. Ὁ ἄνθρωπος ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ζῶα γιατὶ ἔχει ἰδέες. Ὁ Ἕλληνες χωρικὸς διαβάζει τὴν ἐφημερίδα γιὰ νὰ πάρη «μιὰ ἰδέα ἀπὸ τὸν κόσμο». Χρησιμοποιεῖ τὸ λεξιλόγιο τοῦ Πλάτωνος.

Ἡ Ἑλληνίδα χωρικὴ εἴτε στὴν Ἤπειρο ζῇ εἴτε στὴ Μάνη ἢ στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου ζητάει καμμιὰ φορὰ ἀπὸ τὰ παιδιά της νὰ τῆς στέλνουν στὸ χωριὸ καμμιὰ ἐφημερίδα, γιὰ νὰ μαθαίνῃ, *νὰ παίρνῃ μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ τί γίνεται στὸν κόσμο* (ὄχι γιὰ νὰ τὸν γεύεται). Ὅπως ὁ Ἑβραῖος βεβαιώνει κάτι λέγοντας «σὺ τόειπες», ἔτσι ὁ Ἕλληνας ἀρνεῖται λέγοντας «δὲν ἔχω ἰδέα».

Ἔτσι τὰ φραστικὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιεῖ ἕνας λαός, ἔστω καὶ σὲ ξένη γλῶσσα, ὅπως ὁ Ἑβραῖος στὴ γλῶσσα τοῦ τόπου ὅπου ζῇ, δείχνει τὸν πολιτισμό του καὶ τὴν καταγωγή του.

Ὁ ἄνθρωπος τῆς Δύσης ἀφοῦ κουράστηκε ἐπὶ τόσους αἰῶνες νὰ δουλεύει στὰ πλαίσια τῶν κανόνων τῆς Ἑλληνικῆς αἰσθητικῆς, ξαναγύρισε στὰ ἄμορφα κατασκευάσματα, στοὺς αὐθαίρετους ὄγκους, στὴν ἔλλειψη ἁρμονίας ποὺ εἶναι ρυθμὸς καὶ μέτρο καὶ κατέληξε στὸν ντανταϊσμὸ καὶ στὶς ἄλλες καλλιτεχνικὲς συλλήψεις, γιὰ νὰ

ἀνανεώσει, ὅπως ἰσχυρίζεται, τὴν τέχνη. Τί νὰ γίνει... Εἶναι φυσικὸ οἱ ἄνθρωποι νὰ κουράζονται. Ὅμως ἐμεῖς δὲν πρόκειται νὰ κουραστοῦμε λατρεύοντας τὸ ρυθμό, τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν ἁρμονία, γιατὶ βρίσκονται στὸ αἷμα μας. Εἶναι γληρονομιά μας.

Κληρονομιά μας εἶναι ἡ Ἰδέα, ποὺ εἶναι φῶς. Τὴν ἄνοιξη, τὴν χαίρεται πάντοτε ἰδιαίτερα ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ Κόρη τῆς Δήμητρας ξαναγύριζε στὴ γῆ, καὶ ἡ γῆ ἦταν πανέμορφη καὶ ἡ Δήμητρα ἦταν ὅλο χαρά.

★

Δεύτερη πνευματικὴ αἴσθηση εἶναι ἡ ἀκοή. Διὰ τῆς ἀκοῆς ἐπικοινωνοῦμε μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ μαθαίνουμε τὶς ἐπιθυμίες τους καὶ τὶς σκέψεις τους. Διὰ τῆς ἀκοῆς συλλαμβάνομε τὴν ἰδέα τῆς μουσικῆς ἁρμονίας. Ἡ μουσικὴ ἀντίληψη εἶναι δῶρο τῆς ἀκοῆς.

Ἂν ζητήσωμε ἀπὸ ὁποιαδήποτε γερόντισσα ἑνὸς ἑλληνικοῦ χωριοῦ νὰ μᾶς πεῖ τὰ λόγια ἀπὸ ἕνα δημοτικὸ στιχούργημα, ἐκείνη — ὅποια κι' ἂν εἶναι καὶ σὲ ὁποιοδήποτε χωριὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου κι ἂν βρίσκεται — θὰ μᾶς πεῖ τὰ λόγια, ἀκριβέστερα, θὰ μᾶς ἀπαγγείλει τοὺς στίχους μὲ γάπως τραγουδιστὸ ὕφος. Ξέρουμε ὅτι ὁ δεκαπεντασύλλαβος εἶναι ἰαμβικὸς τετράμετρος καταληκτικὸς στίχος. Λοιπὸν ἡ κυρὰ - Λένω τοῦ χωριοῦ μας θὰ μᾶς ἀπαγγείλει τοὺς δεκαπεντασύλλαβους κατὰ διποδίαν, ὅπως διαιροῦσαν τοὺς στίχους οἱ ἀρχαῖοι:

τι νὰ της κα / νω τὴς καρδιας / της πάραπο / νεμένης.
βολὲς μεκα / νει καὶ γελω / βολὲς κι ανα / στενάζω.

Καὶ μάλιστα μὲ τὸν τόνο στὴν τονισμένη συλλαβὴ τοῦ πρώτου ποδιοῦ, ὅπως στὴν ἀρχαιότητα, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι τότε ἡ ρύθμιση αὐτὴ βασίζονταν στὴ διαφορὰ τοῦ μήκους τῶν συλλαβῶν σὲ μακρὲς καὶ βραχεῖες, ἐνῶ ἡ νεώτερη στιχουργικὴ βασίζεται στὴ διαφορὰ μεταξὺ τονισμένων καὶ ἄτονων συλλαβῶν.

Ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ γραμματικὸς τόνος δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸν τόνο τοῦ στίχου, ὅπως συμβαίνει πολλὲς φορὲς στὴν ἀρχὴ κάθε ἀράδας, ἡ Κυρὰ Λένω θὰ τονίσει ὅπου ἀπαιτεῖ τόνο ὁ στίχος. Θὰ εἰπεῖ π.χ.

Μανά μου θα / την πάρουμε / την άρβανι / τοπούλα

Ἐνῶ ὁ γραμματικὸς τόνος βρίσκεται στὴ συλλαβὴ μα, αὐτὴ θὰ τονίσει στὴ συλλαβὴ να.

Στὴν Ἀλεξανδρινὴ ἐποχή, ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἄρχισε νὰ χάνει τὴν προσωδία. Ἔτσι ὁ λόγος ἔπαυσε νὰ ἀκούεται προσωδιακὰ καὶ δόθηκε περισσότερη προσοχὴ στὸν τόνο, ποὺ δὲν ἦταν πρὶν τόσο ἰσχυρός. Ὅμως τὸ αἴσθημα τῆς διποδίας στὴν ἀπαγγελία τῶν στίχων παρέμεινε. Τὸ πιὸ καταπληκτικὸ εἶναι ὅτι παρέμεινε καὶ ἡ προσωδία, ὄχι πλέον στὴν ἐκφώνηση τῶν λέξεων, ἀλλὰ στὴ μουσικὴ τοῦ στίχου, δηλ. στὸ σκοπὸ τοῦ τραγουδιοῦ.

Στὰ χορικὰ τῶν ἀρχαίων δραμάτων συχνὰ συναντοῦμε στίχους χοριαμβικοὺς ἢ ἰωνικοὺς ἀπὸ μείζονος καὶ ἀπὸ ἐλάσσονος, ὅπως ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Τὰ στιχουργικὰ καὶ μουσικὰ αὐτὰ μέτρα τὰ συναντοῦμε στὴ νεώτερη μουσικὴ ἀπαράλλαχτα. Στὸ γνωστὸ π.χ. τραγούδι τοῦ Κλέφτη

Παιδιά μ' σὰν θέλτε λεβεντιὰ καὶ κλέφτες νὰ γενῆτε
ἐμένα νὰ ρωτήσετε πῶς τὰ περνοῦν οἱ κλέφτες κλπ.

ἐνῶ ὁ στίχος εἶναι ἰαμβικὸς τετράμετρος καταληκτικὸς καὶ ἡ Κυρα - Λένω τὸν ἀπαγγέλλει κανονικὰ κατὰ διποδίαν, ἡ μουσική του εἶναι πιστὴ ἐφαρμογὴ τοῦ χοριαμβικοῦ τετράμετρου προκαταληκτικοῦ στίχου μὲ προανάκρουσια, ἔτσι:

παι / δια μ' σαν θελτε / λεβεντια και / κλεφτες να γενῆ / τε
— / — υ υ — / — υ υ — / — υ υ — / X X

Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι ἡ συλλαβὴ παι εἶναι προανάκρουσμα καὶ ὅτι ἀκολουθοῦν κανονικοὶ χοριαμβοι. Αὐτὸς ὁ ρυθμὸς σπάζει στὸ τέλος, γιατὶ λείπουν ἀπὸ τὸν τελικὸ χορίαμβο οἱ δύο βραχεῖες συλλαβὲς γιὰ νὰ δηλωθῆ ἡ κατάληξη, ὅπως συνέβαινε καὶ στοὺς ἀρχαίους.

Πολλὰ τραγούδια, ποὺ τραγουδιοῦνται σὲ πανελλήνια κλίμακα καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἤπειρο, ἔχουν, θὰ λέγαμε, μουσικὴ χοριαμβική, ἐνῶ οἱ σκοποὶ ποικίλλουν μεταξύ τους. Τραγουδᾶμε π.χ.

ἔχω πολλὰ παράπονα καὶ θὰ τὰ φάει τὸ χῶμα κτλ.

Ἄλλη μουσικὴ ἔχει τὸ τραγούδι αὐτὸ ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ κλέφτη, ἀλλ᾽ ὁ μουσικὸς σκοπὸς βασίζεται ἐπίσης στὸν χοριαμβικὸ προκαταληκτικὸ στίχο μὲ προανάκρουσμα ὅπως ἐκεῖνο.

Στὴ Βόρειο Ἤπειρο, ποὺ ξενίτευε ἄλλοτε τὰ παιδιά της, ὅπως καὶ ἡ νότιος, τραγουδᾶνε συχνὰ τὸ τραγούδι:

ἀλησμονῶ / καὶ χαίρομαι / θυμιοῦμαι καὶ λυπιοῦμαι[1]
θυμιοῦμαι καὶ / τὴν ξενιτειὰ / καὶ θέλω νὰ πηγαίνω κλπ.

Ἡ μουσικὴ στὸ πρῶτο ἡμιστίχιο εἶναι τέλειος χορίαμβος χωρὶς προανάκρουσμα, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο εἶναι μισὸς στίχος ἀναλελυμένος. Ἡ ἀρχαία προσωδία ἐπέτρεπε τὴν ἀνάλυση τῶν μακρῶν συλλαβῶν σὲ βραχεῖες. Κάτι τέτοιο πρᾶγμα συνέβηκε κ᾽ ἐδῶ. Ὑποθέτω ὅτι παλαιότερα ἡ δωδέκατη καὶ ἡ δέκατη τρίτη θὰ ἦταν τονικὰ μακρὲς κι ἀκολουθοῦσαν ἔπειτα οἱ δύο βραχεῖες μὲ κόψιμο τῆς τελευταίας μακρᾶς συλλαβῆς χάριν καταλήξεως. Ἁπλὴ ὑπόθεση, δὲν ἐπιμένω.

Στὴ Βόρειο Ἤπειρο παρατηροῦμε ὅτι ἐπικρατεῖ συχνὰ ἕνας κλαφιάρικος τόνος, ποὺ μᾶς φέρει σὲ μελαγχολία. Ἡ βαθύτερη μελέτη τῶν σκοπῶν αὐτῶν μᾶς φέρει στοὺς ἀρχαίους κομμούς, στὰ θρηνώδη ἄσματα, στὰ μοιρολόγια ποὺ παρατηροῦνται μέσα στὰ δράματα. Οἱ εἰδικοὶ μποροῦν καλύτερα νὰ συσχετίσουν τὸν μακρόσυρτο τόνο τῆς τελευταίας συλλαβῆς στὰ τραγούδια αὐτὰ μὲ τὰ θλιβερὰ ἐπιφωνήματα, ποὺ ὑπάρχουν στοὺς ἀρχαίους κομμοὺς τῆς ἀρχαίας τραγωδίας.

Ἀπὸ τὸ ῥῆμα ἄδω (καὶ παλαιότερα ἀείδω) σχηματίσθηκε ἡ λέξη ἄσμα. Ἦταν ὅμως τόσο μεγάλη ἡ ἐπίδραση τῶν ἀσμάτων τῆς τραγωδίας, ὥστε τὰ ἄσματα σὲ ὅλον τὸν Ἑλληνικὸ χῶρο ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ἕως τὴν Τραπεζοῦντα μέχρι τοῦ 1923 καὶ ἀπὸ τὴν Κρήτη ἕως τὴν Κύπρο πῆραν νέο ὄνομα, ὀνομάστηκαν τραγώδια κατὰ πρῶτον καὶ ὕστερα καὶ μέχρι σήμερα τραγούδια.

Μὲ ἐξαίρεση τὴν Ἑπτάνησο ποὺ δέχτηκε κάπως τὴν ἐπίδραση τῆς Ἰταλικῆς μουσικῆς καὶ τὴν Μικρὰ Ἀσία ποὺ δέχτηκε ἕως ἕνα βαθμὸ τὸν Ἀνατολίτικον ἀμανέ, ἡ νεοελληνικὴ μουσικὴ κρατάει τὴν καταγωγή της κατ᾽ εὐθεῖαν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Δὲν ὑπάρχει διεσπασμένος κρίκος. Κι᾽ ἂν δὲν ὑπῆρχε ἄλλο στοιχεῖο γιὰ νὰ δείξη τὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θὰ ἀρκοῦσε καὶ μόνο ἡ μουσικὴ παράδοση, ὅπως διατηρεῖται στὴ μουσικὴ συνείδηση ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Γιατὶ αὐτοὶ οἱ ρυθμοὶ δὲν ὑπάρχουν στὴ μουσικὴ ἄλλων λαῶν. Ἄλλωστε ἡ μουσικὴ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸν ψυχισμὸ ἑνὸς λαοῦ. Ἕνας λαὸς μπορεῖ ν᾽ ἀλλάζει ἰδέες, ἀλλὰ δὲν ἀλλάζει τὴν ψυχή του.

★

Ἄλλη καλλιτεχνικὴ μορφὴ εἶναι ὁ χορός.

Σ᾽ ἕνα ἀρχαῖο ἄγγεῖο προερχόμενο ἀπὸ τὴν Κάτω Ἰταλία (ἀρχαία Μεγάλη

1. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι διατηρεῖται ἀνάμνηση τοῦ ἀσυναίρετου τύπου **θυμέομαι**, ὅπου τὸ **εο** συνεκφωνεῖται σὲ **ιου**.

Ἑλλάδα - Magna Graecia τῶν Λατίνων) βλέπομε τὸν Διόνυσο γενειοφόρο, ντυμένον μὲ χιτώνα, πλούσια στολισμένον, ζωσμένον στὴ μέση καὶ μὲ χλαμύδα ριγμένη στοὺς ὤμους του, ποὺ πέφτει κυματιστὴ πρὸς τὰ ἐμπρός. Ἔχει φτερωτὰ ὑποδήματα καὶ εἶναι ὅλος κίνηση καὶ ζωηρότητα. Δίπλα του στὸ ἴδιο πλάνο εἶναι δύο σάτυροι. Καὶ οἱ δυὸ εἶναι γυμνοὶ καὶ χορεύουν τὸ χορὸ ποὺ λέγεται σίκιννις. (Luigi Campo — I Drami Satireschi della Grecia antica - σελ. 192). Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ χοροῦ εἶναι τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέα. Ὁ Ἰταλὸς συγγραφέας προβαίνει σὲ λεπτομερῆ περιγραφὴ τῆς στάσεως τῶν χορευτῶν. Δὲν θὰ κουράσω τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴν περιγραφή. Ἂν ἕνας ἀπὸ μᾶς, ἔχοντας τὴν εἰκόνα αὐτὴ στὰ χέρια, παρακολουθήσει τὸν «σ υ γ κ α θ ι σ τ ὸ» χορὸ στὸ Μέτσοβο, ὅπως τὸν λέγουν οἱ Μετσοβῖτες, θὰ ξαφνιαστῆ ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν κινήσεων. Στὴν εἰκόνα τοῦ ἀγγείου εἶναι δύο οἱ χορευτές. Κ' ἐνῶ ὁ ἕνας ἁπλώνει τὰ χέρια του, τὸ ἕνα ὁριζόντια καὶ τὸ ἄλλο κάμπτοντας τὸν ἀγκώνα, ὁ ἄλλος χτυπάει παλαμάκια. Ἔτσι χορεύεται δύο - δύο ὁ συγκαθιστὸς στὸ Μέτσοβο μὲ τέτοιες καὶ παραπλήσιες κινήσεις. Ἂν οἱ δικοί μας Βλαχόφωνοι δὲν εἶναι γνήσια τέκνα τῆς Πίνδου ποὺ ἔζησαν ἀνάμεσα στὶς Ρωμαϊκὲς φρουρές, ὅπως λέει ὁ Στράβων, ἢ καὶ στρατευόμενοι οἱ ἴδιοι, ὅπως ξέρουμε ἀπὸ τὴν ἱστορία ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου οἱ στρατοὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἦταν τοπικοί, πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴ Magna Graecia, ὅπου χόρευαν τὸν συγκαθιστό, ποὺ λέγονταν τότε σίκιννις... Ἀλλ' ἡ σίκιννις, δηλ. ὁ σημερινὸς συγκαθιστὸς τοῦ Μετσόβου χορεύονταν σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν λόγος μεταφορᾶς των ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Ἄλλο ἀγγεῖο ἀπὸ τὴν Ἀπουλία (Ἰταλοελληνικὸ) δείχνει τὴν ἴδια σκηνή, ὅπου ὁ δεύτερος δὲν χτυπάει παλαμάκια, ἀλλ' ἔχει τὸ ἕνα χέρι (ὅπως συμβαίνει σὲ μιὰ φιγούρα τοῦ συγκαθιστοῦ καὶ στὸ Μέτσοβο) πίσω στὴ μέση, ἐνῶ τὸ ἄλλο τὸ κάμπτει στὸν ἀγκώνα. Καὶ οἱ δυὸ φιγοῦρες ἀπεικονίζουν σκηνὲς ἀπὸ ἑλληνικὰ σατυρικὰ δράματα.

Οἱ νεοελληνικοὶ χοροί, ὅμοια μὲ τὴ μουσική, εἶναι συνέχεια τῶν χορῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ μεσαίωνος, ὅπως ἀπεικονίζονται στὰ ἀρχαῖα ἀγγεῖα, κάπου - κάπου καὶ μετὰ στὶς ἐκκλησίες, ὅπως στὴ μονὴ Φιλανθρωπινῶν στὸ νησὶ τῶν Γιαννίνων, καὶ ὅπως μαθαίνομε ἀπὸ τὶς περιγραφές, ἔστω καὶ ἐλλειπεῖς, τῶν συγγραφέων. Ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει χορούς, ποὺ εἶναι μιμήσεις σκηνῶν τοῦ καθημερινοῦ βίου. Περιγράφει θαυμάσια δύο τέτοιους χοροὺς στὴν Κύρου Ἀνάβαση. Τέτοιους χοροὺς εἴδαμε νὰ χορεύονται ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες τοῦ Πόντου.

Οὔτε ὁ χορὸς τῆς κοιλιᾶς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, οὔτε οἱ μπάλλοι τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἔγιναν ποτὲ δεκτοὶ στὴν Ἑλλάδα, οὔτε τὸ γλύψιμο τοῦ ματωμένου μαχαιριοῦ, ποὺ ἔχουν σὲ κάποιο χορὸ οἱ Βούλγαροι. Κι ἂν εἶχαν τοὺς πρώτους οἱ Ἄραβες (καὶ ἀργότερα οἱ Τοῦρκοι) καὶ τοὺς δεύτερους οἱ Φράγκοι, κι' ἂν τοὺς ἔβλεπαν κάποτε καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου τούτου, ποτὲ δὲν ρίζωσαν, ποτὲ δὲν θεωρήθηκαν, ἔστω καὶ ξενόφερτες συνήθειες. Παρέμειναν ξένοι. Μετὰ τὸ '21 ἔχομε τὴν εἰσβολὴ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ λεγόμενου χοροῦ κάτω ἀπὸ τὸν ὁδοστρωτῆρα τῆς ἀφομοιώσεως τῶν πάντων, ἀλλὰ μιλοῦμε γιὰ τὴν παράδοση. Τὸ σήμερα δὲν ξέρομε ποῦ θὰ μᾶς βγάλει.

★

Πολλὰ θὰ εἴχαμε νὰ παρατηρήσωμε καὶ γιὰ τὰ θρησκευτικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα. Κάτω ἀπὸ τὸν πέπλο τῆς χριστιανικῆς λατρείας διατηροῦνται συνήθειες παλαιὲς καὶ ἄλλες ποὺ ἔχουν τελείως ἐξωτερικὴ σύνδεση. Γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὴν Ἤπειρο θὰ θυμηθοῦμε μόνο μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς συνήθειες ἢ ἀναμνήσεις ἁπλῶς.

Στὸ χωριὸ Ἔλαφος τοῦ Σουλίου ὑπάρχει ἡ παράδοση ποὺ ἀναφέρεται στὴ λειτουργικότητα τοῦ τοπικοῦ πανηγυριοῦ, ὅτι δὲν ἄρχιζε τὸ πανηγύρι προτοῦ νὰ πάει μονάχο του ἕνα ἐλάφι ποὺ τὸ συνελάμβανε καὶ τὸ θυσίαζε ὁ ἱερέας τοῦ χωριοῦ. Μιὰ

χρονιὰ ὅμως ἐνῶ πήγαινε τὸ ἐλάφι, ἕνας κυνηγὸς τὸ συνάντησε στὸ δρόμο καὶ τὸ σκότωσε. Ἔκτοτε δὲν ξαναπῆγε ἄλλο ἐλάφι καὶ τὸ πανηγύρι ἀρχίζει χωρὶς τὴ θυσία ἐλαφιοῦ. Διατηρεῖται, βλέπετε, ἡ ἀνάμνηση τῆς Λατρείας τῆς Ἄρτεμης στὴν παρουσία τοῦ ἱεροῦ ζώου της. Λίγο ψηλότερα, στὴν ἐπαρχία Κουρέντων, ἔχομε ἐπίσης ζωντανὴ τὴν ἀνάμνηση τῆς θεᾶς Ἄρτεμης μὲ τὰ τσαρούχια τῶν γυναικῶν ποὺ καταλήγουν μπροστὰ σὲ μύτη, ὅπως ἀκριβῶς παρουσιάζεται ἡ Ἄρτεμη σ᾽ ἕνα ὡραῖο ἀγαλμάτιο. (Charles Seltman: The Twelve Olympian) κλπ.

Ἡ ἐνδυμασία τῶν θεῶν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε σὲ κάποια τοπικὴ ἐνδυμασία, ὅπως τῶν Ἁγίων ἀργότερα στὴ χριστιανικὴ ἐποχή. Τὰ τσαρούχια αὐτά, δηλαδὴ τὰ ἀρχαῖα σανδάλια, θὰ πρέπει νὰ ἦταν κάποτε σὲ πολὺ εὐρύτερη χρήση μέσα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο[1], γιὰ νὰ ἐμπνευσθῇ ὁ γλύπτης νὰ παρουσιάσῃ ἔτσι τὴ θεὰ Ἄρτεμη.

Στὰ Κατσανοχώρια καὶ συγκεκριμένα στὸ χωριὸ Πάτερο ἔχομε ἀναμνήσεις ποὺ συνδέονται μὲ τὴ θεὰ Ἀφροδίτη. Τὴν ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός, ἀλλ᾽ ἡ παράδοση διατηρεῖται ζωντανὴ ἕως τὶς ἡμέρες μας. Ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, στὸν γκρεμὸ ποὺ ὁρίσκεται πάνω ἀπὸ τὸν Ἄραχθο ποταμό, μιὰ μικρὴ σπηλιά. Δύσκολα μπαίνει κανεὶς μέσα σ᾽ αὐτή. Ἐκεῖ πηγαίνουν οἱ γυναῖκες ποὺ δὲν κάνουν παιδιά, ἀλλάζουν τὰ ροῦχα ποὺ φοροῦν μὲ ἄλλα ροῦχα, ἀφήνοντας ἐκεῖ αὐτὰ ποὺ φοροῦσαν καὶ ἀφοῦ κάμουν τρεῖς γύρους ἀναχωροῦν. Στὰ γύρω χωριὰ ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα γυναικῶν ποὺ ἀργότερα ἀπέκτησαν παιδιά. Προτοῦ ὁ Καραπάνος ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὲς στὴ Δωδώνη, πολλοὶ πίστευαν ὅτι ἐκεῖ ἦταν ἡ Δωδώνη. Τὸ ἴδιο πίστευε καὶ ὁ Ἀραβαντινός. Κάποτε ἐπισκεφθήκαμε τὴ σπηλιὰ μὲ κατοίκους ἀπὸ τὸ Πάτερο. Ὅταν ἐπιστρέψαμε στὸ σπίτι μιᾶς νοικοκυρᾶς ἀπὸ τὸ χωριό, μᾶς ρώτησε ἂν ηὕραμε ροῦχα. Πράγματι εἴχαμε ἰδεῖ κάτι ράκη ἀπὸ ροῦχα. Ἔπειτα μᾶς ρώτησε ἂν ἐφάγαμε μέσα ἐκεῖ. Κι᾽ ὅταν τῆς εἴπαμε ναί, μᾶς ἀπάντησε ὅτι δὲν κάναμε καλά, γιατὶ ὁ τόπος εἶναι ἱερός. Ἔπειτα μᾶς ρώτησε ἂν ηὕραμε κρίνα. Εἴχαμε ὁρεῖ ἄγρια κρίνα ἔξω ἀπὸ τὴ σπηλιὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ σὲ μιὰ στενόμακρη πέτρινη μὲ λίγο χῶμα προεξοχὴ τοῦ ὁράχου, ἀλλ᾽ ἦταν σχεδὸν ξεραμένα. Ἦταν τέλος Ἰουλίου ὅταν εἴχαμε πάει καὶ ἡ νοικοκυρὰ ἀπὸ τὸ Πάτερο τὸ ηὗρε σωστὸ λόγῳ τῆς ἐποχῆς. Ἦταν τὰ κρίνα τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ τὰ συνδέει μὲ τὸν Εὐαγγελισμὸ τῆς Θεοτόκου, ἀλλ᾽ ἡ σπηλιὰ στὸ Πάτερο σχετίζεται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν ἀρχαία, τὴν προχριστιανικὴ παράδοση.

Σὲ ὅλη τὴν Ἤπειρο καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἔχομε τὸ πάντρεμα τῆς φωτιᾶς τὴ νύχτα τῶν Χριστουγέννων. Συνδέεται τὸ ἔθιμο μὲ τοὺς Καλικάντζαρους ποὺ κατὰ τὸ δωδεκάημερο τῶν Χριστουγέννων ἔρχονται ἀπὸ τὲς καπνοδόχους καὶ προκαλοῦν ζημιές. Κι᾽ ἂν ἡ φωτιὰ εἶν᾽ ἀναμμένη, δὲν μποροῦν νὰ μποῦν στὸ σπίτι. Τὸ πῦρ τῆς Ἑστίας συμβολίζει τὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τῆς ζωῆς τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς πόλεως. Γιαὐτὸ ὑπῆρχαν στὴν Ἀρχαιότητα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ Ρώμη οἱ Ἑστιάδες παρθένες. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι θεωροῦνταν πολὺ κακὸς οἰωνὸς τὸ σβήσιμο τῆς φωτιᾶς. Γύρω ἀπ᾽ αὐτὴ τὴ σημιασία εἶχαν πλάσει τὸ μῦθο τῆς θεᾶς Ἑστίας, ποὺ ἦταν καὶ ἀπὸ τὸν Δία προτερόχρονη. Φωτιὰ ἀπὸ τὴν Ἑστία τῆς πόλεως ἔπαιρναν οἱ ἄποικοι, ὅταν πήγαιναν νὰ στήσουν νέες πατρίδες. Κάποιο δέντρο μὲ ἀρσενικὸ ὄνομα, ὁ φτελιὰς π.χ. ἦταν ὁ πατέρας. Ἕνα θηλυκοῦ, ἡ κερασιά, ἦταν ἡ σύζυγος. Τὰ ἀναμμένα κάρβουνα, ἡ προύσια, ἦταν τὰ παιδιά. Τόσο εἶναι συνδεδεμένη ἡ Ἑστία μὲ τὴ ζωὴ τῆς οἰκογενείας, ὥστε σὲ πολλὰ μέρη τῆς Θεσπρωτίας εὔχονται στὰ νιόγαμπρα «καὶ στὴν προύσια σας», δηλ. καὶ στὰ παιδιά σας. Ἡ λέξη εἶναι ἴσως Ἀλβανική.

Γενικὴ εἶναι ἡ συνήθεια γιὰ τὰ νεκρόδειπνα. Στὶς πόλεις συνηθίζουν καὶ πηγαίνουν οἱ συγγενεῖς πλήρη ἑτοιμασία γιὰ ἕνα πλῆρες νεκρόδειπνο στὸ σπίτι τοῦ

1. Ἰδὲ καὶ «The Greeks Overseas» John Boardman πινακας 15—6.

πεθαμένου. Σὲ πολλὰ χωριὰ ὁ νεκρόδειπνος γίνεται στὴν ἐκκλησία. Στοὺς Παπαδάτες τῆς Λάκκας Σουλίου ὁ νεκρόδειπνος γίνεται τὴ νύχτα καὶ τὸ παρατιθέμενο φαγητὸ εἶναι κουκιά. Φυσικὰ δὲν λείπει τὸ κρασί. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε τὴν ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων γιὰ τὰ ψυχανθῆ φυτά, γιὰ τὰ κουκιὰ συγκεκριμένα, ποὺ ἔλεγαν ὅτι σ᾽ αὐτὰ κατοικοῦν οἱ ψυχὲς τῶν νεκρῶν καὶ τὴν ἐντολὴ τοῦ Πυθαγόρα «κυάμων ἀπέχεσθε» (μακρυὰ ἀπὸ τὰ κουκιά). Δηλ. Τὰ κουκιὰ εἶναι φυτὸ τῶν ψυχῶν κι᾽ ὁ καρπός τους ἀνήκει στοὺς νεκρούς. Βέβαια τὰ κουκιὰ σχετίζονται καὶ μὲ τὸ σέξ. Ὁ Πυθαγόρας, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλει τὸν ἀσκητισμό, δίδασκε τὴν ἐγκράτεια.

Ἔτσι φτάσαμε στὸν Πυθαγόρα καὶ ἄθελα θυμούμαστε μιὰ φράση τῶν Πυθαγορείων ποὺ τὴν χρησιμοποιοῦν στὴν Ἤπειρο οἱ νιόπαντρες, γιὰ νὰ δείξουν σεβασμὸ στὸν ἄντρα τους. Στὴν ἐπαρχία Κουρέντων, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες ἐπαρχίες τῆς Ἠπείρου, οἱ νιόπαντρες ἐπὶ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα δὲν ὀνομάζουν τὸν ἄντρα τους μὲ τ᾽ ὄνομά του, ἀλλὰ σὲ ἔνδειξη σεβασμοῦ λέγουν «Αὐτός». Εἶναι τὸ πρόσωπο, ποὺ κατ᾽ ἐξοχὴν γεμίζει τὴ ζωή τους. Τὸ ἴδιο βέβαια ἐκτιμᾶ κι ὁ ἄντρας τὴ γυναίκα του, ποὺ τὴν χαρακτηρίζει κυρά, ἀλλ᾽ ὅμως αὐτὸς τὴ λέει μὲ τ᾽ ὄνομά της.

Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Πυθαγόρειας Ἀδελφότητας ξέρουμε, ὅτι οἱ μαθητὲς τοῦ Πυθαγόρα, ὅταν ἤθελαν νὰ εἰποῦν ὅτι αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴ γνώμη τὴν διετύπωσε ὁ διδάσκαλός τους, ὁ Πυθαγόρας, ἔλεγαν «Αὐτὸς ἔφα» (αὐτὸς εἶπε). Γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, ἀπὸ τοὺς ταξιδεμένους Ἠπειρῶτες στὴν Κάτω Ἰταλία ἔμαθαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ ἔκτοτε συνήθισαν τὴ φράση αὐτή, ἢ Πυθαγόρειοι πέρασαν στὴν Ἤπειρο, ἢ τὴν εἶχαν χρησιμοποιήσει γρηγορώτερα οἱ Σελλοὶ γιὰ τὸν πρῶτον τῇ τάξει μεταξύ τους, ἢ εἶναι ἁπλὴ σύμπτωση, ποὺ ἐκφράζει ὅπως δήποτε ταυτότητα αἰσθημάτων;

Ἂς μὴ μᾶς φαίνεται παράξενο. Οἱ λαοὶ ἔχουν τὸ ὕφος τους, ὅπως ἔχουν καὶ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τους. Κοινὸς πολιτισμὸς δὲν ὑπῆρξε ποτέ. Οὔτε σήμερα ὑπάρχει παρὰ τὴν ἀφομοιωτικὴ δύναμη ποὺ ἔχουν τὰ σύγχρονα μέσα ἐπικοινωνίας καὶ συνεννοήσεως. Ποιὲς μορφὲς πολιτισμοῦ θὰ σχηματισθοῦν, δὲν μποροῦμε νὰ ξέρωμε. Βλέπομε ὅμως ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ σήμερα προσπαθοῦν νὰ γνωρίσουν τὸν ἑαυτό τους, τὴν ἰδιαίτερη πολιτιστική τους φυσιογνωμία καὶ κληρονομιά.

Μιὰ τέτοια προσπάθεια, ὑποθέτω πὼς ὄχι μόνον δὲν μπορεῖ νὰ βλάψει, ἀλλὰ πιὸ πολὺ θὰ ὠφελήσει.

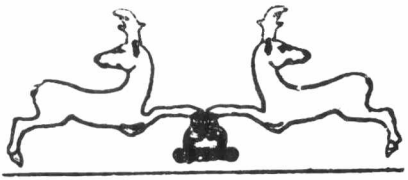

ΓΙΑΝΝΗ Α. ΣΑΚΕΛΛΙΩΝΑ

Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ

(Μιὰ ἀπόπειρα προσέγγισης)

α) Εἰσαγωγὴ

Τοῦτο τὸ κείμενο ἀποτελεῖ μιὰν ἀπόπειρα προσέγγισης τοῦ νοήματος τῆς Παράδοσης, μιᾶς ἔννοιας ποὺ ἔχει τόσο παρεξηγηθεῖ καὶ ταλαιπωρηθεῖ στὸν Τόπο μας, ὥστε (ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἀλλοτρίωσης, παραποίησης καὶ καταστροφῆς) νὰ εἶναι ἀναγκαία μιὰ προσπάθεια ἀναζήτησης, διάσωσης καὶ ἀνατοποθέτησης.

Ὅλη ἡ ἀνάλυση ποὺ θ' ἀκολουθήσει ἔχει τὴν ἀφετηρία καὶ τὶς ἀφορμές της στὴ στάση τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ ἀπέναντι στὴν Παράδοση γενικὰ σὰν κοινωνικὴ λειτουργία, ἀλλὰ καὶ στὸ νόημά της, καθὼς καὶ στὶς συνέπειες ποὺ εἶχε ἡ στάση αὐτὴ γιὰ τὴ δική μας Παράδοση.

Ἔτσι τὸ πρόβλημά μας ἔχει μιὰν ἀρνητικὴ καὶ μιὰ θετικὴ πλευρά. Ἀ ρ ν η τ ι κ ὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀναφέρεται στὴν παρεξήγηση τοῦ ἀληθινοῦ της νοήματος καὶ τῆς καθαρῆς της ἔννοιας, ἡ θ ε τ ι κ ὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀναφέρεται στὸ ποιὰ ἔπρεπε (ἀλλὰ καὶ στὸ ποιὰ πρέπει) νὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ στάση μας ἀπέναντι στὴν ἀξία της καὶ τὴ σημασία , ποὺ πρέπει νὰ ἔχει γιὰ τὸ βίο καὶ τὴ ζωή μας.

Ξεκαθαρίζω ἀπὸ τώρα στὸν ἀναγνώστη, ὅτι τοῦτο τὸ κείμενο δὲν ἀναφέρεται ε ἰ δ ι κ ὰ στὴ δική μας Παράδοση, ἀλλ' ὅτι μέσα ἀπ' τὴ στάση μας ἀπέναντι σ' αὐτὴν ἐπιχειρεῖται μιὰ ἀπόπειρα νὰ προσεγγίσομε γ ε ν ι κ ὰ τὸ νόημά της καὶ νὰ ξεκαθαρίσομε πλάνες καὶ παρεξηγήσεις, νὰ ἐξηγήσομε τί δ ὲ ν ε ἶ ν α ι καὶ τί ε ἶ ν α ι ἡ Παράδοση γενικά, ὥστε νὰ μᾶς εἶναι εὐκολότερη μιὰ προσέγγιση τῆς δικῆς μας, πρᾶγμα ποὺ θ' ἀποτελέσει θέμα μιᾶς ἄλλης διαπραγμάτευσης.

Θέμα λοιπὸν τούτου τοῦ ἄρθρου εἶναι νὰ ἐξηγηθεῖ τί ἀπ' αὐτὸ ποὺ παραδεχτήκαμε σὰν Παράδοση δὲν εἶναι Παράδοση καὶ τί ἀπ' αὐτὸ ποὺ δὲν κατανοήσαμε σὰν Παράδοση εἶναι Παράδοση.

β) Τί δὲν εἶναι παράδοση

1) Παράδοση δὲν εἶναι μνημεῖο

Ἑκατὸν πενήντα σχεδὸν χρόνια μιὰ ἀπ' τὶς ἔννοιες ποὺ δώσαμε στὴν Παράδοση ἦταν πὼς πρόκειται γιὰ κάτι ἀξιόλογο καὶ πολλὲς φορὲς πολὺ σημαντικὸ (καὶ τοῦτο γιὰ ὁρισμένα μόνο στοιχεῖα της), ποὺ ὅμως πέρασε χωρὶς ἐπιστροφὴ καὶ ποὺ στὴν καλύτερη περίπτωση πρέπει νὰ διατηροῦνται ὁρισμένα ἐξωτερικά της στοιχεῖα (μνημεῖα) εἴτε μέσα σὲ εἰδικὰ διασκευασμένες αἴθουσες (μουσεῖα), εἴτε μὲ τὴ διατήρηση ὁρισμένων σπουδαίων ἔργων της (παλιότερα θεωροῦνταν διατηρητέα μό-

νο τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητας, ἀργότερα αὐτὴ ἡ ἀντίληψη καὶ στὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ μεταβυζαντινά).

Ἡ παραδοχὴ ὅτι Παράδοση δὲν εἶναι μουσεῖο, δὲν ἔχει τὴν ἔννοια ὅτι πρέπει νὰ καταργηθοῦν τὰ μουσεῖα. Ἀντίθετα σημαίνει, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα δυὸ πράγματα.

α) Ὅτι στὰ μουσειακὰ εἴδη δὲν πρέπει νὰ βλέπομε μόνο τὴν αἰσθητικὴ ἢ ἄλλη ἱστορικὴ ἀξία τους, ἀλλὰ (προπαντὸς) τὸν κανόνα ζωῆς ποὺ διδάσκουν αὐτὰ τὰ μνημεῖα, καὶ β) Ὅτι ἡ Παράδοση δὲν ἐξαντλεῖται οὔτε στὸ ἕνα οὔτε στὸ ἄλλο.

2) Παράδοση δὲν εἶναι σχολικὴ ἢ ἄλλη ἐπίσημη γιορτὴ

Μέχρι σήμερα ἡ παρουσίαση τῶν μηνυμάτων τῆς Παράδοσης ἐξαντλεῖται στὶς γιορτὲς τῶν σχολείων καὶ στὶς ἐκδηλώσεις τῶν ἐθνικῶν ἐπετείων. Ὅμως ἔτσι ἡ Παράδοση γίνεται στεῖρα μνήμη καὶ ἀφορμὴ καύχησης, χωρὶς νὰ προσφέρει τίποτε οὔτε στὸν καθημερινὸ οὔτε στὸν ἐθνικὸ βίο.

Μόνο ἂν ἐννοήσομε τὴν Παράδοση σὰν μιὰ ἀδιάκοπη κίνηση μέσα στὴν ἱστορία καὶ μιὰν ἀέναη προσφορὰ στὸν καθημερινὸ καὶ στὸν ἐθνικό μας βίο τὴ φορτίζομε μὲ τὸ ἀληθινό της νόημα, ἐνῶ ἡ γιορτὴ τὴ μεταβάλλει ἢ σὲ παιδικὸ παιχνίδι ἢ σὲ ἀνιαρὴ (ἀλλὰ καὶ γιατὶ ὄχι καὶ ἀνίερη) παρελθοντολογία.

3) Παράδοση δὲν εἶναι ἐμπόριο

Ἕνα μέρος ἀπ᾽ τὰ ὑλικὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν Παράδοσή μας εἶναι ἀπ᾽ τὰ παλιότερα χρόνια (ἀλλὰ πιὸ πολὺ στὸν καιρό μας) τὸ ἀντικείμενο ἑνὸς ἰδιότυπου ἐμπορίου. Στὸ ἰδιότυπο αὐτὸ ἐμπόριο τὰ πρὸς πώληση ἀγαθὰ δὲν εἶναι πάντοτε ὑλικὰ ἀλλὰ καὶ ἄϋλα.

Τ ὰ ὑ λ ι κ ὰ εἶναι τὰ οἰκογενειακὰ ἢ τὰ ἐθνικὰ κειμήλια, ποὺ στὶς τελευταῖες κυρίως δεκαετίες βαλθήκαμε νὰ τὰ ξεπουλήσομε (νόμιμα τὰ πρῶτα, παράνομα τὰ δεύτερα) σὲ ντόπιους ἀλλὰ (προπαντὸς) σὲ ξένους μεταπράτες, γιὰ νὰ φτάσουν τέλος σὲ συλλέκτες, ποὺ ἄλλοι κατανοοῦν τὴν ἀξία τους καὶ ἄλλοι τὰ συγκεντρώνουν μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ νεόπλουτου.

Τὰ ἄϋλα (ποὺ κυρίως ἐνδιαφέρουν ἐδῶ) ἀποτελοῦν ἕνα μέρος τῶν στοιχείων στὰ ὁποῖα στηρίζεται τὸ τουριστικὸ μας ἐμπόριο, μὲ τὸ ὁποῖο δὲν πουλιέται τὸ ἴδιο τὸ ἀντικείμενο ἀλλὰ ἡ... θέα του!!!

Δὲν νομίζω ὅτι χρειάζεται ἰδιαίτερη ἀνάλυση αὐτῆς τῆς πολὺ διαδεδομένης ἀντίληψης, ὅτι ἡ διατήρηση τῶν μνημείων τοῦ ἀρχαίου ἢ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἢ (ἀκόμα) καὶ τοῦ νεότερου ἑλληνισμοῦ συνδέεται μὲ τὸ τουριστικό μας ἐμπόριο. Ὅτι δηλαδὴ τὸ τουριστικό μας ἐμπόριο ἔχει καὶ τοῦτο τὸ σκέλος στήριξής του, ἐνῶ ἡ συντήρηση τῶν μνημείων σὰν ἀφορμὴ γνώσης καὶ φρονηματισμοῦ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ αἰτία καὶ βάση τῆς διατήρησής τους.

4) Παράδοση δὲν εἶναι μόδα

Τώρα τελευταῖα στὴ χώρα μας παρατηρεῖται μιὰ στροφὴ γιὰ τὴ γνωριμία καὶ τὴν ἐπαφὴ μὲ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς Παράδοσης.

Ἀνεξάρτητα ἀπ᾽ τὴν ἐξέλιξη ποὺ μπορεῖ νὰχει αὐτὴ ἡ στροφὴ (θετικὴ ἢ ἀρνητική) σήμερα στὶς περισσότερες περιπτώσεις εἶναι μ ό δ α, ποὺ ξεκινάει ἀπ᾽ τὸ γνωστὸ τοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνες πιθηκισμὸ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν τῆς χώρας μας, ποὺ ἕνα μέρος τους ἀναζητεῖ, ἐπισκέπτεται τὰ μνημεῖα μας καὶ ἐκδηλώνει τὸ θαυμασμό του γι᾽ αὐτά.

Τὸ φαινόμενο αὐτῆς τῆς μορφῆς τοῦ πιθηκισμοῦ τῶν νεοελλήνων τὸ πρόβλεψε καὶ τὸ ἐπισήμανε ἤδη ἀπ' τὰ 1896 ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, αὐτὸς ὁ πολυταξιδεμένος ἔμπορος καὶ ποιητής μας, ποὺ ὅλο του τὸ ἔργο κυριαρχεῖται ἀπὸ ἕνα ἀσίγαστο πάθος γιὰ τὴν Παράδοσή μας κι ἕναν ζωντανὸ ἔρωτα γιὰ τὸν Τόπο μας. Γράφει λοιπὸ ὁ Ἐφταλιώτης στὸ διήγημά του «ἡ Στραβοκώσταινα» (ποὺ ἀνήκει στὴ συλλογὴ «Νησιώτικες Ἱστορίες») :

«...Καὶ τώρα ἂς σᾶς ρωτήσω ἐσᾶς, ἀρχοντόπουλα τῆς Ρωμιοσύνης, ποὺ πᾶτε στὴν Εὐρώπη καὶ ξοδεύετε τὰ μαλλιοκέφαλά σας, πῶς δὲν κάνετε κάθε χρόνο κι ἀπόνα ταξίδι στὰ νησιά μας, νὰ τὰ δῆτε ὅλα αὐτὰ κι ἄλλα πιὸ περίεργα κι ὄμορφα, καὶ νὰ τὰ ξέρετε καὶ νὰ τ' ἀγαπᾶτε, σὰν δικά σας ποὺ εἶναι, καὶ νὰ μὴν ἀδειάζει καὶ τὸ πουγγί σας, μόνο τρέχετε στὰ ξένα, καὶ δὲν τὸ βλέπετε πὼς τὰ ξένα ἔθνη σ' αὐτὴν τὴν Εὐρώπη σας εἶναι ἐκεῖνα ποὺ θαυμάζουνε τὰ δικά τους, αὐτὰ τὰ χωριάτικα ποὺ τὰ θαρρεῖτε ἀσήμαντα καὶ ποὺ θ' ἀρχίσουνε νἄρχουνται κάποια μέρα οἱ Φράγκοι κοπαδιαστὰ νὰ τὰ σεριανίζουνε καὶ νὰ λὲν πὼς ζοῦν ἀκόμα οἱ χάρες κι οἱ ὁμορφιὲς τῆς Ὀδύσσειας, καὶ τόσες θὰ τ' ἀγαπήσουμε κι ἐμεῖς ἀπὸ μίμηση κι ὄχι ἀπὸ δικό μας γοῦστο!...».

Ὅλα αὐτὰ βέβαια δὲν σημαίνουν ὅτι στὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια, ποὺ παρατηρεῖται στὸν Τόπο μας τὸ φαινόμενο τῆς ἀλλοτρίωσης καὶ τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπ' τὶς ἐθνικές μας ρίζες, δὲν ὑπῆρξαν καὶ πρόσωπα (σημαντικὰ καὶ ὄχι), ποὺ ἐβίωσαν τὴν Παράδοση ἢ ἀγωνίστηκαν γνήσια γι' αὐτήν. Κι ἀκόμα ὅλα ἐτοῦτα δὲν σημαίνουν, ὅτι σὲ ὁρισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις ἡ παρατηρούμενη στροφὴ πρὸς τὶς ἀξίες τῆς Παράδοσης δὲν γίνεται μὲ τὴν ἀναγκαία καθαρότητα καὶ γνησιότητα.

5) Παράδοση δὲν εἶναι τερπνὸ ἀνάγνωσμα

Ὅπως καὶ ἡ ἱστορία (ποὺ τὴν ἐμπεριέχει) ἡ Παράδοση δὲν εἶναι (καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι) ἕνα τερπνὸ ἀνάγνωσμα. Τοῦτο σημαίνει πὼς ἡ Παράδοση δὲν εἶναι μιὰ γνώση γιὰ τὴ γνώση, ὅπως δὲν εἶναι φάρμακο γιὰ τὴν ἀνία καὶ τὸ στρὲς τῆς ἐποχῆς μας.

Ἀκόμα Παράδοση δὲν εἶναι ἕνας τρόπος φυγῆς ἀπ' τὴν πραγματικότητα τῆς σκληρῆς (πράγματι) καὶ ἀντιπαραδοσιακῆς ἐξέλιξης τοῦ κοινωνικοῦ μας βίου. Πέρα ἀπ' τὴ μόδα τῆς στροφῆς στὰ στοιχεῖα τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς τοῦ παρελθόντος παρατηρεῖται καὶ τούτη ἡ τάση τῆς φυγῆς, τῆς διασκέδασης, ποὺ δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση μὲ τὴν ἀδιάκοπη ροὴ τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, καθὼς μέσα του ἀνανεώνονται καὶ ἀναπλάθονται (ἢ παραποιοῦνται καὶ καταστρέφονται) τὰ στοιχεῖα τῆς Παράδοσης, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ σ' ὅλες της τὶς μεταμορφώσεις.

γ) Τί εἶναι παράδοση

1) Παράδοση εἶναι ἱστορία

Δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζομε τὴν Παράδοσή μας ἂν δὲν γνωρίζομε τὴν ἱστορία μας. Γιατὶ Παράδοση εἶναι ὅ,τι ἔχει συντελεστεῖ μέσα στὴν ἱστορία καὶ παραδίδεται (συνεχῶς παραδίδεται) ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιά. Καὶ τοῦτο γιατὶ Παράδοση καὶ ζωὴ (καθημερινὴ καὶ αἰώνια) εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὀνόμασαν τὴν Παράδοση μνήμη τῆς ἀνθρωπότητας (Gabriel). Γιατὶ ἐμπεριέχεται μέσα στὴν ἱστορικὴ γνώση. Καὶ αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ γνώση δὲν εἶναι κάτι στατικό, ἀλλὰ (ὅπως καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη) εἶναι δυναμική. Δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζομε ὁρισμένα πράγματα, γεγονότα ἢ ἐπιτεύγματα ἀπ' τὴν ἱστορία μας, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζομε ὅσο γί-

νεται περισσότερα. Ἡ ἀνθρώπινη μνήμη πρέπει νὰ εἶναι καθολική, ὅσο τοῦτο εἶναι ἐφικτό, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχει περισσότερες πνευματικὲς δυνάμεις καὶ ἐμπειρίες γιὰ τὴν ἀνανέωσή του.

2) Παράδοση εἶναι Παιδεία

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο ἱστορία ἡ Παράδοση. Εἶναι καὶ Παιδεία. Πιὸ σωστά. Ἀφορμὴ ἀλλὰ καὶ περιεχόμενο παιδείας.

Ὅπως μᾶς τὸ ὑποδηλώνει ἡ ἴδια ἡ λέξη, Παράδοση εἶναι ἡ μ ε τ ά δ ο σ η ἀπ' τὴν ἀκμάζουσα γενιὰ ὅλων τῶν κατακτήσεών της πρὸς τοὺς νέους. Κι αὐτὴ ἡ μετάδοση δὲν εἶναι παρὰ ἡ ζωντανὴ κοινωνικὴ λειτουργία τῆς ἀ γ ω γ ῆ ς καὶ τῆς π α ι δ ε ί α ς, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ διεργασία γίνεται κάθε τόσο, κάθε στιγμὴ θὰ ἔλεγα, καὶ γιὰ τοῦτο χρειάζεται νὰ συμπληρώσω, ὅτι δὲν εἶναι ἁπλὰ π α ι δ ε ί α μὲ τὴν καθημερινὴ σημασία τοῦ ὅρου, ἀλλὰ παιδεία μὲ τὴν πιὸ πλατειὰ καὶ τὴν πιὸ βαθιὰ ἔννοιά του: «...Ἀπὸ μίαν ἄποψιν, γράφει ὁ Γουΐλ Ντυράν στὴν «Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ», ὁ ἄγριος (μ' αὐτὸ ἐννοεῖ τὸν πρωτόγονο ἄνθρωπο) εἶναι καὶ αὐτὸς ἕνας πολιτισμένος ἄνθρωπος, διότι φροντίζει νὰ μεταδώσει στὰ παιδιά του τὴν κληρονομίαν τῆς φυλῆς, τὸ σύνολον τῶν ποιλτικῶν θεσμιῶν καὶ τῶν πνευματικῶν συνηθειῶν, ποὺ ἀνεπτύχθησαν διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν ἀνθρώπω, νὰ ἐπιζήσουν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ καλυτέρους ὅρους...»[1]. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ Παράδοση εἶναι Παιδεία ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τότε ποὺ γεννήθηκε τὸ πρῶτο παιδί.

3) Παράδοση εἶναι μέλλον

Δὲν εἶναι μόνο ἱστορία ἡ Παράδοση. Δὲν εἶναι μόνο τὸ σύνολο τῶν ἀνθρώπινων κατακτήσεων τοῦ παρελθόντος. Δὲν εἶναι ἀκόμα ἡ μετάδοσή τους στοὺς νέους. Εἶναι μιὰ συνεχὴς καὶ ἀσταμάτητη ἔξοδος πρὸς τὸ μέλλον μὲ βάση τὴ διαρκῆ ἀνανέωσή του χάρη στὰ στοιχεῖα ποὺ τοῦ προσφέρει τὸ παρελθόν. «Παράδοση, γράφει ὁ Ρῶσος θεολόγος καὶ στοχαστὴς Π. Εὐδοκίμωφ, εἶναι ἡ συμφωνία μὲ τὸ μέλλον, ποὺ τὸ βρίσκομε μέσα στὸ παρελθόν...»[2]. Ὁ ἴδιος στοχαστὴς ἀναφερόμενος ἰδιαίτερα στὴν Παράδοση τῆς δικῆς μας Ὀρθοδοξίας καὶ τὸ δυναμισμό της θὰ διακηρύξει: «...Ἡ οὐσία τοῦ πατερικοῦ στοχασμοῦ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία καὶ ἡ εἰκόνα, ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ποὺ συνθέτουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ Παράδοση, σχηματίζουν ἕναν κόσμο οὐσιαστικὰ δυναμικό, μιὰ σφαίρα ποὺ ζῆ μὲ τὴν ἀντήχηση τοῦ λόγου... Δὲν πρόκειται διόλου γι' ἀναζήτηση ἑτοίμων ἀπαντήσεων μέσα στ' ἀρχεῖα τοῦ παρελθόντος...»[3]. Ὅλα αὐτὰ τὰ γράφει γιατὶ πιστεύει ὅτι — ὅπως διδάσκει ἡ ἱστορία — κάθε ἀνθρώπινη ἐξέλιξη γίνεται μὲ ψηλαφήσεις, μάταια πειράματα, παλινδρομήσεις καὶ αὐτοσχεδιασμούς.

Ἂν οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες ἐπροχώρησαν μ' ἕναν τρόπο καταπληκτικὰ γοργὸ — ἰδίως στὶς μέρες μας — τόσο ποὺ ν' ἀπειλοῦν τὴν ἴδια τὴν παρουσία μας πάνω στὸν πλανήτη, εἶναι γιατὶ ἀποτελοῦν τὴν πιὸ παραδοσιακὴ ἔκφραση τοῦ πνευματικοῦ μας βίου. Κανεὶς στὸ χῶρο τῆς ἔρευνας τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν δὲν αὐτοσχεδιάζει, κανεὶς δὲν ἀγνοεῖ — στὸν τομέα ποὺ ἐρευνᾶ — τὶς κατακτήσεις τοῦ παρελθόντος. Καὶ

1. Βλ. Γουΐλ Ντυράν «Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ». Μετάφρ. Ἀνδρ. Φραγγιᾶ, τόμ. Α΄, σελ. 15.
2. Βλ. Παύλου Εὐδοκίμωφ «Ὀρθοδοξία». Μετάφραση Μ. Μουρτζοπούλου.
3. Βλ. Παύλου Εὐδοκίμωφ «Ὀρθοδοξία». Μετάφραση Μ. Μουρτζοπούλου.

τούτη ἡ ἐξέλιξη (ὅπως καὶ ἡ κατάχρησή της) ἀποτελεῖ ἕναν ἀκόμα, ἴσως τὸ σπουδαιότερο λόγο, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ δημόσιος, ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος, πρέπει νὰ ξαναπεράσουν στὸ κανάλι τῆς Παράδοσης μὲ ὅλη τὴ σοβαρότητα ποὺ ἀπαιτεῖ μιὰ παρόμοια μετάσταση.

Μ' αὐτὴν τὴν πολύτιμη πεῖρα ἕνας ἄλλος μεγάλος τοῦ αἰώνα μας ὁ Ἄλβ. Ἄϊνστάϊν, ποὺ σφράγισε μὲ τὶς ἔρευνές του καὶ τὸ ἔργο του τὸν αἰώνα μας, θὰ βγεῖ μᾶλλο τὸ κῦρος καὶ τὴν εὐθεντία του νὰ διακηρύξει: «Ἀνέβηκα στοὺς ὤμους τῶν προγόνων μου γιὰ νὰ ὁραματιστῶ τὸ μέλλον». Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθεῖ, ὅτι δὲν ὑπάρχουν πολλοὶ ἄνθρωποι στὸν αἰώνα μας, ποὺ νὰ ἐδίωσαν μὲ τόσο πάθος καὶ ἔνταση, ὅσο ἐκεῖνος, τὴν Παράδοση, ποὺ εἶναι (σωστότερα πρέπει νὰ εἶναι) ἡ πραγματικότητα μιᾶς συνεχιζόμενης ποιοτικῆς ἀλλαγῆς μέσα στὸ χῶρο (καὶ φυσικὰ καὶ τὸ χρόνο) τῆς ἱστορίας καὶ ποὺ διδάσκει πόσο ψηλότερο καὶ πιὸ ἀκμαῖο γίνεται τὸ δέντρο, καθὼς βαθαίνουν μέσα στὸ χῶμα οἱ ρίζες του, πόσο ψηλότερο σπίτι μποροῦμε νὰ χτίσουμε, ὅταν τὄχομε θεμελιώσει γερὰ μέσα στὴ γῆς. Ἔτσι ἡ Παράδοση, ὅταν λειτουργεῖ σωστά, ἀποτελεῖ ὄχι μόνο μιὰ χωρὶς προηγούμενο σιγουριὰ γιὰ τὶς ἀξίες καὶ τὶς ποιότητες τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ πιὸ πολὺ ἕνα θεμέλιο, πάνω στὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ στηρίξουμε τὴν ἴδια τὴ συνέχιση τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἀνάμεσα στὰ ὀχτὼ θανάσιμα ἁμαρτήματα τοῦ πολιτισμοῦ μας ὁ Κόνραρ Λόρεντζ, γιατρὸς καὶ καθηγητὴς τῆς Γεν. Ψυχολογίας, βραβεῖο Νόμπελ 1973, τοποθετεῖ καὶ τὴ ρήξη μὲ τὴν Παράδοση. Στὸ σχετικὸ κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του μὲ τὸν παραπάνω τίτλο, ἀφοῦ μᾶς δώσει ὅλο τὸ βάθος, ἀλλὰ καὶ τὶς συνέπειες καὶ τὶς προεκτάσεις τῆς ρήξης αὐτῆς, ποὺ ἔχει σὰν συνέπειά της τὸ ὁλοένα διευρυνόμενο χάσμα ἀνάμεσα στὶς γενεὲς καὶ ποὺ στὴν ἐποχή μας, γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸν λόγο, πῆρε τρομακτικὲς διαστάσεις, καταλήγει: «.Εἶναι ἀκόμα πιὸ δύσκολο νὰ κάνομε τοὺς νέους, νὰ καταλάβουν, ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ μας ἐδημιούργησε ἀξίες τόσο ἀναντικατάστατες καὶ ἀξιοσέβαστες, ὅσο ἐκεῖνες ποὺ παράγονται ἀπ' τὴν ἐξέλιξη τῶν εἰδῶν. Χρειάζονται νὰ κατανοήσουν οἱ νέοι, ὅτι ἕνας πολιτισμὸς μπορεῖ δυστυχῶς νὰ σβηστεῖ, ὅπως σβήνει ἡ φλόγα ἑνὸς κεριοῦ...»[4]. Ἔχω τὴν ἐντύπωση, ὅτι τοῦτο τὸ δύσκολο ἔργο ἦταν (καὶ παραμένει πάντα χρέος) ἀνεξόφλητο τῆς ἀκμάζουσας γενιᾶς πρὸς τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ ἀνθρώπινου πληθυσμοῦ, ποὺ θέλει νὰ τὸ θεωρεῖ ὡς τὸ πολυτιμότερο: τ ο ὺ ς ν έ ο υ ς.

4) Παράδοση εἶναι διαρκὴς ἀνανέωση

Παράδοση εἶναι, πρὶν ἀπ' ὅλα, μιὰ ἀφετηρία. Ἕνα ξεκίνημα. Γιὰ τοῦτο καὶ δὲν σημαίνει ὑποχρέωσή μας νὰ διατηρήσομε τὰ ἀποστεωμένα στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος. Ἀκόμα «δὲ σημαίνει, ὅτι πρέπει νὰ τὴ διατηρήσομε, ἀλλὰ νὰ ξετυλίξομε τὸ νῆμα της»[5]. Καὶ τοῦτο γιατὶ «ἡ δημιουργικὴ ζωὴ εἶναι μιὰ διαρκὴς ἔξοδος, ἀπὸ κεῖνο ποὺ προηγήθηκε. Μιὰ ἔξοδος ἀπὸ πουθενά, ὁδηγεῖ πουθενά...»[6].

Ὅλη ἐτούτη ἡ διαδικασία τῆς ἐξόδου ἀπ' τὸ προηγούμενο στὸ ἐπόμενο, τῆς ἀλλαγῆς ἀπ' τὸ παλιότερο στὸ νεότερο εἶναι μιὰ διαδικασία ποὺ δὲ λειτουργεῖ πάντα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Παράγοντες ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ ἄλλοτε δυναμιώνουν κι ἄλλοτε ἐξασθενοῦν τὴν «μνήμη» τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, δυνάμεις πολιτικές, οἰκονομικές, πνευματικὲς δημιουργοῦν ἢ νεκρώνουν τὶς δυνατότητες γιὰ νέες πολιτιστι-

4. Βλ. Κόνραρ Λόρεντζ «Τὰ 8 ἀνάσιμα ἁμαρτήματα τοῦ πολιτισμοῦ μας». Μετάφρ. Ἀνδρ. Κοντοσιανοῦ σελ. 148.

5. Βλ. Χρ. Μαλεβίτση «Τὸ νόημα τῆ ςΠαραδόσεως» στὴν ἔκδοση Ἡ Ἑλληνικὴ Παράδοση» τοῦ περ. ΕΥΘΥΝΗ σελ. 93.

6. Βλ. Χρ. Μαλεβίτση ὅπ. π.π. σελ. 93.

κὲς μορφὲς καὶ ἐξελίξεις πρὸς τὸ ποιοτικὰ καλύτερο. Στὴν παραδοσιακὴν ἀνέλιξη τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν παρατηρεῖται τούτη ἡ ἔξοδος πρὸς τὸ νέο, πρὸς τὸ ἀξιολογότερο καὶ στὸ ποιοτικὰ καλύτερο. Ἡ ἀντιπαραδοσιακὴ ἀνέλιξη ὁδηγεῖ στὴν πνευματικὴ ἀναρχία, στὴν ἀσυναρτησία καὶ τέλος στὴ στέρηση τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας.

5) Παράδοση εἶναι ἐλευθερία

Κάθε ἔξοδος μιᾶς κοινωνίας ἀπ᾽ αὐτὸ ποὺ προηγήθηκε σὲ κεῖνο ποὺ ἀκολουθεῖ, δὲν εἶναι ἁπλὰ μιὰ ἐπιβεβαίωση τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς δύναμής της. Εἶναι κάτι περισσότερο. Εἶναι μιὰ πορεία πρὸς τὸ καινούργιο, πρὸς τὴν διαρκῆ ἀνάπλασή της, ποὺ στηρίζεται σὲ δυὸ βέβαια στοιχεῖα.

Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ ἀνέλιξή της μὲ τὶς δικές της δυνάμεις. Ἐκεῖνες ποὺ τῆς προσφέρει ἡ ἐθνικὴ αὐτογωνσία καὶ ἡ ἐθνικὴ μνήμη. Καὶ τοῦτο εἶναι ἕνας ἀκόμα λόγος, ποὺ κάθε γενιὰ πρέπει νὰ γνωρίζει ὅσο γίνεται τὰ περισσότερα, ὅσο γίνεται τὰ σημαντικότερα στοιχεῖα τοῦ ἱστορικοῦ της παρελθόντος. Τὸ ἄλλο εἶναι ἡ μὲ ἐπίγνωση ἀναζήτηση τοῦ νέου. Αὐτοῦ ποὺ πραγματοποιεῖται μέσα στὴν ἴδια αὐτὴ κοινωνία καὶ αὐτοῦ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ ἄλλες κοινωνίες.

Μιὰ κοινωνία ποὺ ἐξελίσσεται παραδοσιακὰ (δηλαὴ δυναμικὰ ἀπὸ ἄποψη ποιότητας) ἔχει δυὸ σίγουρες δυνάμεις, ποὺ τὴν ὠθοῦν πρὸς τὴν πρόοδό της: 1) Τὴν ἐπαφὴ μὲ τοὺς γνήσιους δημιουργούς της, ποὺ «στὰ βάθη τῆς συνείδησής τους συναιρεῖται τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν καὶ γίνεται πιὸ βέβαιο τὸ μέλλον»[7] καὶ 2) Τὴ γνώση καὶ τὴ διάρκεια τῶν θεσμῶν, ποὺ μόνον ἔτσι δοκιμάζονται καὶ ἀνανεώνονται ποιοτικά.

Αὐτὲς οἱ δυὸ δυνάμεις παρέχουν σ᾽ ἕνα λαὸ μιὰ θαυμάσια δυνατότητα: νὰ μὴ δέχονται ἐπιδράσεις ἀπ᾽ τὸ μονοπάτι τῆς μίμησης, ἀλλὰ τῆς κριτικῆς διεργασίας καὶ τῆς ἀφομοίωσής τους.

Μόνο σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση ἕνας λαὸς μπορεῖ νὰ ἔχει μιὰ δική του ταυτότητα, ἕνας τόπος ἕνα δικό του πρόσωπο, μιὰ κοινωνία τὴ δική της ἐλεύθερη, ἀδέσμευτη καὶ ἀπρόσκοπτη ἀνέλιξη καὶ δημιουργία.

Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ πρὶν ἀπ᾽ ὅλα τὴ βάση τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ἀποτελεῖ ἄλλωστε μιὰ ἄνευ προηγουμένου παρεξήγηση τῆς πραγματικότητας ὁ χαρακτηρισμὸς ἑνὸς λαοῦ σὰν σκλάβου, ἐπειδὴ κατακτήθηκε ἀπὸ κάποιον κατακτητή, καὶ σὰν ἐλεύθερου ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ κατακτητὴς ἔφυγε ἀπ᾽ τὸν τόπο του. Τὰ κριτήρια τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι οὔτε τόσο ἁπλᾶ καὶ ἀφελῆ, οὔτε τόσο ἐπιφανειακά. Ἐλεύθερος εἶναι ἕνας λαός, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξελίσσεται διαλεκτικὰ (δηλαδὴ ποιοτικὰ) ἀνεξάρτητα ἀπὸ σχτικότητες τῶν πολιτικῶν σχέσεών του μὲ ἄλλους λαούς. Ἂν καὶ εἶναι βέβαιο, ὅτι ἕνας λαὸς ἐλεύθερος πνευματικὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σκλάβος πολιτικά.

Ἕνα τέτοιο παράδειγμα μποροῦμε νἄχομε ἀπ᾽ τὸν ἴδιο τὸν Τόπο μας, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ τὶς νεότερες ἱστορικὲς ἔρευνες, ἕνα μεγάλο μέρος του ἦταν ἐλεύθερο πρὶν ἀπ᾽ τὴν πολιτική του ἀποκατάσταση, ἀφοῦ μποροῦσε νὰ ἔχει κοινωνία μὲ τοὺς γνήσιους δημιουργούς του καὶ ν᾽ ἀνανεώνει τοὺς θεσμοὺς τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς του ὀργάνωσης. Ἀντίθετα μὲ τὸ 1831 ἀρχίζει μιὰ ἀντίστροφη μέτρηση᾽ Ὁ Τόπος χάνει τὴν ἐπαφή του καὶ μὲ τὴ γνησιότητα τῶν προσώπων καὶ μὲ τὴν αὐθεντικότητα τῶν θεσμῶν. Ἔτσι ὑποδουλώνεται πνευματικὰ καὶ πολιτικά. Ἀφοῦ τὰ πνευματικὰ καὶ πολιτικά του πρότυπα δημιουργοῦνται ἔξω καὶ μακρυὰ ἀπ᾽ αὐτόν.

---

7. Βλ. Χρ. Μαλεβίτση ὅπ. π. π. σελ. 97—98.

δ) Ἐπίλογος

Ἀναζητώντας τὸ νόημα τῆς Παράδοσης μέσα ἀπ' τὶς παρανοήσεις της ἀπ' τὸ νεότερο Ἑλληνισμό, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι ἡ ἐκμετάλλευση τῶν δυνατοτήτων της μπορεῖ νὰ γίνει μὲ προγραμματισμούς. Ὅσα ἔγραψα εἶναι ἁπλὰ μιὰ ἀπόπειρα προσέγγισης, ποὺ ἴσως θὰ μποροῦσε νὰ γίνει κι ἀπὸ ἄλλους δρόμους (ποὺ θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργο νὰ γίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλους δρόμους). Καὶ τούτη ἡ ἀπόπειρα ἀποτελεῖ μόνο μιὰ ἀφορμὴ γιὰ προβληματισμοὺς κι ὄχι ὑποδείξεις ἢ ὁδηγίες, γιὰ νὰ μπορέσομε νὰ ξαναπεράσομε (σὰν τόπος καὶ σὰν κοινωνία) στὸ κανάλι της.

Ἡ παράδοση εἶναι μιὰ δύναμη πνευματική, ποὺ λειτουργεῖ στοὺς λαοὺς καὶ στὶς κοινωνίες, ποὺ ἔχουν τὴ δύναμη (ἀλλὰ καὶ τὸ θάρρος) νὰ τὴ σηκώσουν, ποὺ ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ στερεώσουν καὶ νὰ βελτιώσουν τὶς κατακτήσεις τους.

Καὶ θὰ ξαναπεράσομε στὸ κανάλι της, ὄχι τόσο ἂν ἀποφασίσομε νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε τὶς δυνατότητες, ὅσο ἂν λειτουργήσουν μέσα μας οἱ ἐθνικὲς μνῆμες, ἂν μαζὺ μ' αὐτὲς γεννηθοῦν μέσα μας οἱ δυνάμεις ἐκεῖνες ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν μιὰ ἔ ξ ο δ ο. Μιὰ ἔξοδο ποὺ θὰ πρέπει νὰ θυμίζει ὅλο ἐκεῖνο τὸ δυναμικὸ παρελθόν, ποὺ κρυφοζεῖ ἀκόμα μέσα μας, ἀλλὰ καὶ νὰ περιέχει ἕνα καινούργιο ὅραμα, ποὺ θὰ εἶναι μιὰ ἀφορμὴ γιὰ μιὰ καινούργια ἐθνικὴ περιπέτεια.

Τοῦτο τὸ ξαναπέρασμα μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτρέψει μιὰ συγκυρία μαζὺ πνευματικὴ καὶ οἰκονομική, ποὺ θὰ φέρνει μέσα της τὶς δυνάμεις ἐκεῖνες γιὰ τὸ πέρασμα στὸ μέλλον μέσα ἀπ' τὶς ἐμπειρίες τοῦ παρελθόντος.

ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΝΑΙ. ΠΩΣ ΟΜΩΣ; ΚΑΙ ΣΕ ΠΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ;

ΜΟΥ 'ΡΙΞΑΝ ΚΑΚΙΑ 'ΦΟΡΜΗ

Δουλειὰν εἶχα στὰ Γιάννινα καὶ πῆγα στὸ παζάρι
"Αιντε καὶ πῆγα στὸ παζάρι
Καὶ μοῦ 'ριξαν κακιὰ 'φορμὴ πὼς φίλησα κοράσιο
"Αιντε πὼς φίλησα κοράσιο.
'Ανίσως καὶ τὸ φίλησα, τυφλὸς νὰ πάω στὸν "Αδη
"Αιντε, τυφλὸς νὰ πάω στὸν "Αδη
Νὰ πᾶν νὰ μὲ κρεμάσουνε μ' ἐννιὰ ἁρμαθοῦλες σύκα
"Αιντε, μ' ἐννιὰ ἁρμαθοῦλες σύκα
Νὰ μὲ λιθοβολίσουνε μ' ἕνα σακκὶ κουκόσιες
"Αιντε, μ' ἕνα σακκὶ κουκόσιες

('Ανακοίνωση Δημ. Κ. 'Αγραφιώτη)

(Μοῦ τὸ τραγούδησε ὁ πατέρας μου Κώστας, 61 χρονῶν, ὅπως τό 'μαθε νὰ τὸ τραγουδάει ἀπὸ τὸν παππού του Γιῶργο, στὰ 1927 στὸ χωριὸ 'Αργιθέα — παλιὰ Κνίσοβο — τῆς Καρδίτσας.)

Στὸν πληροφορημένο πολίτη δὲν εἶναι δύσκολο νὰ συμπεράνει πὼς ἀπὸ πολλὰ σημεῖα φτάνει τὸ μήνυμα τῶν ἡμερῶν μας: Ἐ π ι σ τ ρ ο φ ὴ σ τ ὴ ν Π α ρ ά δ ο σ η .

"Ανθρωποι τοῦ Πνεύματος, Σύλλογοι καὶ "Ομιλοι ποικιλώνυμοι, ἡ Πολιτεία ἡ ἴδια, στοχεύουν σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστροφή, θὰ λέγαμε καλύτερα στὴν ἀξιοποίηση τῆς Παράδοσης, ὥστε νὰ πάρει ἕνα πιὸ οὐσιαστικὸ χρῶμα καὶ μιὰ κάποια ἀνθρωπινότερη μορφὴ ἡ σημερινὴ τεχνοκρατούμενη ζωή μας.

Αὐτὴ ἡ στόχευση καὶ ἡ πορεία γιὰ τὴ γνωριμία τῆς Παράδοσης ὑποδηλώνει δυὸ ἀλήθειες: "Οπως πάντα μᾶς πιάνουν οἱ βιασύνες, ὅταν ὁ ἀσθενὴς χαροπαλεύει, ὅταν κινδυνεύει νὰ χαρακτηριστεῖ «κλινικῶς νεκρός». Καὶ περιμένουμε τὸ θάμα. Ἡ Παράδοσή μας βρίσκται σήμερα σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση. "Η — γιὰ νὰ μὴ σπείρουμε τὴν ἀπογοήτευση καὶ γιὰ νὰ προλάβουμε τὶς ἀντιρρήσεις ἐκείνων τῶν λίγων ποὺ ζοῦν μέσα της — σχεδὸν σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἀλήθεια. Ἡ δεύτερη: 'Ομολογοῦμε ὅλοι πὼς ἀδιαφορήσαμε μὲς στὰ χρόνια ποὺ πέρασαν κι ἀδιαφορήσαμε ἐγκληματικὰ σὲ βάρος τοῦ ἰδιαίτερου χαρακτήρα τοῦ "Ελληνα. 'Ομολογοῦμε πὼς συμβάλαμε στὴν ἰσοπέδωση τοῦ νεοέλληνα μὲ τὴν ἀπόσβεση μιᾶς βασικῆς «εἰδοποιοῦ διαφορᾶς» του ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς. Καὶ τὸ ἔγκλημα αὐτὸ εἶναι πολὺ παλιό. Ὡς ἐλεύθερο ἔθνος αὐτοχειριαστήκαμε ἐδῶ καὶ δυὸ σχεδὸν αἰῶνες, μετὰ δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τούρκικου ζυγοῦ. Τὸ ἔμβρυο ἀπερίσκεπτα ἄδραξε τὸν ὁμφάλιο λῶρο καὶ χωρὶς φρόνηση, θεωρώντας τον φίδι

σταλμένο ἀπὸ τὴ ζηλόφθονη θεά, μὲ ἡράκλεια δύναμη τὸν ἀπόκοψε σχεδόν. Αὐτὰ συνέβηκαν τότε. Ὁ νεοέλληνας ἔμεινε σχεδὸν ἀποκομμένος ἀπὸ τὴν Παράδοσή του. Κι ἂν μελετήθηκε ἡ Παράδοση ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, κι ἂν γεννήθηκε ἡ Λαογραφία, εἶναι γιατὶ μᾶς ἀμφισβητήθηκε ἡ φυλετική μας συνέχεια. Βαλθήκαμε μέσα ἀπὸ τὸ κάθε φορὰ «σήμερα» καὶ τὸ σταθερὸ χτὲς νὰ ἀποδείξουμε τὴ συνέχεια. Χρησιμοποιήσαμε τὴν Παράδοση ὡς μέσο, ὡς τεκμήριο τῆς ἀπόδειξης τῆς συνέχειας τῆς Φυλῆς. Μόνο γι' αὐτὸ μᾶς στάθηκε χρήσιμη. Δὲν τὴν εἴδαμε ὡς Παράδοση, ὡς τρόπο ζωῆς, ὡς ἠθικὸ ὑπόβαθρό μας, ὡς χῶρο μέσα στὸν ὁποῖο θὰ ζούσαμε μιὰ ζωὴ πιὸ ἀνθρώπινη, πιὸ δίκαιη, ποιοτικὰ ἀνώτερη. Ὄχι βέβαια στατική, γιατὶ κι ἡ παράδοση δὲν εἶναι στατική. Ἡ παράδοση στέκεται ὑπερβολικὰ ἐπιφυλακτικὴ στὶς ἀπότομες μεταβολές. Προχωρεῖ μὲ περίσκεψη, ἀλλάζει. Δὲ θέλει ὅμως νὰ ἀλλοιωθεῖ, νὰ ἔρθει σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν ἑαυτό της.

Αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβηκε σήμερα. Ἤρθαμε σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴν Παράδοσή μας. Χάσαμε τὴν ἐπαφή μας μ' αὐτή. Γίναμε ἄνθρωποι τοῦ συρμοῦ, τῆς «μόδας». Κι ἡ μόδα, ὅπως λέει ὁ Κωστῆς Μπιαστιᾶς, εἶναι ὁ ἀντίποδας τῆς Παράδοσης. Ἀξίζει νὰ παραθέσουμε ἐδῶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ σκέψεις του, ποὺ περιέχονται στὸ δοκίμιό του «Παπαδιαμάντης» (σελ. 126 τῆς β' ἔκδοσης τοῦ 1974):

> *«...ἡ παράδοση δὲν εἶναι ἕνα ἐξωτερικὸ φαινόμενο ποὺ ἁπλώνεται σ' ἔκταση ἀλλὰ ἕνα θεόρατο καὶ πλατύφυλλο καρπερὸ δέντρο ποὺ ἔχει βυθισμένες τὶς ρίζες του σ' ἀπίθανα βάθη...ἡ μόδα εἶναι ὁ ἀντίποδας τῆς Παράδοσης. Γιὰ τοῦτο οἱ λεγόμενες ἀνώτερες κ' ἡγετικὲς τάξεις δὲν ἔχουνε παράδοση ἀλλὰ εἶναι ὑποταγμένες στὴ μόδα. Κ' ἡ μόδα δὲν ἐντοπίζεται στὰ ροῦχα, στὰ χτενίσματα καὶ στὰ λογῆς λογῆς φτιασίδια, ἀλλὰ σφραγίζει καὶ τὴν τέχνη, καὶ τὴ μουσική, καὶ τὴν ἐπιστήμη, καὶ τὴ λογοτεχνία, καὶ τὴ φιλοσοφία, κι αὐτὴ τὴ θεολογία ἀκόμη. Ἡ μόδα εἶναι ἡ τελευταία πραμμάτια ποὺ ξεφορτώνει τὸ τελευταῖο βαπόρι, τὸ τελευταῖο τραῖνο, τ' ἀεροπλάνο τῆς ὥρας. Καὶ τὸ χειρότερο καὶ τὸ πιὸ παραπλανητικὸ εἶναι πὼς ἔχουνε συνδέσει τὴν τελευταία παραγωγὴ μὲ τὴν πρόοδο καὶ μὲ φλάμπουρο δυὸ ξόανα, τὸ νιόβγαλτο καὶ τὴν πρόοδο, πορεύονται ἀνερμάτιστοι ἀπὸ ψευδαίσθηση σὲ ψευδαίσθηση. Καὶ τὸ ἄθροισμα ἀπ' λες τοῦτες τὶς ψευδαισθησες εἶναι ὁ μοντερνισμός. Οἱ πλούσιοι εἶναι κατὰ μοιραία συνέπεια οἱ πρῶτοι κ' οἱ μόνιμοι μοντέρνοι κάθε ἐποχῆς. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς εἶναι τὸ τερτίπι τους. Μονάχα ὁ λαὸς ἔχει ἔθιμα...»*

Πρέπει νὰ συμπληρώσουμε πὼς αὐτὴ ἡ κατάσταση διοχετεύετι πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τὰ λαϊκὰ στρώματα, τοὺς φορεῖς τῆς Παράδοσης. Καὶ διοχετεύεται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Ἡ πιὸ ἔντονη ἐπιθυμία τοῦ ἁπλοῦ, φτωχοῦ ἐπαρχιώτη εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴ βασανιστικὴ — ὅπως ἔχει καταντήσει κάτω ἀπὸ ἀντίξοες συνθῆκες ζωῆς καὶ ἐργασίας — μόνιμη διαμονὴ του στὴ λίγο-πολὺ ἀπομονωμένη Ἐπαρχία. Ἡ εὐχὴ κι ἡ συμβουλὴ τῶν γονιῶν πρὸς τὸ γιὸ εἶναι τὸ «μάθε γράμματα, νὰ ξεφύγεις ἀπὸ τὴ μιζέρια μας, μακριὰ ἀπὸ 'δῶ». Ἀποτέλεσμα: Ὁ τρομερὸς συρφετός, προσφυγιὰ θυμίζει, τῶν ἐπαρχιωτῶν ποὺ συνωστίζεται στὰ μεγάλα ἀστικὰ ἢ ἡμιαστικὰ κέντρα, ὅπου μαζικοποιεῖται, ἄγεται καὶ φέρεται, καταντάει νούμερο ἁπλό, ἐργάτης μὲ μόνο κανμιὸ τὴν αὔξηση — ὅσο ὅσο — τοῦ μεροκάματου. Κι ἐκεῖνοι ποὺ μένουν στὴ γενέθλια γῆ ὀνειρεύονται τὴ ζωὴ τῶν πλουσίων, τῶν κατοίκων τῶν πόλεων, τὴν ὁποία καὶ ἀντιγράφουν κακόγουστα, πιὸ κακόγουστα ἀπ' ὅσο οἱ ἴδιες οἱ ἀστικές μιας περιοχὲς ἀντιγράφουν τὰ Εὐρωπαϊκὰ κέντρα. Δὲ θέλουν νὰ δείχνουν πὼς εἶναι «καθυστερημένοι», «ἐπαρχιῶτες», «χωριάτες ἄξεστοι», ὅπως χαρακτηρίζει γενικὰ κι ἰσοπεδωτικὰ τὸ μισὸ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ ὁ ἄλλος μισὸς τῶν

ἀστικῶν κέντρων. Ἔτσι μὲ τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα — ἀμφίεση, χτένισμα, συμπεριφορὰ ἐπίπλαστη —, μὲ μιὰ ἔντονη μιμητικὴ διάθεση κάνει τὸ μοντέρνο, ἐκεῖνος ποὺ θά ᾽πρεπε νά ᾽ναι τὸ πρότυπο γιὰ τὸν ἀστό, τὸν πλούσιο ἀστό. Ἔχει ἔτσι τὴν ψευδαίσθηση πὼς φτάνει στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μ᾽ ἐκεῖνο τὸ πρότυπό του.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διαπιστωθεῖ σ᾽ ὅλο τὸ φάσμα τῶν ἀνθρώπινων ἐκδηλώσεων αὐτὴ ἡ κατάσταση. Περισσότερο ἔντονα διαπιστώνεται στοὺς νέους μας. Μὲ οἰκονομικὲς θυσίες μεγάλες ντύνονται ὅπως τὰ παιδιὰ τῶν πόλεων. Πρὶν λίγα χρόνια μεταφυτεύτηκε στὴ χώρα μας ὁ χιππισμός, χωρὶς τὸ ἰδεολογικό του — αὐτὸ ποὺ εἶχε — ὑπόβαθρο. Ἐδῶ μᾶς ἦρθαν μόνο τὰ ἐξωτερικά του στοιχεῖα. Στὸ νέο τῆς Ἐπαρχίας σήμερα ὁ χιππισμὸς περιορίστηκε στὴν ἀμφίεση, στὰ μαλλιὰ καὶ σὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ αὐθάδεια κι ἔλλειψη σεβασμοῦ πρὸς ὅ,τι πιὸ παλιὸ ἀπὸ αὐτούς. Ἀκόμα καὶ πρὸς τοὺς γονιούς τους. Ὁ μοντέρνος νέος — βλέπετε — εἶναι ἀνεξάρτητος κι ἔχει καταρρίψει ὅλα τὰ ταμπού, ποὺ στὴ χώρα μας δὲν εἶναι γι᾽ αὐτὸν λίγα.

Ἐδῶ εἶναι ποὺ μεγαλώνει τὸ χρέος μας, οἱ εὐθύνες μας πολλαπλασιάζονται καὶ θὰ πρέπει νὰ πολλαπλασιαστεῖ κι ἡ προσπάθειά μας. Πρέπει νὰ διαφωτίσουμε τοὺς νέους μας. Κι ὄχι μόνο τοὺς νέους τῶν σχολείων. Καὶ τοὺς ἄλλους. Νὰ τοὺς μιλήσουμε ἁπλᾶ, πειστικά. Νὰ τοὺς παραδειγματίσουμε. Νὰ τοὺς δείξουμε τὴ διαφορὰ τῆς Παραδσιακῆς ζωῆς ἀπὸ τὴ σημερινή μας, διαφορὰ ποιότητας βασικά. Νὰ τοὺς θέσουμε μπροστὰ στὶς εὐθύνες τους. Ἡ ἐπιλογὴ ποὺ θὰ κάνουν θὰ πρέπει νὰ γνωρίζουν ὅτι θά ᾽ναι ὁριστικὴ καὶ καθοριστικὴ γιὰ τὸ μέλλον. Καὶ γιὰ νὰ μιλᾶμε γιὰ μέλλον εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζουμε τόσο τὸ παρὸν ὅσο καὶ — πιὸ πολὺ — τὸ παρελθόν. Τὸ παρελθὸν εἶναι τὸ σταθερὸ στοιχεῖο. Τὸ παρὸν τὸ μεταβατικό. Τὸ μέλλον θὰ τὸ δημιουργήσουμε. Ἡ πρόοδος ἔτσι κι ἀλλιῶς βασίζεται στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ παρὸν καὶ πίσω καὶ θὰ μᾶς φανεῖ χρήσιμη στὸ μέλλον. Τὸ παρελθὸν ὡς μία συνισταμένη πολλαπλῶν γνώσεων, ὡς ἱ σ τ ο ρ ί α , μὲ τὴν Εὐριπίδεια σημασία τῆς λέξης, εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὸ μέλλον. Σήμερα ὁ μοντέρνος, ὁ σύγχρονος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ μας, βλέπει μόνο μπροστά. Προσχεδιάζει τὸ μέλλον, ἐντάσσει τὸν ἑαυτό του στὴν πρωτοπορία, στὴν προοδευτικότητα μιὰ καὶ ἀκολουθεῖ ὅ,τι νιόβγαλτο διακηρύσσεται ὡς σωτήριο φάρμακο. Ἀδιάφορο ἂν ὅλα τοῦτα τὰ κηρύγματα μὲ τὴν ἐξεταστικὴ ἁπλῶς ματιὰ ἀποδείχνονται οὐτοπίες, ἀδιάφορο ἂν πρόκειται γιὰ τὸ «νερὸ τοῦ Καματεροῦ» ἢ γιὰ τὶς ἐπαγγελίες ὁρισμένων σωτήρων, ποὺ διατείνονται τὰ αἰώνια «ἐὰν...ἐὰν...ἐὰν...τότε θὰ...».

Θὰ σταθοῦμε πάλι σ᾽ ἕνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Κ. Μπαστιᾶ ἀπὸ τὸ ἴδιο βιβλίο σελ. 135:

> *«Ἕνας ρωμαντισμός», γράφει, «γιὰ τὸ αὔριο ἔχει προσβάλει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Χάσαμε τὴν αἴσθηση τῆς πληρότητας τοῦ "τετελεσμένου" ἐνῶ παρασταίνουμε τοὺς ἀνοιχτομάτες ποὺ βλέπουνε καθαρότατα τὸ αὔριο. Φανερωνόμαστε ἀνήμποροι νὰ περιγράψουμε ἕναν προπάτορά μας, ἀλλὰ μὲ περίσσεια τόλμη σχεδιάζουμε τὸ πορτραῖτο ἑνοῦ δισεγγόνου μας ,τὴν ὥρα ποὺ δὲν ἔχει γεννηθεῖ ἀκόμα οὔτε ὁ ἔγγονος... Στὰ χρόνια μας οἱ ἄνθρωποι — εἴτε τ᾽ ὁμολογᾶνε εἴτε ὄχι — πιστεύουνε πὼς προτρέχουνε τῆς ἐποχῆς τους. Προπορεύονται. Κανένας ὡς τόσο δὲν κατάλαβε πόσο ἀνόητη σύλληψη εἶναι ἡ ἰδέα πὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ προτρέχει τῆς ἐποχῆς του, ὅταν τὸ μόνο ποὺ καταφέρνει εἶναι νὰ χάνει ὅλα τὰ τραῖνα τῆς καθημερινότητας. Τούτη ἡ φωνὴ τοῦ χτὲς δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἕνα στοιχεῖο τρόμου. Τὸ μέλλον δὲν ὑπάρχει, πρῶτα γιατὶ εἶναι μέλλον καὶ τοῦτο σημαίνει πὼς δὲν ἔχει ἀνατείλει ἀκόμα. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ὁραματισμὸ ἢ γιὰ νέους εὑρεῖς ὁρίζοντες, ἀλλὰ γιὰ φυγή. Φεύγουμε τὸ παρελθὸν πρῶτα γιατὶ*

εἶναι συγκεκριμένο, ἐνῶ τὸ μέλλον εἶναι ἕνας ἄσπρος τοῖχος ,ποὺ πάνω του μπορεῖ λεύτερα, ἀνεύθυνα κι αὐθαίρετα νὰ γράψει κανεὶς ὅ,τι θέλει».

Κι ἂν ἦταν μόνο αὐτὴ ἡ τραγικὴ κατάσταση κάποιας μορφῆς θεραπεία τοῦ κακοῦ θὰ ἦταν ἐφικτή. Πιὸ δύσκολη κατάσταση δημιουργεῖ ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὴ δική μας παράδοση ἐνῶ ταυτχρονα ἀποδεχόμαστε πολὺ εὔκολα τὴν παράδοση ἄλλων λαῶν μακρινῶν καὶ γειτονικῶν. Πανικόβλητοι σχεδὸν ἐγκαταλείπουμε τὴ μητρικὴ ἀγκαλιὰ καὶ ψάχνουμε τὴν τρυφερότητα καὶ τὴ στοργὴ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητρυιᾶς.

Ὕστερα ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω ἴσως δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση πὼς ὁ δρόμος γιὰ μιὰν ἐπιστροφὴ στὴν Παράδοσή μας — χωρὶς τὶς διαστρεβλώσεις ποὺ ἐπέφερε σ' αὐτὴ ἡ μεταβολή της σὲ εἶδος ἐμπορίου — εἶναι ἂν ὄχι ἀδύνατη, τουλάχιστο δύσκολα πραγματοποιήσιμη. Κι ἡ πραγματικότητα αὐτὴ εἶναι. Πρέπει νὰ συλλογιστοῦμε τὸ «σὲ ποιὰ Παράδοση θὰ ἐπιστρέψουμε», τὸ «ἂν θὰ ἐπιστρέψουμε ἐπιδερμικά, γιὰ τὸ «θεαθῆναι» ἢ οὐσιαστικὰ σ' αὐτὴ καὶ τρίτο τὸ «πῶς» θ' ἀποφύγουμε τὸν ἀναχρονισμό, τὴ σύγκρουση τοῦ ὀρθοῦ «σήμερα» — ὄχι ὁλόκληρου — καὶ τοῦ «χτές», ποὺ κι αὐτὸ περιλαμβάνει, ὅπως ἐξελίχτηκαν τὰ πράγματα κι ἀρνητικὰ στοιχεῖα.

Σὲ ποιά Παράδοση θὰ ἐπιστρέψουμε;

Εἶναι γεγονὸς πὼς κάθε ἐπιστροφὴ σὲ παλαιὰ σχήματα περικλείνει τὸν κίνδυνο τοῦ ἀναχρονισμοῦ καὶ τῆς καθυστέρησης. Κι εἶναι ἴσως σωστὴ ἡ ἄποψη πὼς γιὰ νὰ ἐπιστρέψουμε στὸ χτὲς πρέπει νὰ ξαναδημιουργήσυμε καὶ τώρα — πράγμα ἀνέφικτο — τὶς ἴδιες κοινωνικὲς συνθῆκες. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἄποψη εἶναι ἀπόλυτη κι ἐλλεπτική. Δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ παραβλέψουμε ὅ,τι δημιουργήθηκε στὰ σύγχρονα χρόνια, εἴτε στὸν τεχνολογικὸ τομέα εἴτε στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετωπίστηκαν πολλὰ κοινωνικὰ θέματα. Οἱ καιροί μας ἔγιναν ἔρμαια τῆς τεχνολογίας, ἡ ὁποία, ἂν καὶ δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς ἐκτόπισε ἀπὸ πολλοὺς τομεῖς δραστηριότητας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ αὐξαίνει ὁ ἐλεύθερος χρόνος μας, νὰ λιγοστεύει ἡ σωματικὴ κούραση, νὰ ἔχουμε καλύτερες ποιότητες καὶ τεράστιες ποσότητες δημιουργημάτων τῆς Τεχνολογίας. Ὁ ἐλεύθερος χρόνος μας δὲν ἀξιοποιήθηκε. Συνεχίστηκε τὸ «παλιὸ βιολί»: Τὸ λίγο χρόνο ποὺ διέθετε ἐλεύθερο ὁ πρόγονός μας τὸν χρησιμοποιοῦσε στὸ μεγαλύτερο μέρος του, γιὰ νὰ ἐκπληρώνει τὶς κοινωνικές του ὑποχρεώσεις, νὰ ψυχαγωγηθεῖ καὶ νὰ ξεκουραστεῖ. Καὶ σήμερα τὸ ἴδιο συμβαίνει. Μόνο ποὺ κι οἱ κοινωνικὲς σχέσεις συνδυάζονται μὲ τὴ διασκέδαση, προσθέτονται στὴ διασκέδαση κι ἡ ξεκούραση παραμένει ἐλάχιστη. Δὲ μιλᾶμε γιὰ τοὺς λίγους, ποὺ ἐπωφελοῦνται καὶ διευρύνουν τὸν κύκλο τῶν ἐνδιαφερόντων τους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς πολλούς. Ἀρκεῖ νὰ ρίξει κανεὶς μιὰ ματιὰ στὰ ἀστικά μας κέντρα, στὰ ἡμιαστικὰ καὶ στὶς κωμοπόλεις καὶ θὰ διαπιστώσει πρῶτα πρῶτα — ἐκτὸς ἀπὸ σπάνιες τιμητικὲς γιὰ τὶς περιοχὲς αὐτὲς ἐξαιρέσεις — τὴν ἀπουσία πνευμιαικῶν κέντρων, πραγματικῶν θέβαια, καὶ τὴν ἔντοινη παρουσία ὅλων τῶν ψυχοφθόρων χώρων καὶ καταστημάτων — καφενείων, «σκυλάδικων» — ὅπως συνηθίζεται νὰ λέγονται τὰ κέντρα διασκεδάσεως κατώτατης ὑποστάθμης, κέντρα ποὺ ἀπευθύνονται στὰ ἔνστικτα τὰ πιὸ χαμηλὰ καὶ καθόλου στὴν ψυχή. Κι αὐτὰ δὲν εἶναι μόνο ψυχοφθόρα, ἀλλὰ καὶ δραχμοβόρα, καὶ χρονοβόρα, καὶ ἀνθυγιεινά. Θὰ τὰ βρεῖ κανεὶς ὄχι πλήρη, ἀλλὰ κάτι παραπάνω. Ἂν γίνονται ἡ αἰτία νὰ παρασύρονται πρὸς τὴ διαφθορὰ οἱ νέοι, ἂν γίνονται αἰτία νὰ διαλύονται οἰκογένειες, νὰ διαβρώνεται ἡ ποιότητα τῶν ἀνθρώπων μιᾶς περιοχῆς, μιᾶς ἀφήνει ἀδιάφορους. Μὲ τὸ ὄνειρο τῶν ὑλικῶν καὶ μόνο ἀπολαύσεων τῆς σημερινῆς ἐποχῆς — ποιός δὲν ἔχει μιὲς στὰ ὄνειρά του ἕνα ὄμορφο αὐτοκίνητο, ἕνα γειμάτο πορτοφόλι; — δὲν εἶναι καθόλου παράξενο νὰ δυσκολευόμαστε στὴν παραδοχὴ καταστάσεων ποὺ θὰ ἀπαιτήσουν σημαντικὲς ἀναθεωρήσεις στὴ στάση μιας ἀπέναντι στὸ κοινωνικὸ περιβάλλον τοῦ σήμερα, στὴν ἠθική μιας,

στὸν ἀνθρωπισμό μας, στὸ αἴσθημα τῆς εὐθύνης γιὰ τὸ αὔριο, ὄχι μόνο τὸ δικό μας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιγόνων μας.

Ὁ καθηγητὴς Δημ. Σ. Λουκάτος (Εἰσαγωγὴ στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Ἀθήνα 1977, σελ. 19) γράφει συνοπτικὰ μὰ τόσο περιεκτικά:

> «Ἀναγνωρίζει βέβαια κανεὶς τὴν ἐξαίρετη διαφορὰ διαβίωσης καὶ ὑλικῶν ἀγαθῶν στὶς ἡμέρες μας. Χαίρεται γιὰ τὶς ἀνέσεις καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς ἐξυπηρετήσεις τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων. Διαπιστώνει ὅμως μαζί, ὅτι τὰ ἁπλὰ "θέματα" τῆς παλιότερης ζωῆς ἔγιναν "προβλήματα" στοὺς καιρούς μας. Ἡ Λαογραφία χωρὶς ν' ἀξιώνει ἐπιστροφὴ στὴν πολιτιστικὴ ὀλιγάρκεια καὶ μιζέρια, ἀναπολεῖ τοὺς λογικοὺς τρόπους ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων αὐτῶν. Ὅ,τι εἶναι γιὰ τὴ σημερινὴ ἐποχὴ τῶν καυσαερίων ἡ ἔξοδος στὸν ἀέρα τῆς ἐξοχῆς, εἶναι γιὰ τὴν πολυθόρυβη φλυαρία τῶν ἐπαφῶν μας ἡ ἁπλότητα τοῦ λόγου, τῆς ψυχικότητας καὶ τῶν μορφῶν τῆς λαϊκῆς μας ζωῆς. Ἡ Λαογραφία ἀποτυπώνει τὴν ἁπλότητα αὐτὴ στὶς εὐτυχέστερες ὧρες της, προτοῦ τὴν ἀλλοιώσει ἡ ἐπίδραση τῶν αὐθαίρετων ἐξελίξεων, καὶ μᾶς τὴ δίνει παράδειγμα καὶ καταφυγὴ σὲ ὧρες ἀδιεξόδων, στὴν κοινωνική, πνευματική, καλλιτεχνική, ἀκόμα καὶ πολιτικὴ πορεία μας...»

Θὰ σταθοῦμε σ' ὅσες λέξεις ἢ φράσεις τονίσαμε μὲ τὴν ἀραίωση τῶν στοιχείων παραπάνω. Πράγματι ἀλλοιώθηκε ἡ Παράδοσή μας. Ἀλλοιώθηκε καὶ ἀλώθηκε. Βρίσκεται ὅμως κάτω ἀπὸ τὴ στάχτη καὶ σιγοκαίει. Τὴ στάχτη ποὺ συσσώρευσε τὸ κοντινὸ χτὲς καὶ τὸ σήμερα ἔχουμε χρέος νὰ τὴν ἀποτινάξουμε, νὰ βροῦμε τὶς σπίθες, μὲ τὶς ὁποῖες θ' ἀνάψουμε τὴ φωτιὰ τῆς Παράδοσής μας. Κι αὐτὴ δὲ θὰ μᾶς κάψει, ἀλλὰ θὰ μᾶς θερμάνει τὴν ψυχή. Θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ βροῦμε τὸν Ἄνθρωπο μέσα μας, τὴν εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ Δημιουργοῦ μας. Αὐτὴ τὴν ἀλλοίωση μᾶς τὴν ἐπέφεραν αὐθαίρετα ἀπ' ὀτὰ χρόνια τῆς Βαυαροκρατίας κιόλας. Ἐμεῖς τὴν ἀποδεχτήκαμε κι εἴμαστε γι' αὐτὸ συνυπεύθυνοι. Δὲ σταθήκαμε πουθενὰ νὰ συλλογιστοῦμε στηριγμένοι στὸ ραβδὶ τοῦ στρατοκόπου. Πήραμε τὸ τραῖνο ποὺ δὲν ἔχει σταματημὸ κι ἀγκομιαχώντας φτάσαμε ὡς ἐδῶ ἐπιβήτορες μιᾶς ξέφρενης τεχνολογίας ποὺ ἐξοστράκισε τὴν ψυχή μας κι ἔφερε τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν τέλεια ἀποδοχὴ τῆς μηχανῆς. Ὅ,τι πιὸ παλιὸ ἀπ' αὐτή, σ' ὅποια σφαίρα τῆς ζωῆς μας κι ἂν ἀνῆκε, τ' ἀπαρνηθήκαμε. Υἱοθετήσαμε ὅ,τι γεννήθηκε ἀπὸ τότε ὡς τώρα. Κι ἔχουμε φτάσει σὲ ἀδιέξοδο. Ἡ ὑποψία κυριαρχεῖ στὶς καθημερινές μας σχέσεις. Ἡ πολυπλοκότητα. Ἡ πρώτη φέρνει τὴ δεύτερη. Κι αὐτὴ ἡ τελευταία τὸ ἄγχος. Κι ἀναζητοῦμε σὲ λαθεμένους στενοὺς καὶ σκολιοὺς δρόμους ἕνα καταφύγιο, ποὺ εἶναι ἡ ξέφρενη διασκέδαση, ἀποθέωση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος ἢ διάθεση φυγῆς, ποὺ εἴτε ἐπιδιώκεται μὲ παραισθησιογόνα κάθε μορφῆς ἢ μὲ αὐτοκτονίες.

Τὸ ὀρθὸ καὶ φιλόξενο καταφύγιο εἶναι ἡ Παράδοσή μας.

Θὰ τὴ βροῦμε μέσα στὴν Ὀρθοδοξία, τὴν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε εἴδους κοσμικότητες ποὺ φανερὰ ἄγγιξαν ἢ κρυφὰ διαβρώνουν τὸ θεματοφύλακα τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς ὀρθῆς Παράδοσής μας. Θὰ τὴ γνωρίσουμε μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ὀρθοδοξίας. Διάχυτη θὰ τὴν ἀνακαλύψουμε μέσα σὲ πλατιὰ στρώματα ἁπλοῦ ἐπαρχιώτικου ἀνθρώπινου δυναμικοῦ, ποὺ λίγο πολὺ ζεῖ δυναμικὰ τὴν Παράδοση. Θὰ τὴ βροῦμε μέσα στὴν Ἐπιστήμη τῆς Λαογραφίας διεξοδικὰ καὶ μεθοδικὰ βαλμένη κι ἀναλυμένη. Θὰ τὴ βροῦμε ἔκπληκτοι στὰ ταπεινὰ ξωκκλήσια τῆς Πατρίδας μας, στὰ τραγούδια μας, στὰ ἤθη κι ἔθιμά μας. Θὰ τὴ βροῦμε παντοῦ σχεδὸν πλάι στὸ σύγχρονο καὶ «μοντέρνο» ν' ἀντιπαραβάλλεται, νὰ μὴν «ἀστράφτει ἐκθαμβωτικά», ἀλλὰ νὰ ὑποβάλλει μὲ τὴν ἁπλότητά της καὶ τὴ σοβαρότητα.

Μπορεῖ στὶς μέρες μας νὰ μὴν προσέχουμε τὴν ἁπλοϊκὴ κυρὰ τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ ἀλλοιθωρίζουμε μπρὸς στὴ λαμπικαρισμένη φτιασιδωμένη τῆς πόλης, ἀλλὰ κι ἐκείνη ὑπάρχει ὅπως κι ἡ ἄλλη. Νὰ σταματήσουμε τ' ἀλλοιθώρισμα καὶ νὰ τὶς κοιτάξουμε κατάματα καὶ τὶς δυό. Τὸ κέρδος θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ μέρος τῆς παραγνωρισμένης.

Ἀπὸ ποιόν δρόμο θὰ φτάσουμε στὴν Παράδοσή μας ξανά;

Εἶναι ὁλοφάνερο πὼς μόνο ὁ δρόμος τῆς καθολικῆς παιδείας, ποὺ πηγάζει ἀπ' ὅλες τὶς ἀφετηρίες τῆς Παράδοσής μας καὶ ποὺ διαδίδεται ἀπ' ὅλους τοὺς φορεῖς παιδείας, εἶναι ὁ μόνος ποὺ μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα μονοπάτια θὰ μᾶς ὁδηγήσει ἐκεῖ ποὺ στοχεύουμε. Ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ συμβάλλει, ἡ Πολιτεία ἔχει ἀπεριόριστες δυνατότητες μιὰ καὶ κατευθύνει τὴν Ἐκπαίδευση ἀπὸ τὴν κατώτατη ὡς τὴν ἀνώτατη βαθμίδα, οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος ἔχουν κι αὐτοὶ τεράστιες δυνατότητες ἐπηρεασμοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκόμα καὶ τὰ ἄψυχα μποροῦν νὰ συμβάλλουν σ' αὐτὴ τὴ διδαχή. Λέμε διδαχή. Ἑπομένως ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ φωτισμένους διδάχους. Φτάνει νὰ μὴν ἐπαναληφτεῖ ἡ Ἱστορία τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας, ποὺ ὁλημερὶς τὸ χτίζανε, τὸ βράδυ γκρεμιζόταν...

Κι ἐξηγούμαστε καλύτερα.

Ἡ Ἐκκλησία μὲ τὸ τεράστιο — παρὰ τὰ ὁρισμένα τραύματά του — κύρος της, ἀλλάζοντας μερικὰ νοοτροπία σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ κυρίως θεολογώντας μὲ τὴν ἀγάπη γιὰ ὁδηγὸ κι ὄχι ἠθικολογώντας καὶ ἐπισημαίνοντας τὰ ἀρνητικὰ μὲ μόνο ὅπλο τὸ φραγγέλιο, μπορεῖ μιὰ κι εἶναι ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ φτεροῦγες τοῦ Ἔθνους νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ πετάξουμε ψηλά. Ἡ ὀρθοδοξία μας δὲν εἶναι μούμια ταριχευμένη σὲ χρυσοποίκιλτα ἔστω μετάξια, ἀλλὰ μιὰ ζωντανὴ πραγματικότητα καὶ μπορεῖ νὰ γίνει ἡ ζύμη γιὰ τὴν ἀνάπλαση — καλύτερα γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ — τῆς κοινωνίας μας στὰ ὄμορφα κι ἠθικὰ χρόνια τοῦ χριστιανισμοῦ τῆς ἀγάπης. Στὰ χρόνια ποὺ αὐτὴ κράταγε τὴν πρωτοπορία καὶ κανόνιζε τὶς τύχες τοῦ Λαοῦ μας. Ἦταν ταυτόχρονα ἰδανικὸ καὶ πραγματικότητα. Καὶ μπορεῖ νὰ ξαναγίνει, γιὰ νὰ συγκεντρώσει στοὺς κόλπους της — ὄχι τυπικά, ἀλλὰ οὐσιαστικά — τὴ νεότητα, ποὺ καθημερινὰ καὶ καινούργια εἴδωλα, ποὺ τὰ κατασκευάζουν ἄλλοι, λατρεύει καὶ στὰ ὁποῖα ξοδεύει τὸ μέγιστο μέρος τῆς ἀνεργητικότητάς της. Μπορεῖ ἡ Ἐκκλησία μιας ἡ Ὀρθόδοξη μὲ τὴν παρρησία καὶ τὴν Ἀλήθεια καὶ τὸ θάρρος ποὺ πηγάζει ἀπ' αὐτὴ νὰ χτυπήσει τὸν ὕπουλο ἠθικὸ κίνδυνο ποὺ τοῦτες τὶς κρίσιμες στιγμὲς προσπαθεῖ νὰ διαβρώσει τὰ θεμέλια τῆς Πίστης μας, τὸν κατακλυσμὸ ἀπὸ τὰ ψεύτικα εἴδωλα ποὺ μᾶς περισφίγγει, τὴ λατρεία τῆς ὕλης, τὴν ἀποθέωση τῆς καλοζωΐας, τὸν στεῖρο Οὐμανισμὸ τοῦ θερμιπαλισμοῦ. Στὴ θέση αὐτῶν ποὺ θὰ γκρεμίσει ἔχει νὰ στήσει μιὰ Καρδιὰ καθαρὴ καὶ μιὰ Φωνὴ μελίρρυτη κι ἕνα Λόγο Ἀληθινὸ καὶ π ρ α γ μ α τ ο π ο ι ή σ ι μ ο: Τὸν ἁπλὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, τὴν Ἱερὴ Παράδοση καὶ τὴν Ἁγία Γραφή, καὶ τὰ κείμενα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἔχει τὸ Χριστιανικὸ Ἀνθρωπισμὸ ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν προβάλλει ὡς κανόνα ποὺ θὰ διέπει τὶς διανθρώπινες σχέσεις. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ φορεῖς τῆς λειτουργίας της πάρουν τὴ θέση αὐτή, δὲ θὰ ὑπάρχει ἄλλη ἐκλογὴ παρὰ ὁ δρόμος ποὺ χαράζει αὐτή. Ὁ δρόμος τῆς ἀληθινῆς μας Παράδοσης.

Ἀναφερθήκαμε στὴν ἀρχὴ γενικὰ στὸ πῶς χρησιμοποιήσαμε τὴν Παράδοση, ὅπως αὐτὴ ἐπήγασε μέσα ἀπὸ τὴν ἐμβρυακὴ ζωὴ τῆς Λαογραφίας στὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα. Τὴ Λαογραφία ὡς ὁλοκληρωμένη ἐπιστήμη σήμερα δὲν τὴ χρησιμοποιήσαμε σχεδὸν καθόλου. Διδάσκεται μόνο στὶς Φιλοσοφικὲς Σχολὲς τῶν Πανεπιστημίων μας. Τὴ διδάσκονται οἱ φοιτητές, ὅταν πιὰ βρίσκονται ὁ καθένας στὸ δρόμο του, ὅταν ἐλάχιστα μπορεῖ νὰ τοὺς ἐπηρεάσει αὐτὴ ἡ ἐπιδερμικὴ μελέτη της. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἀπόφοιτων αὐτῶν τῶν Σχολῶν σταδιοδρομοῦν ὡς λειτουργοὶ στὴ Μέση Ἐκπαίδευση. Στὸ πρόγραμμα τῆς Μ.Ε. δὲ διδάσκεται ἡ Λαογραφία παρὰ μόνο ἐλάχιστα δείγματα τοῦ Λαϊκοῦ Λόγου. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι

πού ἀφήνει τή Λαογραφία — καί τήν Παράδοση — ἔξω ἀπό τά Σχολεῖα τῆς Γενικῆς Ἐκπαίδευσης. Ἡ ἀνεπιτήδευτη ψυχή τῶν παιδιῶν θά μποροῦσε νά θεμελιωθεῖ ἀπό πολύ νωρίς στό στέρεο ἔδαφος τῆς Παράδοσης καί νά κερδίσει ἔτσι ἡ προσπάθεια γιά τήν ἐπιστροφή στήν Παράδοση τήν πρώτη της νίκη.

«Μέ τή Λαογραφία», γράφει ὁ καθηγητής Δημ. Σ. Λουκάτος — ὅ. π. σ. 19 — *«ἀνακαλύπτουμε τίς ἀνεπιτήδευτες ἀρετές τῶν πατέρων μας, πού ἤξεραν ν' ἀντιμετωπίζουν τά θέματα χώρου, τροφῆς, ὑγείας, ψυχικῆς ἰσορροπίας, ἠθικῆς καί αἰσθητικῆς ἀντίληψης, μέ μιά ἐνστικτώδη λογική καί αἴσθηση τοῦ μέτρου, πού δέν πρέπει νά τά θαυμάζουμε μόνο στούς ἀρχαίους...»*

Τά θεμέλια θά μποροῦσαν νά δοθοῦν στίς τρεῖς τελευταῖες τάξεις τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης, περισσότερα στοιχεῖα στίς γυμνασιακές τάξεις καί μιά ὅσο τό δυνατό πιό ὁλοκληρωμένη εἰκόνα στίς τάξεις τοῦ Λυκείου. Κι ὄχι μέ ἀφηγήσεις ἤ παρουσιάσεις τοῦ Ἱστορικοῦ μέρους τῆς Λαογραφίας, ἀλλά τοῦ περιεχομένου της, τῶν δημιουργημάτων τοῦ Λαοῦ. Πάνω ἀπ' ὅλα μέ τή δραστηριοποίηση τοῦ μαθητῆ, μέ ὥθηση γιά ἔρευνα, γιά τεκμηρίωση τῶν γνώσεων ἤ γιά συμπλήρωσή τους. Μέ κίνητρα. Τό κέρδος θά εἶναι διπλό: Κι ὁ μαθητής μυεῖται στά μυστικά τῆς παράδοσής μας, ἀνακαλύπτει τήν ὁμορφιά, ἀνακαλύπτει τήν ἁπλότητα καί τόν ἔντονα συμβολικό χαρακτήρα τῶν ἠθῶν καί τῶν ἐθίμων μας κι ἐπομένως δέ βλέπει τίποτε ὡς παλιό κι ἐνταγμένο σέ παρωχημένες ἐποχές, ἀλλά ὡς ζωντανό καί ὅμορφο, καί δεύτερο ὁ ἴδιος θά γίνει κήρυκας τῆς Παράδοσης, γιατί θά 'χει κερδίσει τήν ποιότητα καί τήν ἠθική ὑπόσταση καί τήν πίστη πώς συνεχίζει ὅ,τι τοῦ παραδόθηκε ὡς ἀντάξιος ἀπόγονος τῶν προγόνων του. Ταυτόχρονα θά δεῖ τά ἔργα τῶν χεριῶν τῶν πατέρων μας, θά τά μελετήσει, θά φτάσει ἀπό τό ἀντικείμενο - ἀποτέλεσμα στήν «πρόθεση», στό «γιατί» δημιουργήθηκε, θά κατανοήσει τή λειτουργικότητά του κι ἄν ἀκόμα εἶναι δυνατή καί χρήσιμη ἡ χρησιμοποίησή του, θά τό χρησιμοποιήσει. Ἀλλιῶς θά παραμείνει, γιά νά δίνει κάθε στιγμή τό παρελθόν καί νά παίζει τόν ὁποιονδήποτε ρόλο του.

Ἤρθαμε ἔτσι στό θέμα τῆς διάσωσης — σέ πρώτη φάση — τοῦ παραδοσιακοῦ μας θησαυροῦ καί στήν ἀξιοποίησή του κατόπιν. Σήμερα ἁγιογδύτες ἀσύδοτοι ἀπογυμνώνουν τή χώρα μας ἀπό μικρά καί μεγάλα λείψανα τῆς δημιουργικότητας τῶν προγόνων μας. Ἐμεῖς — μιπροστά στήν ὀργάνωση πού ἔχουν, μέ τήν ἀδιαφορία πού μᾶς διακρίνει σ' αὐτές τίς περιπτώσεις — ξέρουμε ὅμως νά ζητᾶμε εὐθύνες «κατόπιν ἑορτῆς» ἀπό τούς «ἁρμόδιους» — καί τήν ἀπρονοησία μας νά τούς ἀφήνουμε ἐκτεθειμένους, ἀθέλητα συμβάλλουμε στήν ἐπιτυχία αὐτῆς τῆς ληστείας πού γίνεται σέ βάρος τῆς Παράδοσής μας. Συμβάλλουμε, γιά νά μήν εἰπωθεῖ τό πικρότερο «συνεργοῦμε». Κι ὅσοι ἀδιαφοροῦν ἤ συμβάλλουν ἤ συνεργοῦν σ' αὐτή τήν περίπτωση, δέ συλλογίζονται ἁπλά: Οἱ ξένοι ἀγοραστές εἶναι τρελλοί καί τά συγκεντρώνουν καί γεμίζουν τά Μουσεῖα τους ἤ πλουτίζουν τίς ἰδιωτικές τους συλλογές πληρώνοντας ἄδρά — κι ὁπωσδήποτε πιό κάτω ἀπό τήν ἀδιατίμητη ἀξία τους; Μήπως ἐμεῖς εἴμαστε οἱ τρελλοί κι οἱ ἄλλοι ἐκμεταλλεύονται τήν ἀδιαφορία καί τήν ἄγνοιά μας; Πόσο γρήγορα ξεχάστηκε ὁ λόγος τοῦ Μακρυγιάννη, τοῦ ἁπλοϊκοῦ μιά γνήσιου Ἕλληνα πού ἔγραψε στ' ἀπομνημονεύματά του καί τ' ἀκόλουθα:

«Εἶχα δυό ἀγάλματα περίφημα, μιά γυναίκα κ' ἕνα βασιλόπουλο, ἀτόφια — φαίνονταν οἱ φλέβες. Τόση ἐντέλεια εἶχαν. Ὅταν χάλασαν τόν Πόρον, τᾶχαν πάρει κάτι στρατιῶτες καί εἰς τ' Ἄργος θά τά πουλοῦσαν κάτι Εὐρωπαίων. χίλια τάλλαρα γύρευαν. Ἄντεσα κ' ἐγώ ἐκεῖ, πέρναγα. Πῆρα

τοὺς στρατιῶτες, τοὺς μίλησα: "Αὐτὰ καὶ δέκα χιλιάδες τάλλαρα νὰ σᾶς δώσουνε, νὰ μὴν τὸ καταδεχτῆτε νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν πατρίδα μας. Δι' αὐτὰ πολεμήσαμεν"...»

Ἐκεῖνος τότε εἶχε συναίσθηση τῆς ἀξίας τους κι ἔνιωθε — κι ἂς μὴν τοῦ τὸ διδάξανε — πὼς ὁ ἀγώνας ἦταν γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, γιὰ τὸ περιεχόμενο πρώτιστα. Κι ὕστερα γιὰ τὸ χῶρο, τὸ λίγο ἢ τὸν πολύ. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη συνεχίζουμε τὸν ἀγώνα τοῦ Μακρυγιάννη, ποὺ ἦταν ἡ παράδοση ἡ ζωντανή, μιὰ κι εἶχε ζήσει μέσα της καὶ δὲν ἦταν σκλάβος ἀλλὰ ἐλεύθερος. Ζοῦσε μέσα στὴν ἐλευθερία πάνω σ' ἕνα σκλαβωμένο τόπο. Μήπως πολλοὶ κάτοικοι τούτου τοῦ τόπου καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του δὲ συνέχισαν νά 'ναι σκλάβοι, δοῦλοι, τὸ τελευταῖο βαγόνι στὸ τραῖνο τῶν ξένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων;

Γι' αὐτοὺς τοὺς θησαυροὺς ἡ καλύτερη λύση κι ἄμυνά μας ἀπέναντι στοὺς λῃστὲς εἶναι ἡ δημιουργία μικρῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν Μουσείων στὰ μικρὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα κι ὄχι στὶς ἕδρες τῶν νομῶν ἢ τῶν Μητροπόλεων. Ἔτσι ὠφελοῦνται μόνο τὰ ἀστικὰ κέντρα κι ἀπογυμνώνεται — ἐπίσημα πλέον — ἡ ἐπαρχία ποὺ τὰ φιλοξενεῖ τώρα καὶ τῆς ἀνήκουν. Ἡ νέα γενιὰ τῶν χωριῶν ποῦ θὰ τὰ δεῖ καὶ θὰ τὰ σπουδάσει; Ὄχι βέβαια στὶς εὐκαιριακὲς ἐκδρομὲς καὶ φευγαλέες ἐπισκέψεις στὰ Μουσεῖο τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἀλλὰ στὸν τόπο τους. Κι οἱ θησαυροί μας δὲν εἶναι μόνον τὰ ἀντικείμενα. Εἶναι ὅλα τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα τοῦ παρελθόντος. Τὰ τραγούδια μας, οἱ χοροί μας ἀδιάκοπη ἁλυσίδα πολυποίκιλη ἀπὸ τὸν ὁμηρικὸ κόσμο ὡς τὸ σημερινό, οἱ ἀτέλειωτες σειρὲς τῶν ἐθίμων μας, ποὺ τόσο περιφρονήθηκαν ἢ ἁπλουστεύθηκαν, γιὰ νὰ καταντήσουν ξερὸς τύπος, χωρὶς κανένα περιεχόμενο. Ὅσο κι ἂν οἱ ξενόφερτοι «χοροὶ» τοῦ συρμοῦ ἐνθουσιάζουν τὴ νεολαία μας, κάπου στὸ βάθος ὑπάρχει ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος, οἱ κληρονομικὲς καταβολές, ποὺ φέρνουν στὸ νκαθένα μας — μὲ τὸν πρῶτο ἦχο τῶν δημοτικῶν ὀργάνων μας ποὺ παίζουν σὲ κάποιο ρυθμὸ — τὴ διάθεση νὰ χορέψει. Ἡ ἀναβίωση τῶν παλιῶν πανηγυριῶν θὰ προσφέρει πολλὰ στὴ διατήρηση καὶ τὴ διάδοση τῆς λαϊκῆς μας μουσικῆς. Ἡ μεγαλύτερη σὲ διάρκεια καὶ πυκνότερη σὲ συχνότητα μετάδοση τῆς λαϊκῆς μας μουσικῆς ἀπὸ τὰ μέσα ἐνημερώσεως μὲ ταυτόχρονη μείωση τῶν ξένων τραγουδιῶν θὰ ἐπιδράσει σημαντικὰ στὴ διάδοσή τους ἐπίσης.

Ἀφήσαμε τελευταίους τοὺς ἀξιολογώτατους θεσμοὺς τῆς Παράδοσής μας. Ἂν ἡ μελέτη τῆς Παράδοσής μας τῆς ὑπόλοιπης εἶναι ἀναγκαία, εἶναι ἀναγκαιότατη ἡ σὲ βάθος μελέτη τῶν θεσμῶν: Τοπικὴ αὐτοδιοίκηση καὶ ὀργάνωσή της, συνεταιρισμοί, ἐσνάφια, οἰκογενειακὴ ὀργάνωση, οἰκιακὴ οἰκονομία, θὰ βοηθήσουν στὴν ἀποκέντρωση, ποὺ πολλοὶ εὐαγγελίζονται καὶ ἀκόμη πιὸ πολλοὶ τὴν ἐπιθυμοῦν. Θὰ βοηθήσει πιὸ πολὺ στὸ νὰ πλησιάσει ὁ ἕνας μας τὸν ἄλλο μέσα στὴ δραστηριότητά μας γιὰ τὸ καλὸ τῆς στενῆς περιοχῆς ποὺ ζοῦμε. Κι ὅταν ὅλοι οἱ μικρότοποι καλοδιοικοῦνται κι οἱ ἄνθρωποι συνεργάζονται, τότε κι ὁ Τόπος μας ὁλόκληρος θὰ εὐτυχεῖ.

★

Ἀπὸ ὅσα προηγήθηκαν πιστεύουμε πὼς γίνεται φανερὸ ὅτι ἡ Παράδοσή μας καίει τὸ τελευταῖο λάδι στὸ καντήλι της ὡς ζωντανὴ πραγματικότητα. Μιὰ ἄλλη πραγματικότητα — φευγαλέα κάθε φορὰ κι ἐναλλασσόμενη — τὴ διαδέχεται. Κι αὐτὴ ἡ δεύτερη εἶναι ξένη γιὰ μᾶς. Βέβαια οἱ καιροὶ εὐνοοῦν καὶ καθιστοῦν ἀπαραίτητη μιὰ στενότερη ἐπαφὴ μὲ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Σ' αὐτοὺς τοὺς λαοὺς κάποιος δίνει καὶ κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς παίρνουν. Καὶ δίνουν οἱ πολιτιστικὰ εὔρωστοι λαοὶ στοὺς ἀδύνατους. Ἐμεῖς — μὲ τὸ βάρος τῆς προγονικῆς κληρονομιᾶς —

θὰ συνεχίσουμε νὰ φαινόμαστε τόσο φτωχοί, ὥστε συνέχεια νὰ παίρνουμε καὶ νὰ μὴ δίνουμε τίποτε; Ἢ μήπως συνέβηκε σὲ μᾶς νὰ πέσει πολὺ βαριὰ ἡ προγονικὴ κληρονομιά, ὥστε — ὄντας ἀδύνατοι — λυγίσαμε κάτω ἀπὸ τὸ βάρος της, χωρὶς ἐλπίδα νὰ ξανασηκωθοῦμε;

Μέσα στὸ κλίμα αὐτὸ τῆς ἀλληλοεπιδράσεως καὶ τῆς Παγκόσμιας Κοινωνίας, ἐμεῖς πρέπει ὡς Ἔθνος νὰ ἔχουμε τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ δὲ θὰ μᾶς συμφύρουν ἐντελῶς, ἀλλὰ θὰ μᾶς ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ἰδιαιτερότητά μας. Κι αὐτὰ τὰ στοιχεῖα θὰ τὰ βροῦμε στὴν Παράδοσή μας τὴ μοναδικὴ κι ἀνεπανάληπτη, ἂν τούτη τὴν ὥρα τῆς παρατείνουμε τὴ ζωὴ ρίχνοντας στὸ καντήλι της τὸ λάδι κι ἀνανεώνοντάς το, ὥστε νὰ καίει ἀκατάπαυστα.

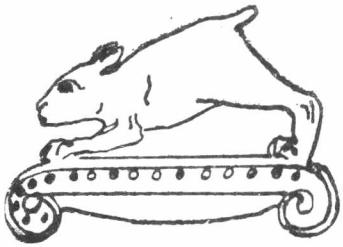

Λ. Α. ΤΑΤΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ἀναστατώθηκε ὁ μαθητόκοσμος· μπῆκε σὲ προβληματισμό, καὶ ἀπὸ τὶς 10 τοῦ Γενάρη ἀναμένει τὸ σύνθημα τῆς ἐξόρμησης στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης, νὰ σταχυολογήση ὅ,τ ὡραῖο, ὅ,τι ἀξιόλογο κατάλοιπο τῆς ἐθνικῆς μας κληρονομιᾶς διαφύλαξε ὁ λαὸς τοῦ χωριοῦ ἢ τῆς πόλης, ὅλων τῶν διαμερισμάτων τῆς στεριᾶς καὶ τῆς θάλασσας τῆς ἑλληνικῆς Πατρίδας! Ὕστερα νὰ ἀξιολογήση αὐτὸ μὲ διάφορες ἐκδηλώσεις: περιγραφές, ἀναπαραστάσεις, ἐκθέσεις, γιὰ νὰ τὸ ζήση· νὰ τὸ ζωογονήση, νὰ ἐπιζήση! Σκοπὸς ἡ ἐ π ί ζ η σ η, ἡ ἀναβίωση, τὸ ξαναζωντάνεμα τῆς ἐθνικῆς μας κληρονομιᾶς!

Τὸ γιατί, ποὺ εἶναι ἡ αἰτία, ἡ ἀφορμή, ἀφήνεται νὰ τὸ ἀντιληφθῆ ὁ μαθητόκοσμος μόνος του. Θὰ τὸ ἀντιληφθῆ τάχα; Καὶ γιατί νὰ μὴν τὸ ξέρη; «ἡ ἄγνοια πολλῶν κακῶν αἰτία τοῖς ἀνθρώποις...» (Λουκιανός). Ἡ πραγματικὴ ἀντίληψη, ὅτι ἡ συμμετοχή του στὴν ἐπιβίωση τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης ἀποτελεῖ καὶ ἐ θ ν ι κ ὴ ἐπιβίωση, ἐπίζηση ἑλλήνων, ἀναθέρμανση τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν παιδιῶν πετυχαίνει! Τὸ Ἑλληνόπουλο τοῦ Σήμερα καὶ τοῦ Αὔριο, στολισμένο μὲ τὰ ὡραιότερα στολίδια τῆς παραδοσιακῆς του ἐθνικῆς κληρονομιᾶς στὸ χορὸ τῶν νέων, πρῶτα τῶν κρατῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινότητας τῶν δέκα, ὕστερα τῶν περισσοτέρων καὶ τελευταῖα ὅλων τῶν κρατῶν τῆς Γῆς, θὰ αἰσθάνεται ξεχωριστὴ ἐθνικὴ περηφάνεια καὶ θὰ τὸν ἐνθουσιάζει ἡ ἑλληνική του αὐτὴ ἀξιοπρέπεια! Ἡ ἐξέλιξη τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ ἀκολουθεῖ τὸ φυσικό της δρόμο. Καὶ θὰ ἔρθη μιὰ μέρα «ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἀνομοίων πολιτισμῶν» νὰ γεννηθῆ «ὁ εἷς ὁ τέλειος», ὅπως τὸν ὁραματίστηκε ὁ Πλάτωνας καὶ ὅπως τὸ εὐχήθηκε ὁ Χριστὸς «ἵνα οἱ ἄνθρωποι ὦσιν ἕν». Νά, τὸ ἀναγκαῖο τῆς γνώσης· ὡδηγεῖ στὸ χῶρο τῶν ἐννοιῶν «ἔθνος» - «πολιτισμός». Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος μέσα στὸν παγκόσμιο πολιτισμό. Ἀφορμὴ λοιπὸν ἡ εἴσοδός μας στὴν ΕΟΚ. Σκοπὸς ἡ διαφύλαξη τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τῆς ἐθνικῆς μας προσωπικότητας. Ἔτσι, πού, ὅπως χαρακτηριστικὰ στὸν ἐνιαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ξεχωρίζουν τὰ ποντιακά, τὰ κρητικά, τὰ ἠπειρώτικα, τὰ ρουμελιώτικα καὶ τόσα ἄλλα, στὸν εὐρωπαϊκὸ ἢ στὸν παγκόσμιο πολιτισμὸ νὰ ξεχωρίζουν τὰ ἑλληνικά· τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αὐτὸ εἶναι ἔθνος: «ἡ καταγωγή μας, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς, οἱ πόθοι, ἡ ἱστορία, ὁ πολιτισμός, ἡ πατρίδα». Στὸ ἐρώτημα: τί εἶναι καταγωγή; ἀπαντῶ: Ὅποιος, πίσω ἀπὸ τὴν Εὐαγγελίστρια τοῦ Κομποτιοῦ, ἐπισκέφθηκε τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ τάφο τοῦ 350 π.Χ. καὶ εἶδε στὸ πέτρινο κουτάκι τὸ ὡραῖο εἰδώλιο τῆς Ἑλληνίδας μὲ τὸ θαυμάσιο φόρεμα, τὸ πτυχωτό, τὸ καλλιτεχνικὸ στεφάνι τῶν μαλλιῶν της στὸ κεφάλι, τὰ διάφορα στολίδια της, τὴ φροντισμένη ταφή της, ὅπου στὴν ἐπιτύμβια πλάκα μὲ τὰ γλυπτὰ στολίδια ξεχώριζε μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες τὸ ὄνομα κάποιου δικοῦ της, ποὺ ἦταν θαμμένος πλάϊ της, πιστεύω μὲ βεβαιότητα ὅτι διαρωτήθηκε καὶ εἶπε: «σὰν κι ἐμᾶς, τοὺς χριστιανούς, πίστευαν κι ἐκεῖνοι στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς;».

Ἀκριβῶς, αὐτὴ τὴν ὥρα, ποὺ ἄνοιξε τὸ πέτρινο κουτάκι, ἄνοιξε ἡ πόρτα ἑνὸς ὁλοκλήρου κόσμου· κόσμου Ἑλλήνων, ποὺ ἔζησαν μπροστὰ ἀπὸ μᾶς χιλιάδες χρό-

νια. Ὁ νοῦς τοῦ θεατῆ ἔχει στραφῆ τότε στὸ ἀρχαῖο βιβλίο, ποὺ θὰ τὸ βρῆ «σὲ ὁλοφώτεινες αἴθουσες μὲ σοβαρὲς σχολικὲς βιβλιοθῆκες ποὺ ἀπάνω στὰ ράφια τους - στὸ μακρυνὸ Τορόντο τοῦ Καναδᾶ καὶ τοῦ πολύβοου Σικάγου τοὺς δρόμους - ὑπάρχουν ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς, οἱ νεώτερες τεχνικὲς ἐκδόσεις, οἱ τραγωδίες τοῦ Σαίξπηρ, τοῦ Ἴψεν, τοῦ Σίλλερ» καὶ ἄλλα ἀριστουργήματα τοῦ παγκοσμίου πνεύματος, ὅπως διαβάζουμε σὲ φύλλο ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας. («Βραδυνὴ» φ. 18288/11-1-1977). Δηλαδή, στὸ ἑλληνικὸ βιβλίο, πού, ἂν ὑπάρχη στὰ ἑλληνικὰ βιβλιοπωλεῖα, βρίσκεται στὰ ὑψηλότερα ράφια μὲ τὶς ἄφταστες τιμές, ἀντίθετα ἀπὸ τὰ πάμφθηνα: «ΜΑΣΤΕΡ ΚΟΥΝΓΚ ΦΟΥ», «ΜΙΣΤΕΡ ΝΟ», «ΜΠΛΕΚ» καὶ δεκάδες ἄλλα παρόμοια τῆς συνεργαζόμενης ἀσυνειδήτου ἑλληνικῆς κερδοσκοπίας καὶ τῆς ξενικῆς διαβρωτικῆς προπαγάνδας τῶν ἠθῶν μας! Στὸν Ἡσίοδο θὰ βροῦμε ποῦ πέφτουν τὰ Τάρταρα («Θεογονία» 722). Στὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου θὰ ἰδοῦμε τὸν Ἅδη («ΙΛ.» Θ. 13). Στὴν Ὀδύσσειά του σὰν ὄνειρο πετάει ἡ ψυχή, γυρνῶντας τὸν ἀέρα, ἀπ' ὅπου, μᾶς ἐξηγεῖ ὁ Σωκράτης στοῦ Πλάτωνα τὸ Φαίδωνα μὲ συνοδοιπόρους καὶ ὁδηγοὺς Θεούς, θὰ κατοικήση ὅπου τῆς ἁρμόζει! (μετάφρ. Α. Χαροκόπου σελ. 98). Αὐτή, ἡ ἀθάνατη «ἐντελέχεια», ποὺ τὴν ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης στὸ «Περὶ Ψυχῆς» βιβλίο του. (μετάφρ. Π. Γρατσιάτου σ. 49). Τὸ ἀρχαῖο βιβλίο μὲ τὶς δοξασίες τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τὸ νέο βιβλίο μὲ τὴ δοξασία τῆς ἀνάστασής της «οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων», «τὸν Κύριον ἤγειρε καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ», θὰ διαιωνίζουν τὸ μεγαλεῖο τῆς ἑλληνικῆς σκέψης, ποὺ ἐκφράζεται σήμερα σὰν ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμός! Ἔτσι, ἡ ἀλόγιστη καταστροφὴ ἑνὸς πέτρινου κουτιοῦ, ἑνὸς εἰδωλείου, ἑνὸς ἀρχαίου τάφου, ἑνὸς ἀντικειμένου τῆς ἀρχαιότητας, γενικά, κόβει τὸ νῆμα τῆς καταγωγῆς μας, σβήνει τὴν ἐθνικότητα τοῦ λαοῦ, ἀλλάζουν τὰ ἤθη! Ἤ θ η εἶναι τὸ ἄρωμα τῆς καταγωγῆς! Εἶναι ὁ χαρακτήρας τοῦ ἀτόμου, οἱ τρόποι του, τὰ φερσίματά του, ἡ ὁμιλία του, οἱ πράξεις του. Εἶναι ὁ πρᾶος καὶ ὁ κόσμιος. Εἶναι ὁ διαστραμμένος, ὁ ἀνάποδος καὶ αἰσχρὸς ἄνθρωπος. Εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα μιᾶς ὁλοκλήρου κοινωνίας, μιᾶς χώρας. Μιλᾶμε γιὰ τὰ ἤθη τῶν μελισσῶν, γιὰ τὰ ἤθη τῶν λαῶν μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολήθηκαν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Σπένσερ. Μιλᾶμε γιὰ τὴ χώρα τῶν βαρβάρων. Ἀηδιάζουν οἱ παῖχτες τῆς ποδοσφαιρικῆς ὁμάδας τὸ νεόφερτο παίχτη, ποὺ αἰσχρολογεῖ καὶ ἀσχημονεῖ. Τὸ σεμνὸ κορίτσι, ποὺ ἀντιμετωπίζει μὲ ἀξιοπρέπεια κάθε ἐπιβουλή, κάθε κακὸ σχέδιο, νὰ διαφυλάξη τὸ λεπτὸ ἄρωμα τῆς ἀγνότητάς του καὶ σὰν τὸ χελιδονάκι, ποὺ ποτὲ δὲν ἀφήνει σύντροφο καὶ παιδιά, δραματίζεται μιὰ ὄμορφη οἰκογενειακὴ ζωή, πολλὰ ἄλλα τὸ ζηλεύουν, γιατὶ τὸ ἦθος γεννάει συναισθηματισμό, ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ, διευθύνει τὴ βούληση στὸ ἀγαθὸ καὶ ἑνώνει τὰ ἄτομα σὲ κοινωνία! Τὰ χρηστὰ ἤθη, ποὺ ἑνώνουν τὰ ἄτομα σὲ κοινωνία, ἀντίθετα ἀπὸ τὰ βάρβαρα, ποὺ τὰ ἀποβάλλει τὸ συναίσθημα καὶ ὁ νόμος, ἐπιζοῦν σὰν παραδοσιακὲς ἐνέργειες καὶ πράξεις, ποὺ κανονίζουν τὸ βίο τῶν λαῶν· γίνονται ἔ θ ι μ α τῶν λαῶν. Τὸ ἔθιμο ἔχει χαρακτήρα ὁμαδικό. Δὲν κανονίζει ἐνέργειες ἀτόμων, ἀλλὰ κοινωνίας. Εἶναι ὁ ἄγραφος νόμος· νόμος σεβασμοῦ ὄχι φυσικῆς βίας καὶ καταναγκασμοῦ. «Οἱ Πέρσες, γράφει ὁ Ἡρόδοτος (Ἱστορία Α' (Κλειὼ) Κεφ. 138), σὰν πιὸ αἰσχρὸ πρᾶγμα νομίζουν τὸ ψέμμα. Δὲν φτύνουν οὔτε κατουροῦν σὲ ποτάμι καὶ οὔτε σὲ ἄλλον ἐπιτρέπουν νὰ τὸ κάνη αὐτό· σέβονται πάρα πολὺ τοὺς ποταμούς». Ὅλη ἡ κοινωνία τους τὸ ἤθελε μόνη της αὐτό· ἦταν ἔθιμο. Τὸ ἔθιμο ριζώνει σὲ ὅλο τὸ λαό· εἶναι τοῦ λαοῦ. Ἡ μόδα κατεβαίνει ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατία. Δὲν μπορεῖ νὰ ζήση στὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ γρήγορα χάνεται. Ὁ χαιρετισμός, ἡ φιλοξενία, τὸ προικοσύμφωνο, εἶναι ἔθιμα κοινωνικά. Ἡ προσφορὰ δάφνης ἀπὸ τὸν παπᾶ, τῶν Βαΐων, τὸ ἄναμα τῆς λαμπριάτικης λαμπάδας, εἶναι ἔθιμα θρησκευτικά. Τὸ ἔθιμο εἶναι δύναμη ἑνωτικὴ τῆς κάθε κοινωνίας. Καὶ ὅσο

ὁ μεγάλος του ἐχθρός, ὁ νεωτερισμός, τὸ πολεμάει, ἄλλο τόσο, λένε οἱ ἐθνολόγοι, ἀσφαλίζεται στὸ ὄστρακό του, τὸ ἔθιμο, στὸ πέλαγο τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ!

Πόσα παραδοσιακὰ ἔθιμα ἀναβιώνουν ἀπὸ τὸ μεγάλο ὄστρακο τῆς λαογραφίας τοῦ ἔθνους: γιορτές, χοροὶ καὶ θρύλοι, παιγνίδια καὶ σοφίες τοῦ λαοῦ! Ἀποθαυμάζονται τῆς παραδοσιακῆς μας ζωῆς οἱ τ ρ ό π ο ι ! Στὰ λημέρια τῶν κλεφτῶν, ὅπου, μέσα στὴν πρασινάδα, μέσα στὴν ὁμορφιά, ὁ καπετάνιος λιάνιζε τὸ μοσκοβολημένο ἀρνὶ τῆς σούβλας, ἑτοιμαζόταν τὸ τραπέζι, καὶ κύκλο ὅλοι σταυροκοπιοῦνταν καὶ εὔχονταν τὸ «λευτεριὰ ἢ θάνατος», νὰ φᾶνε, συντελοῦνταν μιὰ ὑπέροχη μυσταγωγία, ποὺ τὴν ἀποθαυμάζουν ὅλοι οἱ λαοί! Οἱ Οὖνοι τοῦ Ἀττίλα, οἱ ἀπόγονοι τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ Χιούνγκ-Νοῦ τῆς Μογγολίας, ποὺ ἔζησε ὡς τὸ 373 ἀνάμεσα στὸν Οὐράλη ποταμὸ καὶ τὸ Βόλγα καὶ ποὺ ξεχύθηκαν μ' αὐτὸν τὸ 441 ὡς κάτω στὸ Βυζάντιο, «ἔτρωγαν χόρτα καὶ κρέας ὠμόν, τὸ ὁποῖον ἐμαλάκωνον, τοποθετοῦντες αὐτὸ κάτω τῶν σαγμάτων τῶν ἵππων», γράφει ὁ ἱστορικός. (Ἐγκ/δεια Ἐλευθερουδάκη Τος 19 σελ. 239). Καὶ σήμερα βλέπεις τοὺς ἀπογόνους τους, ν' ἁπλώνουν τὸν φρεσκοκομμένο κρεατοκυμᾶ στὸ ψωμί τους καὶ νὰ τὸν τρῶνε μ' εὐχαρίστηση!

Τὸ ἔθιμο γίνεται παράδοση. Παράδοση εἶναι «ὅ,τι ὑπὸ πάντων παντοῦ καὶ πάντοτε ἐπιστεύθη». Τὸ ἔθιμο ἀναθερμαίνει καὶ μεγαλώνει τὸν π ό θ ο. Ὁ πόθος ἐκφράζεται! γίνεται τραγούδι, ποίημα, διήγημα. «Κοιμήσου Σαββατόλουστο, τὴν Κυριακὴ ἀλλαγμένο καὶ τὴ Λευτέρα στὸ σκολειὸ σὰ μῆλο μυρισμένο» καὶ «τὸ παιδί μου τὸ καλό, πότε νὰ τὸ ἰδῶ γαμπρό, νὰ τὸ ἰδῶ νὰ τὸ χαρῶ μὲ τὴ νύφη στὸ πλευρό», τραγουδάει, κοιμίζοντας τὸ μωρό της ἡ μάννα. «Πότε θ' ἀνοίξωμε πανιά, νὰ κάτσω στὸ τιμόνι», τραγουδάει ὁ ναύτης. «Πότε θὰ ρθῆ μιὰ Ἄνοιξη, θὰ ρθῆ ἕνα Καλοκαίρι, νὰ βγοῦμε κλέφτες βρὲ παιδιὰ» τραγουδοῦσαν οἱ ραγιᾶδες τῆς Τουρκοκρατίας. Τοὺς πόθους τους ὅλοι τραγουδᾶνε· ἂς τὸ ποῦμε στ' ἀστεῖα: «εὐσεβεῖς καὶ ἀσεβεῖς πόθους»! Ὅλα γίνονται· τὰ γράφει ἡ ἱ σ τ ο ρ ί α. Ὁ σοφὸς Ἵστορας μὲ γνώση καὶ σύνεση ἱστορεῖ, ἀραδιάζοντας ἀπὸ τὴν ἐθνική, τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ ἀνάπτυξη, ὅ,τι ἐπέδρασε στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου· ὅλα: πράξεις ἀνθρώπων καὶ γεγονότα ἐποχῶν, ἀπὸ τὸν «πατέρα τῆς Ἱστορίας» τὸν Ἡρόδοτο, ὡς τὸν σημερινὸ συντάκτη τοῦ χρονικοῦ ἢ τοῦ χρονογραφήματος τῶν ἐπικαίρων γεγονότων. Τὸ ἱστορικὸ βιβλίο μεταφέρει τὸν ἄνθρωπο στὴ ζωὴ τῶν αἰώνων, ὥστε νὰ ὑπάρχη σὰν ἕνας ἄνθρωπος, ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ Πασκάλ. Εἶναι τὸ ἡμερολόγιο τῆς χιλιόχρονης ζωῆς τοῦ ἔθνους. Εἶναι ὁ καθρέφτης τοῦ πολιτισμοῦ· τοῦ ἐ θ ν ι κ ο ῦ π ο λ ι τ ι σ μ ο ῦ, μὲ τὴν ἔννοια τῆς κ ο υ λ τ ο ύ ρ α ς (CULTURE), ὅπως χαρακτηριστικὰ τὸν βλέπουν πολλοὶ σήμερα. Βέβαια, «δὲν ὑπάρχει μιὰ μοναδικὴ ἔννοια ἢ ἐφαρμογὴ ὁριστικὴ» τοῦ Πολιτισμοῦ (CIVILIZATION), διαβάζομε στὸ «Λεξικὸ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν» τῆς UNESCO (Τος 2 σελ. 743). Ἀλλά, ἂν σκεφθοῦμε, ὅτι ὁ ἱστορικὸς βυζαντινὸς ναὸς πλουτίζεται μὲ σύγχρονο σύστημα φωτισμοῦ, θέρμανσης καὶ ἀκουστικῶν μέσων, βλέπομε ἕνα ἐθνικό μας πολιτισμό ἑλληνικῆς τέχνης καὶ πνεύματος, νὰ συμπληρώνεται μὲ ὄργανα ἑνὸς τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ φέρουν τὸ καθένα ἕνα καὶ πολλὰ ὀνόματα χωρῶν καὶ ἐφευρετῶν ἀπ' ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Γῆς! Καὶ ὁ ἐθνικός μας πολιτισμὸς ἄρχισε νὰ ἀλλάζη μορφή, νὰ γίνεται, ἀπὸ ἑλλαδικός, παγκόσμιος! Γιατί, τί ἄλλο εἶναι π α γ κ ό σ μ ι ο ς π ο λ ι τ ι σ μ ὸ ς πέρα «ἀπὸ τὸ ποσὸ τοῦ κέρδους, ποὺ μπορεῖ νὰ καρπωθῆ ἡ ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴ συνεργασία καὶ ἀπὸ τὴν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη καὶ βοήθεια τῶν ἀτόμων», ποὺ καθώρισε παλιότερα ὁ Ἄγγλος πολιτικὸς Μακντόναλντ Ἰάκωβος -- Ράμσαιυ; Εἶναι ὁ πολιτισμὸς τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς πατρίδας τῶν πατρίδων, ὅπου ἡ ἑλληνικὴ παράδοση ἀδιάκοπα θὰ ντύνη τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν αἰώνια ἐθνική της ὄμορφη στολή! Ἔτσι, πάντα, στὸν Ἑρμῆ τοῦ ἐθνικοῦ μας μουσείου, στὸν Θησέα, στὸν Πε-

ρικλῆ, στὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, στὸν Παλαιολόγο, στὸν ἥρωα τοῦ 1821 καὶ στὸν γιγαντομάχο τοῦ 1940, θὰ ζῇ ὁ Ἕλληνας, ἡ γλώσσα του, ἡ καταγωγή του.

Ὁ Θεόφραστος, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Κοραῆς, ὁ Λ. Μελᾶς, καὶ ἕνα ἄλλο πλῆθος ἱστορικῶν καὶ κοινωνιολόγων μιλᾶνε γιὰ τῆς φυλῆς τὰ ὑπέροχα ἤθη! Οἱ νεκρικὲς χοὲς τῶν «Χοηφόρων» τοῦ Αἰσχύλου, τὰ σιτάρια καὶ τὰ ρόϊδα τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων τῆς Δήμητρας καὶ Περσεφόνης, τὸ τρισάγιο τοῦ τάφου καὶ τὰ κόλλυβα τῶν μνημοσύνων, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς αἰώνια τῶν Ἑλλήνων θρησκευτικὰ εἶναι ἔθιμα!

Ὅλα τὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη τῶν διαφόρων ἐποχῶν, ποὺ φυλάσσονται στὰ μουσεῖα, καὶ ὅλες οἱ ἐκθέσεις λαϊκῆς τέχνης, ἀπὸ τὰ βάθη τῶν χιλιετηρίδων ὡς τὰ Σήμερα, ἴδιους πάντα ἑλληνικώτατους μαρτυροῦν τῆς ζωῆς μας τοὺς τρόπους!

Ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων τὸ τραγούδι τοῦ Ἕλληνα· τραγούδι τῆς ὁμορφιᾶς, τῆς ἀλήθειας, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀτομικῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς λεβεντιᾶς, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς ἀγάπης, ἀπ' τὴ ζεστασιὰ τῆς φιλελεύθερης ψυχῆς του, μοσκοβολημένος, ζεστός, ἀχνιστὸς πόθος!

Ἱστορία τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· μιὰ συνεχὴς «ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν» ἱστορία.

Γενέτειρα τῆς Δημοκρατίας ἡ Ἑλλάδα. Κατοικία καὶ καταφύγιό της ἡ καρδιὰ τοῦ Ἕλληνα. Πνεῦμα της, τὸ πνεῦμα του καὶ ὄνειρό της ὁ πολιτισμός! Κινδυνεύει καὶ δημιουργεῖ ἀμφικτυονίες. Ρημάζεται ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ δημιουργεῖ παρθενῶνες. Φυλακίζεται ἄδικα καὶ παρουσιάζεται μὲ διαδήματα φωτεινά, ὁλόχρυσα, σὰν τοῦ 1940. Τὰ σπαρμένα τῶν πολέμων κόκκαλα φυλάει εὐλαβικὰ σὲ μαρμαρένιους τύμβους, ὀργώνει τὴν καμμένη γῆ, τὴ θάλασσα ἁγιάζει, ἀνθίζει πάλι ἡ ζωή, γυαλίζει τὸ δρεπάνι, χτυπάει στ' ἀμόνι τὸ σφυρί, σφυρίζει τὸ καράβι καὶ ὑψώνει μεγαλόπρεπο, ἡ ἑλληνοπούλα Δημοκρατία, τὸν καινούργιο της ἑλληνικὸ Πολιτισμό!

Ὅσο ὑπάρχουν αὐτά, ὑπάρχει τὸ Ἔθνος!

Αὐτὸ σημαίνει ἑλληνικὴ παραδοσιακὴ κληρονομιά· Ἑλληνικὴ Παράδοση!

Ἀρχιμανδρίτου
ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΑΠ. ΒΙΤΑΛΗ
Ἱεροκήρυκος Ἱ. Μ. Νικοπόλεως

Ο ΚΩΔΙΞ
ΤΗΣ ΘΕΟΦΑΝΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Προοίμιον

Μὲ ἰδιαιτέραν χαράν, ἀνταποκρινόμενος εἰς σχετικὴν παράκλησιν τῆς ἀξιοτίμου διευθύνσεως τοῦ ἐγκρίτου περιοδικοῦ «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», δίδω εἰς τὴν δημοσιότητα τὸν Κώδικα τῆς περιλαλήτου Θεοφανείου Σχολῆς Πρεβέζης.

Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν, ὡς ἔχει, ὁλόκληρος ὁ Κῶδιξ ν' ἀντιγραφῇ καὶ νὰ δημοσιευθῇ. Ἐντεῦθεν ἠκολούθησα τὴν ἰδίαν μου τακτικὴν μὲ τούς, εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικόν, ἄλλοτε δημοσιευθέντας ἄλλους σπουδαίους κώδικας τῆς ἐν Πρεβέζῃ Ἱ. Μητροπόλεως (ὅλ. «Ἠπ. Ἑστία», ἔτ. ΣΤ΄ (1957), ἔτ. ΙΗ΄ (1969).

Καὶ ἔτσι ὅμως δύναται, ἀσφαλῶς, πᾶς τις ἐνδιαφερόμενος, νὰ ἐνημιερωθῇ ἐπαρκῶς περὶ τῶν διαλαμβανομένων εἰς αὐτὸν ἱστορικῶν, διὰ τὴν ὑπ' ὄψιν Σχολήν, πληροφοριῶν. Καί, συνεπῶς, ὁ μελλοντικὸς ἱστορικὸς διὰ τὴν συγγραφὴν καὶ παρουσίασιν τῆς ἱστορίας αὐτῆς θὰ ἐξυπηρετηθῇ τὰ μέγιστα.

Εἰς τὴν μετὰ χεῖρας ἐργασίαν θὰ παραθέσω περιλήψεις, ἐνιαχοῦ αὐτούσια κείμενα, καὶ πᾶν ὅ,τι κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν εἶναι χρήσιμον διὰ νὰ παρουσιασθῇ συνοπτικῶς ὁ περισπούδαστος οὗτος ἱστορικὸς κῶδιξ.

Δὲν παραλείπω ἐξ ἀρχῆς νὰ τονίσω, ὅτι κείμενα ἐξ αὐτοῦ εἰς ἄλλας μελέτας μου χρησιμοποιηθέντα ἁπλῶς ἐδῶ θὰ μνημονεύσω μετὰ τῆς σχετικῆς παραπομπῆς.

† Ἀρχ. Φ. Β.

★

Τὸν κώδικα τοῦτον, διὰ πρώτην φοράν, ἐνεφάνισα ὡς διασωθέντα καὶ ἀποκείμενον εἰς τὸ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως, πρὸ 23ετίας[1]. Τελευταίως δὲ εἰς αὐτοτελὲς τεῦχος[2] ἔγραψα ἐκτενέστερα περὶ αὐτοῦ.

Οὐχ ἧττον ἐνταῦθα, ἀρχόμενος τῆς παρούσης ἐργασίας, τονίζω συμπληρωματικῶς, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κῶδιξ εἶναι

Χαρτ., διαστ. 0,32Χ0,22 τοῦ ΙΘ΄ αἰ.

Ἀποτελεῖται δ' ἐκ σσ. α+θ΄ καὶ 1+470. Καὶ περιέχει ἀντίγραφα τῆς τε διαθήκης τοῦ Ἀναστασίου Γ'. Θεοφάνους, «τῆς τρίτης τάξεως πραγματευτοῦ Γραικοῦ» ἐν Μόσχᾳ, καὶ τῆς καθ' ὅλου ἐπισήμου ἀλληλογραφίας τῆς σχετιζομένης μὲ τοὺς Ἐπιτρόπους αὐτοῦ καὶ τὴν συσταθεῖσαν ἐν Πρεβέζῃ Σχολὴν αὐτοῦ.

---

1. Ὅρα ἡμέτερον σχετικὸν μελέτημα εἰς «Ἠπ. Ἑστίαν», ἔτ. Ε΄ (1956), σ. 652.
2. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Τὸ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης, 1979 σσ. 1+40.

Αἱ σσ. α, β, δ - ζ καὶ θ΄ εἶναι λευκαί. Ἀπὸ δὲ τῶν σσ. 40 μέχρι τέλους εἰς μὲν τὰς ἐχούσας ζυγὸν ἀριθμὸν καταχωροῦνται τὰ ὅσα ἐλήφθησαν παρ᾽ οἱωνδήποτε ἀποστολέων γράμματα, εἰς δὲ τὰς φερούσας μονὸν ἀριθμὸν τ᾽ ἀποσταλέντα τοιαῦτα τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Σχολῆς, ἀπαντητικὰ ἢ μή.

Εἴκοσι τοὐλάχιστον καλλιγράφοι γραφεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ προβάδισμα φέρει κατὰ τὸ πλεῖστον δ᾽ ἐν τῷ κώδικι ὁ ἀνεπανάληπτος Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης[3], ἐπωμίσθησαν τὸ ἔργον τῆς καταχωρήσεως εἰς αὐτὸν τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος ἱστορικῶν κειμένων.

Ὁ κῶδιξ, παρὰ τὴν σοβαρωτάτην ταλαιπωρίαν τοῦ, εἰς ὃ ἀνήκει, ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως[1], ἔχει ὑποστῆ ἐν μέρει τὰς συνεπείας, ἀλλὰ συγκριγόμενος πρὸς ἄλλους, οὗτος θεωρεῖται, ὅτι εὑρίσκεται εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν.

1. Ἡ διαθήκη

Ἄρχεται δὲ μὲ τὴν περίφημον διαθήκην τοῦ ἀειμνήστου Ἀν. Θεοφάνους[2], ἥτις καταλαμβάνει τὰς σσ. 1+3, καὶ ἀποτελεῖται ἐκ ις΄ ἄρθρων.

2. Πρώτη κατάθεσις

Ἀκολουθεῖ γράμμα, ἀπὸ 7 Δεκ. 1822, τῶν ἐκτελεστῶν τῆς ἐν λόγῳ διαθήκης Μιχ. Ἀγ. Καραμαλέγκου, Ἰωάν. Δ. Μπουγιουκλῆ καὶ Εὐθ. Κ. Κουτούλα «πρὸς τὸ κατὰ τὴνΜόσχαν Αὐτοκρατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον τῆς Ἐπιτροπῆς Βουλῆς εἰς τὸ Θησαυροφυλάκιον». Εἰς τοῦτο δὲ συμπεριλαμβάνονται (σσ. 3+5) τ᾽ ἀκόλουθα:

«Δυνάμει τῆς διαταγῆς τοῦ θησαυροφυλακίου, ἐκπληροῦντες τὴν διαθήκην τοῦ ἄνω ρηθέντος μακαρίτου Γκραικοῦ Θεοφάνους, εἰσφέρομεν ἡμεῖς εἰς αὐτὸ τὸ θησαυροφυλάκιον κατὰ τὴν διαθήκην του τὴν ἐμφανισθεῖσαν ἰδίαν αὐτοῦ περιουσίαν ἀπὸ Βασιλικὰ χαρτονομίσματα σαρανταδύο χιλιάδες τετρακόσια πενῆντα ρούβλια. ἐπὶ λόγῳ, ἵνα ἡ αὐτὴ ποσότης περιφέρηται εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον αἰωνίως μετὰ τόκου ἀνὰ πέντε τὰ ἑκατὸν τὸν χρόνον τῶν ὁποίων ὁ τόκος ρούβλια 2122, 50/00 νὰ ἐξαποστέλληται κατ᾽ ἔτος εἰς τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου καλουμένου παλαιοῦ, τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Χαραλάμπους καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῶν διακειμένων εἰς τὴν Γκραικίαν, εἰς τὴν τῆς Ἠπείρου Πολιτείαν Πρέβεζαν καὶ νὰ ἐγχειρίζηται τοῖς νομίμοις Ἐπιτρόποις τῶν εἰρημένων Ἐκκλησιῶν διὰ μαρτυρίας τοῦ ἐκεῖ Ἀρχιερέως καὶ τῶν Πρεσβυτέρων. καὶ διὰ τὴν ἀρμόδιον ἐτήσιον παραλαβὴν τοῦ τόκου παρὰ Αὐτοκρατορικοῦ Ὀρφανοτροφείου, οἱ διωρισμένοι Ἐπίτροποι τῶν ἄνω εἰρημένων Ἐκκλησιῶν, χρεία νὰ διορίσωσιν ἐδῶ δύο ἐπιστάτας ἐκ τῶν ἐν τῇ Ρωσίᾳ εὑρισκομένων Γραικῶν, ἵν᾽ ἐτησίως λαμβάνωσι καὶ ἐξαποστέλλωσιν αὐτὸν τοῖς ἰδίοις. οἱ δὲ ἄνω εἰρημένοι Ἐπίτροποι τῶν προσδιωρισμένων Ἐκκλησιῶν λαμβάνοντες τὸν ἐτήσιον τόκον χρεωστοῦσι νὰ ἐκτελῶσι κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ ρηθέντος Μακαρίτου Γραικοῦ Ἀναστασίου Γεωργίου Θεοφάνους δυνάμει τοῦ 4 Ἄρθρου τῆς διαθήκης του, τῆς ὁποίας τὸ ἴσον θέλει σταλῆ τοῖς ἰδίοις, ὡσαύτως καὶ ἡ μετάφρασις τῆς παρούσης ἡμῶν φανερώσεως καὶ τοῦ Γράμματος, τοῦ ὁποίου τὴν διαθήκην, ὁμοίως καὶ τὰς μεταφράσεις ἔχουσι χρέος οἱ ἴδιοι Ἐπίτροποι νὰ καταγράψωσιν

---

3. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης, ὁ Εὐεργέτης τῆς Πρεβέζης, ἐν «Ἠπ. Ἑστία», ἔτ. ΚΖ΄ (1978), σσ. 961—971 καὶ ἔτ. ΚΗ΄ (1977) σσ. 53—59.

1. Βιτάλη Φιλαρέτου, Τὸ ἱστ. Ἀρχεῖον, ἔνθ᾽ ἀνωτ., σσ. 10—13.

2. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἀρχιμ., Ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ Πρεβέζης - ἱστορικὰ κείμενα (ὑπὸ δημοσίευσιν).

εἰς τοὺς Κώδικας τῶν ἄνω Ἐκκλησιῶν, καὶ χρεωστοῦσιν ἔτι κατὰ τὴν αὐτοπροαίρετον θέλησιν τοῦ Μακαρίτου Θεοφάνους νὰ ἐνεργήσωσιν ἀπαραλλάκτως τὰ διαλαμβάνοντα εἰς τὴν διαθήκην αὐτοῦ τοιουτοτρόπως. Νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν ἐτήσιον τόκον ἀναντιρρήτως διὰ συντήρησιν ἑνὸς Σχολείου εἰς τὴν πατρίδα του πολιτείαν Πρέβεζαν, συμφωνοῦντες δι' αὐτὸ διδάσκαλον πρὸς τὸ διδάσκειν πτωχὰ παιδιά, καὶ πληρώνοντες τὸν ἐτήσιον μισθόν του καὶ ὅσα μετρητὰ μένουσιν ἀπὸ τὸν αὐτοῦ μισθόν, νὰ διαμεριράζωνται εἰς τοὺς πτωχοὺς μαθητὰς τοῦ αὐτοῦ Σχολείου. κατὰ δὲ τὴν διὰ ζώσης φωνῆς θέλησιν τοῦ Μακαρίτου Ἀναστασίου Θεοφάνους, ὅσα μετὰ ταῦτα καὶ νὰ δίδωνται εἰς ὑπανδρείαν πτωχὰ κοράσια τῆς πολιτείας Πρέβεζας ἐκ τῶν τῆς οἰκογενείας του. Τούτου χάριν νὰ εὐδοκήσῃ τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ ἐν Μόσχᾳ Αὐτοκρατορικοῦ Ὀρφανοτροφείου εἰς τὸ νὰ ἐξακολουθήσῃ κατὰ τὴν παροῦσαν ἡμῶν φανέρωσιν, καὶ νὰ δώσῃ ἡμῖν ἐπ' ὀνόματι τῶν ἄνω εἰρημένων Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παλαιοῦ, τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τὸ καθῆκον γράμμα συμφώνως τῇ ἡμετέρᾳ φανερώσει ὁμοῦ μὲ ἐμμάρτυρον αὐτοῦ ἀντίγραφον, διότι τὸ καθολικὸν Γράμμα, καὶ τὸ ἀντίγραφον τῆς φανερώσεως θέλουν σταλῆ παρ' ἡμῶν εἰς τὰς ἄνω εἰρημένας Ἐκκλησίας, εἰς τὴν πόλιν Πρέβεζαν διὰ τὴν παντοτεινὴν αὐτῶν ἐκεῖ διαφύλαξιν. καὶ τὸ ἴσον τοῦ γράμματος θέλει μείνει ἐδῶ εἰς ἡμᾶς, καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας διορισθῆναι ἐπιστάτας διὰ τὴν δι' αὐτοῦ ἐτήσιον παραλαβὴν τοῦ τόκου. δι' αὐτῆς τῆς φανερώσεως οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Νίζνης Γραικοί· Μιχαὴλ Ἀγγέλου υἱὸς Καραμιαλέγκου ὑπέγραψα. δι' αὐτῆς τῆς φανερώσεως Ἰωάννης Δημητρίου υἱὸς Μπουγιουκλῆ ὑπέγραψα. δι' αὐτῆς τῆς φανερώσεως Εὐθύμιος Κωνσταντίνου υἱὸς Κουτούλα ὑπέγραψα».

3. Ἀποδεικτικὰ τῶν καταθέσεων

Εἰς τὴν συνέχειαν παρατίθενται τρία γράμματα - ἀποδεικτικὰ τοῦ εἰρημένου θησαυροφυλακίου τῆς Μόσχας, τὰ ἑξῆς (σσ. 5+7) :

α'.

«Νο 18)38864, Μόσχα 1822 Δεκεμβρίου 7. Γράμμα διὰ 42.450 ρούβλια».

«Οἱ τῆς Νίζνης Γραικοὶ Μιχαὴλ Ἀγγέλου Καραμολέγκος, Ἰωάννης Δημητρίου Μπουγιουκλῆς καὶ Εὐθύμιος Κωνσταντίνου Κουτούλας Ἐπίτροποι τοῦ Μακαρίτου τῆς τρίτης τάξεως Πραγματευτοῦ Ἀναστασίου Γεωργίου Θεοφάνους, κατὰ τὴν διαθήκην του κατέβαλον αἰωνίως εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον σαράντα δύο χιλιάδας τετρακόσια πενῆντα ρούβλια ἀπὸ Βασιλικὰ χαρτονομίσματα, καὶ τὸ συμφωνηθὲν διάφορον πρὸς πέντε τὰ ἑκατὸν ἀπὸ τὴν σήμερον, στελλομένου τοῦ ἴσου τοῦ παρόντος Γράμματος μετὰ τοῦ ἐξοφλητικοῦ, αἱ δύο χιλιάδες ἑκατὸν εἰκοσιδύο ρούβλια καὶ πενῆντα καπίκια μέλλουν νὰ δίωνται τὸν καθέκαστον χρόνον ἀναντιρρήτως τοῖς Ἐπιτρόποις τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Νικολάου καλουμένου Παλαιοῦ, τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Χαραλάμπους, καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῶν διακειμένων εἰς τὴν τῆς Ἠπείρου πολιτείαν Πρέβεζαν διὰ μαρτυρίας τοῦ ἐκεῖ Ἀρχιερέως καὶ τῶν Πρεσβυτέρων πρὸς ἄφευκτον χρῆσιν τῆς συντηρήσεως ἑνὸς Σχολείου εἰς Πρέβεζαν. τῷ δὲ συμφωνηθέντι Διδασκάλῳ πρὸς τὸ διδάσκειν τοὺς ἐν αὐτῷ πτωχοὺς παῖδας, νὰ δίωται ὁ ἐτήσιος μισθὸς καὶ ὅσα ἐκ τῶν μετρητῶν ἤθελαν περισεύει, νὰ διαμοιράζωνται εἰς τοὺς πτωχοὺς μαθητὰς τοῦ αὐτοῦ Σχολείου. Ἐὰν δὲ περισσεύωσι μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλα μετρητὰ νὰ δίδωνται εἰς ἀγορὰν ἀναγκαίων βιβλίων, καὶ εἰς ὑπανδρείαν τῶν ἐκεῖ πτωχῶν κορασίδων τῶν ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Μακαρίτου Θεοφάνους».

β'.

«Νο 136)31.502, Μόσχα 1827 Ἰανουαρίου 25. Γράμμα διὰ ρούβλια 4.795 καὶ 50)100».

«Οἱ τῆς Νίζνης Γραικοὶ Ἰωάννης Μπουγιουκλῆς καὶ Εὐθύμιος Κουτούλας. Κατέβαλον προσωρινῶς εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τέσσαρας χιλιάδας ἑπτακόσια ἐνενῆντα πέντε ρούβλια καὶ 50 καπίκια ἀπὸ Βασιλικὰ χαρτονομίσματα. τὸ συμφωνηθὲν διάφορον πρὸς πέντε τὰ ἑκατὸν ἀπὸ σήμερον στελλομένου τοῦ παρόντος ἢ τοῦ ἴσου αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐξοφλητικοῦ μέλλει νὰ δίδεται ἀναντιρρήτως μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς χρόνου. ἐὰν τὸ ρηθὲν κεφάλαιον μετὰ παρέλευσιν τῆς ρηθείσης διορίας ζητηθῇ ὀπίσω, τότε μὲ τὴν περὶ τούτου φανέρωσιν μεθ' ἡμέρας ἑπτά, καὶ καὶ μὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ παρόντος ὀπισθογραφημένου διὰ τὴν σώαν παραλαβὴν μετρητῶν θέλει ἐπιστρέφεται τῷ ἐμφανίσαντι. τοὐναντίον δὲ θέλει ἐνεργηθῇ δυνάμει τῆς ἀποφάσεως τοῦ θησαυροφυλακίου, καὶ τῆς δοθείσης φανερώσεως».

γ'.

«Φ. 137)Νο 38148, Μόσχα 127 Μαρτίου 30. Γράμμα διὰ ρούβλια 4351».

«Οἱ τῆς Νίζνης Γραικοὶ Ἰωάννης Δημ. Μπουγιουκλῆς καὶ Εὐθύμιος Κων. Κουτούλας Ἐπίτροποι τοῦ Μακαρίτου τῆς Μόσχας Πραγματευτοῦ Ἀναστασίου Θεοφάνους, κατέβαλον προσωρινῶς εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τέσσαρας χιλιάδας τριακόσια πενῆντα ἓν ρούβλιον καὶ 12 1/2 καπίκια ἀπὸ Βασιλικὰ χαρτονομίσματα. Τὸ συμφωνηθὲν διάφορον πρὸς πέντε τὰ ἑκατὸν ἀπὸ τὴν σήμερον, στελλομένου τοῦ παρόντος... (κτλ. ὡς ἀνωτέρω.

Δηλοῦται δ' ὅτι «μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ ὁ τοῦ Κολλεγίου Ἀγιστράτωρ Σωτήριος Μημῆς».

4. Γράμμα πρὸς τὴν Πρέβεζαν

Μετέπειτα οἱ ἐπίτροποι - ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης τοῦ Ἀν. Θεοφάνους διὰ τοῦ παρὰ πόδας γράμματός των (σσ. 7+8), χρονολογουμένου 10 Μαΐου 1827, «πρὸς τοὺς ἐντιμοτάτους Κυρίους Ἐπιτρόπους τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καλουμένου Παλαιοῦ, τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Χαραλάμπους καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου» ἐγνώριζον ὡς ἑξῆς τὰ τῆς διαθήκης τοῦ εἰρημένου καὶ περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἐν αὐτῇ·

«Ἡμεῖς οἱ ὑποφαινόμενοι δύο ψυχοεπίτροποι τοῦ Μακαρίτου Ἀναστασίου Γ. Θεοφάνους καταγομένου ἐκ τῆς Πρέβεζας, δὲν λείπομεν νὰ σᾶς φανερώσωμεν, ὅτι ὁ ρηθεὶς Ἀναστάσιος ἔτι ζῶν, εἶχε διορίσει νομικῶς ψυχοεπιτρόπους τὸν Ἀντώνιον Ἰωάννου Σαλούσκην, τὸν Μιχαὴλ Ἀγ. Καραμαλέγκον, καὶ τὸν Ἰωάννην Δημ. Μπουγιουκλῆν, ὡς πρὸ καιροῦ καὶ οἱ ἴδιοι περίπου τούτου σᾶς ἐπληροφόρησαν[1]*. οἱ ὁποῖοι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς διαταγῆς τοῦ ρηθέντος Μακαρίτου Ἀναστασίου κατὰ τὴν διαθήκην του, ἐν ἔτει τῷ 1822 τῇ 7 Δεκεμβρίου ἐτόκισαν αἰωνίως εἰς τὸ ἐδῶ τῆς Μόσχας Αὐτοκρατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον ὅλα τὰ τῆς ἰδίας του περιουσίας μετρητὰ συμποσούμενα ἀπὸ ἀπηγνάτσιαι ρούβλια Νο 42,450 ἤτοι σαράντα δύο χιλιάδας τετρακόσια πενῆντα. ἔτι δὲ σᾶς εἰδοποιοῦμεν ὅτι ὁ ρηθεὶς Ἀντώνιος Σαλούσκης πρὸ τεσσάρων χρόνων τελευτήσας ἀντεδιώρισεν ἐπίτροπόν του περὶ τὰ τέλη τῆς θανῆς του τὸν γνήσιόν του ἀνεψιὸν Εὐθύμιον Κων. Κουτού-*

1. Τὸ πρῶτον τοῦτο γράμμα δὲν διεσώθη ἀτυχῶς.

λαν. ὁ δὲ ρηθεὶς Μιχαὴλ Ἀγγέλου πρὸ δύο χρόνων τελευτήσας δὲν ἐπρόφθασε πρὶν τῆς θανῆς του νὰ διορίσῃ ἀπὸ μέρους του ἄλλον Ἐπίτροπον. Ἡμεῖς δὲ οἱ ὑποσημειούμενοι δὲν ἐλείψαμεν ἀπὸ τοῦ νὰ τοκίσωμεν προσωρινῶς τὸν τόκον τῆς ἄνω ποσότητος εἰς τὸ αὐτὸ Ὀρφανοτροφεῖον, ἐννοούμενον μετὰ τοῦ ἐτησίου τόκου του ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐτοκίσθη, διὰ τὸν ὁποῖον τόκον ἐπὶ τόκου ἐλάβαμεν παρ' αὐτοῦ δύο Γράμματα. τὸ μὲν ἀπὸ τῆς 25 Ἰανουαρίου 1827: διὰ ρούβλια εἰς ἀπηγνάτσιας 4795: 50)100· τὸ δὲ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου 1827 διὰ ρούβλια εἰς ἀπηγνάτσιας 4351: 12 1/2: καὶ τόσον αὐτὰ τὰ δύο γράμματα, ὅσον καὶ τὸ πρῶτον τῶν ἄνω ρουβλίων 42450 μεταφράσαντες ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ εἰς τὸν Κραικικόν, ὡσαύτως καὶ τὴν περὶ τούτου δοθεῖσαν φανέρωσιν εἰς τὸ ρηθὲν Ὀρφανοτροφεῖον, ἐμπεικλείομεν τὰς μεταφράσεις αὐτῶν εἰς τὸ παρόν μας πρὸς χρῆσιν σας, καὶ τοῦ λοιποῦ μὴ δυνάμενοι νὰ ἔχωμεν αὐτὸ τὸ βάρος τῆς Ἐπιτροπείας, μὲ τὸ νὰ μὴ τὸ συγχωρῶσιν αἱ ὑποθέσεις μας, καὶ ἡ φορὰ τοῦ καιροῦ, παρακαλοῦμεν νὰ διορίσητε ἐδῶ ἄνευ ἄργητας ἄλλους Ἐπιτρόπους εἰς τὸν τόπον μας μὲ ἓν νόμιμον καὶ τακτικὸν ἐπιτροπικόν σας, δίδοντες εἰς αὐτοὺς ὅλην τὴν πληρεξουσιότητα, ἵνα λάβωσι παρ' ἡμῶν τὰ ἄνω εἰρημένα τρία καθολικὰ Γράμματα τοῦ Ὀρφανοτροφείου συνιστάμενα ἀπὸ ἀπηγνάτσιας ρούβλια 51596: 62 1/2. ὡσαύτως καὶ τὸ ἴσον τῆς ρηθείσης φανερώσεως, δυνάμει τῶν ὁποίων νὰ λαμβάνωσι τὸν ἐτήσιον τόκον τῆς αὐτῆς ποσότητος παρὰ τοῦ ἐδῶ Ὀρφανοτροφείου ἀνὰ πέντε τὰ ἑκατὸν κατὰ τὸ σύνηθες καὶ κατ' ἔτος νὰ σᾶς τὸ ἐξαποστέλλωσι κατὰ τὸν διορισμόν σας, ἵνα ἐκπληρῆτε καὶ ἡ ἐντιμότης σας τὴν θέλησιν τοῦ Μακαρίτου Ἀναστασίου Γ. Θεοφάνους, ὡς διαλαμβάνει ἡ διαθήκη του. Τὸ δὲ Ἐπιτροπικόν σας ὁποῦ θὰ στείλετε πρὸς τοὺς νέους Ἐπιτρόπους σας, χρεία νὰ ἦναι μαρτυρημένον παρὰ τοῦ ἐκεῖ Ἀρχιερέως, τῶν Πρεσβυτέρων, καὶ ἑνὸς τῶν ἐκεῖ Κονσόλων, ἐπειδὴ ἄνευ τῆς μαρτυρίας ὑπὸ Κονσόλου, δὲν δίδει πίστιν τὸ ἐδῶ Αὐτοκρατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον εἰς μόνας τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τῶν Πρεσβυτέρων διὰ τὴν ἐτήσιον πληρωμὴν τοῦ τόκου. Οἱ ἐδῶ Προϋχοντες καὶ ἐν καταστάσει Πραγματευταὶ Γραικοί, εἰσὶν οἱ ἀκόλουθοι· δηλαδὴ ὁ Κύριος Ἰωάννης Κυρίλου Μπούμπας, ὁ Κύριος Γεώργιος Χ. Κώστας, ὁ Κύριος Ἀναστάσιος Γ. Γοργόλης, ὁ Κύριος Λάμπρος Ἰω. Πάλης, ὁ Κος Νικόλαος Μιχ. Πατζιμάδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ μετρίας τάξεως. ὅθεν ἐκείνους ὁποῦ θὰ διορίσετε Ἐπιτρόπους σας, χρεία νὰ τοὺς προειδοποιήσετε τὸν σκοπόν σας. καὶ εἰ μὲν σᾶς ἀποκριθῶσιν ὅτι δέχονται αὐτὸ τὸ βάρος τῆς Ἐπιτροπείας, τότε τοὺς στέλλετε τὸ ρηθὲν ἐμμάρτυρον Ἐπιτροπικόν, δυνάμει τοῦ ὁποίου νὰ ἐνεργῶσιν ὡς ἄνω εἴρηται, καὶ νὰ ἀκολουθῶσι κατὰ πάντα τὸν διορισμόν σας. Ἐγράψαμεν δύο παρόμοια γράμματα, καὶ διπλᾶς μεταφράσεις τῶν ἄνω δοκουμέντων, καὶ τὸ μὲν ἓν σᾶς στέλλομεν διὰ μέσου Λιβόρνου, τὸ δὲ ἕτερον διὰ μέσου Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα λάβητε ἀσφαλῶς ἓν ἀπὸ τὰ δύο ἡμῶν γράμματα μὲ τὰς περικλειομένας εἰς αὐτὰ μεταφράσεις, καὶ νὰ ἀκολουθήσετε κατὰ τὴν ἔννοιάν του. ἀναμένοντες δὲ τιμίαν σας ἀπόκρισιν πρὸς ἡσυχίαν μας, προσκυνοῦντες σας μένομεν τῆς Ἐντιμότητός σας δοῦλοι πρόθυμοι.

Ἰωάννης. Δ. Μπουγιουκλῆς
Εὐθύμιος Κων. Κουτούλας».

5. Καὶ ἄλλο Γράμμα εἰς Πρέβεζαν

Ὢ φαίνεται, λόγῳ τῶν ἐκτάκτων καιρικῶν περιστάσεων, δὲν κατέστη δυνατὸν οὔτε ἀπάντησις εἰς τ' ἀνωτέρω νὰ σταλῇ, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀσφαλῶς θὰ διηυθύνετο εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον.

Ἐντεῦθεν ἐκ Μόσχας ἐστάλη εἰς Πρέβεζαν, τῇ 8 Ἰουνίου 1831, ἕτερον γράμμα πρὸς τοὺς αὐτοὺς Ἐπιτρόπους τῶν Τριῶν Ἐκκλησιῶν, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προειρη-

συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα τῆς διαθήκης τοῦ Μακαρίτου, ὅθεν καὶ ἐπάναγκες ἡ ποσότης τῶν 51,596: ρουβλίων νὰ μείνῃ αἰωνίως εἰς τὸ Βασιλικὸν Ὀρφανοτροφεῖον ἀδιάσειστος καὶ ἀτάραχος. διὰ δὲ τὸν τόκον αὐτὸν τὸν ἀπὸ τὰς 30 Μαρτίου 1827: ἕως τῆς ἡμέρας ὁποῦ μέλλει νὰ τὸν παραλάβητε θέλετε συνεννοηθῆ μετὰ τῶν ἐν Ἁγίᾳ Μαύρᾳ Εὐγενεστάτων Εὐσταθίου καὶ ἀδελφῶν Βαλαορίτη, ἐνεργοῦντες τὰς ὁρθηνίας των διὰ τὸ ἔμβασμα τῆς αὐτῆς ποσότητος, ὡς εἰς μέσον πρὸς ἡμᾶς ἀσφαλέστερον διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ὑποθέσεώς μας.

Περὶ δὲ τῶν ὅσων μᾶς γράφετε τὸ νὰ ἐκλέξωμεν ἡμεῖς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ὀνομάτων ὁποῦ μᾶς σημειοῦτε, ὁποῖα ἐγκρίνομεν εὔλογον ἐξ αὐτῶν τοῦ νὰ ἀναλάβουν διαδοχικῶς τὴν αὐτὴν ἐπιτρόπευσίν σας, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ προδοκιμάσωμεν τὰς διαθέσεις των μὲ γράμμα μας, ἐὰν τοῖς εἶναι εὐπρόσδεκτον τὸ βάρος αὐτό, ἢ τὸ ἀποποιοῦνται, δι' αὐτὸ Κύριοι σᾶς ἀπολογούμεθα, ὅτι διὰ νὰ γένῃ ἡ προδοκιμασία τῶν διαθέσεων διὰ νὰ ἔλθῃ αὐτόθεν ἀποκριτικὴ ἀπολογία, ἂν τὸ δέχωνται ἢ ὄχι, καὶ διὰ νὰ κάμωμεν ἡμεῖς ἔπειτα τὰ ἐπιτροπικὰ γράμματα ἀναφορικὰ εἰς τὴν μέλλουσαν ἐπιτρόπευσίν των ἐὰν τὸ δεχθῶσιν, καὶ ἐὰν δὲν τὸ δεχθῶσιν, νὰ προστρέχωμεν πάλιν εἰς δεύτερα ὑποκείμενα μὲ τὰς ἰδίας προδοκιμασίας, καὶ τὶς οἶδε καὶ εἰς τρίτα, αὐτὸ τὸ γνωρίζομεν περιττόν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο ὁποῦ μέλλει νὰ ἐνεργηθῇ παρ' ἡμῶν, διὰ τὸ σέβας καὶ ὑπόληψιν ὁποῦ ἔχομεν εἰς τὰ ἀξιότιμα ὑποκείμενά σας, εἰμπορεῖτε νὰ τὸ ἐνεργήσητε πληρέστατα καὶ οἱ ἴδιοι, δίδοντες αὐτὴν τὴν ἐπιτροπικὴν ἐπιστασίαν, εἰς ὁποίους ἐγκρίνητε εὔλογον. ὁ δὲ περὶ τῆς ἐκλογῆς διορισμός σας θέλει εἶναι πρὸς ἡμᾶς ἀξιόδεκτος καὶ εὐάρεστος. πρὸς δὲ τούτοις ἀποτεινόμεθα παρακαλεστικῶς ἀναφερόμενοι πρὸς τὴν ὑμετέραν Ἐντιμότητα, ὅτι ἐπειδὴ εἴσθε ἐμβασμένοι ὁλοσχερῶς εἰς αὐτὴν τὴν καλωσύνην τοῦ νὰ παρατείνετε τὴν ἀγαθοεργίαν σας διὰ μικρὸν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, καὶ ἀφοῦ ἐκτελέσετε τὸ ἔμβασμα τῶν μετρητῶν εἰς τὴν ὁρθηνίαν τῶν εἰρημένων Βαλαοριτῶν, τότε κάμνετε τὸν διορισμὸν τῆς νέας ἐπιτροπῆς γράφοντες καὶ πρὸς ἡμᾶς τὰ ἔντιμα ὑποκείμενά των, διὰ νὰ ἀνταποκρινώμεθα μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατ' ἔτος μελλούσης ἀποστολῆς τοῦ τόκου. καὶ τόσον ἡ πρᾶξις διὰ τὰ μετρητὰ ὁποῦ θέλει ἐμβάσετε πρὸς τοὺς Κυρίους Βαλαορίτας ἀπογεννώμενα ἀπὸ τὸν πενταετῆ τόκον καὶ ἔτι πρός, θέλει ἔχει τὴν νομιμότητα καὶ τὸ κῦρος, ὅσον καὶ ὁ διορισμός σας διὰ τὴν νέαν ἐπιτροπήν, θέλει ἔχει τὸ ἀμετάτρεπτον καὶ στέραιον, ἐνεργουμένην πάντοτε ὑποκάτω ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς διατάξεως τοῦ μακαρίτου, καὶ τὴν νόμιμον θέλησιν τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἐνταῦθα τριῶν Ἐκκλησιῶν.

Βέβαιοι δὲ ὅτι θέλετε ἐνεργήσῃ καθόλα τὰς ἀνωτέρω ἐπιθυμίας μας μὲ τὴν αὐτὴν καλωσύνην, ὁποίαν ἤδη ἐδείξατε δὲν ἐκτεινόμεθα περισσότερον, ἀλλ' ἐκφραζόμενοι τὴν χρεωστουμένην εὐγνωμοσύνην ἐκ μέρους ὅλων τῶν συμπολιτῶν μας εἰς τὴν προσήκουσαν πρὸς ὑμᾶς ὑπόληψιν, ὑποφαινόμεθα μὲ τὰς ὑπογραφάς μας γνησίας τακτικῶς καὶ ἐπισήμως μαρτυρουμένας.

οἱ ἐν Πρεβέζῃ Ἐπίτροποι τῆς Σχολῆς».

7. Ἡ ἀνταπάντησις

Αὕτη (σσ. 13—15 τοῦ κώδικος), χρονολογουμένη ἀπὸ 28 Νοεμβρ. 1932, ἔθεθετε τὰ πράγματα εἰς τὴν ὀρθήν των βάσιν, ἀποκλείουσα τὴν πρότασιν τῶν ἐν Πρεβέζῃ Ἐπιτρόπων διὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν χρημάτων μέσῳ τῶν Λευκαδίων ἀδελφῶν Βαλαωριτῶν, δι' εὐλόγους αἰτίας...

8. Ἐπιστολὴ πρὸς Ζαχάροβ

Ἐκ μέρους τῶν ἐπιτρόπων - ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης, ἀπὸ 14 Ἰαν. 1833, ἀποστέλλεται, ἔχουσα τὸ αὐτὸ μὲ τὴν ἀνωτέρω περιεχόμενον (σσ. 16+17).

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΚΟΝΙΤΣΙΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(Ἐποχὴ Τουρκοκρατίας)

«Δημαρχεῖο καὶ δήμαρχοι Κονίτσης»

ΝΤΑΛΗΠ ΑΛΗ ΒΕΗΣ

Ἀπὸ προφορικὲς πηγὲς γνωρίζουμε ὅτι ἡ σύσταση τοῦ πρώτου Δημαρχείου (Μπελτιγιὲ) στὴν Κόνιτσα, ἔγινε γύρω στὰ 1875.

Πρῶτος δὲ καὶ ἰσόβιος δήμαρχος διορίστηκε ὁ περίφημος Νταλὴπ Ἀλὴ βέης Φρασιαλῆς (καταγόταν ἀπὸ τὴ Φράσιαρη) ποὺ κράτησε τὸ ἀξίωμα τοῦ δημάρχου ὡς τὶς 20 - 1 - 1905 ποὺ ἀπεβίωσε. Τὸ σπίτι του μὲ τὴν ὡραία καὶ ἀρχαϊκὴ αὐλόθυρα σώζεται ἀκόμη καὶ τὸ κατέχει ἡ οἰκογένεια Ἀριστοτέλη Κούσιου.

Παρὰ τὴν φιλοχρηματία καὶ τὴν αὐστηρότητά του ὁ δήμαρχος Νταλήμπεης εἶχε καὶ ὡρισμένα καλὰ προτερήματα. Ἐφρόντιζε γιὰ τὸν ἐξωραϊσμὸ τῆς πόλεως καὶ αὐτὸς φύτεψε καὶ τὰ πλατάνια ποὺ σώζονται στὴν Ἀγορά. Ὑπεράσπιζε πολλὲς φορὲς τοῦς φτωχοὺς καὶ ἄπορους δημότες, ἀλλὰ τοὺς χωρικοὺς ὅμως ποὺ φέρνανε τὰ προϊόντα τους στὴν Κόνιτσα τοὺς φορολογοῦσε ἄγρια· ὅπως πληροφορούμαστε ἀπὸ γραπτὲς πηγές. Συνήθιζε πάλι νὰ μὴν εἰσπράτη φόρους ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς κατὰ τὶς παραμονὲς καὶ τὴ διάρκεια τῶν μεγάλων ἑορτῶν: Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιᾶς, Πάσχα καὶ λοιπῶν. «Ἀφῆστε, ἔλεγε, τοὺς φουκαράδες νὰ γιορτάσουν ἥσυχοι».

Τὴν δὲ Μεγάλη Παρασκευὴ πάλι, ἔστελνε λαμπάδες στὸν Ἐπιτάφιο, καθὼς λάδι στὶς ἐκκλησίες, γιατὶ πίστευε πὼς οἱ χριστιανοὶ Ἅγιοι τοῦ εἶχαν γλυτώσει τὴν κόρη του τὴν Τζεβριὲ ἀπὸ μιὰ πολὺ ἐπικίνδυνη ἀρρώστεια. Τὴν ἴδια αὐτὴ μέρα, τὴ Μεγάλη Παρασκευή, ἂν ἔβλεπε κανένα Χριστιανὸ νὰ δουλεύη ἢ ν' ἀνοίγη τὸ μαγαζί του, τὸν πρόσταζε νὰ τὸ κλείση καὶ τοῦ ἔλεγε: «Γιαχουντὴς (Ἑβραῖος) εἶσαι μωρὲ ποὺ δουλεύεις σήμερα;».

Ἦταν χαρακτήρας μὲ παράδοξες μεταπτώσεις. Ἄλλοτε παρουσιαζόταν σκληρὸς καὶ ἄγριος καὶ ἄλλοτε ἥμερος, καλόκαρδος καὶ φιλάνθρωπος· ἕνας ἐν μικρογραφίᾳ Ἀλήπασας. Κατὰ κανόνα ὅμως, ὅπως εἴπαμε, ἦταν φιλοχρήματος καὶ συμφεροντολόγος. Τὸ περίφημο χάνι του ποὺ πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰταλο-Ἀλβανούς, μαζὶ μὲ ὅλη τὴν Ἀγορὰ τῆς Κόνιτσας στὰ 1940 καθὼς καὶ τὰ μαγαζιά του - τὸ πρώην Εἰρηνοδικεῖο κλ. καὶ τὰ ἄλλα τὰ νεόκτιστα τῶν ἀδερφῶν Πούλιου, τὰ εἶχε χτίσει ἀπάνω σὲ δημοτικὸ οἰκόπεδο ποὺ τὸ εἶχε οἰκειοποιηθῆ αὐθαίρετα.

Ὁ Νταλὴπ βέης, ὅπως εἶναι γνωστό, δὲν ἤξερε καθόλου Τουρκικά. Μιλοῦσε καὶ ὑπέγραφε Ἑλληνικὰ καὶ γνώριζε λόγω τῆς καταγωγῆς του καὶ τὰ ἀρβανίτικα.

Μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου διετέλεσαν κατὰ διάφορες χρονολογίες· οἱ ἀδελφοὶ Χαράλαμπος καὶ Γιαννάκης Φλώρου, οἱ γιατροὶ Ἰ. Ἀποστολίδης, Ἰ. Πρίγκος καὶ Ν. Φῶτος, ὁ Γεώρ. Μπεκιάρης, ὁ Σπ. Γκότζος, ὁ Παν. Ρούβαλης, οἱ Στεφ.

Μόκορος, Νικ. Τόδουλος, Μαν. Ἀλεξίου, Βασ. Ζῆτρος· καθὼς καὶ οἱ Τουρκοκονιτσιῶτες, Σιὲχ Κιαμήλ, Λερβὶς Ἰσάκ, Χασὰν βέης καὶ ἄλλοι διάφοροι.

ΡΟΥΣΤΕΜ ΝΤΑΛΗΠ ΒΕΗΣ

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ γηραιοῦ Νταλὴπ βέη (28 - 1 - 1905), σὰν νὰ τὸ εἶχαν οἰκογενειακὸ φέουδο τὸ δημαρχεῖο, διορίστηκε δήμαρχος ὁ γλεντζὲς καὶ ἐπιπόλαιος γυιός του ὁ Ρουστὲμ βέης, ὁ ὁποῖος ἦταν πρώην ἀξιωματικὸς τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Τὸν συναντοῦμε ἀρκετὲς φορὲς στὰ ἀρχεῖα τοῦ Ρούβαλη μέχρι τὶς 16 Ἀπριλίου τοῦ 1909 καὶ κατόπιν χάνεται. Οἱ προφορικὲς πηγὲς μᾶς τὸν φέρουν καὶ πάλι ὡς ἀξιωματικό, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Ὅταν ἀνέλαβε δήμαρχος ὁ Ρουστέμπεης ἐπέτρεψε καὶ στοὺς Χριστιανοὺς νὰ πυροβολοῦν στοὺς γάμους των ὅπως καὶ οἱ μουσουλμάνοι καὶ ἐπὶ πλέον τὸ Πάσχα στὴν Ἀνάσταση. Καὶ στὰ 1908 μὲ τὸ Σύνταγμα (Χουριὲτ) τοὺς βοήθησε νὰ βάλουν καμπάνα καὶ στὴν Κάτω Κόνιτσα. Παραθέτω ἐδῶ αὐτολεξεὶ καὶ μία ἀπὸ τὶς ἐνθυμήσεις τοῦ ἀρχείου Ρούβαλη σχετικὴ μὲ τὸ Δημαρχεῖο Κονίτσης. «17 Νοεμβρίου 1907, γιουμπρούκι (ἐκτελωνισμός). Σήμερα ἔγινε μεντζηλίζι εἰς τὸ ἰδαρὲ (Συνεδρίασι τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου) καὶ μὲ τοὺς μπελντιὲ (Δημοτικὸ Συμβούλιο) 3 πρόσωπα: Ρουστέμπεη. Ἐπ. Γκότζο καὶ Ρούβαλη καὶ ἔκοψαν τὸ φιάτι (φορολογία), τὸ κρασὶ κοιλὸ (22 περίπου ὀκάδες) γρόσια 1.20, τὴ ρακὴ κοιλὸ γρόσια 4. Ἦταν ὁ Β. Νέκος καὶ Π. Καρατζῆμος ἀπὸ τὴν Κοινότητα».

Τελευταῖος δήμαρχος ὡς τὰ 1913 ἦταν ὅπως γνωρίζομε ἀπὸ προφορικὲς πηγὲς ὁ ἀγαθὸς τουρκοκονιτσιώτης ἱερωμένος ὁ Σιέχης Κιαμὴλ ποὺ τὸ σπίτι του εἶναι ἐκεῖνο ποὺ κάθεται σήμερα ὁ Μιχ. Σιῶρος.

Ἄλλοι γνωστοὶ ὑπάλληλοι τοῦ τουρκικοῦ Δημαρχείου ἦταν: ὁ Νικ. Φῶτος ποὺ διετέλεσε ἀρκετὰ χρόνια δημοτικὸς γιατρὸς (1894—1910), ὁ Ρεφὰτ ἐφέντης δημοτικὸς Γραμματεὺς 1881, ὁ Ἰσμαὴλ βέης ἐφέντης Γραμματεὺς 1897—1901 καὶ ὁ Χουσνῆ Ἀβδοὺλ Μποῦρμπος ἐπίσης Γραμματεὺς ποὺ ἀπελύθη στὶς 31 - 5 - 1913. Ὁ Φούλια Κατσούγιας ἦταν δημοτικὸς κλητήρας. Ὁ τσιαούσης (λοχίας) Ντίκας Χασὰν Ὀρχὰν ἀπὸ τὰ 1906 ὡς τὰ 1912 ἐκτελοῦσε χρέη κλητήρα καὶ νυχτοφύλακα. καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες ὑπηρεσίες του. γέμιζε καὶ πυροδοτοῦσε καὶ τὸ παληὸ ἐμπροσθογεμὲς κανόνι ποὺ ἦταν στημένο σὸν Κισλὰ (στρατώνα) τῆς Κόνιτσας καὶ ἀνάγγελνε στοὺς πιστοὺς μουσουλμάνους τὰ ραμαζάνια, μπαϊράμια καὶ λοιπὲς γιορτές τους. Καὶ τέλος οἱ νυχτοφύλακες (πασβάντηδες) τῆς ἀγορᾶς: ὁ περίφημος Γούσια Τσάκας μὲ τὸ κατάφορτο ἀπὸ κάμες καὶ κουμποῦρες σιλάχι του καὶ ὁ σύντροφός του ὁ Γιώργης Ντομπόλας. καθὼς καὶ ὁ γέρο-Λάνιας ποὺ βαροῦσε τὸ τουμπελέκι (ὄργανο) δυὸ ὧρες πρὶν νὰ φέξη κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ραμαζανιοῦ γιὰ νὰ ξυπνοῦν οἱ τοῦρκοι νὰ τρῶνε.

Τὸ Δημαρχεῖο τῆς Κόνιτσας ἀνέπτυξε ποικίλη δράση ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἔφτιανε καλντερίμια. ὑδραγωγεῖα καὶ ἄλλα ἔργα καὶ εἶχε καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους: ἀστυνομικοὺς κλητῆρες. δασοφύλακες, συντηρητὲς τοῦ ὑδραγωγείου (πηγαδάδες). φανοκόρους κτλ. Ἀλλὰ σταματοῦμε ἐδῶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐπανέλθουμε μὲ περισσότερα στοιχεῖα.

ΠΑΝΑΓ. Δ. ΤΖΙΟΒΑ

Η ΕΝΙΑΙΑ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

('Ανέκδοτες ἀποφάσεις)

Συνεδρία τῆς 2ας Σεπτεμβρίου 1911

Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α. Πανοσιολογιότητος τοῦ Πρωτοσυγκέλλου[58] Κυρίου Παναρέτου συνῆλθον εἰς τακτικὴν συνεδρίαν σήμερον τὴν 2αν Σεπτεμβρίου 1911 τὰ μέλη τῆς 'Αξιοτίμου Ἐνιαίας Δημογεροντίας συγκείμενα ἐκ τῶν Κυρίων Ἰ. Πισπιρῆ, 'Αλ. Μέξη, Γεωργ. Τζέτζου καὶ Εὐθυμίου Ζήκου τὴν νόμιμον ἀπαρτίαν ἀποτελοῦντα παρόντος καὶ τοῦ γραμματέως κ. Μ. Κυρκοπούλου[59], τοῦ εἰδικοῦ Γραμματέως κ. Δ. Λιάσκου κωλυομένου καὶ συνδιεσκέφθησαν ἐπὶ τῶν ἐν τῷ πινακίῳ ὑποθέσεων ὡς ἕπεται.

314. ΑΡ. ΔΑΝΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΣΩΠΟΤΣΕΛΙΟΥ[60]

Ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ κ. Κ. Μιχαηλίδου ἐφοροταμίου τῆς Κοινότητος Σωποτσελίου καὶ 'Αθαν. Στούπη δικηγόρου πληρεξουσίου τοῦ ἰατροῦ κ. 'Αρ. Λάνου ἀνεγνώσθη α) ἡ ἀπάντησις τῶν ἐφοροεπιτρόπων Μπούλτσης δηλούντων ὅτι οὐδὲν συμβόλαιον ἔχουσι μετὰ τοῦ ἰατροῦ κ. 'Αριστ. Λάνου οὐδ' ἄλλον κοινοτικὸν ἰατρὸν ἔχουσιν πληρωνόμενον ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ των Ταμείου, ἀλλ' ἕκαστος οἰκογενειάρχης ἔχων ἀνάγκην ἰατροῦ πληρώνει τοιοῦτον ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του βαλαντίου. 2) ἡ ἀπάντησις τῶν ἐφόρων καὶ Μουχταροδημογερόντων τῆς Κοινότητος Σωποτσελίου δηλούντων, ὅτι ὁ ἰατρὸς 'Αρ. Δάνος ἐδήλωσεν ὅτι ἀπὸ πρώτης Μαρτίου θὰ λαμβάνῃ ὡς ἰατρικὴν ἐπίσκεψιν δύο τέταρτα καὶ ἐκ τῆς δηλώσεως ταύτης ἐγόγγυξεν ἡ Κοινότης καὶ τούτου ἕνεκεν συνεφωνήθη κοινοτικὸς ἰατρὸς ὁ κ. 'Αντ. Ράπτης ὑπὸ τῆς ἐφορείας, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρουσιν ὅμως ἂν ἔλαβεν ἔστω καὶ παρ' ἑνὸς κατοίκου χρήματα λόγῳ ἰατρικῆς ἐπισκέψεως. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐν λόγῳ ἐγγράφων ὁ κ. 'Αθαν. Στούπης δηλοῖ ὅτι ἡ ἀγωγή του[61] ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῆς ἐφοροεπιτροπείας Μπούλτσης· ἡ δ' ἀπάντηση τῆς Κοινότητος Σωποτσελίου δέον νὰ μὴ ληφθῇ

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 411.

58. Σὲ ἀπουσία τοῦ Μητροπολίτη γιὰ διαφόρους λόγους τὸν ἀναπληρώνει στὴν προεδρεία τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας, ὁ πρωτοσύγκελλος, ἢ ὁ Βοηθὸς τοῦ ἐπίσκοπου ἂν ὑπάρχει.

59. Ὁ Γραμματέας ἦταν ἔμμισθος ὑπάλληλος τῆς Δημογεροντίας. Ὁ Γραμματέας ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ εἶναι παρὸν σὲ κάθε συνεδρία καὶ σὲ περίπτωση κωλύματος τὸν ἀναπληρώνει ὁ εἰδικὸς Γραμματέας, ποὺ εἶναι στὴν οὐσία ἀναπληρωτής του καὶ ἀντίστροφα.

60. Ἡ ἀπόφαση εἶναι συνέχεια τῆς 295 ἀποφάσεως τῆς Ε.Λ.

61. Ἀγωγὴ πολίτη ποὺ ἀφορᾶ σύμβαση ἐργασίας ἐκδικάζεται ἀπὸ τὴν Δημογεροντία. Κατὰ συνέπεια, ἡ Δημογεροντία ἐνεργεῖ καὶ σὰν δικαστήριο σὲ διαφορὲς ποὺ ἀφοροῦν συμβάσεις ἐργατικοῦ δικαίου. Ἡ ἀγωγὴ τοῦ πολίτη ὑποστηρίζεται ἀπὸ δικηγόρο. Σ' αὐτὴ δὴ ἡ παρουσία πληρεξούσιου Δικηγόρου εἶναι ἀπαραίτητη. Ἐν τούτοις σὲ πολλὲς κοινότητες τῆς Ἠπείρου ἡ Δημογεροντία ἐνεργοῦσε καὶ σὰν Μητροπολιτικὸ δικαστήριο

ποσῶς ὑπ' ὄψιν, καθόσον αὕτη εἶναι διάδικος καὶ δὲν δύναται ἔγγραφον ὑπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας ὑπογεγραμμένον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀποδεικτικὸν μέσον ὑπὲρ αὐτῆς· προσφέρεται δὲ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἀμοιβήν, ἵνα μεταβῇ εἰσηγητὴς ἐπὶ τόπου ἀμερόληπτος ἵνα ἐξετάσῃ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκθέσεως τοῦ εἰσηγητοῦ ν' ἀποφανθῇ ἡ Δημογεροντία. Ὁ δὲ κ. Κ. Μιχαηλίδης ἐξαιτεῖται, τὴν ἔνορκον βεβαίωσιν τῶν ἐφόρων Μπούλτσης ἂν ἔχωσι διωρισμένον ἰατρὸν κοινοτικὸν τὸν κ. Ἀρ. Δάνον ἢ μὴ καὶ ἂν δὲν συνεφωνήθη νὰ μείνῃ διαρκῶς ἐν Μπούλτσῃ ὁ κ. Ἀρ. Δάνος. Ἡ Δημογεροντία διασκεψαμένη κατ' ἰδίαν ἀποφαίνεται κατὰ πλειοψηφίαν. Ἐπειδὴ δυνάμει προηγουμένης ἀποφάσεως ἐνεκρίθη νὰ ἐρωτηθῶσιν αἱ Κοινότητες Μπούλτσης καὶ Σωποτσελίου, ἂν ἡ μὲν πρώτη ἔχῃ συμβόλαιον μετὰ τοῦ κ. Ἀρ. Δάνου, ἡ δὲ δευτέρα ἂν ἔλαβε χρήματα ἀπέναντι ἐπισκέψεων[62] ὁ ἰατρὸς κ. Ἀρ. Δάνος. Ἐπειδὴ ἡ μὲν Κοινότης Μπούλτσης δηλοῖ σαφῶς ὅτι οὐδὲν συμβόλαιον μετὰ τοῦ ἰατροῦ κ. Ἀρ. Δάνου ἔχει, ἡ δὲ Κοινότης Σωποτσελίου οὐδένα κάτοικον σαφῶς ὀνομάζει παρ' οὗ ἔλαβε χρήματα ὁ ἰατρὸς κ. Ἀρ. Δάνος δι' ἰατρικὴν ἐπίσκεψιν. Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἐκτεθέντων οὐδαμῶς συνάγεται, ὅτι ὁ ἰατρὸς κ. Ἀρ. Δάνος ἀνεγνώρισε καὶ παρεδέχθη τὴν προγενεστέραν ἀπόφασιν τῆς Δημογεροντίας περὶ πληρωμῆς αὐτοῦ μόνον μέχρι τοῦ Μαρτίου. Ἐπειδὴ ἄλλως τε τὸ αἰτιολογικὸν τῆς πρώτης ἀποφάσεως τῆς Δημογεροντίας ἦτο ἡ ἀνεπάρκεια τῶν κοινοτικῶν πόρων τῆς Κοινότητος, ὅπερ ἀναληθῶς παρεστάθη ὑπὸ τῆς ἐφορείας, ἥτις ἀπεδείχθη, ὅτι ἐκ κομματικῶν λόγων ὠθουμένη προέβη εἰς τὰς παραστάσεις ἐκείνας καθόσον προέβη εἰς διορισμὸν ἑτέρου κοινοτικοῦ ἰατροῦ τοῦ κ. Ἀντ. Ράπτη. ὡς ἐν τῇ αἰτήσει της ἡ αὐτὴ ἐφοροεπιτροπεία ὁμολογεῖ. Διὰ ταῦτα δέχεται τὴν αἴτησιν τοῦ κ. Ἀρ. Δάνου ἰατροῦ ὡς νόμιμον καὶ ἀποφασίζει νὰ πληρωθῇ ὁ ἰατρὸς κ. Ἀρ. Δάνος ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ λοιπῶν βακουφικῶν προσόδων μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου συμφώνως τῷ κεκυρωμένῳ συμβολαίῳ του. Μειοψηφεῖ ὁ κ. Γ. Τζέτζος φρονῶν τὰ ἑξῆς:

Ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀπάντησις τῶν ἐφόρων Μπούλτσης δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ περὶ οὗ ἠρωτήθησαν θέμα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ὁ ἰατρὸς συνφωνήθη, ἵνα ἔχῃ ὡς ἔδραν ἀπὸ 1ης Μαρτίου τὴν Μπούλτσην· ἐπειδὴ ἡ τῆς Κοινότητος Σωποτσελίου ἀπάντησις καίτοι μὴ ἀρκοῦσα πρὸς καταρτισμὸν δικαστικῆς πεποιθήσεως, οὐδὲν ἧττον παρέχει

καὶ σὲ διαφορὲς ποὺ ἀφοροῦν τὸ αὐτὸ δικαστήριο. Στὴν Κορυτσᾶ στὰ 1896 ἡ Δημογεροντία της ἐνεργοῦσε καὶ σὰν Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο (ΓΕΡΒ. ΩΡΟΛΟΓΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΚΟΡΥΤΣΑΣ ΗΠ. ΕΣΤΙΑ). Ἡ Διαφορά της, στὴν περίπτωση ποὺ ἐξετάζουμε, ἀπὸ τὸ Μητροπολιτικὸ Δικαστήριο εἶναι σημαντική. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ διάδικοι σὲ ἀπόφαση Μητροπολιτικοῦ δικαστηρίου ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐφεσιβάλουν τὴν ἀπόφαση, ἐνῶ στὴ Δημογεροντία ἡ ἀπόφαση εἶναι τελεσίδικη καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐφεσιβληθεῖ.

62. Ἰατρὸς συμβεβλημένος μὲ κοινότητα δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα πληρωμῆς σὲ ἐπισκέψεις ἀσθενῶν ποὺ ἦταν πτωχοὶ (ἐλεοδοτούμενοι). Ἐν τούτοις στὸ χωριὸ Νεγάδες ὁ Ἰατρὸς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἐπισκέπτεται χωρὶς ἀμοιβὴ ἀνεξάρτητα ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου. Ἡ Δημογεροντία ἀπειλώντας τὴν θέση αὐτὴ τῶν ἐφοροεπιτρόπων δὲν ἐνέκρινε τὸν προϋπολογισμὸ τῆς Κοινότητος ἂν δὲν συμμορφωθοῦν κατὰ γράμμα μὲ τὸ σύστημα ποὺ ἐπικρατοῦσε καὶ νὰ ὑποβάλουν κατάσταση τῶν πτωχῶν. Ἡ ἐφορεία τῶν Νεγάδων, ἀρνήθηκε νὰ ἐκτελέση τὴν ἀπόφαση. Τὸ πρακτικὸ 243 εἶναι μάρτυρας ἀδιάψευστος. «243. Ἀνεγνώσθη ἡ ὑπὸ χρονολ. 19 τρέχοντος καὶ ἀριθ. πρωτ. 655 αἴτησις τῶν ἐφοροεπιτρόπων Νεγάδων δι' ἧς ἐκθέτουσιν ὅτι ἀδυνατοῦσι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς Δημογεροντίας ἤτοι νὰ ὑποβάλωσι κατάλογον τῶν πτωχῶν, οὕς θὰ ἐπισκέπτηται ὁ ἰατρὸς τῶν πτωχῶν καθ' ὅσον κατὰ τὸ ἀνέκαθεν κρατοῦν σύστημα ἐν

τὸ ἐνδόσημον, ὅπως ἄλλως ἀποδειχθῇ ὁ ἰσχυρισμός των, τούτου ἕνεκα ἡ Δημογεροντία φρονεῖ, ὅτι ἔδει νὰ στηρίξῃ τὴν ἀπόφασίν της ἐπὶ ἑνὸς ὅρκου βεβαιωτικοῦ ἐκ μέρους τοῦ κ. Ἀριστ. Δάνου.

315. ΑΙΤΗΣΙΣ ΑΝΔΡΕΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΚ ΧΙΟΝΑΔΩΝ

Ἡ Δημογεροντία ἐπὶ τῆς αἰτήσεως τούτου αἰτοῦντος 32 εἰκοσόφραγκα λόγῳ ἐργασίας του εἰς τὴν Πασχάλειον Σχολήν, ἐνεκρίθη ἵνα παραπεμφθῇ αὕτη ἐπὶ ἐπιστροφῇ πρὸς τοὺς ἐφοροδημογέροντας Καπεσόβου, ἵνα δώσωσιν οὗτοι πληροφορίας ἐπὶ τῆς ἀπαιτήσεώς του.

316. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΖΩΝΤΗΛΗΣ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 763 αἰτήσεως τοῦ Μουχτάρη τῆς Κοινότητος Ζωνδήλης Γρηγορίου Μητσοπούλου αἰτοῦντος λίρας 18 ἐκ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας διὰ μισθόν του καὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 762 αἰτήσεως τοῦ Νικ. Ντούλα αἰτοῦντος λίρας 35 ἃς ἔχει λαμβάνειν ὡς πρώην ἐφοροταμίας, ἡ Δημογεροντία ἐνέκρινε τὴν παραπομπὴν αὐτῶν εἰς τὸν ἐν ἐνεργείᾳ ἐφοροταμίαν τῆς Κοινότητος ἵνα ἀπαντήσῃ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν.

317. ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΠΕΝΙΑΣ ΑΝΝΗΣ Σ. ΚΡΙΤΣΑΛΗ

Ἐνεκρίθη νὰ ἐκδοθῇ ἄνευ δικαστικῶν τελῶν ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἐκκλ. Δικαστηρίου ὑπὲρ τῆς αἰτούσης.

318. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΜΠΑΓΙΑΣ

Ἐπὶ τῶν αἰτήσεων τῆς Κοινότητος Μπάγιας αἰτούσης ἐπίδομα ὑπὲρ τῶν Σχολείων της ἐνεκρίθη νὰ συστηθῇ αὐτοῖς, ἵνα φροντίσωσι δι' ἀτομικῶν των εἰσφορῶν καὶ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συμπατριωτῶν των νὰ διατηρήσωσι σχολεῖα, καθόσον ἡ Ἱ. Μητρόπολις ἔρχεται ἐπίκουρος εἰς ἄλλας Κοινότητας, ἐντελῶς ἐνδεεῖς.

319. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΔΡΑΓΑΡΙΟΥ

Ἐπὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Ἱερέως Φιλίππου ἐφημερίου Δραγαρίου αἰτοῦντος τὴν διενέργειαν νέων ἐκλογῶν Ἐφοροεπιτροπείας, ἐνεκρίθη νὰ γραφῇ αὐτῷ, ὅτι δέον

τῇ κοινότητί των ὁ διοριζόμενος ἰατρὸς ἐπισκέπτεται δωρεὰν ἀνεξαρτήτως ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῆς Κοινότητός των ἄλλως τε δὲ καὶ διότι ἐξετέθησαν διὰ συμβολαίου ἀπέναντι τοῦ ἰατροῦ ὅπως ἀπὸ δύο μηνῶν ὑπηρετεῖ». Ἡ στάση τῆς Δημογεροντίας στὶς ἀξιώσεις τῶν ἐφόρων Νεγάδων ἦταν πολὺ ἐπιεικής. Ἐνέκρινε γιὰ ἕνα χρόνο τὴν ἄρνησή των ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἑπόμενο ἐπιμένει στὴν ἀπόφασή της. Κατὰ συνέπεια ἀβίαστα συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Κοινοτικὸς γιατρὸς ἐπισκέπτονταν μόνο τοὺς φτωχοὺς δωρεὰν μὲ βάση τὴν κατάσταση φτωχῶν ποὺ ἔκαναν οἱ ἐφοροεπίτροποι. Ὁ μισθὸς τοῦ Γιατροῦ γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του καὶ τὰ φάρμακα ἦταν προϊὸν συμφωνίας ἐφοροεπιτροπίας - Γιατροῦ, καὶ καταβάλονταν ἐφάπαξ γιὰ ἕνα χρόνο. Ἰατρὸς ποὺ εἶχε σύμβαση ἐργασίας μὲ μία κοινότητα δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συμβληθεῖ καὶ μὲ ἄλλη, μέχρι νὰ λήξει τὸ συμβόλαιό του.

νὰ ὑπηρετήσωσιν οἱ ἐν ἐνεργείᾳ ἐφοροεπίτροποι μέχρι τέλους Δεκεμβρίου, ὁπότε διενεργηθήσονται ἐκλογαὶ συμφώνως τῷ κανονισμῷ[63].

320. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΣΤΟΛΟΒΟΥ

Ἐπὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Ἰωάννου Σβάρνα αἰτοῦντος, ὅπως διαταχθῶσιν οἱ ἔφοροι Στολοβοῦ νὰ μὴ διορίσωσι διδάσκαλον τὸν κ. Ζωΐδην ὡς γέροντα, ἐνεκρίθη νὰ συσταθῇ εἰς τὴν ἐφοροεπιτροπείαν νὰ φροντίσῃ περὶ διορισμοῦ καταλλήλου διδασκάλου.

321. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΦΟΡΤΩΣΙΟΥ

Ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 817 αἰτήσεως τοῦ ἱερέως καὶ τῶν κατοίκων τῆς Κοινότητος Φορτωσίου αἰτούντων τὴν ἄμεσον διενέργειαν ἐκλογῆς ἐφοροεπιτρόπων καθόσον δὲν ὑπάρχουσι τοιοῦτοι, οἵτινες νὰ διορίσωσι τὸ προσωπικὸν τῶν Σχολείων, ἀπεφασίσθη ἡ διενέργεια ἐκλογῆς ἐφοροεπιτρόπων τὴν 3ην παρόντος μηνὸς ὑπὸ τὴν προεδρείαν[64] τοῦ ἐφημερίου τῆς Ἱ. Ἐκκλησίας Περιβλέπτου Αἰδ. Οἰκονόμου Ἰωάννου ἐπ' ἀμοιβῇ λίρας ὀθωμ. μιᾶς.

322. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΠΛΑΙΣΙΑΣ

Ἐνεκρίθη ἡ ἐπικύρωσις τοῦ ἐκλογικοῦ τῆς Κοινότητος Πλαίσια καὶ ἀναγνωρίζονται ὡς ἐφοροεπίτροποι διὰ μίαν διετίαν οἱ Γεώργιος Σέρρος καὶ ταμίας, Ἀνδρέας Λαζάνης καὶ Εὐάγγελος Παπαναστασίου.

323. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΛΙΑΣΚΟΒΕΤΣΙΟΥ

Ἐπὶ τῇ αἰτήσει δύο κατοίκων τῆς Κοινότητος Λιασκοβετσίου αἰτούντων, ὅπως διαταχθῇ ἡ ἐφοροεπιτροπεία τῆς Κοινότητός των νὰ διορίσῃ παρθεναγωγὸν ὡς ἀνέκαθεν, ἀπεφασίσθη νὰ διαταχθῇ ἡ ἐφοροεπιτροπεία νὰ προβῇ εἰς ἄμεσον διορισμὸν παρθεναγωγοῦ.

324. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΚΑΡΙΤΣΗΣ

Ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν ἐφόρων Καρίτσης αἰτούντων τὴν ἀποδοχὴν τῆς παραιτή-

---

63. Ἡ ἐκλογὲς ἐφοροεπιτρόπων κοινοτήτων γίνονταν μία φορὰ στὰ δύο χρόνια. Νέες ἐκλογὲς πρὶν τὴν λήξη τῆς διετοῦς θητείας δὲν ἦταν ἐπιτρεπτὸ νὰ γίνουν. Κατὰ κανόνα μὲ ἐλάχιστες ἐξεραίσεις ἡ θητεία ἄρχιζε ἀπὸ τὸν Γενάρη καὶ τέλειωνε τὸν Δεκέμβρη, γιὰ δύο συνέχεια χρόνια. Σὲ περίπτωση παραπτωμάτων, κακῆς συνεργασίας, καταχρήσεως, ἀρνήσεως ἀπολογίας κτλ. ἡ Δημογεροντία τιμωροῦσε μὲ ἀπαλλαγὴ τοῦ παραβάτη ἀπὸ τὰ καθήκοντά του, καὶ διόριζε ἄλλο, κατὰ τὸ κυρίαρχο δικαίωμά της, ἐξ ὀφφικίου. Ὁ διορισμὸς ἐξ ὀφφικίου ἦταν μιὰ λύση ἀνάγκης, καὶ ὅμως ἦταν ἐπιβεβλημένη γιὰ νὰ συγκρατήσει τὴν ἁρμονία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτεύματος.

64. Οἱ ἐκλογὲς γιὰ τὴν ἀνάδειξη ἐφοροεπιτρόπων ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει γινόταν τὴν ἡμερομηνίαν ποὺ καθόριζε ἡ ἀπόφαση τῆς Δημογεροντίας. Ὁ Πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς (ἐφορευτικῆς σήμερα) ποὺ ἐνεργοῦσε τὶς ἐκλογὲς ἐκλέγονταν ἀπὸ τὴν Δημογεροντία, ποὺ πλήρωνε καὶ τὴν ἀμοιβή του.

σεώς των[65] λόγῳ ὅτι καθίσταται ἀδύνατος ἡ συντήρησις ὧν ἐκπαιδευτηρίων ἐκ ἧς μὴ καταβολῆς τῶν Βακουφικῶν Γεωμόρων ἡ Δημογεροντία ἐνέκρινε νὰ συσταθῇ αὐτοῖς νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐργαζόμενοι μέχρι τέλους Δεκεμβρίου, θὰ ληφθῶσι δὲ τὰ κατάλληλα μέτρα κατὰ τῶν δυστρόπων ὀφειλετῶν[66].

325. ΤΑΣΟΥΛΑΙΝΑ ΣΤΑΘΗ ΕΚ ΖΩΝΔΗΛΗΣ

Ἀπορρίπτεται ἡ αἴτησις τῆς Τασούλαινας Στάθη αἰτούσης τὰ ἓξ 20/φραγκα, ἅτινα εἰσέπραξεν ὁ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν Ζωοδήλης Ζαγορίου εἰσηγητής, καθόσον ταῦτα εἰσεπράχθησαν διὰ λογ/σμὸν τῆς ἐκκλησίας Ζωνδήλης πρὸς τὴν ὁποίαν ἐχάρισεν αὕτη ταῦτα πρὸ τῶν ἐκλογῶν καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς δωρεᾶς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν εἰσεπράχθησαν ὑπὸ τοῦ εἰσηγητοῦ.
Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ Συνεδρία ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 2α Σεπτεμβρίου 1911

Ὁ	Ὁ Γραμματεὺς	Τὰ Μέλη ὑπογραφαί (2)
πρόεδρος (ἄνευ ὑπογραφῆς)	Τ. Υ	Ζῆκος, Πισπιρῆς

Συνεδρία τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1911

Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῆς Α. Πανοσιολογιότητος τοῦ Πρωτοσυγκέλλου κυρίου Παναρέτου συνῆλθον σήμερον τὴν 9ην Σεπτεμβρίου 1911 εἰς τακτικὴν συνεδρίαν τὰ μέλη τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας συγκείμενα ἐκ τῶν Κυρίων Ἰ. Πισπιρῆ, Ἀλεξ. Μίσιου. Κ. Μακρυδήμα καὶ Εὐθυμίου Ζήκου τὴν νόμιμον ἀπαρτίαν ἀποτελοῦντα παρόντος καὶ τοῦ Γραμματέως κ. Μ. Κυρκοπαύλου, τοῦ εἰδικοῦ Γραμματέως κ. Δ. Λιάσκου κωλυομένου, καὶ συνδιεσκέφθησαν ἐπὶ τῶν ἐν τῷ πινακίῳ ὑποθέσεων ὡς ἕπεται.

326. ΑΙΤΗΣΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΚ ΛΟΥΖΕΤΣΙΟΥ

Ἐπὶ τῆς αἰτήσεως ταύτης ἡ Δημογεροντία ἐνέκρινε τὴν εἰσήγησιν τοῦ κ. Ἰ. Πισπιρῆ ὡς ἐκτελεστοῦ τοῦ Μαντιλοπουλείου Κληροδοτήματος, ὅτι ἑκάστη πτωχὴ λαμβάνει προικοδότημα[67] κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ὑποβολῆς αἰτήσεως καὶ ὅτι αὕτη δικαιοῦται νὰ λάβῃ τῷ 1915.

---

65. Παραίτηση ἐφοροεπιτρόπων γιὰ διάφορους λόγους, ἐγκρίνονταν ἀπὸ τὴν Δημογεροντία. Εἶχε ὅμως αὐτὴ τὸ δικαίωμα νὰ μὴν κάνει δεκτὴ τὴν παραίτησή τους. Ὁπότε αὐτοὶ ὑποχρεωτικὰ ἐξακολουθοῦσαν τὴν ἄσκηση τοῦ δικαιώματός των. Μέχρι τώρα ἔχουμε ἐπεξεργαστεῖ 325 πρακτικὰ καὶ γιὰ πρώτη φορὰ συναντᾶμε ὑποβολὴ παραιτήσεων ἐφοροεπιτρόπων.

66. Σὲ δύστροπους μισθωτὲς βακουφικῶν κτημάτων, μετὰ ἀπὸ τὶς ἀπαραίτητες συστάσεις πέρνονταν μέτρα ἐναντίον τους. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἦταν: ἀφαίρεση δικαιώματος ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι, ποινικὰ Δικαστήρια, καὶ τὸ μέτρο τοῦ ἀφορισμοῦ ἢ ἐξωκκλησιασμοῦ. Τὸ τελευταῖο μέτρο σπάνια ἐπιβάλλονταν, σὲ βαρειὰ παραπτώματα τῶν πολιτῶν, ὅπως κατάχρηση, κατακράτηση χρημάτων καὶ ὁμολόγων τοῦ λάσσου, καὶ παράβαση ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες.

67. Ἡ προικοδότηση τῶν ἀπόρων κοριτσιῶν γίνονταν ἀπὸ διάφορα κληροδοτήματα, ποὺ εἶναι τέτοια διάταξη στὶς διαθῆκες τους. Ἐπὶ τῆς αἰτήσεως ὑποψήφιου γιὰ προικοδότηση, συνέρχονταν οἱ ἔφοροι προικοδοτήσεως κορασίων ὑπὸ τὴν Προεδρεία τοῦ Μητροπολίτη καὶ ἀποφάσιζαν μὲ πρακτικό, ἂν κάνουν δεκτὴ τὴν αἴτηση τῆς ὑποψηφίας ἢ τὴν ἀπορρίπτουν. Σὲ περισσότερες ἀπὸ μία αἰτήσεις γιὰ νὰ γίνει κανονικὴ καὶ χωρὶς πα-

327. ΑΙΤΗΣΙΣ ΑΝΝΕΤΑΣ ΚΩΣΤΑΠΗΠΑ ΕΚ ΛΟΖΕΤΣΙΟΥ

Ἐνεκρίθη νὰ δοθῇ εἰς τὸν υἱὸν τῆς αἰτούσης ἐτήσιον ἐπίδομα ἐφάπαξ ἐκ πέντε εἰκοσαφράγκων ἐκ τοῦ Ἰωαννιδείου κληροδοτήματος μειοψηφοῦντος τοῦ κ. Ἰ. Πισπιρῆ καὶ φρονοῦντος ὅτι οἱ ἐκτελεσταὶ τοῦ κληροδοτήματος τούτου δεσμεύονται ἐκ τῆς Διαθήκης καθόσον ἔχουσιν ὑπότροφον.

328. ΑΙΤΗΣΙΣ ΕΦΟΡΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΑΛΕΝΤΖΙΟΥ

Ἡ Δημογεροντία ἐδέχθη τὴν ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 857 καὶ χρονολ. 9ης Σεπτεμβρίου ἐν ἔτους αἴτησιν τῶν Ἐφοροεπιτρόπων Καλεντζίου αἰτούντων τὴν ἄδειαν νὰ συνάψωσι δάνειον [68] ἐξ εἴκοσι πέντε λιρῶν πρὸς ἀγορὰν τοῦ ¼ τοῦ ἑταιρικοῦ κτήματος ἀνήκοντος εἰς τὴν Αἰκατερίνην Σιακαμπένη καὶ ἐπέτρεψε τὴν σύναψιν δανείου λιρῶν 25.

329. ΑΙΤΗΣΙΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΓΡΕΒΕΝΗΤΙΟΥ

Ἀπερρίφθη ἡ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 853 καὶ χρονολ. 28ης Αὐγούστου ἐν ἔτους αἴτησις τριῶν κατοίκων Γρεβενητίου αἰτούντων τὴν ἐξακολουθητικὴν καταδίωξιν ἐκ μέρους τῆς Ἱ. Μητροπόλεως κατὰ τοῦ συγχωριανοῦ των διδασκάλου Βασιλ. Σαχίνη, καθόσον ἐκρίθη ἐπαρκὴς ἡ ἐκ τῆς διδασκαλικῆς θέσεως Γρεβενητίου ἀπομάκρυνσις.

330. ΑΙΤΗΣΙΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ

Ἀπερρίφθη ἡ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 835 καὶ χρονολ. 31 Αὐγούστου ἐν. ἔτους αἰτη-

---

ράπονα ἐκλογή, τὰ ὀνόματα τῶν ὑποψηφίων γιὰ προικοδότηση κορασίων ρίχνονταν στὴν κληροτίδα. Γιὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς αὐτὸς ὁ τρόπος ἐκλογῆς παραθέτουμε τὸ παρακάτω πρακτικὸ τῶν ἐφόρων τῶν κορασίων. «ΑΡΙΘ. 923 πρακτικὸν τῶν ἐφόρων τῶν κορασίων. Συνελθόντες σήμερον τὴν 6 Ἰουλίου 1911 οἱ ὑποφαινόμενοι ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει εἰς συνεδρίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κ.κ. Γερβασίου καὶ λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Κοινότης Κουκουλίου δικαιοῦται νὰ λάβῃ μέχρι τέλους Δ)βρίου 1911 7)9 τοῦ ὡρισμένου προικοδοτήματος τῶν 57 Ρουβλίων γρ. 627 συνωδᾷ τῷ 7 ἄρθρῳ τῆς διαθήκης τῶν ἀειμνήστων Ζωσιμαδῶν ἀνεγνωρίσαμεν τὸ ὑπὸ χρονολ. 22 Νοεμβρίου 1910 προικοδοτήριον αὐτῆς ἔγγραφον, καθ' ὃ γενομένης κληρώσεως μεταξὺ ἀπόρων καὶ ὀρφανῶν κορασίων κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τάξιν ὑποδεικνύεται ἡ ὑπὸ τῆς τύχης εὐνοηθεῖσα Φερενίκη Ι. Βακάρη, ἥτις ἐμνηστεύθη μετὰ τοῦ ἐκ Τσεπελόβου Κων. Ξενοφ. Γιαννακοῦ ἐπιτρέποντες τὴν καταβολὴν ὁλοκλήρου τοῦ ποσοστοῦ μετὰ τὴν παρὰ τῆς ἐφοροεπιτροπῆς ἔγκρισιν τῆς παρούσης πράξεως καὶ τὴν προσαγωγὴν τοῦ ἁρμοδίου πιστοποιητικοῦ τῆς Στέψεως». Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 6 ΙΟΥΛΙΟΥ 1911 ὁ Πρόεδρος, + ὁ Ἰωαννίνων Γερβάσιος, οἱ ἔφοροι τῶν Κορασίων Ξιούρας, Μῆτσος» (Πρακτικὰ ἐφοροεπιτροπείας ἔτος 1911 σελὶς 339). Σὲ προικοδότηση ἀπόρων κοριτσιῶν εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἔγκριση τοῦ πρακτικοῦ τῶν ἐφόρων ἀπὸ τὴν ἐφοροεπιτροπεία.

68. Ἡ σύναψη δανείου ἀπὸ τὴν ἐφοροεπιτροπεία Κοινότητος, γιὰ σκοποὺς ἀγορᾶς κτημάτων ἀπαιτοῦσε πρῶτα τὴν ἔγκριση τῆς Δημογεροντίας. Ὁ Δανεισμὸς γίνονταν σὲ περίπτωση ἀνεπαρκείας τῶν κοινοτικῶν πόρων. Κατὰ κανόνα ὅπως μᾶς εἶναι γνωστή, ἡ σύναψη τοῦ δανείου γινόταν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν μοναστηριῶν, ποὺ ὑπάγονταν στὴ δικαιοδοσία τῆς κοινότητος ποὺ ζητοῦσε τὸ δάνειο.

σις τῶν κατοίκων πρωτόπαπα δι' ἧς καταγγέλλουσι τὴν μὲν παρθεναγωγὸν ὡς ἀνήθικον τὸν δὲ ἐφοροταμίαν ὡς ἀνήλικον, καθόσον τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν προσωπικὸν Σχολείων ἀνήκει τῇ ἐφορείᾳ. οὐδὲ δύναται ἡ Δημογεροντία νὰ τείνῃ εὐήκοον οὖς εἰς ἀορίστους κατηγορίας περὶ ἀνηθικότητος, ἡ δὲ κατὰ τοῦ ἐφοροταμίου ἔνστασις ἀνηλικότητος τυγχάνει καὶ νόμῳ ἀστήρικτος καὶ ἐκπρόθεσμος[69].

331. ΑΙΤΗΣΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΒΑΡΝΑ ΕΚ ΣΤΟΛΟΒΟΥ

Ἐνεκρίθη νὰ διαταχθῶσιν οἱ ἔφοροι νὰ ὑποβάλωσιν ἀπολογισμὸν τῆς παρελθούσης διαχειρίσεώς των[69α] καὶ προϋπολογισμὸν τοῦ ἀρξαμένου Σχολικοῦ ἔτους ἐπὶ ποινῇ ἐφαρμογῆς τῶν ὑπὸ τοῦ Κανονισμοῦ προβλεπομένων μέτρων ἅμα δὲ πληροφορήσωσι τὴν Μητρόπολιν περὶ τῶν προσόντων τοῦ Διδασκάλου Κ. Ζωΐδου.

332. ΑΙΤΗΣΙΣ ΙΕΡΕΩΝ ΒΑΛΑΝΙΔΙΑΣ

Ἐπὶ τῆς αἰτήσεως ταύτης ἐνεκρίθη πρὸ παντὸς νὰ προσκληθῶσιν οἱ ἔφοροι καὶ ὁ Μουχτάρης[70] ἐξ ἑκάστης τῶν διαμαχομένων Κοινοτήτων Βαλανιδιᾶς καὶ Μπουρέλεσιας ἐπὶ τοῦ βακουφικοῦ δάσους, ἵνα προφορικῶς λάβῃ γνῶσιν ἡ Δημογεροντία.

---

69. Ἐνστάσεις κατοίκων ποὺ ὑποβάλλονταν ἐναντίον ἐκλεγμένων ἐφοροεπιτρόπων, μετὰ τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς των ἀπὸ τὴν Δημογεροντία δὲν εἶχαν ἰσχύ. **Κατὰ συνέπεια** ἐκπρόθεσμη ἔνσταση ἀκόμη καὶ ἐπὶ ἀκαταλληλότητος ἀπὸ ἀπόψεως προσόντων, **ἀπορρίπτονταν**, ἀφοῦ τὸ ἐκλογικὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἀνακήρυξη τῶν ὑποψηφίων ἐπικυρώνονταν ἀπὸ τὴν Δημογεροντία.

69α. Ἡ ἐφοροεπιτροπεία τῆς Κοινότητος σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 25 τοῦ κανονισμοῦ **τῆς ἐ**παρχίας (1909) πρέπει στὸ τέλος τοῦ χρόνου νὰ συντάσσει τὸν ἀπολογισμόν της **καὶ νὰ** τὸν ὑποβάλλει γιὰ ἐξέλεγξη στὴν Ἐνιαία Διοικητικὴ Δημογεροντία, ποὺ τὸν ἐλέγχει καὶ τὴν ἐπικυρώνει. Σὲ περίπτωση καταχρήσεως ἢ ἐλλείματος παραπέμπεται **ὁ κατα**χραστὴς στὸ Μικτὸ Ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριο γιὰ τὴν ἐκδίκαση τῆς ὑποθέσεως. Πρωτοῦ νὰ ὑποβληθεῖ στὴν Ἐνιαία Δημογεροντία ὁ ἀπολογισμὸς (ἄρθρο 27) **ὑποβάλλεται** πρῶτα στὴν Κοινότητα, ποὺ διορίζει μὲ πλειοψηφία τρεῖς ἐξελεγκτές, ποὺ **ἐξετάζουν καὶ** ἐλέγχουν τοὺς λογαριασμοὺς καὶ ὑποβάλλουν τὸ πόρισμά τους στὴν **Δημογεροντία.** Στὸ ἄρθρο 26 καθορίζεται ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω ἡ ἐξέλιξη τῶν λογ)σμῶν **τῆς Δι**ετοῦς θητείας τῶν ἐφοροεπιτρόπων, τὸ ἄρθρο 26 καθορίζει· «Τὴν 30ὴν Δεκεμβρίου ἑκάστης διετοῦς περιόδου ἡ ἐν ἐνεργείᾳ ἐφοροεπιτροπεία ἔχουσα κατεστρωμένους **καὶ** ὑπογεγραμμένους τοῦς λογ/σμοὺς τῆς διετοῦς διαχειρίσεως αὐτῆς ὑποβάλλει **τούτους** εἰς τὴν Α. Σεβασμιότητα τὸν Μητροπολίτην, ὅστις προσκαλεῖ τὴν Δημογεροντίαν, **ἵνα** ἐξελέγξῃ τοὺς λ/σμοὺς τῆς διαχειρήσεως τῆς ἀποχωρησάσης ἐφοροεπιτροπείας, **ἡ ὁποία** κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἰς οὐδεμίαν διαχειριστικὴν πρᾶξιν εἰσπράξεων ἢ **πληρωμῶν** δικαιοῦται νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ ποινῇ ἀκυρώσεως τῆς πράξεως καὶ ἐκπτώσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι ἐπὶ μίαν τετραετίαν. Τὰ μέτρα ποὺ πρόβλεπε ὁ κανονισμὸς στοὺς μὴ συμμορφωμένους ἐφοροεπιτρόπους ἦταν ἡ ἔκπτωση **ἀπὸ τὸ ἀξίωμα** καὶ ἡ στέρηση τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι γιὰ τέσσερα **χρόνια.**

70. Ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα στοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας (μέσα **περί**που τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδας) ἐμφανίζεται νὰ ἔχει καὶ ἰδιάζουσα ἐσωτερικὴ **ὀργά**νωση σὲ συνοικιακὲς Μουχταροδημογεροντίες, ποὺ ἦταν ἐνδοκοινοτικὲς **Ἀρχὲς καὶ ἔ**καναν κατανομὲς καὶ εἰσπράξεις φόρων. Οἱ Μουχταροδημογεροντίες εἶχαν ἰδιαίτερη σφραγῖδα καὶ γενικὰ ἐκπροσωποῦσαν, ἡ κάθε μιὰ τὴν κοινότητά της ἢ τῆς συνοικίας

333. ΑΙΤΗΣΙΣ ΕΦΟΡΟΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΧΤΑΡΟΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΩΝ ΓΡΑΜΜΕΝΟΥ

Τὴν ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 859 αἴτησιν τῶν ἐφοροδημογερόντων τῆς Κοινότητος Γραμμένου αἰτούντων τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κληροδοτήματος Ζώη Καπλάνη διὰ διορισμὸν διδασκάλου ἐν τῇ Κοινότητί των ἐνέκρινεν ἡ Δημογεροντία πρὸ πάσης ἀποφάσεώς της νὰ παραπέμψῃ εἰς τὴν ἐφοροεπιτροπείαν πόλεως, ἵνα δώσῃ αὕτη λεπτομερῶς διασαφήσεις ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ αἰτήσεως. Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 9 Σεπ. 1911.

Ὁ πρόεδρος (ἄνευ ὑπογραφῆς) Ὁ Γραμματεὺς ὁμοίως ἄνευ Τὰ Μέλη Ζῆκος, Πισπιρῆς

Συνεδρία τῆς 16ης Σεπτεμβρίου 1911

Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῆς Α. Πανοσιολογιότητος τοῦ Πρωτοσυγκέλλου κυρίου Παναρέτου συνῆλθον σήμερον τὴν 16ην Σεπτεμβρίου 1911 εἰς τακτικὴν συνεδρίαν τὰ μέλη τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας συγκείμενα ἐκ τῶν κυρίων Ἰ. Πισπιρῆ, Ἀλ. Μέξη, Γ. Τζέτζου, Κ. Μακρυδῆμα καὶ Ε. Ζήκου τὴν νόμιμον ἀπαρτίαν ἀποτελοῦντα παρόντος καὶ τοῦ Γραμματέως κ. Κυρκοπούλου, τοῦ εἰδικοῦ Γραμματέως κ. Δ. Λιάσκου κωλυομένου, καὶ συνδιεσκέφθησαν ἐπὶ τῶν ἐν τῷ πινακίῳ ὑποθέσεων ὡς ἕπεται:

334. ΕΚΛΟΓΙΚΟΝ ΜΟΥΧΤΑΡΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΣΥΡΡΑΚΟΥ

Ἀπορρίπτεται κατὰ πλειοψηφίαν ἡ ἐπικύρωσις τοῦ ἐκλογικοῦ Μουχτάρη[71] τῆς Κοινότητος Συρράκου ὡς διαφεύγουσα τὴν ἁρμοδιότητα τῆς Δημογεροντίας μειοψηφεῖ ὁ κ. Ἀ. Μέξης φρονῶν ὅτι ἐν ἑκάστῃ δεδομένῃ περιπτώσει δέον νὰ εὑρύνεται ἡ δικαιοδοσία τῆς Ἱ. Μητροπόλεως.

335. ΑΙΤΗΣΙΣ ΑΝΔΡΕΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΚ ΚΑΠΕΣΟΒΟΥ

Ἀπεφασίσθη ἡ ἐξέλεγξις τοῦ λαβεῖν τοῦ αἰτοῦντος Ἀνδρέου Ζωγράφου ἐκ Καπεσόβου μετὰ προσαγωγὴν τῶν διατακτικῶν ὑπογεγραμμένων ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἑκάστοτε ἐφοροδημογερόντων Καπεσόβου.

336. ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΙΛΟΝΕΙΚΟΥΜΕΝΩΝ ΓΑΙΩΝ ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΓΑΣΤΡΙΤΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΙΣΙΟΥ

Ἐγένετο παμψηφεὶ ἀποδεκτὴ ἡ ὑπὸ ἡμερομ. 13 7/ρίου ἐν ἔτους ἔκθεσις[72] τῶν

τῆς πόλεως Ἰωαννίνων. Χορηγοῦσαν πιστοποιητικὰ καὶ βεβαιώσεις καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ ἔτσι ὀργανωμένη Συνοικία τῆς πόλεως ἢ τῆς Κοινότητας, ἀποτελοῦσε ταυτόχρονα καὶ ἐνδοεσωτερικὸ τῆς Κοινότητας Ἐκλογικὸ Σῶμα, ποὺ ψήφιζε σὲ κοινὴ τῶν κατοίκων της συνέλευση, τοὺς Μουχτάρηδες ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀξάδες της. Οἱ Ἀξάδες ἦταν μέλη διοικητικοῦ ἢ δικαστικοῦ συμβουλίου. (ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ «Η ΚΟΣΣΑ ΚΑΙ Η ΒΛΙΟΡΑ» ΣΕΛΙΣ 8).

71. Ἡ ἐπικύρωσις ἐκλογῆς Μουχτάρη καὶ ΜουχταροΔημογεροντίας, δὲν ἦταν μὲ βάση τὸν κανονισμὸ δικαίωμα τῆς Δημογεροντίας. Γιὰ πρώτη φορὰ στὸ πρακτικὸ αὐτὸ γίνεται λόγος γιὰ ἐπέκταση τῶν δικαιωμάτων της.

72. Ἡ ἔκθεση τῆς τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς ἦταν ἡ παρακάτω· (Βιβλίο πρακτικῶν ἐνιαίας

ὡς εἰσηγητῶν μεταβάντων κυρίων Ε. Ζήκου καὶ Β. Κίγκου καὶ τοῦ Γραμματέως Μ. Κυρκοπούλου πρὸς ἐξέτασιν τῆς κυριότητος τῶν διαφιλονεικουμένων γαιῶν εἰς θέσεις «Παρκιὸ Στάλιαγμα» καὶ «Ἁγία Τριὰς» παρὰ τῆς Μονῆς Γαστρίτσης καὶ τῆς οἰκογενείας Μίσιου καὶ ἀναγνωρίζονται ὅτι αἱ γαῖαι αὗται ὡς καὶ ὁ ἀργὸς τόπος (καλῆ-γιέρ), καὶ αἵτινες συμπεριλαμβάνονται εἰς τὴν ἔκθεσιν ἀνήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν Μίσιου, ἐνεκρίθη ὅμως ἵνα συσταθῇ εἰς τὸν κ. Ἀλ. Μίσιον ἵνα δεχθῇ τὴν ὑπὸ τῆς ρηθείσης ἐπιτροπῆς ἐν τῇ ἐκθέσει της ἀναφερομένην παραχώρησιν στὴν Ἱερὰν Μονὴν Γαστρίτσης, ὁπότε ἂν γίνῃ παραδεκτὴ ἡ σύσταση αὕτη μεταβήσεται ἡ ἐπιτροπὴ πρὸς καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς παραχωρήσεως.

337. ΕΚΛΟΓΙΚΟΝ ΦΟΡΤΟΣΙΟΥ

Ἐγκρίνεται ἡ ἐπικύρωση τῶν ὑπὸ χρονολ. 6 τρέχοντος ἐκλογικοῦ[73] τῆς Κοινότητος Φορτοσίου δι' οὗ διορίζονται ἐφοροεπίτροποι οἱ κ. Π. Κατσιφὸς καὶ ταμίας, Παναγιώτης Ζυγούρης καὶ Νικόλαος Ράμμος.

Δημογεροντίας, Ἰωαννίνων) «Συνοδὰ ἀποφάσεως τῆς Σεβαστῆς Δημογεροντίας μεταβάντες οἱ ὑποφαινόμενοι, ἵνα ἐξετάσωμεν τὴν διαφορὰν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῶν ἐνοικιαστῶν τῶν βακουφικῶν γαιῶν Γαστρίτσης καὶ τῶν κληρονόμων οἰκογενείας Μίσιου, κατόπιν συμπαραβολῆς τῶν ὑπὸ τῶν χωρικῶν ἀξιουμένων ἀγρῶν καὶ τοῦ ἀργοῦ τόπου μὲ τὸν κώδικα τῶν Μοναστηριακῶν Γαιῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἀποφαινόμεθα 1) ὅτι τὰ χωράφια 1 χωράφι στρεμ. 5:2 εἰς θέσιν Στάλιακα καὶ 1 χωράφι στρεμ. 2:1 ἁγιὰ Τριάδα, ἅτινα ἀξιοῦσιν οἱ χωρικοί, ὡς βακουφικὰ δὲν εἶναι τοιαῦτα, ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν Μίσιου, διότι τὰ ὅρια τῶν εἰρημένων χωραφιῶν δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὰ ἐν τῷ Κώδικι τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ἀναγεγραμμένα ὅρια. 2) Ἀργὸν τόπον οὐδαμοῦ λέγει ὁ Κώδιξ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ὅτι ἔχει ἡ Μονή, συνεπῶς ἡ περὶ ἀργοῦ τόπου ἀξίωσις τῶν χωρικῶν ἐνοικιαστῶν εἶναι ἀδικαιολόγητος. Φρονοῦμεν δθεν ἀδιστάκτως, ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας Μίσιου τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον καὶ οἱ ἐξετασθέντες ἐνοικιασταὶ τῶν κισλάδων ἔκπαλαι βεβαιοῦσιν, ὅτι ὁ τόπος αὐτὸς ἦτο τῆς οἰκογενείας Μίσιου καὶ παρ' αὐτῆς ἐπωλεῖτο, αὐτοὶ δὲ ὡς ἐνοικιασταὶ ἔβοσκον μὲ τὰ ζῶα των τὸν τόπον αὐτόν. Εὐλαβῶς δὲ φρονοῦμεν ὅτι εἰ δυνατὸν νὰ παρεκαλεῖτο ὁ κ. Ἀλέξιος Μίσιος νὰ παρεχώρῃ εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν τὸν πέριξ τῆς ἐκκλησίας «Ἁγίας Τριάδος» ἀργὸν τόπον εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν Γαστρίτσης ἀρχόμενον ἀπὸ τὸ πουρνάρι κατ' εὐθεῖαν καὶ ὄπισθεν τῆς Ἱ. Ἐκκλησίας Ἁγίας Τριάδος εἰς τὰ μαντέμια καὶ οὕτως ἐτίθετο τέρμα εἰς τὸν σκοπίμως καὶ ἄχαριν ἄλλως ἀγῶνα ἀναπτυχθέντα ὑπὸ τῶν ἐνοικιαστῶν χωρικῶν. Ἐπὶ τούτοις διατελοῦμεν, μετὰ Σεβασμοῦ. Ἰωάννινα τῇ 13 Σεπτεμβρίου 1911 Ε. Δ. Ζῆκος, Β. Ν. Κίγκος, Μ. Κυρκόπουλος».

73. Ἡ ἐκλογὴ ἐφοροεπιτροπείας γίνονταν τὴν ἡμέρα ποὺ καθόριζε ἡ Δημογεροντία τὸ ἄρθρο 14 τοῦ ἐπαρχιακοῦ κανονισμοῦ (1909) μᾶς παρουσιάζει παραστατικὰ τὸν τρόπο τῆς διενεργείας τῶν ἐκλογῶν καὶ τὴν ἐπικύρωσή των. Ἡ ἐκλογὴ ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου μέχρι τῆς μεσημβρίας καὶ ἀπὸ τῆς ὀγδόης μέχρι τῆς δωδεκάτης ὅτε καὶ λήγει. Γίνεται δὲ ἡ ἐκλογὴ διὰ ψηφοδελτίων ἐν οἷς θὰ ἀναγράφωνται τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλεγομένων, ἤτοι δύο ἐφοροεπιτρόπων καὶ ἑνὸς ἐφοροταμίου, ριπτομένων εἰς τὴν κάλπην αὐτοπροσώπως παρὰ τῶν ἐκλογέων ἀφοῦ προηγουμένως ἐξετασθεῖ ἡ ταυτότης των καὶ ἐγγραφῶσι τὰ ὀνόματά των ἐν τῷ ἐπὶ τούτῳ καταλόγῳ, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ψηφοφορίας δι' ἄλλων ἐντὸς κλειστοῦ φακέλλου. Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἀποσφραγίζεται ἡ κάλπη καὶ ἄρχεται ἡ διαλογὴ τῶν ψήφων ἐξ ὧν ἀναδεικνύεται ἡ ἐφοροεπιτροπεία κατὰ πλειοψηφίαν μὴ λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψηφοφορησάντων συντάσσεται ἐπὶ τούτῳ πρακτικόν, ἐν ᾧ ἐγγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν τε ἐπιτυχόντων καὶ ἐπιλαχόντων καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων, ὧν ἔτυχεν ἕκαστος καὶ ἀπο-

338. ΑΙΤΗΣΙΣ Ν. ΝΤΟΥΛΙΑ

Ληφθείσης ὑπ' ὄψιν τῆς ὑπὸ χρονολογίαν 8 7/βρίου 1911 καὶ ἀρ. πρωτ. 861 ἀπαντήσεως τοῦ ἐφοροταμίου τῆς Κοινότητος Ζωνδήλης (Ζαγορίου) Θεοχ. Βακουλίδου καὶ τῶν προφορικῶν καταθέσεων τοῦ Ν. Ντοῦλα, ἡ Δημογεροντία ἀποφασίζει 1) Νὰ διαταχθῇ ὁ ἐν ἐνεργείᾳ ἐφοροεπίτροπος Ζωνδήλης κ. Λ. Πατέας νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἐφοροταμίαν τὸν κώδικα τὸν ὁποῖον ἀπεδείχθη ὅτι κατέχει καὶ 2) διορίζει ἐξελεγκτικὴν ἐπιτροπείαν πρὸς ἔλεγξιν τῶν λογαριαασμῶν[74] τοῦ Ν. Ντούλια ἀπαρτιζομένων ἐκ τοῦ κ. Κ. Μακρυδήμα καὶ τοῦ Γραμματέως κ. Μ. Κυρκοπούλου.

339. ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΦΡΑΣΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΖΑΚΕΟΥΣ

Ἐγκρίνεται ἡ πληρωμὴ ἐκ τοῦ ταμείου τῆς Δημογεροντίας εἴκοσι μεντζητίων ὑπὲρ τοῦ μισθοῦ διὰ τὸ τρέχον σχολικὸν ἔτος τοῦ διδασκάλου Φραστανῶν καὶ Μουζακέους.

340. ΠΛΕΙΟΔΟΣΙΑ ΒΑΚΟΥΦΙΚΩΝ ΓΑΙΩΝ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΙΣ ΓΟΥΛΑ

Κατεκυρώθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μήτρου Γιάννη Χρήστου ἢ Δέση ἐκ τοῦ χωρίου Γουλᾶ ἡ πάκτωσις τῶν Βακουφικῶν γαιῶν[75] τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς Γουλᾶ μὲ τοὺς ἐν τῇ δηλοποιήσει ὅρους ἀντὶ γροσίων 1055 ἐτησίως διὰ τρία ἔτη. Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ Συνεδρία ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 16 Σεπτ. 1911.

Ὁ	Ὁ Γραμματεὺς	Τὰ Μέλη
πρόεδρος (ἄνευ ὑ/φῆς)	Τ.Υ.	Ζῆκος, Πισπιρῆς

Συνεδρία τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1911

Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κυρίου Γερβασίου συνῆλθον εἰς τακτικὴν συνεδρίαν σήμερον τὴν 23ην Σεπτεμβρίου 1911 τὰ μέλη τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας κύριοι Ἰ. Πισπιρῆς, Γ. Τζέτζος, Ἀλ. Μέξης, Κ. Μακρυδήμας καὶ Ε. Ζῆκος τὴν νόμιμον ἀπαρτίαν ἀποτελοῦντα παρόντος καὶ τοῦ Γραμματέως αὐτῆς κ. Λ. Λιάσκου καὶ συνδιεσκέφθησαν ἐπὶ τῶν ἐν τῷ πινακίῳ ὑποθέσεων ὡς ἕπεται:

στέλλεται τοῦτο μετὰ τῶν ψηφοδελτίων τεθειμένων ἐντὸς πανίου ἐσφραγισμένου ἔξωθεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐνιαίαν διοικητικὴν Δημογεροντίαν, ἥτις ἀποφασίζει περὶ τοῦ κύρους τῆς ἐκλογῆς. Ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας (ἄρθρο 15) τῶν μελῶν τῆς ἐφοροεπιτροπείας γίνεται κλήρωσις παρὰ τῆς Ἐνιαίας διοικητικῆς Δημογεροντίας καὶ ἐξαγγέλλεται ἡ ἐκλογὴ εἰς τὸν ἐπιτυχόντα.

74. Ἐξέλεγξη λογαριασμῶν ἐφοροεπιτρόπων γίνεται ἀπὸ τὴν ἐνιαία Δημογεροντία ποὺ διορίζει γι' αὐτὸ δημελὴ ἢ καὶ τριμελὴ ἐπιτροπή, ποὺ κατὰ κανόνα τὴν ἀποτελοῦσαν ἕνας ἢ δύο Δημογέροντες καὶ ὁ Γραμματέας της.

75. Κατὰ τὸ ἄρθρο 24 τοῦ κανονισμοῦ ἐπαρχίας (1909) ἡ μίσθωσις τῶν κτημάτων ὁποιουδήποτε φιλανθρωπικοῦ καταστήματος, γίνονταν μὲ πλειοδοσία στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη καὶ ὕστερα ἀπὸ ἔγκριση τῆς Ἐνιαίας διοικητικῆς Δημογεροντίας. Κάθε μίσθωση χωρὶς τὴν ἐπικύρωση τοῦ κυριάρχου σώματος τῆς Ἐνιαίας διοικητικῆς Δημογεροντίας ἦταν ἄκυρη, καὶ αὐτοὶ (ἐφοροεπίτροποι) ποὺ τὴν ἐνήργησαν παύονται καὶ στεροῦνται τῶν πολιτικῶν των δικαιωμάτων γιὰ τρία χρόνια.

341. ΜΥΛΟΣ Ι. ΜΟΝΗΣ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἀνεγνώσθη ἡ ὑπὸ χρονολ. σημερινὴν αἴτησις τοῦ ἐκ Βελτσίστης Λεωνίδα Κ. Γκέγκα ἐνοικιαστοῦ τοῦ μύλου τῆς Ἱ. Μονῆς Πατέρων, διὰ τῆς ὁποίας ἐκτίθησιν ὅτι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Δευτέραν κατέρρευσεν ἡ στέγη τοῦ ἐν λόγῳ μύλου ἐπενεγκοῦσα σπουδαίαν ζημίαν εἰς τὸν μύλον καὶ τὴν ἐργασίαν του καὶ ἐξαιτεῖται τὴν ἄμεσον ἐπισκευήν του. Ἡ Δημογεροντία ἐνέκρινε ὅπως δι' αὐστηρᾶς διαταγῆς διαταχθῇ ὁ τοποτηρητὴς νὰ διενεργήσῃ ἀμέσως τὴν ἐπισκευὴν[76] τοῦ μύλου πρὸς πρόληψιν μεγαλυτέρας ζημίας ἐπὶ ποινῇ νὰ ὑποστῇ τὰς τυχὸν ἐπενεχθησομένας ζημίας ἐν περιπτώσει ὀλιγωρίας του περὶ τὴν ἄμεσον ἐπισκευήν του.

342. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΧΡΥΣΟΒΙΤΣΗΣ

Συνεπείᾳ αἰτήσεων ὑπὸ χρονολ. 11 καὶ 12 τρέχοντος τῶν Ἱερέων Χρυσοβίτσης καὶ τῶν ἐφοροεπιτρόπων Δ. Παππᾶ Ἰωάννου καὶ Κυριακοῦ Χ. Στόλου τῆς Κοινότητος ταύτης διὰ τῆς ὁποίας καταγγέλλουσι τὸν ἐφοροταμίαν τῆς Κοινότητος ταύτης Γεώργιον Μπαλαούραν ὡς ἀρνούμενον νὰ λογοδοτήσῃ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἔχουν καὶ οἱ δύο ἐφοροεπίτροποι ἓν κλειδίον διὰ τὴν ἀποθήκην ἵνα ἀπὸ κοινοῦ λαμβάνωσι τὰ διὰ τὴν ἐκκλησίαν χρειώδη καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ὅτι τοὺς ἐξύβρισε πωλήσας μάλιστα μονομερῶς κηρίον τῆς ἐκκλησίας εἰς Μέτσοβον ἐξαιτοῦνται δὲ τὴν ἐξ ὀφφικίου ἀντικατάστασίν του, προσῆλθον οἱ ρηθέντες ἐφοροεπίτροποι καὶ ὁ ἐφοροταμίας, ὅστις ἠρνήθη τὰς κατ' αὐτοῦ καταγγελίας καὶ ὡμολόγησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ λογοδοτήσῃ καὶ ὅτι ἐπώλησε τὸ κηρίον μὴ θεωρήσας ὡς παράνομον τὴν μονομερῆ[77] πώλησιν καὶ πράξας τοῦτο διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Δημογεροντία εἰ καὶ ἐπείσθη ἔκ τε τῆς αἰτήσεως τῶν Ἱερέων καὶ τῆς καταθέσεως τοῦ αὐτοπροσώπου παραστάντος Μουχτάρη ὅτι εἶναι ἀληθῆ τὰ κατὰ τοῦ ἐν λόγῳ ἐφοροταμίου καταγγελλόμενα οὐχ ἧττον ἐξ ἐπιεικείας ἀποφασίζει ἵνα ὁ ἐφοροταμίας οὗτος μείνῃ εἰς τὴν θέσιν του ὑποχρεούμενος νὰ δώσῃ ἀμέσως λογαριασμὸν εἰς τοὺς συναδέλφους του ἐνώπιον τῶν Ἱερέων παπᾶ-Ἀθανασίου καὶ παπᾶ-Ἰωάννου Παπαζήση, τὸν ὁποῖον νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν μὲ τὰς τυχὸν ἐπ' αὐτοῦ ἑκατέρωθεν παρατηρήσεις· συνάμα δὲ ἐγκρίνει ἵνα καὶ οἱ δύο ἐφοροεπίτροποι κρατῶσιν ἓν κλειδίον τῆς ἀποθήκης τῶν διαφόρων πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας.

343. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΒΑΛΑΝΙΔΙΑΣ ΚΑΙ ΜΠΟΥΡΕΛΕΣΙΑΣ

Συμφώνως τῇ τελευταίᾳ ἀποφάσει τῆς Δημογεροντίας προσῆλθον οἱ ἱερεῖς, ὁ Μουχτάρης καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν δύο διαμαχομένων χωρίων Βαλανιδιᾶς καὶ Μπουρέλεσιας περὶ τοῦ δάσους εἰς θέσιν Στουγγαρία. Μεθ' ὃ ἀνεγνώσθη ἡ ὑπὸ χρονολ. 6 τρέχοντος καὶ ἀριθ. πρωτ. 844 αἴτησις τῶν Ἱερέων τοῦ χωρίου Βαλανιδιᾶς διὰ

---

76. Σὲ ζημίες ποὺ προξενοῦσε ἡ φθορὰ τοῦ χρόνου καὶ ὄχι ὁ ἐνοικιαστής, ὑποχρεώνονταν ἡ Δημογεροντία νὰ τὶς ἐπισκευάσει. Τὰ χρήματα ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ ἐπισκευὴ ἀποκλείεται νὰ τὰ ἔδινε τὸ ταμεῖο τῆς Δημογεροντίας. Πιθανὸν τὰ χρήματα δίνονταν ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς Μονῆς ἐπιβλέψεως, ἢ ἔδινε ὁ ἐνοικιαστὴς καὶ κλείνονταν στὰ ἐνοίκια. Τὰ ἐνοίκια δὲν δίνονταν ἐφ' ἅπαξ, ἀλλὰ καθορίζονταν μὲ γραμμάτιο σὲ δόσεις ἀνάλογες μέχρι ἐξοφλήσεως τῆς μίσθωσης.

77. Κάθε ἀπόφαση τῆς ἐφοροεπιτροπείας τῆς Κοινότητος, λαμβάνεται κατὰ πλειοψηφία. Αὐτὸ καθορίζει τὸ ἄρθρο 20 τοῦ Κανονισμοῦ ἐπαρχίας τοῦ 1909.

τῆς ὁποίας ἐκθέτουσιν ὅτι ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ χωρίου των καὶ εἰς θέσιν «Μετόχι Στρουγγαριὰ» ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν δάσος τι ἐκ πεντακοσίων στρεμμάτων τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν τοῦ χωρίου των «Ἁγίας Παρασκευῆς» ὅτι ἐντὸς τῆς τοποθεσίας ταύτης καὶ πρὸς τὸ παρακείμενον χωρίον Μπουρέλεσια μετὰ τῶν γαιῶν τοῦ ὁποίου συνορεύει ὑπάρχουσι καλλιεργήσιμοι γαῖαι καλλιεργούμεναι ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου διδόντων τὸ γεώμορον εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς τοποτηρητὰς[78] τῆς Μονῆς, ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ εἰρημένου χωρίου ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν τούτων προέβησαν εἰς τὸ νὰ κόψωσιν αὐθαιρέτως ἀρκετὴν ἔκτασιν δάσους καὶ κατασκευάσωσιν ἄνθρακας πρὸς πώλησιν, ὅτι πολλάκις τοῖς ἔκαμον τὰς ἀναγκαιούσας παρατηρήσεις ἀλλ' αὐτοὶ ἀδιαφοροῦσαν μάλιστα δὲ πρότινων ἡμερῶν ἐδίωξαν καὶ ἐκακοποίησαν τοὺς ἀνθρώπους οὓς ἔστειλαν ἵνα κόψωσι καὶ κατασκευάσωσι ἄνθρακας πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ σχολείου τοῦ χωρίου Βαλανιδιᾶς, οὗτινος στερεῖται· ἐξαιτοῦνται δὲ τὴν διενέργειαν τῶν δεόντων κατὰ τῶν κατοίκων Μπουρέλεσιας, πρὸς παρεμπόδισίν των ἀπὸ τοῦ δάσους καὶ περιφρούρησιν τῶν δικαιωμάτων των τῆς Μονῆς. Ἀνεγνώσθη καὶ τὸ ὑπὸ χρονολ. 12 τρέχοντος πιστοποιητικὸν τῶν περιοίκων χωρίων τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς ἤτοι Βαλαιδιᾶς, Κερασόβου, Ζαραβούτσι, Πετοῦσι καὶ Πράδαλα διὰ τοῦ ὁποίου πιστοποιοῦσιν ὅτι ὁ τόπος Μετόχι Στουγγαριά, ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν Βαλανιδιᾶς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ὅτι ἀδίκως ἐπεμβαίνει εἰς αὐτὸν τὸ χωρίον Μπουρέλεσια. Μεθ' ὃ οἱ ἐκ Βαλανιδιᾶς ἐπανέλαβον τὰ τῆς αἰτήσεώς των καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὸ βιβλίον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως εἰς ὃ εἶναι κατεχωρημένα τὰ κτήματα τῆς ἐν λόγῳ Ἱ. Μονῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ὁ τόπος Στρουγγαριὰ ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν ταύτην. Οἱ δὲ ἐκ Μπουρέλεσιας ἰσχυρίσθηκαν τὸ ἐναντίον ὅτι δηλαδὴ αὐτὸ τὸ μέρος εἰς ὃ κόπτουσι ξύλα ἀνήκει εἰς τὸ Τσιφλίκιον[79] Μπουρέλεσια. Ἡ Δημο-

78. Τοποτηρητὴς εἶναι ὁ ἀντικαταστάτης ἐπισκόπου σὲ σύνοδο. Ὁ ὅρος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστο ἐκκλησιαστικός, καὶ σημαίνει ἀκόμη καὶ ἀναπλήρωση ἀποβιώσαντος ἐπισκόπου στὴ χειρεύουσα ἕδρα μέχρι τῆς πληρώσεώς της. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ τοποτηρητὴς εἶναι ὁ ἑκάστοτε ἀντιπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτη σὲ διάφορες μονές, ὅπου τοῦ μεταβιβάζεται καὶ ἡ ἀπόλυτη ἐξουσία τῆς Διοίκησης καὶ τῆς διαχειρήσεώς των.

79. ΤΣΙΦΛΙΚΙΟΝ: Εἶναι μεγάλο ἀγρόκτημα ἢ καὶ ὁλόκληρο χωριὸ ποὺ καλλιεργεῖται ἀπὸ τοὺς κολλήγους. Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ τσιφλικιοῦ λέγονταν τσιφλικοῦχος ἢ τσιφλικᾶς. Τὰ τσιφλίκια μὲ τὴν μορφὴ τῆς Φεουδαρχίας ἀποτελοῦν συνέχεια τῶν Βυζαντινῶν «ζευγηλατείων», ἐκ τῶν ἀρχικῶν «ζευγιτῶν», ἤτοι τῶν καλλιεργούντων τὴν γῆν στὸ τσιφλίκι μὲ ζεύγη βοδιῶν ποὺ τραβᾶνε τὸ ἄροτρο. Οἱ τοῦρκοι, τοὺς ζευγῖτες τοὺς ὀνόμαζαν «τσίφτηδες» καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ λέξη ἐπεκράτησε μία ἰδιόμορφη γεωργικὴ τάξη ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ «κουλακτζῆδες», ποὺ ἦταν φτωχοὶ ἀγρότες ποὺ τοὺς μίσθωναν οἱ ζευγῖτες, καὶ οἱ «παρακεντέδες», ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ βοηθητικὸ προσωπικό. Οἱ ζευγῖτες ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ δίνουν στὸν τσιφλικὰ ὡρισμένες ποσότητες ἀπὸ τὰ εἴδη ποὺ παράγουν σύμφωνα μὲ τὰ ἔθιμα ποὺ ἐπικρατοῦσαν ἢ μὲ τὴν συμφωνία ποὺ ἔκαναν. Ἦταν ἀκόμη ὑποχρεωμένοι νὰ δίνουν στοὺς τσιφλικάδες καὶ ὡρισμένο εἶδος βοηθητικῆς ἐργασίας. Μετὰ τὴν ἕνωση τῆς Θεσσαλίας μὲ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, ὁλόκληρος ὁ Θεσσαλικὸς κάμπος ἦταν ἰδιοκτησία τῶν τσιφλικάδων. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἔδωσε ἀφορὴ στοὺς χωρικοὺς νὰ ἐξεγερθοῦν πολλὲς φορές, καὶ νὰ πετύχουν ὕστερα ἀπὸ σκληροὺς ἀγῶνες τὴν κατάργηση τῶν τσιφλικίων. Στὴν Ἤπειρο εἰδικὰ ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κινδύνευε ἀπὸ τοὺς τσιφλικάδες, ποὺ παρουσίαζαν ἐπεκτατικὲς τάσεις, ὅταν συνόρευαν μὲ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Τὴν κατάσταση αὐτὴ τὴν ἀντιμετώπισε μὲ ἐπιτυχία ὁ Γερβάσιος σὰν Μητροπολίτης τότε Ἰωαννίνων. Μὲ ἐγκύκλιον ζήτησε ἀπὸ τὶς κοινότητες νὰ ὑποβάλουν καταστάσεις τῶν Βακουφικῶν ἐδαφῶν ποὺ

γεροντία ἐνέκρινε ὅπως τὸ ζήτημα ἐξετασθῇ ἐπὶ τόπου ὑπὸ ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ προσώπων ἐκ τῶν περιοίκων χωρίων, διοριζομένης ὑπὸ τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν. Συνεπῶς διωρίσθη ἐπιτροπὴ ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν Αἰδ. παπᾶ-Νικολάου ἐκ Ζαγόρτσας, Ἀποστόλου Γιώτη ἐκ Κόπρας καὶ Τσίλη Δήμου ἀπὸ Ζαραβοῦτσι, οὓς ὑπόδειξαν τὰ δύο μέρη ἀπὸ κοινοῦ, ἥτις ἐπιτροπὴ νὰ ἐξετάσῃ τὸ φιλονικούμενον μέρος καὶ ἐφαρμόσῃ ἐπὶ τόπου τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Μητροπόλεως σύνορα τοῦ μέρους Στουγγαριὰ ὅπερ εἶναι κατακεχωρημένον εἰς τὸ βιβλίον τῆς Μητροπόλεως εἰς τὰ κτήματα τῆς ἐν λόγῳ Ἱ. Μονῆς Βαλανιδιᾶς μεθ' ὃ νὰ πληροφορήσῃ ἡ ἐν λόγῳ ἐπιτροπὴ τῶν Δημογερόντων δι' ἐκθέσεώς της ἀφοῦ καλῶς πληροφορηθῇ καὶ ἐξετάσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς ποῖον ἀνήκει τὸ φιλονεικούμενον μέρος καὶ ποὺ κάμουν ἐπέμβασιν οἱ ἐκ Μπουρέλεσιας.

344. ΕΚΛΟΓΙΚΟΝ ΛΑΪΣΤΗΣ

Ἐνεκρίθη ἡ ἐπικύρωσις τὸ ὑπὸ χρονολογίαν 3 Ἰουλίου ἐν. ἔτους ἐκλογικὸν[80] τῆς Κοινότητος Λαΐστης διὰ τοῦ ὁποίου ἐκλέγονται ἐφοροεπίτροποι οἱ Ζήσης Ματζιάρης, Μαργαρίτης Πολυχρονίου καὶ Νικόλαος παπᾶ-Ἀθανασίου καὶ ταμίας.

345. Ι. ΜΟΝΗ ΓΑΣΤΡΙΤΣΗΣ ΚΑΙ ΜΑΡΙΑ ΝΑΟΥΜ

Οἱ πακτωταὶ ἐκ Κουτσελιοῦ κτημάτων τινῶν τῆς Μονῆς Γαστρίτσης κατέβαλον εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Δημογεροντίας γρόσια 1202 ἔναντι τοῦ γραμματίου τοῦ ἐνοικίου τῆς λήξεως 14 τρέχοντος. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου εἰς χρέωσιν τοῦ ταμείου

βρίσκονται πλησίον σὲ χωριὰ τσιφλίκια καὶ ἀνήκουν σὲ ἰδιῶτες. Ἡ ἄδικη μεταχείρηση τῶν τσιφλικάδων σὲ βάρος φτωχῶν οἰκογενειῶν εἶχεν παρατραβήξει. Ὁ ἀπολογισμὸς ἦταν πολὺ βαρύς. Ἐξώθηκαν 5 οἰκογένειες στὸ Γαρδικόπουλο, 4 στὴν Κοσμηρά, τρεῖς στὴν Κόντσικα, τρεῖς στὴν Λαψίστα καὶ δύο στὸ Μπαρκουμάδι. Ἡ ἐφημερίδα «Ἤπειρος» στὸ φύλλο της τῆς 22 ΔΕΚ 1910 (ἀριθ. 76) προτρέπει τὶς κοινότητες νὰ ὑποβάλουν τὶς καταστάσεις ποὺ ζήτησε ὁ Μητροπολίτης καὶ γράφει γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ἄρθρο μὲ τίτλο «ΟΙ ΤΣΙΦΛΙΚΑΔΕΣ ΚΑΙ ΑΙ ΒΑΚΟΥΦΙΚΑΙ ΓΑΙΑΙ».

80. Περιγράψαμε στὶς παραπάνω σημειώσεις τὸν τρόπο ποὺ γίνονταν οἱ ἐκλογές, ἀλλὰ παραλείψαμε νὰ σχολιάσουμε πῶς γίνονταν ἡ σύνταξη τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων. Ὁ τρόπος τῆς σύνταξης τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων παρουσιάζεται στὸ ἄρθρο 11 τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἐπαρχίας (1909) ποὺ λέει: «Τὴν πρώτην Δεκεμβρίου τοῦ Δευτέρου ἔτους τῆς διετοῦς περιόδου τῆς ἐφοροεπιτροπείας καταρτίζεται ἐκλογικὸς κατάλογος τῶν ἐν ἑκάστῃ κοινότητι ἐκλογέων καὶ ἐκλεξίμων ὑπὸ ἐπιτροπείας συγκειμένης ἐκ τοῦ ἱερέως τῆς κοινότητος τοῦ μουχτάρη καὶ δύο εὐϋπολήπτων κατοίκων τῆς κοινότητος ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς ἐν ἐνεργείᾳ ἐφοροεπιτροπείας. Ἐὰν ἔν τινι κοινότητι ὑπάρχουσι πλείονες τοῦ ἑνὸς ἱερεῖς ἐν τῇ ἐπιτροπῇ λαμβάνει μέρος ὁ προηγούμενος τῇ τάξει εἴτε λόγῳ βαθμοῦ εἴτε λόγῳ ἡλικίας. Ὁ κατάλογος οὗτος ἅμα καταρτισθεὶς ἀναρτᾶται ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑβδομάδα, ἵνα ἐντὸς αὐτῆς πάντες οἱ ἔχοντες ἐνστάσεις ὑποβάλλωσιν ταύτας διὰ τοῦ ἱερέως εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐπιτροπείαν, ἥτις καὶ ἀποφασίζει ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἐπὶ τῶν ἐνστάσεων. Τὸν οὕτω καταρτισθέντα κατάλογον ἡ ἐπιτροπὴ ἀποστέλλει εἰς διπλοῦν μέχρι τῆς 15 Δεκεμβρίου εἰς τὴν Ἐνιαίαν Δημογεροντίαν, ἥτις ἐξετάζει καὶ ἀποφασίζει ἐπὶ τῶν τυχὸν ἐνστάσεων αἵτινες, ἐπὶ ποινῇ ἀπαραδέκτου, δέον νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ἐνιαίαν δημογεροντίαν μέχρι τῆς 15 Δεκεμβρίου καὶ ἐπικυροῖ τὸν ὁριστικὸν κατάλογον, οὗτινος ἀντίγραφον κεκυρωμένον ἀποστέλλεται τῷ ἱερεῖ τῆς Κοινότητος ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει τούτου διενεργηθῶσιν αἱ ἐκλογὲς τῶν ἐφοροεπιτρόπων».

τῆς Δημογεροντίας κατεβλήθησαν γρ. 293⁵/₄₀ διὰ τὴν τελευταίαν δόσιν τῆς ὀρφανῆς Μαρίας Ναοὺμ εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις ἄσυλον τῶν ἀπόρων κορασίων.

346. ΧΡ. ΚΡΙΤΣΙΜΗΣ ΕΚ ΚΟΥΤΣΕΛΙΟΥ ΚΑΙ Ι. ΜΟΝΗ ΓΑΣΤΡΙΤΣΗΣ

Τοῦ ἐκ Κουτσουλιοῦ Χρ. Κριτσιμῆ ὅστις εἶναι εἷς ἐκ τῶν πακτωτῶν γαιῶν τῆς Μονῆς Γαστρίτσης ὀφείλοντος τὴν ἐκ γροσίων 267 δόσιν τοῦ ἐκ τοῦ ἐνοικίου τοῦ Γραμματίου τῆς λήξεως 1ης Ἰουνίου ἐν. ἔτους, μὴ δυναμένου νὰ πληρώσῃ τοῦτο ἕνεκεν ἐσχάτης πενίας[80α] ἐνεκρίθη ὅπως τῷ χαρισθῇ τὸ ἐν λόγῳ ποσὸν τῶν 267 γροσίων μειοψηφοῦντος τοῦ κ. Ἀλ. Μέξη.

347. ΠΡΟΤΑΣΙΣ ΤΟΥ κ. Γ. ΤΖΕΤΖΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΩΠΟΤΡΟΦΩΝ ΤΩΝ ΠΑΣΧΑΛΕΙΩΝ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

Ὁ κ. Γ. Τζέτζος ὡς μέλος τῆς ἐπὶ τοῦ οἰκοτροφείου ἐπιτροπῆς ἐνδιαφερομένης τὸ μὲν πρὸς εὐόδωσιν τούτου τὸ δὲ ὑπὲρ τῆς προσηκούσης διαπαιδαγωγήσεως καὶ τῶν ὑποτρόφων τῶν διαφόρων κληροδοτημάτων ὑπέβαλεν εἰς τὴν Δημογεροντίαν τὴν ἑξῆς πρότασιν: Ἐπειδὴ ἐκκρεμοῦς τυγχανούσης ἐνώπιον τῶν πατριαρχείων τῆς ἐφέσεως κατὰ τοῦ καταρτισμοῦ τῆς ἐπιτροπῆς τῶν πασχαλείων κληροδοτημάτων πέρυσιν ἡ Δημογεροντία ἐνέκρινεν ὅπως παρὰ τὴν διαταγὴν τῶν Πατριαρχείων περὶ ἀναστολῆς πάσης ἐργασίας ὅπως καταβληθῇ εἰς τοὺς τότε διωρισμένους ὑποτρόφους τῶν πασχαλείων κληροδοτημάτων τὸ ἐπίδομά των, ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὸ ἀρξάμενον σχολικὸν ἔτος ἐπείγει ὁ διορισμὸς ὑποτρόφων διότι ἄδικον ἦθελεν εἶσθαι ἵνα οὔτε μέχρι τοῦδε φοιτήσαντες καὶ πᾶς ἕτερος ἄπορος στερηθῇ τῶν ναμάτων τῆς παιδείας λόγῳ τῆς ἐκκρεμότητος τῆς ὑποθέσεως, προτείνει ἵνα ἡ Δημογεροντία αὐτεπαγγέλτως προβῇ εἰς τὸν διορισμὸν ὑποτρόφων ἢ τουλάχιστον τηλεγραφικῶς ζητηθῇ μετ' ἀπαντήσεως πληρωμένης ἡ ἐξουσιοδότησις τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὅπως ἡ Δημογεροντία καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο προβῇ εἴς τε τὴν παροχὴν ὑποτροφίας τῶν ἤδη διωρισμένων καὶ εἰς πρόσληψιν ἑτέρων μετ' ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τῆς ἀπορίας καὶ τῶν λοιπῶν λόγων τῶν δικαιολογούντων τὴν πρόσληψιν τῶν ὑποτρόφων. Ἡ Δημογεροντία συσκεψαμένη ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης ἀποφασίζει τὰ ἑξῆς: Ἡ Δημογεροντία προλαβόντως προέβη εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν τροφείων τῶν ὑποτρόφων τοῦ πασχαλείου κληροδοτήματος διότι οὗτοι ἦσαν διωρισμένοι ἁρμοδίως καὶ εἶχαν ὑποβληθῇ εἰς τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεώς των καὶ θὰ ἦτο ἄδικον νὰ ἀφεθῶσιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔτους ἀπροστάτευτοι, συγχρόνως δὲ ἡ Δημογεροντία ἀνέλαβε καὶ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην τὴν ἀπόφασίν της ταύτην συνεχίσασα λοιπὸν ἔργον ὑπάρξαν ἤδη δὲν ἀντεποιήθη δικαιωμάτων τῆςἐπιτροπῆς τῶν Πασχαλείων κληροδοτημάτων ἧς πᾶσα ἑτέρα ἐνέργεια ἀνεστάλη ἤδη συμφώνως σχετικῷ Πατριαρχικῷ τηλεγραφήματι· στοιχοῦσα λοιπὸν τῇ ἀρχῇ της ταύτῃ δὲν δύναται νὰ προβῇ εἰς πράξεις νέας διορισμοῦ ἄλλων ὑποτρόφων τόσον μᾶλλον καθόσον δύο εἶναι οἱ μέ-

---

80α. Στὴν περίπτωση τῆς «ἐσχάτης πενίας» ὁ ἐνοικιαστὴς αὐτόματα χάνει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι, καὶ μεταπίπτει στὴν κατηγορία τῶν ἐλεοδοτουμένων. Τὸ ἄρθρο 9 τοῦ ἐπαρχιακοῦ κανονισμοῦ γράφει γιὰ τὴν περίπτωση: «Ἀποκλείονται τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι τὰ τέκνα τῶν καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐλεοδοτουμένων γονέων ὡς καὶ ὁ πατὴρ ἑνὸς ἢ πλειόνων ἐλεοδοτουμένων καθ' οἱονδήποτε τρόπον τέκνων ἐὰν συζῇ μετ' αὐτῶν, ὁ σύζυγος τῆς καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐλεοδοτουμένης συζύγου, ἐπίσης οἱ ἐν κοινοκτημοσύνῃ συζῶντες ἀδελφοὶ ἐὰν εἷς αὐτῶν καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐλεοδοτῆται».

χρι τοῦδε δι' αἰτήσεως ζητήσαντες νέαν ὑποτροφίαν, ἡ δὲ Δημογεροντία δὲν δύναται νὰ ἀναλάβῃ προσωπικὴν εὐθύνην διορισμοῦ νέων ὑποτρόφων· φρονεῖ ὅμως ὅτι δέον νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ παράκλησις περὶ τοῦ ἐπείγοντος τῆς ἐπιλύσεως τοῦ ζητήματος Καπεσόβου καθόσον μᾶλλον ὑπάρχουν ἢ θὰ ὑπάρξουν ὑπότροφοι ζητοῦντες νὰ διορισθῶσι τοιοῦτοι· νὰ γίνῃ δὲ παράκλησις ἐπὶ τέλους ἐὰν δὲν λυθῇ τὸ ζήτημα νὰ ἐπιτραπῇ παρὰ τῶν Πατριαρχείων τηλεγραφικῶς νὰ διορίσῃ ἡ Δημογεροντία ὑποτρόφους· ὅσον ἀφορᾶ τὴν ὑποχρεωτικὴν εἰσαγωγὴν τῶν ὑποτρόφων τοῦ Πασχ. κληροδοτήματος εἰς τὸ οἰκοτροφεῖον ἡ Δημογεροντία ἡ μόνη οὖσα ἁρμοδία νὰ ἀποφανθῇ περὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἢ μὴ εἰσαγωγῆς τῶν ὑποτρόφων καὶ ἐν γένει τῶν μαθητῶν τῶν ἔξωθεν ἐρχομένων εἰς τὸ οἰκοτροφεῖον λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς οἰκογενειακὰς οἰκονομικὰς συνθήκας τῶν ὑποτρόφων τούτων καὶ τοὺς ὅρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους ζῶσιν ἐν πάσῃ οἰκονομίᾳ ἐνταῦθα καὶ ὅτι ἐκ τῆς ὑποτροφίας αὐτῆς ἐξοικονομοῦσι καὶ ἄλλας ἀνάγκας ἤγουν τὰ τῆς περιβολῆς προσποριζόμενοι καὶ ἄλλα ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἐκ τῶν ἰδίων οἰκογενειῶν των καὶ προβλέπουσα ὅτι θὰ εἶναι πρόβλημα εἰς αὐτοὺς ἡ ἐξακολούθησις τῶν σπουδῶν στερουμένους πάσης ἄλλης χρηματικῆς βοηθείας ἐκ μέρους τῶν οἰκογενείων των διὰ νὰ ἐπαρκέσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς περιβολῆς καὶ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας θεωρεῖ ἄδικον νὰ ἐκβιάσῃ τοὺς ὑποτρόφους τούτους νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ οἰκοτροφεῖον παρὰ τὴν θέλησίν των καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ περικοπῆς τοῦ ἐπιδόματος ἐὰν δὲν εἰσέλθουν εἰς τὸ οἰκοτροφεῖον, εἰς ὃ ἄλλως τε μὲ τὸ μικρὸν ἐπίδομα τῆς ὑποτροφίας των δὲν ἔχουσι νὰ προσπορίσωσί τι εἰ μὴ ζημίαν νὰ φέρωσιν. Ὁ κ. Γ. Τζέτζος διαφωνεῖ ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν φρονῶν κατ' ἀρχὴν ὅτι τὸ ζήτημα τῶν εἰσακτέων εἰς τὸ Οἰκοτροφεῖον διαφεῦγον τὴν ἁρμοδιότητα τῆς Δημογεροντίας ὑπάγεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν τῆς οἰκείας ἐπιτροπῆς. Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ Συνεδρία. Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 23η Σεπτεμβρίου 1911 ὁ πρόεδρος Τ.Υ. ὁ Γραμματεὺς Τ.Υ. τὰ μέλη (2) ὑπογραφαὶ Ζῆκος - Πισπιρῆς.

Συνεδρία τῆς 29ης Σεπτεμβρίου 1911

Ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κυρίου Γερβασίου συνῆλθον σήμερον τὴν 29ην Σεπτεμβρίου 1911 εἰς τακτικὴν συνεδρίαν τὰ Μέλη τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας συγκείμενα ἐκ τῶν κυρίων Ἰ. Πισπιρῆ, Γ. Τζέτζιου, Ἀλ. Μέξη καὶ Ε. Ζήκου τὴν νόμιμον ἀπαρτίαν ἀποτελοῦντα, παρόντος καὶ τοῦ Γραμματέως αὐτῆς κ. Λ. Λιάσκου καὶ συνδιεσκέφθησαν ἐπὶ τῶν ἐν πινακίῳ ὑποθέσεων ὡς ἕπεται:

348. ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΣΧΑΛ. ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ

Ἀνεγνώσθη τηλεγράφημα τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου[81] διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦται ὅτι τὸ τηλεγράφημα τῆς Α. Σεβασμιότητος περὶ

81. Ἰωακεὶμ ὁ Γ΄: τὸ ἐπώνυμο του ἦταν Λεβετζῆς. Γεννήθηκε στὰ 1834 καὶ πέθανε τὸν Νοέμβριο τοῦ 1912. Στὰ 1864 ἐκλέχτηκε Μητροπολίτης Βάρνας, στὰ 1874 Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ στὰ 1878 Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. Στὰ 1884 ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθῇ λόγῳ τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴν σκληρὴ γραμμὴ τῆς Πύλης πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Πατριαρχείου. Στὶς μέρες τῆς Πατριαρχείας του δόθηκε τὸ αὐτοκέφαλο στὴν ἐκκλησία τῆς Σερβίας καὶ ἐνώθηκαν οἱ Μητροπόλεις Θεσσαλίας καὶ Ἄρτας μὲ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας καὶ χειραφετήθηκαν οἱ ἐκκλησίες Ἐρζεγοβίνης καὶ Βοσνίας. Στὰ 1901 ἐκλέγεται καὶ πάλι Πατριάρχης. Στὴν δεύτερη περίοδο τῆς Πατριαρχείας του ἔφερε οὐσιαστικὲς μεταβολὲς στὰ πατριαρχικὰ πράγματα καὶ ἀναδιοργάνωσε τὸ Πατριαρχεῖο.

τῶν Πασχαλείων κληροδοτημάτων παρεπέμφθη εἰς τὸ Συμβούλιον μετὰ τῆς συστάσεως ὅπως τὸ ἀποτέλεσμα τηλεγραφηθῇ ἄχρι Τετάρτης.

349. ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ ΧΡ. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΚΑΛΩΤΑΣ

Τοῦ Φιλίππου Κωνσταντινίδου ἐφοροεπιτρόπου τῆς Κοινότητος Καλωτᾶς ἐκθέσαντος ὅτι ἀπεβίωσεν ἡ Μαρία Κ. Κραψίτου χήρα Χρ. Μιχαλοπούλου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐν ὅσῳ ἔζη ἐδίδοντο οἱ τόκοι τοῦ ὑπολοίπου ἐκ δρχ. 8000 τοῦ κληροδοτήματος ὑπὲρ τῆς Κοινότητος Καλωτᾶς τοῦ Χρ. Μιχαλοπούλου ἂς κατέθεσαν εἰς διαρκῆ κατάθεσιν οἱ ἐκτελεσταὶ Μιχ. Κραψίτης καὶ Χρ. Ἡγουμενίδης εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Καλωτᾶς, ἐνεκρίθη ὅπως διαταχθῶσιν οἱ ρηθέντες ἐκτελεσταὶ νὰ δώσωσιν εἰς τὸν Φίλιππον Κωνσταντινίδην ἐφοροεπίτροπον Καλωτᾶς καὶ πληρεξούσιον τῶν συναδέλφων του ἐπὶ ἀποδείξει παραλαβῆς τὴν εἰς χεῖρας των ἐκ δραχ. 8000 σχετικὴν ὁμολογίαν τῆς Ἐθν. Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος.

350. ΤΕΩΣ ΕΝΤΑΥΘΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ[81] ΣΥΛΛΟΓΟΣ[82]

Ἡ Α. Σεβασμιότης ἐδήλωσεν ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν ἀπουσίαν της ἡ Ἀντιπροσωπεία ἐξέφρασε τὴν εὐχήν της εἰς τὸν Ἐπίτροπόν Του ὅπως ἐνεργηθῶσι τὰ δέοντα πρὸς εἴσπραξιν παρὰ τοῦ ταμείου τοῦ τέως ἐνταῦθα Ἑλληνικοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου τῆς περιουσίας τοῦ διαλυθέντος Συλλόγου τούτου ἵνα χρησιμοποιηθῇ

---

82. Ὁ Ἑλληνικὸς Πολιτικὸς Σύλλογος ἱδρύθηκε στὶς 8 τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1908, σὰν ἕνα εἶδος ἀντίστασης τῶν Ἠπειρωτῶν στὶς ἀξιώσεις τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου «ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ». Τὸ ἄρθρον 1 τοῦ Καταστατικοῦ του διαγράφει τὸν ἱδρυτικό του σκοπὸ ποὺ εἶναι «σκοπὸς καὶ μέλημα ἔχων τὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ λαοῦ εἰς τὰς Συνταγματικὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τὴν ἐμπέδωσιν αὐτῶν παρὰ τῷ λαῷ, ἔτι δὲ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν γενικῶν συμφερόντων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς ἰδιαιτέρας ἡμῶν πατρίδος τῆς Ἠπείρου, ἀποτελούσης μέρος τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους». Ὁ Σύλλογος στὴν οὐσία ἦταν παρακλάδι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κομιτάτου καὶ εἶχε στὸ Διοικητικό του Συμβούλιο μόνο μέλη τῆς Ανης Δ)νσης (τοπικὴ ὀργάνωση Ἰωαννίνων). Ὁ Σύλλογος εἶχε δική του σφραγίδα στρογγυλὴ μὲ τὸ πλῆρες ὄνομά του καὶ τὸ ἔτος τῆς ἱδρύσεώς του. Μέσα σὲ στρογγυλὸ πλαίσιο παρουσιάζεται τὸ ἔμβλημά του. Τὸ ἔμβλημά του εἶναι μία κόρη μὲ ριχτὰ μαλλιὰ καὶ ἀρχαία στολή. Στὸ ἕνα της χέρι (ἀριστερὸ) κρατάει σὲ σχῆμα φιδιοῦ πλαίσιο μὲ τὶς λέξεις ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ — ΙΣΟΤΗΣ — ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ καὶ στὸ δεξιὸ σάλπιγγα ποὺ ἡ ἀρχή της ἀκουμπάει στὸ στόμα τῆς κόρης καὶ ἡ βάση της γράφει τὴν λέξη «ΣΥΝΤΑΓΜΑ». Τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου πλήρωναν συνδρομὴ κάθε μῆνα. Ἀπὸ δύο ἀποδείξεις ποὺ ἔχουμε στὰ χέρια μας, μιὰ τοῦ Κώστα Μέρτζου καὶ μιὰ τοῦ Δημητρίου Μέρτζου, τὸ ὕψος τῆς συνδρομῆς καθορίζεται σὲ γρόσια πέντε τὸν μῆνα καὶ ἀπὸ ἄλλη ἀπόδειξη τοῦ ἔτους 1909 ἡ συνδρομὴ εἶναι 2 γρόσια. Τὸ πρῶτο Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Συλλόγου περιλάμβανε 11 μέλη ποὺ ἦταν τὰ ἑξῆς: Πρόεδρος Γ. ΤΖΑΒΕΛΑΣ, Ἀντ)δρος ΝΕΣΤΩΡ ΓΕΩΡΓΙΤΣΗΣ, Ταμίας Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Γεν. Γραμματεὺς Γ. ΧΑΤΖΗΣ (ΠΕΛΛΕΡΕΝ), Εἰδικὸς Γραμματεὺς Α. ΛΙΒΑΔΕΑΣ, Σύμβουλοι Ι. ΠΙΣΠΙΡΗΣ — Δ. ΚΟΤΤΖΙΚΟΣ — Π. ΜΙΝΩΣ — Ζ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ — Π. ΠΟΥΤΕΤΣΗΣ — Ι. ΒΑΔΑΛΟΥΚΑΣ.

συμφώνως τῷ 32ῳ ἄρθρῳ[83] τοῦ καταστατικοῦ τοῦ ἐν λόγῳ Συλλόγου, ὅτι χθὲς προσεκάλεσε τὸν ταμίαν τούτου κ. Φίλιππον Κωνσταντινίδην εἰς ὃν συνέστησεν ὅπως μετρήσῃ εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν διὰ τὰ περαιτέρω τὸ παρ' αὐτῷ περίσσευμα τοῦ ἐν λόγῳ Συλλόγου, αὐτὸς δ' ἐδήλωσεν ὅτι τὸ ἐκ Μετρητῶν εἰς ὀγδοήκοντα δύο (ἀριθ. 82) ναπολεόνια περίσσευμα ἐχρησιμοποιήθη ἔκτοτε εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ τυπογραφείου τῆς ἐφημερίδος «Ἤπειρος»[84]. Ἡ Δημογεροντία λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνωτέρω εἰσήγησιν ὡς καὶ τὴν ὑπὸ χρονολογίαν 3ης Μαρτίου ἀπόφασιν τῆς προκατόχου Δημογεροντίας περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἐνέκρινε τὰ ἑξῆς 1) Νὰ ὑποχρεωθῇ ὁ κ. Φίλιππος Κωνσταντινίδης ταμίας τοῦ ἐν λόγῳ Συλλόγου νὰ καταβάλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν διὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν δεόντων τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὁμολογηθὲν περίσσευμα τῶν 82 ναπολεονίων μετὰ τοῦ τόκου των ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην περιουσίαν τοῦ Συλλόγου τούτου καὶ 2) ἀμέσως νὰ ὑποβάλῃ τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ ταμείου εἰς τὴν Δημογεροντίαν διὰ τὰ περαιτέρω.

351. ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ὁ Γραμματεὺς Δ. Λιάσκος ἐδήλωσεν ὅτι οἱ πακτωταὶ τῶν γαιῶν τῆς Μονῆς Πατέρων τῷ κατέβαλον καὶ τὸ ἐκ γροσίων 308 25)40 ὑπόλοιπον τοῦ ἐνοικίου τοῦ Γραμματίου τῆς 1ης Ἰουλίου τρέχοντος ἔτους.

352. ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΗΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἐνεκρίθη ὅπως καταβληθῶσιν εἰς τὸν τοποτηρητὴν τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Πατέρων Αἰδ. Παπᾶ Ἠλίαν δέκα πέντε (ἀρ. 15) λίραι Ὀθωμανικαὶ ἔναντι τοῦ μισθοῦ του ὡς τοποτηρητοῦ.

353. ΠΑΚΤΩΤΑΙ ΤΩΝ ΓΑΙΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΛΙΘΙΝΟΥ

1) Ἀνεγνώσθη ἡ ὑπὸ χρονολ. 26 τρέχοντος καὶ ἀρ. πρωτ. 931 αἴτησις τῶν πακτωτῶν τῶν γαιῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Πατέρων, διὰ τῆς ὁποίας ἐκθέτουσιν ὅτι οἱ κάτοικοι Λιθίνου τῇ εἰσηγήσει τοῦ τοποτηρητοῦ τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Πατέρων προέβησαν αὐθαιρέτως εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι τὰς ἀποθήκας τῆς Μονῆς, αἵτινες εἰσὶν εἰς

---

83. Τὸ 32 ἄρθρο τοῦ Συλλόγου γράφει: «Ἐν περιπτώσει διαλύσεως τοῦ Συλλόγου δι' οἱονδήποτε λόγον, ὅπερ μὴ γένοιτο, ἡ περιουσία αὐτοῦ κατατίθεται εἰς μίαν ἀσφαλῆ Τράπεζαν ἐπ' ὀνόματι τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ τέως διοικ. Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου, οἱ δὲ τόκοι αὐτῆς θὰ χρησιμοποιῶνται ὑπὸ τοῦ κατὰ καιρὸν Μητροπολίτου καὶ τῶν συμβούλων του πρὸς ἐκπαιδευτικοὺς σκοποὺς ἐν Ἠπείρῳ.

84. Ἡ Ἐφημερίδα ΗΠΕΙΡΟΣ ἱδρύθηκε τὸν Μάη τοῦ 1909 καὶ εἶχε ἰδιοκτήτη τὸν Δ. Κούτσικο, ὑπεύθυνο Δ)ντὴ τὸν Γ. Δ. Χατζῆ καὶ Διαχειριστὴ τὸν Γ. Δ. Τζαβέλλα. Ἡ ἐφημερίδα ἦταν στὴν οὐσία κρυφὸ δημοσιογραφικὸ ὄργανο τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου. Τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἵδρυσή της χρήματα τὰ διέθεσε τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο τῶν Ἰωαννίνων. Σὲ ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν δωρεά του αὐτὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν χρηματική του ἐνίσχυση πρὸς τὴν ἐφημερίδα ποὺ ἦταν μηνιαία, τὸ Προξενεῖο τὴν ἔλεγχε σὲ κάθε τομέα. Ὁ Κώστας Μέρτζιος ὀρθογράφος τῆς ἐφημερίδας γράφει: «Τὰ ἄρθρα ἐγράφοντο κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεχορήγει κατὰ μῆνα τὴν ἐφημερίδα». Ἡ «Ἤπειρος» ἦταν ἐφημερίδα ἑβδομαδιαία καὶ εἶχε μαχητικὴ ἀρθρογρα-

αὐτοὺς ἐνοικιασμέναι καὶ ἐκμισθώσωσι ταύτας εἰς τὸν δεκατιστὴν λιθίνον, ὅτι ἀπέλυσαν οὗτοι τὰ ζῶα των εἰς τὸ ὄνομα «χειμαδιὰ καὶ χαλίκια» γνωστῶν βοσκοτόπων, οἵτινες ἀνέκαθεν ἐφυλάττοντο πρὸς βοσκὴν καὶ οὕτως τοῖς ἐπροξένησαν ζημίαν περὶ τὰς εἴκοσι λίρας, δι' ἣν ὁ εἰς ὃν ὑπεξεμισθώθησαν οἱ τόποι οὗτοι ἐπιφυλάσσεται νὰ ζητήσῃ ἀποζημίωσιν καὶ ὅτι ἀφίνοντες ἀκαλλιεργήτους τὰς Μοναστηριακὰς γαίας προτίθενται νὰ καλλιεργήσωσι πρὸς καταστροφὴν τοῦ χόρτου τῶν ἐν λόγω βοσκοτόπων· ἐξαιτοῦνται δὲ τὴν ἐνέργειαν τῶν δεόντων. 2) Ἀνεγνώσθη ἡ ὑπὸ χρονολ. σημερινὴν καὶ ἀρ. πρωτ. 944 ἀπάντησις εἰς τὴν ἀνωτέρω αἴτησιν τῶν πληρεξουσίων λιθίνου Περ. Μπιτσοπούλου, Νικ. Πάνου καὶ Κώστα Πάνου διὰ τῆς ὁποίας ἐκθέτουσιν ὅτι οἱ ἐκ τοῦ χωρίου των πακτωταὶ τῶν γαιῶν τῆς Μονῆς Πατέρων Κ. Μωραΐτης καὶ Στ. Θεμελῆς, οἵτινες ἐπάκτωσαν δυνάμει πληρεξουσιότητος τῆς Κοινότητος τὰς γαίας ταύτας κατὰ τὸ σενεῖ σαμπὴκ παρέβησαν τὴν συμφωνίαν των μὲ τὴν Κοινότητα καὶ κρατοῦσι διὰ τὸν ἑαυτόν των τὴν πάκτωσιν ἀρνούμενοι νὰ δώσουσι τὸν μέχρι τοῦδε λογ)σμὸν τῆς πακτώσεως ταύτης· ἐξαιτοῦνται δὲ τὴν ἐνέργειαν τῶν δεόντων. Μεθ' ὃ ἐνεφανίσθησαν οἱ ρηθέντες πακτωταὶ Στ. Θεμελῆς καὶ Κ. Μωραΐτης ἐκ Λιθίνου καὶ οἱ κατ' αὐτῶν παραπονούμενοι συγχωριανοί των, οἵτινες ἐπανέλαβον τὰ τῆς αἰτήσεώς των ἰσχυρισθέντες ὅτι οἱ ἐν λόγῳ πακτωταί, ἂν καὶ συμφώνως τῇ μετὰ τῆς Κοινότητός των Λιθίνου συμβάσει των ἐπάκτωσαν τὰς γαίας τῆς Μονῆς τῶν Πατέρων διὰ λογαριασμὸν τῆς Κοινότητος καὶ πρὸς ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας των, παρέβησαν τὴν συμφωνίαν ταύτην καὶ ἐννοοῦσι τὴν πάκτωσιν ὡς γενομένην δι' ἴδιον λογαριασμὸν πλὴν δὲ τούτου δὲν ἐφαρμόζουσι κατὰ τὴν πάκτωσιν ταύτην τὸ σενεῖ - σαμπήκ, καθ' ὃ ὁ τόπος «χαλίκια καὶ χειμαδιὰ» δὲν ἐφυλάσσετο ἀνέκαθεν παρὰ τῆς Μονῆς παρὰ ἔβοσκον εἰς αὐτὸ τὸ μέρος καὶ τὰ πρόβατα τῆς Μονῆς καὶ τὰ τοῦ Λιθίνου, ὅτι αἱ ἀποθῆκαι, ἃς κατέλαβον εἶναι διὰ τὸν δεκατιστὴν[85], ἔχουσι δὲ τὰς διὰ

φία. Τὴν χρησιμότητά της τὴν κατάλαβε καὶ ὁ τότε Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Γερβάσιος ποὺ μὲ ἐγκύκλιό του προτρέπει τοὺς πολίτες τῆς πόλεως καὶ τῶν χωριῶν νὰ γίνουν συνδρομητές της. «Ἐντιμότατοι Ἐφοροεπίτροποι τῶν καθ' ἡμᾶς Ὀρθοδόξων χριστιανικῶν κοινοτήτων τὰς πατρικὰς ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας ὁλοψύχως ὑμῖν ἀπονέμομεν. Πρὸς ἀνάπτυξιν πνευματικὴν τῶν κατοίκων τῆς εὐάνδρου Ἠπείρου καὶ βελτίωσιν τῶν ἑκασταχοῦ κειμένων ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς πατρίδος, ὁ ἐλλόγιμος κ. Γ. Δ. Χατζῆς ἀνέλαβεν ἀπὸ ἐνὸς ἤδη καὶ ἡμίσεος ἔτους τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐριτίμου ἐφημερίδος «ΗΠΕΙΡΟΣ» βέβαιος ὅτι ἡ πανηπειρωτικὴ ὁλομέλεια θέλει φανῇ πρόθυμος ἀρωγὸς πρὸς ἐνίσχυσιν τοιούτου κοινωφελοῦς ἔργου, ὅπερ ἐφείλκυσεν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεώς του τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀναγνωστῶν του. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἀκόμη ὅλος ὁ λαός μας δὲν κατενόησε βαθέως τὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν χρησιμότητα τῆς δημοσιογραφίας, ἡ ὁποία καὶ τοὺς πνευματικοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων διανοίγει καὶ τοὺς διαφωτίζει δι' ὅσα συμβαίνουσιν εἰς τὸν κόσμον. Πρὸς ἐνθάρρυνσιν ὅθεν αὐτοῦ καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ εὐγενοῦς του ἀγῶνος ἔγνωμεν νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἐγκύκλιον ταύτην καὶ νὰ προτρέψωμεν ἡμᾶς πατρικῶς, ὅπως ἅμα τῇ παραλαβῇ σπεύσητε νὰ ἐγγραφῆτε καὶ ὑμεῖς ἐγγράψητε δὲ καὶ τὴν σχολὴν ὑμῶν διὰ μίαν συνδρομὴν χάριν καὶ τῶν διδασκάλων καὶ ὑμῶν αὐτῶν καθόσον μάλιστα καὶ ἡ συνδρομὴ εἶναι ἐλαχίστη (γρ. 48 κατ' ἔτος). Μὴ ἀμφιβάλλοντες ὅτι ἀμέσως θέλετε συμμορφωθεῖ πρὸς τὴν διαταγὴν ἡμῶν ταύτην, προσεπευχόμεθα τὴν παρὰ τοῦ Ὑψίστου εὐλογίαν καὶ χάριν καὶ διατελοῦμεν Ἰωάννινα τῇ 17 Νοεμ. 1910 † Ὁ Ἰωαννίνων Γερβάσιος ἐν Χριστῷ εὐχέτης (ἐφημ. «ΗΠΕΙΡΟΣ» ἀριθ. 75) 5.12.1910).

85. ΔΕΚΑΤΙΣΤΗΣ: Δεκατιστὴς εἶναι τὸ πρόσωπο ποὺ μαζεύει τὸν φόρο τῆς δεκάτης. Ἡ δεκάτη εἶναι ἕνα εἶδος ποσοτικῆς φορολογίας πρωτόγονης μορφῆς, ποὺ φτάνει στὸ 1)10 τῆς ἀκαθάριστης γεωργικῆς σοδειᾶς. Ὁ θεσμὸς τῆς δεκάτης χρονολογεῖται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἀπὸ ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ καλλιεργεῖ τὴν γῆ, καὶ θεωροῦνταν δικαιολογημένα σὰν μιὰ μορφὴ ὑποτυπώδους οἰκονομίας, καὶ ἡ μόνη πηγὴ πλούτου. Στὴν

τὸ γεώμορον ἀποθήκας οἱ πακτωταὶ καὶ ὅτι τέλος καταστρατηγοῦσι τὸ σενεῖ σαμπὴκ καὶ ἠθέτησαν τὴν μετὰ τῆς Κοινότητός ων συμφωνίαν δὲν ἔχουσι εἰς αὐτοὺς πλέον ἐμπιστοσύνην ἐννοοῦντες νὰ ἀαλάβῃ ἡ Κοινότης τὴν πάκτωσιν ταύτην ἀπ' εὐθείας. Εἰς ἀπάντησιν οἱ ρηθέντες πακτωταὶ ἰσχυρίσθησαν ὅτι ναὶ μὲ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπάκτωσαν τὰς γαίας τῆς Μονῆς Πατέρων διὰ λογ)σμὸν τῆς Κοινότητος ἀλλὰ μόλις ἐγένοντο τὰ συμβόλαια καὶ μετέβησαν εἰς Λίθινον διὰ νὰ συνεννοηθῶσι διὰ τὰ καθέκαστα, οἱ κάτοικοι ἐδήλωσαν ὅτι ἀδυνατοῦσι νὰ κρατήσωσι τὴν πάκτωσιν ταύτην διὰ λογαριασμὸν τῆς Κοινότητος καὶ τοὺς ἀφῆκαν ἐλευθέρως νὰ κρατήσωσιν οἱ πακτωταὶ τὴν πάκτωσιν διὰ λογαριασμόν των καὶ ὅτι οἱ ἄλλοι ἰσχυρισμοί των εἶναι ψευδεῖς καὶ ἀνυπόστατοι. Μεθ' ὃ οἱ ἕτεροι ἐκ Λιθίνου διέψευσαν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τῶν πακτωτῶν καὶ ὡρκίσθησαν αἰτήσει τῶν πακτωτῶν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Σεβασμιότητος ὃ δὲν εἶπον εἰς τοὺς πακτωτὰς νὰ κρατήσουν διὰ λογαριασμόν των τὴν πάκτωσιν ταύτην. Ἡ Δημογεροντία κατόπιν τοῦ ὅρκου τούτου καὶ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ σχετικὸν πρακτικὸν τῆς προκατόχου Δημογεροντίας ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ἡ πάκτωσις αὕτη ἐγένετο διὰ λογαριασμὸν τῆς Κοινότητος, νὰ δώσωσι τὸ πολὺ μέχρι τῆς προσεχοῦς Πέμπτης ἐνώπιον τῆς Δημογεροντίας τοὺς μέχρι τοῦδε λογ)σμοὺς τῆς πακτώσεως ταύτης, προσέτι συνιστᾷ εἰς τοὺς ἄλλους νὰ μὴ ἐπεμβαίνωσι καὶ ἐνεργῶσι παρὰ τὰ εἰς χεῖρας τῶν πακτωτῶν συμβόλαια ὅσον ἀφορᾷ τὰ δωμάτια τῆς Μονῆς καὶ τὰ λοιπὰ παραρτήματα νὰ τὰ διοικῇ ὁ τοποτηρητὴς ὑποχρεούμενος νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πακτωτὰς ἐὰν λάβῃ ἀνάγκην ἓν δωμάτιον πρὸς κατοικίαν.

354. ΠΑΚΤΩΣΙΣ ΤΩΝ ΓΑΙΩΝ ΔΟΥΡΑΧΑΝΗΣ

Τοῦ τελευταίου πλειοδότου ἐπὶ τῆς πακτώσεως τῶν εἰς Ἀρδομίσταν γαιῶν τῆς Ἱ. Μονῆς Δουραχάνης Γκόλια μὴ προσενεγκόντος ἐγγυητὴν[85α] ἐνεκρίθη ὅπως κατακυρωθῇ αὕτη συμφώνως τοῖς ὅροις τῆς δηλοποιήσεως εἰς τὸν Εὐάγγελον Ρούμπαν ἐκ Παλαιοχωρίου Συρράκου ἀντὶ 5.000 γροσίων ἐτησίως καθόσον καὶ ὁ πρὸ τοῦ Γκόλια πλειοδότης Ζέρβας διὰ 5.000 γρόσια παρητήθη.

355. ΠΑΚΤΩΣΙΣ ΤΩΝ ΓΑΙΩΝ ΔΟΥΡΟΥΤΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ

Τοῦ τελευταίου πλειοδότου ἐπὶ τῆς πακτώσεως τῶν γαιῶν καὶ βοσκησίμων τόπων πλὴν τοῦ Νεοχωροπούλου τῶν Ἱ. Μονῶν Δουρούτης καὶ Περιστερᾶς ἀντὶ 270 λιρῶν ἐτησίως Τάσιου Κώστα Τόκη παραιτηθέντος ἐνεκρίθη ὅπως πακτωθῶσιν αὗται

Ἀρχαία Ἀθήνα ἦταν φόρος τῶν Σατραπῶν καὶ εἰσπράττονταν γιὰ τὴν χρῆσι τῶν κτημάτων ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὲς καὶ δίνονταν ἢ στὸ δημόσιο (γιὰ τὰ ἐθνικὰ κτήματα) ἢ στοὺς πολίτες ποὺ εἶχαν τὴν κυριότητά τους. Μετὰ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση ἔμεινε ὁ δεκατισμὸς σὰν ὁ σημαντικώτερος φόρος. Ὁλόκληρη ἡ γῆ ποὺ κατακτήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἦταν κτῆμα τοῦ Σουλτάνου, ποὺ μεταβίβαζε τὴν κυριότητά της στοὺς σπαχῆδες σὰν ἀμοιβὴ γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τους στοὺς ἀγῶνες ἐπικράτησης τοῦ Ἰσλάμ. Οἱ Σπαχῆδες ἔπαιρναν τὴν δεκάτη ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς καλλιεργητὲς καὶ τὴν θεωροῦσαν προσωπικό τους δικαίωμα, καὶ μὲ τὸ χρόνο κατάντησαν τὸν θεσμὸ ἀπάνθρωπο γιὰ τοὺς φτωχοὺς καλλιεργητές.

85α. Γιὰ τὴν πάκτωση γαιῶν ἀπὸ κάθε πρόσωπο ἦταν ἀπαραίτητη καὶ ἡ ὑπογραφὴ τοῦ ἐγγυητῆ. Ὁ ἐγγυητὴς ὑπόγραφε τὰ γραμμάτια τῶν δόσεων τῆς μίσθωσης καὶ εἶχε τὶς ἴδιες ὑποχρεώσεις μὲ τὸν ἐνοικιαστή. Ἐπίσης εἶχε καὶ τὶς ἴδιες συνέπειες (ἀφαίρεση δικαιώματος ψήφου) ἐὰν γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο δὲν ἐξοφλοῦνταν τὸ μίσθωμα.

συμφώνως τοῖς ὅροις τῆς ἀγγελίας εἰς τὰ προσφερθέντα ἐνώπιον τῆς Δημογεροντίας νὰ πακτώσῃ ταύτας ἀντὶ 270 λιρῶν ἐτησίως κ. Γούλαν Στέφανον δι' ἓν ἔτος.

356. ΘΩΜΑΣ ΠΟΥΣΙΟΣ ΕΚ ΚΑΠΕΣΟΒΟΥ

Ἡ Δημογεροντία λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ χρονολ. 11ης Αὐγούστου 1911 αἴτησιν τῶν ἐφοροδημογερόντων Καπεσόβου ὡς καὶ τὴν ὑπὸ χρονολ. 27ην τρέχοντος αἴτησιν τοῦ Θωμᾶ Πούσιου διδασκάλου ἐκ Καπεσόβου ἐνέκρινεν ὅπως τῷ καταβληθῶσι λόγῳ μισθοῦ του διὰ τὸ παρελθὸν σχολικὸν ἔτος 1910—1911 καθ' ὃ ἐδίδαξεν εἰς Καπέσοβον εἰς τὴν θέσιν τῆς Παρθεναγωγοῦ λίρας Ὀθωμανικαὶ εἴκοσι (ἀρ. 20), αἵτινες ἔχουν ὁρισθῇ μισθὸς τῆς Παρθεναγωγοῦ παρὰ τῆς ἐφοροδημογεροντίας, καθόσον ἐκ τοῦ σχετικοῦ πρακτικοῦ τῆς προκατόχου Δημογεροντίας ἐξάγεται ὅτι εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ διδάξῃ μόνον εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀποχωρησάσης Παρθεναγωγοῦ, ἀφοῦ ὅμως ἀφαιρεθῶσιν ὅσα ἔλαβε παρὰ τοῦ Ν. Ντούλα ἔναντι τοῦ μισθοῦ του, ὡς δηλοῦσιν οἱ ἐφοροδημογέροντες, ἤτοι γρόσια 596 δυνάμει διατακτικῆς τοῦ κ. Γ. Βογᾶ καὶ εἴτε ἄλλο ἔλαβεν ἔναντι τοῦ μισθοῦ του παρὰ τοῦ κ. Γ. Βογᾶ ἢ παρ' ἄλλου τινός.

357. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΙΜΟΣ ΔΡΑΓΑΤΗΣ ΣΚΑΜΝΕΛΙΟΥ

Ἐνεκρίθη ὅπως δοθῶσιν ἐκ τοῦ Ταμείου τῆς Ἐφοροεπιτροπείας Σκαμνελίου αἱ 2½ λίραι αἵτινες ὁρίζονται εἰς τὸ ὑπὸ χρονολ. 8 Αὐγούστου 1911 πρακτικὸν τῆς Κοινότητος ταύτης καὶ αἵτινες ἐγκρίνονται παρὰ τῆς Δημογεροντίας νὰ δοθῶσιν οὐχὶ διὰ τὸν ἐν τῷ πρακτικῷ λόγον, ὅστις δὲν στηρίζεται ἐπὶ νομικῆς βάσεως, ἀλλὰ λόγῳ ἐλεοδοσίας.

358. ΕΚΛΟΓΙΚΟΝ ΚΟΥΤΣΕΛΙΟΝ

Ἐνεκρίθη ἡ ἐπικύρωσις τοῦ ὑπὸ χρονολγίαν 3ης Αὐγούστου 1911 ἐκλογικοῦ τοῦ χωρίου Κουτσουλιοῦ, δι' οὗ ἐκλέγονται ἐφοροεπίτροποι οἱ Ἰωάννης Τσίμαρης καὶ ταμίας Κώστας Δάσκαλος καὶ Βασ. Μάντζιος. Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 29ῃ Σεπτεμβρίου 1911

Τὰ Μέλη
ὑπογραφαὶ
Ζῆκος - Πισπιρῆς

Ὁ Πρόεδρος Τ.Υ. Ὁ Γραμματεὺς Τ.Υ.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ — ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ — ΚΟΡΥΤΣΑΣ
ΓΕΡΒΑΣΙΟΥ ΩΡΟΛΟΓΑ (1864—1916)

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ*

(Παρουσίαση: Π. Δ. ΤΖΙΟΒΑ)

Ἀριθ. πρωτ. 93

Ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ εἰς συγχαρητήριον τῷ Ἁγίῳ Καστορίας

Ἀριθ. πρωτ. 94

Ἐπιστολὴ Μιχαὴλ Ἀβραμίδη

Πανιερώτατε,

Πρὸ καιροῦ ἀσμένως ἐκομισάμεν τὴν ἐν ἡμερομ. 9 παρισσεύσαντος **ἐπιστολὴν**

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 422.

ὑμῶν ἐξ ἧς εἶδον ὅτι ὑγιαίνεται ἄριστα καὶ εὔχομαι πάντοτε ὑγιῶς νὰ διέλθετε πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ βίου σας καὶ ἀλύπως καθόσον οἱ ποιμένες τῆς ἐκκλησίας στεροῦνται μὲν ἰδιωτικῆς οἰκογενείας εἰσὶν ὅμως ἐπεφορτισμένοι τὴν διακυβέρνησιν ἀπείρων οἰκογενειῶν, ὧν ἡ τύρβη εἶναι ἤδη γνωστὴ ὑμῖν ἀπὸ τῆς χειροτονίας σας. Τὴν ἔγκλειστον πρὸς τὸν γαμβρόν σας ἐπέδωκα· καίτοι δὲ ἐσκόπει νὰ ἔλθῃ αὐτόσε διότι ἔμεινεν ἀργὸς οὔχ ἧττον ἤδη ὑπακούει εἰς τὰς συμβουλάς σας καὶ ἀποφασίζει ζει νὰ μείνῃ οἴκοι κατ' ἐντολήν σας ἐπλήρωσα αὐτῷ λίρας Ὀθωμανικάς, δέκα.

Ἡ αὐτὴ καὶ πάλιν ὡς καὶ πέρυσι κατέλαβεν ἡμᾶς μέριμνα περὶ διευθυντοῦ τῶν σχολείων. Ἀπετάθημεν καὶ πάλιν πρὸς τὸν κ. Εὐθυβούλην ἐπὶ μισθῷ 80 λιρ. ἀποποιηθέντος δ' ἐκείνου συνεφώνησεν ὁ κ. Οἰκονομίδης ἕτερον Καθάριον καλούμενον ἐκ Λαμίας. Ἐπίσης καὶ μίαν νηπιοπαρθεναγωγόν. Περιττὸν θεωρῶ νὰ εἴπω ὅτι τὰ σχολεῖα μας καρκινοβατοῦσιν ἕνεκα τῆς συχνῆς ἀλλαγῆς διδασκάλων.

Δέξασθε τὰ σέβη τῶν ἄριστα ὑγιαινόντων οἰκείων μου.

Κατασπάζομαι ὑμᾶς ὁλοψύχως καὶ διατελῶ

Ἐν Ἀργυρουπόλει τῇ 22.7.96

Ἀριθ. πρωτ. 94

Ἀπαντητικὴ τῷ Μιχαὴλ Ἀβραμίδη

Περισπούδαστέ μοι φίλε,

Τὴν ἀπὸ τῆς 22ης παρελθόντος μηνὸς φίλην μου ἐπιστολήν σου ἔλαβον καὶ μετὰ πολλῆς τῆς χαρᾶς διεξελθὼν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐκφράζω ἐν πρώτοις τὰς ἐγκαρδίους εὐχαριστίας μου διότι τόσον προθύμως ἐκπληροῖς πάντοτε τὰς ἀξιώσεις μου. Μὲ λυπεῖ μόνον ἡ ἀγγελία ὅτι τὰ Σχολεῖα τῆς πατρίδος καρκινοβατοῦσιν ἕνεκα τῆς συνεχοῦς ἀλλαγῆς τῶν διδασκάλων. Ἐπίτρεψόν μοι ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ νὰ εἴπω σοι ὅτι αὐτὸς ἀπέχεις πρὸ πάντων τὴν ἐπὶ τούτῳ εὐθύνην, διότι ἔχων ἐπιρροὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν δύνασαι ἂν θελήσῃς νὰ ἐνεργήσῃς οὕτως ὥστε τὰ Σχολεῖα νὰ προοδεύωσι μᾶλλον καὶ οὐχὶ νὰ καρκινοβατῶσι.

Ἐπὶ τούτοις ἐπιδαψιλεύων σοι καὶ τῇ εὐλογημένῃ οἰκογενείᾳ σου τὰς ὁλοψύχους εὐχὰς καὶ εὐλογίας μου διατελῶ

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 23η Ὀκτωβρίου 1896.

Ἀριθ. πρωτ. 95

Ἐπιστολὴ τῷ ἁγίῳ Ἀγχιάλου Κυρίῳ Βασιλείῳ

Περισπούδαστέ μοι ἐν Χριστῷ ἀδελφέ,

Πρό τινων μηνῶν ἔπεμψα εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας λίρας Ὀθωμ. τέσσαρας, συνδρομὴν ἐμοῦ τῶν ἱερῶν μονῶν Βοβοστίτσης, Χοτσίστης, Μοσχοπόλεως καὶ τοῦ ἱερέως Νικολάου διὰ τὸ ἔτος 1895 - 96. Ἀλλὰ τὸ λογιστικὸν γραφεῖον ἀντὶ νὰ ἐκδώσῃ διὰ τὸ εἰρημένον ἔτος τὰς σχετικὰς ἀποδείξεις, πρῶτον μὲν ἐξέδωκεν ἁπάσας ἐπ' ὀνόματί μου διὰ τὰ ἔτη 93 - 94 - 95 - 96 - 97 ἐνῷ δικαίως τὸ ταμεῖον δέον νὰ ἀπαιτήσῃ παρ' ἐμοῦ τὰς συνδρομὰς τοῦ 95 καὶ τὰς μέσας εἰσπραχθείσας συνδρομὰς τοῦ 96. Εἶτα δὲ κατανοῆσαν ὅτι οὐδεμίαν εἶχον ὀφειλὴν εἰς τὸ ταμεῖον διὰ τὰ ἔτη 93 καὶ 94 ἐξέδωκε δύο ἄλλας ἀποδείξεις ἐπ' ὀνόματι τῶν μονῶν Βοβοστίτσης καὶ Χοτσίστης, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔτος 94 - 95. Ἐνῷ δὲ μέχρι τῆς σήμερον πολλάκις παρέστησα ὅτι ἡ μονὴ Καμίτσανης ἐντελῶς παρελελυμένη οὖσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἑαυτῆς ἀνάγκας ἕρμαιον δὲ τυγχάνει τῶν παρ' αὐτῇ οἰκούντων καὶ λιμωττόντων χριστιανῶν καὶ κατὰ συνέπειαν ἀδύνατος καθίσταται τυγχάνει ἡ εἰσπραξις τῆς συνδρομῆς παρὰ τῆς Μονῆς ταύτης τὸ σχετικὸν φύλλον ἐξακολουθεῖ ἀποστελλόμενον, διότι, ὡς φαίνεται, ὁ λογιστὴς ἔχει τὴν δεξιότη-

τα ὁσάκις θ' ἀποστείλω συνδρομὰς ἐπ' ὀνόματί μου καὶ ἐπ' ὀνόματι τῶν ἄλλων μονῶν νὰ ἐκδώσῃ ἀποδείξεις ἐπ' ὀνόματι τῆς εἰρημένης μονῆς καὶ νὰ παραστήσῃ τὰς συνδρομὰς ἐμοῦ καὶ τῶν μονῶν ὡς καθυστερουμένας. Μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι ἡ Ὑμετ. περισπούδαστος Σεβασμιώτης ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐνδιαφέρομαι καὶ ἐγὼ ὑπὲρ τῆς προόδου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν φύλλου παρακαλῶ ὅπως διατάξῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ γενομένου λάθους καὶ ἐκδοθῶσιν ἀποδείξεις ἐπ' ὀνόματι τῶν ἱερῶν μονῶν διὰ τὰ ἔτη 95 - 96. δι' ὅπερ καὶ μόνον εὐθύνομαι, τῶν προηγουμένων συνδρομῶν ἐπιβαρυνουσῶν τοὺς προκατόχους μου. Ἐν τέλει καθῆκον θεωρῶ νὰ σημειώσω ὅτι καὶ ἡ εἰς τὰς λοιπὰς μονὰς ἀποστολὴ τοῦ φύλλου χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα ξενογλώσσων ὡς ἐπαχθὴς φορολογία ἀφοῦ οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν αὐταῖς ὁ ἀναγνώσων καταχρηστικῶς δὲ φέρουσι καὶ τὸ ὄνομα μονῶν, ἅτε δὲ στερούμεναι μοναχῶν καὶ κτημάτων πρὸς συντήρησιν ἐπαρκῶν, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν ἀποστελλόμενα φύλλα μένουσιν, ὡς ἔχουσιν, ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει. Ταῦτα ἐσημείωσα ἵνα ὑποδείξω τῇ Ὑμετ. περισπουδάστῳ ἀγάπῃ ὅτι ἀνάγκη ἄλλως πως νὰ ὑποστηριχθῇ τὸ φύλλον οὐδαμῶς δ' ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ ἐγνωσμένη σύνεσις καὶ ἡ ζηλευτὴ δραστηριότης τῆς Ὑμ. ἀγάπης θέλει τάχιστα ἐξεύρῃ μέτρον κατάλληλον, ὅπως καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν φύλλον βαίνῃ ἀείποτε ὀρθοποδοῦν καὶ οἱ μὴ γινώσκοντες ἢ ἀναγινώσκουσι, ἀπαλλαγῶσι τῆς μάτην καὶ εἰκῇ πρὸς αὐτοὺς ἀποστολῆς τοῦ φύλλου.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ κατασπαζόμενος Αὐτὴν ἐν φιλήματι ἀδελφικῷ
Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 96

Ἀπαντητικὴ εἰς συγχαρητήριον ἐπὶ ὀνομαστικῇ ἑορτῇ τηλεγράφημα τῷ ἁγίῳ Εἰρηνουπόλεως κ. Ἱερωνύμῳ Γοργίᾳ

Περισπούδαστέ μοι ἐν Χῷ ἀδελφέ,

Ἄσμενος ἐδεξάμην τὸ ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ μου ἑορτῇ τιμαλφὲς συγχαρητήριον τηλεγράφημα τῆς ὑμετέρας περισπουδάστου ἀγάπης καὶ τῶν κοινῶν φίλων κ. Κοβαλακίδου καὶ Ζουμπούλογλου συγκίνησις ἄκρα κατέλαβέ με ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ ἀδελφικῇ τῷ αὐτῷ ποιμενάρχῃ ὑπηρετοῦντες συνεδέθημεν ἀλλήλοις δι' εἰλικρινοῦς φιλίας, καὶ οὔτε ὁ χρόνος οὐδ' ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις κατίσχυσε νὰ διαρρήξῃ ἂν δὲ διεκόπη ἡ μεταξὺ ἡμῶν ἀλληλογραφία τοῦτο τοὐλάχιστον κατ' ἐμὲ δὲν ἰσχύει νὰ ψυχράνῃ τὴν ζωηρὰν τῆς φιλίας θέρμην, ἀφοῦ ταύτης τὰ αἰσθήματα ἄν περ ὦσιν εἰλικρινῆ ἐγγράφονται ἐν ταῖς πτυχαῖς τῆς καρδίας καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν φύλλων ἁπλοῦ καὶ εὐθραύστου χάρτου. Μὴ ἀμφιβάλλων δ' ὅτι τοῦτ' αὐτὸ φρονεῖ καὶ ἡ Ὑμετέρα περισπούδαστος ἀγάπη, εὐχαριστῶ Αὐτῇ θερμῶς ἐπὶ ταῖς πολυτίμοις δι' ἐμὲ συγχαρητηρίοις Αὐτῆς εὐχαῖς καὶ παρακαλῶ ὅπως τὰς εὐχαριστίας μου καὶ τὰς ἐνθέρμους εὐχάς μο υδιαβιβάσῃ ἐν τοῖς κοινοῖς φίλοις κ. Κοβαλακίδῃ καὶ Ζουμπούλογλου, οἵτινες τρανῶς ἀείποτε ἐπεδείξαντό μοι τὴν ἣν τρέφουσι πρός με ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ κατασπαζόμενος Αὐτὴν ἐν φιλήματι ἀδελφικῷ
Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1896

Υ.Γ. Τοῖς ἀγαπητοῖς κ. Κοβαλακίδῃ καὶ Ζουμπούλογλου δὲν ἔγραψα ἰδιαιτέρως διότι ἐν τῷ τηλεγραφήματι τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὑπῆρχον δυσανάγνωστα καὶ μόνον ἐκ συμπερασμοῦ καὶ τῆς πρός με ἰδιαζούσης αὐτῶν ἀγάπης ὑπέθεσα ὅτι εἶναι οὗτοι.

Ἀριθ. πρωτ. 97

Ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ εἰς Χρυσόστομον Καλαφάτην

Φίλτατέ μοι Χρυσόστομε,

Φεῦ! ἦτο πεπρωμένον ὡς φαίνεται, σὺ νὰ μοὶ ἀναγγείλῃς τὸν θάνατον τοῦ προσφιλεστάτου μοι φίλου Ἰωάννου, ἐνῷ δὲ περιέμενον νὰ εὕρω ἐν τῇ ἐπιστολῇ σου παρηγορητικάς τινας λέξεις, ἀπήντησα ἀπ' ἐναντίον ψυχρὰν ἔκθεσιν τοῦ θανάτου του ἐκ φθίσεως ἐσκεψάμην ἅμα τῇ ἀναγνώσει κατ' ἐμαυτὸν εἴς τινα νὰ παρηγορήσῃ ἐγὼ τὸν Χρυσόστομόν μου ἢ ἐκεῖνος ἐμέ, ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους ἐβασάνισα τὸ πνεῦμά μου ἔν τινι χωρίῳ τῆς ἐπαρχίας μου Βοβολίτσῃ ἔνθα ἔλαβον καὶ ἀνέγνων τὸ γράμμα σου, ἔκλαυσα ὡς μικρὸν παιδίον ἐνώπιον τῶν περιστοχούντων με ἐπαρχιωτῶν, ἔπτυξα τὴν ἐπιστολήν σου καὶ ἐκλείσθην ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐν τῷ δωματίῳ μου μηδενὶ ἐπιτρέπων τὴν εἴσοδον καὶ ἔξοδον ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐσκεψάμην ὅτι καὶ τὸ πολὺ τῆς λύπης γεννᾷ παραφροσύνην καὶ ἀπεφάσισα νὰ λάβω εἰς χεῖρας τὸν κάλαμον καὶ νὰ γράψω τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις οὐχὶ παρηγορήσων, ἀλλ' ἵνα μὴ φανῶ ἀμελὴς τῶν τυπικῶν καὶ κοινωνικῶν καθηκόντων ὅτι ἡ πληγὴ τῆς καρδίας σου δὲν ἐπουλοῦται μὲ τυπικὰς παρηγορητηρίους λέξεις καὶ τὴν μυριάκις μέχρι τοῦδε γενομένην ἐκτραγώδησιν τῶν παθημάτων τοῦ μακαρίτου Ἰώβ, οἶδα ἄριστα καὶ βεβαιοῦμαι καὶ ἐκ τῆς καταλαβούσης με ὀδυνηρᾶς ἀνίας, ἣν δὲν δύναται οὐδεὶς ρήτωρ καὶ ὀξυγράφος γραμματεὺς δι' ἀψύχων ἐπὶ χάρτου ἐρριμένων λέξεων νὰ φυγαδεύσῃ· ἔχω ἤδη πεῖραν τῆς τοιαύτης ἀνίας καὶ ἐκ τοῦ πρό τινων μηνῶν ἐπισυμβάντος θανάτου τῆς πολυκλαύστου ἀδελφῆς μου Σοφίας καὶ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ πολυκλαύστου ἐπίσης φίλου καὶ ἀδελφοῦ μου Ἰωάννου· ἤδη ὁ γαμβρός μου μένει παρ' ἐμοὶ πενθηφορῶν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ προσφιλοῦς συζύγου καὶ ἄτεκνος καὶ ἡ Ὄλγα ἡ σὴ καὶ ἐμὴ μένει ἄκοιτις μετὰ τοῦ τέκνου τῆς Ἀναστασίας· ὥστε ἀμφότεροι ἡμεῖς καίπερ μὴ περιπαρέντες δῆθεν κοσμικαῖς μερίμναις, ἐσμὲν βεβυθισμένοι εἰς αὐτάς, καὶ λυπούμεθα μᾶλλον τῶν κοσμικῶν, διότι οὗτοι πᾶσαν τὴν αὐτῶν μέριμναν στρέφουσι πρὸς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα τῶν συγγενῶν ὡς τὰ πολλὰ ἀμνημονοῦντες, ἐνῷ ἡμεῖς μόνα προσφιλῆ ὄντα ἔχομεν πρῶτον τοὺς συγγενεῖς καὶ εἶτα τοὺς ἡμῶν χρείαν ἔχοντας κατὰ τὴν ρήτραν τοῦ Ἀποστόλου, ἀλλὰ καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων μηδαμῶς σοι μελέτω· βαῖνε γοργῷ τῷ ποδὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου καὶ Κύριος ὁ Θεὸς βοηθὸς καὶ σκεπαστής, ὅπως σε ἐξαγάγῃ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων δυσχερειῶν ἔχων δὲ πάντοτε πεποίθησιν καὶ εἰς τὴν ἀρωγὴν καὶ ὑποστήριξιν τῶν τὰς ἀρετάς σου ἐκτιμώντων φίλων, χώρει θαρρούντως πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ προορισμοῦ σου ἀείποτε δοξαζόμενος καὶ παρὰ πάντων τιμώμενος. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ὄλγαν περὶ αὐτῆς προνοήσει μὲν ὁ Ὕψιστος, προνοήσεις δὲ καὶ σὺ καὶ οἱ εἰλικρινῶς ἀγαπῶντες σε φίλοι. Ἐπειδὴ ἀνάγκη ν' ἀπαντήσω καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ἐπιστολήν σου, εὐχαριστῶ σοι θερμῶς διότι ἀπήλλαξάς με δεινοῦ ἐφιάλτου διὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν δέκα καὶ πέντε λιρῶν, περὶ ὧν γράφω σήμερον τῷ ἀγαπητῷ Κυρίλλῳ ἐν τοῖς λεξικοῖς τῆς φιλίας δὲν ὑπάρχει ἀναγεγραμμένη ἡ λέξις συγγνώμη ἐκτὸς ἂν σὺ ἔχεις ἰδιαίτερον ταύτης λεξικόν. Περὶ τοῦ ἀποσταλέντος μοι φυλλαδίου σημειῶ μόνον ὅτι κατεγοήτευσέ με ἡ γλαφυρότης τῆς λέξεως καὶ ἡ εὔροια τῆς ἐκφράσεως ἐν συνόλῳ αἱ ἀπαντήσεις εἶναι ἄξιαι λόγου καὶ θὰ ἦσαν πολυτιμότεραι ἂν ἤθελον λείψῃ αἱ πολλαὶ εὐφυολογιῶν ἐπαναλήψεις (ὡς φέρ' εἰπεῖν περὶ Δέξτερ) καὶ ἡ ἔν τισι πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως δηκτικὴ φρασεολογία· δὲν πιστεύω ὅτι θὰ θυμώσῃς διὰ τὰς μικράς μου ταύτας παρατηρήσεις· ξεύρεις ὅτι εἶσαι μαθητής μου, ἡ θέσις σου δὲ θὰ ἦτο δυσχερεστέρα ἂν ἦσο κοντά μου τώρα ἀλλὰ πρόσεχε· ἄφες κατὰ τὸ μέρος τὴν δηκτικότητα καὶ ψυχρῶς ὡς ἐπιστήμων συζήτει τὰ ἑκάστοτε ἐμπίπτοντα ζητήματα· ἐγὼ γιγνώσκων τὸν χαρακτῆρά σου τὸν πλήρη νεανικῆς ζωηρότητος καὶ περὶ τοῦ νῦν ἐκτυπουμένου ἔρ-

γου σου ἔγραψά σοι ὅπως ὑποβάλῃς τοῦτο εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ γέροντός σου ὡς δὲ μοὶ ἔγραψας καὶ ἐκεῖνος συνέστησέ σοι, ἔν περ καὶ ἐγὼ ἠρεμίαν ὕφους.

Ἐπὶ τούτοις ἀσπαζόμενοί σε ἀδελφικῶς διατελῶ

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 98

Ἀπαντητικὴ εἰς συγχαρητήριον τῷ Ἰωάννῃ Βαρυτίμῳ

Ἀριθ. πρωτ. 99

Ἀπαντητικὴ εἰς συγχαρητήριον τῷ Κωνσταντίνῳ Μαρτίτσῃ

Ἀριθ. πρωτ. 100

Ἀπαντητικὴ εἰς συγχαρητήριον τῷ Δημητρίῳ Γερακάρῃ

Ἀριθ. πρωτ. 101

Ἀπαντητικὴ εἰς συγχαρητήριον τῷ Εὐαγγέλῳ Σωφρονίου

Ἀριθ. πρωτ. 102

Τῷ Πρωτοσυγκέλλῳ κὺρ Ἱεροθέῳ

Ἡμέτερε Ἱερόθεε,

Ἐλάβομεν Πατριαρχικὴν ἐπιστολήν, δι' ἧς δηλοῦται ἡμῖν ὅτι ἡ ἐκ τοῦ χωρίου Μπούχαλη Μαγδαληνὴ Ἰωάννου τηλεγραφικῶς ἀνηνέχθη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα διαμαρτυρομένη κατὰ τοῦ αὐτόθι Ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου, ὡς ἀποφασίσαντος τὴν διάζευξιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ συζύγου της. Τὸ Πατριαρχεῖον συνιστᾷ ἁπλῶς ἡμῖν, ὅπως διευκολύνωμεν τὴν κοινοποίησιν τῆς ἐκδοθείσης ἀποφάσεως εἴγε ἡ ἐνδιαφερομένη τυγχάνει ὁμολογουμένως ἄπορος. Ἐντελλόμεθά σοι ὅθεν, ὅπως, ἂν ἄχρις ὥρας δὲν ἐκοινοποιήθη τῇ ρηθείσῃ Μαγδαληνῇ ἡ ἀπόφασις διότι δὲν κατέβαλε τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα ἔξοδα, κοινοποιήσῃς ταύτην δωρεὰν τῇ ἐνδιαφερομένῃ, ὁδηγῶν ἅμα αὐτὴν ἵνα εἴγε βούλεται ποιήσηται χρῆσιν ἔφεσιν διὰ τὰ περαιτέρω, ἀφοῦ ὅμως αὕτη παρουσιάσῃ πιστοποιητικὸν τοῦ χωρίου της ὅτι τυγχάνει ἄπορος· ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει δὲν προσαγάγῃ αὕτη τὸ πιστοποιητικὸν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃς σὺ ἐν ἄλλο παρὰ τοῦ χωρίου ὅτι τυγχάνει εὔπορος. Ἔχων δὲ τοῦτο ἀνὰ χεῖρας δὲν θὰ προβῇς εἰς κοινοποίησιν τῆς ἀποφάσεως χωρὶς νὰ λάβῃς τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενα ἔξοδα.

Προσεπιδηλοῦντές σοι δ' ἐν τέλει ὅτι μετὰ τὴν κοινοποίησιν τῇ ἐνδιαφερομένῃ τῆς ἀποφάσεως καὶ παρέλευσιν τῆς προθεσμίας πρὸς χρῆσιν τῶν ἐνδίκων μέσων ἡμεῖς μόνον ἐσμὲν ἁρμόδιοι ὅπως ἐκδώσωμεν τὸ νόμιμον διαζύγιον, εὐχόμεθά σοι τὰ κράτιστα καὶ διατελοῦμεν

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 24ῃ Ὀκτωβρίου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 103

Τῷ Ἁγίῳ Πελαγωνείας Κυρίῳ Κοσμᾷ

Ἐπιστολὴ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 14

Περισπούδαστέ μοι ἐν Χῷ ἀδελφέ,

Εὐχαρίστως ἐκομισάμην τὴν ἀδελφικὴν Αὐτῆς ἐπιστολὴν μετὰ τῆς ποιμαντικῆς αὐτῆς ῥάβδου. Ἀπαντῶν δὲ εὐχαριστῶ Αὐτῇ ἀπὸ μέσης καρδίας διά τε τὰ συλλυπητήρια αὐτῆς ἐπὶ τῷ παθήματί μου ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῇ πρόφρονι ἀποστολῇ τῆς ποιμαντικῆς αὐτῆς ῥάβδου, ἣν ἀσφαλῶς θέλω ἐπιστρέψῃ ἅμα προσεχῶς ἀντικαταστήσω τὴν ἐμὲν διαπαγεῖσαν. Ἐλπίζεται ἐκ Κων)πόλεως ἱκανοποίησις, ἀλλ' εἰσέτι

οὐδὲν γνωρίζομεν· οἱ ἐνταῦθα ἁρμόδιοι συνεπῶς συναισθανόμενοι τὴν ἐνοχήν των ἴδωμεν. Εὐχαριστῶ ἐπίσης καὶ διὰ τὰς πληροφορίας της περὶ τοῦ κυρίου Ναούμ Μάνου, ὅστις πιστεύω ὅτι δὲν θέλει βραδύνῃ τὴν εἰς Θεσσαλονίκην μετάβασίν του.

Ἐπὶ τούτοις ἀσπαζόμενος αὐτὴν ἐν φιλήματι ἁγίῳ διατελῶ

Ἐν Μοναστηρίῳ τῇ 17ῃ Ὀκτωβρίου 1896 ὁ Πελαγωνείας Κοσμᾶς

Ἀριθ. πρωτ. 104

Πρὸς τὸ ἔντιμον προεδρεῖον τοῦ ἐν Κων)πόλει Ἠπειρωτικοῦ Φιλ. Συλλόγου

Ἀξιότιμε κ. Πρόεδρε,

Ἐγκαίρως ἔλαβον τὴν ἀπὸ τῆς 21ης παρελθόντος Ἰουλίου περισπούδαστον ἐπιστολήν τοῦ οὗ πάνυ ἐπαξίως προϊσταται ἡ Ὑμετέρα φίλη ἐντιμότης Ἠπειρωτικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου μετὰ συναλλαγματικῆς ἐκ 19 λιρῶν Ὀθωμανικῶν διὰ τὴν ἐτησίαν πρὸς τὸν Σύλλογον συνδρομήν μου ἀποδείξεως ἐκ μιᾶς λίρας Τουρκίας. Εὐχαρίστως δὲ προαγόμενος σήμερον εἰς ἀπάντησιν ἀγγέλῳ τῇ Ὑμετέρᾳ ἐντιμότητι, ὅτι ἀπέστειλα τὸ ἀνωτέρω εἰκοσάλιρον ποσὸν πρὸς τὴν Κοινότητα Ζέππας μὲ ἐντολήν, ὅπως μετρήσῃ τοῦτο τῷ διδασκάλῳ τῆς Σχολῆς αὐτῆς ἀπέναντι ἐτησίου μισθοῦ τοῦ Σχολικοῦ ἔτους 1895—26 καὶ ἀποστείλῃ μοι τὴν σχετικὴν αὐτοῦ ἀπόδειξιν μετ' ἐκθέσεως τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς. Κατ' αὐτὰς εἶχον ἀπάντησιν τῆς εἰρημένης Κοινότητος μετ' ἀποδείξεως τοῦ διδασκάλου τῆς Σχολῆς, ὅστις ἀντὶ ἐκθέσεως ἀπέστειλέ μοι γενικὸν μαθητολόγιον, ὡς τὸ ἀποκαλεῖ, ὅπερ ἐγκλείστως ἀποστέλλων τῇ Ὑμετέρᾳ ἐντιμότητι μετὰ τῆς ἀποδείξεως αὐτοῦ δηλῶ, ὅτι ἐγένετο ἡ ἀνανέωσις τοῦ διορισμοῦ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου διὰ τὸ σχολικὸν τοῦτο ἔτος καὶ ὅτι θὰ φροντίσω, ὁπόταν θεοῦ θέλοντος μεταβῶ εἰς πνευματικὴν ἐπίσκεψιν τῆς διαληφθείσης Κοινότητος νὰ ἀποστείλῳ τῷ καθ' ὑμᾶς Συλλόγῳ τὴν προσήκουσαν ἔκθεσιν περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς ἐν αὐτῇ Σχολῆς.

Ὅσῳ δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ χωρίου Ἀργόβας, ἐπειδὴ ἄχρις ὥρας οὐδεμίαν ἔχω σχετικὴν πληροφορίαν, ἐπιφυλάσσομαι ἀκολούθως νὰ γράψω ὑμῖν τὰ δέοντα. Ἐπὶ τούτοις ἐκφράζων τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας διὰ τὴν μέριμναν, ἣν ὁ ὑμέτερος Σύλλογος ἐπιδείκνυται πρὸς πνευματικὴν μόρφωσιν τῶν χριστιανῶν τῆς ταπεινῆς μου ἐπαρχίας διατελῶ

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 20ῃ Σεπτεμβρίου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 105

Τῷ Ἰακώβῳ Βασιάδῃ

Περισπούδαστε φίλε,

Εὐχαρίστως ἀνέγνων τὴν ἐν τῷ γράμματι τῆς Αὐτοῦ Σεβασμιότητος τοῦ ἁγίου Ἀγχιάλου ἐπισυνημμένην σημείωσιν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Εἰς ἀπάντησιν προαγόμενος δηλῶ, ὅτι ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ ἀντίτιμον τῶν 52 ἱερατικῶν τοῦτο θ' ἀποστείλω ἅμα τῇ ἐκποιήσει αὐτῶν, ἴσως ἡ ὑμετέρα ἀγάπη ἀπορεῖ πῶς μέχρι τοῦδε δὲν ἐξεποιήθησαν ταῦτα ἀλλὰ ἡ ἀπορία λύεται ἀμέσως διὰ τῆς δηλώσεως ὅτι οἱ πλείονες τῶν ἱερέων τῆς ἐπαρχίας μου ἤδη ἐπρομηθεύθησαν ἀντίτυπα τούτων παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριωτῶν των.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἀποστολὴν δύο φύλλων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας εἰς τὸν ἐνταῦθα κλῆρον ὀφείλω ἐκ καθήκοντος νὰ σημειώσω ὅτι ἡμῖν μὲν βεβαίως εὐτελέστατον φαίνεται τὸ ποσὸν τῶν 13 γροσίων, ὅπερ ἀναλογεῖ ἐπὶ ἑκάστῳ τῶν ἐνταῦθα ἱερέων, ἀλλ' ἄν τις ἀναλογισθῇ τὸ γλίσχρον τῶν εἰσοδημάτων ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ πολυμελὲς τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἀφ' ἑτέρου, ἀμέσως πείθεται, ὅτι δυσβάστακτον τὸ βά-

ρος τοῦτο τυγχάνει τοῖς ἱερεῦσι, οἵτινες εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ πληρώνωσιν ἐτησίως καὶ διὰ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν καὶ διὰ τὴν μὴ ὑφισταμένην ἱερατικὴν Σχολὴν καὶ διὰ τὰ ἱερατικὰ καταλιμπάνοντες πολλάκις τὰ τέκνα αὐτῶν γυμνὰ καὶ ἀνυπόδητα. Δὲν θὰ ἦτο προτιμότερον ἀντὶ τούτων νὰ ἐπιβληθῇ τὸ φύλλον ἐν πρώτοις εἰς ἅπαντα τὸν ἐν Κων)πόλει κλῆρον; Δὲν θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἐξευρεθῇ ἄλλος τις τρόπος πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ φύλλου καὶ οὐχὶ ὁ διὰ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ ἀπόρων ἱερέων, μηδαμῶς ἐννοούντων τὸ περιεχόμενον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν φύλλου, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι τὰς σκέψεις μου ταύτας λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει ἡ Ὑμετέρα Ἐλλογιμότης θὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐνταῦθα ἱερέων ἐπισπωμένη οὕτως τὴν θερμὴν αὐτῶν εὐγνωμοσύνην.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 25ῃ 7)βρίου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 106

Τῷ Δημοσθένῃ Οἰκονομίδῃ

Ἀγαπητέ μοι Δ. Οἰκονομίδη,

Ἄσμενος ἐδεξάμην καὶ μετὰ θυμηδίας ἀνέγνων τὴν τελευταίαν σου ἐπιστολήν, δι' ἧς συγχαίρεις μοι ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ μου ἑορτῇ καὶ θερμὰς ὑπὲρ ἐμοῦ ἀναπέμπεις εὐχὰς πρὸς τὸν Ὕψιστον. Εὐχαριστῶσοι, ἀγαπητέ, ἀπὸ καρδίας καὶ διὰ τὰς οὕτω πολυτίμους εὐχάς σου, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἔχεις με πάντοτε διὰ μνήμην ἀποδεικνύων ὅτι τυγχάνεις φίλος ἀληθὴς μετὰ πολλοῦ του ἐνδιαφέροντος παρακολουθῶν τὰ τῶν φίλων, οὐδέποτε αὐτῶν ἐπιλανθανόμενος· ἀλλὰ καὶ ἐγὼ δὲν ἀπολείπομαι ὡς πρὸς τοῦτο· μόνον ἡ ἀκανθώδης ἐπαρχία μου, τὸ πολυπληθὲς τῆς ἐνταῦθα κοινότητος ἐν ᾗ ὅσαι κεφαλαὶ καὶ τόσαι γνῶμαι, τὰ καθ' ἑκάστην ἀναφυόμενα ποικίλα ζητήματα, ταῦτα πάντα ἀπασχολοῦσι με οὕτως, ὥστε δὲν εὐκαιρῶ νὰ ἀφιερῶ στιγμάς τινας πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν φιλικῶν μου καθηκόντων. Βαρέως δὲ φέρων τὸν εἰς τὰ ἀπόκεντρα ταῦτα μέρη ὑπερεξακοντισμόν μου, εὔχομαι ὅπως τύχω κρείττονος τύχης καὶ ἐπαρχίας ἐγγυτέρας τῇ βασιλευούσῃ, ὁπότε ἡ μετ' ἀλλήλων ἀναστροφὴ ἔσται εὐχερεστέρα καὶ ἡ προσωπικὴ συνάντησις εὐκολωτέρα. Πότε θὰ τύχω τῆς τοιαύτης εὐδαιμονίας ἄδηλον· ἀλλὰ ζῇ Κύριος ὁ Θεός, ὅστις προνοήσει καὶ αὖθις περὶ τούτων πάντων. Ὁ εὐθυβούλως φύσει ἰσχυρογνώμων καὶ περὶ ἑαυτοῦ μεγάλην ἔχων καὶ τρέφων ἰδέαν θὰ μείνῃ ἀεὶ διαθέσιμος, ἂ μὴ μεταβάλῃ χαρακτῆρα ἀλλ' αὐτός, ὡς φαίνεται θέλει ν' ἀποδεικνύῃ ἀληθῆ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι ὁ χαρακτὴρ εἶναι ἀμετάβλητος· ἀλλὰ σοὶ δίκαιος ὀφείλεται ἔπαινος καὶ εὐγνωμοσύνη ἐκ μέρους τῶν πατριωτῶν μας, διότι φροντίζεις πάντοτε περὶ τῶν σχολείων τῆς πατρίδος, ἥτις δυστυχῶς ὀλίγιστα ἔχει τέκνα κατανοοῦντα τὸ ἀληθὲς συμφέρον της. Περὶ τῶν 300 γροσίων προκειμένου, θὰ πέμψω ταῦτα μετά τινας ἡμέρας διὰ τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἅμα τῇ ἐκ τῆς περιοδείας ἐπιστροφῇ τοῦ διακόνου μου· περιττὸν νὰ σημειώσω ὅτι κατατρύχομαι ἕνεκα τῶν γνωστῶν περιστατικῶν ὑπὸ δεινῆς οἰκονομικῆς καχεξίας στενάζων ὅτι ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ χρέους μου διὰ ταῦτα καὶ δὲν θὰ δυνηθῶ ἐφέτος νὰ φανῶ χρήσιμος τῷ ἀνεψιῷ σου Ἀναστασίῳ Οἰκονομίδῃ, περιστοιχούμενος ὑπὸ στρατιᾶς ὅλων ἀναγκαιούντων ὑπαλλήλων καὶ ποικίλας ἄλλας οἰκογενειακὰς ἔχων μερίμνας· ἂν ἤμην ἀπηλλαγμένος τοῦ χρέους καὶ δὲν ἐπλήρωνον ἐπαχθεῖς τόκους, τότε βεβαίως ἡ θέσις μου θὰ ἦτο ἀλλοία, καὶ θὰ ἐδείκνυον ὅτι καὶ ἐγὼ ἀγαπῶ νὰ προστρέχω βοηθὸς ἐν ταῖς ἀνάγκαις πτωχῶν μαθητῶν ὥσπερ ἄλλος διὰ τῆς συνδρομῆς του ἐγένετο αἴτιος τῆς νῦν παρούσης πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς καταστάσεώς μου.

Τὰς ἐνθέρμους εὐχὰς καὶ εὐλογίας μου, διαβίβασον τῇ σεβαστῇ μοι μητρί σου

κ. Σοφίᾳ τῷ περισπουδάστῳ μοι θείῳ σου τῷ γαμβρῷ καὶ τῇ ἀδελφῇ σου καὶ πᾶσι τοῖς τὰ κατ' ἐμὲ διαισυνθανόμενοις· ἤκουσα δυσάρεστόν τι, ὅπερ δὲν τολμῶ εἰσέτι νὰ πιστεύσω· ὁ Ἰωάννης Πολυχρονιάδης ἀπέθανε; δὲν σὲλλυποῦμαι τῷ πατρί του εἰσέτι, διότι φοβοῦμαι μήπως ἡ φήμη δὲν ἔχεται ἀληθείας· γράψόν μοι παρακαλῶ, περὶ τούτου καὶ ἐκ μέρους μου διαβίβασον τῷ σεβαστῷ μοι φίλῳ Χ. Δαμιανῷ ἐφένδη τὰ συλλυπητήριά μου ὡς καὶ τῇ δυστυχεῖ Ὄλγᾳ πρὸς οὓς θὰ γράψω, ἅμα ὡς βεβαιωθῶ ἐξ ἐπιστολῆς σου περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος, οὐχὶ παρηγορήσων, διότι καὶ ἐγὼ μένω ἀπαρηγόρητος, ὡς ἀπολέσας ἕνα τῶν ἰσαδέλφων φίλων μου, ἀλλ' ἵνα τοὐλάχιστον ἐπιτελέσω στοιχειῶδες κοινωνικὸν καθῆκον.

Ἐπὶ τοιούτοις διατελῶ κατασπαζόμενός σε καὶ εὐχόμενος πᾶν ἐφετὸν καὶ καταθύμιον

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 29ῃ Ὀκτωβρίου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 107

Τῷ Γερβασίῳ Σαρασίτῃ

Ἀγαπητέ μοι Γερβάσιε,

Ἄσμενος ἐδεξάμην καὶ μετὰ πολλῆς τῆς θυμηδίας ἀνέγνων τὴν ὑπὸ ἡμερομ. 8ῃ λήγοντος χρονολογουμένην τιμαλφῆ μοι ἐπιστολήν σου, πρὸς ἣν ἀπαντῶν γνωρίζω σοι, ὅτι καίτοι ἐπὶ μακρὸν διεκόπη ἡ μεταξὺ ἡμῶν ἀλληλογραφία, ἐν τούτοις ἡ ἐκτίμησις καὶ ἡ φιλία καὶ ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη κατ' οὐδὲν ἐμειώθησαν, ἀφοῦ εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ αἰσθήματα ταῦτα δὲν ἐγγράφονται ἐπὶ ἁπλοῦ καὶ εὐθρύπτου χάρτου, ἀλλ' ἐν ταῖς πτυχαῖς τῆς καρδίας τῶν εἰλικρινῶς ἀλλήλους φιλούντων καὶ ἐκτιμώντων. Ἀλλ' ἴσως εἴπῃς τώρα κατὰ σεαυτὸν διατὶ τοὐλάχιστον δὲν μοὶ ἔγραψας δύο λέξεις συγχαρηρίους ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ μου εἰς πρεσβύτερον; Ἐπειδὴ εὑρισκόμην ἐν περιοδείᾳ, ἔνθα οὐδ' ἴχνος εὕρηται ἐφημερίδος ἤδη ἐκτελῶ τὸ στοιχειῶδες τοῦτο καθῆκον συγχαίρων σοι ἀπὸ καρδίας μέσης καὶ εὐχόμενός σοι προαγωγὴν ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ κουδούνια χρυσᾶ μὲ χρυσῆν ἐπαρχίαν. Ὅσα γράφεις περὶ τῶν κατὰ σὲ καὶ τὴν διεύθυνσίν σου, οὐδαμῶς ἀπορῶ, διότι γιγνώσκω ἐκ πείρας ὅτι τὰ ἀνθρώπινα εἶναι τοιαῦτα καὶ ὅτι τὰ πάθη καὶ τῆς ἔριδος ὁ δαίμων δὲν ἐφυγαδεύθησαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλ' ἀεὶ περιπλανῶνται καὶ στρατοπεδεύουσι πολλάκις καὶ ἐν ταῖς εὐγενεστέραις καρδίαις ὥστε μηδαμῶς σοι μελέτῳ χώρει θαρρούντως πρὸς ἐπιτέλεσιν εἰλικρινῆ τοῦ καθήκοντός σου ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς Σχολῆς ἐφελκύων τῶν ἐπαϊόντων καὶ τῶν ἐνδιαφερομένων τὴν εἰλικρινῆ ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν. Ἐπειδὴ δὲ θέλεις νὰ μάθῃς τι καὶ περὶ τῶν κατ' ἐμέ, γνωρίζω σοι ὅτι διάγω μὲν ἄριστα παρὰ πάντων τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος, ἀλλ' οἰκονομικῶς ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων εὑρίσκομαι εἰς οὐχὶ εὐάρεστον θέσιν, ἅτε πολλὰ δαπανῶν καὶ ὀλίγα κερδαίνων.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ κατασπαζόμενός σε

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 29ῃ Ὀκτωβρίου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 108

Ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Μαρτίτσα

Σεβασμιώτατε,

Πρὸ ἡμερῶν ἔγραψα τῇ Ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι ὑποβαλὼν τὰς ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ Αὐτῆς ἑορτῇ υἱικάς μου εὐχάς, καὶ περὶ τῆς ἐγκαίρου παραλαβῆς τῆς ἐν λόγῳ υἱϊκῆς μου ἐπιστολῆς δὲν ἀμφιβάλλω· ἔρχομαι δὲ καὶ πάλιν ὅπως ὑποβάλω τι Αὐτῇ μετὰ τοῦ συνήθους μοι υἱικοῦ πρὸς Αὐτὴν θάρρους καὶ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἐνδιαφέρεται πατρικῶς πάντοτε περὶ ἐμοῦ.

Ἅμα ὡς ἐπανακάμψας ἐκ τῆς πατρίδος μου κατὰ τὰς ἐνάρξεις τοῦ παρελθόν-

τος ἔτους ἡ Α.Θ. Παναγιότης ὁ τέως προστάτης μου κ. Νεόφυτος ἐδήλωσέ μοι, ὅτι μεθ' ὅλας τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις ἃς εἶχε τε καὶ ἔχει πρός με δὲν δύναται ἐπὶ πλέον νὰ μοὶ παράσχῃ καὶ τοὐπίον τὴν ἐν τῇ Σχολῇ συντήρησιν καὶ συνεβούλευσέ μοι καταλλήλως ὅπως περὶ τούτου πρὸς τὴν Α. Σεβασμιότητα τὸν ἅγιον Κορυτσᾶς. Ἐμοῦ δὲ ἀντειπόντως ὅτι ἡ Α. Σεβασμιότης θέλει συντηρεῖ τοὐντεῦθεν τὸν ἱεροδιάκονον τῆς Α.Θ.Π. κ. Νεόφυτον. Αὕτη ἐπέφερεν εἰς ἀπάντησίν μου ἀμέσως, ὅτι ταῦτα καλῶς πρότερον σκεφθεῖσα ἐφρόντισεν ὅπως ἐγκαίρως ἤδη τὸν μὲν ἰδιαίτερον Αὐτῆς ἱεροδ. Νεόφυτον ἀναθέσῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Κων)πόλει ἐμπορευομένου ὁμογενοῦς κ. Πασχαλίδου, ἐμὲ δὲ ὑπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Κορυτσᾶς μεθ' οὗ πρότερον ἐσυνεννοήθη ὅπως συντηρῇ τὸν κ. Νεόφυτον λησμονήσας πρὸς στιγμὴν ἐμέ: συγχρόνως δὲ ἐνετείλατό μοι ὅπως γράψω περὶ τούτου τῇ Ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι τοῦθ' ὅπερ ἐγὼ δὲν ἔπραξα, ἅτε ἐκ τοῦ σύνεγγυς πλέον γινώσκων τὰς οἰκονομικὰς Αὐτῆς δυσχερείας ἀπετάθην δὲ ἐπὶ τούτῳ αἰτήσεως τῇ Α.Θ.Π. τῷ νῦν Πατριαρχεύοντι, ὅστις μετ' ἐπανειλημμένας αἰτήσεις καὶ παρακλήσεις καίτοι ὑπεσχέθη νὰ μοὶ παράσχῃ τὴν δέουσαν προστασίαν, ἐν τούτοις δὲν ἔδωκέ μοι ἔκτοτε ἢ τὰ βιβλία καὶ 3 μετζήτια, ἅτε διατηρῶν πρὸς τρισὶν συγγενικαῖς οἰκογενείαις ἐν Πρώτῃ καὶ Κων)πόλει, ἀνεψιῷ ἐν Γερμανίᾳ 8—10 ὑποτρόφους ἐν τῇ Μ. Σχολῇ καὶ τῷ Ζαππείῳ καὶ 10 ἑτέρους (δῆθεν) ὑποτρόφους ἐν τῇ ὑμετέρᾳ Σχολῇ· συνεπείᾳ δὲ τούτου ἠναγκάσθην νὰ χρεωθῶ πρὸς συντήρησίν μου κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, δανειζόμενος τῇ δε κακεῖσι, κατὰ τὰ ἐν τῇ σχολῇ εἰωθότα, διότι ὁσάκις θὰ ἐζήτουν τι, ἐγίνετο ἀνάγκη ἐκτενῶν ἀπολογιῶν καὶ αἰτήσεων.

Οὕτως δὲ κακῶς, ὡς δύνασθε νὰ φαντασθῆτε διελθὼν τὸ ἔτος τοῦτο εἰσέρχομαι χάριτι θείᾳ, εἰς τὸ π' ἔτος· ἐν ἀπορίᾳ δὲ περὶ τῆς εἰς τοὐπιὸν συντηρήσεώς μου εὑρισκόμενος, ἐδήλωσα τὰ κατ' ἐμὲ τῷ τῆς Σχολῆς διευθυντῇ, τῷ φιλοστόργῳ τούτῳ τῶν μαθητῶν πατρί· οὗτος δὲ συνεβούλευσέ με. ὅπως περὶ τούτου γράφων παρακαλέσω καὶ ἐκ μέρους αὐτοῦ τὸν ἅγιον Κορυτσᾶς ὅπως ἡ Α. Σεβασμιότης ἐν τῇ ἀγαθῇ ὡς εἶπε αὐτολεξεὶ ὁ διδάσκαλος, Αὐτῆς καρδίᾳ ἀποφασίσῃ ἵνα συντηρῇ με κατὰ τὰ ὑπολειπόμενα δύο ταῦτα ἔτη. ἐμβάζουσά μοι μίαν μόνον λίραν κατὰ μῆνα ἢ καὶ ὅτι προαιρεῖται ἡ καλῶς γινώσκουσα τὰς ἀνάγκας τῶν μαθητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς χριστιανικὴ Αὐτῆς καρδία. Γράφων δὲ περὶ τούτου δὲν πολυλογῶ ἅτε βέβαιος ὅτι ἡ Ὑμετέρα Σεβασμιότης πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, εὐτυχῶς ἀποφοιτήσασα τῆς Σχολῆς δύναται κάλλιστα νὰ ὑπολογίζει τὰς πικρὰς ἀνάγκας εἰς ἃς ὑπόκεινται ὁ ἀπροστάτευτος μαθητὴς τῆς Σχολῆς. Διαβεβαιῶν δὲ τέλος, ὅτι τὸ ποσὸν τοῦτο ἐλάχιστον βεβαίως φαινόμενον Αὐτῇ ἐν τῇ ἐν ᾗ σήμερον εὑρίσκεται θέσει θέλει ἐνσπείρῃ ἐν ἐμοὶ εὐγνωμοσύνην μέχρις ὑστάτης μου πνοῆς θερμοπαρακαλῶν ὅπως τύχω ὅσον οἷόν τι ἐγκαίρου ἀπαντήσεως καὶ ἀσπαζόμενος τὴν πατρικήν μοι Αὐτῆς δεξιὰν διατελῶ τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος τέκνον εἰλικρινὲς καὶ εὔγνωμον

Κωνσταντῖνος Μαρτίτσης

Ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ τῇ 19 8)βρίου 1826

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΔΗΜ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ
Πολιτικοῦ Μηχανικοῦ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΛΥΜΕΝΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΚΛΕΙΔΩΝΙΑΣ

Πηγαίνοντας ἀπὸ τὰ Γιάννινα στὴν Κόνιτσα τὸ πρῶτο χωριὸ ποὺ συναντᾶμε, ἀφοῦ περάσουμε τὴ γέφυρα τοῦ χιλιοτραγουδισμένου Βοϊδομάτη καὶ μποῦμε στὴν ἐπαρχία Κονίτσης, βρίσκεται ὁ συνοικισμὸς Καλύβια τῆς κοινότητος Κλειδωνιᾶς.

Ὁ συνοικισμὸς εἶχε στὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1971 222 κατοίκους δηλ. περισσότερους ἀπὸ τήν, ἂς τὴν ποῦμε ἔτσι, μητρόπολή του τὴν Κλειδωνιά, ποὺ βρίσκεται 1 ὥρα μακρυά του πάνω στὸ βουνό.

Τὸ 1971 ἡ Κλειδωνιὰ εἶχε 26 μόνο κατοίκους ποὺ ἴσως καὶ αὐτοὶ σήμερα νὰ ἔχουν ἐγκαταλείψει τὸ ὀρεινὸ χωριό τους (ὑψ. 880 μ.) καὶ νὰ κατέβηκαν στὸν εὔφορο κάμπο τῆς κοιλάδας τοῦ Ἀώου.

Τὸ νέο χωριό τους ποὺ προοδεύει χάρη στὴν ἐργατικότητά τους συνεχῶς, βρίσκεται σὲ ὑψόμετρο 500 μ. καὶ σὲ μικρὴ σχετικὰ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τῆς Ἠπείρου (53 χλμ.).

Ἡ γύρω φύση εἶναι εἰδυλλιακή, ἀπὸ τὰ ὡραιότερα δὲ μέρη κοντὰ στὸ χωριὸ εἶναι τὸ τοπίο ὅπου εἶναι χτισμένη ἡ παλιὰ γέφυρα τοῦ Βοϊδομάτη καὶ τὸ γραφικὸ ἐξοχικὸ κέντρο δίπλα στὸ ποτάμι ὅπου σερβίρεται νοστιμότατη πέστροφα, ποὺ ἀνασύρεται ζωντανὴ τὴ στιγμὴ ποὺ τὴν παραγγέλλει ὁ πελάτης ἀπὸ τὰ βυθισμένα στὸ νερὸ συρμάτινα κλουβιά. Τὴν παλιὰ γέφυρα τοῦ Βοϊδομάτη ἔκτισε τὸ 1853 ἡ Μπαλκὶζ Χανοὺμ τοῦ Μαλὴκ πασᾶ[1].

Στὴν κεντρικὴ ἐκκλησία τῶν Καλυβίων ποὺ εἶναι ἀφιερωμένη στοὺς Ἀποστόλους Πέτρο καὶ Παῦλο φυλάγονται εἰκόνες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες τοῦ παλιοῦ χωριοῦ. Δηλ.:

1—2. Δύο εἰκόνες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἅγιο Νικόλαο ὅπου τὶς εἶχε δεῖ ὁ Χ. Σούλης[2], δηλ. ὁ Παντοκράτορας μὲ τὴν χρονολογία ΖΡΛΑ (7131—5508 = 1623) καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος μὲ χρονολογία ΖΡΑ (7130—5508=1622).

3. Ἀχρονολόγητες παλιὲς εἰκόνες τῆς Μητρὸς Θεοῦ, τῶν Ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

4. Εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μὲ τὴν χρονολογία 1815 Ἀπριλίου 15.

5. Βημόθυρα στὸ ἀριστερὸ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἰκονίζεται ὁ Προφήτης Σολομών, χαμηλότερα ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ πιὸ κάτω οἱ Ἅγιοι Βασίλειος καὶ Γρηγόριος καὶ στὸ δεξιὸ ὁ Προφήτης Δαυΐδ, χαμηλότερα ἡ Παναγία ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ πιὸ κάτω οἱ Ἅγιοι Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ Ἀθανάσιος.

6. Εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Δοῦλος Θ(εοῦ)/Μανθέου ἱε/ρομονάχου/1676».

---

1. Λαμπρίδης, Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα, Μέρος Β', σελ. 186.
2. Ἐπιγραφαὶ καὶ Ἐνθυμήσεις Ἠπειρωτικαί, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 1934.

7. Κουτὶ ἁγίων λειψάνων μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Τὸ παρὸν κυτίον ἔγινε δηὰ σηνδρομῆς κὲ ἐξόδο Ζαχαρήα ἀφηερόθη ἡ Μονὴ τῆς Χρι(σ)τοῦ Μεταμορφώσεος κὲ κορηφέος Ἀποστόλου Πέτρος κὲ Παύλου ἐν χορήον Γαητονηάβητας 1820. Δέηση τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Μηχαλάκι Ἀποστόλη Λούμα».

Γ α η τ ο ν η ά β η τ α εἶναι μία ἀπὸ τὶς παλιὲς ὀνομασίες τῆς Κλειδωνιᾶς. Στὴν μία ὄψη εἰκονίζονται οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος στὴν ἄλλη ἡ Ἁγία Ἰουλίττα καὶ ὁ Ἅγιος Κήρυκος, ἡ Ἁγία Παρασκευὴ καὶ ὁ Ἅγιος Παντελεήμονας, στὴν τρίτη οἱ Ἅγιοι Ματθαῖος καὶ Χαραλάμπης καὶ στὴν τετάρτη οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός. Ἡ λειψανοθήκη περιέχει λείψανα τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους καὶ τεμάχιο ἀπὸ τὴν κάρα τοῦ «Ἁγίου Γεωργίου καὶ μεγαλομάρτυρος καὶ ἀρχιεπισκόπου».

8. Ἀργυροτέχνημα καὶ χρυσοτέχνημα μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«1755 κτῆμα Γρηγορίου υἱοῦ Θεοδοσίου ἐκ χώρας Κλυδονιάβιστα καὶ χὺρ Γεωργίου Χρήστο».

Κ λ υ δ ο ν ι ά β ι σ τ α εἶναι ἄλλη παλιὰ ὀνομασία τῆς Κλειδωνιᾶς.

9. Εὐαγγέλιον τοῦ ΑΧΔ (=1604).

10. Εὐαγγέλιον ἐκδόσεως Βενετίας τοῦ ΑΧΠΑ (=1681) παρὰ Ἀνδρέᾳ τῷ Ἰουλιανῷ.

11. Μηνιαῖον Ὀκτωβρίου 1795 «τυπωθὲν ἐν Βενετίᾳ ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ ποτὲ Δημητρίου Θεοδοσίου νῦν δὲ Παν. Θεοδοσίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων».

12. Μηνιαῖον Αὐγούστου 1795 ὁμοίως ὡς ἄνω.

13. Μηνιαῖον Μαρτίου 1795 ὁμοίως ὡς ἄνω.

14. Μηνιαῖον Δεκεμβρίου 1805 «τυπωθὲν ἐν Βενετίᾳ παρὰ Πάνῳ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων».

Ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὰ Καλύβια πρὸς τὸ παλιὸ χωριὸ συναντοῦμε στὴν ἀρχὴ ἀριστερά μας πάνω ἀπὸ τὰ Καλύβια τὴν ἐκκλησία τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ὅπου γίνεται στὶς 6 Αὐγούστου, ἕνα ἀπὸ τὰ δύο μεγάλα πανηγύρια τῆς Ἠπείρου τὴν ἡμέρα αὐτή. Τὸ ἄλλο γίνεται στὴ Μονὴ Ρωμανοῦ Λάκκας Σουλίου.

Τὸ πανηγύρι αὐτὸ ἴσως νὰ εἶναι κατάλοιπο παλαιότερου διότι ὁ Κων)νος Πωγωνᾶτος εἶχε ἱδρύσει στὴν Κλειδωνιὰ Μονὴ ἐπ' ὀνόματι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος[3] μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς ποὺ ἵδρυσε στὴν Ἤπειρο. Οἱ ἄλλες δύο εἶναι ἡ Μονὴ Μολυβδοσκέπαστου καὶ ἡ Μονὴ Βουτσᾶς.

Φθάνοντας στὴν Κλειδωνιὰ στὸ τέλος τῆς ἀνηφόρας συναντοῦμε ἀριστερά μας τὴν ἐ κ κ λ η σ ί α τ ο ῦ Ἁ γ ί ο υ Ἀ θ α ν α σ ί ο υ, σταυροειδὴ ἐγγεγραμμένη μὲ ἕνα παράθυρο πρὸς Δ., δύο παράθυρα πρὸς Β., ἕνα παράθυρο πρὸς Ν. φραγμένο σήμερα καὶ ἕνα παράθυρο στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ.

Πάνω ἀπὸ τὴν θύρα εἰσόδου ποὺ βρίσκεται πρὸς Δ. ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

[Ἀνηγέρθη καὶ ἀνηστορίθη] ὁ θή(ος) κ(αὶ) πάνσεπτος να(ὸς) τοῦ ἐν
ἁ(γίοις) πατεργηγεράρχου Ἀθανα/
σίου κ(αὶ) Ἀρχηεπι(σ)κώπου Ἀλεξανδρή(ας) δεύση τ(ῶν) δούλον
τοῦ θ(εο)ῦ Σταμάτη, Δάκνη κ(αὶ) Κη/
ρηκηντοῦ κ(αὶ) δηὰ συνδρωμῆς χόρ(ας) Στελυντωνάβηστα + ἀρχιγερατέβο(ν)τ(ος) ἐπησκώπου Ἁσὼφ/
ἡερατέβο(ν)τ(ος) Παπακόστα κ(αὶ) παπαθεωδόσι κ(αὶ) παπαδήμο κ(αὶ)
Γηάνη κ(αὶ) νήκο κηρηάκη κ(αὶ) ἰὰν/

3. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, σελ. 27.

κηρηάκη κ(αὶ) τ(ῶν) ἀδελφὸν αὐτοῦ ἠώργο κ(αὶ) κηρηάκη Παπακόστα κ(αὶ) τ(ῶν) ζουράφον ναοῦ Δημοίτρη κ(αὶ)/ Θ(εο)δ(ώ)ρο(υ) κ(αὶ) Κόστα ἐτεληώθην μηνὶ ὠκτοβρήου ιθ΄ ἐπὶ (ἔ)τει ZPKS΄, AXIZ΄».

Στελυντωνάβηστα εἶναι μία ἀπὸ τὶς παλιότερες ὀνομασίες τῆς Κλειδωνιᾶς.

Στὶς δύο χρονολογίες ὑπάρχει ἀσυμβίβαστον διότι ἡ ἀπὸ κτίσεως κόσμου 7126—5508 = 1618 δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἀπὸ ἐνσάρκου οἰκονομίας 1617.

Στὰ ἀριστερὰ τοῦ εἰσερχομένου εἰκονίζονται ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Κων)νος καὶ Ἑλένη καὶ ψηλότερα ἀπὸ Ν πρὸς Β οἐ στηθάρια οἱ Ἅγιες Σολομονή, Ἀναστασία καὶ Πελαγία.

Στὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου ὁλόσωμοι ὁ Ἀρχάγελλος Μιχαὴλ καὶ δυσδιάγνωστη Ἁγία καὶ ψηλότερα τρία δυσδιάγνωστα στηθάρια.

Πιὸ πάνω ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου καὶ ὁ λογχισμὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Ψηλότερα μαρτύριο κάποιου Ἁγίου καὶ μετὰ τὸ παράθυρο ἡ Ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου.

Στὸν βόρειο τοῖχο ἀπὸ Δ. πρὸς Α. κάτω - κάτω μὲν ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Χριστόφορος, Μερκούριος, Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, Εὐστάθιος, Κοσμᾶς, Δαμιανός, δυσδιάγνωστοι καὶ μέσα στὸ ἱερὸ ὁ Ἅγιος Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν Χριστό.

Ψηλότερα οἐ στηθάρια οἱ Ἅγιοι Μισαήλ, Ἀζαρίας, Ἀνανίας, Ἄνθιμος, Ἀντώνιος, Ἀνδριανός, Σισίνιος, Θεόπιστος, Νικηφόρος, Ἀγάπιος καὶ δυσδιάγνωστοι.

Στὸ νότιο τοῖχο οἱ ὁλόσωμοι Ἅγιοι καὶ τὰ στηθάρια εἶναι δυσδιάγνωστα.

Στὸ νότιο μισὸ τῆς δυτικῆς καμάρας διάφορες παραστάσεις τοῦ «πᾶσα πνοή», δηλ. «Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα» (Ψαλμ. 150, 3), ἡ χιών, ἡ χάλαζα, οἱ κρύσταλλοι, καὶ κατεβαίνοντας στὸ βόρειο μισὸ τῆς καμάρας ἀπὸ Δ. πρὸς Α. ἡ Ὑπαπαντὴ καὶ ἡ Βρεφοκτονία τοῦ Ἡρώδη.

Στὸ βόρειο τύμπανο τῆς ἐγκάρσιας καμάρας ἀπὸ Δ. πρὸς Α. ψηλὰ μὲν οἱ Προφῆτες Ἰωνᾶς καὶ Ἠλίας καὶ μετὰ τὸ παράθυρο ἕνας δυσδιάγνωστος. Χαμηλότερα ἡ Ἀνάβαση ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἡ Σταύρωση καὶ ἡ Ἀποκαθήλωση.

Πιὸ κάτω τὸ «Ἐρχομένου τοῦ Σαββάτου», πάνω ἀπὸ τὸ παράθυρο ὁ Προφήτης Ἀββακοὺμ καὶ μετὰ τὸ παράθυρο ἡ Ἄρνηση τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου. Στὸ νότιο τύμπανο ἀπὸ Α πρὸς Δ. ψηλὰ μὲν οἱ Προφῆτες Ναούμ, Δαυΐδ, Σολομὼν καὶ δυσδιάγνωστος, χαμηλότερα δυσδιάγνωστες παραστάσεις καὶ πιὸ κάτω ἡ Προσευχὴ στὸ ὄρος καὶ τὸ Φίλημα τοῦ Ἰούδα.

Στὴν ὀροφὴ ὁ Παντοκράτορας γύρω - γύρω ἄγγελοι καὶ πρὸς Β. τὸ λιοντάρι σύμβολο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, πρὸς Ν. ὁ ἀετὸς σύμβολο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννη, πρὸς Α. ὁ βοῦς σύμβολο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ καὶ πρὸς Δ. τὸ περιστέρ ισύμβολο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου.

Στὸ ἀνατολικὸ μισὸ τῆς ἐγκάρσιας καμάρας ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ψηλὰ μὲν οἱ Προφῆτες Συμεὼν καὶ Μιχαίας καὶ ἕνας ἄγγελος καὶ μετὰ τὸν βοῦ ἕνας ἄλλος ἄγγελος καὶ οἱ Προφῆτες Ἀαρὼν καὶ δυσδιάγνωστος.

Χαμηλότερα ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς, ἕνας ἀρχάγγελος, ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης καὶ ἡ Ἁγία Τριάς.

Στὸ δυτικὸ μισὸ τῆς ἐγκαροίας καμάρας ἀπὸ Ν. πρὸς Β. οἱ Προφῆτες Δανιὴλ καὶ Ὡσηέ, ἕνας ἄγγελος, καὶ μετὰ τὴν περιστερὰ ἕνας ἄλλος ἄγγελος καὶ οἱ Προφῆτες Σωφονίας καὶ Μωϋσῆς.

Χαμηλότερα ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος.

Στὸ βόρειο μισὸ τῆς ἀνατολικῆς καμάρας ἀπὸ Δ. πρὸς Α. χαμηλὰ μὲν ἡ Ψηλάφιση τοῦ Θωμᾶ, οἱ Ἄγγελοι στὸ μνημεῖο καὶ ἡ Πεντηκοστή.

Ψηλότερα ὁ Ἐνταφιασμός, ὁ Λίθος καὶ ἡ Ἀνάσταση.

Πιὸ πάνω ἡ Θεία Λειτουργία καὶ στὴν κλεῖδα οἱ Προφῆτες Σαμουὴλ καὶ Ναοὺμ καὶ μετὰ ἡ Ἀνάληψη.

Κατεβαίνοντας στὸ νότιο μισὸ τῆς καμάρας ἡ Θεία Εὐχαριστία, χαμηλότερα ἀπὸ Α. πρὸς Δ. ἡ Γέννηση, ἡ Ὑπαπαντὴ καὶ ἡ Βάπτιση, καὶ πιὸ κάτω ὁ Ἰησοῦς δωδεκαετὴς διδάσκων ἐν τῷ ναῷ, ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος καὶ ὁ Νιπτήρ.

Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τὸ Ἅγιον Μανδήλιον, χαμηλότερα ἑκατέρωθεν τῆς κόγχης τοῦ Ἁγίου Βήματος ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου μὲ τὸν Ἄγγελο ἀριστερὰ καὶ τὴν Θεοτόκο δεξιὰ καὶ πιὸ κάτω ἀριστερὰ μὲν ὁ Ἅγιος Στέφανος καὶ δεξιὰ σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Νικηφόρος.

Στὴν κόγχη τοῦ Ἁγίου Βήματος ἡ Μήτηρ Θεοῦ, χαμηλότερα ἡ ἐπιγραφή: «Ὁρῶν τὸ βῆμα τῆς τραπέζης Κ(υρίο)υ στήθη τρέμον ἄνθρωπε...» καὶ πιὸ κάτω ἀριστερὰ ἡ Μετάδοση καὶ δεξιὰ ἡ Μετάληψη μὲ τὸν Μελισμὸ στὸ κέντρο.

Στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Ἡ δούλη Θ(εο)ῦ / Δαμιανῆς / μοναχῆς / ἐπὶ ἔτους / 1976».

Συναντοῦμε μετά, στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, τὴν ἐ κ κ λ η σ ί α τ ῆ ς Π α ν α γ ί α ς. Πάνω ἀπὸ τὴν δυτικὴ εἴσοδο εἰκονίζεται ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου.

Στὸ βόρειο τοῖχο τοῦ ἱεροῦ σώζεται στηθάριο τοῦ Ἁγίου Συλβέστρου. Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως ὑπῆρχε ἡ Ἀποκαθήλωση ποὺ ἔχει ὅμως ἀσπρισθῆ.

Στὸ κέντρο τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τὸ Ἅγιον Μανδήλιον καὶ γύρω ἄγγελοι.

Στὸ νότιο τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ χαμηλότερα ὁ Ἅγιος Σπυρίδων.

Στὴν κόγχη τοῦ Ἁγίου Βήματος ἡ Πλατυτέρα. Στὸ νότιο τοῖχο ἀπὸ Α πρὸς Δ σὲ στηθάρια μὲν οἱ Ἅγιοι Ὑπάτιος, Βησσαρίων, Μόδεστος, χαμηλότερα δὲ ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Νικόλαος, Χαραλάμπης καὶ Στέφανος.

Βαδίζοντας μετὰ πρὸς Ν τοῦ χωριοῦ συναντᾶμε τὸ νεκροταφεῖο μὲ τὴν ἐ κ κ λ η σ ί α τ ο ῦ Ἁ γ ί ο υ Ν ι κ ο λ ά ο υ, μονόχωρη μὲ τρίπλευρη κόγχη ἱεροῦ καὶ ὀκταγωνικὸ τροῦλλο.

Στὴν ΝΑ πλευρὰ τοῦ τρούλλου ὑπάρχει ἐξωτερικὰ μὲ κεραμίδια γραμμένη ἡ χρονολογία ΖΡΚΗ (7128—5508=1620).

Στὸν τροῦλλο εἰκονίζεται ὁ Παντοκράτορας μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιγραφὴ γύρω του:

«Κύριε Κύριε ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψε τὴν ἄμπελον ταύτην ἣν ἐφύτευσε ἡ δεξιά σου· τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τὸ πν(εύματ)ι τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐγὼ Θεός τε καὶ κριτὴς πάντων πέλω οἷα οὐ προκύψεις ὕψωθεν πρὸ τῆς δίκης παρειγγύω ὧδε τοὺς ἐμοὺς τηρεῖν νόμους ὅσοι θέλετε ἐκφυγεῖν τὰς βασάνους» ποὺ εἶναι ἀπὸ τοὺς ἑξῆς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ.

«Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτισαι αὐτὴν ἣν ἐφύτευσε ἡ δεξιά σου» (Ψαλμὸς 79, 15—16).

«Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν» (Ψαλμὸς 32,6).

Γύρω γύρω ἀρχάγγελοι, χαμηλότερα ἡ Οὐράνια Λειτουργία καὶ στὸ ΒΔ λοφίο ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, στὸ ΒΑ ὁ Λουκᾶς μὲ τὸ σύμβολό του τὸν βοῦ,

στὸ ΝΑ ὁ Ἰωάννης καὶ στὸ ΝΔ ὁ Μάρκος μὲ τὸ σύμβολό του τὸ λιοντάρι.

Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τρούλλου ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τοῦ δούλου τοῦ (Θεοῦ) Νηκολάκη Κηριάκη».

Στὴν ὄψη τοῦ δυτικοῦ τόξου ὅπου ἑδράζεται ὁ τροῦλλος ἀπὸ Ν πρὸς Β ὁ Δίκαιος Ἰακώβ, οἱ Προφῆτες Ἱερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Ἀαρών, Μωϋσῆς, Ὡσηέ, Ἰωὴλ καὶ οἱ Ἅγιοι Μωϋσῆς ὁ Αἰθίοψ καὶ Στέφανος ὁ Σιναΐτης.

Στὴν ὄψη τοῦ βόρειου τόξου ὅπου ἑδράζεται ὁ τροῦλλος ἀπὸ Δ πρὸς Α ὁ Ἅγιος Λουκᾶς ὁ Στειρίου, οἱ Προφῆτες Ἀμώς, Ἀβδιοῦ, Ζαχαρίας, Ἰωνᾶς, Μιχαίας, Ναούμ, δυοδιάγνωστος καὶ ὁ Ἅγιος Πατάπιος.

Στὴν ὄψη τοῦ ἀνατολικοῦ τόξου ὅπου ἑδράζεται ὁ τροῦλλος ἀπὸ Β πρὸς Ν ὁ Ἅγιος Ἰουλιανός, οἱ Προφῆτες Ἀγγαῖος, Σωφονίας, Ζαχαρίας, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, οἱ Προφῆτες Μαλαχίας, Ἡσαΐας, ὁ Δίκαιος Ἰὼβ καὶ ὁ Ἅγιος Νεῖλος.

Στὴν ὄψη τοῦ νότιου τέλους τόξου ἀπὸ Α πρὸς Δ οἱ Ἅγιοι Στέφανος ὁ νέος καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, οἱ Προφῆτες Γεδεών, Δανιὴλ Ἠλίας, Σολομών, Ἐλισσαῖος καὶ ὁ Δίκαιος Ἐνώχ.

Στὴν κόγχη τοῦ Ἁγίου Βήματος ἡ Πλατυτέρα.

Στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Δέησις τὴν δούλην / τοῦ Θ(εο)ῦ Ζαφήρω».

Πρὸς ΝΑ τοῦ Ἁγίου Νικολάου βρίσκεται ἡ διαλυμένη Μονὴ Ἁγίων Ἀποστόλων ἢ Μονὴ Λιατοβιανῆς μὲ τὴν χρονολογία ΑΧΞΒ (=1662) ἐπάνω σὲ λίθο ἐξωτερικὰ πάνω ἀπὸ τὴν θύρα τοῦ καθολικοῦ[4].

Ὁ κυρίως ναὸς διαιρεῖται σὲ δύο μέρη μ' ἕνα τόξο ποὺ στηρίζεται σὲ παραστάδες ποὺ ἐξέχουν ἀπὸ τοὺς πλάγιους τοίχους.

Τὰ δύο αὐτὰ μέρη καλύπτονται μὲ φουρνικά.

Τὸ ἀνατολικὸ φουρνικὸ στηρίζεται στὸ τόξο ποὺ προαναφέραμε, στὴν καμάρα τοῦ ἱεροῦ καὶ σὲ τόξα ἐφαπτόμενα τῶν πλαγίων τοίχων τοῦ ναοῦ.

Τὸ δυτικὸ φουρνικὸ στηρίζεται στὸ τόξο ποὺ προαναφέραμε, σὲ δύο τόξα ἐφαπτόμενα τῶν πλαγίων τοίχων τοῦ ναοῦ καὶ σ' ἕνα ἄλλο τόξο ποὺ ἐφάπτεται στὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ ναοῦ καὶ στηρίζεται καὶ αὐτὸ σὲ παραστάδες ποὺ ἐξέχουν ἀπὸ τοὺς πλάγιους τοίχους καὶ ἐφάπτονται στὸν δυτικό.

Στὸ δυτικὸ τύμπανο τοῦ ναοῦ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

«Ἀνηστορίθυ ὁ θῆος κ(αὶ) πάνσεπτος [ναὸς οὗ]τος τὸν ἁ/
γίαν ἐνδόξον κ(αὶ) πανεφίμον ἀποστόλ[λων καὶ πρωτοκορυφαί]ον Πέ/
τρο κ(αὶ) Παύλον ἀρχιερατεύοντ[ος.....] κ(αὶ) σεβασ/
μητάτου Κηρύου Κηρῆου Γερμανοῦ [.....] διὰ σην/
5. δρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου Νήκου Βρανᾶ κ(αὶ) [.....] Γερασίμου ἠερομο/
νάχου Δανιὴλ Γερμανοῦ.....
ἱερομονάχου ἠερομονάχου [.....] Σεπτμβρίου ΚΑη».

Ἂν καὶ ἡ χρονολογία ἁγιογραφήσεως τοῦ ναοῦ εἶναι καταστρεμμένη ἐν τούτοις μποροῦμε νὰ τὴν προσδιορίσουμε στὸ 1729 διότι στὴν χρονολογία αὐτὴ ἀναφέρεται στοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τοῦ Βασιλείου Ἀτέση[5] ὁ ἐπίσκοπος Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Γερμανὸς Α΄ ποὺ συναντήσαμε στὴν ἐπιγραφή.

Πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου.

---

4. (Χ. Σοῦλη, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις Ἠπειρωτικαί, Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ 1934, σελ. 91).
5. Ἀθήνα 1975, σελ. 55.

Στὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ στὰ ἀριστερὰ ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ.

Πάνω ἀπὸ τὸν ἀρχάγγελο Μιχαὴλ σὲ στηθάρια ἀπὸ Ν πρὸς Β οἱ Ἅγιες Μαρίνα καὶ Θεοδώρα καὶ ψηλότερα ἡ Ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου.

Πάνω ἀπὸ τὸν ἀρχάγγελο Γαβριὴλ ἀπὸ Ν πρὸς Β σὲ στηθάρια οἱ Ἅγιοι Ἰουλίττα καὶ Κήρυκος καὶ ψηλότερα ἡ Ἀπτομὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Στὸ δυτιὸ τόξο ἀπὸ Ν πρὸς Β Συμεὼν ὁ στηλίτης, ψηλότερα στηράθιο τῆς Ἁγίας Θεοπίστης, πιὸ πάνω ἕνα δυσδιάγνωστο στηθάριο μᾶλλον ὁ Ἰωακεὶμ ἐὰν κρίνουμε ἀπὸ τὸ ὅτι ἀπέναντί του εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Ἄννα, ψηλότερα δυσδιάγνωστος ὁλόσωμος Ἅγιος μᾶλλον ὁ Βάκχος ἐὰν κρίνουμε ἀπὸ τὸν ἀπέναντί του Σέργιο, στὸ κλειδὶ τοῦ τόξου ἕνας Δίκαιος καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Β ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Σέργιος, χαμηλότερα στηθάριο τῆς Ἁγίας Ἄννας, πιὸ κάτω στηθάριο τοῦ Ἁγίου Παρθενίου καὶ χαμηλότερα Δανιὴλ ὁ στυλίτης.

Στὸ βόρειο τόξο ἀπὸ Δ πρὸς Α ὁλόσωμη ἡ Ἁγία Κυριακή, ψηλότερα σὲ στηθάριο κάποιος Ἅγιος Νικόλαος, πιὸ πάνω ὁλόσωμος Ἰωάννης ὁ Βλαδίμηρος, στὸ κλειδὶ τοῦ τόξου ὁ Δίκαιος Ἀβραὰμ καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Α ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Φίλιππος, χαμηλότερα στηθάριο τοῦ Ἁγίου Βικεντίου καὶ ἀπὸ κάτω ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας.

Στὸ βόρειο τύμπανο ἀπὸ Δ πρὸς Α ψηλὰ μὲν ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος, ἡ Σταύρωση καὶ ἡ Ἀποκαθήλωση, χαμηλότερα σὲ στηθάρια οἱ Ἅγιοι Μηνᾶς ὁ καλλικέλαδος, Γουρίας, Μισαήλ, Ἀζαρίας καὶ Ἀνανίας καὶ πιὸ κάτω ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Αἰκατερίνη, Ἀρτέμιος, Νικήτας, Χριστόφορος καὶ Ἰάκωβος.

Στὸ νότιο τόξο ἀπὸ Δ πρὸς Α ὁλόσωμη ἡ Ἁγία Βαρβάρα, ψηλότερα στηθάριο τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου, πιὸ πάνω ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Τρύφωνας, στὴν κλεῖδα ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Α ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Θωμᾶς, χαμηλότερα σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Προτάσιος καὶ πιὸ κάτω ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ὁ Μέγας.

Στὸ νότιο τύμπανο ἀπὸ Α πρὸς Δ κάτω κάτω μὲν ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Ἑλένη, Κων)νος καὶ μετὰ τὸ παράθυρο Εὐθύμιος, Σάββας καὶ Ἀντώνιος.

Κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρο εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Παρασκευή. Ὁ Ἅγιος Εὐθύμιος κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ἀδελφ/φὺ τὰ/ὅπλα/τοῦ Χρι/στοῦ ἡ μ/ελέτη ἐ/στίν».

Ὁ Ἅγιος Σάββας κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Τείχιο/ον τὸ κ/ελλίον σ/ου ὦ μον/αχὲ κ(αὶ) ἄλ/ον κελλίον/οὐ μὴ παράλα/βε».

Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ἐγὼ οὐκέτι/φοβοῦμαι/τὸν Θ(εὸ)ν/ἀλλὰ ἀγαπ/ὸ αὐτόν».

Ψηλότερα σὲ στηθάρια οἱ Ἅγιοι Ἀγάπιος, Θεόπιστος καὶ μετὰ τὸ παράθυρο Ἑρμόλαος καὶ Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωνίτης.

Πιὸ πάνω ἡ Μεταμόρφωση, ἡ Ἔγερση τοῦ Λαζάρου καὶ ἡ Βαϊοφόρος.

Στὴν ὀροφὴ τοῦ δυτικώτερου διαμερίσματος ἡ Παναγία, γύρω-γύρω ἡ παράσταση:

«Ἀγγέλων τὸ σύστημα καὶ ἀνθρώπων τὸ γένος, ἡγιασμένε ναὲ καὶ παράδεισε λογικέ, παρθενικὸν καύχημα ἐξ ἧς ἐσαρκώθη Χριστὸς καὶ παιδίον γέγονε ὁ πρὸ αἰώνων ὑπάρχων Θεὸν ἡμῶν».

Στὸ ΝΑ λοφίο ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ ποιητής, στὸ ΝΔ ὁ Προφήτης Σολομώνω, στὸ ΒΔ ὁ Προφήτης Δαυῒδ καὶ στὸ ΒΑ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Στὸ ἐσωρράχιο τῆς βόρειας παραστάδας ὅπου στηρίζεται τὸ τόξο ποὺ χωρίζει τὰ δύο τμήματα τοῦ κυρίως ναοῦ ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Παντελεήμονας, ψηλότερα σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Βίκτορας, πιὸ πάνω ἡ κλίμακα τοῦ Προφήτη Ἰακὼβ ποὺ συνεχίζεται καὶ στὸ νότιο τμῆμα τοῦ τόξου, χαμηλότερα ὁ Ἅγιος

Βονιφάτιος σὲ στηθάριο καὶ πιὸ κάτω στὸ ἐωρραίο τῆς νότιας παραστάδας ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Δαμιανός.

Στὴν ὀροφὴ τοῦ ἀνατολικώτερου τμήματος τοῦ κυρίως ναοῦ ὁ ΩΝ καὶ γύρω-γύρω ἡ ἐπιγραφή:

«Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην καὶ κατάρτησαι αὐτὴν ἣν ἐφύτευσε (ἡ δεξιά σου) (Ψαλμ. 79, 15—16) ποὺ συνεχίζεται ὡς ἑξῆς:

»Ἐγὼ Θεός τε καὶ κριτὴς πάντων πέλω οἷα οὔ προκύψεις ὕψωθεν πρὸ τῆς δίκης παρειγγύω ὧδε τοὺς ἐμοὺς τηρεῖν νόμους ὅσοι θέλετε ἐκφυγεῖν τὰς βασάνους».

Γύρω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ οἱ ἀρχάγγελοι Ἀθαλαήλ, Ραγουήλ, Ραφαήλ, ἡ Μητέρα Θεοῦ, οἱ Ἀρχάγγελοι Ὡροήλ, Ἀγαθουὴλ καὶ Καλουὴλ καὶ γύρω ἀπὸ αὐτοὺς ἡ παράσταση τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Στὸ ΒΔ λοφίο ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, στὸ ΒΑ ὁ Λουκᾶς, στὸ ΝΑ ὁ Ἰωάννης καὶ στὸ ΝΔ ὁ Μᾶρκος.

Στὸ βόρειο τύμπανο ἀπὸ Δ πρὸς Α κάτω κάτω μὲν ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Θεόδωρος ὁ στρατηλάτης, Προκόπιος, Γεώργιος καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος ποὺ κρατᾶνε ὁμοίωμα τῆς ἐκκλησίας.

Ψηλότερα σὲ στηθάρια οἱ Ἅγιοι Γυμνάσιος, Καλλίστρατος, Ἀνεμπόδιστος, Πηγάσιος καὶ Ἐλπιδοφόρος.

Πιὸ πάνω ἡ Ἀνάσταση, ἡ Ψηλάφιση τοῦ Θωμᾶ καὶ δυσδιάγνωστη παράσταση.

Στὸ βόρειο τόξο ἀπὸ Δ πρὸς Α ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ὁ Τήρων, ψηλότερα σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Ναζάριος, πιὸ πάνω ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Βαρθολομαῖος, στὴν κλεῖδα ὁ Μεγάλος τῆς Βουλῆς ἄγγελος καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Α ὁ Ἅγιος Σίμωνας.

Στὸ νότιο τύμπανο ἀπὸ Α πρὸς Δ κάτω μὲν ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Δημήτριος καὶ μετὰ τὸ παράθυρο Νέστωρ καὶ Μηνᾶς ὁ Αἰγύπτιος.

Ψηλότερα σὲ στηθάρια οἱ Ἅγιοι Εὐστράτιος, Αὐξέντιος, Εὐγένιος, Μαρδάριος καὶ Ὀρέστης.

Πιὸ πάνω ἡ Γέννηση, ἡ Ὑπαπαντὴ καὶ ἡ Βάπτιση.

Στὸ νότιο τόξο ἀπὸ Δ πρὸς Α ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς, ψηλότερα σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Ἀκίνδυνος, πιὸ πάνω ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Α ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας.

Στὸ βόρειο τοῖχο τοῦ ἱεροῦ ἀνοίγεται μία τυφλὴ ἀψίδα, χαμηλότερη ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες τοῦ κυρίως ναοῦ σὸ κάτω μέρος τῆς ὁποίας ὑπάρχει μία ἄλλη κόγχη.

Στὸ τόξο τῆς τυφλῆς ἀψίδας ἀπὸ Δ πρὸς Α ὁλόσωμοι ὁ Ἅγιος Πέτρος Ἀλεξανδρείας ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ ὁράματός του, ψηλότερα ὁ Ἅγιος Μεθόδιος καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Α ὁ Ἅγιος Μόδεστος.

Στὸ τύμπανο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ ὁράματος τοῦ Ἁγίου Πέτρου Ἀλεξανδρείας καὶ δίπλα του ὁ Ἅγιος Παρθένιος.

Στὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τοῦ βόρειου τοίχου καὶ ἐν συνεχείᾳ στὴν καμάρα τοῦ ἱεροῦ ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Χαραλάμπης, ψηλότερα σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεόδωρος, πιὸ πάνω σὲ στηθάρια ἀπὸ Δ πρὸς Α οἱ Ἅγιοι Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (ἐπιζωγραφισμένος), Γρηγόριος ὁ Νύσσης (ἐπιζωγραφισμένος) καὶ δυσδιάγνωστος.

Ψηλότερα ἡ Θεία Μετάληψη, στὴν κλεῖδα ὁ ΩΝ καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Ν συνεχίζεται ἡ παράσταση τῆς Θείας Μεταλήψεως, χαμηλότερα σὲ στηθάρια ἀπὸ Α πρὸς Δ οἱ Ἅγιοι Ἀντύπας, Ἄνθιμος, Βησσαρίων καὶ Φωκᾶς, πιὸ κάτω σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Βλάσιος καὶ χαμηλότερα ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Νικόλαος.

Στὸ τύμπανο τῆς τυφλῆς ἀψίδας τοῦ νότιου τοίχου τοῦ ἱεροῦ ἡ Ἁγία Τριάδα καὶ χαμηλότερα σὲ ἄλλη κόγχη ὁ Ἅγιος Ρωμανός.

Στὸ τόξο τῆς τυφλῆς ἀψίδας ἀπὸ Α πρὸς Δ ὁλόσωμοι ὁ Ἅγιος Νικηφόρος, ψηλότερα ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Δ ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας.

Στὸ βόρειο τμῆμα τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὁλόσωμος ὁ Ἅγιος Στέφανος ὁ πρωτομάρτυρας, ψηλότερα σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Ἀχίλλειος ὁ Λαρίσης, πιὸ πάνω ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, στὴν κορυφὴ δυοδιάγνωστη παράσταση, μᾶλλον ἡ Ἀνάληψη, καὶ κατεβαίνοντας στὸ νότιο τμῆμα ἡ Θεοτόκος ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, χαμηλότερα σὲ στηθάριο ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας καὶ πιὸ κάτω ὁλόσωμος Ἅγιος.

Στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως ἡ Ἀποκαθήλωση καὶ στὴν κόγχη τοῦ Διακονικοῦ ὁ Δίκαιος Μελχισεδέκ.

Στὴν κυρία κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἡ Μητέρα Θεοῦ, χαμηλότερα σὲ στηθάρια ἀπὸ Β πρὸς Ν οἱ Ἅγιοι Γρηγόριος τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας, Σωφρόνιος, Μητροφάνης, Συλβέστρος, Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμονας καὶ Ἱερόθεος.

Πιὸ κάτω συλλειτουργώντας οἱ Ἱεράρχες Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ποὺ κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ὅπως ὑπ/ὸ τοῦ Κ/ράτου(ς) σου» (πάντοτε φυλαττόμενοι).

Δυσδιάγνωστος ποὺ κρατεῖ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ὁ Θεὸς ὁ/Θεὸς ἡ/μῶνό τὸν/οὐράνι/ον ἄρτον» (τὴν τροφὴν τοῦ παντὸς κόσμου...)

καὶ μετὰ τὸ παράθυρο Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ποὺ κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Εὐλογη/μένη/ἡ βασιλ/εία» (τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος) καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ποὺ κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ἐξαι/ρέτω(ς)/τῆς/Παν/γίας» (ἀχράντου ὑπερευλογημένης Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου).

Ὁ δυσδιάγνωστος Ἱεράρχης πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ Ἅγιος Βασίλειος γιὰ νὰ συμπληρωθῆ ἡ τριάδα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἂν καὶ στὰ περισσότερα παραδείγματα[6] ὁ Ἅγιος Βασίλειος κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν γνωστὴ εὐχὴ τοῦ Χερουβικοῦ Ὕμνου ἀπὸ τὴν Θεία Λειτουργία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου «Οὐδεὶς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς προσέρχεσθαι ἢ προσεγγίζειν ἢ λειτουργεῖν σὺ βασιλεῦ τῆς δόξης».

Πιθανὸν ἀκόμη ὁ δυσδιάγνωστος Ἱεράρχης νὰ εἶναι ὁ Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας μιὰ καὶ δίπλα του εἰκονίζεται ὁ ἄλλος ἱεράρχης τῆς Ἀλεξανδρείας ὁ Ἀθανάσιος ἂν καὶ τὰ παραδείγματα ποὺ ὁ Κύριλλος κρατᾶ εἰλητάριο μὲ τὴν εὐχὴ αὐτὴ τῆς προσκομιδῆς σπανίζουν[7]. Συνήθως εἰλητάριο μὲ τὴν εὐχὴ αὐτὴ κρατᾶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος[8].

Τὸ τέμπλο εἶναι ξυλόγλυπτο μὲ σταυρὸ στὴν κορυφὴ καὶ χαμηλότερα τοὺς 12 Ἀποστόλους μὲ τὸ Τρίμορφο στὸ κέντρο.

---

6. Ζωοδόχος Πηγὴ Ζαρνάτας, Μάνης, Προφήτης Ἠλίας Καλιαναίϊκων Μάνης, Χριστὸς Βεροίας, Ἅγιος Γεώργιος Ἐλεούσας Ἰωαννίνων κλπ.
7. Μονὴ Σπηλαίου Γρεβενῶν.
8. Ἁγ. Γιαννάκος Στυλίδος, Χριστὸς Βεροίας, Μονὴ Ἀγνοῦντος, Ζωοδόχος Πηγὴ Ζαρνάτας, Προφήτης Ἠλίας Καλιαναίϊκων, Μονὴ Ἁγίας Παρασκευῆς Δολῶν Μάνης, Ἅγιος Νικόλαος Δολῶν κλπ.

Στὴν Παναγία τοῦ Τριμόρφου ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:
«Δέησις/τοῦ δούλου Θ(εο)ῦ Ἰωάννις» καὶ στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο ἡ χρονολογία «1676».

Τέλος στὴν Κλειδωνιὰ ὑπάγεται ἡ διαλυμένη Μονὴ τῶν Ἀναργύρων διατηρητέον μνημεῖον, ποὺ βρίσκεται στὶς ὄχθες τοῦ Βοϊδομάτη μεταξὺ τῆς Κλειδωνιᾶς καὶ τῆς γέφυρας Παπίγκου τοῦ Βοϊδομάτη πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία περνᾶ ὁ δρόμος Ἀρίστης — Παπίγκου.

Τὸ καθολικὸ εἶναι μονόχωρο καὶ σκεπάζεται μὲ φουρνικό. Ἔχει ἕνα παράθυρο πρὸς Ν καὶ εἴσοδο πρὸς Δ. Στὸ νότιο τοῖχο τοῦ ἱεροῦ ὑπάρχει ἕνα μικρὸ παράθυρο καθὼς καὶ δίλοβο παράθυρο στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ. Πρὸς Β βρίσκεται τὸ ὀστεοφυλάκιο.

Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο ὑπάρχει ἡ ἑξῆς κτητορικὴ ἐπιγραφή:
«Οὗτος ὁ πάνσεπτος κ(αὶ) θεῖος ναὸς[9] ὁ εἰς ὄνομα τιμώμενος τῶν ἁγί/
ων Ἀναργίρων Κοσμᾶ κ(αὶ) Δαμιανοῦ ἀνιγέρθη ἐκ βάθρων ἐν ἔτη ΑΧΝΗ/
καὶ ἀνεστορίθη διὰ συνδρομῆς κόπου τε κ(αὶ) ἐξόδου τοῦ πανοσιω/
τάτου ἐν εἱερομωνάχοις..... καὶ οἰκονδρομῆς κυρί(ου)...../
5. Κινίκου κ(αὶ)...../
ἐπὶ ἔτους.....».

Ὁ ναὸς λοιπὸν κτίστηκε τὸ 1658.

Πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου.

Στὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ ψηλότερα ἀπ' αὐτὸν ἡ Προδοσία.

Στὰ ἀριστερὰ τοῦ εἰσερχομένου ἀπὸ Ν πρὸς Β οἱ Ἅγιοι Εὐθύμιος καὶ Σάββας καὶ ψηλότερα ἀπ' αὐτοὺς ἡ Ἀπόνιψη τοῦ Πιλάτου.

Ψηλότερα ἀπὸ Ν πρὸς Β ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἡ Σταύρωση καὶ τὸ Χαῖρε τῶν Μυροφόρων.

Στὸν βόρειο τοῖχο τοῦ ναοῦ ἀπὸ Δ πρὸς Α σὲ στηθάρια μὲν οἱ Ἅγιοι Ὀρέστης, Μαρδάριος, δυοδιάγνωστος Εὐγένιος, δυοδιάγνωστος καὶ Νικήτας καὶ ψηλότερα ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος, ἡ Ἀνάσταση, ἡ Ψηλάφιση τοῦ Θωμᾶ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰώμενος τὸν παράλυτο.

Στὸ νότιο μισὸ τῆς δυτικῆς καμάρας τοῦ ναοῦ ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος, στὸ κλειδὶ τῆς κάμαρας ὁ Ἐμμανουὴλ καὶ στὸ βόρειο μισὸ ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος. Στὸ νότιο τοῖχο ἀπὸ Α πρὸς Δ κάτω κάτω μὲν ὁλόσωμοι οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι, Κοσμᾶς καὶ Δαμιανὸς καὶ μετὰ τὸ παράθυρο Γεώργιος, Θεόδωρος ὁ στρατηλάτης καὶ Παντελεήμονας.

Ψηλότερα σὲ στηθάρια ὁ Προφήτης Δανιὴλ καὶ οἱ Ἅγιοι Ἀνανίας, Ἀζαρίας, Μισαήλ, Ἰουλίτα, Κήρυκος καὶ Παρασκευή.

Πιὸ πάνω ἡ Ὑπαπαντή, ἡ Βάπτιση, ἡ Ἔγερση τοῦ Λαζάρου καὶ ἡ Βαϊοφόρος.

Στὴν ὀροφὴ ὁ Παντοκράτορας καὶ γύρω-γύρω ἡ ἐπιγραφή:
«Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος καὶ εἶδε πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψε ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας» (Ψαλμ. 42, 13-16).

Γύρω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ εἰκονίζονται ἄγγελοι καὶ στὰ λοφία οἱ Εὐαγγελιστὲς δηλ. στὸ ΝΑ ὁ Ἰωάννης μαζὶ μὲ τὸν Πρόχορο, στὸ ΝΔ ὁ Ματθαῖος, στὸ ΒΔ ὁ Λουκᾶς καὶ στὸ ΒΑ ὁ Μᾶρκος.

Πρὸς Β ἡ Παναγία καὶ μεταξὺ ὅλων αὐτῶν τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν δηλ. πρὸς Α ὁ βοῦς, πρὸς Ν ὁ ἄγγελος, πρὸς Δ ὁ ἀετὸς καὶ πρὸς Β τὸ λιον-

9. Ἡ λέξις αὐτὴ εἶναι ψηλότερα ἀπὸ τὴν πρώτη σειρά.

τάρι. Χαμηλότερα στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα ἀπὸ Β πρὸς Ν οἱ Προφῆτες Δαυΐδ, Σολομών, Ἠλίας καὶ δυσδιάγνωστος.

Στὸ νότιο τμῆμα ἀπὸ Α πρὸς Δ οἱ Προφῆτες Ἀβδιοῦ, Ὡσηέ, Ναούμ, καὶ δυσδιάγνωστος στὸ δυτικὸ τμῆμα ἀπὸ Ν πρὸς Β οἱ Προφῆτες Ἡσαΐας, Ἰωὴλ καὶ δυσδιάγνωστος καὶ στὸ βόρειο τμῆμα ἀπὸ Δ πρὸς Α οἱ Προφῆτες Ἰωνᾶς, Ἀμώς, Δανιὴλ καὶ δυσδιάγνωστος. Πιὸ κάτω στὰ σημεῖα ὅπου ἐδράζεται τὸ φουρνικὸ στοὺς πλάγιους τοίχους πρὸς Β ἡ Πεντηκοστὴ καὶ πρὸς Ν ἡ Μεταμόρφωση. Στὴν ἀνατολικὴ καμάρα τοῦ ναοῦ ἀπὸ Β πρὸς Ν ἡ Θεία Λειτουργία, ψηλότερα ὁ Χριστὸς συνδιαλεγόμενος μὲ τὴν Σαμαρείτιδα, στὴν κορυφὴ ἡ Ἀνάληψη καὶ κατεβαίνοντας πρὸς Ν ἡ Γέννηση καὶ χαμηλότερα συνεχίζεται ἡ παραάσταση τῆς Θείας Λειτουργίας. Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο οἱ παραστάσεις εἶναι κατεστραμμένες, συνεχιζόταν πάντως σ' αὐτὸν ἡ παράσταση τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ ψηλότερα εἰκονιζόταν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου μὲ τὸν ἄγγελο ἀριστερὰ καὶ τὴν Θεοτόκο δεξιά.

Στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἡ Πλατυτέρα καὶ χαμηλότερα συλλειτουργοῦντες 4 .Ιεράρχες ἀπὸ τοὺς ὁποίους διακρίνεται ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς νότιους Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ

Η ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ*

Περιοχῆς Κρυφοβοῦ καὶ Κουκλεσίου Ἠπείρου

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ

Πρῶτο Βραβεῖο Κουτλιδείου Διαγωνισμοῦ 1976 - 1977
τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων

Γ'.

ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ. ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ ΓΙΟΡΤΩΝ. ΕΠΟΧΙΑΚΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

1. ΑΠΟΚΡΙΕΣ

α' Τσικνοπέμπτη. «Τὴν Τσικνοπέφτη» ὅλα τὰ σπίτια κάτι μαγειρεύουν γιὰ νὰ «τσικνώσουν». Τὰ πιὸ φτωχὰ σπίτια στὸ Κρυφοβὸ πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ποὺ ἦταν φτώχια, ἔφτιαχναν τὸ πιὸ ἁπλὸ καὶ φτηνὸ σαρακοστιανὸ «τὴ σύβραση» (ἀπὸ καμένο ἀλεύρι, μὲ λάδι, στὸ τηγάνι καὶ μετὰ βράσιμο μὲ νερό). (Τώρα — μετὰ τὸ 1960 — δὲν δίνουν σημασία στὴν Τσικνοπέφτη).

Ἀπὸ τὸ γέρο-χτίστη Κων. Γῶγο, ἀπὸ τὸ Κουκλέσι, ἄκουσα καὶ τὸ ἑξῆς: Οἱ παλιοὶ μαστόροι τὴν Τσικνοπέφτη ἔτρωγαν μαζὶ μὲ τοὺς καλφάδες τους. Σημερινοὺς μαστόρους ποὺ ρώτησα μοῦ ἀπάντησαν πὼς δὲν δίνουν σημασία σ' αὐτὸ τώρα.

β') Τῆς Κρεατινῆς ἡ Ἀποκριά. Τὴν πρώτη ἀποκριὰ στὸ Κρυφοβὸ καὶ στ' ἄλλα χωριὰ τὴ λένε «Μικρὴ Ἀποκριά».

Τὴν Μικρὴ ἀποκριὰ ντύνονται «προσωπίδες» (μασκαράδες) τὰ μικρὰ παιδιά, τῆς σχολικῆς ἡλικίας καὶ παραπάνω ὡς τὰ 15 χρονῶν τὸ πολύ. Εἶναι «οἱ μικρὲς προσωπίδες» ποὺ λένε στὸ χωριό. Κάθε παρέα παιδιῶν «προσωπίδων» ἀποτελεῖται περίπου ἀπὸ 5 ὡς 10 ἄτομα. Σημειώνουμε πὼς μόνο τὰ ἀγόρια ντύνονται. Τὰ κορίτσια σπάνια, γιατὶ τὰ γελοῦνε. Γίνονται γριές, γερόντοι, ἀρκοῦδες, ἀρκουδιάρηδες, γιατροί, διακονάρηδες (ζητιάνοι) κλπ. Τὸ πιὸ συνηθισμένο καὶ ἀγαπητὸ μασκάρεμα εἶναι: νύφη, γαμπρὸς καὶ συμπεθεριό. Δηλ. στὴν παρέα εἶναι νύφη, γαμπρός, βλάμπδες, συμπεθέροι καὶ φυλαχτάδες τῆς νύφης.

Ἀπαραίτητα ἕνας κρατάει μιὰ τσαντήλα μὲ στάχτη νὰ λερώνει ὅποιον τολμάει νὰ πειράξει τὴ νύφη. Εἶναι ὁ λεγόμενος «σταχτιάς». Φοροῦν προσωπίδες, σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ ράκη, τομάρια ἄλλα παρόμοια. Τὸ ἴδιο παραμορφώνουν καὶ τὸ ἄλλο τους σῶμα. Κρεμοῦν κουδούνια, τενεκεδάκια, οὐρὲς ἀπὸ ἀλεποῦδες καὶ ἄλλα ζῶα. Γανώνονται στὸ πρόσωπο. Βασικὴ ἐπιδίωξη τοῦ μασκαρέματος εἶναι νὰ προξενήσουν γέλια, νὰ κάνουν ἐντύπωση καὶ νὰ μὴ τοὺς γνωρίσουν.

Σὲ κάθε σπίτι τὰ μασκαρεμένα παιδιὰ χορεύουν τὸ τραγούδι:

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 453.

«"ῶ! ἔ ἔ καὶ ὦ ὦ ὤ, / ἦρθαν οἱ ἀποκριές.
Πῶς χορεύουν οἱ γριὲς
σὰν τομάρια σὰν προβιές.
Πῶς χορεύουν οἱ γερόντοι
σὰν παλιάλογα στ' ἁλώνι.
Πῶς χορεύουν οἱ γαμπροὶ
σὰν τὰ γίδια στὸ μαντρί.
Πῶς χορεύουν οἱ νυφάδες
σὰν οἱ γρίβες οἱ φοράδες.
Πῶς χορεύουν τὰ παιδιὰ
σὰν κατσίκια, σὰν ἀρνιά».

"Υστερα κάνουν διάφορα ἀστεῖα αὐτοσχεδιάζοντας πολλὰ ἐκείνη τὴ στιγμή. Ἡ νοικοκυρὰ τοὺς δίνει αὐγὰ ἢ λεφτά.

Δυὸ καὶ τρεῖς παρέες μασκαρεμένων, ὅταν συναντηθοῦν στὰ σοκάκια τοῦ χωριοῦ πειράζονται καὶ οἱ σταχτιάδες χτυποῦν μὲ τὴ στάχτη ὅποιον πάει νὰ πειράξει τὴ νύφη. "Ολη ἡ μέρα τῆς Μικρῆς ἀποκριᾶς, ὅπως εἴπαμε, εἶναι στὴ διάθεση τῶν παιδιῶν. (Τὸ ἔθιμο τῶν παιδιῶν συνεχίζεται).

Τῆς Κρεατινῆς πόκρευαν τὸ κρέας. Σήμερα ὅμως ἀποκρεύουν κρέατα καὶ τυρινὰ τὴ δεύτερη ἀποκριά. Ἡ συνήθεια νὰ ἀποκρεύουν χωριστὰ τὰ κρεατινὰ καὶ τυρινὰ ἔπαψε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ Σαράντα.

γ΄) Τ ῆ ς Τ υ ρ ι ν ῆ ς. Τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς 'Αποκριᾶς «τὴν Μεγάλη 'Αποκριά», ποὺ τὴ λένε, «ντύνονται προσωπίδες», ἐφηβοι καὶ μεγάλοι ἄνδρες ἀδιακρίτως ἡλικίας. Παρέες γίνονται συνήθως δύο ὡς τέσσερεις. Μισὲς ἀπὸ τὸν ἕνα μεγάλο μαχαλὰ τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ ἄλλες ἀπὸ τὸν ἄλλο. Παίρνουν μέρος πολλοὶ ἄντες' καὶ 20—30 περίπου ἄτομα. Τὸ συνηθισμένο μασκάρεμα εἶναι: ἀρκούδα καὶ ἀρκουδιάρης, νύφη - γαμπρὸς καὶ συμπεθεριό. Τὰ ἀστεῖα ὅμως καὶ οἱ δραματικὲς πρόχειρες παραστάσεις ποὺ κάνουν σὲ κάθε σπίτι, ποὺ περνᾶνε, εἶναι πιὸ μεγάλες, πιὸ ἀστεῖες καὶ μὲ πιὸ πλούσιο περιεχόμενο. Π.χ. Πάντα ὑπάρχει ἀπὸ τὴν παρέα ἕνας «πειραχτιὰς» τὸν κυνηγᾶ μὲ τὴν στάχτη. 'Επίσης «τὴν πιάνουν πόνοι τὴ νύφη» καὶ τότε «ὁ γιατρὸς καὶ ἡ μαμὴ τὴν ξεγεννοῦν». Κάνουν ἄλλα νούμερα ποὺ δὲν εἶναι συνηθισμένα ἀλλὰ αὐτοσχεδιάσματα τῆς στιγμῆς καὶ τοῦ κατάλληλου προσώπου.

Τοὺς δίνουν σὲ κάθε σπίτι πάνω ἀπὸ δυὸ ζευγάρια αὐγά.

Στὰ σοκάκια τοῦ χωριοῦ ὅταν συναντηθοῦν δυὸ καὶ πάνω παρέες κάθε μιὰ φυλάει μήπως ὁ «πειραχτήριος» τῆς ἄλλης παρέας ἢ κάποιος ἄλλος «τ'ς καβαλήσ' τ' νύφη» δηλ. πηδήξει στὴ ράχη τῆς νύφης. Γι' αὐτὸ οἱ σταχτιάδες δίνουν κα ἰπαίρνουν μὲ τὴν τσαντήλα τῆ στάχτης, μιὰ καὶ εἶναι καὶ οἱ ὑπεύθυνοι «φυλαχτάδες τῆς νύφης».

Τὴν παραμονὴ τῆς ἀποκριᾶς καὶ ἀνήμερα ὡς τὸ δεῖπνο λένε τέτοιες εὐχὲς μεταξύ τους οἱ χωριανοί: «"Αει καλὴ ἀποκριά», «"Αει καλὸ ἀπόκρεμα». Τὴν παραμονὴ τῆς ἀποκριᾶς: «Κι αὔριο μὲ ὑγεία».

"Ως τὸ δειλινὸ — περίπου ὥρα γιὰ ἄρμεγμα τῶν προβατιῶν — τριγυρίζουν στὸ χωριὸ «Οἱ μεγάλες προσωπίδες». Σὲ κάθε σπίτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀστεῖα - νούμερα ποὺ κάνουν, χορεύουν κιόλας, τὸ τραγούδι ποὺ ἀναφέραμε στὸ μασκάρεμα τῶν παιδιῶν.

Πρὶν ἀκόμα βασιλέψει ὁ ἥλιος, τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ νέοι, κυρίως ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ πάνω, καθὼς καὶ «πιανούμενα» (11—13 χρονῶν) παιδιὰ κι ἀκόμη καὶ μεγάλες γυναῖκες κι ἄντρες, πηγαίνουν νὰ κόψουν καὶ νὰ κουβαλήσουν τὰ ξύλα γιὰ τὸν «Πυρμπυλάτο» (τὴ μεγάλη φωτιὰ ποὺ ἀνάβουν τὸ βράδυ).

Οί ἄντρες κόβουν καὶ οἱ γυναῖκες τὰ μεταφέρουν κάνοντας ἡ καθεμιὰ «ζαλίκια» (φορτίο ξύλων ποστιασμένων ποὺ φορτώνεται γυναίκα στοὺς ὤμους της). Τὰ παιδιὰ μεταφέρουν σβαρνώντας τα. Τὰ τραγούδια — διάφορα — τὰ ἀστεῖα, τὰ πειράγματα δὲν λείπουν βέβαια ἀπὸ μιὰ τέτοια κοινὴ καὶ πανηγυρικὴ ἐργασία. Μάλιστα, πρέπει νὰ ἀναφέρουμε, πὼς τὸ προσκλητήριο γιὰ τὴ δουλειὰ τῆς κοπῆς καὶ μεταφορᾶς τῶν ξύλων, γίνεται μὲ τὸ χτύπημα τῆς καμπάνας τοῦ χωριοῦ στὴν ὥρα ποὺ εἴπαμε προηγουμένως. Τὰ ξύλα τὰ κόβουν ἀπὸ τὸ βακούφιο ἢ τὸ κοινοτικὸ μέρος καὶ τὰ στοιβάζουν στὸ μεσοχώρι τοῦ χωριοῦ. Τὸ βράδυ ἀφοῦ ταχτοποιήσουν τὰ ζῶα, μαζεύονται στὰ σπίτια νὰ ἀποκρέψουν. Κάθε οἰκογένεια ἀποκρεύει μόνη της, ἀλλὰ πολλὲς φορὲς μαζεύονται καὶ δυὸ τρεῖς οἰκογένειες ἀπὸ μιὰ γειτονιὰ σ' ἕνα σπίτι, παίρνοντας τὰ φαγητά τους καὶ ἀποκρεύουν ὅλοι μαζί. Καὶ μάλιστα καμιὰ φορὰ «ρίχνουν σκούρτα» (λαχνίζουν) καὶ σ' ὅποιου πέσει συγκεντρώνονται ν' ἀποκρέψουν. Τὰ συνηθισμένα ἀποκριάτικα φαγητὰ εἶναι: Πίττα, κρέας, γιαούρτι καὶ αὐγὰ βραστά.

Στὸ τέλος τοῦ φαγητοῦ παίζουν τὸ «χάσκο», μὲ τὰ βραστὰ αὐγὰ ποὺ ἔχουν ἑτοιμάσει. Δένουν στὴν ἄκρη τοῦ «πετρογιάρη» (τῆς βέργας ποὺ ἀνοίγουν τὰ φύλλα τῆς πίττας) , ἢ ἄλλου ξύλου μ' ἕνα σχοινὶ ἕνα αὐγὸ βραστό. Τὸ κρατᾶ ἕνας καὶ τὸ κουνᾶ μὲ σειρὰ μπροστὰ στὰ στόματα ὅλων, ποὺ κάθονται γύρω του. Καθένας προσπαθεῖ νὰ χάψει τὸ αὐγό. Ὅποιος τὸ χάψει κερδίζει. Πολλὲς φορὲς τὸ αὐγὸ τὸ βουτοῦν στὸ γιαούρτι καὶ τότε ἀλείφονται καὶ ξεκαρδίζονται στὰ γέλια. Τὸ παιγνίδι μὲ «τὸ χάσκο» συνεχίζεται μέχρι ποὺ νὰ βαρέσει ἡ καμπάνα. Τότε βγαίνουν ἀπ' ὅλα τὰ σπίτια καὶ σιγὰ σιγὰ συγκεντρώνονται στὸ μεσοχώρι ὅπου οἱ πρῶτοι ἔχουν ἀνάψει τὴ φωτιά. Τὴν καμπάνα τὴ χτυποῦν παιδιὰ ποὺ φτάνουν πρῶτα. Τὰ ἴδια ἀνάβουν λίγο - λίγο καὶ τὴ φωτιά. Τὴν ἀποκριάτικη αὐτὴ φωτιὰ τὴ λένε ὅπως εἴπαμε «Πυρμπυλάτο». Σιγὰ - σιγὰ συγκεντρώνεται ὅλο τὸ χωριό. Γύρω στὴ φωτιὰ στήνουν χορό. Τραγουδοῦν μὲ τὸ στόμα καὶ χορεύουν χοροὺς «στὰ δυὸ καὶ στὰ τρία». Ἄλλοι, ὅσοι δὲ χορεύουν κάθονται γύρω στὴ φωτιὰ ἔξω ἀπὸ τὸ χορό.

Κατὰ διαστήματα φτάνουν «προσωπίδες», συνήθως μεγάλοι. Πιάνονται στὸ χορὸ καὶ χορεύουν καὶ οἱ μασκαρεμένοι. Παρέες μασκαρεμένων κάνουν διάφορα παιγνίδια καὶ ἀστεῖα. Παρασταίνουν τὸ γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη, τὸ γιατρό, τὴ μαμή, τὸ γέρο καὶ τὴ γριὰ καὶ ἄλλα ὥστε νὰ προκαλοῦν τὸ γέλιο.

Τὰ τραγούδια τὰ ἀποκριάτικα ποὺ χορεύουν εἶναι τὰ γνωστὰ καὶ παρόμοια 'Αποκριάτικα 'Ηπειρωτικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια. Ὅλα σχεδὸν στὸ περιεχόμενο εἶναι περιπαιχτικά. Δὲν τὰ γράφουμε σὰν γνωστὰ ἢ παραλλαγές τους. Πρέπει νὰ σημειώσουμε πὼς χορεύουν καὶ ἄλλου περιεχομένου τραγούδαι, τῆς ἀγάπης, κλέφτικα κλπ. Τὰ περισσότερα ὅμως εἶναι τὰ 'Αποκριάτικα. Τὸ γλέντι καὶ ὁ χορὸς εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν ποσότητα τῶν ξύλων συνήθως. Μπορεῖ νὰ κρατήσει καὶ ὡς σιμὰ τὸ πρωί.

«'Ο Πυρμπυλάτος» τελειώνει μὲ τὸ «Βαλμὰ καὶ τὸ Πιπέρι».

«'Ο Βαλμὰς» εἶναι δραματοποιημένο τραγούδι. Παίζεται ὡς ἑξῆς:

Ὅλο τὸ χωριὸ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ σχηματίζει κύκλο κάπως μακριά. Βγαίνουν τὰ γεροδεμένα παλληκάρια τοῦ χωριοῦ, καθὼς καὶ ὅσοι ἄντρες θέλουν «σ' ὅσους τ ὀλέει ἡ περδικούλα τους», ὅπως λένε χαρακτηριστικὰ στὸ χωριό. Πιάνονται σὲ κύκλο χοροῦ, ὄχι κλειστοῦ καὶ ἔτσι ὥστε ὁ πρῶτος μὲ τὸν τελευταῖο νὰ βρίσκονται κάπως μακριά. 'Ο πρῶτος τοῦ χοροῦ λέγεται «ἀφέντης». 'Ο τελευταῖος «Βαλμὰς» (φύλακας ἀλόγων). Οἱ ἄλλοι τοῦ χοροῦ εἶναι τ' ἄλογα. 'Ο 'Αφέντης κρατᾶ κλίτσα ἢ σκόπι στὸ χέρι καὶ τόχει ψηλὰ σηκωμένο ἑτοιμος νὰ δείρει. 'Ο Βαλμὰς τελευταῖος κάθεται φοβισμένος καὶ κακομοίρης. Πιάνονται ὅλοι μὲ τὰ χέρια γερά.

Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ χοροῦ εἶναι νὰ ρίξει ὁ Ἀφέντης τὸ Βαλμὰ στὴ φωτιὰ ἢ νὰ πέσει ἄλλος ὁποιοσδήποτε στὴ θρακιὰ τῆς φωτιᾶς καὶ νὰ γελάσουν ὅλοι. Τὸ ἂν κάψει ροῦχα κάποιος ἀπὸ τὸ χορὸ ἢ πάθει ἐγκαύματα δὲν ἔχει σημασία. Γιατὶ ἐθελοντικὰ μπαίνουν στὸ χορὸ τοῦ Βαλμᾶ.

Λέγει ἀπαγγελτὰ ὁ Ἀφέντης καὶ τοῦ ἀπαντᾶ πάλι ἀπαγγελτὰ ὁ Βαλμάς:

ΑΦΕΝΤΗΣ: Βαλμά, Βαλμά!

ΒΑΛΜΑΣ: Οὐρίστι, ἀφέντ' σκατοφαγά!...

ΑΦΕΝΤΗΣ: Ποῦ τἄχεις τ' ἄλογα, ὀρέ!...

ΒΑΛΜΑΣ: Τἄχω πέρα στὸ χαλιά!

ΑΦΕΝΤΗΣ: Καὶ τί τρῶν' στὸ χαλιά, ὀρέ!

ΒΑΛΜΑΣ: Τρῶν' χαλιά!...

ΑΦΕΝΤΗΣ: Καὶ σὺ ποῦ ἤσουν!...

ΒΑΛΜΑΣ: Στὴ δική σ' τ' γριά!

ΑΦΕΝΤΗΣ: Μαζὶ τὴν ἔχουμε τ' γριά μ'!...

ΒΑΛΜΑΣ: Μαζὶ καὶ μοναχό σ'!...

Ἀμέσως μὲ τὸ τέλειωμα τοῦ στίχου κάνει τὸν ὀργισμένο ὁ Ἀφέντης φωνάζει, φοβερίζει καὶ ὁρμᾶ νὰ δείρει τὸ Βαλμὰ μὲ τὸ ἐλεύθερο χέρι στὸ ὁποῖο κρατᾶ τὴν κλίτσα. Κινεῖται ὅλος ὁ κύκλος κατὰ πὼς τὸν πάει ὁ πρῶτος. Πηδοῦν, τραβοῦν, στριφογυρίζουν, οὐρλιάζουν, καὶ ἔρχονται πάντα δαιμονικὰ καὶ ὁρμητικὰ γύρα. Ὁ Βαλμὰς τελευταῖος πάντα φυλάγεται. Μὰ καὶ ὅλοι φυλάγονται νὰ μὴ πέσουν στὴ φωτιὰ ἢ νὰ κόψουν τὸν χορό. Μόλις πέσει ὁ Βαλμὰς ἢ κάποιος ἄλλος στὴ φωτιὰ ἢ κοπεῖ ὁ χορός, δηλ. λυθοῦν τὰ χέρια σταματοῦν, ξαναπιάνονται καὶ ἀρχίζουν πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ Βαλμὰς καὶ ὁ Ἀφέντης μπορεῖ νὰ ἀλλάξουν μὲ ἄλλους ἢ νὰ μείνουν οἱ ἴδιοι. Ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἴδιο ἀρκετὲς φορὲς καὶ ἀφοῦ συνήθως πέσει κάποιος στὴ θρακιὰ στὴν «προύσια του Πυρμπυλάτου», ὅπως λένε. Ὅποιος πέσει στὴ φωτιὰ μένει σὰν ἀντικείμενο κοροϊδίας γιὰ ὅλη τὴ χρονιά.

Μετὰ τὸ Βαλμά, «τρίβουν τὸ πιπέρι».

Ὁ ἴδιος σχεδὸν χορός. Τραγουδοῦν ὅλοι, ἐνῶ μπροστά, στὸ καγκέλι μπαίνει ἕνας γεροδεμένος νέος.

«Πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι οἱ διαόλοι καλοέροι.

Μὲ τὸ γόνα τρίψτετο, τρίψτετο ξετρίψτετο».

Μὲ τὸ δεύτερο στίχο κάθονται ὅλοι κάτω καὶ κάνουν πὼς τρίβουν μὲ τὸ γόνα χωρὶς νὰ λύσουν τὰ χέρια τους.

Ὕστερα ὁ πρῶτος ἢ μερικοὶ πρῶτοι λένε:

«Σπκωθεῖτε παλληκάρια μὲ σπαθιὰ καὶ μὲ χαντζάρια».

Μὲ τὸ τέλειωμα τοῦ στίχου σηκώνονται ὅλοι ὁρμητικὰ χωρὶς νὰ λύσουν τὸ χορὸ καὶ ἔρχονται γύρω στὴ θρακιά, πηδοῦν πάνω, πάντα κατὰ πὼς τοὺς ὁδηγεῖ ὁ πρῶτος κλπ. ὅπως εἴπαμε καὶ στὸ Βαλμά. Μόλις κοπεῖ ὁ χορὸς ἢ πέσει κάποιος σὴ φωτιὰ σταματοῦν καὶ τραγουδοῦν δεύτερο στίχο: Π.χ. μὲ τὴ φτέρνα τρίψτετο κλπ. ἀλλάζοντας κάθε φορὰ δηλ. τὸ μέλος τοῦ σώματος μὲ τὸ ὁποῖο «τρίβουν». Κάθε φορὰ ἐπαναλαμβάνουν τὸν δεύτερο στίχο «Σηκωθεῖτε παλληκάρια κλπ.» καὶ κάνουν τὰ ἴδια ὅπως παραπάνω εἴπαμε.

«Τρίβουν τὸ πιπέρι» ἀρκετὴ ὥρα, ἐνῶ ἡ φωτιὰ διαλύεται σχεδὸν ἀπὸ τὸ ποδοπάτημα. Καὶ πάλι ὅποιον ρίξουν στὴ φωτιὰ τὸν περιπαίζουν μετὰ ὅλοι.

Τελειώνουν μετά. Εὔχονται: «Καλὴ Σαρακοστή», «Καὶ τοῦ Χρόνου», καὶ γυρίζουν στὰ σπίτια τους.

Τὰ ἔθιμα τῆς ἀποκριᾶς ποὺ περιγράψαμε εἶναι ἀπὸ τὸ Κρυφοβό. Συνεχίζονται καὶ σήμερα ἀκόμη. Γράφτηκαν ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες τοῦ συλλογέα. «Τὸ Βαλμὰ» τὸν παίζουν καὶ σ' ἄλλα χωριά.

2. Η ΚΑΘΑΡΟΒΔΟΜΑΔΑ (ΠΡΩΤΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΤΗΣ Μ. ΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ)

Τὴν πρώτη ἑβδομάδα τῆς Μ. Σαρακοστῆς τὴ λένε στὰ χωριά: «Καθαροβδομάδα». Τὶς τρεῖς πρῶτες μέρες τῆς Καθαροβδομάδας τὶς λένε «Τρίμερο». «Τὸ τρίμερο» οἱ παλιοὶ (πρὶν ἀπὸ τὸ Σαράντα) δὲν ἔβαναν τίποτε στὸ στόμα, ὅπως μὲ πληροφόρησε ἡ Μ. Σκανδάλη ἀπὸ Κρυφοβὸ καθὼς καὶ ἡ Ν. Μπότσαρη ἀπὸ Κουκλέσι. Οὔτε ξερὸ ψωμί. Μόνο νερὸ ἔπιναν. Σήμερα τὸ τρίμερο κρατᾶνε ὅλοι σχεδὸν κι ἀπὸ λάδι.

Οἱ νοικοκυρὲς τὸ πρωὶ τῆς Καθαροδευτέρας «καθαρίζουν τὰ ἀγγειὰ ἀπὸ τὰ ἀρτυμένα φαγιά». Τὰ περισσεύματα τὰ πετοῦν στὰ σκυλιά. Δίνουν στὰ παιδιὰ ἀπὸ ἕνα κομμάτι ψωμὶ καὶ φλοῦδες χλωρῶν κρεμμυδιῶν γιὰ νὰ φᾶνε. Καὶ ὅταν θέλουν νὰ τὰ ξεφορτωθοῦν — τὰ μεγάλα παιδιὰ — τοὺς λένε νὰ πᾶνε στὸ πλάγι τοῦ βουνοῦ νὰ βροῦν περδικαῦγα.

Τὰ ζευγάρια τὴν Καθαροβδομάδα «δὲν ἀνταμόνωνται». Ὑπῆρχε καὶ μιὰ συνήθεια ποὺ ἔχει πάψει λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο: Τὰ νιόπαντρα ζευγάρια χώριζαν τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς καὶ ξαναντάμωναν στὸ τέλος τῆς Καθαροβδομάδας. Ἡ νύφη πήγαινε στὴ μάνα της καὶ πήγαινε ὁ γαμπρὸς καὶ τὴν ξανάπαιρνε. (Πληρ. Μ. Σκανδάλη - Κρυφοβό).

Τὴν Καθηρὴ Δευτέρα τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ κάπου-κάπου καὶ ἀγόρια, φτιάνουν τὴν «ἁλμυροκουλούρα».

Ρίχνουν τρεῖς κουταλιὲς ἁλεύρι, τρεῖς ἁλάτι καὶ τρεῖς νερό. Τὰ ἀνακατεύουν καὶ φτιάνουν μιὰ μικρὴ κουλούρα ἄζυμη. Τὴν ψήνουν στὴν πλάκα τοῦ τζακιοῦ (σταχτοκουλούρα) καὶ τὴν κρατοῦν γιὰ τὸ βράδυ. Ἡ νέα, ποὺ θὰ τὴ φάει, κάθεται ὅλη τὴ μέρα νηστική. Μόνο νερὸ πίνει. Τρώει τὴν «ἁλμυροκουλούρα» καὶ κοιμᾶται. "Οποιον δεῖ νὰ τῆς δίνει νερὸ ἐκεῖνον θὰ πάρει γιὰ ἄντρα της. "Η μπορεῖ νὰ δεῖ καὶ ἄλλο ἄτομο τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ, νὰ τῆς δίνει νερό. Τότε σημαίνει πὼς σ' αὐτὸ τὸ σπίτι θὰ μπεῖ νύφη. Μπορεῖ ἀκόμη νὰ δεῖ τὴ βρύση κάποιου χωριοῦ. Τότε σημαίνει πὼς σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ θὰ παντρευτεῖ. "Αν δὲν δεῖ τίποτε, τότε θὰ πεῖ πὼς δὲν θὰ παντρευτεῖ αὐτὴ τὴ χρονιά. (Τὸ ἔθιμο τῆς ἁλμυροκουλούρας συνεχίζεται ἀκόμη).

Τὴν Τετάρτη τῆς Καθαροβδομάδας πήγαιναν στὴν ἐκκλησιὰ μέλι καὶ κράνα «νὰ εὐλογηθοῦν» καὶ τἀπαιρναν πίσω. Τὰ κρατοῦσαν ὡς τὴν Καθαρὴ Τετάρτη τῆς ἄλλης χρονιᾶς. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν σὰ γιατρικὸ γιὰ ἄρρωστο ἄνθρωπο ἢ ζῶο. (Τὴν πληροφ. γιὰ τὴ συνήθεια ἔχουμε ἀπὸ Ν. Μπότσαρη - Κοκλέσι καὶ Μ. Σκανδάλη - Κρυφοβό. Τὸ ἔθιμο ἔπαψε πρὶν ἀπὸ τὸν Πόλεμο τοῦ Σαράντα).

3. ΤΑ ΨΥΧΟΣΑΒΒΑΤΑ

Τὰ τρία Ψυχοσάββατα, τῆς Κρεατινῆς, τῆς Τυρινῆς καὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, τὰ λένε «τὰ τρία καλὰ Σαββάτα». Οἱ γυναῖκες κρατοῦν ἀπόλυτη ἀργία. Δὲν πιάνουν τίποτε στὰ χέρια, οὔτε πλέξιμο οὔτε κέντημα. Λέγεται καὶ ἡ παροιμία στὰ χωριά: «Ἀνάθεμά τον, ποιὸς δούλευε τὰ τρία καλὰ Σαββάτα, Κρεατινῆς καὶ Τυρινῆς καὶ τ' "Αϊ Θοδώρου».

Τὰ Ψυχοσάββατα πηγαίνουν στάρι βρασμένο στὴν ἐκκλησιά, γιὰ «τ'ς ψ'χές». Σὲ κάθε πιάτο ἢ σαγάνι ἀνάβουν ἀπὸ ἕνα κερί, «τὸ ψυχοκέρι», ποὺ τὸ λένε. Τὸ κερὶ αὐτὸ ἀρκετὲς γυναῖκες τὸ φτιάνουν ὅπως παλιά, ἀπὸ γνήσιο κερὶ μέλισσας. Ἐπειδὴ τὸ κάνουν μακρὺ τὸ τυλίγουν στὸ κάτω μέρος (σπειρὰλ) καὶ καθὼς καίγεται λίγο λίγο τὸ ξετυλίγουν νὰ φτάσει σ' ὅλο τὸ διάστημα ποὺ διαβάζει ὁ παπὰς τὸ «ψυχοχάρτι». Τὸ ψυχοκέρι αὐτὸ ὅταν τὸ φτιάνει κάθε γυναίκα στὸ σπίτι «ἀναβάνει τὶς ψυχές». Δηλ. στρίβοντας μὲ τὶς παλάμες λέει: «Καὶ γιὰ τ' μα-

καρίτσα τ' μάνα μ', καὶ γιὰ τὸν πατέρα μ' τὸν μακαρίτ', κλπ.». Τὶς ψυχὲς «ἀναβάνουν» παρόμοια καὶ ὅταν φτιάνουν «ψυχοκέρι» γιὰ τὰ μνημόσυνα.

Στὸ τέλος μοιράζουν τὸ στάρι ὄχι μόνο στὸ ἐκκλησίασμα μὰ καὶ σ' ὅποιον βροῦν στὸ δρόμο. Εὐχὲς ποὺ λέγονται: «Θιὸ σχωρέστους». «Ὁ Θεὸς νὰ τ'ς μακαρίσ'». «Ἄει, ἂς πάρω δυὸ κλωνιά, θιὸ σχωρέστ'ς». (Τὰ ἔθιμα συνεχίζονται).

Ἀπὸ τὴ Νάστω Μπότσαρη, γριὰ Κουκλεσίου, ἔχουμε καὶ τὴν ἑξῆς εἴδηση: Οἱ παλιοί, τὰ ψυχοσάββατα πήγαιναν καὶ «μπουκουβάλα» (τριμμένο ψωμὶ καὶ λάδι) στὴν ἐκκλησία. Στὸ τέλος τὴ μοίραζαν. (Τὸ ἔθιμο ἔπαψε πρὶν ἀπὸ τὸν Πόλεμό). Γιὰ τὸ ψυχοσάββατο Ἁγίων Θεοδώρων γράφουμε περισσότερα παρακάτω.

4. ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ

«Τ' Ἁϊ-Θοδώρ'», πηγαίνουν στάρι, ἕνα πιάτο ἢ σαγάνι, στὴν ἐκκλησιά, ὅλα τὰ σπίτια, «γιὰ τ'ς ψ'χές». Εἶναι τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ Τρία Ψυχοσάββατα. Στάρι πηγαίνουν κι ὅσες οἰκογένειες ἔχουν Θόδωρο ἢ Θοδώρα, ποὺ γιορτάζει. Τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια συνεχίζουν καὶ σήμερα τὸ ἔθιμο νὰ βάζουν «στάρι ἀπὸ τ' Ἁϊ-Θοδώρ'», γιὰ νὰ δοῦν ποιὸν θὰ πάρουν ἄντρα, ὅπως τὴν Καθαροδευτέρα. Ἡ νέα πηγαίνει τὸ δικό της στάρι στὴν ἐκκλησιά. Ἐκεῖ παίρνει ἀπὸ ἄλλα τρία πιάτα στάρι, λίγα σπειράκια. Τὸ φέρνει στὸ σπίτι «ἄκραιντο», δηλ. χωρὶς νὰ μιλήσει σὲ κανέναν στὸ δρόμο. Ἂν ἡ νέα δὲν μπορέσει νὰ πάρει ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, παίρνει καὶ ἀπ' ἔξω ὅταν τὸ μοιράζουν στὸ τέλος τῆς ἐκκλησίας. Κατὰ προτίμηση ὅμως τώρα ἀπὸ «Θοδωράδες ἢ Θοδῶρες». Τὴν προτίμηση αὐτὴ νὰ παίρνουν ἀπὸ πιάτα ποὺ ἔχουν γιορτάσι, τὴν ἔχουν τὰ κορίτσια καὶ ὅταν παίρνουν τὸ σιτάρι κι ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Τὰ λίγα, λοιπόν, αὐτὰ σπειράκια σταριοῦ ποὺ «κλέβουν», ὅπως λένε τὰ κορίτσια μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, τὸ βράδυ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι. Μὲ ὅποιον δοῦν πὼς θερίζουν αὐτὸν τὰ πάρουν. Ἀκόμη μπορεῖ νὰ δοῦν κάτι παραπλήσιο. Π.χ. ὅτι θερίζουν στὸ τάδε χωριό, ὅτι στοῦ τάδε τὰ χωράφια, κλπ. Τότε «θὰ πᾶνε κατὰ κεῖ», ὅπως λένε.

Φράσεις σχετικὲς μὲ τὸ ἔθιμο: «Νὰ κλέψω τὸ στάρ' τ' «Ἁϊ-Θοδώρ', γιὰ νὰ δῶ ποιὸν θὰ πάρω». «Ἔκλεψε τὸ στάρ' τ' Ἁϊ-Θοδώρ' νὰ δεῖ ποιὸν θὰ πάρει». Τονίζουμε πὼς πρέπει νὰ μὴ τὴν καταλάβει κανένας τὴ νέα, «ποὺ κλέβ' στάρ' τ' Ἁϊ-Θοδώρ'» καὶ μάλιστα νὰ εἶναι «ἄκραιντο» γιὰ νὰ δεῖ πραγματικά, «γιὰ νὰ πιάσει», ὅπως λένε. (Τὸ ἔθιμο συνεχίζεται καὶ σήμερα στὰ χωριά).

Ἀπὸ τὸν Κων)νο Τσιάπα, γέροντα Κρυφοβοῦ, ἔχουμε καὶ τὴν ἑξῆς πληροφορία γιὰ κάποια παλιὰ συνήθεια, ποὺ ὅπως θυμᾶται ὁ γέροντας τὴν παρατηροῦσαν, στὰ παιδικά του χρόνια στὰ 1910 περίπου. «Ἂν τὴν μέρα τ' Ἁϊ-Θοδώρ' εἶναι φτήνια στὸ παζάρι, θὰ εἶναι ὅλη τὴ χρονιά.

5. ΑΛΛΑ ΕΘΙΜΑ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΣΑΡΑΚΟΣΤΗ

Γιὰ τὴ δήλωση τῆς νηστείας λένε: «Σαρακοστεύουμε». «Νὰ σαρακοστέψουμε». Καὶ «Σαρακοστιανὰ φαγιά». Καθὼς καὶ ἄλλες παρόμοιες. Οἱ γριὲς «σαρακοστεύουν» καὶ τὶς 50 μέρες. Τὶς Τετάρτες καὶ Παρασκευὲς τῆς Σαρακοστῆς δὲν τρῶνε καὶ λαδερά. Ἀναφέρουμε καὶ τὴ χαρακτηριστικὴ φράση ποὺ λέγεται: «Τί λές! Τετάρτ' καὶ Σαρακοστὴ καὶ νὰ ἀρτ'θῶ!» (Τὰ ἔθιμα τοῦτα παραμένουν ὄχι ὅμως γιὰ τὸ σύνολο τῶν χωρικῶν).

6. ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΠΡΟΣΚΥΝΗΣΕΩΣ

«Τὸ Μεσοσαράκουστο, τοῦ Σταυροῦ δὲν ἀρταίνονται καὶ ἀπὸ λαδερά». Οἱ γριές, πρὶν ἀπὸ τὸν Πόλεμο περίπου, δὲν ἔτρωγαν τίποτε. Μόνο νερὸ ἔπιναν. Παρουσιάζουμε καὶ ἕνα ἄλλο ἔθιμο τοῦ Μεσοσαράκουστου, ποὺ ἔχει παραμεληθεῖ τώρα καὶ κάπου κάπου μόνο γίνεται: Ἔπαιρναν ἀπὸ «τὸ Σταυρὸ» ἕνα κλωνάκι βασιλικό. Τὄφερναν στὸ σπίτι καὶ τὄβαζαν στὸ εἰκόνισμα. Στὰ παιδικά μου χρόνια — 1950 περίπου — τὸ θυμᾶμαι καὶ ὁ ἴδιος.

7. Η ΠΡΩΤΗ ΤΟΥ ΜΑΡΤΗ

Πολλὰ λατρευτικὰ ἔθιμα εἶναι συνδεμένα μὲ τὴν Πρώτη τοῦ Μάρτη καθὼς καὶ μὲ ἄλλες του μέρες. Τὰ περιγράφουμε ὅπως συνηθίζονται στὸ Κρυφοβὸ καὶ Κούκλέσι. Ὅμως ὅλα σχεδὸν διατηροῦνται καὶ στ' ἄλλα γύρω χωριά. Καὶ τὸ σπουδαῖο εἶναι πὼς ὅλα σχεδὸν διατηροῦνται ὡς σήμερα μὲ τὴν παλιὰ παραδοσιακή τους αὐστηρότητα.

Ἀπὸ τὴν παραμονὴ ἑτοιμάζεται τὸ «Μαρτίτσι». Ἕνα σχοινάκι ἢ λεπτὴ πλεξούδα ποὺ γίνεται μὲ στρίψιμο ἢ πλέξιμο 2—3 χρωματιστῶν μάλλινων κλωστῶν. Τὰ συνηθισμένα χρώματα εἶναι κόκκινο καὶ ἄσπρο.

Τὰ κορίτσια βάζουν ὅλα «μαρτίτσι», μικρὰ καὶ μεγάλα, στὸ ἕνα ἢ καὶ στὰ δυὸ χέρια. Τὰ ἀγόρια τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐπίσης βάζουν. Τὸ Μαρτίτσι τὸ βάζουν «γιὰ νὰ μὴ μαυρίσουν», «νὰ μὴ τοὺς πιάσει ὁ Μάρτης», ὅπως λένε. Ὅσοι δὲ βάζουν «τοὺς πιάνει ὁ Μάρτης» καὶ τότε: «πανιάζει» τὸ πρόσωπό τους· «λειχηνιάζει» (βγάζει λειχῆνες)· «ἁρπάζει» τὸ πρόσωπό τους (ἐρυθριάζει ἀπότομα). Ἀκόμη γιὰ νὰ μὴ «μπρουτσιάσουν» (εἶδος στοματίτιδας) καὶ νὰ μὴ «σπυριάσουν», (νὰ βγάλουν σπυριά).

Τὰ κορίτσια καὶ τὰ παιδιὰ δένουν Μαρτίτσια καὶ στὰ πόδια τους. Ἀκόμη τὰ κορίτσια δένουν χρωματιστὰ Μαρτίτσια καὶ στὶς κοτσίδες τῶν μαλλιῶν τους.

Στὰ νήπια τὸ Μαρτίτσι τὸ περνοῦν γύρω στὸ λαιμό τους, κρεμνώντας καὶ μιὰ τρύπια δεκαρούλα μ' αὐτό.

Μαρτίτσια δένουν καὶ οἱ μεγάλες γυναῖκες ἀκόμα, ὅπως τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια.

Οἱ ἄντρες τὸ Μαρτίτσι τὸ δένουν στὸ λουρί τους.

Τόσο οἱ ἄντρες ὅσο καὶ οἱ παντρεμένες γυναῖκες δὲν δίνουν καὶ μεγάλη σημασία σήμερα στὸ Μαρτίτσι, γι' αὐτὸ πολλοὶ δὲν τὸ βάζουν. Τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια ὅμως καὶ τὰ παιδιὰ διατηροῦν τὸ ἔθιμο μὲ μεγάλη αὐστηρότητα.

Τὸ Μαρτίτσι στὸ τέλος τοῦ Μάρτη, κάθε ἄτομο τὸ πετᾶ σὲ καμιὰ «μουρτζιὰ» (θάμνος ἀγκαθωτός), νὰ τὸ πάρουν τὰ πουλάκια γιὰ τὴ φωλιά τους.

Ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτομαρτιᾶς, κρεμοῦν «μπότσκες» (οὐργινεία ἢ παραθαλάσσια) στὰ σπίτι, στὰ κλαριά, στὰ μαντριά, γιὰ νὰ βρεθοῦν τὴν Πρώτη τοῦ Μάρτη, μ' αὐτές. Σκοπὸς εἶναι «νὰ γίνουν ἀθάνατα», γιατὶ «οἱ μπότσκες» εἶναι μὲ ἀθάνατο νερὸ ποτισμένες. (Κοίτταξε παράδοση σχετικὴ στὴ Στοιχειολοτρεία Ι, ΙΑ, 2). (Τὸ ἔθιμο ἀπὸ τὸ Κουκλέσι, ὅπου διατηρεῖται ἀπὸ μερικοὺς κτηνοτρόφους ἀκόμη καὶ σήμερα).

Οἱ τζιοπαναραῖοι τὴν Πρωτομαρτιὰ κρεμοῦν γαλατσίδες (εὐφόρβιο κυπαρισσίας), γιὰ νὰ κατεβάσουν τὰ γιδοπρόβατα πολὺ γάλα. (Πληρ. Δημ. Ἀθανασόπουλου, κτηνοτρόφου ἀπὸ Κουκλέσι. Ἡ συνήθεια διατηρεῖται ἀπὸ λίγους).

Τὴν πρώτη τοῦ Μάρτη δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν στὸ σπίτι «κρεμάδες». Θὰ πρέπει νὰ τὶς ἔχουν «στουμπίσει» τὸ ἀργότερο ὡς τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαρτιᾶς. Στὰ χωριά, τὸν καιρὸ τῆς συγκομιδῆς ξεχωρίζουν καλαμπόκια καλὰ καὶ

τὰ κάνουν κρεμάδες δένοντάς τα μὲ μερικὰ φύλλα τοῦ σταχυοῦ τους, ποὺ τοὺς τὰ ἀφήνουν ἐπὶ τοῦτο. Τὶς κρεμάδες αὐτὲς τὶς κρεμοῦν στὶς γρεντιὲς τῶν ἀταβάνωτων σπιτιῶν ἢ σὲ ἄλλα ὑπόστεγα. Τὶς κρατοῦν γιὰ σπόρο τῆς χρονιᾶς. Αὐτὲς λοιπὸν τὶς κρεμάδες ποὺ εἶναι ὁ σπόρος, δὲν πρέπει νὰ τὶς βρεῖ «ἀστούμπιστες» (ἀξεκόκιαστες) ἡ Πρωτομαρτιά, «γιατὶ παίρ' χρῶμα ὁ σπόρος». Δηλ. ἂν ἔχει ὁ χωρικὸς κίτρινο καὶ ἄσπρο σπόρο κρατημένο σὲ κρεμάδες, τότε ὁ ἄσπρος θὰ κιτρνίσει ἂν τὸν βρεῖ ἡ Πρωτομαρτιά. Ἀκόμη ἂν τύχει καὶ κανένα κόκκινο στάχυ καλαμποκιοῦ ἀνάμεσα στ' ἄλλα τότε θὰ κοκκινίσουν ὅλα. (Πληροφ. ἀπὸ Κρυφοβό, Μαρ. Σιούτη. Ἡ συνήθεια παρεμελήθηκε μετὰ τὸ 1960, ποὺ ἔχουν πάψει νὰ καλλιεργοῦν τὸν ἀραβόσιτο ἐντατικά).

Τὶς τρεῖς πρῶτες μέρες τοῦ Μάρτη εἶναι Δρίμες γιὰ τὰ ξύλα. Γι' αὐτὸ οἱ χωρικοὶ δὲν μπαίνουν σὲ ἀμπέλι νὰ σκάψουν ἢ νὰ κλαδέψουν, γιατὶ σὰν χτυπήσουν κλῆμα μὲ τὸ δικέλι ἢ κόψουν βέργα μὲ τὸ κλαδευτήρι, ξηραίνεται ὅλο. Ἀκόμα δὲν κόβουν ἢ κλαδεύουν κλαριά, γιατὶ ξεραίνονται. Λέγεται καὶ ἡ σχετικὴ παροιμία: «Ἀπὸ Μαρτιοῦ τὰ ξύλα κι ἀπ' Αὐγούστου τὰ πανιά». Ἂν κανεὶς χωρικὸς θέλει νὰ δουλέψει τὶς μέρες ποὺ εἶναι οἱ Δρίμες τοῦ Μάρτη, πρέπει νὰ «βάλει κλαδευτήρι ἢ δικέλι», πρὶν ἀπὸ τὴν Πρωτομαρτιά. Δηλ. νὰ ἀρχίσει τὴ δουλειὰ πρὶν μπεῖ ὁ Μάρτης. Τότε δὲν ὑπάρχει κίνδυνος ἀπὸ τὶς Δρίμες.

Δρίμες ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τρεῖς πρῶτες μέρες φυλᾶνε καὶ ἀπὸ τὶς 13—16 καθὼς καὶ τὶς τρεῖς τελευταῖες μέρες.

Στὶς Δρίμες δὲν πλένουν τὰ ροῦχα γιατὶ «κόβονται». Ἀκόμη ὑπάρχει καὶ ἡ ἑξῆς συνήθεια κατὰ τὶς Δρίμες: «Βάζουν γριές». Σὲ κάθε μιὰ μέρα βάζουν ἀπὸ μιὰ γριά, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ γεροντότερη. Καί, ἀνάλογα μὲ τὰ «χούγια» τῆς γριᾶς θὰ εἶναι, λένε, καὶ ἡ μέρα. Π.χ. ἂν κάνει καλὴ μέρα, λένε, πὼς ἡ γριὰ ἔχει καλὰ γούγια. Ἂν εἶναι κακὴ μέρα, ἡ γριὰ εἶναι «ζαβὴ» (ἀνάποδη). (Πληρ. ἀπὸ προσωπ. ἐμπειρίες καὶ ἀπὸ τὶς γριές: Μαρ. Σιούτη - Κρυφοβὸ καὶ Νάστω Μπότσαρη - Κουκλέσι. Παρότι παραμέλησαν τὰ ἀμπέλια, τὶς Δρίμες τὶς προσέχουν σήμερα γέροι καὶ γριές).

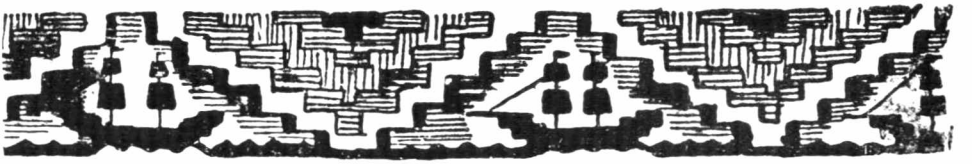

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΛΑΖΑΝΗ
Συνταξιούχου Δημ)λου

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΚΑΤΣΑΝΟΧΩΡΙΩΝ*

2.— Τοπωνύμια τοῦ χωρίου Καλέντζι(ον)

Τὸ Καλέντζι εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χωριὰ τῆς ὁμάδος τῶν Κατσανοχωρίων καὶ βρίσκεται στὸ ΝΑ ἄκρο τῶν χωριῶν αὐτῶν σὲ ὑψόμετρο 720 μ. Ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματός του εἶναι ἄγνωστη. Στὴν ἀρχὴ εἶχε καταταγεῖ στὰ Σλαυϊκῆς προελεύσεως ὀνόματα, ἀλλὰ κατόπιν ἐγκαταλείφθηκε αὐτὴ ἡ ἐκδοχὴ γιατὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τοπωνυμίων δέχτηκε σὰν ἐπίσημο ὄνομα τό: ΚΑΛΕΝΤΖΙΟΝ.

Τὸ πῶς δημιουργήθηκε τὸ χωριὸ εἶναι ἐπίσης ἄγνωστο γιατὶ κανένας θρύλος δὲ σώζεται ποὺ νὰ στηρίζει τὸ λόγο καὶ τὸν τρόπο τῆς δημιουργίας του.

Ὁ Πουκιεβίλ (τ. Ι, σελ. 335) ἀναφέρει χωριὸ Καλέντζι στὴν περιοχὴ τῆς Δρυϊνουπόλεως Β. Ἠπείρου. Ἐπίσης στὰ ΗΠ. ΧΡΟΝΙΚΑ 1934, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως διέθεσε μεταξὺ ἄλλων χωριῶν τῆς περιφερείας του καὶ στὸ χωριὸ Καλέντζι γρόσια 1000 γιὰ τὴν ἀνέγερση ἐκ θεμελίων θολωτῆς ἐκκλησίας. Νὰ εἶναι τὸ Καλέντζι τοῦτο δημιούργημα ἀποίκων ἐκείνου (ὅπως εἶναι δεκτὸ ὅτι τὸ Καλέντζι Ἀχαΐας εἶναι δημιούργημα τοῦ Καλεντζίου Κατσανοχωρίων); Τίποτε δὲν μποροῦμε νὰ εἰποῦμε μὲ βεβαιότητα ἂν δὲν γίνει ἐπιστημονικὴ κι ἐπισταμένη ἔρευνα. Μέχρι τότε δεχόμαστε τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ σὰ δεδομένο ἄνωθεν. Θὰ ἦταν παράλειψη ἂν δὲν ἀναφέραμε ἐδῶ καὶ μιὰ ἑρμηνεία σχετικὴ μὲ τὴν ὀνομασία τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἔδινε ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποβιώσας χωριανὸς Δημήτριος Λογοθέτης, ἄριστος γνώστης τῆ τουρκικῆς γλώσσας καὶ γραφῆς καὶ μάλιστα κατὰ τὸ Ἀραβικὸ σύστημα. Ὁ Λογοθέτης λοιπόν, ἤθελε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ Τουρκικό: Καλὲ - Τζίκ. Ἡ λέξη Καλὲ σημαίνει κάστρο καὶ ἡ κατάληξη Τζὶκ εἶναι ὑποκοριστικό, ὁπότε ἐξηγεῖται: Καστράκι ἢ Μικρὸ Κάστρο. Οἱ μεταγενέστεροι, κατὰ τὸν Λογοθέτη πάντοτε, τὴν κατάληξη τζὶκ μετέτρεψαν στὴν ὑποκοριστικὴ ι ο ν κι ἔγινε Καλέντζιον. Ἡ ἑρμηνεία τοῦ Λογοθέτη, εἶναι πιθανόν, ἐγγύτερα πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ πλησίον στὸ χωριό, ὑπάρχει μικρὸ Πελασγικὸ κάστρο. Ἂν μάλιστα δεχτοῦμε ὅτι ἡ παλειότερη θέση τοῦ χωριοῦ ἦταν κοντὰ στὸ Κάστρο ὅπου σώζονται ἐμφανῆ σημεῖα οἰκισμοῦ, τότε τὸ δίκιο βρίσκεται σ᾽ αὐτὴ τὴν ἄποψη.

Τὸ Καλέντζι — στὰ γύρω χωριὰ ἐκφέρεται καὶ σὲ θηλυκὸ γένος: ἡ Καλέντζ — συνορεύει μὲ πολλὲς Κοινότητες καὶ συνοικισμούς, ὅπως Α μὲ Ραφταναίους μὲ φυσικὸ ὅριο τὸν ποταμὸ Ἄραχθο, Δ μὲ Πλαίσια, Β, ΒΑ καὶ ΒΔ μὲ τὴν Κοινότητα Φορτωσίου καὶ εἰδικὰ μὲ τοὺς συνοικισμοὺς Φορτῶσι, Πάτερο καὶ Νίστορα ἀντιστοίχως, ΒΑ δὲ μὲ τὴν Κοινότητα Μονολιθίου, Ν καὶ ΝΔ μὲ τὶς Κοινότητες Πλατανούσας καὶ Πηγαδίων ἀντιστοίχως. Ἡ κοινοτικὴ ἔκτασή της εἶναι τεράστια καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ τοπωνύμιά της εἶναι κι αὐτὰ πολυάριθμα.

Στὴν προσπάθεια τοῦ Γυμνασιάρχου κ. Στεργιοπούλου νὰ καταγράψει ὅλα τὰ Ἠπειρωτικὰ τοπωνύμια τὸ 1934, δὲ βρέθηκε ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος γιατὶ τὰ κατέγραψε ὁ τότε Δ)ντὴς τοῦ Σχολαρχείου ἀείμνηστος Σχολάρχης Αὐγουστῖνος Παγκρατίδης ποὺ καὶ ξένος ἦταν καὶ σὰν Μικρασιάτης ποὺ ἦταν, ὅσα κατέγραψε, τοὺς

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 443.

ἔδωσε προσφυγικὴ προφορά, μὲ συνέπεια νὰ μὴ εἶναι δυνατὸ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἄρτια ἡ ἐργασία ἐκείνη.

Ἀπὸ τὴ δική μας πλευρά, προσπαθήσαμε ν' ἀποδώσουμε τὸ μέγιστο δυνατό, χωρὶς νὰ εἴμαστε ἀπόλυτα βέβαιοι ἂν καὶ πάλι δὲν κάναμε σοβαρὲς παραλείψεις, γιατὶ οἱ πολιότεροι ποὺ ἤξευραν περισσότερα χάθηκαν. Μὲ τὶς ἐπιφυλάξεις αὐτές, ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ διατηρεῖ καθένας ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ παραδώσει μιὰ τέλεια ἐργασία, παραδίνομε σήμερα στὴ διάθεση καὶ κρίση τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνητῶν καὶ μελετητῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ πλατύτερου κοινοῦ, τὰ τοπωνύμια τοῦ χωριοῦ Καλέντζι, ὅπως μπορέσαμε νὰ τὰ βροῦμε καὶ νὰ τὰ καταγράψουμε:

Ἀγκάθια (τά) : Στ' Ἀγκάθια. Τοποθεσία μὲ χωράφια ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Ἀγοραστὴ (ἡ) : Σν' Ἀγοραστή. Τοποθεσία μὲ ἀγροὺς Ν τοῦ χωριοῦ στὸν κάμπο.

Ἀγροκέρασος (ὁ) : Στοὺν Ἀγρουκέρασου. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ ποὺ ὀνομάστηκε ἔτσι γιατὶ ὑπῆρχε ἐδῶ ἐντυπωσιακὰ μεγάλος ἀγροκέρασος (ἄγρια κερασιά).

Ἀετοφωλιὲς (οἱ) : Σ' τσ' Ἀητουφουλιές. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ στὸ Ξεροβούνι, ὅπου ἄλλοτε ἦταν φωλιὲς ἀετῶν.

Ἁγ - Ἀνάργυροι (οἱ) : Σ' τσ' ἁγ - Ἀνάργυρ'ς. Παρεκκλήσι ΒΔ τοῦ χωριοῦ.

Ἁγ - Βασίλης (ὁ) : Παρεκκλήσι Δ τοῦ χωριοῦ.

Ἁγ - Γιώργ'ς (ὁ) : Οὐ Ἁγιώρ'ς. Παρακκλήσι Δ τῆς κεντρικῆς Ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ.

Ἁγ - Κόλας (ὁ) : Στοὺν ἌγηΚόλα. α) Παρεκκλήσι στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ὅπου ναΐδριο τοῦ Ἅγ. Νικολάου τοῦ ΙΖ (1630) αἰώνα. β) Προσκυνητάρι Α τοῦ χωριοῦ στὸν κακόδρομο ποὺ κατεβαίνομε γιὰ τὴν Κλίφκη, πιθανὸ δημιούργημα κάποιου ποὺ κινδυνεψε στὸ δύσβατο γιὰ τὸ χειμώνα κυρίως μέρος ἐκεῖνο.

Ἁγ - Κωνσταντῖνος (ὁ) : Στοὺν ἌγηΚουσταντίνου. Παρεκκλήσι ΒΑ τοῦ χωριοῦ ψηλὰ σὲ λόφο ποὺ δεσπόζει τοῦ χωριοῦ.

Ἁγ - Λιᾶς (ὁ) : Στοὺν Ἁγλιά. Παρεκκλήσι στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ μέσα στὸ Μεσιὸ Μαχαλά.

Ἁγ - Παντελεήμονας (ὁ) : Ὁ ἁγηΠαντελεήμονας. Παρεκκλήσι Ν τοῦ χωριοῦ στὶς ὑπώρειες τοῦ Ξεροβουνιοῦ.

Ἁγ - Παρασκευὴ (ἡ) : Σν' Ἁγη Πρασκευή. α) Παρεκκλήσι στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ. β) Παρεκκλήσι Α τοῦ χωριοῦ πρὸς τὸ τέλος τοῦ κάμπου.

Ἀθάνους (ἡ) : Σ' Τσ' Ἀθάνους. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Ἀμπέλι (τό) : Στ' Ἀμπέλ'. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ ὅπου ἄλλοτε ἦταν ἀμπέλια. Ὑπάρχουν τέτοιες τοποθεσίες ὅπου ἦταν ἀμπέλια, ποὺ φέρουν καὶ τ' ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτη τους π.χ., Στ' Ἀμπέλ' τ' Πατεροῦ.

Ἀμπέλια (τά) : Στ' Ἀμπέλια. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ ὅπου ἄλλοτε ἦταν ἀμπέλια (ἴδε ἀνωτέρω).

Ἀλαταριὲς (οἱ) : Σ' τσ' Ἀλαταριές. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου οἱ Καλεντζίτες ἔφερναν τὰ ζῶα τους (γιδοπρόβατα) καὶ τὰ ἁλάτιζαν δίνοντάς τους σνάδια (πίτουρα) μὲ ἁλάτι, πρὶν τὰ ἀφήσουν στὴ βοσκή. Ὅμοια τοποθσία, ὑπάρχει καὶ Β τοῦ χωριοῦ μέσα στὴ χαράδρα τῆς Ράδοστας.

Ἀλπότρυπες (οἱ) : Σ' τσ' Ἀλπότρυπες. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ ὅπου ὑπάρχουν πολλὲς τρύπες ποὺ κρύβονται ἀλεπούδες, οἱ ἀλπότρυπες.

Ἁλωνάκι (τό) : Στ' Ἁλωνάκ'. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ ὅπου ἄλλοτε ἦταν μικρὸ ἁλῶνι.

Ἁλών' τ' Ντούρου (τό) : Στ' ἁλών' τ' Ντούρ'. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἄλλοτε ὁ γερο Ντοῦρος διατηροῦσε καὶ ὑποτυπῶδες καφενεῖο σὲ καλύβα.

Ἁλών' τ' Πιάν' (τό) : Τοποθεσία ΒΔ τοῦ χωριοῦ κοντὰ στοὺς Ἅγ. Ἀναργ. ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε ἁλῶνι ποὺ ἀνῆκε σὲ κάποιον Πιάνο.

Ἀμπάρια (τά) : Ἀπὰν καὶ Κάτ' Ἀμπάρια: Γόνιμες ἐκτάσεις ΝΔ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὅποιος σπέρνει εἶναι σὰ νὰ ἔχει σίγουρα τὸν καρπὸ στὸ ἀμπάρι.

Ἄραγμα (τό) : Στ' Ἄραγμα. Τοποθεσία Ν. τοῦ χωριοῦ στὶς πλαγιὲς τοῦ Ξεροβουνιοῦ.

Ἀσβότρυπα (ἡ) : Σν' Ἀσβότρυπα. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ ὅπου κρύβονται πολλοὶ ἀσβοί.

Ἀφεντικὸ (τό) : Στ' Ἀφαντ'κό. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ μὲ θάμνους καὶ βοσκή.

Βαρκὰ (τά) : Στὸ Βαρκὸ - Στὰ Βαρκά. Ἀγροτικὴ τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου τὰ χωράφια νεροκρατοῦν (βαρκίζουν).

Βιτουλ'μάντρ' (τό) : Στοὺ Βιτουλ'μάντρ. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ ὅπου κάποιος κτηνοτρόφος ἐμάντιζε τὰ βιτούλια του (κατσίκια β' ἐξαμήνου).

Βλαχοκαλύβα (ἡ) : Στ' Βλαχοκαλύβα. Θέση Α τοῦ χωριοῦ στὶς Α κλιτύες τοῦ Ξεροβουνιοῦ πρὸς τὸν Ἄραχθο.

Βουζίτσες (οἱ) : Ἡ Β'ζίτσα μ' — σ' τσ' Β'ζίτσις. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ ὅπου ὑπάρχει γήλοφος ποὺ μοιάζει μὲ μαστὸ (βυζί). Ὅσα χωράφια βρίσκονται στὸ γήλοφο καὶ γύρω του λέγονται Βυζίτσες.

Γιαννοπλίσhια (τά) : Στὰ Γιαννοπλίσhια. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ στὸν κάμπο.

Γιοφράκια (τά) : Στὰ Γιουφράκια. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Γιωργοφώτια (τά) : Στὰ Γιωργοφώτια. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Γκέρκια (ἡ) : Στ' Γκέρκια. Τοποθεσία Ν Ατοῦ χωριοῦ ἐπὶ τοῦ Ξεροβουνίου, ὅπου ὑπάρχει ἀστείρευτο πηγάδι μὲ κρύο νερὸ καὶ ἄλλοτε γύρω του ὑπῆρχαν στάνες. (Μέρτζου ΗΠ. ΧΡΟΝ. Ἴσως ἐκ τοῦ Σλαυικοῦ gerica = τόπος ποὺ φυτρώνουν, πολλὰ μανιτάρια ἢ Γκέρκου = χείμαρρος). Ἐπειδὴ ὅμως χείμαρρος δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ κοντὰ πιθανότερη εἶναι ἡ πρώτη ἐκδοχή.

Γκοβόϊσδα (ἡ) : Στ' τσ' Γκοβόϊσδες. Βοσκότοπος ΝΔ τοῦ χωριοῦ στὶς ὑπώρειες τοῦ Ξεροβουνίου καὶ μερικοὶ ἀγροί. Παλιότερα χρησίμευε γιὰ βοϊδολείβαδο γιὰ τὰ ἀροτριόντα ζῶα. Ἐπειδὴ ἡ τοποθεσία κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πλέον ἀνήκει στὴν Κοινότητα Πλαίσιας ἴδε σχετικὰ στὰ τοπωνύμια Πλαίσιας.

Γκορτσhιὰ (ἡ) : Στ' Γκουρτσhιά. Ἀγροτικὴ τοποθεσία στὴ μέση τοῦ Κάτω κάμπου Α τοῦ χωριοῦ.

Γκορτσhιὰ τοῦ Ντούρου (ἡ) : Στ' Γκουρτσhιὰ τ' Ντούρ'. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ στὶς ὑπώρειες τοῦ Ξεροβουνιοῦ ὅπου ὑπάρχει μεγάλη Γκορτσιὰ ποὺ ἀνήκει στὴν οἰκογένεια Ντούρου.

Γκορτσοπούλια (τά) : Στὰ Γκορτσοπούλια: Τοποθεσία μὲ χωράφια Ν τοῦ χωριοῦ.

Γκούλια (τά) : Στὰ Γκούλια. Τοποθεσία μὲ ἀγροὺς Ν τοῦ χωριοῦ.

Γκουρμπινιὰ (ἡ) : Στ' Γκουρμπινιὰ ἢ Σ' τσ' Γκουρμπινιές. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ στὶς ὑπώρειες τοῦ Ξεροβουνιοῦ ὅπου φυτρώνουν ἄφθονα Γκούρμπινα (εἶδος ἀγρίου ἀναρριχόμενου φυτοῦ). Ὅμοια τοποθεσία ὑπάρχει καὶ στὴν περιοχὴ Πλαίσιας.

Γοῦγρες (οἱ) : Σ' τ' Γοῦγρις. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ μὲ ἀγρούς, πολλοὶ τῶν ὁποίων φέρουν τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιοκτητῶν τους π.χ. Σ' τσ' Γοῦγρις τ' Λογοθέτ' κλπ.

Δέμα (τό) : Στοὺ Δέμα. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὑπάρχει τοῖχος πολὺ πλατὺς ποὺ κατασκεύασαν οἱ κάτοικοι κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους γιὰ τὴ συγκράτηση τῶν νερῶν τοῦ κάμπου καὶ τὴ δημιουργία μικρῆς τεχνητῆς λίμνης, τῆς ὁποίας

τὰ νερὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ χρησιμοποιοῦν καὶ σήμερα γιὰ νὰ κινῆται ὁ λίγο παρακάτω ὑδρόμυλος ὁ Κουτσόμυλος (ἴδε λέξη).

Δημιατάδια (τά) : Στὰ Δημιατάδια. Τοποθεσία μὲ ἀγροὺς Ν τοῦ χωριοῦ.

Ἐξαρχέϊκα (τά) : Στὰ Ξαρχέϊκα. Συνοικία τῶν Ἐξαρχαίων στὸν πέρα μαχαλὰ Δ τοῦ χωριοῦ.

Ζώνιος (ὁ) : Στοὺ Ζώνιου. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Καβάκια (τά) : Στὰ Καβάκια. Τοποθεσία μὲ ἀγροὺς Α τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχαν καβάκια (εἶδος λεύκας).

Κάμπος Ἀπάνω καὶ Κάμπος Κάτω: Στοὺς Ἀπὰν κάμπου — στοὺς Κάτ' Κάμπου. Τμήματα τοῦ ἐκτεταμένου λεκανοπεδίου ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὑπάρχουν εὐφορώτατοι ἀγροί.

Καζαντζέϊκα (τά) : Στὰ Καζαντζέϊκα. Οἰκισμὸς ΒΔ τοῦ χωριοῦ στὸ Μεσιὸ μαχαλά.

Κανακαριὲς (οἱ) : Σ' τσ' Κανακαριές. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Καρανικαέϊκα (τά) : Συνοικία τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Καρανικαίων, στὴν Α ἄκρη τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ μαχαλᾶ Κούκλου.

Καρυὰ τ' Γληγόρ' (ἡ) : Σ' Γκαρυὰ τ' Γληγόρ'. Τοποθεσία στὴ ΝΔ παρυφὴ τοῦ χωριοῦ ποὺ ἄλλοτε ἦταν μιὰ πελώρια καρυδιὰ ἑνὸς Γληγόρη Ἀγγέλη.

Καρυὲς (οἱ) : Σ' τσ' Καρυές. Τοποθεσία μὲ ἀγροὺς Α τοῦ χωριοῦ.

Καστρὶ (τό) : Ἀπάνω καὶ Κάτω. Λόφος Α τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἀπολήγει σὲ ἀπότομο βράχο στὸ φρύδι τῆς χαράδρας τοῦ ποταμιοῦ Ἀράχθου, ὅπου ὑπάρχει Πελασγικὸ τεῖχος ἀνεξερεύνητο. Αὐτὸ εἶναι τὸ Ἀπάν' Καστρί. Στὸ Κάτ' Καστρὶ ὑπάρχουν ἐμφανέστατα σημάδια ἐρκετὰ μεγάλου οἰκισμοῦ στοὺς πρόποδες τοῦ τείχους, ποὺ λέγεται ὅτι ἦταν ἀκριτικὸς οἰκισμὸς τοῦ Βασιλέως Τομάρου.

Καταρράχτης (ὁ) : Οὺ Καταρράχτ'τς. Τοποθεσία ΒΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου στὴ συμβολὴ χειμάρρου μὲ τὸν Ἄραχθο καὶ στὸ τέλος βαθειᾶς χαράδρας, ὑπάρχει ἀρκετὰ μεγάλος φυσικὸς καταρράχτης καὶ κοντὰ σ' αὐτὸν ὁ νερόμυλος τῆς Κλίφκης. (Ὅρα λέξη).

Κατσίκια (τά) : Στὰ Κατσίκια. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ στὶς κλιτύες τοῦ Ξεροβουνιοῦ πρὸς τὸ Πλαισίτικο.

Κατσhέϊκα (τά) : Στὰ Κατσhέϊκα. Ὁμάδα σπιτιῶν τῶν Κατσαίων στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ.

Κατσιαρέϊκα (τά) : Στὰ Κατσιαρέϊκα. Ὁμάδα σπιτιῶν τῶν Κατσαραίων Δ τοῦ χωριοῦ στὸν Πέρα μαχαλά.

Καφεζέϊκα (τά) : Ὁμάδα σπιτιῶν τῶν Καφεζαίων Β τοῦ χωριοῦ στὸ Μεσιὸ μαχαλά.

Καψάλα (ἡ) : Σν' Καψάλα. Τοποθεσία μὲ θάμνους Β τοῦ χωριοῦ. Ἡ ὀνομασία πιθανὸν νὰ προῆλθε ἀπὸ παλιὸ κάψιμο τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

Κλείσματα (τά) : Στὰ Κλείσματα. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ καὶ γύρω στὸ κάτω πηγάδι, ὅπου τὰ χωράφια εἶναι κλεισμένα μὲ τοίχους.

Κλίφκη (ἡ) : Θέση στὴν ἀπόληξη Α τοῦ χωριοῦ χαράδρας συμβολῆς χειμάρρου μὲ τὸν Ἄραχθο, ὅπου ἀπὸ μέγα σπήλαιο πηγάζει σχεδὸν ποταμὸς ποὺ χύνεται στὸν Ἄραχθο, σχηματίζοντας τὸν καταρράχτη (ἴδε λέξη) καὶ κινώντας τὸ νερμυλο Κλίφκη. (Κατὰ τὸν Αὐγ. Παγκρατίδη καὶ μᾶλλον αὐθαίρετη παράδοση τὸ ὄνομα Κλίφκη πῆρε γιατὶ οἱ μυλωνάδες τοῦ μύλου ἔκλεβαν τοὺς πελάτες. Τὸ πιθα-

νότερο εἶναι, τὸ τοπωνύμιο νὰ εἶναι ἐνδεικτικὸ τοῦ πολὺ κεκλιμένου ἐδάφους, τοῦ χαραδρώδους: Ἡ Κλίφκ᾽ — Σ᾽ Κλίφκ᾽.

Κλούρια (τά) : Στὰ Κ᾽λούρια. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ στὴν παρυφὴ τοῦ βουνοῦ μὲ κτήματα περιτοιχισμένα. Τέτοια Κλούρια (περιμαντρωμένα κτήματα, ὑπάρχουν σὲ πολλὰ μέρη μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἰδιοκτητῶν τους π.χ. Κλούρ᾽ τ᾽ Δημητροῦ, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἁγ. Παρασκευὴ στὸ Δέμα, Κλούρ᾽ τ᾽ Σταύρου Κουσταντῆ Ν τοῦ χωριοῦ κλπ.

Κόκκινο (τό) : Στοὺ Κόκ᾽νου. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ ἀριστερὰ τοῦ κατερχόμενου πρὸς τὴ χαράδρα τῆς Κλίφκης, ποὺ ἔχει κόκκινο βράχο.

Κοκοτόπια ἢ Κουκοτόπια (τά) : Στὰ Κουκουτόπια ἢ στὰ Κοκοτόπια. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ. Ἄλλοτε ἦταν ἄγονος τόπος μὲ παλιούρια καὶ βάτα. Σήμερα εἶναι ἐκεῖ τὸ Νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ. Κατὰ τὸν Α. Παγκρατίδη ἡ ὀνομασία ὀφείλεται στὸ ὅτι παλαιὰ ζοῦσαν ἐκεῖ κοῦκοι. Σήμερα δὲν βρῆκα στὸ Καλέντζι αὐτὴ τὴν ἐκδρομή.

Κοῦκλος (ὁ) ἢ Κούκλο - Μαχαλᾶς: Ἡ Α συνοικία τοῦ χωριοῦ ποὺ ἀρχίζει σχεδὸν ἀπὸ τὸν Κουτσόμυλο καὶ φτάνει μέχρι τὸ χείμαρρο Ρογκλέσιο, ποὺ ὁριοθετεῖ αὐτὴ τὴ συνοικία μὲ τὴν ἀμέσως ἑπόμενη τὸ Μεσιό. Κατὰ τὸν Α. Παγκρατίδην τὸ τοπωνύμιο εἶναι παραφθορὰ τοῦ κ ύ κ λ ο ς, ποὺ καθ᾽ ἡμᾶς κρίνεται αὐθαίρετο γιατὶ πιθανὸ νὰ εἶναι ἔκφραση ἢ εὐφημισμὸς τοῦ ὄμορφος, κοῦκλος ἢ τοῦ πρώτου οἰκιστῆ τὸ ὄνομα Κούκουλος ἢ Κοῦκλος.

Κόντρες (οἱ) : Οἱ Κόντρις — σ᾽ τσ᾽ Κόντρις. Λόφος στὰ ΒΑ τοῦ χωριοῦ ποὺ εἶναι γεμάτος κοντριὰ (σφηνοειδεῖς μικρόβραχοι).

Κορφολάγκαδο (τό) : Στοὺ Κουρφουλάγκαδο. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὑπάρχει ξερολάγκαδο.

Κότσικο (τό) : Στοὺ Κότshκου. Θαμνώδης τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Κουκούλια τ᾽ Γιωρ᾽ Νίκ᾽: Στὰ Κουκούλια τ᾽ Γιωρ᾽ Νίκ᾽. Βραχώδης τοποθεσία Δ τοῦ χωριοῦ.

Κυμπλιὲς (οἱ) : Σ᾽ τσ᾽ Κουμπλιές. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ μὲ χωράφια ποὺ ἔχουν πολλὲς κορομηλιὲς (κουμπλιές).

Κουρὶ (τό) : Στοὺ κρί - στὰ κριά. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ μὲ φυλαγμένο δάσος. (Λέξη τουρκική).

Κουρὶ τ᾽ Ἁη - Κωνσταντίνου (τό) : Στοὺ Κρὶ τ᾽ Ἁη - Κουσταντίν᾽. Πρινοδάσος ἀπαγορευμένο σὲ λόφο ΒΑ τοῦ χωριοῦ.

Κούτshι: Στ᾽ Κούτsh. Τοποθεσία μὲ ἀγροὺς Ν τοῦ χωριοῦ.

Κουτσόμυλος (ὁ) : Στοὺν Κ᾽ τσόμπλου. Νερόμυλος Α τοῦ χωριοῦ. Λέγεται ἔτσι γιατὶ λειτουργεῖ μόνο τὸ χειμώνα κουτσὰ κουτσά.

Κουτσομύλια (τά) : Τώρα π᾽ βρέχ᾽ θ᾽ ἀλέσν᾽ ὅλα τὰ Κουτσουμύλια. Τὰ χωράφια κι οἱ βοσκότοποι ποὺ βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὸν Κουτσόμυλο. (Στὰ Κουτσομύλια ἔχου ἕνα χουράφ᾽) — Κουτσομύλια λένε στὰ Καστανοχώρια ὅλους τοὺς μύλους ποὺ λειτουργοῦν κουτσὰ μόνο τὶς βροχερὲς ἡμέρες τοῦ χειμώνα.

Κουτσὸς (ὁ) : Στοὺν Κ᾽ τσό. Μικρὸ λαγκάδι ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ ὕψωμα Ἁγ. Κων) νου Α τοῦ χωριοῦ.

Κοτορτσέϊκα (τά) : Στὰ Κοτορτσέϊκα. Ὁμάδα σπιτιῶν τῶν Κοτορτσαίων ΒΑ τοῦ χωριοῦ.

Κοφτερίδα (ἡ) : Σ᾽ Γκουφτιρίδα. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ στὸ Ξεροβούνι, ὅπου ὑπάρχουν κοφτερὲς πέτρες.

Κρέκουρα (τά) : Στὰ Κρέκουρα. Τοποθεσία ἄγονος καὶ θαμνώδης Ν τοῦ χωριοῦ στὸ Ξεροβούνι.

Κρυψιὲς (οἱ) : Σ᾽ τσ᾽ Κρυψιές. Ὁμαλὴ τοποθεσία μὲ ἀγροὺς ΝΑ τοῦ χωριοῦ ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ λοφίσκους.

Κωτσιοβάτης (ὁ) : Στοὺν Κωτσιοβάτ'. Θαμινώδης τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Λαγκάδ' τ' Μπαζντόκα (τό) : Στοὺ Λαγκάδ' τ' Μπαζντόκα. Λαγκάδι ποὺ βρίσκεται σὲ τοποθεσία ποὺ ἀνήκει στὸν Μπαζντόκα, κάτοικο τοῦ χωριοῦ, καὶ Λ τοῦ χωριοῦ.

Λάκκος τῶν Ματζαίων (ὁ) : Στοὺ Λάκκου τοὺ Ματζαίουν. Τοποθεσία μὲ θάμνους Ν τοῦ χωριοῦ.

Λάπατα (τά) : Στὰ Λάπατα. Πεδινὴ ἔκταση Ν τοῦ χωριοῦ, ὅπου φυτρώνουν πολλὰ ἄγρια λάπατα. (Ἴδε σχετικὴ λέξη στὰ Πλαίσια).

Λαχίδια τοῦ Τσουκαλᾶ (τά) : Τὰ Λαχίδια τ' Τσ'καλᾶ. Τοποθεσία Λ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὑπάρχουν στενόμακρα χωράφια (λαχίδια) τοῦ Τσουκαλᾶ, κατοίκου τοῦ χωριοῦ.

Λιθάρ' τ' Κόρακα (τό) : Στοὺ Λ'θάρ' τ' Κόρακα. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Λιάκνια (τά) : Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Λουριὰ (τά) : Στὰ Λουριά. Τοποθεσία μὲ χωράφια Λ τοῦ χωριοῦ (στενόμακρα χωράφια σὰν λουριά).

Λυσιανίτη (ὁ) : Στ' Λυσhιανίτ'. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Μαργαρίτια (τά) : Στὰ Μαργαρότια. Τοποθεσία μὲ χωράφια Ν τοῦ χωριοῦ.

Μεγακάμπος (ὁ) : Στοὺ Μεγακάμπου. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ ὅπου ὑπάρχουν ἀγροὶ καὶ θάμνοι.

Μελαγκάδια (τά) : Στὰ Μιλαγκάδια. Σύντμηση τῶν λέξεων Μεγάλα Λαγκάδια. Εἶναι τοποθεσία ΝΔ τοῦ χωριοῦ ποὺ τὴ διαρρέουν πολλὰ μικρὰ λαγκάδια ποὺ ἑνώνουνται κι ἀποτελοῦν ἕνα μεγάλο λαγκάδι.

Μηλιὲς (οἱ) : Σ' τσ' Μ'λιές. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ στὸ Ξεροβούνι, ὅπου ὑπάρχει στενωπός, διὰ μέσου τῆς ὁποίας περνάει ὁ δρόμος γιὰ τὰ Τζουμέρκα.

Μικρὸ Λαγκάδι (τό) : Στοὺ Μ'κρὸ Λαγκάδ'. Τοποθεσία μὲ θάμνους ΒΔ τοῦ χωριοῦ.

Μισhιὸς (ὁ) : Στοὺ Μισhιό. Ἡ μεσαία κεντρικὴ συνοικία τοῦ χωριοῦ, ποὺ ὁρίζεται ἀπὸ τὸ χείμαρρο Ρογκλέσιο μὲ Κοῦκλο καὶ τὸ χείμαρρο Ράδοστα μὲ τὸν Πέρα Μαχαλά.

Μισοκαμπάδια (τά) : Στὰ Μ'σουκαμπάδια. Ἀγροτεμάχια ποὺ βρίσκονται στὸ μέσο τοῦ κάμπου.

Μπαμπούζες (οἱ) : Οἱ Μπαμπούζις. Ἀγροτικὴ θέση Ν τοῦ χωριοῦ.

Μπαζαίων: Ἀγροτικὴ τοποθεσία στὸν κάμπο τοῦ χωριοῦ.

Μπάλκος (ὁ) : Στοὺ Μπάλκου. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Μπέης (ὁ) ἢ Κουκούλια τ' Μπέη: Στοὺ Μπέη ἢ Στὰ Κουκούλια τ' Μπέη: Βοσκότοπος μὲ θάμνους Β τοῦ χωριοῦ.

Μπέσμιος (ὁ) : Στοὺ Μπέσμιου. Ἀπότομος καὶ χαώδης γκρεμὸς Λ τοῦ χωριοῦ στὸ Παλιοκαστρί, κατάλληλος γιὰ αὐτοκτονίες (γιὰ πέσιμο).

Μπισhτούρα (ἡ) : Στ' Μπισhτούρα. Θέση Ν τοῦ χωριοῦ στὴ ρίζα τοῦ Ξεροβουνιοῦ, ὅπου ὑπάρχουν μικροσπηλιὲς (μπισhτοῦρες).

Μπισhτούρα τ' Λιαν' Κώστα: Στ' μπισhτούρα τ' Λιαν' Κώστα. Θέση Λ τοῦ χωριοῦ ὅπου ὑπάρχει μικροσπήλαιο (μπισhτούρα), ὅπου κατέφευγε μὲ τὰ ζῶα του κάποιος Λιαν' Κώστας.

Μποδαρᾶ (ὁ) : Στ' Μποδαρᾶ. Ἀγροτικὴ τοποθεσία στὸν Ἀπάνω κάμπο.

Μπολπάνες (οἱ) : Σ' τσ' Μπολπάνις. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Λ τοῦ χωριοῦ.

Μπούκους (ἡ) : Σ' τσ' Μπούκους. Δασώδης ἔκταση ΒΛ τοῦ χωριοῦ πλησίον τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου.

Μποῦφες (οἱ) : Σ' τσ' Μπούφις. Τοποθεσία Δ τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἄλλοτε ἦταν ἔρημη καὶ δέχονταν μπούφους.

Νεροῦ: Στ' Νεροῦ. Ἔκταση μὲ θάμνους ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Νιοπήγαδα (τά) : Στὰ Νιοπήγαδα. Ἀγροτικὴ θέση Ν τοῦ χωριοῦ ποὺ πῆρε πιθανὸ τὸ ὄνομά της ἀπὸ κάποιο καινούργιο πηγάδι ποὺ εἶχε ἀνοιχτεῖ ἐκεῖ.

Ντάπια (ἡ) : Στ' Ντάπια. Θέση ΒΑ τοῦ χωριοῦ πάνω ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ Μπασδοκαίων, ὅπου ὑπάρχουν ἴχνη ντάπιας (χάνδακος).

Ντούshκος (ὁ) : Τοποθεσία ΒΔ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχαν πολλὰ δένδρα Ντούshκου (εἴδος βαλανιδιᾶς). Στοὺ Ντούshκου ἢ στὰ Ντούshκα.

Ντράντως: Σ' τσ' Ντράντως. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ.

Ντροῦβος (ὁ) : Στοὺ Ντρούβου. Ἀγροτικὴ τοποθεσία στὸ μέσο τοῦ Κάτω κάμπου Α τοῦ χωριοῦ.

Ξεροβούνι (τά) : Στοὺ ξηρουβούν'. Βουνὸ Ν καὶ ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ξερὸ καὶ ἄγονο, ποὺ ἀνήκει στὸν ὀρεινὸ ὄγκο τοῦ ὄρους Ξεροβούνι καὶ ποὺ τὸ Α τμῆμα του πρὸς Βορρᾶν ἀνήκει στὴν Κοινότητα Καλεντζίου.

Ὀρσίδα Μεγάλη (ἡ) : Στ' Μιγάλ' ν' Ὀρσίδα. Ἀπότομη κι ἐπικλινὴς τοποθεσία μὲ κροκάλες ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ποὺ κατέρχεται ἀπὸ τὸ Ξεροβούνι πρὸς τὸν Ἄραχθο ποταμὸ κι ἀπ' αὐτὴ κατεβαίνουν τὰ νερὰ τῶν βροχῶν.

Πάδη τοῦ Σιώτα (ἡ) : Σ' Μπάδ' τ' Σιώτα. Ἐπίπεδη τοποθεσία ἔξω ἀπὸ τὰ Σιωτέϊκα.

Παλιάλωνα (τά) : Στὰ Παλιάλωνα. Πολλὲς ἀγροτικὲς θέσεις Α τοῦ χωριοῦ ποὺ καθεμιὰ ἔχει καὶ τ' ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτη της. Π.χ. στὰ Παλιάλωνα τ' Καρανίκα κλπ.

Παλιάμπελα (τά) : Στὰ Παλιάμπελα. Τοποθεσία Β τοῦ χωριοῦ μέσα στὴν κοιλάδα τῆς Ράδοστας ποὺ ἄλλοτε καλλιεργοῦνταν μὲ ἀμπέλια.

Παλιοπήγαδο (τό) : Στοὺ παλιουπήγαδου. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἦταν παλιὸ πηγάδι.

Παλιούρια (τά) : Στὰ Παλιούρια. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ συνέχεια ἀπὸ τὸ Δέμα, ποὺ ἔχει πολλὰ παλιούρια.

Παπαγγέλια (τά) : Στὰ Παπαγγέλια. Θέση ΒΔ τοῦ χωριοῦ στὴν παρυφὴ τοῦ λόφου τοῦ Πέρα Μαχαλᾶ, μέσα στὴ Ράδοστα. Φαίνεται ὅτι ἄλλοτε ἀνῆκε σὲ κάποιον Παπαγγέλη.

Παραθύρες (οἱ) : Σ' τσ' Παραθύρις. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ μὲ χωράφια καὶ θάμνους κοντὰ στὸν Κουτσόμυλο.

Παραλόγγια (τά) : Στὰ Παραλόγγια. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ. Εἶναι λόγγος πλησίον ἄλλου λόγγου ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸ ποτάμι.

Παρασπόρια (τά) : Στὰ Παρασπόρια. Ἀγροτικὴ τοποθεσία στὴ Ν παρυφὴ τοῦ χωριοῦ κοντὰ στὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς.

Παρασπήλια (τά) : Στὰ Παρασπήλια. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ ποὺ ἐκεῖ γύρω βρίσκονται μικροσπήλαια.

Παράσπορα (τά) : Στὰ Παράσπορα. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Πεπονάκι (τό) : Στοὺ Πιπουνάκ'. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ στὶς κλιτύες τοῦ Ξεροβουνιοῦ. Πιθανὸ νὰ ὀνομάστηκε ἔτσι γιατὶ ὑπάρχει ἕνας λόφος σὲ σχῆμα πεπονιοῦ.

Πέρα (ὁ) : Στοὺν Πέρα ἢ Στοὺ Μπέρα (ἐννοεῖται μαχαλά). Εἶναι ἡ τρίτη συνοικία τοῦ χωριοῦ ποὺ βρίσκεται στὸ Δυτικὸ ἄκρο πέρα ἀπὸ τὶς δυὸ ἄλλους συνοικίες του.

Πηγάδ' τ' Καρανίκα (τό) : Στοὺ Μπγάδ' τ' Καρανίκα. Τοποθεσία ὅπου ὑπάρχει πηγάδι ποὺ ἀνήκει στὸν Καρανίκα, κάτοικο τοῦ χωριοῦ.

Πιθώματα (τά) : Στὰ Π'θώματα. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ στὶς κλιτύες τοῦ Ξεροβουνιοῦ. Ὀνομάστηκε ἔτσι γιατὶ ἐδῶ στέκονταν νὰ ξεκουραστοῦν (ἀπίθωναν) οἱ φορτωμένοι μὲ ξύλα, χόρτο κλπ. ποὺ κατέβαιναν ἀπὸ τὸ Ξεροβούνι.

Πλαϊνὸ (τό) : Στοὺ πλαϊνό. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ, ἡ πλαγιὰ ποὺ κατηφορίζει πρὸς τὴν Κλίφκη.

Πλακανίθρα (ἡ) : Σ' μπλακανίθρα. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ, στὰ σύνορα κοινοτικῶν ἐκτάσεων Καλεντζίου καὶ Μονολιθίου, ποὺ εἶναι ἐπικλινὴς καὶ σκεπασμένη μὲ μονοκόμματη τεράστια βραχόπλακα. (Πρόκειται γιὰ τὴν ἄλλως γνωστὴ Πλάκα).

Πλάτανος (ὁ) : Στοὺν πλάτανου. Πηγάδι μεγάλου βάθους ΝΑ τοῦ χωριοῦ μὲ ἄφθονο καὶ δροσερὸ νερό, ποὺ πιθανὸν νὰ ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸν μεγάλο πλάτανο ποὺ ὑπάρχει ἐκεῖ.

Πολεμίστρες (οἱ) : Σ' τσ' Πολεμίστρις. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Προσήλιο (τό) : Στοὺ Προυσήλιου. Βοσκήσιμη ἔκταση ΝΑ τοῦ χωριοῦ στὸ Ξεροβούνι.

Ράγκους (ὁ) : Στ' Ράγκ'. Ἕνα μιόνο χωράφι ΝΑ τοῦ χωριοῦ ποὺ φαίνεται ὅτι ἦταν ἰδιοκτησία κάποιου Ράγκου.

Ράδοστα (ἡ) : Στ' Ράδοστα. Ξεροπόταμος ποὺ περνάει στὸ μέσο σχεδὸν τοῦ χωριοῦ καὶ χύνεται στὸν Ἄραχθο.

Ρόγκια (τά) : Στὰ Ρόγκια. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Ρουβίνια (τά) : Στὰ Ρουβίνια. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὑπάρχει δέμα - φράγμα ποὺ κρατεῖ τὰ νερά. Παράδοση ἀναφέρει ὅτι κάποιος Καλεντζίτης ὀνομαζόμενος Ρουβίνης, εἶχε τὴν ὑπομονὴ κι ἄνοιξε στὸ μέρος ἐκεῖνο, σκάβοντας, διέξοδο στὰ νερὰ ποὺ λίμναζαν στὸν κάμπο Καλεντζίου — Πλαίσιας κι ἀπὸ τότε βγῆκε στὴν καλλιέργεια.

Ρουγκλέσhιος ἢ Ρογκλέσhιος (ὁ) : Ξερὸς κι ὀρμιητικὸς χείμαρρος ὕστερα ἀπὸ καταρρακτώδη βροχή, στὸ ΒΑ ἄκρο τοῦ χωριοῦ, ποὺ μὲ τὰ νερὰ κατεβάζει τεράστιες ποσότητες λιανόπετρες (χαλιά).

Σκαμνιὲς (οἱ) : Σ' τσ' Σκαμνιές. Ἀγροτικὴ θέση ΝΑ τοῦ χωριοῦ στὸν Κάτω κάμπο, ποὺ ἄλλοτε εἶχε πολλὲς σκαμνιὲς (μουριὲς) καὶ ποὺ μερικὲς ὑπάρχουν καὶ σήμερα.

Σπαντούλα (ἡ) : Σ' τσ' Σπαντούλα. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ.

Σπήλιο (τό) : Στοὺ Σπήλιου. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ ποὺ ὑπάρχει μικρὸ σπήλαιο (σπηλιά).

Σπυρολὲν (τό) : Σ' τ' Σπυρολέν'. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Σταυροπήκια (τά) : Στὰ Σταυροπήκια. Ἀγροτικὴ ἔκταση στὶς Ν ὑπώρειες τοῦ χωριοῦ.

Σφᾶς (ὁ) : Στοὺ Σφᾶ. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Σφακοτόπι (τό) : Στοὺ Σφακουτόπ'. Τοποθεσία ΒΑ τοῦ χωριοῦ στὴν πλαγιὰ Ἁγ. Κων)νου πρὸς Κλίφκη γεμάτη μὲ τὸ φυτὸ ἀσφάκα.

Σφραΐδα (ἡ) : Σ' τ' Σφραΐδα. Βραχώδης λόφος ΒΔ τοῦ χωριοῦ μέσα στὴ χαράδρα τῆς Ράδοστας ποὺ μοιάζει μὲ σφραΐδα.

Σωρὸς τῶν Ξαρχαίων (ὁ) : Πετροσωρὸς στὴν συνοικία τῶν Ἐξαρχαίων.

Τζιάτζιες (οἱ) : Σ' τσ' Τζιάτζις. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Τζίλια (τά) : Στὰ Τζίλια. Πηγάδι καὶ ἡ γύρω του περιοχὴ ΝΔ τοῦ χωριοῦ. Ὀνομάζεται ἔτσι γιατὶ τὸ πηγάδι τὸ ἄνοιξε κάποιος Τοῦρκος ἀγᾶς, ποὺ λέγονταν Τζίλ.

Τόλης (ὁ) : Οὐ Τόλ'ς - Στοὺν Τόλ'. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ.

Τσαντίλης (ὁ) : Σ' τ' Τσαντίλ'. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ στὴν παρυφὴ τῆς Γκαβόϊσδας ποὺ φαίνεται ὅτι ἀνῆκε σὲ κάποιον Τσαντίλη.

Τσαμπαλιάρης (ὁ) : Στὺν Τσμπαλιάρ'. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Τσιακούλια (τά) : Στὰ Τσιακούλια. Ἀγροτικὴ τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Τσιάκους τ' Κολιογιάννη (ἡ) : Σ' τσ' Τσιάκους τ' Κουλιουγιάνν'. Ἀγροτικὴ

τοποθεσία Λ τοῦ χωριοῦ. (Πρόκειται μᾶλλον περὶ παραλλαγῆς. Θὰ ἦταν Στῆς θειάκως τ' Κολιογιάν κι ἔγινε Σ' Τσιάκους τ' Κολιογιάνν).

Τσιόκια (τά) : Στὰ Τσιόκια. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Δ τοῦ χωριοῦ στὴν παρυφὴ τοῦ πέρα μαχαλᾶ κάτω ἀπὸ τὰ Ἐξαρχέϊκα.

Τσισύναρη (ἡ) : Σ' ν' Τσισύναρ'. Βοσκότοπος Ν τοῦ χωριοῦ στὸ Ξεροβούνι.

Τσατσάδια (τά) : Στὰ Τσατσάδια. Ἀγροτικὴ τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Τσηιαΐρια (τά) : Στὰ Τσηιαΐρια. Ἀγροτεμάχια Λ τοῦ χωριοῦ περιτοιχισμένα μὲ τοῖχο (χλούρια).

Τσούκα (ἡ) : Σ' ν' Τσούκα. Τοποθεσία Λ τοῦ χωριοῦ.

Τσουλιὰ (τά) : Στὰ Τσουλιά. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Τσούτσουλους (ὁ) : Στοὺν Τσούτσουλου. Τοποθεσία Λ τοῦ χωριοῦ.

Τσηψίρ' : Σ' τ' Τσηψίρ. Τοποθεσία Α τοῦ χωριοῦ.

Φόσηκ (ἡ) : Στ' Φόσηκ. Ἀγροτικὴ τοποθεσία στὸ μέσο τοῦ κάμπου.

Φριτζέσηιος (ὁ) : Στοὺ Φριτζέσηιου. Λόφος ποὺ ὑψώνεται Β τοῦ χωριοῦ, ὅπου λέγεται ὅτι κάποιος Φριτζίσιος εἶχε χωράφια.

Φτελιᾶς (ὁ) : Στοὺ Φτιλιά. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

Χάβος (ὁ) : Στοὺ Χάβου. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ χωριοῦ.

Χωραφιὰ τ' Γληγόρ' Ἀγγέλη (ἡ) : Μεγάλη χωράφα στὸν Πέρα Μαχαλᾶ τοῦ χωριοῦ ἀνήκουσα στὸν Καλεντζίτη Γρηγόρη Ἀγγέλη.

Ψηλορράχη (ἡ) : Σ' Μπψλουρράχ'. Ράχη στὶς κλιτύες τοῦ Ξεροβουνιοῦ Ν τοῦ χωριοῦ.

Ψήματα (τά) : Στὰ Ψήματα. Τοποθεσία Ν τοῦ χωριοῦ.

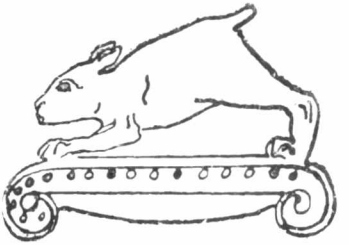

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΙΑΝΝΗ ΠΕΡΥΣΙΝΑΚΗ
Φιλολόγου - Βοηθοῦ στὸ
Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων

ΥΜΝΟΣ ΣΤΟΝ ΠΑΝΑ

Α. ΟΜΗΡΙΚΟΙ ΥΜΝΟΙ

Ὁ ὕμνος γενικὰ

Ἡ προέλευση τῆς λέξης εἶναι ἀμφίβολη· πάντως ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας (Ἰλ. Α΄ 472-4). Ὁ ὕμνος εἶναι ποίημα ἔμμετρο, ποὺ ψαλλόταν στὴν ἀρχή, καὶ ἀπευθύνεται στὸ Θεό. Περιέχει τὶς ἰδιότητες τοῦ ὑμνούμενου θεοῦ, διήγηση τῶν πράξεών του καὶ σύντομη εὐχή. Τὰ εἴδη τοῦ ὕμνου ἀνάλογα μὲ τὸ μέτρο τους εἶναι ραψωδικοὶ ἢ ἑξάμετροι καὶ μελικοί[1].

Ραψωδικοὶ ὕμνοι

Οἱ εἰδήσεις μας γιὰ τὴν ποίηση αὐτὴ φτάνουν ὡς τὴν πρωιμότερη ἀρχαιότητα. Γιατὶ ποιητὲς ραψωδικῶν ὕμνων ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἀναφέρονται ὁ Ὠλήνας, ὁ Πάμφος, ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὀρφέας, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων συνδέονται μὲ κάποιον τόπο λατρείας: ὁ Ὠλήνας μὲ τὴ Δῆλο· ὁ Πάμφος, ὁ Ὀρφέας κι ὁ Μουσαῖος, καὶ μάλιστα οἱ δυὸ τελευταῖοι συνδέονται μὲ τὴν Ἀττικὴ καὶ τὴ Φλυά.

Οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι εἶναι συλλογὴ 33 ὕμνων — ἄγνωστο πότε καταρτίστηκε — καὶ ἀποδίδεται στὸν Ὅμηρο χωρὶς νὰ εἶναι ἔργα δικά του. Ἡ γλώσσα καὶ τὸ μέτρο εἶναι τοῦ Ὁμήρου: δακτυλικὸ ἑξάμετρο καὶ τυπικὴ ἐπανάληψη λέξεων καὶ ἐκφράσεων ὁμηρικῶν. Χωρὶς νὰ εἶναι ἔργα μεγάλων ποιητῶν δὲν στεροῦνται ἀπὸ εἰλικρίνεια καὶ ἔμπνευση, παραστατικότητα καὶ ζωντάνια στὴν ἀφήγηση. Εἶναι χαρακτηριστικό τους ὅτι δὲν ἔχουν κανένα τοπικὸ χαρακτήρα, ὅτι μερικοὶ τουλάχιστον ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἀρκετὰ ἐκτενεῖς καὶ περιγραφικοί. Εἶναι περισσότερο φιλολογικοὶ παρὰ θρησκευτικοί. Περιέχουν τὸ μύθο τοῦ θεοῦ, τὸν ὁποῖο ἐπικαλοῦνται καὶ ἐπαινοῦν.

Οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι δὲν εἶχαν περιληφτεῖ στὸ Corpus Homericum ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς φιλολόγους. Θεωροῦνταν ὡς ὁμηρικὰ ἔργα καὶ χρησιμοποιοῦνταν ὡς μαρτυρίες ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς, ἀλλὰ διαβάζονταν γενικὰ λίγο. Στὴν ἔκδοση τῶν Allen - Halliday - Sikes[2] παρατίθενται χρονολογικὰ οἱ μαρτυρίες γιὰ τοὺς ὁμηρικοὺς ὕμνους ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἀπαγγελία ὁμηρικῶν ὕμνων

Ἡ πρώτη μνεία ἀπαγγελίας ὕμνου[3] ἀπαντιέται στὸν Ἡσίοδο (Ἔργα καὶ Ἡμέραι 650 κ.ἑξ. καὶ ἀπόσπασμα 265 Rzach.).

---

1. Ε. Σ. Τζαννετάτου, Εἰσαγωγὴ εἰς τοὺς ὁμηρικοὺς ὕμνους καὶ εἰς τὸν ὕμνον εἰς Δήμητρα. Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις. Ἀθῆναι 1968, σ. 1.
2. The Homerik Hymns, ed. by T. W. Allen, W. R. Halliday and E.E. Sikes, second edition. Amsterdam 1963, σ. LXIV κ.ἑξ. Στὸ ἔργο αὐτό, καθὼς καὶ στὴν προηγούμενη εἰσαγωγὴ βασίζεται ἡ παρούσα στὰ περισσότερα τμήματά της.
3. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἔπαινο τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Ἀφροδίτης στὴν Ὀδύσσεια (θ. 266—366).

Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ ραψωδοὶ πρὶν ἀρχίσουν τὴν ἀπαγγελία ὁμηρικοῦ ποιήματος ἀπάγγελαν δικιά τους σύνθεση γραμμένη σὲ ἐπικὸ τρόπο, ποὺ λεγόταν προοίμιον. Ἡ ἀρχαιότερη μνεία τοῦ προοιμίου ὑπάρχει στὸν Πίνδαρο (Ν. 2.3)[4]. Οἱ ραψωδοὶ χρησιμοποιοῦσαν τὸ προοίμιο ὡς εἰσαγωγὴ στὶς ἐπικές τους ἀπαγγελίες, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Wolf. Καὶ θὰ πρέπει οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι νὰ χρησιμοποιοῦνταν ὡς προοίμιο ἀπὸ τοὺς ραψωδούς. Ἄλλωστε οἱ μικροὶ τουλάχιστον ὕμνοι δὲν μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθοῦν αὐτοτελῶς. Κι ἀκόμη μερικοὶ ἀπὸ τοὺς βραχύτερους ὕμνους περιέχουν ἐνδείξεις γιὰ ἑορταστικοὺς ἀγῶνες, θρησκευτικὲς τελετὲς καὶ ἀπαγγελίες. Ἐνῶ ἄλλοι ὁ VII, XIX καὶ XXVI ἀνήκουν σὲ θρησκευτικὲς τελετὲς πρὸς τιμὴ τοῦ ὑμνούμενου θεοῦ. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἄλλωστε λήγουν μὲ τὴν τυπικὴ φράση: αὐτὰρ ἐγὼ καὶ σεῖς καὶ ἄλλης μνήσομαι ἀοιδῆς.

Πάντως εἶναι δύσκολο νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι οἱ πέντε μεγαλύτεροι ὕμνοι ἀποτελοῦσαν προοίμια ραψωδιῶν τοῦ Ὁμήρου σὲ τέτοιες τελετές. Τὸ προοίμιο φαίνεται ὅτι χρησιμοποιήθηκε τελικά, κατὰ τὴν ἄποψη τῶν Allen - Halliday - Sikes[5] ὅπως ἕνα prelude τῆς νεώτερης μουσικῆς, γιὰ αὐτοτελὴ δηλ. σύνθεση ποὺ εἶχε τεχνικὴ ὁμοιότητα πρὸς τὸ πραγματικὸ προοίμιο[6]. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἀρχικὰ οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι ἦσαν προοίμια στὴν ἀπαγγελία τμημάτων τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, ἀλλὰ ἔπειτα ἔγιναν αὐτοτελὴ ποιήματα ἄσχετα πρὸς τὰ ὁμηρικά. Γιαυτὸ καὶ οἱ σωζόμενοι ὁμηρικοὶ ὕμνοι ἀνήκουν σὲ διαφορετικοὺς χρόνους.

Γιὰ τὴ χρονολόγησή των εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συναγωγὴ τῶν γενικότερων γλωσσικῶν χαρακτηριστικῶν τους. Καὶ ἀξιολογότερο ἢ ἀσφαλέστερο γλωσσικὸ χαρακτηριστικὸ σ' ὅλο τὸ ἔπος εἶναι τὸ δίγαμμα. Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὰ τμήματα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν στὰ ὁποῖα παραμελεῖται τὸ δίγαμμα εἶναι νεώτερα. Ἔτσι ὅλοι οἱ ὁμηρικοὶ ὕμνοι εἶναι νεώτεροι ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἀφοῦ παρατηρεῖται ἐξασθένηση τοῦ δίγαμμα ἀπὸ τὸ ἔπος πρὸς τοὺς πρωιμότερους ὕμνους. Κανένας μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς δὲν εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφτηκαν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ἑπομένως μεταξὺ τῶν ὁμηρικῶν ὕμνων παλαιότεροι εἶναι ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ἡ γλώσσα λαμβάνει περισσότερο ὑπόψη της τὸ δίγαμμα — καὶ παλαιότερος ὁ ὕμνος στὸν Ἀπόλλωνα. Ἀλλὰ καὶ οἱ παλαιότεροι ἀπ' αὐτούς, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ Allen - Halliday - Sikes[7], δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχτοῦν πέρα ἀπὸ τὸ 800 π.Χ.

Β. Ο ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΝΑ

Ὁ ὕμνος στὸν Πάνα εἶναι ὁ 19ος τῆς συλλογῆς. Ὁ ὕμνος αὐτὸς περιγράφει τὰ χαρακτηριστικά, τὶς δραστηριότητες καὶ τὶς ἰδιότητες τοῦ βουκολικοῦ θεοῦ Πάνα.

Συντροφιὰ μὲ τὶς μοῦσες συχνάζει στοὺς λόγγους, στὶς βουνοκορφές, στὶς πηγὲς καὶ στὰ ποτάμια. Ὡς κυνηγὸς γυρίζει στὰ ρουμάνια κι ἀγριμολογᾶ. Ὡς αὐλητὴς καὶ χορευτὴς συνοδεία μὲ τὶς ξωθιὲς χορεύουν καὶ ὑμνοῦν τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ἰδιαίτερα τὸν Ἑρμῆ· πῶς παντρεύτηκε τὴν Δρυόπη κι ἀπόχτησε ἀπ' αὐτὴν τὸν Πάνα, πῶς τὸν παρουσίασε πασίχαρος στοὺς Ὀ-

4. Ἐπίσης στὸν Θουκυδίδη Γ' 104, ὅπου περιγράφεται τὸ πανηγύρι τῆς Δήλου.
5. Αὐτ. σ. XCIV.
6. Πρβλ. Ἀριστείδης Ι.Ι, 417: «μέτειμι δὲ ἐφ' ἕτερον προοίμιον κατὰ Στησίχορον», ποὺ εἶναι ὁλόκληρο ποίημα αὐτοτελές.
7. Αὐτ. σ. CVII.

λύμπιους, ὅταν ἡ μητέρα του τρομαγμένη ἀπὸ τὴν τερατώδη του ὄψη τὸν ἐγκατέλειψε καὶ πῶς ὁ «φίλος υἱὸς» ἔλαβε τὸ ὄνομα Πὰν «ὅτι φρένα πᾶσιν ἔτρεψε».

Χρονολόγηση τοῦ ὕμνου

Εἶναι ἄγνωστο πότε γράφτηκε ὁ ὕμνος. Ὅμως οἱ φιλόλογοι βασισμένοι σὲ μυθολογικὰ δεδομένα συμφωνοῦν ὅτι δὲν πρέπει νὰ γράφτηκε πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πινδάρου. Ὁ Πὰν δὲν ἔχει θέση στοὺς θεοὺς τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου. Στὴ λογοτεχνία ἐμφανίζεται μόλις πρὸ τῶν Μηδικῶν. Ἡ σπουδαιότητά του μέχρι τότε φαίνεται νὰ εἶχε καθαρὰ τοπικὸ χαρακτήρα.

Ἑπομένως, ἀφοῦ οἱ πηγὲς τοῦ 7ου ἢ τοῦ πρώιμου 6ου αἰ. σιωποῦν γιὰ τὸ μύθο τοῦ Πάνα καὶ ἡ τέχνη τὸν ἀγνοεῖ, ὁ ὕμνος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι γέννημα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, λέγουν οἱ Ἄγγλοι ἐκδότες Allen - Halliday - Sikes[8]. Ἀλλὰ οὔτε φαίνεται ἔργο καὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, συνεχίζουν. Μερικοὶ τύποι ὅπως πίση (στ. 2), τόθι (25), Ἑρμείην (28), ὧν (32), χέρα (40), εἶναι ξένοι πρὸς τὸ παλιὸ ἔπος, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε στὴ γλώσσα ποὺ νὰ μὴν μπορτῖ νὰ παραλληλιστεῖ μὲ τὴ γλώσσα τῶν ἀρχαίων ὕμνων. Καὶ ἕνας ἀριθμὸς ἀπὸ ἅπαξ λεγόμενα: φιλόκροτος (2), χοροῇθης (3), ἀνακέκλομαι, ἀγλαέθειρος (5), αὐχμήεις (6), μηλοσκόπος (11), λιγύμολπος (19), τερατωπὸς (36) καὶ ἡ νύμφη μὲ τὴν ἔννοια θυγάτηρ μπορεῖ νὰ ἀνήκουν σὲ ἕνα πρώιμο στάδιο τῆς γλώσσας. Ὁ ὕμνος φαίνεται δημιούργημα μιᾶς ἀκμαίας ἐποχῆς, ἴσως τοῦ 5ου αἰ.[9]

Ὡστόσο, παρατηρεῖ ὁ J. Humbert[10], σ' ὅλο τὸν ὕμνο ὑπάρχει λεπτὸ αἴσθημα μιᾶς βουκολικῆς φύσης, ποὺ δὲν δικαιολογεῖται σὲ ἕνα ἔργο τοῦ 5ου αἰ. οὔτε ἀπὸ τὸν τόπο τῆς σύνθεσής του, ἀφοῦ δὲν φαίνεται πουθενὰ ἡ Ἀρκαδία. Ἡ βουκολικὴ ποίηση εἶναι ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς. Ὁ ὕμνος, συνεχίζει, εἶναι δυνατὸ νὰ γράφτηκε στὰ περίχωρα τοῦ 3ου αἰ. καὶ ὄχι πιὸ πρὶν ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 4ου, γιατὶ τὸ ἅπαξ λεγόμενον λιγύμολπος δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκη τοῦ 5ου αἰ., ἀφοῦ φαίνεται εὔκολος συνδυασμὸς τοῦ λιγύφθογγος καὶ τοῦ εὔμολπος· κι ἀκόμη γιατὶ τὸ λογοπαίγνιο τοῦ Πὰν - πᾶν ταιριάζει σ' ἕνα πνευματικὸ ποίημα τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς. Εἶναι γνωστὴ ἡ παρετυμολογία τῆς λέξης ἀπὸ τὸν «Κρατύλο» τοῦ Πλάτωνα[11].

Πράγματι, κατ' ἐμέ, ἡ χρονιὰ συγγραφῆς τοῦ «Κρατύλου», τὸ 385 (ἕως τὸ πολὺ 379), θὰ πρέπει νὰ εἶναι terminus post quem ποὺ γράφτηκε ὁ ὕμνος, ἀφοῦ ἐκεῖ ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ. Τὸ ἐπιχείρημα δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιστραφεῖ — νὰ μιμήθηκε δηλ. ὁ Πλάτωνας τὴν παρετυμολογία τοῦ ὕμνου — γιατὶ δὲν ἔχομε στὸν κλασικὸ 5ο αἰ. ἄλλες τέτοιες ἐτυμολογικὲς ἐνασχολήσεις[12]. Κι ἀκόμη ἡ ἴδια ἡ σύλληψη τοῦ ὕμνου

---

8. Αὐτ. σσ. 402—3.
9. Αὐτ. σ. 403. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὡς χρόνο, καὶ τόπο συνθέσεως τοῦ ὕμνου τὴν Ἀθήνα ὑποστηρίζει ὁ Α. Ἀθανασάκης: The Homeric Hymns. The Johns Hopkins Univ. Press. Baltimore and London 1976, σ. 102.
10. J. Humbert, Homere Hymnes, Paris 1959 (Les Belles Lettres) σσ. 208—9.
11. Ὀρθῶς ἄρ' <ἂν> ὁ πᾶν μηνύων καὶ ἀεὶ πολῶν «Πὰν αἰπόλος» εἴη. 408 d.
12. Ὄχι βέβαια ὅτι δὲν ὑπῆρχαν ἀνάλογα λογοπαίγνια, κυρίως στὸ δράμα, γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἀκριβῶς πάθος, ὅπως π.χ. Σοφ. Αἴ. 432, 904, 913· Αἰσχ. Θήβ. 536—8, Ἀγ. 687—8 κ.ἄ. Ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴ ἐτυμολογία τῆς λ. Πάν, οἱ φιλόλογοι τὴ συσχετίζουν μὲ τὸ ποίμνη ἢ μὲ τὴ ρίζα πα, πατέομαι,

μοιάζει ἀλεξανδρινή. Παρατηρεῖται ἕνας δύσκαμπτος ρυθμὸς κατάτεχνος, μὲ λέξεις ἀποθησαυρισμένες ἢ τεχνικοὺς νεολογισμούς. Δὲν ὑπάρχει ἡ γλωσσικὴ ἄνεση καὶ εὐεξία ἑνὸς κλασσικοῦ κειμένου. Τὸ δυσκίνητο ὕφος καὶ ἡ δομὴ τοῦ ποιήματος συνηγοροῦν σὲ ἕνα μᾶλλον ἐπιτηδευμένο τρόπο γραφῆς ποὺ χαρτκρηίζει τὴν ἀλεξανδρινὴ ἐποχή, ἐνῶ στὴν κλασσικὴ ἁρμόζει ὕφος εὐκίνητο καὶ λαγαρό. Ἄλλωστε οἱ σειρὲς ὁλόκληρες τῶν ἐπιθέτων (στ. 2, 5—6, 37, 39) καὶ ἡ ἔντονη περιγραφὴ τῆς φύσης εἶναι γνωρίσματα ἀλεξανδρινῆς τεχνοτροπίας.

Τόπος σύνθεσης

Ὁ ὕμνος ἐξυμνεῖ ἕνα ἀρκαδικὸ θεό, ἀλλά, καθὼς ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ ἐξαπλωνόταν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, δὲν ὑπάρχει κανένα ἐσωτερικὸ στοιχεῖο ποὺ νὰ δείχνει τὸν τόπο σύνθεσης. Οὔτε ὑμνεῖται ὁ θεὸς ὡς πολεμιστὴς μέσα στὸν ὕμνο — ἀπεναντίας διάγει ἥσυχη καὶ βουκολικὴ ζωὴ — γιὰ νὰ εἶναι ἀληθινὴ ἡ ἄποψη τοῦ Baumeister καὶ Wilamowitz ὅτι ὁ ὕμνος γράφτηκε στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴ μάχη τοῦ Μαραθώνα, ὁπότε διαδόθηκε ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ ἐπειδὴ τ' ὄνομά του συνδέθηκε μὲ τὴ νίκη[13]. Κι ἀκόμη χωρὶς ἀπόδειξη ὁ Baumeister ὑποστηρίζει μὲ πολλὴ τόλμη ὅτι ὁ ὕμνος συντέθηκε γιὰ τὶς ὁμηρικὲς ἀπαγγελίες στὰ Παναθήναια[14].

Ὅμως ἐξ αἰτίας τοῦ ἔντονου ἀκριβῶς βουκολικοῦ στοιχείου καὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς προέλευσης τοῦ ὕμνου, ἂν αὐτὴ ἔχει σωστὰ ὑποστηριχτεῖ προηγουμένως, θὰ ἦταν μέσα στὰ ὅρια τοῦ πιθανοῦ ἂν ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ ὕμνος μπορεῖ νὰ γράφτηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀπὸ ἕνα ποιητὴ τῆς γενιᾶς τοῦ Καλλιμάχου καὶ τοῦ Θεοκρίτου[15].

Δομὴ τοῦ ὕμνου

Τὸν ὕμνο παρτίζουν οἱ εἰκόνες μὲ τὶς δραστηριότητες τοῦ θεοῦ στὶς πλαγιές, στὰ ρουμάνια καὶ στὶς κορυφὲς σὰν βοσκός, στοὺς ποταμοὺς καὶ στὶς λίμνες σὰν χορευτὴς καὶ αὐλητὴς συντροφιὰ μὲ τὶς νύμφες, στὰ δάση σὰν κυνηγός· ἡ διήγηση γιὰ τὸ γάμο τοῦ Ἑρμῆ μὲ τὴ Δρυόπη καὶ ἡ βουκολική του θητεία· ἡ εἰκόνα τῆς ἀποστροφῆς καὶ τοῦ τρόμου ποὺ ἔνιωσε ἡ Δρυόπη γιὰ τὸ παιδὶ τέρας· ἡ διήγηση γιὰ τὶς φροντίδες τοῦ Ἑρμῆ πρὸς τὸ νεογέννητο θεὸ κι ἡ εἰκόνα, τέλος, μὲ τὰ γέλια τῶν ἀθανάτων καὶ τὴν ὀνοματοθεσία τοῦ θεοῦ. Τὸν ὕμνο κλείνει (μὲ τοὺς δύο τελτυταίους στίχους) ὁ τυπικὸς χαιρετισμὸς πρὸς τὸν θεό, κοινὸς σὲ πολλοὺς ὕμνους, ἡ ἐπίκληση τῆς εὔνοιας τοῦ θεοῦ καὶ ἡ ὑπόσχεση τοῦ ποιητῆ ὅτι θὰ τὸν ξαναϋμνήσει.

Ἔτσι ὁ ὕμνος δὲν ἀπαρτίζεται μόνο ἀπὸ ἕνα ἁπλὸ ἐπειόδιο, ὅπως ἄλλοι, ἀλλ' ἀπὸ τρία τουλάχιστο μέρη.

Ἀπὸ τὸ μύθο τοῦ θεοῦ ἀναφέρονται οἱ δραστηριότητες καὶ ἡ γέννησή του μὲ πρωθύστερη σειρά. Οἱ πράξεις τοῦ θεοῦ καταλαμβάνουν τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ὕμνου (στ. 1—27). Ἀπὸ τὸν τελευταῖο στίχο τοῦ μέρους αὐτοῦ (ὑμνεῦ-

13. Μετὰ τὴ μάχη τοῦ Μαραθώνα οἱ Ἀθηναῖοι ἀφιέρωσαν στὸν Πάνα ἕνα ἄντρο στὴ ΒΔ πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης. Ἡ Ψυττάλεια, ὅπου καταστράφηκε ἡ φρουρά, ποὺ εἶχε ἀποβιβάσει ὁ Ξέρξης ἀπὸ τὸν Ἀριστείδη κατὰ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, ἦταν ἀφιερωμένη στὸν Πάνα (Αἰσχ. Περ. 447 κ.ἑξ.). Ὑπῆρχε κι ἕνα βουνὸ Πάνειο στὴν Ἀττική.

14. Allen - Halliday - Sikes, αὐτ. σ. 403.

15. J. Humbert, αὐτ. σ. 209.

σιν δὲ θεοὺς μάκαρας καὶ μακρὸν Ὄλυμπον) μὲ ἔντεχνο παραγωγικὸ τρόπο ὁ ποιητὴς ἔρχεται στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ὕμνου (στ. 28—47) ποὺ ἀναφέρεται κυρίως σ' ἕνα ἀπὸ τοὺς Ὀλύμπιους, τὸν Ἑρμῆ (οἷον θ' Ἑρμείην ἐριούνιον ἔξοχον ἄλλων).

Στὸ δεύτερο αὐτὸ μέρος ἐξαφανίζεται ὁ Πάνας ἀπὸ τὴ σκηνὴ καὶ κυριαρχεῖ ὁ πατέρας του μὲ τὴν περιπέτειά του καὶ τὸ γάμο του, γιὰ νὰ εἰσβάλει πάλι μὲ τέτοια ἔνταση στὴ σκηνὴ ὁ μικρὸς θεός, ποὺ διώχνει «ἄφαρ» ἕνα ἀπὸ τὰ δύο πρόσωπα τῆς σκηνῆς αὐτῆς, τὴ μητέρα Δρυόπη. Ἡ ἐμφάνιση ὅμως τοῦ Ἑρμῆ στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ὕμνου δημιουργεῖ ἕνα κύκλο στὴ διήγηση, ἀφοῦ ὁ ὕμνος ἀρχίζει μὲ τὸν Ἑρμῆ: ἀμφί μοι Ἑρμείας φίλον γόνον ἔννεπε Μοῦσα (στ. 1)[16]. Στὸ δεύτερο τμῆμα τοῦ ἴδιου μέρους, ἐνῶ ὑπάρχει ὁ Ἑρμῆς στὴ σκηνὴ καὶ οἱ ἄλλοι Ὀλύμπιοι, οὐσιαστικὰ πάλι δεσπόζει ὁ μικρὸς θεός, γιατὶ συγκεντρώνει τὶς φροντίδες τοῦ πατέρα του καὶ γιατὶ γίνεται αἰτία νὰ γελάσουν οἱ μεγάλοι θεοὶ — ὁ Πάνας εἶναι τὸ ἐπίκεντρο τῶν γεγονότων. Ἡ σχέση τῶν προσώπων αὐτῶν τῶν θεῶν ἀπὸ τὴ μιά, καὶ τοῦ παιδιοῦ θεοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπιστεγάζεται μὲ τὴν ὀνοματοθεσία τοῦ τελευταίου· κι εἶναι σὰν νὰ ἐντάσσεται καὶ ὁ νέος θεὸς στὴ χορεία τῶν ἀθανάτων.

Ἂς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ὑμνούμενου θεοῦ ὑπάρχει μιὰ φορὰ ὡς πρώτη λέξη τοῦ 5ου στίχου (Πᾶν' ἀνακεκλόμενοι...) καὶ ἄλλη μιὰ φορὰ στὸ δεύτερο μέρος, πρώτη πάλι λέξη τοῦ τελευταίου 47ου στίχου (Πᾶνα δέ μιν καλέεσκον...).

Πρέπει ἐπίσης νὰ προστεθεῖ ὅτι ἡ δράση ἐκτυλίσσεται σὲ δύο ἐπίπεδα: ἕνα γήϊνο καὶ ἕνα οὐράνιο[17]. Στὴ γῆ κινιοῦνται οἱ νύμφες καὶ ὁ Πάνας κι ὁ Ἑρμῆς, στὸν οὐρανὸ ὁ Ἑρμῆς κι ὁ Πάνας. Τὰ δυὸ ἐπίπεδα ἑνώνει ὁ Πάνας καὶ ὁ Ἑρμῆς. Ἐνῶ ὅμως ὁ Ἑρμῆς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ νὰ θητεύσει βουκόλος στὴ γῆ, ὁ Πάνας ἀνέρχεται ἀπὸ τὴ γῆ ποὺ γεννήθηκε καὶ θεώνεται στὸν οὐρανό.

Ἄλλα ποιήματα τοῦ Πάνα

Κείμενα ἄλλα ἀφιερωμένα ἢ ἀναφερόμενα στὸν Πάνα εἶναι: Τοῦ Καστορίωνα τοῦ Σολέα fr. 1 ([3]Diehl. fasc. 3)· ἀπόσπασμα ἀδέσποτο 936 P· carmen conv. 887 P.· I. G. Σικ. Ἰταλ. XIV, 1014· τοῦ Πινδάρου Π. 3.78 καὶ frs. 85 (ματρὸς μεγάλας ὀπαδὲ) — 90 (Bowra). Τοῦ Ἄρατου τοῦ Σολέα ὕμνος στὸν Πάνα μὲ τὴ γενεαλογία τοῦ θεοῦ (Βιογράφοι... A. Westermonn, Βιβλ. I, α, 86 καὶ γ 20. Amsterdam 1964). Τοῦ Ἡροδότου Ἱστορ. Β΄ 145—6· καὶ 5 105. Τοῦ Ἐπιμενίδη 3.B.16 καὶ 3.B.24. Τοῦ Ὀρφέα 1.B.13 (π) (D. Frag. D. Vors. Diels - Kranz[12] 1966). Τοῦ Εὐριπίδη ὁ «Ρῆσος» 36—7 καὶ τὰ ἀρχαῖα σχόλια ad loc. (ed. Ed. Schwartz. vol. II Βερολ. 1891, σσ. 328—30, ὅπου καὶ τοῦ Αἰσχύλου fr. 35 N.)· ὁ «Ἴων» 492 κ.ἑξ. Τοῦ Σοφοκλῆ ὁ «Αἴας» 693 κ.ἑξ. Τοῦ Πλάτωνα «Φαῖδρος» 279 β (ὁ Σωκράτης προσεύχεται στὸν Πάνα). Τοῦ Μενάνδρου ὁ «Δύσκολος» 1—49 (ὁ πρόλογος εἶναι ἀφιερωμένος στὸν Πάνα). Τοῦ Θεοκρίτου Εἰδύλλια I (θύρεις) 2—6 καὶ τὰ ἀρχαῖα σχόλια ad loc. (C. c. Wendel, Στουτγ. 1967, σσ. 27—32).

Πρβλ. ἀκόμη τοῦ Σοφοκλῆ O.T. 1097—1101· τοῦ Αἰσχύλου Πέρ. 449, Ἀγ. 56, Εὐμ. 56, Εὐμ. 943—45 (καὶ fr. 35N). Τοῦ Εὐριπίδη Βα΄. 952, Ἑλ. 190

16. Προηγούμενος ὕμνος τῆς συλλογῆς ἔχει ταχτεῖ ὁ εἰς Ἑρμῆν.

17. Πρβλ. πίνακες ζωγραφικῆς, ὅπως τοῦ Γκρέκο «ἡ ταφὴ τοῦ κόμητος Ὀργκὰθ» στὸν Ἅγιο Θωμᾶ τοῦ Τολέδο (1586—8).

κ.έξ. Ἱππ. 142 Γφ. Τ. 1126, Μη΄. 1172, Ἠλ. 699 κ.έξ. Ἴων 938. Τοῦ Ἀριστοφάνη Ὄρν. 745, Θεομ. 978, Λυσ. 2, 721, 998, 911, Βάτρ. 230, Ἐκκλ. 1069. Τοῦ Καλλιμάχου fr. 689, ὕμνος 3· 38, ἐπιγρ. 38 καὶ 44. (Pheiffer) κ.ἄ.

Γ. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ψάλλε μου, μούσα, δίπλα στὸν Ἑρμῆ τὸ λατρευτό του βλαστό του
τὸν τραγοπάδη, δίκερο, φιλόθρονο, ποὺ γυροφέρνει
συχνὰ στὰ δεντροφύτευτα λιβάδια συντροφιὰ μὲ νύμφες
χορομάθητες ποὺ καταλειοῦν τὶς κορφὲς τῶν ψηλῶν βράχων
καθὼς καλοῦν τὸ λαμπερότριχο βοσκὸ θεὸ τὸν Πάνα,
τὸν ἄπλυτο ποὺ βρίσκεται σὲ κάθε ράχη χιονισμένη·
σὲ ὑψηλὲς βουνοκορφὲς καὶ κακοτράχαλα μονοπάτια.
Περιπλανιέται ἐδῶ κι ἐκεῖ μὲς σὲ πυκνόφυτα λαγκάδια
ἢ παρασέρνεται ἄλλες φορὲς στὰ ἥσυχα ποτάμια
καὶ πότε πάλι σκαρφαλώνει πάνω σ' ἀπάτητους βράχους
στὸ ψηλότερο ξάγναντο τῆς κορυφῆς καθὼς σκαλώνει.
Πολλὲς φορὲς ἀστραφτερὰ ψηλὰ βουνὰ περιδιαβαίνει,
συχνὰ τ' ἀγρίμια κυνηγᾶ ξανοίγοντας καλὰ στὰ πλάγια
καὶ σκοτώνει· τότε μόνο τὰ μιούχρωμα σφυρίζει ὅταν
γυρνάει ἀπὸ κυνήγι κι ἄσμα γλυκὸ παίζει μὲ φλογέρα.
Δὲν μπορεῖ στὸ τραγούδι νὰ τὸν ξεπεράσει οὐδὲ τ' ἀηδόνι
πού, στὰ φύλλα τῆς ἀνθισμένης ἄνοιξης, θρῆνο σηκώνει
καὶ σκορπᾶ γλυκερόφωνο λυπητερὸ τραγούδι. Τότε
μαζί του τριγυρνοῦν νεράϊδες τοῦ βουνοῦ γλυκολαλοῦσες
καὶ χορεύουν σὲ νερομιάνες λαφροπάτητες, ποὺ γύω
οἱ βουνοκορφὲς ἀντιβογγοῦν μὲ τὴν ἠχώ. Κι ὁ θεὸς σέρνει
τὸ χορὸ λαφροπόδης μιὰ ἐδῶθε κι ἐκεῖθε μιὰ στὴ μέση
πηδώντας. Κι ἔχει στὴ ράχη τὸ κόκκινο δέρμα τοῦ λύγκα,
ὁλόκαρδα μὲ τὰ γλυκὰ τραγούδια εὐχαριστημένος
ὅπου σὲ χλοερὸ λιβάδι ὁ ὑάκινθος κι ὁ κρόκος
βλασταίνει εὐωδιαστὸς καὶ περιπλέκεται σιμιχτὰ μὲ πόες.
Τὸν μέγαν Ὄλυμπο καὶ τοὺς μακάριους θεοὺς ὑμνοῦνε.

Ἔτσι τὸν πλουτοδότη Ἑρμῆ ξεχωριστὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους
ψάλλαν, πῶς εἶναι σ' ὅλους τοὺς θεοὺς γοργὸς μαντατοφόρος
κι ἦρθε στὴν Ἀρκαδία τὴν πολύφλεγη, προβατοτρόφα,
ὅπου ἱερὸ 'ναι πρὸς τιμή του σὰν προστάτη τῆς Κυλήνης.
Πρόβατα ἐκεῖ λοιπόν, ἂν καὶ θεός, δασύμαλλα βοσκοῦσε
δοῦλος θνητοῦ, γιατὶ τοῦ φούντωσε πόθος σφοδρὸς καὶ τοῦ 'ρθε
τοῦ Δρύοπα νὰ σφίξει ἐρωτικὰ τὴν ὡριομάλλα κόρη...
Ἔκαμε γάμο καρπερὸ καὶ γιὸ τοῦ γέννησε στὸ σπίτι
ἀγαπημένο στὸν Ἑρμῆ, ἀλλὰ μὲ πρόσωπο τεράτου:
τραγόποδο, δικέρατο, σαματατζὴ καὶ γελασιάργη.
Ὅμως ἡ μάνα του ἔφυγε ὁρμητικὰ μόλις τὸν εἶδε
ἄγριο, μὲ πολλὰ γένεια — καὶ φοβισμένη τὸν ἀφῆκε.
Τότε κι ὁ πλουτοπάροχος Ἑρμῆς στὰ χέρια του τὸν πῆρε

---

* Ἡ μετάφραση σὲ ἰσάριθμους δεκαεπτασύλλαβους ἰαμβικοὺς στίχους ἔγινε κατὰ τὴν ἔκδοση Th. W. Allen, Homeri Opera τ. V. Oxford 1969.

γρήγορα, καὶ χαιρόταν ὁ θεὸς μὲ ὅλη τὴν ψυχή του.
Τύλιξε τὸ παιδὶ μὲ ἁπαλὴ προβιὰ λαγοῦ ἀγρίου
κι ἔφτασε στῶν ἀθάνατων θεῶν, στὰ πεταχτά, τοὺς θρόνους.
τό 'δειξε, καὶ χαρῆκαν ὅλοι οἱ θεοὶ μὲ τὴν καρδιά τους·
ἀλλ' ὅμως πιότερο ὁ Βάκχειος Διόνυσος ἀπ' ὅλους.
Καὶ Πάνα τὸν ὀνόμασαν, γιατὶ εὐχαρίστησε πάντες.
Ἔτσι λοιπόν, Δέσποτα, χαῖρε· μὲ τὸν ὕμνο σὲ δοξάζω·
ὅμως ἐγὼ καὶ πάλι θὰ σοῦ θυμηθῶ σ' ἄλλο τραγούδι.*

* Ὑπάρχει ἄλλη μιὰ ἀκόμη μετάφραση στὴ νέα ἑλληνικὴ τοῦ ὕμνου, ἔμμετρη ἀλλὰ μὲ ἀνισοσύλλαβους καὶ μὴ ἰσάριθμους στίχους: Νικολαΐδη Πάϊκου, Ὁμηρικοὶ ὕμνοι, Βατραχομυομαχία μὲ εἰσαγωγὴ (ὄχι ἀξιόλογη), Ἀθήνα 1973, σσ. 105—107.

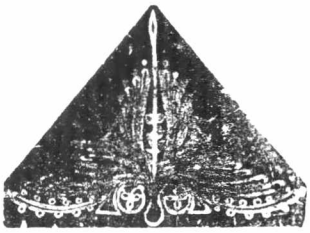

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Θεολόγου Καθηγητοῦ

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ*

Καὶ ποία εἶναι ἡ τιμὴ τῆς ἐργασίας; Αὕτη καθορίζεται ὑπὸ τῶν καπιταλιστῶν ἀπὸ τὸ ποσὸν τῆς προσφερόμενης ἐργασίας καὶ ἐκφράζεται διὰ χρηματικῆς ἀμοιβῆς, τοῦ λεγομένου μισθοῦ. Ὁ Μὰρξ ὁρίζει τὸν ἐργατικὸν μισθὸν ὡς τι χρηματικὸν ποσὸν πού καταβάλλει ὁ κεφαλαιοκράτης διὰ μίαν ὡρισμένην ἐργασίαν, ἡ ὁποία προσεφέρθη ὑπὸ τοῦ ἐργάτου εἰς ἕνα ὡρισμένον χρόνον[294]. Δὲν εἶναι λοιπὸν οὗτος τὸ μερίδιον τοῦ ἐργάτου ἐκ τῶν ἐμπορευμάτων πού κατεσκεύασεν ὁ ἴδιος, ἀλλὰ τὸ μέρος ἐκ τῶν ἐμπορευμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον πρὶν «καὶ πού μ' αὐτὸ ἀγοράζει ὁ καπιταλιστὴς γιὰ τὸν ἑαυτό του ἕνα ὁρισμένο ποσὸ παραγωγικῆς ἐργατικῆς δύναμης»[295]. Ἑπομένως τὸ εἰσόδημα ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κεφάλαιον, κατὰ τὸν Μάρξ, πρέπει θεωρητικῶς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀφαίρεσις ἀπὸ τὸν ἐργατικὸν μισθόν[296], ἀφοῦ ὁ ἐργάτης, ἐξοδεύοντας τὴν ἐργατικήν του δύναμιν, προσθέτει εἰς τὰ μέσα παραγωγῆς, τὰ ὁποῖα μετατρέπει εἰς προϊόν, μίαν ἀξίαν ἴσην μὲ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργατικῆς του δυνάμεως. Βλέπομεν δηλαδὴ ὁ ἐργάτης νὰ ἀναπαράγῃ διὰ λογαριασμὸν τοῦ κεφαλαιοκράτου τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ κεφαλαίου του, τὸ ὁποῖον οὗτος ἔχει προκαταβάλει ἢ πρόκειται νὰ προκαταβάλῃ εἰς τὸν ἐργάτην ὡς μισθὸν ἐργασίας. Οὕτως ὁ κεφαλαιοκράτης ὠφελεῖται ἀπὸ τὸν ἐργάτην ἓν ἰσοδύναμον τοῦ μισθοῦ του κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ἠμπορεῖ νὰ τὸ προκαταβάλῃ καὶ πάλιν διὰ τὴν ἀγορὰν καὶ νέας ἐργατικῆς δυνάμεως[297]. Ἑπομένως, συνεχίζει ὁ Μάρξ, κατὰ τὴν πώλησιν τοῦ ἐμπορεύματος ἓν μέρος τῆς τιμῆς πωλήσεώς του ἀναπληρώνει διὰ τὸν κεφαλαιοκράτην τὸ μεταβλητὸν κεφάλαιον, πού ἔχει προκαταβάλει καὶ οὕτω παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν δυνατότητα νὰ ἀγοράσῃ ἐκ νέου τὴν ἐργατικὴν δύναμιν, ὅπως παρέχεται ἐπίσης εἰς τὸν ἐργάτην ἡ δυνατότης νὰ πωλήσῃ ἐκ νέου αὐτήν[298]. Οὕτως ἡ ἐργατικὴ δύναμις εἰς μὲν τὰς χεῖρας τοῦ ἐργάτου χρησιμεύει ὡς ἐμπόρευμα, εἰς δὲ τὰς χεῖρας τοῦ κεφαλαιοκράτου ὡς δύναμις παράγουσα ἀξίαν[299]. Ὁ μισθὸς τοῦ ἐργάτου δὲν πρόκειται νὰ εἶναι σταθερός, ἀλλὰ θὰ καθορίζεται σύμφωνα μὲ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, πού ἰσχύει εἰς τὴν καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν, δηλαδὴ τὴν ζήτησιν πρὸς ἐργασίαν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν προσφορὰν αὐτῆς ἀπὸ μέρους τῶν ἐργατῶν[300]. Κατὰ τὸν νόμον αὐτὸν παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὰς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων των ὑπάρχει ἀντιστοιχία διακυμάνσεων τῶν ἐργατικῶν μισθῶν. «Μέσα στὰ ὅρια ὅμως τῶν διακυμάνσεων αὐτῶν, ἡ τιμὴ τῆς ἐργατικῆς δύναμης θὰ καθορίζεται ἀπὸ τὸ κόστος παραγωγῆς,

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 468.

294. Κ. Μὰρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ κεφάλαιο - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 36.
295. Αὐτόθι, σελ. 38—39.
296. Λεξικὸ Κοινων. Ἐπιστημῶν. Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 2596.
297. Κ. Μάρξ - Τὸ Κεφάλαιο, Τόμος Β' - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 378—379.
298. Αὐτόθι, σελ. 379.
299. Αὐτόθι, σελ. 380.
300. Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 76.

ἀπὸ τὸν ἐργάσιμο χρόνο ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ παραχθεῖ αὐτὸ τὸ ἐμπόρευμά μας, ἡ ἐργατικὴ δύναμη»[301]. Καὶ τί ἐννοεῖ ὁ Μάρξ, ὅταν ὁμιλῇ περὶ κόστους παραγωγῆς; Κόστος παραγωγῆς τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως εἶναι «τὰ ἔξοδα ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ διατηρεῖται ὁ ἐργάτης σὰν ἐργάτης καὶ γιὰ νὰ τὸν καταρτίσουν σὲ ἐργάτη»[302]. Εἶναι δηλαδὴ ὁ μισθὸς τὸ εἰσόδημα ἀπὸ τὴν πώλησιν τῆς ἐργατικῆς του δυνάμεως, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ζήσῃ ὁ ἐργάτης[303] καὶ ἡ ἀξία αὐτῆς τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως καθορίζεται ἀπὸ τὴν ποσότητα τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν ἀναπαραγωγήν της ἐργασίας[304]. Ἐπομένως, κατὰ τὴν ἄποψιν αὐτὴν τοῦ Μάρξ, ὅσον μικρότερος χρόνος ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἑνὸς ὡρισμένου ἔργου, τόσον μικροτέρα εἶναι καὶ ἡ προσφορὰ ἐργατικῆς δυνάμεως καὶ κατὰ συνέπειαν μικρότερος θὰ εἶναι καὶ ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ μισθὸς τοῦ ἐργάτου, κατὰ τὸν Μάρξ, δὲν εὑρίσκεται εἰς οὐδεμίαν ἀναγκαίαν σχέσιν μὲ τὸν ὄγκον τοῦ κέρδους τοῦ κεφαλαιοκράτου καὶ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου συντελεῖ ὁ ἐργάτης, ἀλλὰ καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως[305]. Ἀκόμη ὁ Μὰρξ εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ μισθοῦ ὑπολογίζει καὶ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ «κόστος παραγωγῆς τοῦ ἐργάτου». Καθορίζεται δὲ αὐτὸ τὸ κόστος παραγωγῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὸν χρόνον μαθητεύσεώς του διὰ τὴν καλυτέραν ἄσκησιν τοῦ ἔργου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του, ὡς καὶ διὰ νὰ τὸν καθιστοῦν σωματικῶς ἱκανὸν πρὸς ἐργασίαν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται σαφὲς ὅτι διὰ τῶν ἀπόψεών του αὐτῶν ὁ Μὰρξ οὐδόλως δέχεται τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν μισθῶν, ἀλλὰ τουναντίον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τόσον τὴν θεωρητικὴν κατάρτισιν τοῦ ἐργαζομένου, ὅσον καὶ τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας ποὺ προσφέρει. Εἰς αὐτὰ δύναται νὰ προστεθῇ καὶ ἡ φθορὰ ποὺ ὑφίσταται ὁ ἐργάτης, κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον ποὺ ὑπολογίζεται καὶ ἡ φθορὰ τῆς μηχανῆς εἰς τὰ ἐργοστάσια. Ὅλα αὐτὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ καθορίζουν τὸν μισθὸν τῆς ἐργασίας καὶ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Μὰρξ «κατώτατο ὅριο τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας», ἰσχύει δὲ ὄχι μόνον δι' ἓν ἄτομον, ἀλλὰ «γιὰ ὁλόκληρο τὸ γένος»[306].

Πάντως γεγονὸς εἶναι, λέγει ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ, ὅτι παρ' ὅλας τὰς διακυμάνσεις τῆς τιμῆς τῶν διαφόρων ἐμπορευμάτων εἴτε πρὸς τὰ ἄνω εἴτε πρὸς τὰ κάτω, εἰς τὴν βάσιν ὁ ἐργάτης οὐδὲν ἄλλο λαμβάνει κατὰ μέσον ὅρον, εἰμὴ μόνον τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας του, ἀναλυομένην εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἐργατικῆς του δυνάμεως, ἡ ὁποία καθορίζεται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὴν ἀξίαν τῶν μέσων συντηρήσεως, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν διατήρησιν καὶ ἀναπαραγωγήν της[307]. Ἡ ἀξία δὲ τῶν μέσων αὐτῶν τελικῶς ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ποσότητα τῆς ἐργασίας ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν παραγωγήν των. Ὑπάρχουν ὅμως, συνεχίζει ὁ Μάρξ, ὡρισμένα ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ποὺ διακρίνουν τὴν ἀξίαν τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως ἀπὸ τὴν ἀξίαν τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων. Καὶ εἶναι αὐτὰ τὰ γνωρίσματα δύο στοιχεῖα, ἤτοι τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ἱστορικὸν ἢ κοινωνικὸν στοιχεῖον. Καὶ τὸ μὲν φυσικὸν στοιχεῖον σημαίνει ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξις διὰ τὴν διατήρησίν της καὶ τὴν ἀναπαραγωγήν της εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνῃ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα μέσα συντηρήσεώς της, τὸ δὲ ἱστορικὸν ἢ κοινωνικὸν στοιχεῖον σημαίνει ὅτι ἡ ἱκανοποίησις τῶν διαφόρων ἀναγκῶν τῆς ζωῆς ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ζοῦν

301. Κ. Μάρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιο - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 51—52.
302. Αὐτόθι, σελ. 52.
303. Κ. Μάρξ - Τὸ Κεφάλαιο - Τόμος Β' - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 379.
304. Αὐτόθι, σελ. 381.
305. Κ. Μάρξ - Τὸ κεφάλαιο - Τόμος Γ' - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 362.
306. Κ. Μάρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιο - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 53.
307. Κ. Μάρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 73.

καὶ ἀναπτύσσονται οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἀναλόγως τῶν περιοχῶν ποὺ ζῇ ὁ ἄνθρωπος καθορίζεται καὶ τὸ διοτικόν του ἐπίπεδον[308].

Τὸν μισθὸν τῆς ἐργασίας εἰς τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν διακρίνει ὁ Μὰρξ εἰς δύο εἴδη, τὸν πραγματικὸν καὶ τὸν σχετικὸν μισθόν. Καὶ «ὁ πραγματικὸς μισθὸς τῆς ἐργασίας ἐκφράζει τὴν τιμὴ τῆς ἐργασίας σὲ σχέση μὲ τὴν τιμὴ ποὺ ἔχουν τὰ ἄλλα ἐμπορεύματα, ἐνῷ ὁ σχετικὸς μισθὸς τῆς ἐργασίας ἐκφράζει τὸ μερίδιο, ποὺ παίρνει ἡ ἄμεση ἐργασία ἀπὸ τὴν καινούρια ἀξία ποὺ ἔφτιασε ἡ ἴδια, σὲ σύγκριση μὲ τὸ μερίδιο ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴ συσσωρευμένη ἐργασία, στὸ κεφάλαιο»[309]. Ἑπομένως ὅταν γίνεται λόγος δι' αὔξησιν ἢ πτῶσιν τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ χρηματικὴ ἢ σχετικὴ ἢ ὀνομαστικὴ τιμὴ τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πραγματική. Εἶναι δηλαδὴ δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ὑπερπροσφορὰ ὑλικῶν ἀγαθῶν, ὁπότε διὰ τοῦ μισθοῦ του ὁ ἐργαζόμενος ἀγοράζει ὑπερεπαρκῆ ἐμπορεύματα διὰ τὴν συντήρησίν του, ὅπως ἐπίσης δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ καὶ ζήτησις, ὁπότε διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς μισθοῦ ἀγοράζει ὁ ἐργαζόμενος ὀλιγώτερα ὑλικὰ ἀγαθά. Αὐτὸ ἐκφράζεται ἀκριβῶς διὰ τοῦ λεγομένου πραγματικοῦ μισθοῦ. Τοὐναντίον συμβαίνει διὰ τοῦ σχετικοῦ μισθοῦ, ὅπου δι' αὐτοῦ ἐκφράζεται κυρίως ἡ τιμὴ τῆς ἀμέσου ἐργασίας τῶν ἐργατῶν, ἐν σχέσει μὲ τὴν τιμὴν τῆς συσσωρευμένης ἐργασίας τῶν κεφαλαιοκρατῶν. Ὁ κεφαλαιοκράτης δηλαδὴ κατὰ τὸν καθορισμὸν τῆς τιμῆς τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ, κατὰ τὸν Μάρξ, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του πρῶτον τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ μέρους ποὺ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ ξπρώτας ὕλας καὶ τὴν φθορὰν τῶν μηχανῶν καὶ ἐργαλείων, τὰ ὁποῖα ἔχουν προπληρωθῆ ἀπὸ αὐτόν, δεύτερον τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ μέρους ποὺ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς πρώτας ὕλας καὶ τὴν φθορὰν τῶν καὶ τρίτον τὸ κέρδος ποὺ θὰ προκύψῃ ἀπὸ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δύο προηγουμένων[310]. Ὅλα ὅμως αὐτὰ δημιουργοῦν νέας ἀξίας, αἱ ὁποῖαι κυρίως προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐργάτου. Ἄρα ἡ ἐργατικὴ δύναμις, κατὰ τὸν συλλογισμὸν τοῦ Μάρξ, μεταβάλλεται εἰς προϊὸν ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τοῦ καπιταλιστοῦ, ἀφοῦ ὁ μὲν πραγματικὸς μισθὸς τῆς ἐργασίας εἶναι δυνατὸν νὰ παραμένῃ ὁ ἴδιος ἢ καὶ νὰ αὐξάνῃ, ὁ δὲ σχετικὸς μισθὸς νὰ ἐλαττώνεται[311], ἐνῷ τοὐναντίον ὁ καπιταλιστὴς ὄχι μόνον οὐδεμίαν ζημίαν ὑφίσταται, ἀλλὰ τοὐναντίον αὐξάνει τὸ κέρδος του. Προσπάθεια ἑπομένως τοῦ Καπιταλισμοῦ, κατὰ τὸν Μαρξισμόν, εἶναι νὰ ὑποβιβάζῃ τὸ μέσον ἐπίπεδον τῶν μισθῶν καὶ νὰ πιέζῃ τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας εἰς τὸ κατώτατον ὅριον, ὁπότε γεννᾷ ἐπιτακτικὴν τὴν ὑποχρέωσιν τῶν προλεταρίων νὰ ἀντιδράσουν «ἐνάντια στοὺς λῃστρικοὺς σφετερισμοὺς τοῦ κεφαλαίου»[312].

Ποῖος ὅμως ἐνῖαι ὁ νόμος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου καθορίζεται ἡ ἄνοδος καὶ ἡ πτῶσις τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κέρδους τῶν καπιταλιστῶν εἰς τὴν ἀμοιβαίαν των σχέσιν; Ὁ Μὰρξ λέγει ὅτι «ὁ μισθὸς ἐργασίας καὶ τὸ κέρδος βρίσκονται σὲ ἀντίστροφη ἀναλογία μεταξύ τους. Τὰ μερίδια τοῦ κεφαλαίου, τὸ κέρδος, αὐξάνει στὴν ἴδια ἀναλογία ποὺ πέφτει τὸ μερίδιο τῆς ἐργασίας, τὸ μεροκάματο, καὶ ἀντίστροφα. Τὸ κέρδος αὐξάνει στὸ μέτρο ποὺ πέφτει ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, πέφτει στὸ μέτρο ποὺ ἀνεβαίνει ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας»[313] Ἴσως ὑπάρξουν δικαιολογίαι εἰς τὴν ἀνωτέρω θέσιν, συνεχίζει ὁ Μάρξ, ὅτι ὁ καπιταλιστὴς πιθανὸν νὰ κερδίσῃ περισσότερον, εἴτε ἕνεκα εὐνοϊκῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων του εἰς τὰς ἀγορὰς μὲ ἄλλους καπιταλιστάς, εἴτε λόγῳ αὐξήσεως τῆς ζητήσεως τῶν ἐμπορευμάτων, εἴτε

308. Κ. Μάρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 74.
309. Κ. Μάρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιο - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 70.
310. Αὐτόθι, σελ. 71.
311. Αὐτόθι, σελ. 72.
312. Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 79.
313. Κ. Μὰρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιο - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 73.

λόγῳ ἐμφανίσεως καὶ νέων ἀγορῶν, εἴτε ἀκόμη καὶ ἕνεκα ἀπάτης ἢ αἰσχροκερδίας, εἴτε τέλος λόγῳ τελειοποιήσεως τῶν τεχνικῶν μέσων τῆς ἐργασίας καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως νέων φυσικῶν δυνάμεων κλπ. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς προφάσεις δὲν ὑπάρχει οὐδεμία δικαίωσις, διότι οἱαδήποτε αὔξησις ἐν τῷ συνόλῳ της τῆς συσσωρευμένης ἐργασίας ἔχει τὴν αἰτίαν της εἰς τὴν ἄμεσον ἐργασίαν ποὺ προσφέρουν οἱ ἐργάται καὶ κατὰ συνέπειαν τὸ προλεταριᾶτον πρέπει νὰ ἀπολαύσῃ ἐκ τῆς αὐξήσεως αὐτῆς. Ἀντιθέτως ὅμως διαπιστοῦται, κατὰ τὸν Μάρξ, ὅτι ἡ ἐργασία ἀμείβεται ὀλιγώτερον ἐν σχέσει πρὸς τὸ καθαρὸν εἰσόδημα ποὺ ἀφήνει εἰς τὸν κεφαλαιοκράτην. Ἐπομένως, καταλήγει, τὰ συμφέροντα τοῦ κεφαλαίου καὶ τὰ συμφέροντα τῆς μισθωτῆς ἐργασίας εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα[314], ἀφοῦ, αὐξανομένου τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ, αὐξάνεται καὶ τὸ κεφάλαιον. Ὅταν λοιπὸν τὸ κεφάλαιον εὑρίσκεται εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων, τῆς ἀστικῆς λεγομένης τάξεως, ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ὑφίσταται καὶ τὸ κοινωνικὸν χάσμα ποὺ χωρίζει τὸν προλετάριον ἀπὸ τὸν καπιταλιστὴν διαρκῶς θὰ αὐξάνῃ.

Ἀλλὰ ποῖον θὰ εἶναι τότε τὸ ὅριον τῶν μισθῶν τῆς ἐργασίας κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἀντίληψιν; Διὰ τὸν ὀρθὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων πέριξ τῶν ὁποίων θὰ κυμαίνωνται οἱ μισθοὶ τῆς ἐργασίας, ὁ Μὰρξ ἔθεσεν ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων. Ὁ καθορισμὸς ὅμως τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων εἶναι κάτι τὸ σχετικόν, διότι ἕκαστον ἐμπόρευμα πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἐν σχέσει μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἐμπορεύματα. Ἐκεῖνο δὲ ποὺ ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, κατὰ τὸν Μάρξ, εἶναι ἡ κοινὴ κοινωνικὴ οὐσία ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐργασία. Ἡ ἐργασία ὅμως τότε μόνον δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κοινωνική, ὅταν τὰ ἐξ αὐτῆς παραγόμενα εἴδη δὲν ἔχουν σκοπὸν νὰ ἱκανοποιήσουν μόνον τὰς ἀτομικὰς ἀνάγκας τῶν ἐργαζομένων, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, διότι τότε τὰ παραγόμενα εἴδη εἶναι προϊόντα καὶ ὄχι ἐμπορεύματα[315]. Ὡς ἐμπορεύματα δὲ δὲν πρέπει νὰ ἱκανοποιοῦν μίαν οἱανδήποτε κοινωνικὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἡ προσφερθεῖσα δι' αὐτὰ ἐργασία νὰ ἀποτελῇ ἓν κλάσμα τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ ἐργασίας, ποὺ καταναλίσκεται ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν, κατὰ τὸν Μάρξ, ὅτι ἡ ἐργασία ἑνὸς ἀτόμου εἶναι μέρος ὅλων τῶν ἄλλων μερικῶν ἐργασιῶν ἐντὸς τῆς κοινωνίας καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ μία μερικὴ συμπληρώνει τὰς ἄλλας μερικὰς ἐργασίας. Ἐπομένως τὰ ἐμπορεύματα, ὡς ἀξίαι ἐξεταζόμεναι, ἔχουν ἀξίαν, διότι ἀποτελοῦν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας[316], δυνάμενα νὰ διαφέρουν μεταξύ των μόνον, διότι ἀντιπροσωπεύουν μεγαλύτερα ἢ μικρότερα ποσὰ ἐργασίας, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, διὰ τὸ α΄ εἶδος ἐργασίας καταναλίσκεται πολλάκις μεγαλύτερον ποσὸν ἐργασίας ἀπὸ τὸ β΄ εἶδος, ὁπότε ἡ ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων καθορίζεται καὶ ἀπὸ τὸ ποσὸν τῆς προσφερθείσης ἢ ἀποκρυσταλλωθείσης εἰς αὐτὰ ἐργασίας. Ὅταν δὲ λέγῃ ποσὸν ἐργασίας ὁ Μάρξ, ἐννοεῖ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν παραγωγὴν ἑνὸς προϊόντος[317]. Ἀπὸ τὸ ποσὸν ὅμως αὐτὸ τῆς ἐργασίας «ἕνα μέρος εἶναι ἀντικειμενοποιημένο σὲ μιὰ ἀξία, γιὰ τὴν ὁποία πληρώθηκε ἕνα ἰσοδύναμο μὲ τὴ μορφὴ τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας, ἕνα ἄλλο μέρος σὲ μιὰ ἀξία, γιὰ τὴν ὁποία δὲν πληρώθηκε κανένα ἰσοδύναμο. Ἕνα μέρος ἀπὸ τὴν ἐργασία ποὺ περιέχεται μέσα στὸ ἐμπόρευμα εἶναι πληρωμένη ἐργασία. Ἕνα ἄλλο μέρος εἶναι ἀπλήρωτη ἐργασία»[318]. Ὥστε λοιπὸν ὁ κεφαλαιοκράτης ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν ἐμπορευμάτων

---

314 Κ. Μὰρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιο - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 75.

315 Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 35.

316. Αὐτόθι, σελ. 36.

317. Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 40.

318. Αὐτόθι, σελ. 56.

του εἰς τὴν πραγματικήν των ἀξίαν κερδίζει ὁπωσδήποτε, ἀφοῦ πωλεῖ καὶ τὴν ἀπλήρωτον ὑπερεργασίαν τοῦ ἐργάτου. Ἀκόμη πρέπει εἰς τὰ ἀνωτέρω νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ποσὰ ἐργασίας ποὺ ἔχουν καταναλωθῆ ἀπὸ τῆς πρώτης ὕλης τοῦ ἐμπορεύματος, μέχρις ὅτου φθάσῃ τοῦτο εἰς τὴν τελικήν του μορφήν, ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἀπαραίτητα στοιχεῖα διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ἐμπορευμάτων, ὡς π.χ. τὰ κτίρια, τὰ μηχανήματα, αἱ πρῶται ὕλαι κλπ. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Μὰρξ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μισθοὶ ἐργασίας δὲν ἠμποροῦν «νὰ ξεπερνοῦν τὶς ἀξίες τῶν ἐμπορευμάτων ποὺ παράγονται ἀπὸ αὐτούς, νὰ εἶναι μεγαλύτεροι ἀπὸ αὐτές, μποροῦν ὅμως νὰ εἶναι μικρότεροι ἀπὸ αὐτὲς σὲ κάθε δυνατὴ ἀναλογία. Οἱ μισθοὶ τῆς ἐργασίας τους θὰ ἔχουν γιὰ ὅριό τους τὶς ἀξίες τῶν προϊόντων τους, δὲ θὰ ἔχουν τὸ ὅριό τους στοὺς μισθοὺς τῆς ἐργασίας τους»[319].

Ἄλλο σημεῖον τὸ ὁποῖον καταδικάζει ὁ Μὰρξ εἶναι ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, ποὺ ἐφαρμόζεται ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν. Ἐπικρίνεται δὲ οὗτος, διότι αὐξάνει τὸν μεταξὺ τῶν ἐργατῶν συναγωνισμόν, ἐπ' ὠφελείᾳ μεγάλῃ τοῦ κεφαλαίου. Κατὰ τὸν καταμερισμὸν παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον εἷς ἐργάτης νὰ ἐκτελῇ ὄχι μόνον τὴν ἰδικήν του ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ ἐργασίαν δύο, πέντε ἢ δέκα ἄλλων ἐργατῶν. Συναγωνίζονται δηλαδὴ οἱ ἐργάται μεταξύ των ὄχι μόνον πωλοῦντες εἰς χαμηλὴν τιμὴν τὴν ἐργασίαν των, ἀλλὰ καὶ ἐκτελοῦντες ὁ εἷς ἐργασίαν δύο, πέντε ἢ δέκα ἄλλων. Οὕτως ὁ ἐργάτης μεταβάλλεται εἰς μίαν μηχανήν, εἰς μίαν ἁπλῆν μονότονον παραγωγικὴν δύναμιν, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ τοιούτου συναγωνισμοῦ εἶναι ἡ πτῶσις τῆς τιμῆς τῆς ἐργασίας, ἡ πτῶσις τοῦ μισθοῦ τοῦ ἐργάτου[320].

Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος εἶναι καὶ ἡ περὶ κράτους ἀντίληψις τοῦ Μαρξισμοῦ, ἡ ἔννοια τοῦ ὁποίου στενὴν σχέσιν ἔχει μὲ τὸν ἐξεταζόμενον ἐνταῦθα θεσμὸν τῆς ἐργασίας. Εἶναι τὸ σύγχρονον κράτος, κατὰ τὸν Ἔνγκελς, εἷς καπιταλιστικὸς μηχανισμός, ὅπου ὁ καπιταλιστὴς ἐκμεταλλεύεται τοὺς προλεταρίους[321]. Ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν, τὴν φύσιν καὶ τὴν καταγωγήν του, ὡς καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ὀφειλομένης εἰς αὐτὸ ὑπακοῆς, ἔχουν διατυπωθῆ διάφοροι καὶ ποικίλαι γνῶμαι. Κοινὴ δὲ πεποίθησις ὅλων εἶναι ὅτι τὸ κράτος εἶναι ἀναγκαῖον καὶ σκοπεῖ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὅρων διαβιώσεως τῶν πολιτῶν του[322], ὡς καὶ εἰς τὴν ἐν γένει πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ. Ὁ Μαρξισμὸς ὅμως τοὐναντίον χαρακτηρίζει τὸ κράτος ὡς προϊὸν τῆς πάλης τῶν τάξεων. Κατὰ τὸν Μὰρξ τὸ κράτος εἶναι «ὄργανο ταξικῆς κυριαρχίας, ὄργανο καταπίεσης μιᾶς τάξης ἀπὸ μιὰν ἄλλη»[323]. Εἶναι μία εἰδικὴ μορφὴ ὠργανωμένης βίας μὲ σκοπὸν τὴν ὑποταγὴν τάξεώς τινος. Καὶ ἡ τάξις, τὴν ὁποίαν θὰ ἀγωνισθῇ τὸ προλεταριᾶτον νὰ ὑποτάξῃ, εἶναι ἡ ἀστική, ἡ ἐκμεταλλευτικὴ τάξις τῆς πλουτοκρατίας. Τὸ κράτος δὲ αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὸ προλεταριᾶτον μὲ μόνον σκοπὸν τὴν κατανίκησιν τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἐκμεταλλευτῶν[324]. Καὶ ἡ ἀνατροπὴ τῆς καπιταλιστικῆς κυριαρχίας εἶναι δυνατὴ μόνον ἀπὸ τὸ προλεταριᾶτον. Ὅταν ὁ Καπιταλισμὸς συντρίβει καὶ διαλύει τὴν τάξιν τῶν χωρικῶν καὶ τῶν μικροαστῶν, συγχρόνως συγκεντρώνει, ὀργανώνει καὶ ἑνώνει τὸ προλεταριᾶτον τῶν πόλεων. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ προλεταριᾶτον εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὁδηγήσῃ ὅλας τὰς μάζας τῶν καταπιεζομένων καὶ ἀδικουμένων ἀπὸ τοὺς κεφαλαιοκράτας. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως αὐτὸ πρέπει τὸ προλεταριᾶτον νὰ ὑψωθῇ εἰς κυβερνῶσαν τάξιν, ἱκανὴν νὰ συντρίψῃ τὴν μοιραίαν καὶ ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν τῆς πλου-

319. Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 38.
320. Κ. Μὰρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιο - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 86.
321. Φρ. Ἔνγκελς - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 106.
322. Π. Μοναστηριώτη - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 50.
323. Β. Ι. Λένιν - Κράτος καὶ Ἐπανάσταση - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 67.
324. Αὐτόθι, σελ. 88.

τοκρατίας καὶ νὰ ὀργανώσῃ ὅλας τὰς πασχούσας τάξεις διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νέου οἰκονομικοῦ συστήματος[325]. Ἐπομένως τὸ προλεταριᾶτον «χρειάζεται τὴν κρατικὴ ἐξουσία, τὴ συγκεντρωτικὴ ὀργάνωση τῆς δύναμης, τὴν ὀργάνωση τῆς βίας καὶ γιὰ τὴν κατάπνιξη τῆς ἀντίστασης τῶν ἐκμεταλλευτῶν καὶ γιὰ τὴν καθοδήγηση τῆς τεράστιας μάζας τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς ἀγροτιᾶς τῶν μικροαστῶν, τῶν μισοπρολετάριων, γιὰ νὰ «διευθετήσει» τὴ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία»[326]. Δὲν πρέπει ὅμως τὸ προλεταριᾶτον, λέγει ὁ Μάρξ, νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὴν ἁπλῆν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ «νὰ συντρίψει, νὰ τσακίσει τὴν ἕτοιμη κρατικὴ μηχανή»[327]. Τὸ σύγχρονον κράτος, κατὰ τὸν Μαρξισμόν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ μία ἐκτελεστικὴ ἐξουσία τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἓν μέσον τῆς πλέον ἰσχυρᾶς οἰκονομικῶς κυριάρχου τάξεως διὰ τὴν ἐπιβολήν της καὶ τὴν ἀνάδειξίν της εἰς πολιτικῶς κυρίαρχον τάξιν[328]. Εἶναι ἓν ὄργανον ἐκμεταλλεύσεως τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἀπὸ τὸ κεφάλαιον. Προβάλλεται βεβαίως ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν ἡ ἰδέα τῆς δημοκρατίας, βάσει τῆς ὁποίας κυβερνᾶται τὸ κράτος. Οὐδεμία ὅμως ὑπάρχει διαφορά, κατὰ τὸν Μαρξισμόν, μεταξὺ δημοκρατικοῦ καὶ μοναρχικοῦ καθεστῶτος, διότι εἰς τὴν δημοκρατίαν, λέγει ὁ Ἔνγκελς εἰς τὸ ἔργον του «ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας καὶ τοῦ κράτους», ὁ πλοῦτος ἐξασκεῖ ἔμμεσα τὴν ἐξουσίαν του, ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὴν ἐξαγορὰν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τοὺς ὁποίους ἀμείβει, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ τὴν συμμαχίαν κυβερνήσεως καὶ Χρηματιστηρίου. Ἡ παντοδυναμία τοῦ πλούτου ὀφείλεται εἰς τὴν δημοκρατίαν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ καλύτερον δυνατὸν πολιτικὸν περίβλημα τοῦ Καπιταλισμοῦ, ὁπότε τὸ κεφάλαιον ἐπ' αὐτοῦ θεμελιώνει τὴν ἐργασίαν του[329]. Δημοκρατία ἐπομένως εἰς τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν σημαίνει ἐκμετάλλευσις ὑπὸ τῆς μειοψηφίας τῶν πλουσίων τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἁπλοῦν γράμμα, ἀφοῦ «οἱ μισθωτοὶ δοῦλοι, ἐξαιτίας τῶν ὅρων τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐκμετάλλευσης πιέζονται τόσο ἀπὸ τὴν ἀνέχεια καὶ τὴν ἀθλιότητα, ποὺ δὲν ἔχουν καιρὸ γιὰ τὴ δημοκρατία, δὲν ἔχουν καιρὸ γιὰ τὴν πολιτική»[330], μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πλειοψηφία νὰ παραμερίζεται ἀπὸ τὴν συμμετοχήν της εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωήν. Ἡ δημοκρατία λοιπὸν εἶναι κενὸν γράμμα ποὺ προβάλλεται ἀπὸ μίαν μηδαμινὴν μειοψηφίαν τῶν πλουσίων, οἱ ὁποῖοι δίδουν περιωρισμένα δικαιώματα εἰς τοὺς πτωχοὺς καί, πρὸς δημιουργίαν ἐντυπώσεων, «μιὰ φορὰ στὰ τόσα χρόνια ἐπιτρέπουν στοὺς καταπιεζόμενους νὰ ἀποφασίζουν ποιοὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς τάξης τῶν καταπιεστῶν θὰ τοὺς ἐκπροσωποῦν καὶ θὰ τοὺς καταπιέζουν στὴ βουλή»[331]. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν μὲ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν τάξεων, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὁ Ἔνγκελς, θὰ ἔχωμεν καὶ ἐξαφάνισιν τοῦ κράτους, ὁπότε ὁλόκληρος ἡ κρατικὴ μηχανὴ θὰ σταλῇ «στὸ μουσεῖο τῶν ἀρχαιοτήτων, δίπλα στὸ ροδάνι καὶ στὸ μπρούτζινο τσεκούρι»[332], θὰ ριφθῇ εἰς τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων, τὸ δὲ προλεταριᾶταν θὰ λάβῃ εἰς χεῖρας του τὴν ἐξουσίαν, μετατρέπον πρωτίστως τὰ μέσα παραγωγῆς εἰς κρατικὴν ἰδιοκτησίαν[333]. Τότε θὰ μεταβληθῇ εἰς ἐκπρόσωπον ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας, ὁπότε θὰ ἔλθῃ στιγμὴ ποὺ θὰ θεωρήσῃ τὸ ἴδιον περιττὴν τὴν ὕπαρξίν του.

---

325. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 89—90.
326. Αὐτόθι, σελ. 90.
327. Αὐτόθι, σελ. 104.
328. Αὐτόθι, σελ. 73.
329. Αὐτόθι, σελ. 76.
330. Αὐτόθι, σελ. 166.
331. Αὐτόθι, σελ. 167.
332. Αὐτόθι, σελ. 76.
333. Αὐτόθι, σελ. 77.

Ἀλλὰ γεννῶνται τὰ ἐρωτήματα: Πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ ἡ κατάργησις τοῦ κράτους καὶ τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν συντετριμμένην κρατικὴν μηχανήν; Χαρακτηριστικὸς ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ Ἔγκελς, ὁ ὁποῖος λέγει τι, ὅταν τὸ κράτος φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον νὰ γίνῃ ἐκπρόσωπος ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας, τότε θὰ εἶναι περιττὴ ἡ ὕπαρξίς του, διότι θὰ παύσουν νὰ ὑφίστανται αἱ ταξικαὶ διαφοραί. Ὅταν ἀκόμη τὸ κράτος λάβῃ εἰς χεῖρας του ἐξ ὀνόματος τῆς κοινωνίας ὅλα τὰ μέσα παραγωγῆς, τότε ἡ ἀνάμειξίς του εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις γίνεται περιττή. Τοῦτο βεβαίως δὲν καταργεῖται αὐτομάτως, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν ἀπονεκροῦται καὶ παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς ἓν ἐλεύθερον λαϊκὸν κράτος[334]. Πρέπει ὅμως νὰ διευκρινισθῇ, λέγει ὁ Λένιν, ὅτι ὁ Ἔνγκελς εἰς τὴν πραγματικότητα ἐννοεῖ τὴν κατάργησιν τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους, ἡ ὁποία θὰ πραγματοποιηθῇ ἀπὸ τὴν προλεταριακὴν ἐπανάστασιν, ἐνῷ ἡ ἀπονέκρωσις ἀφορᾷ τὰ «ἀπομειναρια τοῦ προλεταριακοῦ κράτους ὕστερ' ἀπὸ τὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση»[335]. Ἐπομένως τὸ καπιταλιστικὸν κράτος καταργεῖται ἀπὸ τὸ προλεταριᾶτον δι' ἐπαναστάσεως, ἐνῷ τὸ προλεταριακὸν κράτος ἀπονεκροῦται μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀφοῦ πλέον δὲν θὰ ὑπάρχουν οὔτε κεφαλαιοκράται, οὔτε τάξεις καὶ ἐπομένως θὰ παύσῃ ἡ καταπίεσις τῶν τάξεων[336]. Πολιτικὴ ἐξουσία δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον εἰς τὴν ἀταξικὴν μαρξιστικὴν κοινωνίαν, λέγει ὁ Μὰρξ εἰς τὸ ἔργον του «ἡ ἀθλιότητα τῆς φιλοσοφίας», διότι αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ἐπίσημον ἔκφρασιν τῆς ταξικῆς ἀντιθέσεως ἐντὸς τῆς ἀστικῆς κοινωνίας[337].

Ἀλλὰ τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον θὰ καταργήσῃ τὸ προλεταριᾶτον; Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Μὰρξ καὶ Ἔνγκελς εἰς τὸ Μανιφέστο των διεκήρυξαν ὅτι ἡ κατάκτησις τῆς ἐξουσίας θὰ ἐπιτευχθῇ διὰ βιαίας ἐπαναστάσεως καὶ «τὸ πρῶτο βῆμα στὴν ἐργατικὴ ἐπανάσταση εἶναι ἡ ἀνύψωση τοῦ προλεταριάτου σὲ κυρίαρχη τάξη, ἡ κατάχτηση τῆς δημοκρατίας»[338]. Τοῦτο δὲ καθίστατο ἐπιτακτικόν, διότι μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, λέγει ὁ Μάρξ, «ἡ κρατικὴ ἐξουσία ἔπαιρνε ὅλο καὶ πιὸ πολὺ τὸ χαρακτήρα μιᾶς δημόσιας ἐξουσίας γιὰ τὴν καταπίεση τῆς ἐργασίας»[339]. Διὰ τοῦτο ἡ κρατικὴ μηχανὴ ἀντικαθίσταται ὑπὸ μιᾶς νέας μορφῆς «προλεταριακῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας», ὑπὸ μιᾶς ὁλοκληρωμένης δημοκρατίας, ἡ ὁποία προβλέπει κατάργησιν τοῦ μονίμου στρατοῦ, «αἱρετότητα καὶ ἀνακλητικότητα ὅλων τῶν δημόσιων λειτουργῶν»[340] καὶ γενικῶς τὴν ἀντικατάστασιν ὅλων τῶν θεσμῶν τοῦ ἀστικοῦ κράτους δι' ἑνὸς νέου εἴδους θεσμῶν. Οὕτω τὸ μαρξιστικὸν κράτος ἀποτελεῖ μετάβασιν «ἀπὸ τὴν ἀστικὴ δημοκρατία στὴν προλεταριακὴ δημοκρατία, ἀπὸ τὴ δημοκρατία τῶν καταπιεστῶν στὴ δημοκρατία τῶν καταπιεζόμενων τάξεων»[341], ὅπου ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ, τῶν ἐργατῶν καὶ ἀγροτῶν, θὰ καταπνίξῃ τὴν μειοψηφίαν τῶν καταπιεστῶν, θὰ καταπνίξῃ τὸ προλεταριᾶτον «τὸ παρασιτικὸ καρκίνωμα» τοῦ ἀστικοῦ κράτους «ποὺ στρέφεται σὲ βάρος τῆς κοινωνίας καὶ ἐμποδίζει τὴν ἐλεύθερη κίνησή της», θὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν, θὰ τὴν ἀποκόψῃ καὶ θὰ τὴν καταστρέψῃ[342], ἀφοῦ ὁ Μὰρξ διεκήρυσσε συνεχῶς ὅτι «τὸ κράτος θὰ πρέπει νὰ ἐξαφανιστεῖ, ὅτι ἡ μεταβατικὴ μορφὴ τῆς ἐξαφάνισής του θὰ εἶναι τὸ ὀργανωμένο σὲ κυρίαρχη τάξη προλετα-

334. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 78.
335. Αὐτόθι, σελ. 79.
336. Αὐτόθι, σελ. 175.
337. Αὐτόθι, σελ. 86.
338. Κ. Μὰρξ - Φ. Ἔνγκελς - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 46.
339. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 108.
340. Αὐτόθι, σελ. 110.
341. Αὐτόθι, σελ. 111.
342. Αὐτόθι, σελ. 124.

ριᾶτο»[343]. Εἰς τὸ προλεταριᾶτον δὲ μόνον προσωρινῶς, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀλλαχοῦ, εἶναι ἀπαραίτητον τὸ κράτος[344], ἐνῷ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν ὁριστικὴν κατάργησίν του «οἱ δημόσιες λειτουργίες θὰ χάσουν τὸν πολιτικό τους χαρακτῆρα καὶ θὰ μετατραποῦν σὲ ἁπλὲς διευθυντικὲς λειτουργίες ποὺ ἐπιβλέπουν τὰ κοινωνικὰ συμφέροντα»[345]. Ἐὰν ἐπομένως τὸ προλεταριᾶτον χρειάζεται τὸ κράτος, «τὸ ἔχει ἀνάγκη ὄχι γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἀλλὰ γιὰ τὴν καθυπόταξη τῶν ἀντιπάλων»[346]. Μόλις ἐκλείψῃ ὁ λόγος αὐτὸς καὶ τὸ προλεταριᾶτον καταπνίξῃ κάθε ἀντίστασιν τῆς ἀστικῆς τάξεως, τότε τὸ κράτος αὐτοδιαλύεται καὶ εἰς τὴν σκηνὴν πλέον θὰ προβάλῃ ὁ ἴδιος ὁ πληθυσμός[347], ὁ λαός, ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἀφοῦ πλέον εἰς τὴν παλαιὰν κοινωνίαν τὴν θέσιν της λαμβάνει ἡ σοσιαλιστική, ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία, ὅπου «θὰ ἐξαφανίζεται κάθε ἀνάγκη ἄσκησης βίας πάνω στοὺς ἀνθρώπους γενικά, ἡ ἀνάγκη τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου στὸν ἄλλο, τῆς μιᾶς μερίδας τοῦ πληθυσμοῦ στὴν ἄλλη μερίδα του, γιατὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ συνηθίσουν νὰ τηροῦν τοὺς στοιχειώδεις ὅρους κοινωνικῆς ζωῆς δίχως βία καὶ δίχως ὑποταγή»[348]. Τότε, λέγει ὁ Ἔνγκελς, πρέπει νὰ παύσῃ νὰ γίνεται πλέον λόγος διὰ τὸ κράτος, ἡ δὲ λέξις του νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ὅρου «κοινότης»[349]. Εἰς τὴν κοινότητα πλέον αὐτήν, εἰς τὴν Κομμούναν, θὰ ἰσχύῃ ὁ ἀπαράβατος κανών: «ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές του, στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του»[350]. Τοῦτο θὰ συμβῇ εἰς τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν ὁπωσδήποτε, διότι οἱ ἄνθρωποι θὰ τηροῦν τοὺς βασικοὺς κανόνας συμβιώσεως, ἡ δὲ ἐργασία των θὰ εἶναι τόσον παραγωγική, ὥστε ὅλοι θὰ ἐργάζωνται ἀναλόγως τῶν ἱκανοτήτων των.

Κατόπιν ὅλων τῶν ἀνωτέρω ὁ Μαρξισμὸς καταλήγει εἰς τὴν ἰδεώδη, ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ Μάρξ, κομμουνιστικὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία εἶναι τελείως διάφορος τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, ὅπου ὑπάρχει «μιὰ δημοκρατία κουτσουρεμένη, κακομοιριασμένη, ψεύτικη, δημοκρατία μόνο γιὰ πλουσίους, γιὰ τὴ μειοψηφία»[351], ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου θὰ προσφέρῃ τὴν ὡλοκληρωμένην κοινωνίαν, τὴν ἀληθῆ δημοκρατίαν, τὴν ὁποίαν μόνον ὁ Κομμουνισμὸς δύναται νὰ προσφέρῃ. Τότε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ μεταβληθοῦν εἰς ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους τοῦ μεγάλου συνδικάτου, ποὺ σήμερον ὀνομάζομεν κράτος, ἡ δὲ ἐργασία θὰ ἀνήκῃ ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸ πράγματι δημοκρατικὸν αὐτὸ συνδικᾶτον, «στὸ κράτος τῶν Σοβιέτ, τῶν ἐργατῶν καὶ στρατιωτῶν βουλευτῶν»[352]. Ἡ μαρξιστικὴ κοινωνία μεταβάλλεται εἰς ἓν γραφεῖον, εἰς ἓν ἐργοστάσιον μὲ ἴσην ἐργασίαν καὶ ἴσην ἀμοιβήν, ἀφοῦ οἱ πολῖται μεταβάλλονται εἰς ὑπαλλήλους, εἰς μισθωτοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἐργάτας ἑνὸς παλλαϊκοῦ κρατικοῦ συνδικάτου. Καθίσταται ἡ ἐργασία εἰς τὴν μαρξιστικὴν κοινωνίαν τὸ σχολεῖον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νέας σοσιαλιστικῆς σχέσεως πρὸς αὐτήν, τῆς νέας ἠθικῆς. Ἡ εὐσυνείδητος ἐργασία διὰ τὸ καλὸν τῆς κοινωνίας, ἡ φροντὶς πρὸς διαφύλαξιν καὶ πολλαπλασιασμὸν τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, εἶναι τὸ σπουδαιότερον γνώρισμα τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ σοβαροτάτη ἠθικὴ ἀρχὴ τῆς σοσιαλιστικῆς

---

343. Β. Ι. Λένιν - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 125.
344. Αὐτόθι, σελ. 131.
345. Αὐτόθι, σελ. 133.
346. Αὐτόθι, σελ. 136.
347. Αὐτόθι, σελ. 139.
348. Αὐτόθι, σελ. 160—161.
349. Αὐτόθι, σελ. 162.
350. Αὐτόθι, σελ. 177.
351. Αὐτόθι, σελ. 169.
352. Αὐτόθι, σελ. 178.

κοινωνίας, κατὰ τὸν Μαρξισμόν[353]. Αὐτὴν τὴν μορφὴν τῆς κοινωνίας βεβαίως εἰς τὴν πρώτην φάσιν της δὲν θεωρεῖ ὡς ἰδανικὴν ὁ Μαρξισμός, οὔτε ὡς τὴν ὁριστικήν, ἀλλ' ὡς μίαν ἀναγκαίαν βαθμίδα «γιὰ τὸ ριζικὸ ξεκαθάρισμα τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὶς προστυχιὲς καὶ τὶς ἀτιμίες τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐκμετάλλευσης καὶ γιὰ τὴν παραπέρα κίνηση πρὸς τὰ μπρός»[354]. Τὴν πρώτην μάλιστα αὐτὴν φάσιν τῆς μαρξιστικῆς κοινωνίας ὁ Μὰρξ ὠνόμαζε Σοσιαλισμόν, ἐνῷ τὴν ὁλοκληρωμένην φάσιν ὠνόμαζε Κομμουνισμόν[355]. Καὶ ἐδῶ βλέπομεν ὅτι ἐφαρμόζει οὗτος τὴν μέθοδον τοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ, ὅπου διὰ τῆς ἐξελίξεως ἐκ τῆς κατωτέρας κοινωνίας φθάνομεν εἰς τὴν ἀνωτέραν, τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν. Εἰς αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν θὰ ἀσκῇ τὸ προλεταριᾶτον, δηλαδὴ ἓν εἶδος κοινοβουλίου ἀπὸ ἐργάτας βουλευτάς, οἱ ὁποῖοι θὰ καθορίζουν τὸν κανονισμὸν τῆς ἐνέας κοινωνίας καὶ θὰ ἐπιβλέπουν τὴν διαχείρισιν τοῦ μηχανισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ εἶναι γραφειοκρατικός, ἀλλὰ θὰ ἀποτελῆται ἀπὸ ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ εἶναι μόνον αἱρετοί, ἀλλὰ καὶ ἀνακλητοί, ἡ δὲ ἀμοιβή των δὲν θὰ εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ μισθοῦ τοῦ ἐργάτου[356], ἐνῷ ὅλοι θὰ ἐκτελοῦν χρέη ἐλέγχου καὶ ἐποπτείας. Ὥστε λοιπὸν ὅλη ἡ ἐξουσία καὶ ὅλη ἡ οἰκονομία εἰς τὴν μαρξιστικὴν κοινωνίαν θὰ εἶναι ὠργανωμένη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὁπότε καὶ οἱ τεχνικοὶ καὶ οἱ λογισταὶ καὶ οἱ ἐπιστάται, ὡς καὶ ὅλοι οἱ ἀξιωματοῦχοι δὲν θὰ λαμβάνουν μεγαλύτερον μισθὸν ἀπὸ τὸν μισθὸν τοῦ ἐργάτου, ὑπὸ τὸν ἄμεσον βεβαίως ἔλεγχον τοῦ ἐνόπλου προλεταριάτου[357], ἀφοῦ πλέον ἡ ἐργασία θὰ εἶναι κοινωνική, δηλαδὴ ὅλης τῆς κοινωνίας. Διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀφαιρῆται «ἕνα ἐφεδρικὸ μέρος, καθὼς καὶ ἕνα μέρος γιὰ τὴ διεύρυνση τῆς παραγωγῆς καὶ τὴν ἀναπλήρωση τῶν «φθαρμένων» μηχανῶν κτλ., καὶ ἔπειτα νὰ ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὰ εἴδη κατανάλωσης ἕνα μέρος γιὰ τὰ ἔξοδα τῆς διοίκησης, γιὰ τὰ σχολεῖα, τὰ νοσοκομεῖα, τὰ γηροκομεῖα κτλ.»[358] καὶ τὸ ἐναπομένον νὰ διανέμηται εἰς τοὺς ἐργαζομένους. Οὔτε ἡ ἐργασία εἰς τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν εἶναι ὑπόθεσις ἑνὸς ἑκάστου, οὔτε τὰ μέσα παραγωγῆς ἀποτελοῦν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν ὡρισμένων προσώπων, ἀλλ' ἀνήκουν εἰς ὁλόκληρον τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Ἰδοὺ πῶς ὁρίζει τὴν κοινωνικότητα τῆς ἐργασίας ὁ Λένιν: «Κάθε μέλος τῆς κοινωνίας», λέγει, «ἐκτελώντας ἕνα ὁρισμένο μέρος τῆς κοινωνικὰ ἀναγκαίας ἐργασίας, παίρνει ἀπὸ τὴν κοινωνία μία ἀπόδειξη ὅτι πρόσφερε τὴν τάδε ποσότητα ἐργασίας. Μὲ τὴν ἀπόδειξη αὐτὴ παίρνει ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἀποθῆκες εἰδῶν κατανάλωσης τὴν ἀνάλογη ποσότητα προϊόντων. Ἂν ἀφαιρέσουμε τὴν ποσότητα ἐργασίας ποὺ πηγαίνει γιὰ τὰ κοινωνικὰ φόντα, κάθε ἐργάτης παίρνει, συνεπῶς, ἀπὸ τὴν κοινωνία τόσα, ὅσα τῆς ἔδωσε»[359]. Ἑπομένως ἡ ἐργατικὴ τάξις, κατὰ τὴ μαρξιστικὴν ἀντίληψιν, ἀντὶ νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὸν καθορισμὸν ἑνὸς δικαίου ἐργατικοῦ ἡμερομισθίου ἢ δι' ἀνθρωπίνους καὶ δικαίας συνθήκας ἐργασίας, εἰς τὴν μαρξιστικὴν κοινωνίαν θὰ ἰσχύσῃ τὸ ἐπαναστατικὸν σύνθημα: «Κατάργησι τοῦ συστήματος τῆς μισθωτῆς ἐργασίας»[360]. Τότε πλέον ποὺ ἡ παλαιὰ κεφαλαιοκρατικὴ κοινωνία θὰ μετατραπῇ εἰς κοινωνίαν προλεταρίων, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἐργασία θὰ κοινωνικοποιηθῇ, ἡ δὲ γῆ καὶ τὰ διάφορα μέσα παραγωγῆς θὰ μεταβληθοῦν εἰς κοινὰ μέσα πα-

353. Α.Φ. Σίσκιν - Μαρξιστικὴ Ἠθική, Ἀκαδημ. Ἐπιστημ. ΕΣΣΔ, Μετάφραση Β. Καμπίση, Ἐκδόσεις «Ἀναγνωστίδη», Ἀθήνα, σελ. 335.
354. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 183.
355. Αὐτόθι, σελ. 179.
356. Αὐτόθι, σελ. 193.
357. Αὐτόθι, σελ. 119.
358. Αὐτόθι, σελ. 171—172.
359. Αὐτόθι, σελ. 172.
360. Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 80.

ραγωγῆς, ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἀπαλλοτριώσεως τοῦ ἐργάτου εἰς τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν νέαν κοινωνίαν θὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἀπαλλοτρίωσις τοῦ κεφαλαιοκράτου. Ἡ ἀπαλλοτρίωσις δὲ αὐτή, ὡς ἀναφέρει ὁ Μὰρξ εἰς τὸ 24ον κεφάλαιον τοῦ «Κεφαλαίου» του, θὰ συντελεσθῇ μὲ τοὺς ἰδίους νόμους τῆς κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς, δηλαδὴ τὸ κεφάλαιον θὰ συγκεντρωθῇ εἰς χεῖρας τοῦ προλεταριάτου[361]. Θὰ ἔχωμεν δηλαδὴ ἀπαλλοτρίωσιν τῶν ἀπαλλοτριωτῶν[362]. Τοῦτο δέ, κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἠθικὴν ἀντίληψιν, μόνον τὸ προλεταριᾶτον μὲ τὴν δρᾶσιν του δύναται νὰ ἐπιτύχῃ καὶ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀλλοτρίωσιν, λυτρῶνον οὕτω τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν καταπίεσιν καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν[363]. Ἐνῷ ἡ ἐργασία του ἦτο περιφρονημένη εἰς τὸν Καπιταλισμόν, τώρα τὸ προλεταριᾶτον «ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὶς ψεύτικες ἀξίες καὶ φτιάχνει τὶς δικές του ἀξίες»[364]. Ἀποκτᾷ πλέον ταξικὴν συνείδησιν. Θὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ ἡ ἐργασία, κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἀντίληψιν, νὰ ἀποτελῇ κατάραν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως θέλει νὰ τὴν θεωρῇ «ἡ ὑποκριτικὴ θρησκευτικὴ ἠθική», ἡ ὁποία, ἐνῷ εὐλογεῖ τὴν ἐργασίαν, ταὐτοχρόνως τὴν θεωρεῖ ὡς κατάραν τοῦ Θεοῦ[365], ὡς καὶ ἀναγκαστικὴν ὑποχρέωσιν τῶν καταπιεζομένων ἀνθρώπων, ὅπως θέλουν αὐτὴν οἱ καπιταλισταί, ἀλλὰ θὰ μεταβληθῇ ὑπὸ τοῦ προλεταριάτου εἰς στίβον δημιουργικῶν δυνάμεων καὶ θὰ πραγματοποιῆται ἐθελοντικῶς καὶ μὲ ἐνθουσιασμόν[366]. Ἀντὶ λοιπὸν τῆς κοινωνίας τῆς ἀπραξίας, ὅπως ὠνειρεύοντο αὐτὴν οἱ οὐτοπισταὶ σοσιαλισταί, εἰς τὸν Μαρξισμὸν θὰ δημιουργηθῇ μιὰ κοινωνία δημιουργικῆς ἐργασίας. Οὕτω πιστεύεται ὅτι θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἰσότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία εἶναι καὶ τὸ βασικώτερον σημεῖον τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας.

Ἀλλὰ πῶς ἐννοεῖ τὴν ἰσότητα ὁ Μαρξισμὸς εἰς τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας καὶ εἰς τὴν ὅλην ἐν γένει κατανομὴν τῶν ἀγαθῶν; Ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν μαρξιστικὴν ἀντίληψιν, βάσις τῶν παραγωγικῶν σχέσεων εἰς τὴν μαρξιστικὴν κοινωνίαν εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἰδιοκτησία εἰς τὰ μέσα παραγωγῆς. Τὰ παραγόμενα προϊόντα κατανέμονται ἐξ ἴσου, ἀναλόγως ὅμως πρὸς τὴν προσφερομένην ἐργασίαν ὑφ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἐργαζομένων «σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχή, ὅποιος δὲ δουλεύει δὲν τρώει»[367]. Εἰς τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν ἰσχύει, κατὰ τὸν Μαρξισμόν, ἡ ἀλληλοβοήθεια. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ τοῦ «ὅποιος δὲν δουλεύει δὲν τρώει» ἔχει πραγματοποιηθῇ βεβαίως εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, λέγει ὁ Μάρξ, ὅπως καὶ ἡ ἀρχή: «γιὰ ἴση ποσότητα δουλειᾶς, ἴση ποσότητα προϊόντων». Αἱ ἀρχαὶ ὅμως αὐταὶ δὲν ἐκφράζουν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ Κομμουνισμοῦ περὶ ἰσότητος, ἀλλ' εἶναι κατάλοιπα τῆς καπιταλιστικῆς ἀντιλήψεως ποὺ ἐδέχετο νὰ προσφέρῃ ἴσην ποσότητα προϊόντων εἰς ἀνίσους ἀνθρώπους, δι' ἄνισον ποσότητα ἐργασίας[368]. Καὶ τί σημαίνει αὐτό;

Σαφὴς ὑπῆρξεν ἐν προκειμένῳ ὁ Μάρξ, ὅταν ἔλεγεν ὅτι εἶναι πλάνη νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἰσότητος εἰς τὸ δικαίωμα ἀμοιβῆς ἐκ τῆς ἐργασίας, ἀφοῦ ἴσον δικαίωμα προϋποθέτει τὴν ἀνισότητα. Τοῦτο δὲ τὸ ἐστήριζεν εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι δύο ἄνθρωποι, ποὺ εἰργάσθησαν ἴσον ποσὸν κοινωνικῆς ἐργασίας, λαμβάνουν, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν σχετικῶν κρατήσεων περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, ἴσον ποσὸν ἀμοιβῆς ἐκ τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, ἐνῷ ἀμφότεροι δὲν εἶναι ἴσοι μεταξύ των, ἀφοῦ

361. Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 101.
362. Αὐτόθι, σελ. 102.
363. H. Lefebvre - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 54.
364. Αὐτόθι, σελ. 55.
365. Α.Φ. Σίσκιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 336.
366. Αὐτόθι, σελ. 337.
367. Ι. Β. Στάλιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 37.
368. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 175.

ὁ εἷς εἶναι ἱκανώτερος τοῦ ἄλλου, ὁ εἷς ἔχει περισσοτέρας ὑποχρεώσεις ἀπὸ τὸν ἄλλον κλπ. Ἐπομένως, συμπεραίνει ὁ Μάρξ, μὲ ἴσην προσφορὰν ἐργασίας συμβαίνει νὰ ἔχωμεν ἀνισότητα, ἀφοῦ ὁ εἷς μὲ ὀλιγωτέρας ὑποχρεώσεις γίνεται πλουσιώτερος τοῦ ἄλλου, ποὺ ἔχει ηὐξημένας οἰκογενειακὰς ὑποχρεώσεις[369]. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας μὴ ἐκπλαγῇ τις, ἐὰν δὲν διαπιστώσῃ πλήρη ἰσότητα καὶ δικαιοσύνην ἢ καὶ ἐὰν ἴδῃ διαφορὰς εἰς τὸν πλοῦτον, διότι εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐφαρμογὴ τῶν σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν κατὰ τὴν πρώτην φάσιν. Τὸ μόνον ποὺ δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν εἶναι ἡ ἔλλειψις ἐκμεταλλεύσεως ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπον, διότι εἶναι ἀδύνατος ἡ οἰκειοποίησις ἀπὸ ἄλλους τῶν μέσων παραγωγῆς, ἐργοστασίων, μηχανῶν κλπ. Ἐπομένως κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, λέγει ὁ Μάρξ, ἐνῷ ἐξησφαλίσθη ἡ κοινωνικοποίησις τῶν μέσων παραγωγῆς, δὲν κατώρθωσεν αὐτομάτως νὰ ἐκμηδενισθῇ καὶ ἡ ἀδικία «ποὺ συνίσταται στὴ διανομὴ τῶν εἰδῶν κατανάλωσης, ἀνάλογα μὲ τὴ δουλειὰ (καὶ ὄχι μὲ τὶς ἀνάγκες)»[370]. Εἶναι πλάνη, κατὰ τὸν Μάρξ, καὶ ἐπιθυμία ἀνόητος νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ἰσότητος μισθῶν, ὅταν δὲν ἀλλάξῃ ριζικῶς ἡ δομὴ τῆς κοινωνίας, ὅταν δὲν κρημνισθῇ τὸ καπιταλιστικὸν καθεστώς. Τοιαύτη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου διὰ ἰσότητα μισθῶν στηριζομένη ἐπὶ τοῦ μισθωτοῦ συστήματος τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας θὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὴν προσπάθειαν ἐκείνου ποὺ ζητεῖ ἐλευθερίαν ἐπάνω εἰς τὴν βάσιν τοῦ συστήματος τῆς δουλείας[371]. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν θὰ κατανοηθῇ ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ συστήματος καὶ τῆς δομῆς τῆς κοινωνίας εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀληθὴς ἰσότης. Τοῦτο ὅμως θὰ πραγματοποιηθῇ, κατὰ τὸν Μάρξ, μόνον εἰς τὴν ἀνωτέραν φάσιν τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, ὅπου θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ «ἡ ὑποδουλωτικὴ ὑποταγὴ τοῦ ἀνθρώπου στὸν καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας καὶ μαζί της καὶ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν πνευματικὴ καὶ στὴ σωματικὴ ἐργασία· ὅταν ἡ ἐργασία θάχει πάψει νάναι μόνο μέσο γιὰ τὴ ζωή, ἀλλὰ θάχει γίνει ἡ πρώτη ἀνάγκη τῆς ζωῆς· ὅταν μαζὶ μὲ τὴν ὁλόπλευρη ἀνάπτυξη τῶν ἀτόμων θάχουν ἀναπτυχθεῖ καὶ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ θὰ ἀναβλύζουν πιὸ ἄφθονα ὅλες οἱ πηγὲς τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, τότε μόνο θὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ξεπεραστεῖ ὁλότελα ὁ στενὸς ὁρίζοντας τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, καὶ ἡ κοινωνία θὰ μπορέσει νὰ γράψει στὴ σημαία της: ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὶς ἱκανότητές του, στὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες του»[372]. Πάντα ταῦτα ἀναφέρει ὁ Μὰρξ εἰς τὸ ἔργον του: «Κριτικὴ τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα».

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λοιπὸν εἰς τὴν ἀνωτέραν φάσιν τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας ἐξαφανίζεται ἡ ἀντίθεσις καὶ μεταξὺ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας, ποὺ θεωρεῖται, κατὰ τὸν Μαρξισμόν, μία ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας πηγὰς τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ σήμερον εἰς τὸν κόσμον. Πόσον ὅμως γρήγορα θὰ φθάσωμεν καὶ εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐκμηδένισιν τῆς μεταξὺ σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας ἀντιθέσεως, ὁπότε ἡ ἐργασία θὰ εἶναι πλέον ἡ πρώτη ἀνάγκη τῆς ζωῆς; Πότε θὰ συμβῇ αὐτὸ εἶναι ἄγνωστον, οὔτε ἠμποροῦμεν νὰ τὸ γνωρίζωμεν, λέγει ὁ Λένιν[373]. Πάντως ἡ βάσις τῆς ἰσότητος καὶ τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον αὐτῆς εἶναι ἐξάλειψις τῶν τάξεων, κατὰ τὸν Μαρξισμόν. Τότε ἔχομεν καὶ πραγματικὴν δημοκρατίαν, λέγει ὁ Λένιν. Εἰς αὐτὴν τὴν δημοκρατίαν, ποὺ ὑπόσχεται ἡ ἀνωτέρα φάσις τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, ἡ ἐργασία θὰ εἶναι καθολικὴ καὶ ὑποχρεωτική, μετατρεπομένη ἀπὸ μέσον διὰ τὴν

369. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 173.
370. Αὐτόθι, σελ. 173—174.
371. Κ. Μὰρξ - Μισθός, τιμὴ καὶ κέρδος - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 49.
372. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 176.
373. Αὐτόθι, σελ. 177.

ζωὴν εἰς πρωτίστην ζωτικὴν ἀνάγκην[374]. Ἡ ἀληθὴς δημοκρατία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Σοσιαλισμόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀρχίζει «ἡ γοργή, ἡ ἀληθινή, ἡ πραγματικὰ μαζικὴ κίνηση πρὸς τὰ ἐμπρὸς σ᾽ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς ζωῆς, μὲ συμμετοχὴ τῆς πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ καὶ κατόπιν μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ»[375]. Εἰς τὴν μαρξιστικὴν κοινωνίαν αἱ σχέσεις τῆς ἐργασίας ἀναπτύσσονται μεταξὺ ἀνθρώπων ἀπηλλαγμένων ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι εἰς τὴν βάσιν τῶν παραγωγικῶν σχέσεων εὑρίσκεται ἡ κοινωνικὴ ἰδιοκτησία ποὺ ἀποκλείει τὴν ἐκμετάλλευσιν ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπον[376]. Μάλιστα δὲ εἰς τὸν Σοσιαλισμὸν δὲν εἶναι ἡ ἀνάγκη ποὺ κάμνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐργάζωνται, ἀλλ᾽ ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς ἐργασίας των, ἀναλόγως πρὸς τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα αὐτῆς[377]. Τότε λοιπὸν ποὺ τὸ προλεταριᾶτον θὰ κυριαρχήσῃ πολιτικῶς καὶ θὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Καπιταλισμὸν ὅλον τὸ κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον θὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας τοῦ κράτους, θὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν λῆψιν ὡρισμένων μέτρων, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εἶναι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Μάρξ, τὰ αὐτὰ δι᾽ ὅλας τὰς χώρας, ἀλλὰ διαφορετικά. Διὰ τὰς πλέον προχωρημένας χώρας πρέπει νὰ εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Ἀπαλλοτρίωσις τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας καὶ χρησιμοποίησις ὅλων τῶν ἐξ αὐτῆς εἰσοδημάτων διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν δημοσίων δαπανῶν. 2) Βαρεῖα προοδευτικὴ φορολογία. 3) Κατάργησις τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος. 4) Κατάσχεσις τῆς περιουσίας ὅλων τῶν φυγάδων καὶ στασιαστῶν. 5) Συγκέντρωσις τῆς πίστεως εἰς χεῖρας τοῦ κράτους διὰ μιᾶς ἐθνικῆς τραπέζης τῆς ὁποίας τὰ κεφάλαια θὰ ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κράτος καὶ αὐτὸ θὰ ἔχῃ τὸ ἀποκλειστικὸν μονοπώλιον. 6) Συγκέντρωσις εἰς χεῖρας τοῦ κράτους ὅλων τῶν μεταφορικῶν μέσων. 7) Αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐθνικῶν ἐργοστασίων καὶ τῶν ἐργαλείων παραγωγῆς. Ἐκχέρσωσις καὶ πελτίωσις τῶν γαιῶν, συμφώνως πρὸς γενικὸν σχέδιον. 8) Ἐξ ἴσου ὑποχρεωτικὴ δι᾽ ὅλους ἐργασία, ὀργάνωσις βιομηχανικῶν στρατῶν, ἰδιαιτέρως δὲ διὰ τὴν γεωργίαν. 9) Συνδυασμὸς τῆς γεωργικῆς καὶ βιομηχανικῆς ἐργασίας καὶ προσπάθεια βαθμιαίας καταργήσεως τῆς διακρίσεως μεταξὺ πόλεων καὶ ὑπαίθρου καὶ 10) Δημοσία δωρεὰν ἐκπαίδευσις δι᾽ ὅλα τὰ παιδιά. Κατάργησις τῆς ἐργοστασιακῆς ἐργασίας τῶν παιδιῶν ὑπὸ τὴν σημερινήν της μορφὴν καὶ συνδυασμὸς τῆς ἀγωγῆς των μὲ τὴν ὑψηλὴν παραγωγήν κλπ. κλπ.[378]. Δι᾽ ὅλων αὐτῶν ἐκφράζεται ἡ πλήρης βεβαιότης ὑπὸ τοῦ Μαρξισμοῦ ὅτι θὰ ὁδηγηθῶμεν βεβαίως καὶ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἰδεώδη κομμουνιστικὴν κοινωνίαν. Μόνον λοιπὸν μὲ τὸν σχηματισμὸν ἑνὸς προλεταριάτου, ποὺ θὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐλεύθερα ἄτομα χωρὶς ἰδιοκτησίαν ἡ κοινωνία θὰ ἀλλάξῃ ὄψιν καὶ τὸ ἐργατικὸν πρόβλημα θὰ εἶναι ἡ βάσις καὶ τὸ κέντρον τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος[379].

Συνοψίζοντες πάντα ὅσα μέχρι τοῦδε ἀνεπτύχθησαν περὶ τῆς μαρξιστικῆς διὰ τὴν ἐργασίαν ἀντιλήψεως, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Μὰρξ διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς βάσιν τὸν διαλεκτικὸν ἱστορικὸν ὑλισμόν, προσεπάθησε νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα τῆς οἰκονομικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Τοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντας ἐθεώρησεν ὡς θεμελιώδεις ὁ Μὰρξ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρώπων, ἐνεργοῦν δὲ αὐτοὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς διαλεκτικῆς. Κατὰ τὴν μαρξιστικὴν οἰκονομικὴν ἀντίληψιν ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία εἶναι κατ᾽ ἀρχὴν μία ἐμπορευματικὴ κοινωνία, τὴν ἀξίαν δὲ τῶν ἐμπορευμάτων καθορίζει

374. Α.Φ. Σίσκιν - Ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σελ. 338.

375. Β. Ι. Λένιν - Ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σελ. 181.

376. Μπόρις Σπασώφ - Κοινωνικὴ καὶ Κρατικὴ ὀργάνωση τῆς Λ. Δημοκρατίας τῆς Βουλγαρίας - Ἐκδόσεις «Bulgarian Books» Π. Κοντοθανάση - **Ἀθήνα, σελ. 114.**

377. Αὐτόθι, σελ. 115.

378. Κ. Μὰρξ - Φ. Ἔνγκελς - Ἔνθ᾽ ἀνωτέρω, σελ. 47.

379. Λεξικὸ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν - Ἔνθ᾽ **ἀνωτέρω, σελ. 2595.**

ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ χρησιμότης του, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν παραγωγήν του[380]. Ἡ ἐργασία λοιπόν, κατὰ τὸν Μάρξ, εἶναι δημιουργὸς ἀξίας, ἡ δὲ ὑπεραξία προέρχεται ἀπὸ τὸν μὴ πληρωμένον χρόνον ἐργασίας. Οἱ κεφαλαιοκράται ὑποχρεοῦνται ἀπὸ τὸν συναγωνισμὸν νὰ συσσωρεύουν κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον συγκεντροῦται εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρας χεῖρας. Οὕτω παρατηρεῖται ἐξαφάνισις τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων, ὁπότε οἱ ἰδιοκτῆται των ρίπτονται εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ μαρξιστικὴ οἰκονομικὴ θεωρία μία θεωρία περὶ ἐκμεταλλεύσεως, ὅπου ἡ κατέχουσα τὰ μέσα παραγωγῆς καπιταλιστικὴ τάξις ἔζησε πάντοτε ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Αὐτὴ ἡ μισθωτὴ ἐργασία εἶναι τὸ μόνον στοιχεῖον ποὺ δημιουργεῖ ἀξίαν, τὸ δὲ κεφάλαιον εἶναι καὶ αὐτὸ προϊὸν ἐργασίας[381]. Ὅλα αὐτὰ εἰς τὴν νέαν μαρξιστικὴν κοινωνίαν θὰ περιέλθουν εἰς τὸ προλεταριᾶτον, τὸ ὁποῖον θὰ συντρίψῃ τὴν δύναμιν τοῦ Καπιταλισμοῦ καὶ θὰ λάβῃ εἰς χεῖρας του τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ πραγματοποιηθῇ δι' ἐπαναστάσεως, ὁπότε τὸ καπιταλιστικὸν κράτος θὰ ριφθῇ εἰς τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων, ὡς ἄχρηστον ἀντικείμενον, ἐνῶ τὸ προλεταριᾶτον θὰ ἀνυψωθῇ εἰς ἄρχουσαν τάξιν καὶ θὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Καπιταλισμὸν τὸ κεφάλαιον[382]. Τότε ὡς στάδιον μεταβατικὸν πρὸς τὴν ἰδεώδη κομμουνιστικὴν κοινωνίαν μεσολαβεῖ ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου. Μετὰ τὸ στάδιον αὐτὸ θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἰδεώδης μαρξιστικὴ κοινωνία, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἐργασία θὰ σημαίνῃ δωρεὰν ἐργασία πρὸς ὄφελος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἐργασία ποὺ δὲν θὰ ἔχῃ ὡς σκοπὸν τὴν ἐκπλήρωσιν μιᾶς ὡρισμένης ὑποχρεώσεως ἢ τὴν λῆψιν ὡρισμένης ἀμοιβῆς, ἀλλ' ἐργασία ποὺ θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ γενικὸν καλόν[383].

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ ἀντιληφθῇ τις εὐκόλως ὅτι ἡ κοινωνία ποὺ ἐπαγγέλλεται ὁ Μαρξισμὸς δὲν εἶναι μία ἐλευθέρα κοινωνία, ὅπου τὸ ἄτομον ἀναπτύσσεται εἰς ἐλευθέραν προσωπικότητα καί, μὲ βάσιν τὸν κόσμιον τῶν ἀξιῶν, μεταβάλλεται εἰς πρόσωπον καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἀλλ' εἶναι μία κοινωνία ὅπου τὸ ἄτομον οὐδόλως ὑπολογίζεται, διότι ἀφομοιοῦται ἀπὸ τὴν μᾶζαν. Εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ὑποχρεοῦται νὰ καταναλίσκῃ ὁλόκληρον τὴν ὕπαρξιν του εἰς τὰ οἰκονομικοκοινωνικὰ συμφέροντα, ἡ δὲ εὐτυχία του συνίσταται εἰς τὸ νὰ ζῇ οἰκονομικῶς μὲ ὅλην τὴν δυνατὴν ἄνεσιν[384]. Προβάλλει δηλαδὴ ὁ Μαρξισμὸς ἓν κοινωνικὸν σύστημα, εἰς τὸ ὁποῖον δεσπόζει ὁ καταναλωτὴς ἄνθρωπος τῶν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν ποὺ παράγει ἐκ τῆς ἐργασίας του. Ζητεῖ λοιπὸν πρωτίστως κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὸ θεμέλιον εἶναι οἰκονομικόν. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν βάσιν ὡς ἄξονα θὰ περιστρέφωνται ὅλαι αἱ ἀνθρώπιναι ἀξίαι, ἐφ' ὅσον θέλουν νὰ ὑπάρχουν. Ἐὰν ὅμως δὲν ἐξυπηρετοῦν τὸν θεμελιώδη αὐτὸν σκοπὸν τῆς μαρξιστικῆς κοινωνίας καὶ μάλιστα δὲν ὑποτάσσωνται εἰς αὐτόν, δὲν ἔχουν οὐδεμίαν θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν ποὺ ὁραματίζεται ὁ Μαρξισμός. Τὴν θέσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνιολογίας θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ τόσον ἐπὶ τοῦ Μαρξισμοῦ, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κοινωνικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα προβλήθησαν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην. Ἐκ τῆς συγκρίσεως δὲ αὐτῶν μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας θὰ δυνηθῶμεν ἐν συνεχείᾳ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ τελικὸν συμπέρασμα διὰ τὴν μεγίστην ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα ποὺ ἀποδίδει ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὸ μεγάλον κοινωνικὸν πρόβλημα τῆς ἐργασίας. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀκριβῶς αὐτῶν τῶν χριστιανικῶν θέσεων χωροῦμεν εὐθὺς ἀμέσως.

---

380. Π. Μοναστηριώτη - Ἔνθ. ἀνωτέρω, σελ. 45.

381. Αὐτόθι, σελ. 47.

382. Αὐτόθι, σελ. 54.

383. Λ.Φ. Σίσκιν - Ἔνθ' ἀνωτέρω, σελ. 340.

384 Ἀντων. Γρηγορ. Βουτσίνου - Κομμουνισμὸς καὶ Χριστιανισμός - Ἀθῆναι, σελ. 32.

GREGOR MARANON
Μετάφραση ἀπὸ τὰ Ἱσπανικά:
ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Ο ΓΚΡΕΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΤΟΛΕΔΟ*

Τὸ Σινὰ καὶ τὸ Τολέδο

Σ᾽ ὅσα πιὸ πάνω ἐκθέσαμε πρέπει κάτι ἀκόμη νὰ προσθέσουμε σχετικὰ μὲ τὴν ἀνατολίτικη ψυχοσύνθεση καὶ τὴ μεγαλοφυία του. Ἔχει πολὺ συζητηθεῖ ἡ ἐπίδραση ποὺ αὐτὴ ἡ καταγωγὴ ἡ ἀνατολίτικη καὶ ἡ βυζαντινή, περισσότερο παρὰ ἡ ἑλληνική, εἶχε στὴν τέχνη του, κι ἐπομένως συνέτεινε στὴν παραμόρφωση τῶν μορφῶν του τῶν ὁποίων οἱ ἀναλογίες ὅπως εἴπαμε εἶναι ἐκεῖνες τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μωσαϊκῶν τῶν βυζαντινῶν. Ὅμως περισσότερο ἀπὸ τὰ γραφικὰ στοιχεῖα μᾶς ἐνδιαφέρουν οἱ ψυχολογικὲς ἐπιδράσεις, οἱ καταβολὲς ποὺ βρίσκονταν κοιμισμένες καὶ οἱ ζωντανὲς μνῆμες τῆς γενέτειρας καὶ τῆς θαμπῆς Ἀνατολῆς ποὺ παρέμειναν ἄθικτες στὸ ἔργο του ὡς τὰ τέλη τῆς ζωῆς του.

Ἡ Ναταλία Κοσσίο[109] σημειώνει πὼς πολλὲς ἀπὸ τὶς ἁγιογραφικὲς προτιμήσεις τοῦ Θεοτοκόπουλου εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀναμνήσεών του ἀπὸ τὰ νεανικά του χρόνια, ὅπως ἡ τάση του νὰ ζωγραφίζει τὸν Ἅγιο Ἀνδρέα, τὸν Ἅγιο Φραγκίσκο, τὸν Ἅγιο Παῦλο, ποὺ ὅλοι τους τιμῶνται ξεχωριστὰ στὴν Κρήτη.

Ἐπομένως εἶναι λογικὸ πέρα γιὰ πέρα νὰ πιστέψουμε πὼς οἱ ἀπεικονίσεις τοῦ ὄρους Σινά, στὸ «Πολύπτυχο τῆς Μοδένας» καὶ σ᾽ ἐκεῖνο τῆς συλλογῆς Hat - vany (Βουδαπέστη), δὲν εἶναι παρὰ ἡ θύμηση ἀπὸ τὰ νεανικὰ τοπία ποὺ εἶχε ὁραματιστεῖ, ποὺ ἐπιμένει βαθιά του, ἀκόμη κι ὅταν ζωγραφίζει τοπία τοῦ Τολέδο, σὲ προχωρημένη πιὰ ἡλικία καὶ ἐνῶ ἀπὸ χρόνια ζεῖ στὴν Ἱσπανία. Καὶ στὸν ἕνα πίνακα καὶ στὸν ἄλλον ἔχουμε δύο ὀνειρικὰ τοπία, σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα σχεδὸν ἀπόλυτα ἐξωπραγματική, ἀλλὰ πάντα μὲ τὴ φοβερὴ ὑποβλητικότητα τοῦ Σινᾶ.

Τὸ Τολέδο γιὰ τὸν Γκρέκο — καὶ γιὰ ἀπόδειξη ὑπάρχουν τόσοι πίνακες ἀπὸ τὴν πόλη ποὺ τὸν υἱοθέτησε — ὑπῆρξε πάντα ἕνα Σινᾶ.

Ἡ αἴσθηση τῆς σκιᾶς

Ἡ ἀνατολίτικη ἀνάμνηση ποὺ δυνατότερα ἐπέδρασε στὴν ψυχολογία καὶ στὴν τεχνικὴ τοῦ Γκρέκο ὑπῆρξε ἡ κυρίαρχη σκιά.

Ἡ σκιὰ εἶναι δύο εἰδῶν: ἡ σκιὰ σὰν σκοτεινιά, σὰν ὁμίχλη, καὶ ἡ σκιὰ σὰν συνοδεία τῆς ἀνθρώπινης μορφῆς.

Τὸ ἀπόλυτο σκοτάδι ποὺ μερικὲς φορὲς χρησιμοποιεῖται σὰν φόντο σ᾽ ὁρισμένες φορὲς τοῦ Γκρέκο, ὅπως στὶς «Βερόνικες» ἢ τοὺς Χριστοὺς ἢ ἀκόμη καὶ σὲ κάποιες προσωπογραφίες, θυμίζει, ὅπως ἤδη εἶπα, τὴ νύχτα τῶν μεγάλων μυστικιστῶν, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σταυροῦ, τὴ «βαθιὰ ὁμίχλη τῆς ψυχῆς» ποὺ μέσα της συντελεῖται ἡ συνειδητοποίηση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ πνεῦμα. Εἶναι ἡ σκιὰ τῆς Παλαιᾶς Δια-

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 479.

109. Ναταλία Κοσσίο: El Greco. Notes ou his birthplace, education and Family. Oxford 1948. Σ.Σ.

θήκης: ἕνας σύγχρονος ἰσραηλίτης συγγραφέας λέει: "Λδυσσοι μαῦροι, κενὰ μαῦρα, στερεώματα μαῦρα..., αὐτὸς ὁ πελώριος ἴσκιος..., ποὺ ἀναβρύζει ἀπ' τὴ μαυρίλα, ἀναθρώσκει, κατακλύζει τὸν οὐρανὸ τοῦ Σινᾶ»[110]. Τέτοια εἶναι τὰ σκοτάδια τοῦ "Ορους Σινᾶ, κι ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὰν φόντο στοὺς Χριστοὺς τῶν πινάκων τοῦ Θεοτοκόπουλου. Δὲν τὰ χρησιμοποιεῖ, βέβαια, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ὁ Γκρέκο, ὅμως σ' αὐτὸν εἶναι περισσότερο ὑποβλητικὰ καὶ βαθυσήμαντα.

Ἡ σκιὰ σὰν δίδυμο στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπινου σώματος διαθέτει ἀκόμη μεγαλύτερο εὖρος στὸ ἔργο τοῦ κρητικοῦ. Βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ ἴδιο μὲ τὸ παραπάνω πρόβλημα, γιατὶ τὰ σκότη εἶναι ὁ δύδιμος ἀδελφὸς τοῦ φωτός, «τὸ ἡμίφως τοῦ χρώματος». Κ' ἔτσι κι ἡ σκιὰ εἶναι ἡ δίδυμη ἀδελφὴ τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ἡ ἰδέα πὼς ἡ σκιὰ εἶναι τὸ «ἄλλο ἐγὼ» ἔχει μιὰ πλατιὰ βιβλιογραφία, τόσο γνωστή, ποὺ θὰ ἦταν ἀσυγχώρητο νὰ ἀναφερθεῖ ἐδῶ, ἂν οἱ βιογράφοι τοῦ Γκρέκο δὲν τὴν ἀγνοοῦσαν συστηματικά, ἀφαιρώντας πολὺ χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐξέταση τῆς ζωγραφικῆς του.

Εἶναι κλασσικὲς πιὰ οἱ μελέτες τοῦ Frazer, καὶ μέσα σ' αὐτὲς καθὼς καὶ στὶς μελέτες πολλῶν ἄλλων λαογράφων καὶ δοκιμιογράφων γύρω ἀπ' τὸ θέμα τῆς σκιᾶς ὁ ἀναγνώστης θὰ συναντήσει τὴν ἐξαίρετη συνισταμένη ποὺ τὴν ἀποτελεῖ τὸ βιβλίο τοῦ Rank, τοῦ ψυχαναλυτῆ, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ἀξιολογότερο καὶ θὰ ἐπιβάλλεται γιὰ καιρὸ καθὼς τὸ χαρακτηρίζει τὸ φυσιοκρατικὸ πνεῦμα. «Στὶς πρωτόγονες φυλὲς ἡ σκιὰ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ψυχή. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ἐξηγεῖ τὸν ξεχωριστὸ σεβασμὸ ποὺ ἀποδίδεται στὴ σκιά». «"Οταν στὸ Καμερούν, ἕνας ἄνθρωπος, λέει: Ἐγὼ μπορῶ νὰ βλέπω τὴν ψυχή μου κάθε μέρα: δὲν ἔχω παρὰ νὰ βγῶ στὸν ἥλιο, τὸ λέει, φυσικά, ἐπειδὴ σκέπτεται πὼς ἡ ψυχή του εἶναι ἡ σκιά του». Σὲ μερικὲς φυλὲς τῆς Νέας Γουινέας ἡ σκιὰ καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι λέξεις ταυτόσημες — arugo» —. «Οἱ ἰθαγενεῖς τῶν νησιῶν Φίτζι πιστεύουν πὼς κάθε ἄνθρωπος ἔχει δυὸ ψυχές: μιὰ ψυχὴ μαύρη ποὺ κατοικεῖ στὴ σκιὰ καὶ καὶ κατεβαίνει στὸν "Αδη, καὶ μιὰ ψυχὴ φωτεινή, αὐτὴ ποὺ κατοπτρίζεται στὸ νερὸ ἢ στὸν καθρέφτη, καὶ ποὺ θὰ παραμείνει κοντὰ στὸν τόπο ὅπου πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Ἡ ἴδια δοξασία συναντᾶται καὶ στοὺς Αἰγυπτίους ὅπου «ἡ πιὸ ἐνεργητικὴ ἀντιπροσώπευση τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ σκιά. Καὶ τὴν ψυχὴ τὴν προσδιορίζουν ἀδιάκριτα σάν: διφυή, Κα, ἀντανάκλαση, σκιά»[111].

Στοὺς "Ελληνες ἐπίσης ἡ σκιὰ καὶ ἡ ψυχὴ συγχέονται. Ὁ Γκρέκο τὸ ἔμαθε ἀπὸ μωρό. Ὁ "Ομηρος λέει: «Μετὰ τὸ θάνατο, ἡ ψυχὴ μεταμορφώνεται σὲ μιὰ σκιά, σ' ἕνα ὄνειρο». Κι ὅταν ὁ Πάτροκλος ἐμφανίζεται στὰ ὄνειρα τοῦ Ἀχιλλέα, ἀναφωνεῖ: «οἱ ψυχές, ἴσκιοι τῶν νεκρῶν, μ' ἀποδιώχνουν καὶ δὲ μ' ἀφήνουν νὰ ἑνωθῶ μαζί τους, στὴν ἄλλη ὄχθη τοῦ ποταμοῦ». Ὁ Ἀχιλλέας, θέλει ν' ἀγκαλιάσει τὸν Πάτροκλο, ἀλλὰ λέει ὁ ποιητής: «Δὲν βρῆκε τίποτα, κι ἡ ψυχὴ ἐπέστρεψε στὴ γῆ σὰν καπνὸς μ' ἕνα ἄγριο γόγγισμα». Καὶ τότε ὁ Ἀχιλλέας ψιξυρίζει: «"Ω Θεοί, στὸν "Αδη ὑπάρχει ἀκόμα ἡ ψυχὴ σὰν σκιὰ ἀνθρώπου»[112].

Αὐτὴ τὴν ἴδια «σκιὰ - ψυχὴ» ἀνατολίτικης καταγωγῆς, τὴ συνάντησε ὁ Γκρέκο στὴν Καστίλλη μέσα στοὺς καθημερινοὺς ἰδιωματισμοὺς ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ λαὸς στὴ συζήτησή του ὅπως εἶναι οἱ ἐκφράσεις «καλοΐσκιωτος ἢ κακοΐσκιωτος», «ζεῖ στὸν ἴσκιο τοῦ δεῖνα», «φοβᾶται καὶ τὸν ἴσκιο του» ἢ «κοροϊδεύει τὸν ἴσκιο του». Σ' αὐτὲς

110. Συγκρίνονται οἱ τρεῖς πίνακες 1) Τὸ ὄρος Σινὰ τῆς συλλογῆς Hatvany (Βουδαπέστη) μὲ ὄψη σεληνιακή. 2) Τὸ ὄρος Σινὰ ἀπ' τὸ Πολύπτυχο τῆς Μοδένας, μιὰ ἄποψη βιβλικὴ καὶ σκοτεινὴ καὶ 3) ἡ "Αποψη τοῦ Τολέδο ποὺ παρουσιάζεται σὰν ἀνάμνηση τοῦ ὄρους Σινὰ - Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Ν. Ὑόρκης. Σ.Μ.

111. O. Rank: Don Juan. Un étude sur la double. Γαλλικὴ ἔκδοση. Παρίσι 1932.

112. Ὁμήρου Ἰλιάδα XXIII.

τὶς ἐκφράσεις ἡ σκιὰ ἀντιμετωπίζεται σὰν κάτι στενότατα δεμένο μὲ τὸν ἄνθρωπο, σὰν κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ προστατεύσει ἢ νὰ δυσαρεστήσει, ἢ νὰ τὸ φοβηθεῖς ἢ νὰ τὸ περιπαίξεις, σὰν κάτι ποὺ ἀνταγωνίζεται τὸ πεπρωμένο. Ἀναφερόμενος σὲ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐκφράσεις ὁ Λ. Κάστρο λέει πώς: «αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς σκιᾶς ἔχει ρίζες παλιές, λατινικὲς ἢ ρωμαϊκὲς ποὺ καὶ πάλι πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε πίσω τους τὴν ἀνατολίτικη ἰδέα πὼς ἡ σκιὰ ἔχει μιὰ ὑπόσταση αὐθύπαρκτη». Δηλαδὴ ἔχουμε πάλι τὴν ταυτότητα τῆς σκιᾶς καὶ τῆς ψυχῆς.

Ἡ φιλολογία μιας εἶναι γεμάτη ἀπὸ τέτοιους ὑπαινιγμοὺς καὶ ἀναφορὲς στὴν «σκιὰ - ψυχή». Θὰ ἀναφέρω μόνο λίγους στίχους τοῦ Μπαΐκερ, ποὺ ἀναπαράγουν τὸ ὅραμα τοῦ Ἀχιλλέα:

«Ἐσύ, σκιὰ ἀέρινη, ποὺ ὅσες φορὲς
πάω νὰ σ' ἀγγίξω, χάνεσαι
σὰ φλόγα...

Κι ἕνα τραγούδι ἀπ' τὴν Κάτω Ἀνδαλουσία:

Ἡ ψυχή μου εἶναι δεμένη μὲ σένα
καθὼς ἡ σκιὰ στὸ σῶμα σου
ἀπ' ὅταν σὲ γνώρισα.

Ἐδῶ βλέπουμε νὰ ἔχει γίνει ἡ ψυχὴ ἴσκιος μέσα στὸ λαϊκὸ μυαλό.

Ὕστερα ἀπ' ὅσα εἰπώθηκαν, φαίνεται νὰ εὐσταθεῖ πὼς γιὰ τὸν Γκρέκο θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ παριστάνει τὰ οὐράνια πλάσματα σὰν ψυχὲς ποὺ ἀχνογράφονται στὴ σκιά. Καὶ νά, σὲ μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ πληρότητα, ὅταν πέφτει ἡ νύχτα ἢ ὅταν βγαίνει τὸ φεγγάρι, τὴν ὥρα ποὺ ἡ ψυχὴ γεμίζει ἀπὸ ὑπερβατικότητα, ὁ ἴσκιος μὲ τὸ ἴδιο μοναχικὸ σχῆμα τὸ μακρὺ - μακρὺ τῶν ἁγίων τοῦ ἕλληνα ζωγράφου, μὲ τὰ πόδια τόσο μακριὰ ποὺ πολλὲς φορὲς πρέπει νὰ γονατίσει γιὰ νὰ χωρέσει μέσα στὸν πίνακα, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν «Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Ἀποκαλυπτή». Καὶ μ' ἕνα κεφάλι μικρό, τόσο μικρὸ καὶ ἀκτινοβόλο λὲς κι εἶναι τὸ κέντρο κάποιου πρωτόφαντου φάσματος: τέτοιο εἶναι τοῦ «Ἁγίου Βερναρδίνου» στὸ Μουσεῖο Γκρέκο τοῦ Τολέδο. Συνοψίζοντας, οἱ οὐράνιες μορφὲς τοῦ Θεοτοκόπουλου εἶναι σκιές, μὲ τὶς ἀναλογίες τῶν σκιῶν γιατὶ εἶναι ψυχές. Κι ἐπειδὴ εἶναι σκιές, ποὺ δραπετεύουν «σὰν καπνὸς» τινάζονται μὲ τὴν ὑπέροχη ἀνοδική τους δύναμη. Ἡ ἀπόδοση τῆς σκιᾶς σὰν μυστικὸ τοῦ Γκρέκο, βρῆκε στὸν Κοκτὼ ἕναν μεγάλο ὑπερασπιστή.

Ὁ ποιητὴς ποὺ μετέφρασε τὸ σονέτο τοῦ Γκόνγκορα πάνω στὸν τάφο τοῦ Θεοτοκόπουλου, μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὸ ἔκανε, βρίσκεται πολὺ πιὸ κοντὰ στὸν ὁραματιστὴ ζωγράφο ἀπ' ὅ,τι ὁ πιὸ ὀξύνους ἀπὸ τοὺς κριτικούς του. «Δὲν γεννήθηκε — λέει — στὴν Κρήτη, χῶρο τῶν μύθων, ὅπου ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ κεφάλι τοῦ ταύρου κτυποῦσε μὲ τὸ βοστρυχωτὸ μέτωπο τοὺς τοίχους τοῦ λαβυρίνθου; Καὶ ἀφοῦ ἡ μυθολογία τοῦ ζωγράφου μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα γιὰ κάθε τολμηρὴ εἰκασία, δὲ θὰ μᾶς ἄρεσε νὰ τὸν φανταστοῦμε νὰ γεννιέται μὲς στὸν λαβύρινθο καὶ νὰ ξεμακραίνει ὥσπου νὰ σαρκωθεῖ τὸν ἴσκιο του, γιὰ νὰ φύγει ἔτσι, μέσα ἀπὸ παραπετάσματα ποὺ στριφογυρνοῦν καὶ σκίζονται καὶ μέσα ἀπὸ ἀκτῖνες;» Σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο βιβλίο διαβάζει κανεὶς ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ἑρμηνεία μας: «Ὁ Γκρέκο κράτησε τὴν ὑποσυνείδητη μνήμη τοῦ τί ἦταν ἡ σκιὰ γιὰ τοὺς ἀρχαίους ἕλληνες: ἡ ἄλλη ὄψη τῆς ψυχῆς. Καὶ οἱ γήινες μορφές του δὲν εἶναι πιὸ φτωχοὶ ἄνδρες καὶ φτωχὲς γυναῖκες ἀλλὰ ψυχὲς ποὺ ὁδεύουν ψηλὰ πρὸς τὸ Θεό»[113].

113. Cocteau J. Le Greco Paris 1943. Ἐπίσης στὸ βιβλίο τοῦ P.F. Lombard: Le Greco, L'âme et l'Home. La Garette de Lausanne 18 Jules 1953, ὁ συγγραφέας πιστεύει πὼς αὐτὴ ἡ ἑρμηνεία τῆς σκιᾶς ὑψώνεται ὡς τὸ ἐπίπεδο τῆς πνευματικότητας καὶ τοῦ μυστικισμοῦ τοῦ μεγάλου Ζωγράφου τοῦ Τολέδο». Σ.Σ.

Ἡ ζωγραφικὴ τῆς ἀνάτασης

Στὴ ζωὴ τοῦ Γκρέκο ὑπάρχουν τρία σημεῖα ἀκριβῆ καὶ μὲ βάση αὐτὰ μποροῦμε νὰ κρίνουμε τὴν ψυχολογία του καὶ τὴν αἰσθητική του, πέρα ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐπαγωγικοὺς συλλογισμούς, ποὺ πράγματι εἶναι γεμάτοι λογική. Καὶ τὰ τρία ἔχουν σχολιαστεῖ πάρα πολύ, ἀλλὰ ἐδῶ δὲν εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ τὰ ἀντιπαρέλθουμε. Συνοπτικά, γιὰ πολὺ λίγων ἱσπανῶν καλλιτεχνῶν τὴν ψυχὴ θὰ μποροῦσαμε νὰ προσκομίσουμε στοιχεῖα τόσο βαθυσήμαντα. Γιὰ τὸν Βελάσκεθ, γιὰ παράδειγμα, γνωρίζουμε κάποιες λεπτομέρειες τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ τίποτα γύρω ἀπὸ τὸ τί ἄνθρωπος ἦταν. Βέβαια ἦταν ἕνας δεινὸς ζωγράφος, κι αὐτὸ εἶναι ἀρκετό, ὅμως ἦταν ἕνας ἄνθρωπος καθόλου περίπλοκος. Ὁ δικός μας ὁ Θεοτοκόπουλος, πέρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς πὼς ἦταν ἕνας καλλιτέχνης μοναδικός, ἕνας ἄνθρωπος ἐξαιρετικός, καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐξαιρετικοὺς εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζει κανεὶς ὅλα ὅσα ἀγνοοῦν τὰ τεκμήρια, γιατὶ τὸ πνεῦμα τους ἀκτινοβολεῖ μέσα ἀπ' τὸ ἔργο τους, κι αὐτὴ ἡ ἀκτινοβολία εἶναι διηνεκὴς καὶ μπορεῖς ἀπ' αὐτὴν νὰ ἀνασύρεις ὅ,τι θέλεις ὅσοι αἰῶνες κι ἂν ἔχουν μεσολαβήσει. Ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ σημεῖα εἶναι ἡ φράση, ποὺ ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸν μέγα ζωγράφο, φαντάζει στὸ σχέδιο ποὺ παρουσιάστηκε μὲ τὸ ὄνομά του στὸ Δημιαρχεῖο τοῦ Τολέδο, ἀπὸ τοὺς φίλους του Γκρεγκόριο ντὲ Ἄνγκουλο καὶ Χούλιο Λανγκόχα, γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ ἔργου τοῦ παρεκκλησίου τῆς δόνιας Ἰσαβέλλας ντὲ Ὀβάγιε, στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βικέντιου στὸ Τολέδο, ὅπου βρίσκεται καὶ ἡ μοναδικὴ «Μετάσταση». Νάτην: Στὸ εἰκονοστάσι «προστίθενται τέσσερα πόδια καὶ μισὸ πλαίσιο»... «κι ἔτσι σήμερα τὸ πλαίσιο παρουσιάζεται μὲ πολὺ ὡραία ἐμφάνιση, ὄχι *νανοποιημένη* ποὺ εἶναι τὸ *χειρότερο στοιχεῖο* ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει ὁποιαδήποτε μορφή». Ὁ προκάτοχός του ὁ Ἀλεχάντρο Σεμίνο, ποὺ εἶχε πεθάνει ἔχοντας τελειώσει τὸ πλαίσιο τοῦ εἰκονοστασίου, ἀναμφίβολα δὲ θεωροῦσε «νανοποιημένες» τὶς ἀναλογίες του κι οὔτε στὸ κοινὸ φάνηκαν τέτοιες. Ἀλλὰ ὁ μεγάλος ἕλληνας δὲν ἦταν δέσμιος κανενὸς κανόνα, κι ὅ,τι γιὰ ὅλους ἦταν φυσιολογικό, γιὰ κεῖνον ἦταν νάνο. Τὸ δικό του τὸ μέτρο τοῦ φυσιολογικοῦ ἦταν ἡ ἔνθεη φόρμα καὶ ἡ συνέπεια: *ἡ ζωγραφικὴ τῆς ἀνάτασης*.

Ἡ δική του πραγματικότητα

Ἕνα δεύτερο ἀποκαλυπτικὸ στοιχεῖο γιὰ τὸν Γκρέκο, εἶναι τὸ τόσο γνωστὸ σχόλιο τοῦ ἴδιου γιὰ τὸ ἔργο του «Ἄποψη καὶ σχέδιο τοῦ Τολέδο» ποὺ βρίσκεται στὸ «Σπίτι τοῦ Γκρέκο». Λέει τὰ παρακάτω: «Στάθηκε ἀναγκαῖο νὰ βάλω τὸ Νοσοκομεῖο τοῦ Δὸν Χουὰν Ταβέρα σὰν μακέτα ὄχι μόνο γιατὶ ἔφτανε νὰ καλύπτει τὴν Πύλη τῆς Βισάγκρα ἀλλὰ ἀκόμη ἐπειδὴ ὁ τροῦλλος του ἀνέβαινε ἔτσι ποὺ κυριαρχοῦσε πάνω σ' ὁλόκληρη τὴν πολιτεία. Ἔτσι, τοποθετημένο σὲ πρώτη θέση καὶ μετακινημένο ἀπὸ τὸν τόπο του, μοῦ φάνηκε καλλίτερο νὰ δείξω τὴν πρόσοψη παρὰ ὁποιαδήποτε ἄλλη πλευρά. Ὅσο γιὰ τὰ ὑπόλοιπα, τὸ πῶς θὰ ταιριάζει μὲ τὴν πόλη, θὰ φανεῖ στὸ σχέδιο. Ἐπίσης τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν Παρθένο ποὺ φέρνει τὸ φελλόνιο στὸν Ἅγιο Ἰλδεφόνσο γιὰ νὰ στολιστεῖ. Κι ἀκόμη φτιάχνοντας τὶς μορφὲς μεγάλες, ἐπωφελήθηκα κατὰ κάποιο τρόπο, ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι οὐράνια σώματα, ποὺ καθὼς τὰ φῶτα, ἰδωμένα ἀπὸ μακριὰ ὅσο μικρὰ κι ἂν εἶναι μᾶς φαίνονται μεγάλα».

Αὐτὴ ἡ πολύτιμη ἀξιολόγηση, μᾶς ἀποκαλύπτει πρῶτα ἀπ' ὅλα πὼς ὁ Θεοτοκόπουλος σχεδίαζε τὰ τοπία του ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ μόνο σὰν βάση ἢ σκίτσο τῆς δικῆς του πραγματικότητας, αὐτῆς ποὺ ἐκεῖνος ἔβλεπε καὶ συνέθετε σ' αὐτὸ ποὺ ἀντίκρυζε, καὶ ποὺ δὲν ἦταν μιὰ ἀντιγραφὴ αὐστηρὴ τῆς πραγματικότητας. Τὸ παραπέ-

τασμα τὸ ἀποκαλυπτικὸ τῆς «Ἄποψης τοῦ Τολέδο» ποὺ ἀνακάλυψε ὁ Κοσσίο, καὶ ποὺ πουλήθηκε στὸ ἐξωτερικὸ πάλι ἀπὸ τὸν Ὀνιάτε καὶ σήμερα βρίσκεται στὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Νέας Ὑόρκης, κι ἔχει θεωρηθεῖ σὰν μιὰ αὐθαιρεσία, σὰν ἕνα μελόδραμα δίχως ἀνθρώπινες μορφές, ποὺ οἱ πρωταγωνιστές του εἶναι ὁ οὐρανός, ἡ πόλη καὶ τὸ ποτάμι, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπεικόνιση ἀκριβὴς ὅσο καὶ πραγματική, ἀλλὰ σύμφωνη μὲ τὴν πραγματικότητα τοῦ Γκρέκο κι ὄχι τὴν τοπογραφική[114].

Τὴν αἰσθητική του τὴν ἱκανοποιοῦσε ν' ἀλλάξει τὴ θέση τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τολεδάνικου κάστρου, καὶ συνέχεια καὶ μὲ μανία τὸ ἔκανε, τοποθετώντας στὴν ἄκρη τῆς σκιᾶς τοῦ βουνοῦ τὸν πύργο τῆς Μητρόπολης κι ἀφήνοντας τὸ αὐτοκρατορικὸ παλάτι στὰ δεξιά, ἐκεῖ ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ βρίσκεται ὁ ναός. Μερικὲς φορές, ὅπως συμβαίνει στὴ «Μετάσταση» στὸν Ἅγιο Βικέντιο, δὲν ἱκανοποιεῖται ἀπὸ τὸν πυργίσκο καὶ προσθέτει ἕναν δεύτερο στὸν καθεδρικὸ ποὺ αἰωρεῖται πάνω ἀπὸ τὴ γέφυρα τῆς Ἀλκάν - ταρα. Ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ καθαρὸ ὄνειρο κι ἔμπνευση μέσα ἀπὸ ὁράματα.

Ὁ Γκρέκο λοιπὸν δημιούργησε, μιὰ νέα πραγματικότητα γιὰ τὸ Τολέδο, καὶ κάθε φορὰ τὸ ἀντιλαμβανόμαστε καλλίτερα πὼς αὐτὴ ἡ πραγματικότητα εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς ποὺ ἔχει ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτεία. Τὸ Τολέδο — κι ὅλα τὰ πράγματα στὴ Φύση — μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ δεῖ ὅπως εἶναι κι ὅπως θὰ ἤθελε νὰ εἶναι. Κι ὅλες αὐτὲς οἱ ὄψεις εἶναι πραγματικές. Πόσα δειλινὰ δὲν ἄκουσα ἀπ' τὴν ἄλλη ὄχθη τοῦ ποταμιοῦ ἄτομα ποὺ ἴσως νὰ ἦταν καὶ ἀμόρφωτα νὰ λένε: «Σήμερα τὸ Τολέδο μοιάζει μ' ἐκεῖνο τοῦ Γκρέκο». Δηλαδὴ μ' ἐκεῖνο τὸ Τολέδο τὸ Σινατίτικο, ποὺ αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἔχουν δεῖ στὸ βάθος τῶν «Χριστῶν» καὶ σ' ἄλλους πίνακες. Καὶ κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει πὼς αὐτὴ ἀποτελεῖ μιὰ πραγματικότητα τόσο χειροπιαστὴ ὅσο κι ὁποιαδήποτε ἄλλη.

Πιὸ πάνω ἀνάφερα τὴν μετατόπιση τοῦ Νοσοκομείου τοῦ Ταβέρα, μέσα στὸ σχέδιο τοῦ Τολέδο καὶ πὼς τὸ ἔκανε ὁ ζωγράφος, ζωγράφος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πάνω σὲ μιὰ στιβάδα ἀπὸ σύννεφα[115]. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα προξένησε βαθιὰ ἐντύπωση

---

114. Συγκρίνοντας τὸν πίνακα «Ἄποψη τοῦ Τολέδου» (Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Ν. Ὑόρκης) μὲ μιὰ σύγχρονη φωτογραφία ποὺ πάρθηκε ἀπὸ τὴν ἴδια ὀπτικὴ γωνία μὲ τὸ τοπίο τοῦ Γκρέκο, βλέπουμε τὸ ἴδιο Τολέδο μὲ ἀπαράλλαχτο τὸν οὐρανὸ μόνο ποὺ ὁ πίνακας ἔχει τὴ χαρακτηριστικὴ μετατόπιση τοῦ Κάστρου καὶ τοῦ Καθεδρικοῦ ναοῦ, μαζὶ μὲ μιὰ ὑπέροχη ὀνειρικὴ χροιά. Στὴ «Μετάσταση τῆς Παρθένου» (ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βικεντίου, Τολέδο), δὲν τοῦ ἀρκεῖ ποὺ ἄλλαξε τὴ θέση τοῦ Καθεδρικοῦ, ἀλλὰ τοποθετεῖ κι ἄλλο πυργίσκο στὸ ναὸ ποὺ πλέει πάνω στὸ γεφύρι τῆς Ἀλκάν - ταρα. Καὶ ἡ μετατόπιση αὐτὴ γίνεται, ὅπως πάντα, πάνω σ' ἕνα σύννεφο. Εἶναι κι αὐτὸ ἕνα ἄλλο ὄνειρο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Στὸν πίνακα «ὁ Ἅγιος Ἰωσὴφ καὶ τὸ Βρέφος» (Παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Ἰωσήφ, Τολέδο) τὸ τοπῆίο τοῦ Τολέδο μὲ τὴ μετατόπιση τῶν κτιρίων του παραμένει μὲ τὸ ὀνειρικό του μυστήριο. Ἀναδύεται κι' ἐδῶ ἀνάλαφρος ὁ δεύτερος πυργίσκος τοῦ Καθεδρικοῦ πάνω στὴ γέφυρα τῆς Ἀλκάνταρα σὲ στίβες ἀπὸ σύννεφα. Ἐπίσης στὸν πίνακα «ὁ Ἀγωνιῶν Χριστὸς» (Συλλογὴ τοῦ Δούκα ντὲ Ἄλβα, Μαδρίτη). Ἡ παραλλαγὴ τῶν στοιχείων εἶναι ἀνήκουστη: Ὄχι μόνο μετέφερε ὁ Ζωγράφος τὸ Ναὸ καὶ τὸ Κάστρο ἀλλὰ τὰ τοποθετεῖ στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὴ γέφυρα τῆς Ἀλκάνταρα. Σ.Σ.

115. Στὸν πίνακα «Ἄποψη καὶ σχέδιο τοῦ Τολέδο» (Μουσεῖο τοῦ Γκρέκο, Τολέδο) ἡ θέα τῆς πόλης καταγραμμένη χωρὶς τὴ συνεργασία τῶν ὀνείρων, ἔχει, γιὰ μοναδικὴ φορά, στὴ σωστὴ θέση καὶ τὸ Κάστρο καὶ τὸν Καθεδρικό. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Μαγδαληνῆς, ὁ πύργος τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, ἡ Πύλη τοῦ Cambron κι' ὅλες οἱ ἄλλες λεπτομέρειες ἔχουν ἀποδοθεῖ πιστά. Ἡ οὐράνια συντροφιὰ ἐναποθέτει τὴ μαγεία της πάνω στὸ ἀληθινό, τὸ πραγματικὸ τοπίο. «Καὶ τὰ οὐράνια σώματα, καθὼς τὰ φῶτα ἰδιωμένα ἀπὸ μακριά, ὅσο μικρὰ κι' ἂν εἶναι, μᾶς φαίνονται μεγάλα». El Greco. Σ.Σ.

στὸν Ἰγνάτιο Θουλοάγκα, κι ἄρχισε κι αὐτὸς νὰ ἀλλάζει τὴ θέση τῶν κτιρίων καὶ τῶν βουνῶν μέσα στὰ ὡραῖα τοπία του, τὰ ὁποῖα ὅμως ποτὲ δὲν τὰ ζωγράφιζε ἀπ' τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ μέσα στὸ ἐργαστήρι του, σύμφωνα μὲ κάποιες σημειώσεις «παρμένες καὶ γραμμένες ἐπὶ τόπου» ἴσως καὶ πρὶν μερικοὺς μῆνες. Τὰ τοπία του ἐπομένως δὲν ἦταν ἀπ' εὐθείας ἀπεικονισμένα, ἀλλὰ διέθεταν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μιὰ πιστότητα ρεαλιστικὴ τόσο βαθιὰ σὰν νὰ ἦταν ἀληθινὴ ἀντιγραφή.

Ἡ σκιὰ καὶ ἡ φλόγα

Τὸ δεύτερο μέρος τῆς δήλωσής του εἶναι ἀκόμη πιὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ πρῶτο: «...κι ἀκόμη φτιάχνοντας τὶς μορφὲς μεγάλες, ἐπωφελήθηκα, κατὰ κάποιο τρόπο, ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι οὐράνια σώματα, πού, καθὼς τὰ φῶτα, ἰδωμένα ἀπὸ μακριὰ ὅσο μικρὰ κι ἂν εἶναι μᾶς φαίνονται μεγάλα».

Ἀπὸ πολλοὺς αὐτὰ τὰ λόγια θεωρήθηκαν σὰν «μιὰ πρόθεση νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ αἰσθητικοὶ κανόνες τοῦ Γκρέκο, καὶ ἡ ἐπιμήκυνση τῶν μορφῶν του» ὅπως ἔγινε μὲ τὸν Σάντσες Καν-τὸν ποὺ λέει: «αὐτὰ τὰ λόγια ἀποτελοῦν τὸ ἀσφαλέστερο κλειδὶ γιὰ πολλὲς ἀπὸ τὶς ἰδιοτροπίες τοῦ Γκρέκο, χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ καταφύγουμε σὲ ἀστιγματισμούς, παράνοιες ἢ κόλπα γιὰ νὰ περάσει γιὰ ἐκκεντρικός».

Πρὶν ἀπ' αὐτὸν ἔτσι τὰ δέχτηκε ὁ Σέμπερε καὶ ὁ Ντομένες τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ Κοσσίο. Ὁ μεγάλος κριτικός, μὲ κάπως ἔντονη μαχητικότητα, ἂν καὶ σπάνια σ' αὐτόν, προσέθετε: «Ἐγὼ δὲ σκέπτομαι τὸ ἴδιο... Πρόκειται μόνο γιὰ μιὰ ἔξυπνη δικαιολογία γὰ τὴν ἔλλειψη ἀναλογίας ἀνάμεσα στὸ μέγεθος — ὄχι τὴν ἐπιμήκυνση — τῶν μορφῶν τῆς οὐράνιας ὁμάδας καὶ τῶν κτιρίων τοῦ Τολέδο». Σ' αὐτὸ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀπαντήσει πώς, ναί, εἶναι ἀλήθεια πὼς αὐτὲς οἱ φράσεις δὲν ἐξηγοῦν τὴν ἐπιμήκυνση τῶν μορφῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι λιγότερο ἀλήθεια πὼς περιέχουν μιὰ θεμελιακὴ ὁμολογία γιὰ τὸ ὅτι τὰ «οὐράνια σώματα» μποροῦν νὰ εἶναι «μεγάλα», τεράστια, γιατὶ εἶναι σὰν τὰ φῶτα κι αὐτὰ «ἰδωμένα ἀπὸ μακριά, ὅσο μακριὰ κι ἂν εἶναι μᾶς φαίνονται μεγάλα». Καὶ νὰ ποὺ ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ὁλόκληρη θεωρία γιὰ τὶς ὀπτασίες τὶς ἐξωγήινες. Βέβαια τὸ ὅτι τὰ φῶτα, ἰδωμένα ἀπὸ μακριὰ ἀκόμη κι ἂν εἶναι μικρὰ φαίνονται μεγάλα, δὲν εἶναι ἀκριβῶς σωστό, παρὰ εἶναι μιὰ αὐταπάτη, μιὰ ψευδαίσθηση ποὺ ἤδη ἐμφανίζεται στὸν Στράβωνα καὶ τὸν Πλίνιο. Εἶναι ὅμως γνωστὸ πὼς στὴν τέχνη ἡ ψευδαίσθηση εἶναι κι αὐτὴ ἕνα ντοκουμέντο.

Ἡ φλόγα ποὺ συντροφεύει τοὺς ἴσκιους, εἶναι ἐπίσης μιὰ πραγματικότητα κυρίαρχη στὸν Γκρέκο. Ἡ σκιὰ ἀντιπροσωπεύει τὴν ψυχὴ τοῦ ζῶντος σώματος. Ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ εἶναι φλόγα. Τὸ ἔργο τῶν μυστικιστῶν εἶναι γεμάτο ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέα. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ μᾶς λέει: «Μιλᾶ ἡ ψυχὴ ἐδῶ, μεταμορφωμένη πιὰ τόσο πολὺ καὶ καιωμένη στὴν αἰωνιότητα, μιὰ φωτιὰ τῆς ἀγάπης, ποὺ ὄχι μονάχα θυσιάζεται σὲ τούτη τὴ φωτιά, παρὰ ἔχει γίνει μιὰ ζωντανὴ φλόγα μέσα σ' αὐτήν». Κι αὐτὴ ἡ ἰδέα ἐπαναλαμβάνεται πολλὲς φορὲς ἀπὸ τοὺς μυστικιστὲς κι ἐπομένως κι ἀπὸ τὸν Γκρέκο. Πολλοὶ κριτικοὶ ἔχουν ὑπογραμμίσει τὴ γεμάτη παλιὸ λάμψη ποὺ ὑπάρχει στὶς ἅγιες μορφὲς τοῦ κρητικοῦ.

Σὲ μερικοὺς πίνακές του, ὅπως εἶναι ἡ «Ἀνάληψη τοῦ Κρίστου» — στὸ Μουσεῖο τοῦ Πράδο — ἂν κοιτάξει κανεὶς μὲ τὰ μάτια μισόκλειστα, ἡ ψευδαίσθηση τῆς φωτιᾶς εἶναι ἀπόλυτη. Στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητα τοῦ Ὀργκὰθ» εἶναι φανερὴ ἡ πρόθεση τοῦ καλλιτέχνη, ἀφοῦ οἱ φλόγες τῶν κεριῶν εἶναι ζωγραφισμένες μὲ τὴν ἴδια οὐσία κι ἀπόχρωση ἁπαλὴ κι ἀνερχόμενη ὅπως κι ἡ ψυχὴ τοῦ κόμητα, ποὺ μεταφέρεται ἀπὸ ἕναν ἄγγελο στοὺς οὐρανούς. Μὲ μιὰ διαφορὰ μόνο, στὴν ψυχὴ ὑπάρχει ἕνα περίγραμμα ἀνθρώπου σχήματος, ἐμβρυακό, ποὺ γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, κάνει νὰ φαίνεται πὼς εὐσταθεῖ ἡ ὑπόθεση τοῦ Huxley ποὺ ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω. Κι ἐπὶ πλέον, τὰ κεριὰ μὲ τὶς φλόγες τους τὶς ρουφηγμένες ἀπὸ μιὰ κατακόρυφη δύνα-

μιη πού τίς τραβάει ἀπὸ ψηλά, δὲν τὰ στηρίζει κανείς, παρά, κι αὐτὰ ὅπως καὶ τὰ τόσα πρόσωπα, παραστέκονται στὸ θαῦμα.

Τὸ ἀβύσσιο ὄνειρο

Τὸ τρίτο στοιχεῖο, τέλος, εἶναι ἡ περίφημη ἐπιστολὴ τοῦ Χούλιο Κλόβιο, τοῦ μικρογράφου, πού ἦταν δάσκαλος τοῦ Γκρέκο στὴ Ρώμη. Λέει τὰ ἑξῆς: «Ἔκανα χτὲς μιὰ ἐπίσκεψη στὸν Γκρέκο γιὰ νὰ πᾶμε μαζὶ ἕναν περίπατο στὴν πόλη. Ὁ καιρὸς ἦταν ὡραῖος, μ' ἕναν εὐχάριστο ἀνοιξιάτικο ἥλιο πού χαροποιοῦσε ὅλον τὸν κόσμο. Ὅλη ἡ πόλη ἔμοιαζε σὰν νἄχει γιορτή, ἀλλὰ μπαίνοντας στὸ ἐργαστήρι τοῦ Γκρέκο, ἔμεινα κατάπληκτος βλέποντας τὶς κουρτίνες τόσο σμιχτὰ τραβηγμένες πού μὲ πολὺ κόπο διακρίνονταν τὰ πράγματα ἐκεῖ μέσα. Ὁ Γκρέκο ἦταν καθισμένος σὲ ἕνα κάθισμα κι οὔτε δούλευε οὔτε κοιμόταν. Δὲ θέλησε νὰ βγεῖ ἔξω μαζί μου γιατὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀναστάτωνε τὸ ἐσωτερικό του φῶς»[116].

Αὐτὰ τὰ λόγια ζωγραφίζουν μὲ κάθε ἀκρίβεια μιὰ ἀπὸ τὶς ψυχολογικὲς πλευρὲς τὶς πιὸ σημαντικὲς τοῦ Θεοτοκόπουλου. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ κατάσταση τῆς ἀπομόνωσης ἢ τῆς αὐτεγκατάλειψης, πού ἦταν τόσο συχνὴ ἐκείνη τὴν ἐποχή, σὲ μερκοὺς κλάδους τοῦ μεγάλου κινήματος τῶν «ἰλλουμινάτων» ἢ πεφωτισμένων πού τὶς ἀνατολίτικες ρίζες τους δὲν ἐνδιαφέρει νὰ ξαναθυμήσουμε. Αὐτὲς οἱ αἱρέσεις, τόσο ἔντονα διαφορετικὲς ἀπὸ τὸν μυστικισμό, ὅσο ἀφορᾶ στὴν αὐστηρὴ θεολογικὴ γραμμή, εἶχαν βαθιὰ σχέση μὲ τὸν μυστικισμὸ στὴν ἄλλη πλευρά: τῶν ψυχολογικῶν καὶ πνευματικῶν ἀντιδράσεων. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ δυσκολία νὰ ξεχωρίσει κανεὶς τοὺς ὀρθόδοξους μυστικοὺς ἀπὸ τοὺς πεφωτισμένους, ὅπως τόσες φορὲς κιόλας εἶπα. Σήμερα, ἀπὸ μακριὰ πιά, δὲν εἶναι δύσκολο, σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, νὰ καταλάβουμε ὅτι ὁρισμένοι κακότυχοι πού καταδικάστηκαν ἀπὸ τὴν Ἱερὴ Ἐξέταση σὰν πεφωτισμένοι, ἦταν στὴν πραγματικότητα καθαροὶ καθολικοί. Ἡ ἴδια ἀμφιβολία διαμορφώνεται γύρω ἀπὸ προσωπικότητες πού πέρασαν στὴν ἱστορία σὰν ἀκραῖοι ὀρθόδοξοι χωρὶς νὰ διαφέρουν καὶ πολὺ ἀπὸ μερικοὺς καταδικασμένους ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἕδρα.

Οἱ ἐπανορθώσεις πού κάνει ἡ Ἱστορία, καὶ πού τὶς δέχεται καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐκκλησία, σχετικὰ μὲ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς τραγικὲς πλάνες, τὸ ἀποδεικνύουν. Συνοψίζοντας, καταλήγουμε πὼς ὁ Δομήνικος διέθετε τὰ ἴδια ψυχολογικὰ στοιχεῖα τοῦ πεφωτισμένου πού εἶχαν κι ἄλλοι μυστικιστές.

Πιὸ σημαντικὴ ἀκόμη εἶναι ἡ βεβαιότητα πού μᾶς προσφέρει αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, πὼς δηλαδὴ ὁ Γκρέκο ὀνειρευόταν ξυπνητός, στὰ σκοτεινά, τὶς ἡλιόλουστες μέρες τῆς Ἰταλίας, γιὰ νὰ παρατείνει τὰ συνηθισμένα του ὄνειρα καὶ γιὰ νὰ τὰ τελειοποιήσει καὶ νὰ τὰ σκιτσάρει. Ὁ Κλόβιο μᾶς λέει πὼς «δὲν ἐργαζόταν». Ἀλλὰ ἀσφαλῶς, ἀκόμη κι ἂν δὲν ζωγράφιζε, θὰ δημιουργοῦσε. Ἡ ἱκανότητα τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας στὸ νὰ ξεχνάει τὰ ὄνειρά της εἶναι ἐκπληκτική, καὶ χάρις σ' αὐτήν, σχεδὸν δὲ βαραίνει καθόλου στὴ ζωὴ τοῦ φυσιολογικοῦ - τοῦ κανονικοῦ ἀνθρώπου αὐτὸ πού ὀνειρεύεται. Ἀλλὰ ὑπάρχουν μερικοὶ ἄλλοι ἄνθρωποι στοὺς ὁποίους τὰ ὄνειρα ἔχουν μιὰ σημασία καὶ ἕνα ρόλο βαρύνοντα στὴ ζωή τους. Οἱ ἥρωες — τὸ ξέρουμε ἀπὸ τὴ Βίβλο — εἶναι σχεδὸν πάντα, ἄνθρωποι πού πρυτανεύονται ἀπὸ ὄνειρα, κι αὐτὸ εἶναι ἐπικίνδυνο, γιατὶ γενικὰ ὕστερα ἀπὸ μιὰ στιγμὴ θριάμβου καὶ δόξας, ἔχουν κακὴ ἔκβαση καὶ κακὸ τέλος κι αὐτοὶ καὶ οἱ λαοὶ πού τοὺς στηρίζουν. Ἡ ἱκα-

116. Αὐτὴ ἡ ἐπιστολὴ δὲν ἔχει οὔτε ἡμερομηνία οὔτε τόπο. Ἀλλὰ εἶναι πιθανὸ πὼς γράφτηκε στὴ Ρώμη. Τὴ βρῆκε στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Σπολέτο ὁ Herko Fabkowic γραμμένη στὴ γλώσσα τὴν ἀρχαία τῶν Κροατῶν. Τὴ δημοσίευσε ὁ Hugo Kehrer καὶ μετὰ ὁ Willumsen, κι' ἔκτοτε δημοσιεύτηκε ἀμέτρητες φορὲς παρ' ὅλο πού δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένη ἡ αὐθεντικότητά της πού σκιάζεται ἀπὸ ἀμφιβολίες. **Σ.Σ.**

νότητα νὰ ξεχνᾶς τὰ ὄνειρα, ποὺ εἶναι ἴδιον τοῦ φυσιολογικοῦ ἀνθρώπου, μπορεῖ νὰ μειωθεῖ ἢ νὰ ἐξαφανιστεῖ μὲ ἕνα εἶδος ἐσκεμμένης «καλλιέργειας τοῦ ὀνείρου», δηλαδή, μὲ τὴν ἐπανάληψη ἢ τὴν συγκέντρωση σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ στὸ νὰ ὀνειρεύεται κανείς. Αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ τὸ πραγματοποιοῦν πολλοὶ δημιουργοί, ὅπως ἔχουν οἱ ἴδιοι ἐξομολογηθεῖ: Εἶναι γνωστὲς οἱ ἱστορίες τοῦ Στήβενσον καὶ τοῦ Ρίχτερ κι ἄλλων, μερικῶν πολὺ σύγχρονων ὅπως τοῦ Στραβίνσκυ, ποὺ ἔχουν χρησιμοποιήσει γιὰ τὶς δημιουργίες τους ὑλικὸ ὀνειρικό, ποὺ καθοδηγήθηκε ἀπὸ τὴ θέλησή τους νὰ ὀνειρευτοῦν, κάποιες φορὲς μὲ μέσο διεγερτικὲς οὐσίες ποὺ δημιουργοῦν παραισθήσεις.

Ἕνας ἱσπανὸς συγγραφέας ὁ Λ. Περέρα, πρόσφατα διατύπωσε τὴν ὑπόθεση, τὴν ὀξυδερκὴ καὶ διδακτική, πὼς στὴ φαντασία τοῦ Θεοτοκόπουλου θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει ἐπιδράσει μιὰ οὐσία τοξική, τὸ χασίς[117].

117. A. Perera: Τὸ «γιατὶ» τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Γκρέκο. Παρακινήσεις γιὰ **μιὰ ὑπόθεση.** Arte Espanal 1953. Αὐτὴ ἡ ἄποψη μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴν παρατήρηση, τὴν πολὺ παράξενη, τοῦ εἰδικοῦ μελετητῆ τῶν τελευτουργιῶν ὅσων τρῶνε μανιτάρια στὶς πρωτόγονες θρησκεῖες καὶ σὲ ὁρισμένους σύγχρονους οἰκισμοὺς στὴ Σιβηρία, στὸ **Μεξικὸ καὶ** ἀλλοῦ τοῦ κ. R. Gordon Wasser ἀπ' τὴ Νέα Ὑόρκη, ἀντιπρόεδρου τοῦ Οἴκου **Μόργκαν.** Παραθέτω τὸ σημείωμα ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλη: «**Μιὰ ἀπὸ τὶς** ἰδιότητες τὶς παραισθησιογόνες τῶν μανιταριῶν εἶναι καὶ ἡ μεγάλη εὐαισθητοποίηση ὅλων τῶν αἰσθήσεων. Εἰδικὰ ὅλα τὰ χρώματα, φαίνονται πολὺ **πιὸ** ζωηρὰ **κι' ὅλες** οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ φῶς καὶ τοὺς ἴσκιους πολὺ περισσότερο ἔντονες. **Μετὰ ἀ**πὸ τὶς ἐμπειρίες μας μὲ τὰ μανιτάρια στὴ Sierra Mazateca (Μεξικὸ) ἐπιστρέψαμε στὴ Ν. Ὑόρκη, στὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ περασμένου χρόνου, ἔχοντας καὶ **κάποια** ποσότητα ἀποξηραμένων μανιταριῶν. Μᾶς ἐνδιέφερε νὰ μάθουμε ἂν **διατηροῦσαν τὶς** ἰδιότητές τους σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἢ ἂν εἶχαν μειωθεῖ οἱ παραισθησιογόνες **ἱκα**νότητές τους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο πῆρα ὁ ἴδιος μία δόση μανιταριῶν τὴ νύχτα τῆς **Πα**ρασκευῆς 12 Αὐγούστου, ἐνόσω βρισκόμουν μὲ τὴ γυναίκα μου στὸ δωμάτιό μας. **Συ**νέβη ἐκείνη τὴ νύχτα νὰ ἔχει στὴ Νέα Ὑόρκη μιὰ τρομερὴ καταιγίδα, καθὼς παιρνοῦσε μιὰ λαίλαπα ποὺ ὀνομάζεται «Connie». Γύρω στὶς δύο τὰ χαράματα, ὅταν ἡ ἐνέργεια τῶν μανιταριῶν μὲ εἶχε κατακυριεύσει — καὶ πρέπει νὰ πῶ πὼς **μοῦ φάνη**καν πολὺ δυνατότερα τὰ ξερὰ παρὰ τὰ φρέσκα — ἐντελῶς μεθυσμένος **στάθηκα στὸ** παράθυρο, καὶ στὴ στιγμὴ παρατήρησα, μὲ δυνατὴ φωνὴ πὼς ὁ θυελλώδικος **καὶ χαο**τικὸς οὐρανὸς ἦταν ὁ ἴδιος οὐρανὸς ποὺ ὁ Γκρέκο εἶχε ζωγραφίσει **πάνω ἀπὸ τὸ Το**λέδο. 11 Ἀπριλίου 1956». Ἀναφέρεται στὸ «Τοπίο τοῦ Τολέδο» τοῦ Μητροπολιτικοῦ **Μουσείου** τῆς Ν. Ὑόρκης. **Σ.Σ.**

Ἂς **μοῦ** ἐπιτραπεῖ ἐμένα τῆς ταπεινῆς κι' ἀσήμαντης ποιήτριας, ποὺ **δὲν εἶμαι οὔτε** ἐρευνητὴς οὔτε γιατρός, νὰ σχολιάσω μ' ὅσο γίνεται μεγαλύτερη ψυχραιμία, **αὐτὴ** τὴν ἐξοργιστικὴ ὑπόθεση τοῦ Pererq ὅσο καὶ τὸν ἀπαράδεχτο συσχετισμὸ **τοῦ περι**στατικοῦ τοῦ κ. Wasser μ' αὐτὴν ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου τούτου. Δὲν εἶναι βέβαια· ἡ μόνη ἀντίρρηση ποὺ ἔχω, ὅμως ἡ δουλειά μου ἐδῶ εἶναι νὰ **μεταφράσω κι** ὄχι νὰ κάνω μιὰ ἀντι-μελέτη τῆς μελέτης τοῦ Μαρανιόν, πράγμα **ποὺ θὰ ἀπαιτοῦσε** καὶ εἰδικὲς γνώσεις ἀπὸ μέρους μου γιὰ νὰ μπορῶ νὰ συμφωνήσω ἢ νὰ ἀντιλέξω, γιὰ τὴ βυζαντινὴ καταγωγὴ τῶν ἴσκιων παραδείγματος χάριν ἢ τὴν ἑβραϊκὴ **καταγωγὴ** τοῦ Γκρέκο. Ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ἡ ἐπιστήμη ξάπλωσε τὴν Τέχνη στὸ **κρεββάτι τῆς** ἀνατομίας κι ἄρχισε νὰ τὴν πετσοκόβει, πολὺ λίγοι εἶναι οἱ ἐπιστήμονες **ποὺ ἔγειραν** πάνωθέ της μὲ τὸ σεβασμὸ ποὺ ἁρμόζει στὴν προσέγγιση ἑνὸς μυστηριακοῦ φαινομένου. Οἱ περισσότεροι — ἄπιστοι στὸ θαῦμα — προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπο νὰ **τὴν** ἑρμηνεύσουν καὶ νὰ τὴ δικαιολογήσουν μὲ κριτήρια καὶ αἰτιατὰ ψυχοπαθολογικά. Ἔτσι ὅμως, μονόπλευροι καὶ στεγνὰ δογματικοί, βρίσκονται ὀδυνηρὰ ἐκτεθειμένοι **οἱ** ἴδιοι καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τοὺς προσάψη ὄχι μόνο κακὴ πίστη **ἀλλὰ καὶ ἀσυγ-**

Πιὸ πάνω εἶπα πὼς τὰ γυμνὰ τοῦ Γκρέκο, σχεδὸν πάντα μ' ἀόριστη ἢ ἔκδηλη ἐμφάνιση ἑρμαφροδιτισμοῦ, μοιάζουν νὰ ἔχουν ἕνα χαρακτήρα ὀνειρικό. Κι ὅπως, στὸ ἴδιο σημεῖο εἶπα, εἶναι εἰκόνες ἀπὸ ὄνειρα τῆς μεγάλης ἡλικίας αὐτά, ὅπου οἱ μορφὲς παρουσιάζονται ἀκόμη δίχως νὰ ὑπάρχει διαφοροποίηση τοῦ φύλου. Ἄλλα

χώρητη στεγανότητα καὶ κουταμάρα. Περιορίζοντας τὸ θέμα στὸν Γκρέκο, νομίζω πὼς ἡ ὑπόθεση τοῦ ἀστιγματισμοῦ — ποὺ πάλι ἀπ' αὐτὲς τὶς σελίδες τῆς ΗΕ τόμος 21)1972)σελὶς 629 — τὴν εἶχα χτυπήσει, καταλήγει νὰ εἶναι μιὰ ἀνάλαφρη ἀνοησία μπροστὰ στὴν «καινούρια» ὑπόθεση τῶν παραισθησιογόνων. Κι' ὅμως εἶναι ἀνυπόφορο νὰ κινητοποιοῦνται τόσοι ἐπιστήμονες καὶ νὰ ἀποφθεγματολογοῦν ἀνατέμνοντας πότε μιὰ ἀνοησία καὶ πότε μιὰ κακοήθεια. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση γιὰ τὸ χασὶς εἶναι ἀχαρακτήριστη. αἰ ἀπορῶ πῶς, ὁ γεμάτος διαίσθηση καὶ ἀγάπη αὐτὸς συγγραφέας — γιατὶ τί ἄλλο εἶναι ὅλα τὰ βιβλία τοῦ Μαρανιὸν γιὰ τὸν Γκρέκο, παρὰ ἔργα ἀγάπης — ποὺ καταρρίπτει μιά-μιά, ὅλες τὶς στενοκέφαλες ἑρμηνευτικὲς ἀπόπειρες γύρω ἀπ' τὸ ἔργο τοῦ Γκρέκο, μπορεῖ νὰ βρίσκει «ὀξυδερκῆ καὶ διδακτικὴ» τὴν ὑπόθεση αὐτή. Βέβαια ὑπάρχουν καλλιτέχνες ποὺ προκαλοῦν καὶ διαστέλλουν τὶς αἰσθήσεις ἢ τὴ διάνοιά τους παροδικὰ μὲ τρόπους τεχνικούς. Σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῶν ἀνθρωπίνων ἀσχολιῶν ὑπάρχουν ἄμοιρα καί ἀδύναμα πλάσματα. Ὅμως τί σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ δημιουργία τους μὲ τὴ δημιουργία τοῦ Γκρέκο; Σ' αὐτὰ τὰ μέσα — οἰνόπνευμα καὶ παραισθησιογόνα — εἶναι κοινὸς τόπος πὼς καταφεύγουν ἀδύνατα ἄτομα, μὲ ὄχι συγκεκριμένη καὶ ὁλοκληρωμένη προσωπικότητα, ποὺ τὰ κινεῖ μιὰ ἀγωνία καὶ μιὰ ἄγνοια ἀόριστη κι ἀδιαμόρφωτη. Ἔχουν ψυχοσύνθεση «δίχως παράθυρα», δίχως διέξοδο ποὺ μέσα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους ἀνακαλύπτουν μιὰ φυγὴ καὶ μιὰ προσωρινὴ «λύτρωση». Κι ἀκόμη, πρέπει νὰ ποῦμε, πὼς ἡ τόση διάδοση καὶ πλατιὰ ἐξάπλωση τῶν παραισθησιογόνων εἶναι ἕνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ δικοῦ μας καιροῦ. Ὅμως ὁ γνήσιος δημιουργὸς δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκη τῶν τοξικῶν οὐσιῶν γιὰ νὰ βρεθεῖ σὲ ἔκταση. Ἡ φυσική του κατάσταση εἶναι ἡ ἔνθεη μέθη κι' ἀνάλογα μὲ τὴ Δωρεὰ ποὺ ἔχει χριστεῖ εἶναι φλογερὰ ἢ ἄρπα. Αὐτὸ τὸ ἄπιαστο, τὸ ἀπροσδιόριστο, ποὺ εἶναι ἡ ἔμπνευση, τὸ Ἀνεξερεύνητο, προσπαθεῖ ξαφνικὰ ὁ πάνσοφος καιρός μας νὰ τὸ ἀπομυθοποιήσει, νὰ τὸ γυμνώσει ἀπὸ τὴ μαγεία του. Κι' ὅμως δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἀπογύμνωση, ἀλλὰ γιὰ κάτι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: Πρόκειται γιὰ μασκάρεμα, γιὰ διαστρέβλωση, γιὰ κουκούλωμα. Ρίχνουμε στὶβες τὴν παρανόηση καὶ τὴν ἄγνοια πάνω σὲ μιὰ λειτουργία μυστηριακή. Γιατί; Μᾶς τρομάζει ἢ μᾶς ἐνοχλεῖ τὸ μυστήριό της; Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ κολλήσουμε σ' ὅλα μιὰ ἐτικέττα, ἢ νὰ δηλώσουμε μῦστες τῶν πάντων; Πρέπει νὰ βρεθεῖ μιὰ λογικὴ ἐξήγηση γιὰ τὸ ἀνεξήγητο, κι' ὅταν κάτι δὲν τὸ συλλαμβάνουν οἱ κεραῖες μας, δίχως σεβασμό, μποροῦμε νὰ τὸ διασύρουμε ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ἔμπνευσης καὶ τῆς μεγαλοφυΐας; Ἦταν ὁ Γκρέκο, λοιπόν, ἕνας κοινὸς τοξικομανὴς ποὺ συμπτωματικὰ εἶχε καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ χρησιμοποιεῖ σωστὰ τὸ χρωστήρα; Αὐτὸ ὑπαινίσσεται καὶ μιὰ ταινία ποὺ γυρίστηκε μὲ θέμα τὴ ζωή του. Ἀλλὰ αὐτὸς κοινωνοῦσε τὴν Ἀποκάλυψη μέσα στὴ νηφαλιότητα τὴν πνευματική, ζοῦσε σὲ ἔνθεο πυρετό, μὲ ἐνάργεια, καὶ τὴ μέθεξη στὴν ἐγρήγορση, ὄχι πλασματικὰ ἀλλὰ ἀληθινὰ γιατὶ ἦταν γνήσιος ποιητὴς καὶ μεγάλος διανοητής. Ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ἀποδείξω, ἀλλὰ τὸ ἀποδεικνύει τὸ ἔργο του. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὶς δικές μου ἀντιρρήσεις ποὺ στηρίζονται μὲν στὴ βιωμένη γνώση τῆς διαδικασίας τῆς ἔμπνευσης, ἀλλὰ εἶναι τόσο ἀδύνατες ἀπὸ πλευρὰ ἐκφραστικῆς πειστικότητας, ἀντιλέγει ὁ ἴδιος ὁ Μαρανιὸν καίρια κι ὡραιάτατα, ἀντικρούοντας τὸν Huxley καὶ σ' ὁλόκληρη τὴν παράγραφο «Ἄλλες ἐκδοχὲς κι ἑρμηνεῖες», τοῦ VII Κεφαλαίου. Κι' ἀκόμη ὅταν γράφει: «Μὲ κριτήρια τοῦ ψυχαναλυτῆ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταλάβουμε αὐτὰ τὰ πράγματα».

Σημ. τῆς Μεταφράστριας.

παραδείγματα ὀνειρικῆς ὑπόμνησης θὰ μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν συνοπτικὰ τὰ παρακάτω:

1) Ἡ παρουσία τοῦ ἱππότη μὲ τὴν πανοπλία τοῦ XV αἰώνα ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων στὸν πίνακα «Expolio» — Τολέδο — ἀνακρίβεια ποὺ πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι μιὰ ἐλευθεριότητα ἱστορικῆς λησμοσύνης, καὶ χαρακτηριστικὴ ἑνὸς μυστικιστῆ, εἶναι κι ἕνας τυπικὰ ὀνειρικὸς ἀναχρονισμός[118]. 2) Τὰ τοπία του, τῆς νεότητας ἀλλὰ καὶ τῆς ὡριμότητας καὶ τοῦ Τολέδο, ποὺ ὅλα εἶναι ἕνα Σινᾶ τοῦ ὀνείρου. 3) Τὸ παράξενο σύμπλεγμα ἀνθρώπινων μορφῶν, σὲ διάφορους πίνακές του — «οἱ πίνακές του καταλήγουν νὰ εἶναι πηγμένοι στὴ σάρκα», ἔλεγε ὁ Ortega y Gasset —. Αὐτοὶ οἱ πίνακες ἀναπαράγουν πολλὰ ἀπ' τὰ τρομακτικὰ ὁράματα ποὺ ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει καταποντίσει τὸν ἄνθρωπο[119].

Ἄλλο παράδειγμα ὁ πίνακας «ἡ προσευχὴ στὴ Γεθσημανῆ», στὸν ὁποῖον ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ, μὲ τὴν παράξενη διάταξη, μὲ τὸν Ἰησοῦ καὶ τὸν ἄγγελο σὲ μιὰ ἐπιφάνεια συννεφένια, καὶ τοὺς ἀποκοιμισμένους ἀποστόλους σὲ θέσεις ἀφύσικες, σὲ μιὰ σπηλιὰ καμωμένη ἐπίσης ἀπὸ σύννεφα. Ὅλα αὐτὰ εἶναι φαντασία ὀνειρική. Καὶ τὸ πιθανὸ εἶναι πὼς ὁ μεγάλος ζωγράφος τὴν καλλιεργοῦσε.

Τὰ χέρια ποὺ μιλοῦν

Χαρακτηριστικὸ στὴν τέχνη τοῦ Γκρέκο εἶναι μιὰ ἄλλη λεπτομέρεια ποὺ οἱ πίνακές του μᾶς τὴν τεκμηριώνουν. Ἀναφέρομαι στὴν ἀντίθεση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ταραχὴ τῶν οὐρανίων μορφῶν — μὲ ἐξαίρεση τὴν ἱερατικὴ γαλήνη ἐκείνων ποὺ ὑπάρχουν στὸν «Ecce Homo» καὶ τὴν ἠρεμία τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων. Δὲν ἔχει ζωγραφίσει οὔτε ἕναν ἄνθρωπο ποὺ νὰ μὴν δίνει τὴν ἐντύπωση ἐκείνης τῆς ἅγιας ἠρεμίας ποὺ εἶχε ὁ δὸν Φρανθίσκο ντὲ Σαλσέδο ὅταν μὲ τὴν πέννα του μᾶς ζωγραφίζει τὴν Ἁγία Θηρεσία. Ὅταν ὁ Ὀρτέγκα μᾶς λέει πὼς στὶς προσωπικότητες τοῦ Γκρέκο «ὄχι μόνο τὰ χέρια ἐκφράζονται, ἀλλὰ ὅλος τους ὁ ὀργανισμὸς εἶναι μιὰ ἀπόλυτη ἔκφραση» θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὸ πλῆθος τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ ἴσως καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ καμιὰ φορὰ τοὺς συντροφεύουν, ἀλλὰ ὄχι στὶς προσωπογραφίες του ποὺ ποτὲ ἢ πολὺ ἀνεπαίσθητα, μορφάζουν. Τὸ ὀνειρικὸ παραλήρημα εἶναι αὐτὸ ποὺ προδιαθέτει στὴ φρενήρη ἐκφραστικότητα. Ἔτσι εἶναι ἔκδηλη καὶ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς μορφὲς τὶς θεῖες, τὶς ὀνειρικές, καὶ τὶς πραγματικὲς τὶς ἰδωμένες μὲ τὰ μάτια τοῦ σώματος.

Ὅμως αὐτὲς οἱ ἀνθρώπινες ὑπάρξεις, μὲ τὴν τόσο νηφάλια ἔκφραση, ἀκόμη κι ὅταν παρευρίσκονται σ' ἕνα ἐκπληκτικὸ θαῦμα, διαθέτουν στὸ Θεοτοκόπουλο μιὰ

---

118. Ἐγὼ σ' αὐτὸ τὸν ἀναχρονισμὸ δὲ βλέπω «ἱστορικὴ λησμοσύνη» καὶ ὀνειρικὸ ὁλίσθημα, ἀλλὰ ἀντίθετα ἕναν εὔγλωττο ὅσο καὶ ριψοκίνδυνο, καυστικὸ συμβολισμό. Βλέπω τὸν Αἰώνα τοῦ Γκρέκο νὰ συμμετέχει στὸ διαμερισμὸ τῶν ἱματιῶν καὶ σ' ὁλόκληρο τὸ μαρτύριο τοῦ Κυρίου. Βλέπω τὴν Ἱερὴ Ἐξέταση ποὺ ὑπῆρξε στὸν καιρό της ἕνας ἄλλος βασανιστὴς καὶ σταυρωτὴς τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ, σὰν ἀντιπρόσωπο τοῦ XVI αἰώνα στὴν πρώτη Σταύρωση. Εὐτυχῶς ποὺ ἡ ἴδια ἡ Ἱερὴ Ἐξέταση δὲν τὸ πῆρε ἔτσι.
Σημ. Μεταφρ.

119. Αὐτὸς ὁ συνωστισμὸς ἀνθρώπων στοὺς πίνακες τοῦ Γκρέκο, ἀνταποκρίνεται στὴ μείωση τοῦ περιγραφικοῦ πλαισίου ποὺ ὑπογραμμίζουν σ' αὐτὸν οἱ κριτικοί. Λέγεται πὼς εἶναι κατάλοιπα τῆς κληρονομικότητας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ βυζαντισμοῦ του. Ὅμως αὐτὸ εἶναι ἐπίσης καὶ ἴδιο τῶν ὀνείρων. Ὁ J. Lhermitte ὑπογραμμίζει ὀρθὰ αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει, σ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα τῆς ψυχολογίας τῆς ζωγραφικῆς, σὲ σχέση μὲ τὸ ὀνειρικὸ στάδιο στὸ βιβλίο του: Considérations psycho-phisiologiques nouvelles sur la peinture. L'image corporelle dans l'espace pictural. Presse Médicale, 1955, 63, 1856. **Σ.Σ.**

ἡγεμονικὴ ἔκφραση γιὰ νὰ ἐλέγχουν αὐτὸ ποὺ συμβαίνει στὸ κεφάλι τους καὶ στὴν καρδιά τους. Ὁ Γκόμες ντὲ λα Σέρνα λέει ἀκριβῶς: «Ὁ Γκρέκο βρῆκε πὼς ἡ σημασία ἑνὸς πίνακα βρίσκεται στὰ ζωγραφισμένα χέρια καὶ γι' αὐτὸ ἔδωσε τόση ἔμφαση στὰ χέρια του». «Χέρια πλυμμηρισμένα ψυχῆ»[120] τὰ ἀποκαλεῖ ὁ Βιβάνκο. Καὶ ὁ Οὐναμοῦνο μίλησε γιὰ τὰ «φτερωτὰ χέρια» τοῦ Γκρέκο «ἕνας ἀπ' τοὺς σπάνιους καλλιτέχνες ποὺ μᾶς δείχνουν πὼς τὰ χέρια λένε περισσότερα ἀπ' τὰ λόγια». Ὁ Δὸν Μιγκὲς ντὲ Οὐναμοῦνο δὲν πήγαινε ποτὲ στὸ Τολέδο, χωρὶς νὰ περάσει νὰ δεῖ τὴν «Ταφὴ τοῦ Κόμητα τοῦ Ὀργὰθ» μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δεῖ «τὰ φτερωτὰ χέρια».

Στοὺς πίνακες τοῦ Γκρέκο τὰ χέρια λένε τὰ πάντα. Ἡ Ἄλμα Ἔβερτς ἔχει γράψει — καὶ λίγα πράγματα τόσο βαθιὰ ἔχουν εἰπωθεῖ γύρω ἀπὸ τὸν κρητικὸ — πὼς «οἱ πίνακες τοῦ Γκρέκο δὲν εἶναι ζωγραφισμένοι ἀλλὰ ἱστορημένοι». Ἀλλὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ποὺ διηγοῦνται τὴν μυστική τους ἱστορία μὲ τὴν ἀνάλαφρη διάλεκτο τῶν χεριῶν. Δὲν ξέρω ἂν ὑπῆρξε πρὶν ἀπὸ τὸν Γκρέκο κανεὶς ἄλλος ζωγράφος ποὺ νὰ ἔχει δώσει στὰ χέρια αὐτὴ τὴν ἤρεμη καὶ ὑπέροχη ἐκφραστικὴ δύναμη. Τὸ χέρι τοῦ «Ἱππότη μὲ τὸ χέρι στὸ στῆθος» ἔχει κάνει νὰ τρέξουν ποτάμια μελάνης, δίχως ποτὲ νὰ σταματᾶ ἡ συζήτηση γιὰ τὸ θρίαμβο ἑνὸς χεριοῦ ἀσάλευτου, πάνω σ' ἕνα φλεγόμενο πρόσωπο, ποὺ τὸ χέρι τὸ ἔκανε νὰ σωπάσει. Ἤδη ἔχω ἀναφέρει τὰ τρία χέρια ποὺ πετοῦν σὰν πεταλοῦδες μπροστὰ στοὺς τολεδάνους αὐλικούς, ποὺ παρευρίσκονται στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητα τοῦ Ὀργκάθ: ἔχουν τέτοια ἐκφραστικὴ δύναμη, ποὺ δὲν εἶναι πιὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ συνέχεια τῶν μπράτσων κι ἀρχίζει ν' ἀμφιβάλει κανεὶς πὼς δὲ διαθέτουν μιὰ προσωπική, ξεχωριστὴ ζωή. Τὰ χέρια τῶν ἁγίων, ἀντίθετα, καὶ παρὰ τὴν διαιότητα ποὺ ἔχουν οἱ μορφές, καταλήγουν μὲ τὶς «ἀκροβασίες» νὰ διατηροῦνται σὲ μιὰ κατάσταση τελετουργίας. Μὲ μόνη ἐξαίρεση τὸ χέρι τοῦ «Ἁγίου Μαυρικίου» — ποὺ δὲν ἦταν ἀκόμη ἅγιος, ἀλλὰ ἁπλὸς λεγεωνάριος — καὶ στὸ ὁποῖο, ὅπως ὡραιότατα ἔχει γράψει ὁ Ortega «βρίσκεις συνοψισμένη μιὰ ὁλόκληρη πραγματεία ἠθικῆς».

Ὁ Ὀπενχάϊμ λέει εὐστοχα πὼς «αὐτὰ τὰ χέρια ποὺ μιλοῦν εἶναι, στοὺς πίνακες τοῦ Γκρέκο, περισσότερο εὔγλωττα κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ὑπογραφή του».

120. Luis Felipe Vivanco: (Ἱσπανὸς ποιητὴς γεννημένος τὸ 1902). Τὰ μάτια τοῦ Τολέδο. Μαδρίτη 1953. Σ.Μ.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΤΟΠΙΟ!

I

Σὲ συλλογίζομαι
μιλώντας μὲ τὸν ἄλλο μου ἑαυτὸ γιὰ σένα —
διαμελισμένον
μέσα σὲ πανομοιότυπες μέρες.
Μέσα σὲ πανομοιότυπες νύχτες.
Μέσα σὲ πανομοιότυπες ἀπουσίες...

II

Σὲ συλλογίζομαι,
βουλιαγμένον στὸ «χτές».
Δίχως σύνορο... Δίχως συνέχεια...
Ἐνῶ μιπροστά σου
κοπαδιαστὰ διαβαίνουν οἱ μῆνες...
Ἀπανωτὰ πλακώνουν οἱ χρόνοι...
Καὶ σύ,
διπλωμένος στὸ παγερό σου στῆθος
ἀτενίζεις τὴν «ὄπιθεν» αἰωνιότητα,
ποὺ ἐκείνη,
στὴ φιλέργυρη ἀκινησία σου
ἀποστρέφει τὸ πρόσωπο..

III

Σὲ συλλογίζομαι,
ἐνῶ τὰ πάντα ὀλίσθησαν...
Ἐνῶ τὸ στόμα σφραγίστηκε...
Ἐνῶ οἱ χοῦφτες — καρτερώντας τά...καρφιὰ τοῦ μαρτυρίου —
παραμένουν ἄδειες...

IV

Σὲ συλλογίζομαι,
ἀποκλεισμένο ἡλιοφῶς τῆς κάμαρας...
πού, ὡστόσο, μιὰ μοιραία ἡλιαχτίδα
βρίσκει τρόπο, βρίσκει πέρασμα,
ἀπὸ μιὰ σκληρὴ σχισμὴ τῆς πόρτας
καὶ τρυπάει τό... σατανικὸ σκοτάδι...

V

Σὲ συλλογίζομαι,
θλιβερή, ξεχαρβαλωμένη πολυθρόνα
— μάρτυρα τῆς ἀκινησίας — νὰ λαχανιάζεις...
Ὁ βαρύς σου ὄγκος φουσκώνει καὶ ξεφουσκώνει
ἀπὸ καυσαέρια καὶ ἀπὸ σκόνη...

Μοιάζεις μὲ ἀνοιχτὴ πληγή, ποὺ γιατρειὰ δὲ θὰ βρεῖ...
Ἀπὸ νύχτα σ' ἄλλη νύχτα
θ' ἀνασαίνεις καὶ σὺ μαζί του τὸ θάνατο...

VI

Σᾶς συλλογίζομαι...
Σᾶς ξανασυλλογίζομαι...
καὶ
ἐπικαλοῦμαι τό...θαῦμα...

ΛΙΛΗ ΙΑΚΩΒΙΔΗ

Η ΠΟΙΗΣΗ

I

Ἡ ποίηση ἐχθρὸς κάθε ἠρεμίας.
Σὰν τὸν ἀέρα στὴ λίμνη καὶ στὴ θάλασσα,
ὅλα τὰ πολεμάει.
Τὰ ἔργα της: Κομμάτι ἀνανέωσης.
Πάντα της πνίγεται, φουσκώνει, φωνάζει.
Σὰ νέα θρησκεία.
Χρειάζεται νέα γλώσσα
νὰ περικλείνει τὶς ἀγγλίες της
Καὶ προπαντὸς στενογραφία:
Νὰ προλαβαίνει.

II

Ὅταν βγεῖς ἀπ' τὴ βαρύτητα τῆς γῆς,
ἔτσι ξαφνικὰ σὰ νὰ γυρνᾶ ἕνας διακόπτης,
χάνεις τὸ βάρος σου
μπαίνεις σὲ μιὰν ἄλλη σφαίρα
ὅπου ὅλα τελοῦνται σ' ἄλλο ἐπίπεδο
καὶ ἀπαιτοῦν νέες προσαρμογές.
Κι ἡ ποίηση λειτουργεῖ μὲ τοὺς δικούς της νόμους,
τελειωμένους, ἀμετάκλητους, ὁριστικούς.
Στὴν ἐξουσία της
τελεῖται μιὰ νέα συμπεριφορά!

★

ΠΑΣΧΑ

Προσκυνῶ τὴν αἰωνιότητα τοῦ Σταυροῦ σου
Μεγάλε προδομένε!

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΑΠ' ΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΤΗΣ ΠΥΘΙΑΣ

Ἦρθες ἐδῶ, κίτρινη ὀπτασία, περιπλανώμενη νεκρικὴ μορφή,
σ' αὐτὴ τὴν εἰκόνα νὰ βρεῖς κάποιο σχῆμα νὰ κοιμηθεῖς.
Ὅπως ἡ ἀράχνη τὸ σπίτι της, πλέκεις τὴν πλεκτάνη τῶν νοημάτων,
φουσκώνεις τὸ ξεχειλωμένο δέρμα σου σὲ νεκρικὸ ἐκμαγεῖο,
διαφεντεύεις τὸ νοικοκύρη τῆς ἀποδεκατισμένης οἰκίας
καὶ σὰν μονάκριβος καθρέφτης, ἀντανακλᾶς τὸ κρεβάτι τῆς γῆς
σὲ μαντικὲς διαφάνειες, σὲ μελούμενη στιχομυθία.
Ὡστόσο, ἦρθες ἐδῶ, κι ὅπως ὁ Ξένιος Δίας ὁρίζει,
σοῦ ἀνάψαμε καντήλι, προσευχηθήκαμε γιὰ σένα, ἄστεγε στοχαστή.
Διαρρέει τὸ σύμπαν μέσα σου κι ἔξω πενθεῖς τὸ πρόσωπό σου.

Ἀτσάλινη γραμμὴ καὶ μπρούτζινο κρανίο κάτω ἀπ' τὴν αἰωνιότητα,
μὲ τὶς χίλιες ἐλπίδες στὶς ρίζες εὐκαλύπτου,
νὰ δολοφνοῦν τὰ φύλλα, τὴν πέτρινη στωικότητα.
Καὶ τὸ μάρμαρο ποὺ ξέφυγε ἡ μορφή του, κάθετο,
κάτω ἀπ' τὸν ὁρίζοντα καὶ πάνω ἡ φωνὴ ποὺ δὲ βρῆκε τὸ σχῆμα της.
Γκρίζες ἀμφικτιονίες, προσκυνήτριες ἀρχεγόνων τελετῶν,
μὲ τὸ διαμάντι ποὺ βλέπεις τὴ βαλσαμωμένη καρδιά του,
νὰ σπαράζει σὲ πέτρινες καμπάνες, σὲ πήλινες λέξεις.

Ὁ πηλὸς δὲν ἔφτιαξε ἀκόμη τὸ χέρι
καὶ τὸ νερὸ δὲ συγκράτησε τὸ χρῶμα τῆς ματιᾶς·
καὶ ἡ σφαγὴ δὲν ἔφερε τὴ σφαγή, ἀλλὰ ἕνα ραγισμένο ἀμφορέα,
γεμάτο ψάρι κι ἀσήμι, θαλάσσιο φῶς θαμμένων αἰώνων,
νύχτες ποὺ ρίγησαν στὶς φωτεινὲς ἀγρύπνιες τῶν ἄστρων,
ταξίδια ποὺ πλεύρισαν στὴ λάσπη τοῦ Ἀχαίροντα·
ὁδοιπορία τῆς ἐνθύμησης στὶς στοὲς τοῦ σταλαγμίτη.
Εἰκόνες τυπωμένες στὸν ἀσβέστη τοῦ κρανίου,
σὰν τὸ ἐξαντλημένο φὼσφορο μέσα στὸ μώβ·
τὸ φῶς τὸ τελευταῖο τῆς νεκρικῆς μάσκας.

Ἀνδριάντας ποὺ ἔκανε νὰ περπατήσει καὶ ράγισε τὸ μάρμαρο.
Κεραμέας ποὺ γέννησε τὶς Εὐμενίδες στὸν τροχό του.
Ἔτσι ποὺ ἡ σκιὰ τοῦ δάσους ἔπεσε πάνω μας σὰ μαῦρο σεντόνι.
Ὁ μέγας Πὰν ἀπέθανε...

Καὶ παρ' ὅλους τοὺς θανάτους, δὲ λιγόστεψε ὁ κυκλικὸς χορός.
Σ' αὐτὴ τὴ θυμέλη, ὁ πρῶτος φιλόσοφος ξεγέννησε τὶς λέξεις.
Σ' αὐτὸ τὸ μέτρο τοῦ πράσινου ἴσκιου, ὁ πρῶτος ποιητὴς
τραγούδησε τὰ μέσα καὶ τὰ ἔξω τῆς φλεγόμενης θυσίας.
Καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς θεατές, ὁ Φοῖβος μοίρασε φωτεινοὺς κύκλους
Ἀγροῖκος ὕπνος μὲ τὰ χέρια σὰν ρίζες ἀγριελιᾶς
καὶ τὸ κεφάλι κάτω ἀπ' τὴ θυμέλη μὲ τόσων αἰώνων κάρβουνο
Τάδε ἔφη ἡ πυθία τῆς λησμονημένης σπονδῆς.

Καὶ τὸ κρασὶ στυφό, σὰν ψημένος ἄργιλος, ἀντέγραφε νοήματα,
κινήσεις χρυσῶν κτερισμάτων ἀρχαίων τάφων·
τὸν ἦχο κοχλία ποὺ βύζαινε τὴ ζωὴ στὴ θάλασσα.
Κι ὅπως ὁ ἴσκιος πάντα πίσω ἀπ' τὸ φῶς
καὶ τὸ φῶς τριγύρω στὸν πυρπολημένο πλανήτη,
ἔτσι ὁ χορευτὴς Σάτυρος ἀναγέννησε τὸ Διόνυσο.

ΚΩΣΤΑΣ Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΔΕΛΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΑΛΟΓΟ, ΤΟ ΝΕΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ, ΤΟ ΠΑΡΑΝΟΪΚΟ, Η ΤΥΡΑΝΝΙΑ, ΜΥΘΟΥ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗΣ

«Τὸ μυθιστόρημα, αὐτὸς ὁ Καννίβαλος ποὺ ἔχει καταβροχθίσει ὅλες τὶς μορφὲς»
VIRGINIA WOOLF

Σὲ ὧρες καὶ στιγμὲς ποὺ κανένας δὲν τὶς ὑποπτεύεται, ἀκοίμητος ὁ νοῦς στοχάζεται καὶ πάντα σχεδιάζει. Στόχος του κύριος καὶ μοναδικὸς ἡ Τέχνη στὴν πλατύτερή της ἔννοια, ὅταν τὴ θεωρήσουμε σὰν εὕρεση καὶ σὰν κίνηση τῆς διάνοιας. Θὰ περιστείλουμε τὸ περίγραμμα τῶν θεωρήσεων σ᾽ ὅ,τι ἰδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἡ πεζογραφία καὶ τὸ αἰσθητικό της ἀποτέλεσμα. Τὸ μυθιστόρημα, ἡ νουβέλα, τὸ διήγημα, ἡ ποίηση στὴ γενικότερη ἐκδοχή της.

Τυπώνονται καὶ κυκλοφοροῦν πολλὰ βιβλία. Ἄφθονα εἶναι καὶ τὰ ξένα, κι᾽ ὅλα ἀπαιτοῦν μιὰ διάθεση ψυχική, περιθώρια χρόνου καὶ πρῶτα ἀπὸ ὅλα μιὰ κάποια καλλιέργεια, μιὰ παιδεία τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Ὁ λογοτέχνης εἶναι μιὰ εὐαίσθητη κεραία τοῦ καιροῦ του. Μιὰ πρώτη ἐρώτηση ποὺ ἔχει νὰ κάμει ὁ ἀναγνώστης εἶναι: ἂν στὴ σφαίρα τῆς καλλιτεχνικῆς μεταστοιχειώσεως τοῦ ὁρατοῦ, τοῦ φανεροῦ καὶ τοῦ μὴ φανεροῦ, τοῦ ψυχικοῦ, ὑπάρχει μιὰ σχέση μορφῆς καὶ περιεχομένου μὲ τὰ γεγονότα ποὺ ἄλλος περισσότερο καὶ ἄλλος λιγότερο, τὰ ἔζησε καὶ τὰ γνώρισε, μὲ τὶς προσωπικές του δοκιμασίες. Τὸν ἀντίλαλο αὐτῶν τῶν γεγονότων, κι᾽ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς ζωῆς, θὰ συναντήσουμε σὲ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ μυθιστορήματα, μὲ τὴν περιγραφὴ μιᾶς εἰκόνας ζωῆς ποὺ πρόκυψε μὲ τὰ γεγονότα τοῦ ἐμφύλιου πόλεμου, τὴ δικτατορία, τὶς ἰδεολογικὲς διαφορὲς καὶ τὶς συγκρούσεις. Τὸ ὑλικὸ ποὺ μεταπλάθεται στὴν ἀρχική του σύσταση, ὅπου κι᾽ ἂν τὸ συναντοῦμε εἶναι σκληρό, ἁπτό, πρὶν ἀκόμα καταχωνιάσει, πρὶν ἀκόμα ἀποπνευματοποιηθεῖ. Ἡ τέχνη ἀξιοῖ προοπτικὴ χρόνου ἄνετη. Τὸ ἐρώτημα τώρα εἶναι ἂν ἡ τεχνικὴ τοῦ μυθιστορήματος βρίσκεται σὲ συσχετισμὸ μὲ τοὺς ταραγμένους καιρούς μας. Πρὶν σχεδιάσει καὶ πρὶν διατυπώσει μιὰν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα, θὰ πρέπει κανεὶς νὰ παραδεχτεῖ πὼς σήμερα ἕνα μυθιστόρημα δὲν διαβάζεται μὲ τὴν ἴδια εὐχαρίστηση ποὺ διαβαζόταν σὲ παλαιότερα χρόνια, τοῦ Ντίκενς ἢ τοῦ Σταντὰλ λ.χ. Νὰ φταίει τάχα τὸ εἶδος τοῦ λόγου αὐτὸ καθεαυτό;

Κύρια καὶ μόνιμη προσπάθεια τοῦ συγγραφέα εἶναι νὰ ξεπεράσει τὴν προσωρινή, τὴν ἐξωτερικὴ ἀλήθεια τοῦ αὐθεντικοῦ φαινομένου. Νὰ τὴν ξεπεράσει μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ ἔκφραση ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα ὑπομονῆς καὶ ἐπίμονης σκέψης — κι᾽ ἂς μὴν κατορθώνει πάντα ἡ προσπάθεια αὐτὴ νὰ βρεῖ τὴν ἀπαιτούμενη ἀνταπόκριση στὴν ποικίλη καὶ τόσο διάφορη σὲ κάθε περίπτωση ἀνθρώπινη αἴσθηση.

Γνωστὸ εἶναι ὅτι τόσο στὴν ποίηση ὅσο καὶ στὴν πεζογραφία ἔγιναν, καὶ ὁλοένα ἐξακολουθοῦν νὰ γίνονται, ἔντονες προσπάθειες ἀλλαγῆς τῶν ἐκφραστικῶν τρόπων ποὺ θεωροῦνται πότε ὡς «Σχολὲς» καὶ πότε κατατάσσονται σὲ ποικιλώνυμους «ισμούς». Πρὶν κάμποσα χρόνια, οἱ ντανταϊστὲς — ποὺ ὕψωσαν τὴ σημαία τῆς ἀνταρσίας κατὰ τῆς ποιήσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γύρω στὰ 1920—25, ὑποστήριζαν πὼς γιὰ νὰ ξεπεράσει κανεὶς τὴν παλιὰ μορφὴ καὶ νὰ φτάσει σὲ μιὰ

καινούργια ποίηση, δὲν χρειάζεται παρὰ ὁ αὐτοματισμός, ὅ,τι πιὸ ἄμεσο καὶ ἁπλὸ μπορεῖ νὰ γίνει ἀπὸ ἄποψη ἐκφραστικῶν τρόπων. Τὸν ντανταϊσμὸ ἀκολούθησε ὁ ὑπερρεαλισμὸς ποὺ εἶχε κι' αὐτὸς τοὺς ὀπαδούς του, τοὺς πιὸ φανατικούς, καὶ τοὺς δουλικούς μιμητές του. Ἀρέσκονται οἱ θεωρητικοὶ νὰ ὑποστηρίζουν ὅτι χωρὶς αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ κινήματα, καὶ χωρὶς τὶς τολμηρὲς αὐτὲς τομὲς — κάτι πιὸ πολὺ ἀκόμα — χωρὶς αὐτὲς τὶς κρημνίσεις στὸν τομέα τῆς κληρονομημένης μορφῆς τῆς ποίησης, δὲν μποροῦσε νὰ νοηθεῖ ἀνανέωση καὶ ἀλλαγὴ τοῦ ποιητικοῦ ἐπιτεύγματος. Ὅμως τελικὰ δὲν ἀρνεῖται κανεὶς τὴν ἐφημερότητα, τὴν βραχύβια διάρκεια τῶν δοκιμῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν ἀλλαγῶν. Οἱ ἀπόπειρες δὲν ἦταν βέβαια δυνατὸν νὰ ἀπουσιάσουν καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς πεζογραφίας, τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου. Μὲ ἀξιώσεις ἀμετάθετες ἔχουν προβληθεῖ στὴ δημόσια προσοχὴ τὰ τελευταῖα χρόνια, ἔργα μυθιστορηματικὰ καὶ θεατρικὰ ποὺ ἔλαβαν ποικίλους χαρακτηρισμούς. Μυθιστορήματα ποὺ θεωρήθηκαν παράξενα, παρανοϊκά, παράλογα. Φανέρωναν, κι' ὅσα ἀκόμα συνεχίζουν τὸν δρόμο τους, φανερώνουν ὅλη τὴν ἀσίγαστη ἀνησυχία γιὰ τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴν κατάχτηση μιᾶς κάποιας μορφῆς πεζοῦ λόγου. Εἶναι στὴ βαθύτερή τους σύσταση, ἂς τὸ ποῦμε ἔτσι, τὸ μυθιστόρημα τοῦ μυθιστορήματος!! Καὶ πιὸ συγκεκριμένα: Πῶς ἕνας μυθιστοριογράφος ἀναζητάει τὸ θέμα του καὶ δὲν τὸ βρίσκει οὔτε ὡς τὴν τελευταία σελίδα τῆς δοκιμῆς του. Γράφει καὶ καταγράφει τὶς ἐμπνεύσεις καὶ τὶς ἐπινοήσεις του, προκειμένου νὰ διηγηθεῖ λόγου χάρη, πῶς καὶ γιατὶ δὲν ἔγραψε τὸ βιβλίο ποὺ θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ γράψει. Σ' ἕνα ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτοῦ τοῦ εἴδους, γαλλικό, μοῦ ἔτυχε νὰ διαβάσω τὶς ἀκόλουθες γραμμές: «Ἔγραφα τὸ βιβλίο αὐτὸ δίχως νὰ σηκώσω τὸ κεφάλι μου. Εἶναι ὅπως δὲν θὰ ἦταν ποτὲ ἕνα ἄλλο βιβλίο, ἀπόλυτα ἄχρηστο καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρον». Κι' ὡς ἐδῶ, ἐπὶ τέλους, μὲ πολλοὺς πάντα συμβιβασμοὺς καὶ συγκαταβήσεις, καταλήγει κι' ὁ πιὸ αὐστηρὸς ἀναγνώστης, νὰ παραδεχτεῖ τὸ προνόμιο τοῦ συγγραφέα, νὰ ἐκφράζεται ὅπως ἐκφράζεται. Ὕστερα ἀπὸ τόσες καὶ τόσες ἄλλες ἀπόπειρες γιὰ μιὰ δῆθεν πρωτοτυπία, νά τώρα ἕνας ἄλλος ὅρος γραφῆς, ἡ χαρακτηριζόμενη ὡς «λευκὴ γραφή», ποὺ ἔχει ὡς στόχο καὶ γνώρισμα τὴν τέλεια κατάλυση τοῦ Ἀπολύτου, στὴν πρωτογενῆ ἔννοια καὶ σημασία του. Μιὰ τέλεια δηλαδὴ ἀπογύμνωση τῆς ἔννοιας καὶ τῆς σημασίας τοῦ «λόγου» ὡς μέσου ἐπικοινωνίας· καὶ τοῦτο ἐπειδὴ τείνει πρὸς τὸ κενό, τὸ σκοτεινό, γιὰ τὸ ὁποῖο φανερώνει κι' ὅλη τὴ γοητεία του. Κατὰ ἕναν τρόπο, ἂν μποροῦμε νὰ ποῦμε ἔτσι, πρόκειται γιὰ μιὰ νευρωτικὴ διάσπαση, μεταξὺ ἐνάργειας καὶ ὅρασης. Μιὰ ἔκσταση καὶ μιὰ θέαση τοῦ ἐξωτερικοῦ φαινομένου στὴν πιὸ φασματική του ὄψη. Ἡ τέτοιου εἴδους πεζογραφία εἶναι σὲ ἐντελῶς τελευταία ἀνάλυση, ἡ ἔκφραση τοῦ ὑποσυνείδητου, ἂν ὑποτεθεῖ πὼς καὶ τὸ ὑποσυνείδητο κρύβει μέσα του τὸν πόθο γιὰ ἔκφραση. Ὁ ρόλος τοῦ δημιουργοῦ, πιὸ σωστὰ τοῦ πεζογράφου στὴν περίπτωση αὐτή, συνίσταται στὸ νὰ μεταγράφει τοὺς ἐρεθισμοὺς τοῦ ἐνστίκτου καθὼς ὁ συγγραφέας βρίσκεται σὲ μιὰ κατάσταση ἔκστασης, ὕπνωσης, ὀνείρου, πέρα δηλαδὴ ἀπὸ λογικὲς συναρμογές, πέρ' ἀπὸ μιὰ πρόθεση νὰ ὁλοκληρώσει, νὰ ἐξεικονίσει. Οἱ μηδενιστικὲς καὶ ἀπαισιόδοξες στὸ βάθος ροπὲς καὶ τάσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ὅσο κι' ἂν σχολιάζονται, ὅσο κι' ἂν βρίσκουν — ἂν ὑποτεθεῖ βέβαια πὼς μποροῦν νὰ βρίσκουν — ἀντίλαλο σὲ μιὰ μερίδα κοινοῦ ὁπωσδήποτε περιορισμένη, δὲν παύουν, ὅπως εἶναι φυσικό, νὰ συναντοῦν καὶ τὴν ἀντίδραση. Γιατὶ τόσο ὁ μηδενισμὸς ὅσο καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία δὲν εἶναι παρὰ μιὰ στάση ὀκνηρίας, μιὰ στάση εὐκολίας. Ἴσως - ἴσως στὸ βάθος νὰ ὑπάρχει περισσότερο θάρρος, καὶ περισσότερη σοφία μὲ τὸ νὰ θέλει κανεὶς νὰ παραδεχτεῖ τὴ ζωὴ σὰν τέτοια ποὺ εἶναι μὲ τὰ καθημερινὰ προβλήματα ποὺ θέτει στὴ σκέψη μας, μὲ τὴ διαρκῆ ἔνταση τῆς δραστηριότητάς μας, παρὰ μὲ τὸ ν' ἀντιτάσσει κανεὶς ἕναν στεῖρο, φιλοσοφικὸ τύπο, πού, ἐπὶ τέλους, δὲν θὰ εἶχε νόημα ἄλλο

ἀπὸ τὸ νὰ μπορούσαμε νὰ σταθοῦμε σὰν ἀνεξάρτητοι καὶ οὐδέτεροι θεατὲς αὐτῆς τῆς ἀπέραντης ἀνθρώπινης κωμωδίας, ἀντὶ νὰ εἴμαστε, θέλοντας καὶ μή, μέτοχοί της καὶ ἠθοποιοί. Στοχάζεται κανεὶς τώρα πόσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν ἀφήγηση μὲ τὴν περιπέτεια καὶ τὴν πλοκὴ τῶν γεγονότων, μὲ τὴν κινητικότητα καὶ τὴν πλαστικὴ παρουσία τῶν προσώπων, τῶν χαρακτήρων, πόσο ἀπέχουμε πιὰ ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς συμβατικότητες τοῦ διαλόγου, μὲ τὸν δανεισμὸ τῶν περιστατικῶν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζωή, μ' ὅλη τὴν ἀληθοφάνειά τους. Θὰ παραδεχτεῖ ἡ ἀντικειμενικὴ κρίση πὼς καὶ οἱ θέσεις καὶ οἱ πλευρὲς αὐτὲς οἱ πιὸ ἀδύνατες εἶναι συνάμα κ' ἐκεῖνες ἀκριβῶς ποὺ ζήτησε νὰ παραμιερίσει, νὰ ἀγνοήσει, νὰ καταθρυμματίσει σὰν κανόνες γραφῆς, τὸ νέο μυθιστόρημα.

Στὸν τομέα τῆς πεζογραφίας, τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου δὲν εἶναι ἡ τεχνική, μήτε καὶ τὸ θέμα ποὺ ἐνδιαφέρει. Εἶναι, ὁ καλλιτεχνικὸς τρόπος ἔκφρασης, ποὺ δίνει ἀξία στὸ ἔργο. Καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε αὐτὸ ποὺ μὲ τὸ γνωστό του χιοῦμορ εἶπε ὁ Ἄγγλος μυθιστοριογράφος Σουΐφτ: «Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ κωμωδία γιὰ κείνους ποὺ σκέπτονται καὶ μιὰ τραγωδία γιὰ κείνους ποὺ αἰσθάνονται».

★

Ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ σειρὰ τῶν στοχασμῶν ποὺ ἐπιχειροῦμε μᾶς ὁδηγεῖ τώρα στὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἀνάλυση ἑνὸς ἄλλου σημείου, ποὺ κι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ ν' ἀποξενωθεῖ καὶ ν' ἀγνοηθεῖ ὡς βασικὸς παράγων γιὰ τὸν βηματισμὸ καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου. Ἐννοοῦμε τὸν μῦθο. Μποροῦμε νὰ τὸν μεταφέρουμε διασπασμένο, θρυμματισμένο στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου, μιὰ πάντα θὰ ὑπάρχει ἕνας ὅποιος μῦθος, ἔστω καὶ στὴν πιὸ μεταφυσική του ἔννοια· ἕνας μῦθος ποὺ θὰ ἔχουμε νὰ ἀφηγηθοῦμε. Ἂς προσέξουμε τώρα αὐτὴν εἰδικὰ τὴ μορφὴ μυθιστορήματος· μορφὴ ποὺ καταντᾶ γιὰ τὸν δημιουργό, μιὰ ἀληθινὴ τυραννία. Βλέπουμε τὸν ἀναγνώστη νὰ κρατάει μ' εὐχαρίστηση στὰ χέρια του ἕνα πρόσφατα ἢ καὶ παλαιότερα ἐκδομένο βιβλίο. Διαβάζει τοὺς τίτλους τῶν προηγουμένων ἔργων τοῦ συγγραφέα, κόβει μιὰ - μιὰ τὶς σελίδες, καὶ ρίχνει βιαστικὲς ματιὲς σὲ παραγράφους, σὲ κάποιες φράσεις· σημαίνουν ὅλα τοῦτα πὼς ὁ ἀναγνώστης χαίρεται τὴν ἔκδοση καὶ ἀρχίζει σὲ εὔκαιρη ὥρα τὸ διάβασμα. Τὶς περισσότερες φορὲς ἡ προδιάθεση αὐτὴ ἀποτελεῖ καὶ μιὰ βέβαιη ἐγγύηση νὰ νιώσει τὶς ἀρετὲς τοῦ βιβλίου, νὰ πλανηθεῖ στὸν μῦθο του, νὰ ταυτίσει τὶς ψυχικὲς καὶ τὶς συναισθηματικές του καταστάσεις μ' ἐκεῖνες ποὺ παρατηρεῖ καὶ περιγράφει ὁ συγγραφέας. Ὅμως τὶς περισσότερες φορές, ἂν ὄχι ποτέ, ὁ νοῦς μιας δὲν πάει στὶς συνθῆκες, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες γράφηκε τὸ βιβλίο. Δὲν συλλογιστήκαμε, γιατὶ βέβαια δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει, τὸ μικρὸ δρᾶμα ποὺ ξετυλίχθηκε στὴν ψυχὴ καὶ στὸ νοῦ τοῦ συγγραφέα ὥς πού νὰ συλλάβει τὸ ὅραμα, νὰ διαφοροποιήσει τοὺς χαρακτῆρες ποὺ κινοῦνται στὶς σελίδες τοῦ μυθιστορήματος ἢ τοῦ διηγήματος, νὰ δημιουργήσει τὴν ἀπαραίτητη ἀτμόσφαιρα, καὶ τελικὰ νὰ προσπαθήσει νὰ μετουσιώσει ὅλ' αὐτὰ — καὶ τόσα ἄλλα ἀκόμα — σὲ φράσεις κατεργασμένες ποὺ νὰ φανερώνουν ἕνα ὕφος προσωπικό. (Ἰδιαίτερα μάλιστα στὸ ὕφος, ἐμεῖς προσωπικά, συμβαίνει νὰ δίνουμε σημασία καὶ βαρύτητα ξεχωριστή). Εἶναι τοῦτο ἕνα μικρὸ δρᾶμα καὶ μαζὶ μιὰ κρυφὴ χαρὰ τοῦ δημιουργοῦ, ποὺ σπάνια φτάνει στὴν πληροφόρηση καὶ στὴν γνώση μιας. Ἕνα ἄλλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ βουβὸ καὶ ἄγνωστο αὐτὸ δρᾶμα, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ κρυσταλλωθεῖ σὲ σύντομη ἀφήγηση, γιὰ νὰ μᾶς φέρει πιὸ κοντὰ στὰ καθέκαστά του.

Ἀφορμὴ σ' αὐτοὺς τοὺς στοχασμοὺς μᾶς δίνει ἡ περίπτωση ἑνὸς ξένου συγγραφέα — καὶ δὲν ἀποκλείω διόλου τὸ ἴδιο νὰ συμβαίνει στὸ δικό μας, τὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον. Εἶχε ἐκδόσει τρία μυθιστορήματα. Ἡ φήμη, ὅπως εἶναι γνωστό, καὶ σ' αὐ-

τὸ ἀκόμα τὸ ξένο περιβάλλον, μὲ τὰ ἄφθονα μέσα τῆς δημοσιότητος, δὲν ἐπιβάλλεται εὔκολα, κ' ἕνα ὄνομα δύσκολα καθιερώνεται. Οἱ ἀνάγκες ὡστόσο τῆς ζωῆς, εἶναι ὁπωσδήποτε, κι' ὁλοένα ἀμείλικτες, οἱ ὑποχρεώσεις ὀρθώνονται πολλαπλές, καὶ ἐξαναγκάζουν τὸν δημιουργὸ νὰ χαμηλώσει τὴ στάθμη τῆς ἀφηγηματικῆς του ἱκανότητας. Ἡ δημοσιογραφία μὲ τὴν ἀχόρταγη ἀπαίτησή της, πάει νὰ τὸν ἀπορροφήσει ὁλοκληρωτικά, νὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ προδώσει τὸν καλλιτεχνικό ἑαυτό του. Ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση νὰ γράφει δυὸ ἀστυνομικὰ μυθιστορήματα τὸν χρόνο, ποὺ θὰ τοῦ ἀπέφεραν βέβαια κ' ἕνα κάποιο οἰκονομικὸ κέρδος. Δὲν χρειαζόταν λοιπὸν παρὰ ἕνας κάποιος μῦθος, εὔκολος νὰ μεταπλαστεῖ στὰ χέρια τοῦ δόκιμου συγγραφέα, ἱκανοῦ νὰ τοῦ δώσει καὶ ἔκταση, καὶ ἐνδιαφέρον, καὶ μυστήριο ἀκαταμιέτρητο. Τὰ ποικιλώνυμα — καὶ ἀφελῆ κάποτε — «σήριαλ» τῆς τηλεοράσεως κάτι μᾶς διδάσκουν...

Ἀπὸ τὰ πρῶτα λοιπὸν κεφάλαια ὁ συγγραφέας μιας (ὁ ξένος πάντα) κυριεύεται ἀπὸ μιὰ συγκίνηση· ἐκείνη ποὺ κρατάει τὸν δημιουργὸ σὲ μιὰν ἀτελεύτητη δόνηση, σ' ἕνα ἐσωτερικὸ κοχλασμό, σ' ἕναν ἐνθουσιασμό, σ' αὐτὴ τὴν κρυφὴ κι' ἀνεκμυστήρευτη χαρά. Ἐλπίζει πῶς σκιαγραφεῖ παραστατικὰ τὴν ἡρωΐδα του, πῶς ἡ ὅλη σύνθεση καὶ δομὴ τοῦ μυθιστορήματος θὰ μποροῦσε νὰ διεκδικήσει ἀμέσως τὴν προσοχὴ μιᾶς αὐστηρότερης κρίσης. Ἀλίμονο! Τὸ πράγμα ἄρχισε νὰ παίρνει ἄλλη τροπή· γιατὶ δὲν εἶταν ἡ ποιότητα τῆς ἐργασίας ποὺ τοῦ ζητοῦσε ὁ ἐργοδότης, ὁ διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ «ἄνοδος» ἡ ποιοτική, τοῦ ἀστυνομικοῦ μυθιστορήματος, εἶναι κείνη ποὺ τὸν ζημιώνει, ἢ τοὐλάχιστον, ἐκείνη ποὺ λιγότερο τὸν ἐνδιαφέρει. Τί ἄλλο νὰ σκεφτεῖ ὁ συγγραφέας παρὰ ὅτι ἡ προδοσία ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς λογοτέχνη ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁλοκληρωτική, ἔπρεπε δηλ. νὰ λησμονήσει τὰ ὄνειρά του, τοὺς δραματισμούς, τὰ πρόσωπα, τοὺς μικροὺς σκιώδεις ἥρωες ποὺ τὸν συγκίνησαν, ν' ἀπαρνηθεῖ ὅλον αὐτὸν τὸν ἄφθονο χυμὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου ποὺ ἀξιοῦσε μιὰ μεταστοιχείωση, μιὰν ἐξωτερίκευση. Ὅλο αὐτὸ τὸ βίωμα ἔπρεπε νὰ τὸ ἀντικαταστήσει μὲ ἕναν ἀντικαλλιτεχνικὸ ρυθμὸ μιᾶς ξέφρενης φαντασίας. Ὅμως τί συμβαίνει; Κατέχεται ἀπὸ ἕναν ἀόριστο φόβο ὁ πεζογράφος μήπως τὸ ἔργο ποὺ σχεδιάζει νὰ γράψει φανεῖ κατώτερο ἀπὸ τὰ ἄλλα ποὺ κυκλοφόρησε στὸ πρόσφατο παρελθόν. Ἡ τυραννία τῆς μορφῆς ἀλλὰ καὶ ἡ κρυφὴ λαχτάρα τοῦ ἀληθινοῦ καλλιτέχνη γιὰ τὴν τελειότητα τοῦ ἔργου του.

Μὰ πάλι, πέρ' ἀπὸ τὴν μέριμνα γιὰ τὴν ἄψογη γραφὴ καὶ τὴν τέλεια δόμηση, προβάλλουν ἄλλες ἀπαιτήσεις, ποὺ ἔχουν κι' αὐτὲς τὴν σκληρότητα τοῦ νόμου. Τὸ πεζογράφημα μὲ ἀληθινὲς ἀξιώσεις, δὲν τὸ σώζει ἡ κριτικὴ τοῦ καιροῦ του, ἀλλὰ ὁ χρόνος, ποὺ εἶναι κι' αὐτὸς αὐστηρὸς καὶ ἀδέκαστος κριτής. Φτάνουμε ἔτσι σ' ἕνα ἄλλο καίριο σημεῖο, ποὺ ἀξίζει ἰδιαίτερα ν' ἀπασχολήσει τὴν προσοχή. Τὴν ἀξιολογία.

★

Σὲ μιὰ ἐποχὴ σὰν τὴ δική μας, μὲ τόση ρευστότητα καὶ τόση σύγχυση τῶν ἀξιῶν, μὲ ἀντίμαχα πολιτικά, ἰδεολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ρεύματα, μὲ τόσες ἀνησυχίες γιὰ τὴ μοίρα τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι θαρροῦμε, τὸ λιγότερο κομπασμὸς καὶ κοντοθωριὰ νὰ θέλεις νὰ ὑπερακοντίσεις τὶς λογοτεχνικές σου δοκιμὲς σὲ χρόνους μακρυνούς. Ἡ μόνη βεβαιότητα εἶναι πῶς μέσα στὸν στίβο τῆς λογοτεχνίας, καὶ μόνον τὸν καιρὸ ποὺ αὐτὴ συντελεῖται μὲ τοὺς μύθους καὶ τὶς εἰκόνες, τὸν διάλογο, τὴν περιπέτεια, τὸ βάθος τῆς σκέψης, τὴν ζωντάνια καὶ τὴν ἀνθρωπιά, μόνο — τὸ ξαναλέμε — τὸν καιρὸ ποὺ συντελεῖται, κατορθώνει τὸ λογοτέχνημα, τὸ πεζογράφημα ἢ τὸ ποίημα νὰ ἀποκρίνεται στὶς περιέργειες τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Μὰ θὰ χρειαστεῖ πάλι νὰ ὑπενθυμίσουμε μερικὲς στοιχειώδεις καὶ βασικὲς θεωρήσεις. Στὴν γενικότερή τους ἐκδοχὴ οὔτε ἡ αἰσθητικὴ πεῖρα τοῦ εἰδικοῦ λαθεύει, μήτε βέβαια, πρέπει νὰ παραγνωρίζεται καὶ ὁ βαθμὸς τῆς δεκτικότητας τῆς κοινῆς εὐαισθησίας. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ἐλα-

φρὲς διχογνωμίες καὶ μερικὲς ἐπιφυλάξεις, ἐνδεχόμενο νὰ ὑπογραμμίζονται ἀρετὲς ποὺ νὰ θεωροῦνται μικρότερης ἀξίας στὴν ἀντίληψη ἄλλων. Ἴσως ἕνα βιβλίο μέτριας ἀντοχῆς νὰ σημειώνει ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία μεγαλύτερη ἀπὸ ἕνα ἄλλο ποὺ περιέχει περισσότερα καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα. Δὲν ἀποκλείουμε ἀκόμα τὴν εὐνοημένη στιγμὴ ποὺ ἐμφανίζεται τὸ λογοτέχνημα καὶ κατορθώνει ν᾽ ἀπασχολεῖ, μὲ τὴν ἐπικαιρότητά του, τὰ ἐνδιαφέροντά μας. Ὅμως πέρα καὶ πάνω ἀπ᾽ ὅλ᾽ αὐτά, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐπικαιρικὰ θέματα ἀπὸ τὰ κρυφὰ ἢ τὰ καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα ποὺ τὸ συνθέτουν καὶ τὸ προβάλλουν στὴν ἀντοχὴ τοῦ χρόνου, σημασία θὰ εἶχε μιὰ κάποια ἰσορροπία αὐτῶν τῶν αἰσθητικῶν κρίσεων. Ἀλλὰ ἡ πρόχειρη καὶ κάπως ἀόριστη αὐτὴ ἀπόκριση στὸ ἐρώτημα ποὺ θέσαμε, δὲν ἱκανοποιεῖ ἀπόλυτα τὴν περιέργειά μας. Πρέπει ἄρα, σὲ ἄλλες κατευθύνσεις ν᾽ ἀναζητήσουμε τὶς πιθανότητες ποὺ φέρνουν σιμότερα τοὺς δυὸ αὐτοὺς πόλους, τὴν αἰσθητικὴ συνείδηση καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἀρέσκεια τοῦ κοινοῦ. Στὴν ὕπαρξη τῶν λογοτεχνημάτων καὶ τὴ σύγκριση μὲ ἄλλα. Φτάνει νὰ σκεφτοῦμε πόσα ἔργα στὸν καιρό τους ἀποδοκιμάστηκαν, ἢ ἔστω ἀγνοήθηκαν ἀπὸ τοὺς κριτικούς. Οἱ δημιουργοί τους, μουσουργοί, πεζογράφοι, ποιητές, θεωρήθηκαν ἀκατανόητοι, βέβηλοι, ἀνισόρροποι. Μὲ τὴν ἰδιοτυπία τους εὕρισκαν ἀπροετοίμαστ τὸ κινό, ἀκατέργαστη τὴν εὐαισθησία του ἀλλὰ δὲν ὑποχώρησαν, καὶ δὲν δείλιασαν νὰ συνεχίσουν τὴ δημιουργική τους πορεία. Πίστευαν στὸ ἔργο τους καὶ τελικὰ νίκησαν. Πέτυχαν δηλαδὴ μιὰν αἰσθητικὴ συνείδηση ποὺ νὰ τοποθετεῖ στὴν πρώτη γραμμὴ ἐκεῖνα τὰ ἔργα ποὺ γνώρισαν τὴν ἀποδοκιμασία τὸν καιρὸ ποὺ ἐμφανίστηκαν. Πέτυχαν τὴν ἀναγνώριση ὄχι ὅμως τὴν ἀπόλυτη γενικότητα τοῦ κανόνα καὶ τῆς ἀνεπιφύλαχτης παραδοχῆς. Πάντα θὰ ὑπάρχουν οἱ ἀπαθεῖς, οἱ ἀδιάφοροι, οἱ ἀσυγκίνητοι καὶ οἱ μεμψίμοιροι καὶ μικρολόγοι. Συμβαίνει τοῦτο πάντα σὲ κάθε ἔργο. Νὰ μὴ μιλάει τὴν πραγματική του γλῶσα, παρὰ σ᾽ ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὴν προδιάθεση νὰ τὴν ἀκούσουν, νὰ τὴν παρακολουθήσουν, νὰ ἐπιμένουν νὰ τὴν ἀκούσουν καὶ νὰ τὴ νιώσουν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς τελικὰ οἱ πολλοὶ θὰ εἰσχωρήσουν στὰ μυστικά της, στὶς ἰδιαίτερες χαρὲς καὶ θὰ τὴν ἀγαπήσουν. Δὲν εἶναι λίγα τὰ ποιήματα, τὰ πεζογραφικὰ κείμενα καὶ τὰ ἔργα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν τῶν σημερινῶν μας καιρῶν ποὺ γνωρίζουν τὴν αἰσθητικὴ ἀπόσταση, ὄχι μονάχα τοῦ μεγάλου κοινοῦ, παρὰ κ᾽ ἐκείνων ποὺ ὑποψιάζονται ἢ προσπαθοῦν νὰ γνωρίσουν τὴν ἀξία τους. Καὶ τότε, συμβαίνει νὰ δίδονται ἐξηγήσεις ἀναλυτικὲς ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς δημιουργοὺς πάνω στὸ ἔργο τους, ἔτσι ἀπὸ μιὰν ἀνάγκη νὰ διαφωτίσουν πλευρὲς τοῦ ἔργου τους, καὶ πότε ἀπὸ ἄλλα ἀριὸδια πρόσωπα ποὺ διαισθάνονται καὶ πιστεύουν στὴν ξεχωριστὴ ποιότητα τοῦ σχολιαζόμενου ἔργου. Σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει ἑδραιωμένη ἡ ἀντίληψη ὅτι ἀντὶ νὰ διαβάσουν ἕνα βιβλίο ἢ ἀκόμα, ἀντὶ νὰ παρακολουθήσουν ἕνα θεατρικὸ ἢ ἕνα κινηματογραφικὸ ἔργο, προτιμοῦν νὰ ζήσουν τὴν ἴδια τὴ ζωή, νὰ τὴ χαροῦν ἄμεσα, κι᾽ ὄχι μὲ τὸ πρίσμα τῆς φαντασίας ἑνὸς τρίτου. Δὲν παύουμε νὰ πιστεύουμε πὼς ὁ ἄνθρωπος, ὁ κάθε ἄνθρωπος, κι᾽ ὁ πιὸ ἀσπούδαχτος, θ᾽ ἀναζητεῖ σὲ κάποιες στιγμές, καταφύγιο καὶ λύτρωση στὴν τέχνη, θὰ γυρεύει μιὰ ταύτιση τῶν ψυχικῶν στιγμῶν καὶ καταστάσεών του, τὸ ξάνοιγμα μιᾶς θέας, τὴν γνώση τέλος, προπάντων αὐτὴ ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ χαρακτηριστικότερο γνώρισμα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ πλέγμα τῆς ἀντιφατικότητας τῆς ἐποχῆς μας.

Μὰ τὴν γνώση τούτη δὲν θὰ τὴ συναντήσει σ᾽ ἕνα μονάχα βιβλίο. Θὰ παραβάλει τὴν ἀλήθεια καὶ θὰ κρίνει τὴν ἀξία της ἀνάμεσα σὲ ἄλλα βιβλία καὶ σὲ ἄλλες ὄψεις ποὺ ἔχουν τὴν ἐπάρκεια νὰ ξανοίγουν στὰ μάτια τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Ὁ λόγος ποὺ ἀποδίδεται τόση σπουδαιότητα καὶ σημασία στὴν παράδοση εἶναι ὅτι παρέχεται ἕνας κληρονομημένος πνευματικὸς μόχθος σὰν ὅρος συγκρίσεως μὲ τὴ μεταγενέστερη προσφορά, ἀλλὰ καὶ σὰν ἀναβαθμὸς στὴν διαδοχὴ τῶν καλλιτεχνικῶν ἐπιτευγμάτων. Ἡ ἐπικοινωνία μας μὲ τὴν παράδοση θὰ μᾶς δώσει καὶ τὴν εὐχέρεια ν᾽ ἀνακαλύψουμε τὴ διαφορὰ τῆς νεώτερης δημιουργίας. Διαφορὰ ποιότητας γραφῆς καὶ διαφορὰ

ἐπιπέδου τῆς ζωῆς. Καὶ γιὰ νὰ μιλήσουμε τὴ γλῶσσα τοῦ μικροῦ παραδείγματος θὰ φέρουμε στὴ μνήμη μας τὴν δίψα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ μᾶς προκαλοῦσε ἄλλοτε τὸ διάβασμα ἑνὸς μυθιστορήματος περιπέτειας. Ἀγωνιούσαμε νὰ φτάσουμε ὡς τὴν τελευταία σελίδα γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουμε τὴν περιέργειά μας μὲ τὴ λύση ποὺ ἔδινε ὁ συγγραφέας στὸν μύθο του. Σήμερα τὰ ἐνδιαφέροντά μας θὰ στραφοῦν πρὸς ἄλλα σημεῖα. Σωρεύσαμε στὴ μνήμη μας ἕνα ποσοστὸ γνώσης καὶ αἰσθητικῆς πείρας· καὶ τὸ πρῶτο ποὺ ἔχουμε ν᾽ ἀναζητήσουμε εἶναι ἄν, μαζὶ μὲ τὸ ὡραῖο γράψιμο, μποροῦμε νὰ κάνουμε προεκτάσεις τῆς δικῆς μας, τῆς ἀτομικῆς ψυχικῆς ζωῆς, ἂν καὶ κατὰ πόσο τὴν ἐκφράζει καὶ τὴν ἰδεοποιεῖ. Θὰ θυμηθοῦμε ἀκόμα, πὼς δημιουργήθηκαν κατὰ καιροὺς σχολὲς ποὺ πῆραν τὴν ὀνομασία ρομαντισμός, ρεαλισμός, συμβολισμός, ὑπερρεαλισμὸς κλπ. Μᾶς συγκίνησαν, ἔθρεψαν τὴν εὐαισθησία μας, καλλιέργησαν τὴν αἰσθητική μας ἀγωγή, καὶ μᾶς κρατοῦν τώρα ἀπαθεῖς καὶ ἀδιάφορους, ἐκστατικοὺς καὶ διαπορημένους. Τί σημαίνουν ὅλ᾽ αὐτὰ τὰ στάδια τῆς πορείας ποὺ σημειώνει ἡ αἰσθητική μας γνώση; Τί ἄλλο παρὰ ὅτι κανένα ἔργο καθεαυτὸ δὲν κλείνει στοὺς κόλπους του μιὰ φορὰ γιὰ πάντα τὴν Τέχνη, ἀλλὰ τὸ σπέρμα τῆς γονιμότητας ποὺ προηγήθηκε καὶ τῆς ὑπόσχεσης νὰ καρποφορήσει.

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Σὰν τὸ μαχαίρι ὀρφανὸ
ἀπάνω στὸ τραπέζι
δὲ βρίσκει πιὰ ξερὸ ψωμὶ
μ᾽ ἀγάπη νὰ τὸ κόψη
καὶ μὲ ἀτοάλινες φωτιὲς
πίσω ἀπ᾽ τὴν πόρτα κρύβεται
ὀχτροὺς νὰ ξεκοιλιάση·
ἅμα ἡ τρύπια ὁλα μου
πάνω σὲ βρόχινο νερὸ πατᾶ
ἀπὸ σκεπὴ ξενόκτιστη
καὶ χιλιοτρυπημένη·
σὰν τῆς γενιᾶς μου τὸ δεντρὸ
εἶναι ξερριζωμένο
καὶ τὰ χλωρά του τὰ κλαδιὰ
πίσω ἀπ᾽ τὴν κόκκινη γραμμὴ
εἶναι βαθειὰ θαμμένα
χωρὶς νὰ εἶναι βολετὸ
τ᾽ ἁπλὰ καυτά μου δάκρυα
μ᾽ ἀγάπη τὸν ἀπόμερο
τὸν τάφο νὰ δροσίσουν·
Τώρα τί θέλεις πιὰ νὰ πῶ
καὶ πῶς νὰ τραγουδήσω;

Γ. ΣΑΝΤΗΣ

ΑΝΝΑΣ ΔΕΡΕΚΑ

ΕΙΚΟΝΑ

Ένα ἔργο τοῦ Σεργκέϊ Ραχμάνινωφ, πούπουλα στὸν ἀέρα νὰ ζωγραφίζουν γυμνὲς γυναῖκες καὶ τὸ στῆθος ποὺ μὲ πονᾶ νὰ μ᾽ ἐμποδίζει νὰ γελάσω γιὰ κεῖνο τὸ φίλο ποὺ ζωγραφίζει καλύτερα ἀπ᾽ τὰ πούπουλα. Στὴν ραγισμένη κολώνα ἔξι φορὲς τὸ ἴδιο ἀσπρόμαυρο χαρτί: «Κηδεύομεν τὸν ἐκλεκτὸν σύζυγον, ἀδελφὸν καὶ πατέρα», στὸν ἀπέναντι τοῖχο δυὸ φορὲς τὸ Κ.Κ.Ε. μὲ κόκκινη φωνὴ καλεῖ στὸ στάδιο κι ἐγὼ προγραμματίζω διήμερη ἐκδρομὴ σ᾽ ἀκρογιαλιά.

Φούσκωσαν τὰ καφέ μου περβάζια σὰν γύφτισσες ἐγκυμονοῦσες, τινάζουν τοὺς σοβάδες τους, ἐνῶ τοῦ ἰδεαλιστῆ μὲ τὴν κόλλα καὶ τὴν βούρτσα τοῦ πέφτει μιὰ ἀφίσσα στὸ πεζοδρόμιο.

Τὸ δέντρο τοῦ Ἰούδα ἀνθισμένο ἀκόμη, οἱ μαργαρίτες μπουμπούκια ἀγονιμοποίητα, οἱ ἀκριλικὲς κουβέρτες καὶ τὰ βαμβακερὰ στρώματα λιάζονται στὶς ταράτσες κι ἡ γειτόνισσα καίει ἀκόμη τὰ ξύλα της μπροτιλιάροντας τὸ λίγο ὀξυγόνο μιας.

Οἱ μύγες σεργιανᾶν στοὺς πάγκους μου, λερώνουν τὰ καθαρά μου τζάμια καὶ ἐγὼ χαίρομαι ποὺ δὲν τὶς σκοτώνω.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

Φοβᾶμαι γιὰ κεῖνο τὸ κόκκινο τριανταφυλλάκι τῆς αὐλῆς, θὰ τὸ τσακίσῃ ἡ δυνατὴ βροχὴ καὶ δὲν εἶναι καὶ καλῆς ποικιλίας. Τέτοια εὕρισκες κάποτε σ᾽ ὅλες τὶς αὐλές. Εἶχανε κι᾽ ἄρωμα. Περνοῦσες δηλαδὴ κι᾽ ἂν δὲν σ᾽ εἶχαν κουφάνει οἱ ἄνθρωποι, τ᾽ ἄκουγες ποὺ σὲ φώναζαν.

Τώρα οἱ ρίζες τους πόδια χωρισμένα ἀπὸ τὸ σῶμα κάτω ἀπ᾽ τὸ βάρος τῶν πολυκατοικιῶν φωνάζουν ἀλύτρωτες. Περπατᾶν νευρικὰ κάτω ἀπ᾽ τὰ σπίτια μιας, κι ἂν κάποια βραδυὰ ἔχεις ἕνα κενὸ στὸ στῆθος καὶ καταλάβεις πὼς μόνο ἡ καρδιά σου εἶναι ἐκεῖ μέσα κι ἡ ἀνάσα σου βγαίνει κούφια καὶ ἀραιά, θὰ μπορέσεις ν᾽ ἀκούσεις τ᾽ ἀκρωτηριασμένα πόδια νὰ στριφογυρνᾶν στὴ γῆ.

Δὲν θὰ θελήσεις ξανὰ στὸν κῆπο σου τριαντάφυλλο μπολιασμένο.

Κι ὕστερα τὴν ἴδια βραδυὰ ποὺ ἡ ἀνάσα σου θὰ κάνῃ τὸ στῆθος νὰ πονάῃ προσπάθησε ν᾽ ἀνεβεῖς στὸ δῶμα. Τεντώσου. Ἄνοιξε τὰ ρουθούνια σου νὰ κρυφτεῖ ἡ χλωμάδα σου ἀπ᾽ τὸν λίγο ἀέρα, ποὺ ἡ νύχτα κατάφερε νὰ διατηρήσει κρυμμένο στὸ σκοτάδι της. Λίγο πιὸ πάνω ἀπ᾽ τὶς ἀντένες τότε θὰ δεῖς τὶς ἀκυβέρνητες κορφὲς ποὺ ζητᾶν — θὰ νομίσεις — νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὰ πόδια. Θὰ μυρίσεις καὶ τ᾽ ἀνοιχτὰ λουλούδια ποὺ τὰ γονιμοποίησαν τ᾽ ἀστέρια καὶ κάποιοι παληοὶ ἐραστές, ποὺ περνώντας ἀπ᾽ τὴ γῆ στὸν οὐρανὸ φέραν γύρῃ μὲ τὰ στεφάνια τους. Ἀπ᾽ τὰ πρόσωπά τους θὰ καταλάβεις. Εἶναι ἀλύτρωτα· γίναν φαντάσματα τῆς παρουσίας τους. Γυρνᾶν καὶ γυρνᾶν καὶ καραδοκοῦν. Μὴν φοβᾶσαι, ἀπὸ σένα δὲν θέλουν τίποτε, μπορεῖ καὶ νὰ σ᾽ ἀφήσουν νὰ τ᾽ ἀγγίζεις.

Πρόσεξε μόνο τὶς πληγές τους, πονᾶν ἀκόμη. Δὲν τὶς εἶδε οὔτε ἕνας ἄνθρωπος. Ἦταν ὅλες κάτω ἀπ᾽ τ᾽ ἀγκάθια.

Ἄρχισε πάλι νὰ βρέχει· θὰ πάω νὰ δῶ τί ἔγινε τὸ κόκκινο τριαντάφυλλο.

ΝΙΚΟΥ Α. ΤΕΝΤΑ

ΤΟ ΛΕΙΨΑΝΟ ΤΗΣ ΣΚΥΛΑΣ

(Διήγημα)

Ἀθέλητα μισάνοιξε τὰ μάτια. Τίποτε τὸ ἀλλόκοτο δὲν εἶδε. Στὸ κελὶ 39, τὸ κελί του, τὰ πάντα ἦταν εἰρηνικά. Καὶ ἤρεμα προσπάθησε νὰ καταφύγει στὸ σκιερὸ δάσος τοῦ ὕπνου, συνηθισμένος στὶς τόσες ξέπνοες φωνές.

Ὅλες τὶς βραδιές, τέτοιαν ὥρα, περασμένες μεσάνυχτα, ἄκουγες τὴν ἀναγνώριση τοῦ σκοποῦ στὴν ὑπηρεσιακὴ ἔφοδο, σερνάμενα βήματα ἀνακατεμένα μὲ στεναγμοὺς καὶ δειλὰ ξεπροβοδίσματα «κουράγιο φίλε» καὶ ὕστερα ἔνιωθες τὴν ἀνάσα τῆς πόλης νὰ πέφτει ὁμίχλη παγερὴ γιὰ νὰ σκεπάσει τὴν περιμαντρωμένη ντροπή της. Ἡ φυλακὴ πατοῦσε βασανιστικὰ τὴν καρδιά της. Ἦταν χτισμένη στὸ κέντρο, στὸν ὀμφαλὸ ποὺ ρίζωνε στὸ παρελθὸν μὲ τὶς λιθοδομὲς καὶ ξεστρατοῦσε στὸ μέλλον μὲ τὸ ἀνακάτεμα τοῦ μπετὸν κάτω ἀπ' τὰ ἀπορημένα βλέφαρα τῶν ἐφήβων. Τὸ λίγο ἠλεκτρικὸ φῶς ἔδενε μὲ συρματόπλεγμα τὴν ἀξεπέραστη ὑγρὴ κατανυχτιά. Ἦταν οἱ φοβερὲς νύχτες ποὺ ἡ λίμνη διαπερνοῦσε τὶς στέγες γιὰ νὰ γίνει ρίγος σὲ ντόπιους καὶ ἀνταρτόπληκτους. Οἱ λίγοι βιαστικοὶ διαβάτες, σπιοῦνοι, πρόσφυγες καὶ πολίτες χάνονταν στὸ ξεφτισμένο ὑφάδι τῆς μούχλας καὶ φυγάδευαν τὸν φόβο στὶς φλέβες τῶν δρόμων μὲ μπερδεμένα τὰ βήματα τῆς ἀλήθειας:

«Αὐτοκτόνησε ὁ καημένος ὁ φαντάρος»
«Τὸν βίασαν. Χάλασε ὁ κόσμος» ἢ
Πάλι κάψανε, πάλι σφάξανε οἱ συμμορίτες».

Ἕνα σύννεφο ἄλογα τοῦ ξανάνοιξαν τὰ μάτια. Ἀνασηκώθηκε γιὰ νὰ μὴ μπεῖ πάλι στὸν ἄλλο κόσμο. Καὶ ὅπως κάρφωσε τὰ μάτια του στὸν πλεχτὸ φεγγίτη, ἄκουσε τὸ ἴδιο ἀνάλαφρο κουδούνισμα:

— Γκλίν, γκλέν, γκλάν.

Χωρὶς καμιὰ παραλλαγή. Γιὰ λίγο. Ὅσο ἀπόσωσε τὴν ἀνάσα του. Ἔκρυψε στὰ χέρια τὸ πρόσωπο καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει ψιθύρισε: «Πατέρα».

. . . . . .

— Γλίν, γκλέν, γκλάν!..

Μικρὸ βλαστάρι σεργιάνιζε τὰ τρίστρατα τῆς Πίνδου μὲ τὸν κερατζῆ πατέρα του. Τὴν ἄφηναν ἀφέντρα στὸ δίπατο πέτρινο σπιτικό. Μόνη στὸν ἀργαλειὸ καὶ τὶς ὑπόλοιπες φροντίδες. Φλόγιζε μὲ κόκκινο τὶς φλοκάτες καὶ κεντοῦσε σταυροὺς μὲ λουλούδια στὰ ἐργόχειρα. Καὶ προσεύχονταν νὰ πάει καλὰ τὸ ταξίδι, ὁ Θεὸς νὰ τοὺς φυλάει τὰ ζωντανά. Γιατὶ ἦταν πολλοὶ οἱ νυχταλογοσύρτες. Ἀφάνιζαν, καμιὰ φορά, ὅλο τὸ βιός. Γι' αὐτὸ παράστηκε τὸν ψηλόκορμο πατέρα στὸ φύλαγμα, μετρῶντας μαζὶ τὰ ἀμέτρητα ἀστέρια τοῦ οὐρανοῦ.

Σπάνια τὸν ἔβλεπε στὰ μάτια. Μονάχα τὰ χέρια του κοιτοῦσε. Τὰ χέρια του, ποὺ ἦταν ὅλο χάδι καὶ προσταγή. Λίγο τὸν κουβέντιαζε. Περισσότερο τὸν ἄντρειωνε μὲ τὸ φέρσιμό του. Τὸν ἤθελε ἄξιο δουλευτή, νὰ ξέρει στὴν ἐντέλεια τὰ μυστικὰ τῆς σκληρῆς δουλειᾶς.

Κάποτε τοῦ ἔδειχνε κάτι μὲ καμάρι:

«Νά, σὲ κείνη τὴ σπηλιά, λένε, πὼς γεννήθηκε ὁ Ἀχιλλέας» ἢ
«σ' αὐτὸ τὸ δεντρὶ ἀκούμπησε ὁ Πατρο-Κοσμᾶς».

Καὶ τοῦ ἐξηγοῦσε τὰ παραμύθια τοῦ λαοῦ χτυπῶντας τὸ τσακμάκι στὴ στουρναρόπετρα ὥσπου ν' ἀνάψει ἡ ἴσκα. Καὶ μέσα στοὺς πρώτους καπνούς, ἀνάδευε αὐτὸς μεγαλόκορμος διαφαντευτὴς τοῦ βουνοῦ νὰ τσακίζει κλέφτες καὶ Τούρκους. Ἀντιπάλευε καβαλάρης τοὺς ἀντίμαχους τῶν τσομπάνηδων καὶ τῶν ζευγάδων. Πότε Ἄη-Γιώργης γελαστός, καὶ πότε σκληρὸς καπετὰν Τόσκας. Ὁ πατέρας τὸν ἔβγαζε ἀπ' τὴν παιδοφαντασιά:

— Τύνη* πρέπει νὰ γίνεις φρόνιμος Μῆτσο. Ἡ ζωΐα εἶναι δύσκολη. Σήμερα ὁ μυαλωμένος προκόβει. Ἔτσι θἄχεις καλὴ τύχα. Ἄντε σύρε κοίτα τὰ κυπριά. Πρόσεξε τὴν ἵππα.

Πήγαινε καὶ κρυφόβλεπε στὸ στριμμένο μουστάκι του νὰ παίζει ὁ ἀγέρας μὲ τὰ ἀρώματα τῶν λιβαδιῶν. Τότε ἦταν ποὺ ἅρπαξε ἀπ' τὸ δισάκι τὴ φλογέρα καὶ γίνονταν πότε ὅλο παράπονο καὶ πότε νεροσυρμὴ κελαρυστὴ σὲ νεροτριβειὸ ποὺ μαλάκωνε τὶς προῖκες τῶν παρθένων. Ἕνας ἦχος γινότανε ὁλάκερος, σὰν ἡ φωνή του ἀχολογοῦσε στὰ ψανὰ ρουμάνια:

Γιὰ δέστε την, γιὰ δέστε την, ἥλιο φεγγάρι πέστε την.
Αὐτοῦ ποὺ ζύγωσες νὰ μπεῖς, ἥλιος φεγγάρι θὰ φανεῖς!

Καὶ ἀπόσωνε σὰν τὸ φεγγάρι ἀκουμποῦσε μαζί του στὸ κεφαλοσκέπασμα τῆς γίδινης κάπας. Γιὰ νὰ φεγγίσει τὸ ὄνειρο μὲ τὸ γλυκόθωρο ζύγισμα τῆς πιστῆς καλοκυρᾶς πάνω στὰ χαμομήλια. Ἔτσι ποὺ σίμωνε ἀέρινη στὸν ρυθμὸ τοῦ κουδουνιοῦ τῆς ἀγαπημένης του ἵππας:

— Γκλίν, γκλέν, γκλάν...

. . . . . .

Αὐλίζονταν σιωπηλοὶ ὁ ἕνας πίσω ἀπ' τὸν ἄλλο. Μόνο στὰ βλέματα τῶν συντρόφων λικνίζονταν ἕνα αὐγινὸ φῶς, καθὼς ἐκεῖ στὴ στροφὴ ἀντλοῦσαν κουράγιο ἀπ' τὸ χάδι τοῦ ἥλιου.

Κανεὶς δὲν ἔβγαζε μιλιά. Δὲν ἦταν ποὺ τὸ ἀπαγόρευε ὁ κανονισμός, μήτε οἱ βλοσυροὶ φύλακες ποὺ τοὺς τσιτσίδωναν μὲ τὰ μάτια. Ἐκεῖνοι ἦταν ὁ φόβος: οἱ καταδότες ποὺ παρίσταναν τὸν μάρτυρα. Κάποτε ξεθάρρευαν καὶ χαμογελαστοὶ ψιθύριζαν: «Ὑπομονὴ σύντροφε. Ἡ γροθιὰ θὰ νικήσει». Ἡ ἀπόκριση δδηγοῦσε στὴν ἀπομόνωση. Ἐκεῖ, ποὺ ὅποιος ἔμπαινε, δὲν ἤξερε ἂν θὰ βγεῖ ζωντανὸς ἢ σακάτης. Γιατὶ στὸ ἀπομονωτήριο δὲν εἶχαν λόγο οἱ φύλακες ἢ ἡ Διοίκηση. Κάθε βράδυ ἔμπαινε ὁ Γέκας μὲ τὰ παλικάρια του. Χωρὶς διατυπώσεις. Ποιός τολμοῦσε νὰ τοῦ μιλήσει... Ἦταν κάτι πάνω ἀπ' ὅλους. Μιὰν ἡμέρα, ποὺ μπῆκε τέτοιαν ὥρα, φανερώθηκε ὁ σκοπός του.

Ὁ γέρο-Νούσιας, γλυκομίλητος τσομπάνος, σὰν τὸν ἀντίκρυσε ὁλόζωστο μὲ σφαῖρες, ἔβγαλε κραυγὴ τρόμου: «Καταραμένε». Καὶ χύμηξε κατὰ πάνω του, ἀφρίζοντας σὰν δαιμονισμένος. Δὲν πρόκαμε νὰ τὸν πλησιάσει. Ἡ κάνη τοῦ αὐτόματου εἶχε χωθεῖ στὸ μεσόφρυδο τοῦ γέρου, ἀναβρύζοντας αἷμα. Μὲ μιὰ γερὴ κλωτσιὰ ὁ Γέκας τὸν πέταξε στὸ ἀντίπερα πεζούλι καὶ καθαρίζοντας μὲ χρυσοκέντητη μαντήλα τὸ ὅπλο, χαχάνιζε καὶ ἔβριζε ἀντάμα: «Τρελόγερε, γουρούνι, κομμουνιστή». Δὲν τὸν ἀποτέλειωσε. Πρόλαβαν οἱ φύλακες καὶ ἕνας ἄτρομος κατάδικος, ὁ Μίλτος. Τὸν πῆγαν στὸ ἀναρρωτήριο.

Ὁ γιατρὸς δυσκολεύτηκε νὰ τοῦ κλείσει τὴν πληγή. Ὁ γέρος συνέχεια στριφογύριζε καὶ μιλοῦσε ἀσταμάτητα γιὰ τὸ πῶς ὁ Γέκας πισώδεσε τὴ γυναῖκα του καὶ τὴν ἔρριξε τσουβάλι μπροστὰ στὸ δέντρο ποὺ τὸν εἶχε κρεμάσει ἀνάποδα. «Μοῦδωκες ἑκατὸ λίρες. Θέλω ἄλλες τόσες. Εἶσαι μεγάλος τσέλιγκας. Ἔχεις γερὸ κομπόδεμα. Εἶναι κρῖμα, μωρέ, νὰ σὲ στείλω φυλακὴ γιὰ ἀριστερό. Νὰ ταπεινώσω τὴ

---

* Στὴν διάλεκτο τῆς Πίνδου διατηρεῖται ὁ δωρικὸς τύπος καὶ ὑπάρχουν, στὸν καθημερινὸ λόγο, πολλὲς ὁμηρικὲς λέξεις: Τύνη = σύ, ζωΐα = ζωή, τύχα = τύχη, ἵππα = φοράδα.

γυναῖκα σου». Ἄδικα τὰ παρακάλια νὰ τοὺς ἀφήσει. Ὅ,τι εἶχαν τὰ πῆρε. Τίποτα αὐτός. Ὕστερα σφύριξε. ἦρθαν κάτι λεβέντες, κατὰ πῶς εἶπε, καὶ βίασαν τὴ γριά. Τοὺς ἄφηκαν μετὰ μόνους καὶ καλύτερα νὰ μὴ τοὺς γλύτωναν περαστικοὶ χωριάτες. Ἡ γριὰ τσακίστηκε στὰ βράχια. Καὶ ὁ γέρος βρέθηκε στὴ φυλακὴ ἀπὸ καταγγελία τοῦ Γέκα, γιὰ νὰ παίρνει γράμματα παρηγόριας ἀπ' τὰ ἐγγόνια ποὺ πολέμαγαν τοὺς ἀντάρτες. «Θάρρος παπποῦ, τὸ δίκιο εἶναι μὲ μᾶς». Δὲν πολυκαταλάβαινε γιὰ ποιούς ἔλεγαν. Στὸ Στρατοδικεῖο τὰ εἶπε ὅλα. Τὸν ἄφηκαν ἐλεύθερο. Μὰ δὲν ξαναγύρισε στὸ χωριό. Τράβηξε γιὰ τὴν πρωτεύουσα. Πρὶν χαθεῖ ὁλότελα εἶχε μάθει τὰ καθέκαστα. Ὁ Μίλτος εἶχε μπεῖ στὴν ἀπομόνωση. Καὶ δὲν ξαναβγῆκε. Λέγανε πὼς τὸν πῆρε νύχτα ὁ Γέκας. Τὸν ἔβαλε νὰ σκάψει τὸ λάκκο του. Καὶ σὰν τὸν ξέκαμε κατούρησε κιόλας ἐπάνω του. Λέγανε, καὶ αὐτὸς ὅλα τὰ πίστευε.

Εἶχε, λέγανε, σαλέψει.

Ἐκεῖ στὴ στροφή, φάνηκε σὰν ἀστραπή. Ἦταν ψηλός, ἡλιοκαμένος. Περπάταγε σταθερὰ ρίχνοντας κάπου - κάπου λοξοματιές. Κατάλαβε πὼς δὲν τὸν πρόσεξε. Οὔτε αὐτόν, οὔτε τὸν Σταμάτη. Τοὺς προσπέρασε ὅλους καὶ τράβηξε ἴσια στὰ γραφεῖα. Κοντὰ στὴ θύρα πρόσεξε τὸ χιονοβόλημα τῶν ἀστεριῶν του. Εἶχε γίνει λοχαγός.

Ὁ Σταμάτης εἶχε πεῖ πολλὰ γι' αὐτόν. Εἶχε θάρρος καὶ ἀποφασιστικότητα. Πρῶτος στὴ φωτιά. Ἀληθινὸ ἀστροπελέκι γιὰ τοὺς κλεισουράρχους. Κάπως ἔτσι τοῦ τὸ εἶχε διηγηθεῖ, ἕνα ἀπόγευμα, στὴ βιβλιοθήκη τῆς φυλακῆς:

«Πολεμούσαμε ὧρες. Ὁ τόπος γεμᾶτος λασπόνερα καὶ ἡ βροχὴ νὰ μὴ σταματᾶ. Μᾶς πῆρε ἡ νύχτα. Νύχτα καταραμένη. Μονάχα οἱ νεκροὶ δὲν ἀκούγονταν. Ἄλλοι βογγοῦσαν, ἄλλοι στρίγγλιαζαν, ἄλλοι ἔβριζαν καὶ κανεὶς δὲν σάλευε ἀπ' τὴ θέση του. Ἦταν λίγο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Παρακάτω, κάπου τριάντα δρασκελιές, μιὰ μικρὴ ἐκκλησιά, τὸ νεκροταφεῖο. Ἔπαιρνε ἕναν - ἕναν τοὺς πληγωμένους καὶ τοὺς ἀπίθωνε κάτω ἀπ' τὰ στασίδια. Ὅταν κουβαλοῦσε μιὰ συντρόφισσα καὶ πρὶν φτάσει τὴν χαμηλὴ μάντρα, πρόβαλε μπροστά του ἴδιος ἀρχάγγελος. Τοῦτο δὲν τὸ περίμενε. Ἄκουσε καλὰ τὸ κλεῖστρο. Χύμηξε. Ἡ γυναῖκα ἔβγαλε μιὰ διαπεραστικὴ φωνὴ καὶ δὲν μετακούστηκε. Ὁ ἴδιος βρέθηκε πίσω ἀπ' τὸν μαντρότοιχο, πάνω στὰ μνήματα ἀγκαλιὰ μὲ τὸν θάνατο. Χέρια - πόδια ἕνα κουβάρι. Τὰ δόντια καὶ τὰ νύχια χώνονταν παντοῦ. Σ' ἕνα ἀναγύρισμα χώθηκαν σὲ νιοσκαμένο λάκκο. Ἐκεῖ τὸν φαρμάκωσε τὸ φίδι. Εἶδε τὸ μαχαίρι νὰ πέφτει γιαλιστερὸ στὸ στῆθος του, τὸν ἄλλον νὰ φεύγει, ἴδιο φίδι κολοβό, σερνάμενος σιγὰ μέσα στὰ χόρτα. Ἀνασηκώθηκε καὶ τρόμαξε. Στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς ἐκεῖνος. Σὲ λίγο ὅλα ἔγιναν λάμψη καὶ καμένη σάρκα. Τρεῖς ἀπανωτὲς χειροβομβίδες σταμάτησαν τὰ βογγητὰ καὶ πέταξαν θρύψαλα εἰκόνες καὶ τζάμια. Τὸ μῖσος ἄστραψε στὰ μάτια. Χώνει στὸ ἀνάγερμα πιὸ βαθειὰ τὸ μαχαίρι, νὰ μὴν ἐμποδίζει τὸ στύλωμά του πάνω στὸ μνημούρι, καὶ μὲ τὸ πιστόλι κοκκάλωσε τὸν μπουραντᾶ. Τὸν εἶδε στὴ φωτιὰ ποὺ ἄναψε ὁ ἴδιος, νὰ γέρνει, νὰ πέφτει. Ὕστερα βρέθηκε πίσω του. Μὲ τὰ φορεῖα τοὺς πήγαιναν στὴν πόλη, στὸ νοσοκομεῖο. Κανεὶς δὲν μιλοῦσε. Κάποια στιγμὴ σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ τοῦ εἶπε: «Καλὰ νὰ πάθω ποὺ δὲν σὲ σκότωσα παλιόσκυλο». Καὶ σὲ λίγο: «Καλύτερα νὰ μέναμε κεῖ πάνω παρὰ πτώματα στὸ νοσοκομεῖο». Κάτι πῆγε νὰ πεῖ, μὰ δέχτηκε φτυσίματα. Κούνησε τὸ χέρι, ἴσως γιὰ νὰ σταματήσουν, ἴσως γιὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσει.

Στὸ κλείσιμο τῆς στροφῆς, ὁ Σταμάτης ἔπιασε τὸ στῆθος.

. . . . . .

Τὸ πρωϊνὸ ὅπως πάντα. Μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄντρες καὶ γυναῖκες γιὰ τὸ λασπερὸ τσαΐ. Τὸ ἔπινες γιὰ νὰ κρατηθεῖς. Πλάϊ του, ὁ Σταμάτης. Στητός. Τὸν κρυφοκοίταξε καὶ προσπάθησε νὰ πάρει κουράγιο ἀπ' τὴν ἀταραξία του. Δὲν τὰ κατάφερε. Τὰ

χέρια ἔτρεμαν καὶ τὸ μισὸ ρόφημα ἔπεσε ἔξω ἀπ' τὸ κύπελλο. «Βλάκα» τοῦ φώναξε ὁ μάγειρας. Πρὶν καλὰ συνέλθει γρικάει τὸν Φυτρέα. Τὸν δεσμοφύλακα ποὺ εἶχε πιεῖ τὸ ἀμίλητο νερό. «Ἔλα». τοῦ λέει προστακτικά, «μαζί μου. Σὲ θέλουν στὴν Διοίκηση». «Ὁ δάσκαλος;». Ἦταν ὁ διοικητής. Ξεκίνησε ἀπὸ δάσκαλος. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ μιλάει ρητορικά, πατριωτικά. Ἔτσι, ἀνέβηκε ψηλὰ σ' ἕνα στρατὸ πολεμιστῶν. Μὰ μιὰ καὶ δὲν ἦταν χαροπολεμιστὴς τὸν τοποθέτησαν διοικητὴ στὶς πολιτικὲς φυλακές. Πέρασε νοερὰ τὸ χαμηλομπόϊ του νὰ στρογγυλοκάθεται στὴν ὀρθόστητη κοιλίτσα καὶ τὰ πονηρὰ φερσίματα. ὅπως τὸ βαθὺ χειροφίλημα τοῦ ἱερέα καὶ τὸ ὑβριστικὸ λιβανωτὸ τῶν θείων πρὸς τοὺς φυλακισμένους, μετὰ τὴν τυπικὴ προσευχή. Βαθιανάσανε ὡς ὁ φύλακας ἀπάντησε: «Ὄχι, ὁ διοικητής. Ὁ κύρ - λοχαγὸς σὲ θέλει». Σηκώθηκε μόλις μπῆκε στὸ γραφεῖο. Ἔγνεψε στὸ φύλακα νὰ φύγει, νὰ τοὺς ἀφήσει μόνους. Τοῦ πρόσφερε τσιγάρο. «Ξέρεις ἡ μάνα μου πέθανε ἐδῶ καὶ δύο μῆνες. Ἀπὸ τύφο». Ἀντέδρασε μ' ἕνα μουρμούρισμα: «Καὶ οἱ γιατροί; Δὲν τὴν πρόλαβαν οἱ γιατροί;». Φάνηκε πὼς κάτι πῆγε νὰ δικαιολογήσει: «Εἴμουνα στὶς ἐπιχειρήσεις. Ἴσως καὶ νὰ μὴ τῆς ἔφτασαν τὰ χρήματα. Μπορεῖ κιόλας νὰ μὴν ἄντεξε τὶς κακουχίες». Ἕνα μακρὺ σύγνεφο καπνοῦ σκέπασε τὴ συνομιλία. Σὲ λίγα ἄρχισαν:

—Γιά πές μου πῶς ἔγινε τότε. Πῶς τὴν ἔσωσες;

—Ἦταν ἁπλό. Πολὺ ἁπλό. Εἴχαμε πάει στὸ χωριὸ νὰ στρατολογήσουμε νέους ἀντάρτες. Λίγοι ἦρθαν. Οἱ περισσότεροι εἶχαν κρυφτεῖ. Λὲς καὶ εἶχε κριθεῖ ὁ ἀγώνας ἢ δὲν μᾶς πίστευαν πιά. Μέναμε σὲ μιὰ αἴθουσα τοῦ σχολείου. Στὴν πλατεῖα ἦταν οἱ κρατούμενοι. Τὴν εἶδα νὰ τὴν πηγαίνουν πρὸς νεροῦ της. Τὴν παραφύλαγαν. Τὴν εἶχανε σακατέψει στὸ ξύλο. Ἦταν μάνα ἀξιωματικοῦ. Καὶ εἶχε ἕνα ξακουστὸ ὄνομα. Μαχητής - φόβητρο. Ὅλοι τὸ λέγανε. Ἀκόμη καὶ ὁ Σταμάτης.

—Τὸν εἶδα. Γιὰ πήγαινε παρακάτω.

Ὁ ἄλλος χούφτιασε τὸ κεφάλι. Ἔμεινε πετρωμένος, ἄφωνος. Ξαναπῆρε τσιγάρο. Τὸ ἄναψε νευρικά. Οὔτε κἂν ἀντιλήφθηκε πότε τὸ μίκραινε σὲ βαρειὰ γόπα. Μίλησε:

—Ὁ Ζάλος δὲν τοὺς συγχώρεσε. Ἔβαλε τὸν παπά νὰ χτυπήσει τὶς καμπάνες, νὰ μαζευτοῦν ὅλοι στὸ μεσοχώρι. Λὲν γνώριζα τί τοὺς ἤθελε. Κατάλαβα γρήγορα τί θὰ γινόταν, γιατὶ εἶδα. Εἶδα νὰ σέρνουν δεμένους μὲ συρματόσχοινα δυὸ παλικάρια. Ἦταν δὲν ἦταν δεκαοχτὼ χρόνων. Τοὺς εἶχανε προδώσει οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ χωριοῦ — στενοὶ συγγενεῖς τους. Αὐτοὶ ποὺ τοῦ βρῆκαν τσίπουρο νὰ πιεῖ. Ἔπινε ὅταν χαλοῦσε. Ἔτσι ἔλεγαν. Νὰ ποὺ τὸ εἶδα. Ἦταν ὅλοι στὸ χοιροστάσι. Ἀπέναντι ἀπ' τὸ σχολεῖο. Γέροι, μανάδες καὶ μικρὰ παιδιά. Καὶ αὐτὸς μπροστὰ στοὺς στημένους στὸν ἀντικρυνὸ τοῖχο αἰχμαλώτους. Οὐρλιαζε σὰν παλαβός: «Ἐμεῖς πολεμᾶμε τοὺς φασίστες, γιὰ μιὰ πατρίδα τοῦ λαοῦ. Γιὰ τὴν ἀληθινὴ λευτεριά. Καὶ σεῖς, μωρέ, λακκίσατε. Εἴστε προδότες. Προδότες ὅλων τῶν συγχωριανῶν σας. Τοῦ ἀγῶνα μας». Κοίταξε τοὺς ταραγμένους χωρικοὺς καὶ φώναξε προστάζοντας: «Τιμωρεῖστε τους ὅπως πρέπει». Κανεὶς δὲν κουνήθηκε. Τότε ξέσπασε γοερὸς ἀχόλαος. Οἱ μητέρες τῶν παιδιῶν ἔπεσαν στὰ πόδια του: «Ἄφησέ τους καπετάνιο. Παιδιὰ εἶναι. Δὲν ἤξεραν τί ἔκαμαν!». Οἱ μακρόσυρτες φωνὲς γινόταν θρῆνος καθὼς τὰ παρακάλια πλήθαιναν ἀπὸ γιαγιάδες, ἀδελφὲς καὶ θεῖες. Βράχος αὐτός. Ξαναπρόσταξε: «Ἐκδικηθεῖτε. κιοτῆδες, τοὺς προδότες. Ἐκδικηθεῖτε...». Ὕστερα τράβηξε τὸ πιστόλι καὶ πλησίασε τὰ παιδιά. Τὸ σήριξε στὸ μέτωπο τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τίναξε τὰ μυαλά. Ἔπεσε χάμω παρασέρνονας καὶ τὸν ζωντανό, ποὺ ἄρχισε, πάνω ἀπ' τὸ πτῶμα τοῦ φίλου του, νὰ φωνάζει ἱκετευτικά: «Λυπήσου με, θὰ κάνω ὅ,τι δρίσεις». Στὸ μεταξὺ ὅλοι μαυρολογοῦσαν. Ἡ μάνα τοῦ σκοτωμένου παράδερνε, ἔ-

παιρνε χοῦφτες τὸ χῶμα, τὸ ἔριχνε στὰ μαλλιά της, καὶ τράβαγε ν' ἀνταμώσει τὸ νεκρό. Ὁ καπετάνιος τὴν ἀπόδιωχνε μὲ κλωτσιὲς καὶ βρισίματα. Φώναξε στὸν ἄλλον: «Σήκω προδότη, σήκω». Τὸ παλικάρι τάνυζε τὸ σῶμα, μὰ ὡς ἦταν δεμένος μὲ τὸν ἄψυχο, λύγιζε ἀπ' τὸ βάρος καὶ ξανάπεφτε. Ὁ Ζάλος φρύαξε: «Σήκω σκουλήκι». Καὶ πάλι παρακαλητά: «Συγχώρα με καπετάνιο. Μὴ μὲ χαλᾶς. Θὰ γίνω ἕνα μὲ τὸ πρόσταγμά σου!» Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀλαφιασμένη μάνα ποὺ ὀρχιόταν μὲ πόδια λυγισμένα καὶ τοῦ ἔταζε ὅ,τι θὰ ἤθελε. Αὐτὸς ἐκεῖ, μὲ τὸ πιστόλι στὸ χέρι. Ἁρπάζει τὸ παιδί, τὸ φέρνει στὸ ἴσιο, πῆγε νὰ τὸ στηλώσει, τοῦ κάκου. Ξανάπεσε μαζὶ μὲ τὸν αἰωρούμενο νεκρό. Διέταξε νὰ πᾶμε κοντά του. Πήγανε ὅλοι. Μοῦ ἔτρεμαν τὰ πόδια. Δὲν τολμοῦσα, δὲν ἤθελα νὰ πάρω μέρος σ' ἕνα τόσο ἄναντρο φονικό. Θωροῦσα μονάχα. Σὰν ξερός. Τοὺς εἶδα νὰ τὸν σηκώνουν. Νὰ τὸν κρατοῦν ὄρθιο. Καὶ νὰ τὸν ἀφήνουν νὰ πέφτει μ' ἕνα γαρύφαλο, πάνω ἀκριβῶς στὴν καρδιά. Ἔγινε μέγας ταραμός. Γυναῖκες νὰ τρέχουν πρὸς τοὺς σκοτωμένους, μὲ ξεφωνητά. Ἀλλάλαζαν. Θρῆνος πολυδάκρυτος. Δὲν ἄντεξα. Ἀνοίγω τὴν πόρτα τῶν κρατουμένων. Ἦταν σαστισμένοι. Σὰν μὲ εἶδαν, μουδιάσανε. Στὴν ἀρχὴ δὲν μὲ πίστεψαν: «Γρήγορα» εἶπα. «Γρήγορα πρὶν καταλαγιάσουν». Γίναμε ἕνα ἀστραποσύγνεφο καὶ τρέξαμε στὸ κοντινὸ βουνόπλαγο. Ἤξερα πὼς γρήγορα θὰ ἄρχιζε τὸ κυνηγητό. Ἦταν πέντε ἄντρες καὶ δυὸ γυναῖκες. Ἡ μιὰ ἦταν ἡ μάνα σου. Μὲ ἀναγνώρισε. Ἄρχισε τὰ κλάματα. Νὰ μὲ μπερδεύει μὲ τὸ ὄνομά σου. Τὴν πῆρα μαζί μου. Ἦταν ἡ πιὸ ἀνήμπορη. Ὅσο ἔπαιρνε ἡ δρασιὰ τοὺς ἐξήγησα τί ἔπρεπε νὰ κάνουν. Ἀρχίσαμε τὸ ροβόλημα. Μέχρι ποὺ νύχτωσε. Ἦταν ὅλοι τους σκιαγμένοι. Βλέπεις, μόνο ἐγὼ κρατοῦσα ἅρματα. Γνώριζα καλὰ τὸν τόπο. Ἦταν καὶ ἡ συντυχιὰ καλή. Δὲν μοῦ ἀντιμιλοῦσαν. Ἔκαναν ὅ,τι ἔκρινα σωστό. Τὸ χάραμα βγήκαμε στὴ δημοσιὰ καὶ ἀκούσαμε τὸ παγερὸ «Ἄλτ». Γιὰ λίγο δὲν σαλέψαμε. Μόλις ξεπρόβαλαν ἔτρεξαν μὲ δάκρυα κοντά τους καὶ ἡ μάνα σου ἔκραξε: «Ὁ Μῆτσος μᾶς γλύτωσε». Σήκωσα τὰ χέρια, τὰ κατέβασαν καὶ μοῦ τὰ δέσανε. Πρὶν μὲ πάρουν, ἡ μάνα σου μοῦ ἔδωκε τὴ γνωστὴ εὐκή: «Ὁ Θεὸς μαζί σου γιόκα μου».

Μὲ κράτησαν πέντε μέρες στὴν ἀνάκριση. Ἐκτὸς ἀπ' ὅσα σοῦ διηγήθηκα δὲν μίλησα γιὰ τίποτε ἄλλο. Μοῦ ἔδειξαν, μάλιστα, τὴ καταδίκη μου σὲ θάνατο ἀπ' τὸ ἀνταρτοδικεῖο. Γιὰ προδοσία τοῦ ἀγῶνα, μειοδοσία, χρηματισμὸ καὶ κάτι παρόμοια. Ἤξερα ὅτι δὲν ἦταν τέχνασμα. Πάλι δὲν μίλησα. Τοὺς ξανάπα ὅτι πολέμαγα ἀπ' τὸ Πανεπιστήμιο κάθε ἐχθρὸ τοῦ λαοῦ. Δὲν θὰ γινόμουνα καὶ ἐγὼ ἐχθρός του. Ἀρνήθηκα νὰ ὑπογράψω καὶ τὴ δήλωση — ρεζίλεμα μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς. Ἴσως γι' αὐτὸ νὰ βρίσκομαι ἐδῶ.

—Μᾶς χωρίζει ὁλόκληρος κόσμος, Μῆτσο. Ἐξάλλου ἀπ' τὸ Γυμνάσιο φάνηκε ὅτι ἀκολουθοῦσες ἄλλον δρόμο. Δὲν λέω, ἀγαποῦσες τὴν Ἑλλάδα. Ἔβλεπες, ὅμως, τὰ ἀνάποδα μόνο. Τώρα μᾶς ἀπομακραίνουν οἱ μονοκόμματες ἰδέες σου.

—Λάθος, τὸν ἀντίκοψε. Οἱ Ἐγγλέζοι. Μὲ τὸ φευγιὸ τῶν Γερμανῶν μᾶς εἶχαν κιόλας χωρίσει. Εἶπαν: «Θέλετε κομμουνισμὸ κερατάδες, παρὰ τὶς συμφωνίες τῶν μεγάλων; Πάρτε τον». Ἄρχισε τὸ ἀνθρωποκυνηγητό, μᾶς ἔβαλαν στὰ μαχαίρια. Νὰ θυμᾶσαι ὅτι γιὰ τριάντα χρόνια θὰ τρέμουν στὰ χωριὰ τοὺς κομμουνιστές. Τώρα οἱ τοπικοὶ καπεταναῖοι ἀναδεικνύονται μὲ τὸ αἷμα. Εἶναι γεννήματα τῆς ἐκδίκησης. Δὲν εἶναι λίγοι γύφτοι, ἀποβράσματα τῶν πόλεων ἢ οὐρανοχτυπημένοι χωριάτες ἀπὸ τὸ μάνα τοῦ μέλλοντος. Ναί, ἡ πίστη στὸ κόμμα, μετριέται μὲ αἷμα. Πάει ἡ πρώτη λεβεντιά, τότε ποὺ τραγουδούσαμε καὶ σειότανε ἡ Ἑλλάδα. Δὲν λέω, ἔχετε καὶ σεῖς τοὺς φονιάδες. Τοὺς ληστὲς καὶ λέτε ἐμᾶς συμμορίτες.

Τοῦ μίλησε σταράτα γιὰ τὸν Γέκα καὶ τὴ δράση του. Δυσκολεύτηκε, τὸν ἔπιασε κρύος ἱδρῶτας, μὰ κατάφερε νὰ μεταφέρει τὴν ἀγωνία του:

—Φοβᾶμαι γιὰ τὸν Σταμάτη. Μὴν τὸν ἀποτελειώσει πρὶν τὸν δικάσουν.

—Ἔ! ὄχι, πετάχτηκε ὄρθιος. Ἐμεῖς ἔχουμε νόμους. Γιὰ ὅλους...

—Νόμους; Ξεχνᾶς τί σοῦ ἔλεγα τότε; Οἱ νόμοι εἶναι σὰν τὶς ποντικοπαγίδες. Γλυτώνουν οἱ ἀρουραῖοι. Δὲν ἔγιναν γιὰ τὰ μέτρα τους.

Ξαφνικὰ ἄνοιξε ἡ θύρα. Μέσα ὁ δάσκαλος. Χωρὶς νὰ ξέρει τί λέγανε, τοὺς διέκοψε:

—Ἔχεις μπροστά σου τὸν πιὸ ἐπικίνδυνο ὑπόδικο. Δὲν φτάνει ποὺ εἶναι ἄπατρις. Ζεῖ μὲ τὶς ἐλπίδες ὅλων τῶν προδομένων. Εἶναι ἡ ζύμη ποὺ θὰ ὑποσκάψει τὸ μέλλον τῆς φυλῆς.

Σηκώθηκε δείχνοντας πειθαρχία καὶ σεβασμό.

Γυρίζει στὸν κρατούμενο:

—Πήγαινε. Θὰ μάθω νέα γιὰ τὴ μάνα σου.

Πῆρε τὸ πακέτο καὶ τοῦ ἅπλωσε τὸ χέρι. Τοῦ γύρισε τὶς πλάτες καὶ ἔφυγε.

Στὸ γραφεῖο πέρασε παγερὴ ἡ πνοὴ τῆς λίμνης.

. . . . . .

Μὲ τὶς πρῶτες μέρες φάνηκε πὼς κάτι εἶχε ἀλλάξει. Τὸ συσσίτιο ἦταν τῆς προκοπῆς καὶ τὰ φερσίματα ὅλων, ὅσο κι ἂν ἔνοιωθες τὸ στρίμωγμα, ἀνθρώπινα. Κανένας ψίθυρος γιὰ τὸ ἀπομονωτήριο μὲ τοὺς βασανισμούς. Καὶ τὸ σπουδαιότερο: ὁ Γέκας δὲν ματαφάνηκε μέσα στὴ φυλακή. Βέβαια μπαινόβγαινε στὴν πόλη. Μὰ τὴ φυλακὴ δὲν τὴ ζύγωνε.

Ἀκόμη καὶ τὸ ἀπογευματινὸ πήγαινε - ἔλα. εἶχε λασκάρει. Μποροῦσες νὰ πεῖς καὶ καμιὰ λέξη στὰ πεταχτά. Τὸ ἤξερες ὅτι οἱ δεσμοφύλακες ἔκαναν στραβὰ μάτια. Παρόλα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ εἶσαι κουμπωμένος. Ἀργὰ πάντα μαντεύεις τὸ πρόσωπο τοῦ καρφωτῆ.

Ἦταν δίπλα στὸν Σταμάτη. Τὸν ἔνοιωθε ἀέρινο. Σίγουρο. Τότε τοὺς πλησίασε ὁ λοχίας. Εἶπε στὸν Σταμάτη: «Παρακαλῶ, ἐλᾶτε μαζί μου». Ὁ λίγος χρόνος ποὺ διάβηκε τοῦ φάνηκε αἰώνας ἀσήκωτος. Γύρισε κοντά του χοροπηδῶντας, μὲ κάτι χαρτιὰ στὸ χέρι. «Γειά σου φίλε». τοῦ εἶπε ἁπλᾶ. «Φεύγω γιὰ τὶς φυλακὲς τῶν Ἀθηνῶν. Γιὰ καλύτερα». Πέσανε ὁ ἕνας στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἄλλου. Τοὺς χώρισαν. Ὁ Σταμάτης μπῆκε σ' ἕνα αὐτοκίνητο. Χωρὶς χειροπέδες, μὲ δυὸ - τρεῖς στρατιῶτες. Πρὶν κλείσει ἡ πόρτα. κούνησε τὸ χέρι του. Δὲν ἄντεξε. Ἄρχισε νὰ κλαίει. Καθὼς σκούπισε τὰ δάκρυα. ἀντίκρυσε τὸν λοχαγὸ νὰ καλύπτει ὅλον τὸν ὁρίζοντα. Εἶχε ἕνα παιδιάστικο χαμόγελο σὰν ἀνθισμένο ἀπὸ τρυφερὸ νανούρισμα. Τὸν κοντοζύγωσε: «Πῆγα σπίτι σου. Τὴν φροντίζουν οἱ συγγενεῖς σου. Ἦταν ἐκεῖ καὶ ἡ Ἀγλαΐα. Περνάει μαζί της ὧρες ὁλόκληρες. Ξαναβρῆκε τὸν παλιό της ἑαυτό. Δὲν τὴν ἐνοχλοῦν πιὰ γιὰ τὴν παλιὰ περιπέτεια μὲ τὶς προκηρύξεις. Σὲ περιμένει, γιατί, πανάθεμά σε. πιστεύει ἀκόμη στὰ ὁράματά σου».

Τὸν κοίταξε κατάματα. «Ἡ μάνα. τί κάνει ἡ μάνα;». Δὲν κατάφερε ἄλλο κυκλογύρισμα: «Εἶναι ἄσχημα. Νομίζω πὼς τὰ ἔχει χαμένα. Λέει ὅτι ἀκούει κάποιο κουδούνισμα. Ὅτι ἔρχεται. λέει. νὰ τὴν πάρει ὁ καλός της καβάλα πάνω — πῶς τὴν εἶπε — ἄ. ναί, στὴν ἱππα. Τὸ παράξενο εἶταν ὅτι τὴν πίστεψε καὶ ἡ Ἀγλαΐα. Ὀρκίζεται ὅτι ἀκούει καὶ αὐτὴ τὸν ἦχο. Κάτι σὰν «γκλὶν - γκλέν». ἂν θυμᾶμαι καλά. Πρέπει νὰ κάνεις κουράγιο. Γιὰ ὅ,τι συμβεῖ. Ἄ! ξέχασα. Σ' ἔχει κοντά της. Κρατᾶ συνέχεια μιὰ παλιὰ φωτογραφία. Μπροστὰ σὲ μιὰ μπατανία ἐκείνη, ὁ πατέρας σου καὶ σύ. Τὴ θυμᾶσαι; «Ἡ ἀνάμνηση τῆς εὐτυχίας», ὅπως ἔλεγες. ὅταν μοῦ τὴν ἔδειχνες. Τὸν ἔχασε γιὰ λίγο. Μὲ μάτια θαμπωμένα ἅπλωσε τὸ χέρι: «Σ' εὐχαριστῶ» εἶπε. Τὸν ἄκουσε ν' ἀπομακρύνεται φεύγοντας: «Θάρρος. γιὰ ὅ,τι συμβεῖ». Κι' ἀντάμωσε στοὺς χτύπους τῆς καρδιᾶς τὰ βαριά του βήματα ν' ἀραιώνουν, μὲ τὸν γλυκό του λόγο, τὸ πλάκωμα ποὺκρυβε τὸ ἀπάντεχο μήνυμα.

. . . . . .

Στριφογύριζε συνέχεια σ' ἕνα κρεββάτι ποὺ τὸν σούβλιζε. Νὰ πάρει ἡ ὀργή,

ἡσυχία δὲν εὕρισκε. Μαλάκωσε σὰν ἡ σιγὴ γέννησε τὸ γνωστό του γλυκολάλημα:

—Γκλίν, γκλέν, γκλάν.

—Κοίταξε ψηλὰ τὸν φεγγίτη. Τίποτε δὲν ξέκρινε. Ὁ ἦχος γινότανε τώρα σταθερός. Τὸν πλησίαζε. Λὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ τὸν αὐτιάζεται. Ἔπαιρνε, σιγὰ - σιγά, τὸν ρυθμὸ τῆς ἀναπνοῆς του:

—Γκλίν, γκλέν, γκλάν.

Σίγουρα δὲν γελιότανε. Προσπάθησε νὰ ξεφύγει μὲ σκηνὲς ἀπὸ πολεμοσφαγμένους ποὺ ἦταν πολλὲς σ' αὐτὴ τὴν καταραμένη ἀδελφοχαλασιά. Τίποτε. Πάνω καὶ κάτω στὸ κελλὶ καὶ ἔξω ὅλος ὁ κόσμος λικνίζονταν μὲ τὸ ἄπαλὸ κουδούνισμα. Μέθυσε μὲ τὸν σκοπὸ καὶ ἀρέθηκε ἐλεύθερος στὸ ξετύλιγμά του. Καὶ ἦρθαν ὅλα ὅπως ἔγιναν. Μὲ χρωματισμένες τὶς εἰκόνες ποὺ ὁ χρόνος εἶχε καταχωνιάσει μέσα του. Ἦταν σούρουπο τῆς Παρασκευῆς. Ἡ Πίνδος κάτω ἀπ' τὸ παγωμένο ἀσπράδι τοῦ χειμῶνα. Λυσσομανοῦσε ὁ βοριᾶς. Μονάχα τὸ ξεμυτισμένο φεγγάρι μὲ ἀσημογνέματα παράστεκε ὅλα τὰ ζωντανά. Ἡ μητέρα — πῶς τὰ θυμᾶται ὅλα! — μόλις ἄναψε τὸ καντήλι, ξάπλωσε δίπλα στὸ τζάκι. Τὸ σπίτι γελοῦσε, ὅπως κάθε χειμῶνα. Ἀπ' τὸ καλοκαίρι ἴσα μὲ τὸ μεσοχινόπωρο λείπανε μαζὶ μὲ τὸν πατέρα. Ἐκεῖνος, κάτι ποὺ γινόταν σπάνια, ἔλειπε σήμερα. Εἶχανε πάει κυνήγι ὁμάδι, ὅλοι σχεδόν, οἱ ἄντρες, κοντὰ στὸν Σμόλικα. Ἡ ὥρα πλησίαζε γιὰ τὸν ἐρχομό. Θὰ πήγαινε πρῶτα στὰ ζῶα, θὰ τὰ τάϊζε, θὰ τὰ χάϊδευε. Ὕστερα θὰ γέμιζε τὸ σπίτι μὲ τὰ χωρατὰ τοῦ κυνηγιοῦ τρώγοντας τηγανητὸ λουκάνικο συντροφιὰ μὲ τὸ μπροῦσκο κρασί.

Δὲν ἦταν αὐτὸ τὸ δικό του ἀντροπερπάτημα. Ἦταν ὀχλαλοὴ ποὺ σὲ πηρούνιαζε. Ποὺ σήκωνε τὶς τρίχες μία - μία σὲ χορὸ ἀνατριχίλας. Φάνηκαν γρήγορα ἔξω ἀπ' τὴν ἐξώθυρα. Ἡ μάνα ἁλαφιασμένη δρασκέλισε τὴν αὐλή. Πάνω σὲ ξυλοκρέββατο ὁ κύρης νὰ ψυχομαχᾶ. Τὸν ἔφεραν στὸ δῶμα γρήγορα. Καὶ γρήγορα ἔμαθε ὅσα συνέβηκαν. Ψηλὰ στὸ ἀρκουδόβατο στρατὶ φάνηκε ὁ κάπρος. Τὸν ἄφησε νὰ πλησιάσει. Κα τὸν χτύπησε στὸ σταυρό. Κοκκίνησε τὸ χιόνι, μὰ στὸ ἀγκάλιασμα τοῦ θανάτου τὸ ζῶο κατρακύλησε στὴν πλαγιά. Σάρκα καὶ χιόνι γίνανε μιὰ κινούμενη χιονοστιβάδα. Αὐτὸς ἀψήφιστα γλύστρισε στὸ ξάγναντο. Ἐκεῖ φανερώθηκε τὸ μοιρόγραφτο. Τὸ παγωμένο χιόνι τοῦ ἄλλαξε δρόμο καὶ τσακίστηκε στὰ βράχια τῆς ποταμιᾶς. Ζορίστηκαν φίλοι καὶ χωριανοὶ νὰ τὸν περιμαζέψουν. Μὲ σχοινιὰ κατέβηκαν καὶ ἀνέβηκαν τὴν ἀπόγκρεμνη πλαγιά. Γιὰ νὰ τὸν φέρουν σπίτι νεκρὸ — ζωντανό, κάτι ἀνάμεσα στὰ δύο. Συνῆλθε μετὰ ἀπὸ λίγες ὧρες. Μάντεψε τὸ κακό. Παρακάλεσε νὸ μείνουν στὸ δῶμα οἱ τρεῖς. Μίλησε ἀργά: «Ἐγὼ φεύγω. Πρέπει νὰ φύγεις ἐσὺ καὶ τὸ παιδί. Θὰ πᾶς στὴν ἀδελφή μου. στὴν πόλη. Μὲ τὰ χρήματα ποὺ ἔχουμε καὶ τὴ βοήθειά της νὰ μάθει γράμματα ὁ Μῆτσος». Ἡ μητέρα δὲν μιλοῦσε. Τοῦ φίλαγε τὰ χέρια καὶ τοῦ ἀνασήκωνε τὸ κορμί. Ζήτησε νερό. Ἔτρεξε ὁ Μῆτσος. Ἤπιε ὅλη τὴν κανάτα. «Τὴν εὐκή μου νἄχεις. Νὰ γίνεις τίμιος καὶ καλὸς ἄνθρωπος. Τὴ μάνα σου σὰν τὰ μάτια σου». Κοίταξε ὁλόγυρα καὶ γέρνοντας στὴν ἀγκαλιά της ξεψύχησε. Τὸν νεκροφίλησε. Τὸν ἔπλυνε καὶ τὸν ἔντυσε σὰν γαμπρό. Τὸν ἔβαλε στὴ μέση τοῦ καθιστικοῦ. Καὶ ἄρχισε τὸ μοιρολόι. Τότε κουβαλήθηκαν γειτόνισσες καὶ φίλες. Ἔβαζαν στὸ σάβανο καλοκαιρινὰ φροῦτα, φυλαγμένα γιὰ ἀνημπόριες, «γιὰ τὴν κόρη μου», ὀνομάτιζαν ἕναν - ἕναν ὅσους πῆρε ἡ μαύρη γῆς, καὶ συνέχιζαν τὰ ψυχολόγια. Μετὰ τὴν κηδεία. ἡ μάνα κλείστηκε σαράντα μέρες σπίτι. Ὁ Μῆτσος φρόντιζε τὰ ζωντανά, ἀπαράλλαχτα ὅπως ὁ κύρης. Ἦταν τὰ μόνα πού πούλησαν μόλις ἔκαναν τὰ σαράντα. Ἕνα κιτρινομελένιο πρωϊνὸ ξεκίνησαν γιὰ τὴν πόλη. Ἀγόρασαν ἕνα παλιὸ μικρὸ σπιτάκι. Ὀβρέϊκο. Στὴ χαμηλὴ σάλα ἔστησε τὸν ἀργαλειό. Γρήγορα ἁπλώθηκε ἡ φήμη τῆς δούλεψής της. Κέρδιζε ἀρκετὰ γιὰ νὰ μάθει αὐτὸς γράμματα, κατὰ τὴν ἐπιθυμία — προσταγή τοῦ ἀγαπημένου της.

Τὸ καμάρωνε μὲ τὸ σχολικὸ πηλήκιο, τὴν χρυσοκεντημένη κουκουβάγια. Ἔτρεμε, ἀργότερα, τὸ φυλλοκάρδι, ὅταν, μὲ ἄλλους ἀποφασισμένους κοντραριζόταν μὲ τοὺς καυγατζῆδες καὶ τὰ ρεμάλια τῆς ἀγορᾶς. Ἔπαιρνε πάντα τὸ δίκιο. Δὲν χάριζε σὲ κανέναν κάστανα. Πῆγε στὸ Πανεπιστήμιο. Πόσο εἶχε γυρίσει ἀλλιώτικος, μεστωμένος. Τῆς ἔλεγε: «Θὰ γίνω δασολόγος. Νὰ πηγαίνουμε κάθε καλοκαίρι στὸ χωριό». Ἐκείνη ἰλάρωνε, τὸν ἀγκάλιαζε καὶ γιὰ πρώτη φορά, ποιὸς θυμᾶται ἀπὸ πόσα χρόνια, ξανακούστηκε ἀηδονόλαλη στὸ χτύπημα τοῦ χτενιοῦ:

Σὰν πᾶτε πάνω, γιέ μου, στὰ βουνὰ
Φούρκα καὶ Σαμαρίνα
μωρὲ παιδιὰ καημένα...

Καὶ πῆγε πρῶτος ὁ Μῆτσος στὰ βουνά. Νὰ χτυπήσει τοὺς καταχητές. Μαζὶ μ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες. Ἡ τύχη διάλεξε ἐκείνους. Ἦταν, τότε, στὴν Μακεδονία. Νύχτα ἔφτασε στὰ Γιάννινα. Τὸν εἶδαν ἐκείνη καὶ ἡ Ἀγλαΐα. Εἶχε τελειώσει τὸ Γυμνάσιο. «Πόσο μεγάλωσε» ἔλεγε μέσα του καὶ συμπλήρωνε μὲ καμάρι ἡ μάνα, λὲς καὶ μάντευε τὸν στοχασμό του: «Τί ὄμορφη καὶ τί καλὴ κοπέλα». Τὸν παρακολοῦσε νὰ μείνει. Τῆς ἐξηγοῦσε τὸν σκοπὸ τοῦ ἀγῶνα. Καὶ ἐκείνη κλαίγοντας καὶ γελῶντας ἀντάμα: «Ἔ, ἂν εἶναι γιὰ τὴν πατρίδα, χαλάλι της». Ἔφυγαν οἱ ξένοι, γύρισε ὁ Μῆτσος καὶ πῆγε πάλι στὸ Πανεπιστήμιο. Μὰ δὲν ἡσύχασε. Ἄρχισαν νὰ τὸν ζητοῦν οἱ χωροφύλακες. Ἀνατρόμαξε. Τοῦ ἔγραψε νὰ προσέχει. Οἱ δυσκολίες μεγάλωναν. Ξαναβγῆκε στὸ βουνὸ γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπ' τὸ μάντρωμα. Καὶ τώρα βλέπει νὰ χάνονται ὅλα, μέσα σ' ἕνα κελλί. Ἀποδιωγμένος ἀπὸ φίλους καὶ ἐχθρούς. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει πετάχτηκε ὄρθιος. Ἐκεῖ σιμά του ὁλοκάθαρος ὁ ἀχός: «Γκλίν, γκλέν, γκλάν...» καὶ πάλι «Γκλίν, γκλέν. γκλάν...». Γύρισε πρὸς τὸν φεγγίτη καὶ γλυκοψιθύρισε στὴ μητρική του γλῶσσα:

—Τάττα! Πατέρα μου...

. . . . . .

Τὸ κατάλαβε ἀπ' τὴν στάση τοῦ φύλακα πού ἔκρυβε ταραχή: «Ἔλα μαζί μου» τοῦ εἶπε. Τὸν ἀκολούθησε σαστισμένος. Στὸν διάδρομο, κοντὰ στὸ γραφεῖο τοῦ διοικητῆ. κάθονταν τρεῖς στρατιῶτες μὲ τὸν ὁπλισμό τους. Κάποιος φαίνεται ἦταν μέσα, γιατὶ τὸν ἄκουσε νὰ προστάξει μὲ σαρκασμό: «Νὰ τὸν ἀφήσετε νὰ δεῖ μόνο τὸ λείψανο τῆς σκύλας. Τίποτε ἄλλο. Ἐννόησες;». Δὲν πῆρε ἀπάντηση γιατὶ φάνηκαν στὸ ἄνοιγμα. Μόλις τὸν ἀντίκρυσε ντύθηκε μὲ σοβαροφάνεια καὶ τὸν συλλυπήθηκε: «Ζωὴ σὲ λόγο σου. Πήγαινε νὰ χαιρετίσεις τὴ νεκρή». Στὴν ἐξωτερικὴ πύλη τοῦ φόρεσαν τὶς χειροπέδες. Μπροστὰ ὁ λοχίας, δεξιά, ἀριστερὰ καὶ πίσω οἱ στρατιῶτες. Πέρασαν τὸν κεντρικὸ δρόμο. Πολλοὶ τὸν ἀναγνώρισαν, οἱ ξενόφερτοι τὸν χάζεψαν, κανεὶς δὲν πλησίασε. Οὔτε εἶδε κανέναν. Τὸ βλέμμα του σαΐτευε τὸν οὐρανό. Πιὸ κάτω ἀπ' τὴν ἐκκλησία εἶδε τὴν κηδεία. Εἶχε σχολάσει τὸ διάβασμα καὶ τὴν πήγαιναν στὸ νεκροταφεῖο. Ἕνα σούσουρο ἔγινε καὶ ὅλα σταμάτησαν. Τὸν ἔφεραν κοντά της. Μὲ δεμένα τὰ χέρια χάϊδεψε τὸ πρόσωπό της. Ὕστερα γονάτισε καὶ τὴν προσκύνησε. Ἀπὸ πάνω του οἱ στρατιῶτες. Δὲν κατάλαβε πῶς ἔγινε. Ἄκουσε τὴν φωνή: «Λύστε τον». Μιὰ δειλὴ ἀπόκριση: «Ἔχουμε ἀντίθετη διαταγὴ ἀπ' τὸν Διοικητή». Λίσταξαν γιὰ λίγο. Τοῦ λύσαν τὶς χειροπέδες. Ἔπεσε ὁλόκληρος ἐπάνω στὸ φέρετρο καὶ ἔκλαψε, ἔκλαψε πικρά. Τὸ ἴδιο ὅσοι συνόδευαν τὸ ξόδι. Κατάλαβε πῶς ἦταν ἀνώφελο. Σηκώθηκε καὶ σκοπίζοντας τὰ δάκρυα τὸν εἶδε νὰ στέκεται προσοχὴ καὶ νὰ χαιρετᾶ μέ τὸ χέρι στὸ πηλήκιο. Τὸν πλησίασε ἡ Ἀγλαΐα: «Κουράγιο. Θὰ φροντίσουμε γιὰ ὅλα». Δὲν πρόλαβε νὰ ταχύνει τὸ βῆμα. Τοῦ ἔπιασε ὁ λοχαγὸς τὸ μπράτσο καὶ τὸν ὁδήγησε σ' ἕνα στρατιωτικὸ αὐτοκίνητο. Καθὼς δρασκέλιζε τὴν θύρα, δέχτηκε τὸ μεγάλο χτύπημα. Πάνω στὸν πλάτανο λίγοι ποὺ σιγοτάλεγαν. Μὰ τὸ ἄκουσε. τὸ ἄκουσαν καὶ οἱ γύρω του: «Βγῆκε ἀπ' τοὺς πρώτους στὸ κλαρί, μὰ λύγισε. Πέρασε στοὺς προδότες». Ἔπεσε στὸ κάθισμα ἄδειος ἀπ' τὸν κόσμο.

. . . . . .

Δὲν ἔμεινε κρυφό. Θέλεις οἱ στρατιῶτες, θέλεις ὁ ἴδιος ὁ διοικητής, ἄφησαν νὰ μαθευτεῖ. Τὸ ἔμαθε τελευταῖος. Λυπήθηκε. Τί μποροῦσε νὰ κάνει... Ἄλλοι τὸ εἶχαν ἀποφασίσει. Ἦταν μεγάλο τὸ τόλμημα. Σχολιάστηκε πολύ. Τοῦ ἔρριξαν βάρος: «Ἀκοῦς ἐκεῖ τὰ παιδιά μας νὰ σκοτώνονται καὶ αὐτὸς νὰ χαιρετᾶ τὴ μάνα ἑνὸς συμμορίτη!». Ὁ Στρατηγὸς τοῦ πρότεινε ἄλλη θέση. Αὐτὸς ἀλύγιστος: «Θέλω νὰ γυρίσω στὸ μέτωπο». Τοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι λέγοντας: «Οἱ γενναῖοι δὲν χάνουν ποτὲ τὴν ἀνθρωπιά τους». Ἦταν ὅλοι στὴν αὐλὴ ὅταν ἔφευγε. Ἀνάλαφρος σὰν ἀγριοπερίστερο. Τὸν κοίταξε ἀπὸ μακριὰ καὶ καθὼς τὸν προσπέρασε, γύρισε τὴν παλάμη σὲ χαιρετισμό. Μόλις διάβηκε τὴν πύλη, ἔκλεισε πίσω του ὁ οὐρανός.

Ἡ φάλαγγα ἦταν ἕτοιμη. Ξεκίνησαν ἀπόγευμα γιὰ τὴν πρώτη γραμμή. Μπροστὰ ὁ φαλαγγάρχης. Τελευταῖος αὐτός. Ἄρχισε νὰ σουρουπώνει καὶ μακριὰ ἀγνάντεψαν τὰ λιγοστὰ φῶτα μιᾶς κωμόπολης. Μιὰ λάμψη, ἕνας κρότος καὶ χαλασμὸς μπροστά του. Τρέχει μὲ τὸ πιστόλι στὸ χέρι. Ἡ νάρκη τίναξε στὸν ἀέρα τὸν φαλογγάρχη. Πρὶν ψελλίσει: «Τοὺς ἄτιμους» δέχτηκε ριπὲς ἀπ' τὶς ἀντικρυνὲς πλαγιές. Ἀφήνιασε. Ἔδωσε ἐντολὲς γιὰ νὰ καλύψει τοὺς ἄντρες του. Καὶ μπῆκε πρῶτος στὸ πανηγύρι. Πολέμαγαν, πολέμαγαν, μέχρι ποὺ σκοτείνιασε. «Δὲν θὰ μοῦ ξεφύγουν», μονολόγησε. Διάλεξε τρεῖς ψυχωμένους καὶ χάθηκε στὸ δάσος. Τοὺς εἶδε νὰ κάθονται καταγῆς. Πρόσταξε νὰ μὴ κάνουν καμιὰ ἀποκοτιά. Νὰ ἐνεργήσουν σωστὰ ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές. Τὰ μεσάνυχτα οἱ ἄλλοι ἄναψαν μιὰ μικρὴ φωτιά. Αὐτὸ ἦταν. Τοὺς χτύπησαν, τοὺς τσάκισαν ὅλους. Σχεδόν. Εἶδε κάποιον νὰ τραβᾶ τὴν ἀνηφόρα. Πρόσταξε: «Ἐσεῖς πίσω στὶς θέσεις σας. Θὰ γυρίσω γρήγορα». Καὶ τὸν πῆρε μόνος στὸν τορό.

Ἔνοιωσε τὴν πρωϊνὴ φεγγαροδροσιὰ νὰ κολλᾶ στὸ ἀστεροφόρο του χιτώνιο. Κρατοῦσε τὸ μάτι ἄγρυπνο. Μὲ τὸ αὐγινὸ φῶς προσανατολίστηκε. «Δὲν πῆγε μακριὰ» σκέφτηκε. Σύρθηκε μὲ προσοχή. Λίγα μέτρα πιὸ πάνω ἦταν τὸ ξέφωτο. Κάτι ψυλλιάστηκε. Ὅπλισε τὸ αὐτόματο καὶ ἄκουσε τὸ κροτάλισμα ἀντάμα μ' ἕνα ἀχνό: «Ὤχ, μανούλα μου». Σηκώθηκε. Δὲν πρόκαμε νὰ ξαναπέσει. Χτύπησε ὁ ἄλλος. Ἔφαγε δυὸ σφαῖρες. Στὰ δεξιά. Χέρι καὶ πόδι. Μετὰ σιωπή. Πάλαιψε νὰ δέσει τὶς πληγές. Κάτι κατάφερε. Πιὸ κάτω ὁ ἀντάρτης ἀνάσκελα. Δὲν σάλευε. Κάπου - κάπου τοῦ ξέφευγε ἕνας πνιγμένος θρός. Μὲ τὸ χάραμα ἄρχισε νὰ σέρνεται πρὸς τὴν κορυφή. Τὴν ἔφτασε. Ἄφησε τὸ αὐτόματο, πιάστηκε ἀπὸ μιὰ γαντζωμένη στὴ γῆ πέτρα καὶ ἀναρριχήθηκε. Μόλις ξάπλωσε τὸν εἶδε νἄρχεται, σιγὰ - σιγά, ντυμένον στὰ φυσεκλίκια του. Κάθησε ἀπὸ πάνω του σὰν Χάρος. Τὸν ἀναγνώρισε. Ἦταν ὁ Γέκας. Καμώθηκε τὸν λιγοθυμισμένο.

Τὸν μισοεῖδε νὰ σκύβει μὲ προφύλαξη. Τὰ μάτια στὸν ἀκίνητο ἀντάρτη, τὰ χέρια νὰ χουφτιάζουν τὸ ματωμένο του χιτώνιο. Κατάλαβε νὰ τοῦ ἀδειάζει τὶς τσέπες καὶ νὰ ρίχνει μὲ βιασύνη στὸ τράστο ὅ,τι εἶχε μέσα. Χρήματα καὶ ἀναμνηστικά. Ξάναψε σὰν ἔνιωσε ν' ἀγγίζει τὸ δαχτυλίδι του. Μ' ὅση δύναμη κρατοῦσε ἔπεσε καταπάνω του. Ὁ Γέκας μ' ἕνα γιδίσιο πήδημα τὸν ἔπιασε ἀπ' τὴν ἐπωμίδα, τὸν τράνταξε καταγῆς καὶ ὀρθοπόδησε χολιασμένος μὲ τ' ἀστέρια του στὸ χέρι. Τὰ πέταξε. Ὕστερα τράβηξε ἀργὰ τὸ πιστόλι ἀπ' τὴν πέτσινη θήκη καὶ ματαστάθηκε μπροστά του. Πατῶντας δυνατὰ τὸ τραυματισμένο του πόδι σάρκασε μ' ἕναν ἄχρωμο τόνο: «Εἶσαι ξοφλημένος». Καὶ τοῦ ἔρριξε κατάστηθα.

Γρήγορα χάθηκε μέσα στὰ δέντρα, τὸ ἴδιο φάντασμα ὅπως φάνηκε.

Σύρθηκε γιὰ λίγο καὶ γύρισε πρὸς τὴν ἀνατολή. Ὁ ἥλιος τὸν βρῆκε μὲ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια. Δὲν τἄκλεισε. Ἄφησε νὰ τὸν πυρώσει ὁλάκερο. Ἔγειρε τὸ κεφάλι καὶ ξεψύχησε μὲ λίγες λέξεις ἀνάμεσα στὰ χείλη καὶ τὰ ἀγριολούλουδα:

—Μάνα, μάνα μου, πεθαίνω χωρὶς πατρίδα!

ΠΡΟΠΕΡΤΙΟΥ

ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ ΚΑΙ ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Εἰσαγωγὴ - Μετάφραση - Σχόλια
ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑ

Στὶς ἐλεγεῖες ποὺ προηγήθηκαν, ὁ φίλος τοῦ Προπέρτιου Γάλλος εἰρωνεύεται τὸν ποιητὴ γιὰ τὸ ἐρωτικό του πάθος πρὸς τὴν Κυνθία. Στὴν ἀμέσως προηγούμενη μάλιστα, στὴ δωδεκάτη, ὁ Γάλλος — καθὼς τὸν παρουσιάζει, βεβαίως, ὁ Προπέρτιος — χαίρεται καὶ «ἀγαλλιᾶ» μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ Κυνθία ἐγκατέλειψε τὸν ποιητή. Τώρα, στὴν ἐλεγεία αὐτή, τὴν δεκάτη τρίτη, ὁ Προπέρτιος παρουσιάζει τὸν Γάλλο ἐρωτευμένο σφοδρά, παράφορα. Ἐνῶ, ὡς τώρα, ἐκόμπαζε καὶ θριαμβολογοῦσε ὅτι εἶναι δαμαστὴς τῶν γυναικῶν, ὅτι εἶναι ἄτρωτος ἀπὸ τὰ βέλη τῆς Ἀφροδίτης, τώρα, στοὺς στίχους τῆς ἐλεγείας αὐτῆς, παρουσιάζεται ἕρμαιο ἑνὸς ἐρωτικοῦ πάθους, ἐμφανίζεται πυρπολημένος ἀπὸ μιὰ ἀκαταμάχητη ἐρωτικὴ φλόγα. Χωρὶς ὑπερβολή, ἄγεται καὶ σύρεται ἀπὸ μιὰ φίλη του. (Στίχοι: 1—20). Ποτὲ θνητὸς ἢ θεὸς δὲν εἶχε φλογισθεῖ ἀπὸ τόσο ἐρωτικὸ πάθος, λέγει ὁ Προπέρτιος. Ἀκόμη οὔτε κι ὁ Ποσειδώνας — ὁ θεὸς τοῦ Ταινάρου — ὅταν μεταμορφώθηκε σ' ἕναν κοινὸ ὡραῖο θνητὸ γιὰ νὰ σαγηνεύσει τὴν κόρη τοῦ Σαλμωνέα, τὴν Τυρώ. Οὔτε καὶ ὁ Ἡρακλῆς ὅταν εἶχε κυριευθεῖ ἀπὸ ἐρωτικὴ μανία γιὰ τὴν Ἥβη. Τελικὰ ὅμως ὁ ποιητὴς ἀλλάζει τόνο καὶ διάθεση ἀπέναντι τοῦ Γάλλου. Τοῦ εὔχεται νὰ εἶναι εὐτυχὴς στὸ πλευρὸ τῆς ἀγαπημένης του. Ἄλλωστε εἶναι τόσο ὡραία καὶ ἑλκυστική, ὥστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δίας θὰ τὴν ἐρωτευόταν ὁπωσδήποτε. (Στίχοι: 20—36).

Στὴν ἀκόλουθη 14η ἐλεγεία, ὁ Προπέρτιος ὑμνεῖ τὸν ἔρωτα καὶ δοξολογεῖ τὴν ἐρωτικὴ εὐτυχία. Δὲν ὑπάρχει, διακηρύσσει ὁ ποιητής, ὑπέρτερη, ἀνώτερη χαρὰ καὶ εὐφροσύνη ἀπὸ τὴν ἐρωτική. Ἡ εὐδαιμονία τοῦ ποιητῆ, ὅταν ἡ φίλη του, ἡ Κυνθία, εἶναι πιστὴ καὶ ἀφοσιωμένη σ' αὐτόν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθεῖ μὲ τίποτε. Οὔτε μὲ τὸ χρυσὸ τοῦ Πακτωλοῦ οὔτε μὲ τὰ μαργαριτάρια τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης. Ὁ ἔρωτας εἶναι παντοδύναμος καὶ ἀκαταμάχητος, λέγει ὁ ποιητής, ἀπευθυνόμενος στὸ φίλο του Τοῦλλο. Παραλύει τὴ ῥώμη καὶ τὸ σθένος τῶν ἡρώων, συντρίβει ἀκόμη καὶ τὶς πλέον ἀτίλασσες καρδιές. Δὲν ὑπάρχουν γι' αὐτὸν οὔτε ἐμπόδια οὔτε φραγμοί. Στὸ τέλος ὁ Προπέρτιος ἀναφωνεῖ μὲ μακαριότητα: Ὅσο θὰ ὑπάρχει ἡ Κυνθία καὶ ἡ ἀγάπη της, δὲν τὸν ἐνδιαφέρουν οὔτε τὰ Βασίλεια ὅλα οὔτε τὰ δῶρα τοῦ Ἀλκινόου (Στίχοι: 1—24).

ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

TU, QUOD SAEPE SOLES, NOSTRO LAETABARE CASU...

Στὴ δυστυχία μου εὐφραίνεσαι, ὡς πάντα συνηθίζεις, Γάλλε!
Ἀπ' τὴν Κυνθία ἐγκαταλειμμένος ἔχω μόνος πλέον μείνει.
Ὅμως δὲν θὰ σὲ μιμηθῶ. Ἡ φίλη σου νὰ σ' ἀπατήσει
ποτὲ δὲν θὰ εὐχηθῶ. Μὲ τὴ μεγάλη φήμη καὶ τὴ δόξα
ποὺ ἔχεις, νὰ σαγηνεύσεις προσπαθεῖς τὴ μιὰ ὕστερα ἀπ' τὴν ἄλλη.
Αὐτάρεσκος, στὸν ἔρωτα δὲν γύρευες ποτέ, θυμᾶσαι,
παρὰ τὶς τέρψεις τῆς στιγμῆς. Μὰ τώρα, ἰδού, τᾶχεις χαμένα!
Ἡ φίλη σου χλωμιό, ἄθλιο — ἰδὲς! — σ' ἔχει καταντήσει τώρα

καὶ πέφτεις καὶ γλιστρᾶς στὸ πρῶτο βῆμα. Θὰ σὲ τιμωρήσει
— γι᾽ αὐτὲς ποὺ περιφρόνησες καὶ βύθισες στὴ λύπη.
Σκληρὰ θὰ σ᾽ ἐκδικηθεῖ γιὰ ὅ,τι ἔπραξες. Δὲν θᾶσαι πλέον
ὁ ἐραστὴς ποὺ ἀπὸ τὴ μιὰ σ᾽ ἄλλην εὐθὺς πετάει ἀγκάλη.
Δὲν εἶναι μιὰ κακόβουλη ποὺ μισῦπε αὐτά. Οὔτε οἰωνὸς ἀκόμη.
Τὰ εἶδα ὁ ἴδιος μὲ τὰ μάτια μου. Νὰ τὰ διαψεύσεις εἶναι
ἀνώφελο. Σὲ εἶδα αἰχμάλωτο στῆς φίλης σου τὸν κόρφο.
Σὲ εἶδα νὰ κλαῖς πικρά, παράφορα· νὰ λειώνεις σὲ εἶδα, Γάλλε
καὶ νὰ ἐπικαλεῖσαι ὡς καὶ τὸ θάνατο ὡς λυτρωτὴ ἀπ᾽ τὸ πάθος.
Εἶδα κι᾽ ἄλλα πολλά. Ἀπὸ σεμνοτυφία τὰ ἀποκρύπτω.
Ἡ παρουσία μου ἀπ᾽ τὶς στιγμὲς νὰ σ᾽ ἀποσπάσει δὲν μποροῦσε
— τὶς τρυφερές· τὸ πάθος εἶχε τὴν ψυχή σου παραλύσει.
Ὄχι, τοῦ Ταινάρου ὁ θεὸς θεριὸς δὲν ἦταν τόσο
τὴν ὥρα ποὺ συγχωνευόταν μὲ τὸν ποταμὸ Ἐνιπέα
γιὰ νὰ πλανέψει — νίκη εὔκολη — τοῦ Σαλμωνέα τὴν κόρη[1].
Οὔτε τὸν Ἡρακλῆ τόσον ἔφλεγε ὁ ἔρως γιὰ τὴν Ἥβη,
ὅταν στὴν Οἴτη τὶς δειλές, τὶς πρῶτες διαχύσεις της γευόταν,
κι᾽ ἂς ἦταν μὲ δαυλὸν ὁλόφλογο πυρπολημένος τόσο.
Ἡ ἔπαρσή σου πάει πιά. Τοῦ πάθους σου εἶσαι παίγνιο τώρα.
Παράδοξο δὲν εἶναι αὐτό. Γιὰ τὸν μεγάλο Δία εἶναι ἄξια
ἡ κόρη αὐτή. Εἶναι πανόμοια μὲ τὴ Λήδα. Ἰσοβαθμίζει
— καὶ τῶν τριῶν τῶν τέκνων της τὴ χάρη. Εἶναι τὰ θέλγητρά της
ἀκόμη ἀνώτερα ἀπ᾽ αὐτὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Ἰνάχου.
Κι᾽ ὁ Δίας ἂν τὴν ἄκουε νὰ μιλεῖ, εὐθὺς θὰ τὴν ἐρωτευόταν.
Χάρου λοιπὸν τὸν ἔρωτα, τὸ θάνατο κι᾽ ἂς εἶναι ναῦρεις.
Ἡ κλίνη της εἶναι ὅ,τι ἔπρεπε γιὰ σέ. Ἡ εὐτυχία,
ἡ σύνοδός σου νᾶναι πάντα· μειμψίμοιρος ποτὲ ἂς μὴν εἶσαι.
Στὴ φίλη σου πλάϊ ἂς ἐκπληρωθοῦν οἱ πόθοι σου ὅλοι, Γάλλε!

ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

TU LICET UBIECTUS TIBERINA MOLLITER UNDA...

Μπορεῖ νωχελικὰ στοῦ Τίβερη τὶς ὄχθες νἄχεις γύρει
καὶ μ᾽ ἕνα κύπελλο, καθὼς αὐτὸ τοῦ Μέντορα[1], ν᾽ ἀπολαμβάνεις
τῆς Λέσβου τὰ κρασιά, ἐνῶ τὰ πλοῖα θὰ θωρεῖς νὰ φεύγουν

---

1. Κόρη τοῦ Σαλμωνέα καὶ τῆς Ἀλκιδίκης ἦταν ἡ Τυρώ. Πρὸς αὐτὴν παρουσιάσθηκε ὁ Ποσειδώνας (τοῦ Ταινάρου ὁ θεὸς) μὲ τὴν μορφὴ τοῦ Ἐνιπέα ποὺ ἀγαποῦσε ἡ κόρη. Μ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπο τὴ γοήτευσε καὶ πέτυχε νὰ ἔλθει σὲ ἐρωτικὴ ἐπαφὴ μαζί της. Ὁ Ὅμηρος ἀφηγεῖται ὡς ἑξῆς τὸν ὡραῖο μύθο:

Ἐκεῖ εἶδα ἐγὼ τὴν ἀρχοντόσογη Τυρὼ νὰ φθάνει πρώτη / κι᾽ ἔλεγε κόρη τοῦ ἀψεγάδιαστου τοῦ Σαλμωνέα πῶς ἦταν· / ...αὐτὴ ἕναν ποταμὸ ἐρωτεύθηκε, τὸ θεῖο τὸν Ἐνιπέα, / τὸν ποταμὸ ποὺ τὰ ὁμορφότερα νερὰ στὴ γῆς σκορπίζει / γι᾽ αὐτὸ συχνὰ κι᾽ ἐκεῖνη πήγαινε στὰ πάγκαλα νερά του. / Τούτου τὴν ὄψη ὁ σαλευτὴς τῆς γῆς, ὁ Κοσμοσείστης πῆρε / καὶ πλάγιασε, στοῦ βαθιοστρόβιλου τοῦ ποταμοῦ τὸ στόμα, / μαζί της· κύμα τοὺς περίζωσε καμπουρωτό, γεράνιο, / σὰν ὄρος, τὸ θεὸ σκεπάζοντας καὶ τὴ θνητὴ γυναίκα...

(Ὁμήρου Ὀδύσσεια, Χ, 235, 244) — Μετάφρ. Ν. Καζαντζάκη - Ι. Θ. Κακριδῆ

1. Περίφημος χρυσοχόος καλλιτέχνης τοῦ IX αἰώνα πρὸ Χριστοῦ.

κι᾽ αὐτὰ τὰ ἀργόσυρτα ποὺ ρυμουλκοῦν τὰ φορτηγά· ἕνας κῆπος
μπορεῖ στὸν οὐρανὸ τὴν κορυφὴ τῶν δέντρων του νὰ ὑψώνει
— δέντρα καθὼς αὐτὰ ποὺ ὑψώνονται στὸ ὄρος τοῦ Καυκάσου —,
ὅμως τἀγαθά σου, αὐτὰ τοῦ ἔρωτά μου δὲν ἰσοσταθμίζουν
τί ὁ Ἔρωτας νὰ ὑποκλίνεται στὰ πλούτη δὲν γνωρίζει.
Μιὰ νύχτα νὰ βρεθῶ μαζί κι᾽ ἐκπληρωθοῦν οἱ εὐχές μου ὅλες,
— μιὰ μέρα ἂν εἶναι τρυφερὴ καὶ διαχυτική κοντά μου,
τότε, θαρρῶ, πὼς τὰ νερὰ τοῦ Πακτωλοῦ εἶναι σιμά μου
καὶ πῶς ἀπ᾽ τὸ βυθὸ τῆς Ἐρυθρᾶς τῆς θάλασσας συνάζω
μαργαριτάρια. Ἡ εὐτυχία μου κι᾽ ἀπ᾽ τῶν βασιλέων εἶναι
ἀκόμη μεγαλύτερη· ὡς τὴν ἡμέρα τῆς θανῆς μου ἂς λάμπει!
Ποιός εἶναι δυνατὸν τὰ πλούτη νὰ χαρεῖ, σὰν εἶναι ὁ ἔρως
ἐνάντιος; Γιὰ μένα τίποτε δὲν εἶναι ἀνώτερο ὅσο
τῆς Ἀφροδίτης τὸ χαμόγελο· αὐτὴ κτυπᾶ τὴ ρώμη
καὶ τῶν ἡρώων καὶ τὶς ἀναίσθητες καρδιὲς αὐτὴ συντρίβει.
Τὰ μέλαθρα ἀπὸ μάρμαρο λαμπρὸ τῆς Ἀραβίας, ὦ Τοῦλλε,
— ἐμπόδια γι᾽ αὐτὴν δὲν εἶναι· ἀκόμη οἱ ἀπὸ πορφύρα κλίνες.
Ταλαιπωρεῖ τὸν νέο· στὴν κλίνη ἄγρια ἐπάνω τὸν συστρέφει·
καὶ τὰ ἱμάτιά του ἀνώφελα κι᾽ ἂς εἶναι πλουμιστὰ κι᾽ ἀπὸ μετάξι.
Ὅσο ἡ ἀγάπη μας θὰ ζεῖ, ποτὲς δὲν θὰ μὲ νοιάζει ἐμένα
καὶ γιὰ βασίλεια θαυμαστὰ καὶ γιὰ τοῦ Ἀλκινόου τὰ δῶρα![2]

2. Ὀδύσσεια, θ, 392.

ΤΟ ΡΟΔΙ ΠΟΥ ΤΟ ΕΛΕΓΑΝ ΕΣΠΑΝΙΑ

Ἀρμενίζαμε στὸν κῆπο τῶν Ἑσπερίδων
ὅταν ἕνα πληγωμένο πουλὶ ἔπεσ᾽ ἀθόρυβα.
Δὲν τόδε μήτ᾽ ὁ νυχτοφύλακας ποὺ ἀνηφοροῦσε
μήτε οἱ λεμονανθοὶ ποὺ τὸ σκεπάσαν.

Τότε μᾶς περιμέναν οἱ βάρκες στὴν ἄχνα τῆς φυγῆς
τῆς αὔρας τὸ τραγούδι ποὺ κρέμονταν στὶς φοινικιὲς
τὸ στεφάνι ἀπ᾽ τῶν γλάρων τὰ φτερὰ
καὶ τοῦ νερόμυλου ἡ ρόδα γιὰ πυξίδα.

Καὶ τὰ κεραμίδια ποὺ θ᾽ ἄσπριζαν στὸν ἥλιο
κι οἱ καμπάνες ποὺ θὰ χάνονταν στὶς ἁλυκὲς
καὶ τὰ μυστικὰ ποὺ θὰ κυριεύαμε τῶν ποταμῶν
κι οἱ φλόγες ποὺ θά ᾽φεγγαν κι ἡ ἄγκυρα ποὺ δὲν θὰ ὑπῆρχε.

Μὰ ἔσπασ᾽ ἡ χορδὴ στῶν πάτων τὴν κιθάρα
κι ἔτρεξ᾽ αἷμα στὸ λαιμὸ τοῦ ταύρου
στὴ σημαία τοῦ Βάσκου
στὸ στῆθος μιᾶς χορεύτριας φλαμένγκο...
Κι ἕνα φτερὸ σήκωσε θόρυβο καὶ σκόνη...

Ἀπ᾽ τὸ αἷμα γυρίσαμε στὸ αἷμα
κι ἔκλεισε ὁ κύκλος τοῦ ροδιοῦ.
Χιονόνερο τὰ βήματά μας θὰ κοιμίσει
κι οὔτ᾽ ἕνα κοχύλι δὲν θὰ μᾶς θυμᾶται πιά.

ΒΟΥΛΑ ΜΕΓΑ

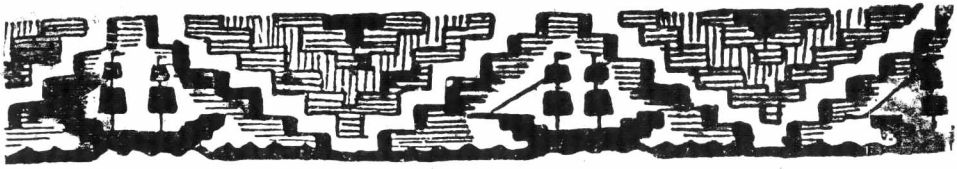

ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

I
ΙΤΑΛΙΚΗ

ROLAND CERTA

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΜΑΣ

Ἐγὼ σᾶς πιστεύω
Μικέλε καὶ Μαρίζα
πιστεύω στὴν ἀγάπη σας
γι᾽ αὐτὸ ποὺ πεθαίνει
ἀλλὰ καὶ ποὺ δὲν θέλει νὰ πεθάνει.
Πιστεύω στὰ κομμάτια
τὰ μαζεμένα καὶ ξανασυνθεμένα
ποὺ σχηματίζουν ἓν᾽ ἀντικείμενο
ὑποβλητικό, ἀπόμακρο καὶ μυστηριῶδες,
ξεθαμμένο ἀπ᾽ τὸ αἷμα τῆς γῆς,
ὅπου ὁ τεχνίτης
ἐπινόησε τὶς μορφὲς
μέσ᾽ στὴν συμβίωση τῶν αἰσθήσεων
ζυμωμένη ἀπ᾽ τὴν φαντασία.
Πιστεύω σὲ σένα καὶ σ᾽ ἐκείνη καὶ
σ᾽ ὅλους ὅσους
ἀκόμα δημιουργοῦν ἀντικείμενα λειτουργικὰ ἢ ἐλεύθερα
μὲ τὴν ἄργιλλο ἢ μὲ τὰ μέταλλα
μὲ τὸ ξύλο καὶ μὲ τὶς πέτρες
σκαλίζουν τὸ χαμόγελο καὶ τὸν πόνο.
Ναὶ Μικέλε καὶ Μαρίζα
ἀνάγκη νὰ πιστεύουμε στὶς μορφές μας
ἐκεῖνες τῆς καρδιᾶς καὶ τῆς φαντασίας,
ποὺ μᾶς κληροδοτοῦν τὸ χρῶμα τῆς ζωῆς.
Αὐγὴ ἢ δύση δὲν διαφέρει,
ἀκόμα καὶ ἡ κραυγὴ τοῦ θανάτου,
μελαγχολία τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ.
Ἂν ὅλα εἶναι πλημμύρα
ἀνάγκη νὰ μαζεύουμε τὰ πήλινα συντρίμματα
τὰ τεμάχια τῆς ἐλευθερίας μας
γιὰ νὰ τὰ κλείνουμε στὴν παλάμη σὰν μιὰ σημαία.

Μετάφραση: ΦΟΙΒΟΥ ΔΕΛΦΗ

II
ΓΑΛΛΙΚΗ

ΜΠΩΝΤΛΑΙΡ

Ω ΠΟΝΕ ΜΟΥ, ΦΡΟΝΙΜΕΨΕ

Ὦ, πόνε μου, φρονίμεψε καὶ ἠρέμισε· ἡ πυκνὴ
ἡ νύχτα ποὺ ἐποθοῦσες τώρα κατεβαίνει.
Μιὰ ἀτμόσφαιρα τὴν πόλη ζώνει σκοτεινή·
σ' ἄλλους τὴν ἔγνοια, σ' ἄλλους τὴν εἰρήνη φέρνει.

★

Τὴν ὥρα αὐτή, ὅπου τῶν θηντῶν ἡ μάζα ἡ ποταπὴ
δαρμένη ἀπὸ τὴν ἡδονή, τὸν δήμιο χωρὶ ςταῖρι,
κινάει νὰ δρέψει μάταιες τύψεις σὲ χυδαία γιορτή,
ὦ πόνε μου, ἔλα δῶ κοντά, δόσμου τὸ χέρι.

★

Μαωριὰ ἀπ' αὐτούς! Κοίτα — νά! σκύβουν νὰ ἔτη τὰ νεκρὰ
σ' ἐξῶστες τ' οὐρανοῦ, ντυμένα ροῦχα παλαϊκά·
γλυκειὰ τὴ θλίψη ἀπ' τοῦ νεροῦ τὰ βάθη νὰ προβαίνει.

★

Τὸν ξέπνοον ἥλιο, ποὺ τὸν ὕπνο του μιὰ ἀψίδα κλειεῖ
καὶ ὡς ἕνα σάβανο μακρύ, πρὸς τὴν Ἀνατολή,
κοίτα, ἔρωτά μου, τὴ γλυκειὰ τὴ νύχτα νὰ προβαίνει.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

III
ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ

ΙΟΝ ΜΠΡΑΝΤ

ΤΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΣΗΜΥΔΩΝ

Κοντὰ στὸν πολικὸ κύκλο
κοντὰ στὸ ὄργανο τῆς συμήδας
στοῦ Σιβελίου
ἀφήνω τὶς σκέψεις μου νὰ τραγουδοῦν
μὲ αὐτὲς διασχίζω
τὸν πικρὸ βορρᾶ,
ὅπου ἡ καρδιά μου σ' ἀφήνει νὰ λικνίζεσαι
στὰ κύματα σὲ σπασμένες συλλαβές.
Κι' ἀποκοιμιέσαι κλεισμένη
στὸν ἀγνὸν ἄσπρον ὁλολυγμὸ
τῶν μεγάλων ὀργάνων τῶν σημύδων.

Φιλλανδία 1968

---

1. Ἐκκλησιαστικὸ ὄργανο
2. Δένδρο

ΔΡΥΣ

Ξανάρθε τὸ φθινόπωρο καὶ τίποτα πιὰ δὲν εἶν' ἐδῶ
Ὦ παλιὰ δρῦ ἔρημη, σὰν ἐσένα, δίχως μικρά.

Σκοτωμένη στὴν πράσινη σκιὰ — ἀπειλὴ τοῦ «οὐδὲν» —
κουβαλᾶς στὰ μπράτσα σου τὸν οὐρανὸ μὲ πάθος.

Ἡ λύπη δαγκώνει σ' αὐτὸν τὸν κορμὸ καὶ κάνει νὰ βλαστήσουν
πολλὰ θαυμαστὰ δηλητηριασμένα μανιτάρια.

Ποιοί μαραίνουν μὲ πολλὴ αὐθάδεια τὸ χλωμὸ φεγγάρι
καὶ ἀμέσως τὸ πλένουν μὲ τὴν αἰώνια ὁμίχλη;

Σὲ βλέπω, μοναξιὰ ποὺ καλλιεργεῖς αὐτὴν τὴν δρῦ
ὅταν ἡ καταιγίδα ἀνάβει καθὼς τὴν ὁδηγεῖ τὸ φθινόπωρο.

1971

«ΘΑΛΑΣΣΑ»

Ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς μὲ ἐγκλεῖεις
«θάλασσα — θάλασσα»
ἀνήσυχη ταραγμένη.
Τὸ μολυβένιο πουκάμισό της
στὴν τόσο ἐλαφριὰ ψυχὴ
θέλω νὰ τὴν ντύσω
εἶναι τὸ λίκνο μου εἶναι ἡ ἑστία μου
«θάλασσα - θάλασσα»
μπλέ, μακρυνὴ εἰρήνη
ὅπου, παιδί, μοῦ ἀρέσει νὰ μείνω
«θάλασσα» ἡ ὁρατὴ
«θάλασσα» ἡ ἀόρατη,
«θάλασσα».
Ἀπὸ ποῦ ἔρχεται;
πόσο θὰ ὑπέρκειται ἀκόμη;
τὸ ἀγεράκι τῶν ἀστεριῶν θάλασσα;
Ἡ τελευταία πνοὴ τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου
κυματῶδες μετάξι
Μόνη «θάλασσα» μοῦ δωρίζεις
Μόνη «θάλασσα - θάλασσα»
μὲ τὴν χαρὰ τῆς ἀνάστασης.
Ποιός μὲ καλεῖ, ποιός στὴ θάλασσα μοῦ γνέφει,
Σὲ ποιόν νὰ ἀφιερώσω τὴν ὡραιοτάτη
σελήνη τοῦ μελιοῦ καὶ τῆς χολῆς
θάλασσα, ἀπὸ τί μὲ γοητεύεις;

1974

ΕΙΣΑΙ ΣΑΝ ΜΙΑ ΝΥΧΤΑ

Εἶσαι μιὰ νύχτα φθινοπωρινὴ
στὸν κατάβαθο οὐρανὸ
ὅταν σὲ καλοῦμε
μακρύτερα ἀπ' τὸν ὁρίζοντα.

Εἶσαι ἕνα ὥριμο ἀμπέλι
ποὺ διώχνει τὸν τρυγητὴ
Καθαρός, ἀδιάκοπος πειρασμὸς
ἁμαρτημάτων τῆς καταστροφῆς.

Ὅταν φλογερὰ μεγάλα
δάκρυα χύνεις στὴ λύπη μου
καῖνε — ἀστέρια ποὺ φεύγετε —
σὲ μιὰ σιωπὴ ποὺ μὲ καταπιέζει .

Λοιπόν, ἄκων φρικιάζω
πάντα γιὰ σένα νὰ εἶμαι ξένος
τὰ μπράτσα μου στὸν ὁρίζοντα θηρεύουν λύτρα
αὐτὰ τὰ χρυσὰ χρώματα τοῦ παλιοῦ καμπαναριοῦ.

Καὶ ψυχρὰ τὰ λεπτὰ ἀστέρια
κοσμοῦν τὸ ἀκανθῶδες μέτωπό σου.

1967

Μετάφρ. ἀπ' τὰ Γαλλικά: ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

IV
ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ

ARCHIBALD MACLEISH

ΑΘΕΤΗΜΕΝΗ ΥΠΟΣΧΕΣΗ

Ἦταν αὐτὸ σιμὰ στὴν πόρτα.
Πολύφυλλη βραδυὰ μέσ' τὶς μηλιές.
Καὶ σὺ ποτὲ δὲν θὰ τὸ λησμονοῦσες
Ἀκόμη
Καὶ νὰ πέθαινες θὰ ἔμειναν
Αὐτὰ
Τ' ἀγγίγματα
Θυμητικὰ
Ἐπιστρέφοντας
Ἀπ' ὅποιο
Σύνορο
Ὅποια παραλία
Νὰ βροῦνε τὴ βραδυὰ αὐτὴ
Μέσα στὰ φύλλα —
Νὰ βροῦνε τὰ χέρια μου
Σιμὰ στὴν πόρτα αὐτή...
Θαρρῶ, ὦ, ὄχι πιὰ Ὀφηλία μου
Πῶς δὲν ὑπάρχουν πάντοτε (σὰν τὸ φεγγάρι)
Οἱ θύμησες ποὺ μᾶς ἀκολουθοῦν: (θαρρῶ
Πῶς πότε - πότε
Βλέπω κάτι παράξενα ἄστρα στὸν οὐρανό).

Μετάφραση: ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΝΙΑ

ΘΑΝ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΝΟΜΙΚΟΣ

(δοκίμιο)

Δὲν εἶμαι οὔτε καλὸς οὔτε κακός· **εἶμαι δίκαιος.**
ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ ζωή, ἡ δράση καὶ ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ τοῦ **Νίκου** Καζαντζάκη ἔχουν φωτιστεῖ ἀρκετὰ τόσο ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔργο του ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς διάφορες ἐργασίες, πάνω σ' αὐτὸ κυρίως φίλων του καὶ συνεργατῶν του. Ὑπάρχει, ὡστόσο μιὰ πτυχὴ τῆς ζωῆς του ποὺ ἔχει μελετηθεῖ ἐλάχιστα παρὰ τὸ γεγονὸς **ὅτι** οἱ ἐπιπτώσεις της στὸ κατοπινὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ τῆς «Ὀδύσσειας» εἶναι **ἀποφασι**στικῆς σημασίας. Ἐννοῶ τὰ χρόνια ἀνάμεσα στὰ 1902—1906 ὅταν ὁ Καζαντζάκης σπούδαζε νομικὰ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας καὶ τὰ χρόνια 1907—1909 ὅταν ἔκανε τὶς μεταπτυχιακὲς σπουδές του, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, **στὸ Παρίσι,** παρακολουθώντας ταυτόχρονα καὶ μαθήματα φιλοσοφίας, μὲ ἰδιαίτερη προτίμηση στὴ διδασκαλία τοῦ Bergson.

Ἡ πλευρὰ τοῦ Καζαντζάκη ὡς νομικοῦ θἄξιζε νὰ μελετηθῆ κάπως προσεκτικότερα. Φαίνεται πὼς ἂν καὶ «σύρθηκε» κατὰ κάποιο τρόπο πρὸς τὴ Νομικὴ **Σχολὴ** ἐνδίδοντας σὲ πιέσεις τοῦ στενοῦ του κυρίως οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος **ποὺ** ἐνδεχομένως νὰ τὸν ὀνειρευόταν ξεχωριστὸ δικηγόρο καὶ ἐπιτυχημένο πολιτικὸ στὸ Ἡράκλειο, ἐν τούτοις δὲν ἀδιαφόρησε, ἀλλὰ ἀφοσιώθηκε στὰ νομικὰ **μὲ ζῆλο ἀν**θρώπου ποὺ ἔχει τὴν ἐπίγνωση πὼς «ἐξασφαλίζει» τὸ μέλλον του, μοχθώντας **γιὰ** μιὰ ἐπιστήμη ποὺ θὰ ἀποτελοῦσε τὴν πηγὴ τοῦ βιοπορισμοῦ του.

Καὶ βέβαια τὰ νομικὰ δὲν «ἔζησαν» τὸν Καζαντζάκη, ἐκεῖνος ὅμως ἔκανε εὐσυνείδητα τὸ χρέος του, ἀφιερώνοντας στοὺς στεγνοὺς νομικοὺς ὅρους **καὶ** τὶς τυπικότητες τῶν διαφόρων δικαιϊκῶν κατασκευῶν ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα **κομμάτια τοῦ** ἑαυτοῦ του. Μὲ ἄριστα τελείωσε τὴ Νομικὴ Σχολή, ὅπως μὲ ἄριστα περνοῦσε **καὶ** τὶς τάξεις στὸ Γαλλικὸ Κολλέγιο τοῦ Τίμιου Σταυροῦ τῶν Φραγκισκανῶν **στὴ Νά**ξο στὰ χρόνια 1897—1899, ὅπως ἀκόμα μὲ ἄριστα τελείωσε τὸ 1901 καὶ τὸ Γυμνάσιο Ἡρακλείου.

Γιὰ τὶς νομικές του σπουδὲς φθάνει στὴν Ἀθήνα στὶς 20 **Σεπτεμβρίου** 1902. Ὁ καθηγητὴς καὶ συνεργάτης του στὶς μεταφράσεις τῶν δημοτικῶν ἐπῶν **Ι.Θ.** Κακριδῆς θὰ σημειώσει στὴν «Καινούργια Ἐποχὴ» (τεῦχος Φθινόπωρου **1959): «Ὅ**πως ξεχωρίζει στὶς γυμνασιακές του σπουδὲς στὴ Νάξο — τόσο ποὺ **νὰ σταματή**σουν πιὰ νὰ τοῦ δίνουν ἄλλα βραβεῖα, προτιμῶντας νὰ βγάζουν τὸν Κρητικὸ τιμητικὰ ἔξω ἀπὸ κάθε σύγκριση — τὸ ἴδιο καὶ στὸ Πανεπιστήμιο, στὴ Νομικὴ Σχολή, ὁ Καζαντζάκης κερδίζει γρήγορα τὴν ἐκτίμηση τῶν Καθηγητῶν του. Ὁ πατέρας του τοῦ εἶχε μηνύσει: ἂν πάρεις τὸ δίπλωμά σου μὲ ἄριστα, θὰ σοῦ **δώσω** νὰ ζήσεις ἕνα χρόνο ἀκόμα ὅπου κι ὅπως θέλεις, ἂν ὄχι, δὲ θέλω νὰ **σὲ ξέρω γιὰ** παιδί μου. Κι' ὅταν ὁ γιὸς τὸ πῆρε μὲ ἄριστα τὸ γιόρτασε ὄχι μόνο ἡ Κρητικὴ παροικία τῆς Ἀθήνας, ποὺ στὸ πρόσωπό του ἔβλεπε ἕναν μελλοντικό τους **πολιτικό,** ἰσότιμο μὲ τὸ Βενιζέλο· τὸ γιόρτασαν καὶ οἱ καθηγητές του, **ἰδιαίτερα ὁ Στρέϊτ,**

πού πολύ ἀγαποῦσε τό νεαρό φοιτητή, βλέποντάς τον νά ἐνδιαφέρεται γιά τό διεθνές δίκαιο. Μέ τόν κλάδο αὐτό τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ὁ Καζαντζάκης ἀσχολήθηκε ἀργότερα καί στή Γαλλία, ἀφοῦ στίς 9 Δεκεμβρίου 1906 παίρνει τό δίπλωμα τοῦ Διδάκτορα τῆς Νομικῆς μέ ἄριστα. Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου ἦταν τότε ὁ πατέρας τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας, σοφός καθηγητής Νικόλαος Πολίτης καί γραμματέας ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς. Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού διασταυρώνονται τά ὀνόματα τοῦ νεαροῦ Κρητικοῦ καί τοῦ μεγάλου Μεσολογγίτη ποιητῆ.

Ἀργότερα οἱ ἐπαφές τους θά πυκνώσουν, κι' ὁ Παλαμᾶς φιλονεϊστής μέχρι τά βαθειά του γεράματα, θά γράψει στά «Παναθήναια» (τόμος 2, 15 Φεβρουαρίου 1906 σελ. 21) μέ τό ψευδώνυμο Διαγόρας, μιά ἐνθουσιαστική κριτική γιά τόν ἄγνωστο, ἀλλά ταλαντοῦχο συγγραφέα τοῦ ρομάντσου «Ὄφις καί Κρίνο» πού κρυβόταν καί κεῖνος πίσω ἀπό τό ψευδώνυμο Κάρμα Νιρβαμή. Ἀνάμεσα στ' ἄλλα ὁ πάντα εὔστοχος, ὀξυδερκής καί ἀληθινά δημοκράτης Παλαμᾶς θά σημειώσει καί τοῦτα:

«Σελίδες ὅπου σφύζει αἷμα δημιουργικόν καί παραληρεῖ πυρετός καλλιτεχνικοῦ ὀνείρου.... εἶναι αἱ πρῶται ἐκδηλώσεις τῆς εὐαισθησίας νεαροῦ καλλιτέχνου, ὅστις μέ τόν καιρόν θά δημιουργήση ἔργα ὡραῖα καί ὑγιᾶ συγκινοῦντα καί εὐεργετοῦντα, ἀνυψώνοντα κα καθορίζοντα τήν ψυχήν, ὡς εἶναι τά γεννήματα τῆς ἀρτίας καί ἰδεώδους τέχνης...». Δέν εἶχε τότε ἀφήσει τήν καθαρεύουσα οὔτε ὁ Παλαμᾶς. Ἡ χρήση τῆς δημοτικῆς τό 1906 φαινόταν ἀπό τό πλατύτερο καί κάπως πληροφορημένο ἀναγνωστικό κοινό νεωτερισμός ἐπικίνδυνος καί ἐξεζητημένος.

Τό βιβλίο «Ὄφις καί Κρίνο», κομμένο πάνω στά πρόσωπα τῶν ἔργων τοῦ Ντανούντσιο, δημοσιεύθηκε τό 1906 καί ἀφιερώνεται «στήν Τοτώ μου», ὅπως ἦταν τό χαϊδευτικό τῆς μετέπειτα γυναίκας του Γαλάτιας Ἀλεξίου. Ἔτσι παράλληλα μέ τίς νομικές σπουδές του ὁ Καζαντζάκης βρίσκει τό χρόνο ν' ἀσχολεῖται καί μέ τή λογοτεχνία, βάζοντας ἔτσι τά θεμέλια τοῦ κατοπινοῦ μεγαλόπνοου στή σύλληψη καί τήν ἐκτέλεσή του λογοτεχνικοῦ ἔργου του.

Ἂν τό ἔργο του «Ὄφις καί Κρίνο» εἶναι τό πρῶτο του βιβλίο, τό δοκίμιο «ἡ ἀρρώστεια τοῦ αἰῶνος» πού δημοσιεύεται στό περιοδικό «Πινακοθήκη» τό 1906 μέ τό ψευδώνυμο Κάρμα Νιρβαμῆ, εἶναι ἡ πρώτη του παρουσία στά ἑλληνικά γράμματα. Τόν Αὔγουστο τῆς ἴδιας χρονιᾶς γράφει στό Ἡράκλειο τό δρᾶμα «Ξημερώνει» πού τόν Μάϊο 1907 παίρνει ἔπαινο στόν Παντελίδειο Δραματικό Ἀγώνα μέ εἰσηγητή τόν Σπυρίδωνα Λάμπρο καί τόν Ἰούλιο τῆς χρονιᾶς ἐκείνης παίζεται στό θέατρο «Ἀθήναιον».

Στίς 1 Ὀκτωβρίου 1907 φτάνει στό Παρίσι γιά νά συμπληρώσει τίς νομικές σπουδές του χωρίς νά χάσει τήν ἐπαφή του μέ τή λογοτεχνία. Τό Νοέμβριο τοῦ 1907 ἡ «Πινακοθήκη» δημοσιεύει μιά σκηνή ἀπό τήν τρίτη πράξη τοῦ θεατρικοῦ του «Φασγᾶ» καί στό τέλος τῆς ἴδιας χρονιᾶς γράφει τό «Ἕως πότε;» ἕνα ἄλλο θεατρικό του ἔργο μέ πατριωτική ὑπόθεση ἐμπνευσμένο ἀπό τούς «Κρητικούς Γάμους» τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου. Τό 1908 στό Παρίσι παρακολουθεῖ μαθήματα στή Νομική Σχολή καί ἀφοσιώνεται στή διδασκαλία τοῦ Bergson, ἑνός φιλοσόφου πού θά ἀσκήσει σημαντική ἐπίδραση στίς ἀκαταστάλαχτες ἀκόμη φιλοσοφικές προτιμήσεις καί πεποιθήσεις του. Τόν ἴδιο χρόνο ἀρχίζει τό γράψιμο τῆς διατριβῆς του μέ τόν τίτλο «Ὁ Φρειδερῖκος Νίτσε ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Δικαίου καί τῆς Πολιτείας», πού συμπληρώνει τούς δυό πρώτους μῆνες τοῦ 1909. Στό τέλος Ἀπριλίου τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐπιστρέφει στό Ἡράκλειο κρατώντας τά χειρόγραφα τοῦ «Πρωτομάστορα» καί τοῦ «Νίτσε».

Σώζεται μιά ἐπιστολή τοῦ Καζαντζάκη πρός τούς γονεῖς καί τίς ἀδερφές του, σταλμένη ἀπό τό Παρίσι μέ ἡμερομηνία 1 Φεβρουαρίου 1909. Ἐκεῖ ἐκτός ἀπό τά ἄλλα προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει, ἀναφέρεται καί στήν ἐπιθυμία του καθώς καί

στὶς ἐνέργειές του νὰ διαδεχτεῖ σὰν καθηγητὴς τοῦ δικαίου τὸν Ν. Καζάζη. Παραθέτω τὸ γράμμα τοῦτο ὁλόκληρο γιὰ νὰ δοθεῖ μιὰ πιστότερη εἰκόνα τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ κλίματος μέσα στὸ ὁποῖο δημιούργησε ὁ Καζαντζάκης τὸ ἐπιστημονικό του ἔργο.

Παρίσι 1 τοῦ Φλεβάρη 1909

Ἀγαπητέ μου Πατέρα,

Σήμερα ἔλαβα γράμμα ἀπὸ τὸν Καζάζη καὶ μοῦ ὁρίζει ὡς ἐποχὴ νὰ δώσω ἐξετάσεις στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ γίνω ὑφυγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ Μάη τοῦτον. Ἀργότερα λέει δὲν εἶναι δυνατὸν διότι κλεῖ τὸ Πανεπιστήμιο γιὰ τὶς πάψεις. Ἔτσι δὲν προφτάνω ἐδῶ νὰ δώσω τὸν Ἰούλιο ἐξετάσεις καὶ πῆγα καὶ βρῆκα τοὺς καθηγητές μου ἐδῶ καὶ τοὺς παρακάλεσα νὰ μοῦ δώσουν ἀποδείξεις ὅτι ἀκολούθησα δύο ἔτη τὰ μαθήματά τους. Εὐτυχῶς τὸ κατόρθωσα κι' ἔτσι χωρὶς νὰ ξοδέψομε τόσα λεφτὰ ποὺ ἀπαιτοῦνται ἐδῶ γιὰ τὶς ἐξετάσεις, θὰ πάω στὴν Ἀθήνα καὶ μὲ τὶς ἀποδείξεις αὐτὲς θὰ γίνω ὑφηγητής, δηλαδὴ εὐτὺς ὕστερα ἀπὸ τὸν Καζάζη, θὰ διδάσκω καὶ ἐγὼ στὸ Πανεπιστήμιο καὶ ὅταν παραιτηθεῖ ὁ Καζάζης διορίζομαι Καθηγητής, διότι δὲν ὑπάρχει ἄλλος.

Ἐλπίζω δὲ τώρα νὰ ἐπιτύχω στὶς ἐξετάσεις μου στὴν Ἀθήνα γιατὶ ἐργάζομαι πολύ. Ὥστε θὰ φύγω ἐνωρίτερα ἀπὸ ἐδῶ, ἀπ' ὅτι ἐλογάριαζα, δηλαδὴ τέλη Ἀπριλίου. Τὸ Μάη στὴν Ἀθήνα δίνω ἐξετάσεις καὶ εὐτὺς θὰ σᾶς ξαναϊδῶ.

Λεφτὰ ἔχω ἀκόμα ὀλίγα, ἀκριβῶς ὅσα μὲ φτάνουνε γιὰ μιὰ δεκαριὰ μέρες. Μὲ τὰ ἔξοδα τοῦ ταξιδιοῦ καὶ ἄλλα ἔξοδα βαστάξανε τρεῖς μῆνες. Κάνω ὅση οἰκονομία μπορῶ, μὰ δὲν μπόρεσα περισσότερο καιρὸ νὰ περάσω. Ντρέπομαι πάντα ὅταν σᾶς ζητῶ ὅπως σήμερα χρήματα, ἀγαπητέ μου πατέρα.

Μὲ σεβασμὸ καὶ ἀγάπη.
Ὁ γυιός Σας Νίκος

***

Ἀγαπημένη μου Μητέρα,
Ἀνεστασία καὶ Ἑλένη,

Κλέφτω πέντε λεφτὰ ἀπὸ τὴ μελέτη μου καὶ Σᾶς γράφω. Θαρρῶ πὼς θὰ Σᾶς δῶ γρηγορότερα ἀπ' ὅ,τι νόμιζα. Ὁ Καζάζης μοῦγραψε νὰ δώσω ἐξετάσεις ὑφηγητὴς στὴν Ἀθήνα,τὸ Μάη, ὥστε πρέπει νὰ φύγω ἀπ' ἐδῶ τὸν Ἀπρίλη. Μάλιστα μοῦ γεννήθηκε ἕνα σχέδιο. Ἀφοῦ κατόρθωσα νὰ πάρω ἀποδείξεις ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς ἐδῶ πὼς ἀκολούθησα τὰ μαθήματά τους καὶ ἔτσι θἄχω τὸ δικαίωμα νὰ δώσω ἐξετάσεις στὴν Ἀθήνα ἀντὶ γιὰ ἐδῶ, τότε εἶπα, ἂς βιαστῶ νὰ τελειώσω ἐδῶ τὸ φιλοσοφικὸ βιβλίο ποὺ πρέπει νὰ παρουσιάσω στοὺς Καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου γιὰ νὰ γίνω ὑφηγητὴς καὶ τοὺς δύο μῆνες ποὺ μένουν ἐδῶ ἂς τοὺς περάσω μὲ τὰ ἴδια ἔξοδα στὴ Ρώμη. Ἔτσι χωρὶς νὰ χάσω τίποτα κατορθώνω δυὸ μῆνες καὶ βλέπω τὴ Ρώμη. Ἔπειτα ἀποκεῖ πάω στὴν Ἀθήνα τὸ Μάη κα τέλη Μαΐου — νὰ πάλι ὁ Μουσαφίρης! Καὶ τί μᾶς μέλει ἐμᾶς ἂν πεθαίνουνε τόσοι πολλοί, ἐμεῖς δὲ φοβούμαστε κανένα.

Θὰ Σᾶς ἔστελνα σήμερα κάρτες μὰ τὰ λεφτὰ μοῦ σωθήκανε! Εὐτυχῶς τρώγω καὶ χρεώνομαι στὸ σπίτι. Σήμερα γράφω τοῦ πατέρα νὰ μοῦ στείλει. Χρωστῶ κάμποσα καὶ δὲν ξέρω πῶς θὰ κατορθώσω νὰ ξεχρεώσω, νὰ μπῶ στὸ σιδερόδρομο καὶ νἄχω τὰ ἔξοδα νὰ μείνω τουλάχιστον τὸν πρῶτο μήνα στὴ Ρώμη. Ξέρετε ἡ Ρώμη εἶναι ἀκριβῶς στὴ μέση τοῦ Παρισιοῦ καὶ Ἡρακλείου. Δηλαδὴ κάνω τὸν ἐμισὸ δρόμο κ' ἔρχομαι πρὸς τὸ μέρος σας. Ἂν μοῦ στείλει ὁ πατέρας 20 ναπολεόνια τότε θὰ τὰ καταφέρω θαυμάσια, νὰ πλερώσω ἐδῶ καὶ νὰ φύγω καὶ νὰ μείνω καὶ στὴ Ρώμη.

Εἶναι μεσημέρι τώρα καὶ ἡ Μαθίλδη μοῦ φέρνει τὴ σοῦπα. Θὰ πάρω συντα-

γὲς νὰ σᾶς μάθω νὰ τὶς κάνετε τὶς θαυμάσιες σοῦπες ποὺ τρώγω ἐδῶ. Κάνει κρύο φρικτό, ἔχω ἀναμμένη φωτιά, τὰ βιβλία μου ἄνω κάτω ἀνοιγμένα μπροστά μου, καὶ τελειώνω τὸ γράμμα μου, ἐλπίζοντας νὰ λάβω γρήγορα πάλι μεγάλο γράμμα Σας. Γράφετε σὲ ἄλλο χαρτί, πιὸ λεπτὸ γιὰ νὰ μοῦ γράφετε πολλά. Πέστε χαιρετισμοὺς σὲ ὅλους.

Λοιπὸν Ἀναστασία μου νὰ μὴ φοβᾶσαι κι ὁ χάρος δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ πατήσει τὸ κατώφλι μας. Ἔχεις δίκιο Ἑλένη ἡ λύπη εἶναι πάντα ἀδερφούλα τῆς χαρᾶς. Σπίτι δέξουμε κι ἄλλο. περίμενέ με.

Σὲ φιλῶ γλυκὰ γλυκὰ
Νίκος

Ἐπανέρχεται στὸ ζήτημα τῆς ὑποψηφιότητάς του γιὰ καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ σὲ νεώτερη ἐπιστολή του τοῦ ἴδιου ἔτους μὲ τὴν προηγούμενη πρὸς τοὺς δικούς του. Γράφει: «γιὰ νὰ τελειώσω τὸ φιλοσοφικὸ βιβλίο ποὺ ἔχω ἀρχίσει, χρειάζομαι ἕνα χρόνο. Στὴν Ἀθήνα λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ ἐργάζομαι γιὰ νὰ κερδίζω λεφτὰ γιατὶ τότε δὲ θὰ μοῦ μένει καιρὸς νὰ τελειώσω τὸ βιβλίο μου καὶ νὰ τὸ ὑποβάλω νὰ διοριστῶ ἔκτακτος καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο. Γι' αὐτὸ ἔχω ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ἐγκριθεῖ τὸ βιβλίο». Καὶ σὲ μιὰ ἄλλη ἐπιστολή του, τῆς 1 Νοεμβρίου 1910 ἀφοῦ ἐκφράσει πρὸς τὸν πατέρα του τὸ παράπονό του ὅτι οἱ Ἡρακλειῶτες καὶ ἀπὸ μακρυὰ τὸν κατατρέχουν, θὰ συμπληρώσει, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴ μητέρα του καὶ τὶς ἀδερφές του: «Τὸ Βενιζέλο τὸν βλέπω συχνὰ καὶ ἂν γίνει διαγωνισμὸς γιὰ καθηγητὲς Πανεπιστημίου θὰ λάβω μέρος. Γι' αὐτὸ ἀνάγκη τώρα πολὺ νὰ μελετῶ».

Ὁ «Νίτσε», βιβλίο σήμερα δυσεύρετο, βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τὸ 1909 στὸ Ἡράκλειο. Στὸ ἐξώφυλλό του ἀναγράφεται:

Ν. Μ. Καζαντζάκη — Δ. Ν. — Ἐναίσιμος ἐπὶ ὑφηγεσία διατριβὴ — Ὁ Φρειδερῖκος Νίτσε ἐν τῇ φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας — Ἐκ τῶν καταστημάτων Στ. Μ. Ἀλεξίου — Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1909.

Τὸ βιβλίο τοῦτο ποὺ δὲν κυκλοφόρησε ποτὲ σὲ αὐτοτελῆ δεύτερη ἔκδοση καὶ δὲν εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ τόσο στὸ πλατὺ ἀναγνωστικὸ κοινό, ὅσο καὶ στοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ Δικαίου, εἶχε τὴν εὐτυχῆ ἔμπνευση νὰ ἀναδημοσιεύσει ὁλόκληρο ὁ Πέτρος Μαρκάκης στὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ «Καινούργια Ἐποχή», τεῦχος Καλοκαιριοῦ 1959. Θὰ σταθοῦμε στὸ ἔργο αὐτό, τόσο γιατὶ ὑπάρχουν μέσα του σπερματικὰ ὅλες σχεδὸν οἱ ἰδέες τῆς «Ἀσκητικῆς», ὅσο καὶ γιατὶ ἀποτελεῖ ἴσως τὸ μοναδικὸ οὐσιαστικὸ πνευματικὸ ἐνθύμιο ποὺ μᾶς ἄφησε ἀπὸ τὴ θητεία του στὴ νομικὴ ἐπιστήμη ποὺ τὴν ἐθεράπευσε ἀποκλειστικὰ σὰν θεωρητικὸς τοῦ δικαίου. Ὁ Καζαντζάκης ἀπέφυγε ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου. Ἡ νομικὴ σὰν ἀντικείμενο ἐπαγγελματισμοῦ δὲν τὸν ἐνθουσίασε ποτέ. Ἄνθρωποι τῶν δικῶν του ὁραματισμῶν πρέπει διαρκῶς νὰ εἶναι διαθέσιμοι, ἕτοιμοι πάντα γιὰ καινούργια ξεκινήματα πρὸς ἄγνωστες, δυσκολοπλησίαστες περιοχὲς τοῦ πνεύματος, ἔξω ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς βιοπάλης καὶ τὶς ταπεινές, πολλὲς φορές, συναλλαγὲς ποὺ ἐπιβάλλει ἡ σκληρὴ καθημερινότητα. Κι ὁ Καζαντζάκης ἀπὸ τὰ φοιτητικά του χρόνια, μέχρι ποὺ ἄφησε τὴ στερνὴ πνοή του ὑπῆρξε ἕνας διαθέσιμος, ἕνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος ἔξω ἀπὸ λογὶς δεσμεύσεις καὶ καταναγκασμούς. «Στὰ 1920, σὲ ἡλικία τριάντα ἑφτὰ χρόνων ὁ Καζαντζάκης δὲν θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του λογοτέχνη» — θὰ παρατηρήσει ὁ Πρεβελάκης. Κι' ἐξακολουθεῖ νὰ μὴ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του «ζῶον πολιτικόν, κι ἂς ἔχει διατελέσει Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ νεοσύστατου Ὑπουργείου Περιθάλψεως (Μάϊος 1919 — 1 Νοεμβρίου 1920), κι ἂς ἔχει φέρει σὲ αἴσιο πέρας μιὰν ἐθνικὴ ἀποστολή, νὰ μεταφέρει τὸν ξεριζωμένο Ἑλληνισμὸ τοῦ Καυκάσου στὴ μητέρα πατρίδα (Ἰούλιος —

Αὔγουστος 1919). «Ἀπὸ τὴν περίσσια φιλοδοξία — συνεχίζει ὁ Πρεβελάκης — ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν αἴσθηση τῆς δύναμής του, ὁ Καζαντζάκης κατακαίει σὰν πάρεργα ὅλες τὶς ἀσχολίες του. Δὲν ἔχει ἀκόμα ἀποφασίσει ποιός εἶναι ὁ προορισμός του. Ὅπως ὁ Γκαῖτε ὅταν πορεύεται γιὰ τὴν Ἰταλία, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Καζαντζάκης βγαίνει στὸ κυνήγι τοῦ πεπρωμένου του πάνω στὶς στράτες τῆς ξενητιᾶς. Εἶναι ποιητής, εἶναι προφήτης;». Πάντως νομικὸς δὲν εἶναι, ἂν στὴ λέξη αὐτὴ δόσουμε τὴν ἔννοια τοῦ ἐπαγγελματία ποὺ ἀποζεῖ ἀπὸ τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὅσων σπούδασε στὶς Νομικὲς Σχολὲς τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Παρισιοῦ. Μὲ τὸ ἔργο του γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Νίτσε βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἕναν ἄλλο Καζαντζάκη ποὺ δὲν πρόκειται νὰ ἐπαναληφθεῖ ποτέ. Ἡ διατριβὴ αὐτὴ γράφτηκε στὴν καθαρεύουσα γιὰ ὑφηγεσία στὴν ἕδρα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ὑποβλήθηκε «ἁρμοδίως», χωρὶς τὸ ζήτημα νὰ προωθηθεῖ παραπέρα. Ἔτσι, ὁ μόνος τίτλος ποὺ ἔμεινε στὸν συγγραφέα τῆς «Ἀσκητικῆς» ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δικαίου εἶναι ἐκεῖνος τοῦ Λ.Ν. (Διδάκτορα Νομικῆς) ποὺ σημειώνει καὶ στὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου του γιὰ τὸ Νίτσε. Θὰ κάνει χρήση τοῦ τίτλου αὐτοῦ καὶ τὸ 1932, ὅταν ὑποβάλλει στὸν πρόεδρο τοῦ «Συμβουλίου Πνευματικῶν Σχέσεων» στὴ Μαδρίτη μιὰ αἴτηση γιὰ νὰ λάβει τὴν ἀπαιτούμενη ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ βοήθεια, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ μεταδώσει, μεταφράσει καὶ ἐκθέσει στὰ ἑλληνικὰ τὴ δημιουργία τῆς σύγχρονης ἱσπανικῆς πνευματικῆς παραγωγῆς: «Ὁ ὑπογεγραμμένος, Νικόλαος Καζαντζάκης, Ἕλλην διδάκτωρ τοῦ Δικαίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν... κλπ.». Ἡ αἴτηση ἐκείνη, γραμμένη ἱσπανικά, βρέθηκε στὸ ἀρχεῖο τοῦ μεγάλου Ἱσπανοῦ ποιητῆ Χιμένεθ καὶ δημοσιεύθηκε μαζὶ μ' ἄλλες ἐπιστολὲς τοῦ Καζαντζάκη πρὸς τὸν ἴδιο ποιητή, τὸ 1966, στὸ ἱσπανικὸ περιοδικὸ ESTAFETA. Λὲ στάθηκε τὸ ἴδιο τυχερός, ὥστε ν' ἀποκτήσει ἕναν ἀκόμη τίτλο καὶ μὲ τὴν μελέτη του γιὰ τὸ Νίτσε. Ἴσως νὰ ἦταν τοῦτο γιὰ καλό του· ὅπως γιὰ καλό του φαίνεται πὼς ἦταν καὶ ἡ μὴ ἐκλογή του ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Θὰ ἔχανε τὴ διαθεσιμότητά του, θὰ μπλεκόταν σὲ γραφειοκρατικὲς διαδικασίες καὶ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὁλοκληρώσει τὸ ἔργο του. Ὡστόσο ἡ μελέτη του ἐκείνη εἶναι γραμμένη σὲ μιὰ σωστὴ καθαρεύουσα ποὺ στὰ χέρια τοῦ Καζαντζάκη γίνεται ὄργανο λεῖο καὶ στιλπνό, κατάλληλο νὰ μᾶς ξεναγήσει στοὺς ὄχι καὶ τόσο προσιτοὺς χώρους τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας. Ὁ Πέτρος Μαρκάκης, προλογίζοντας τὴν ἀναδημοσίευση τῆς μελέτης ἐκείνης, θὰ παρατηρήσει εὔστοχα πὼς ἡ διατριβὴ «δὲν εἶναι μιὰ σύνοψη τῆς ὅλης νιτσεϊκῆς φιλοσοφίας μὲ μεροληπτικὴ διάθεση ἀπὸ ἕνα πιστό της, ἀλλὰ ἕνας αὐστηρὸς καὶ ἀντικειμενικὸς κριτικός της ἔλεγχος. Ἐξετάζει τὴν ἐποχή της, τὸν περίγυρό της καὶ τὶς θέσεις της «ἐν ψυχρῷ» καὶ ἐπισημαίνει, ὅπου βρίσκει τὰ τρωτά της, τὶς ἀντινομίες της, τὰ κενά της κι ἀναζητᾶ τὶς προοπτικές, ἀφήνει γιὰ ἕνα καινούργιο προχώρημα. Μέσα στὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ Καζαντζάκης εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀναζητᾶ ἐπίμονα τὸ στέρεο ἔδαφος ποὺ θὰ πατήσει γιὰ τὸ δικό του ξεπέταγμα καὶ τί ὁρίζοντες ξανοίγονται μπρός του γιὰ τὸ δικό του προχώρημα».

Ἡ μελέτη ἔχει προλεγόμενα, ὅπου μὲ σαφήνεια ξεδιπλώνονται γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔζησε ὁ μεγάλος Γερμανὸς φιλόσοφος, γιὰ τὸν χαρακτήρα του καὶ τὴ ζωή του, γιὰ τὸν πίνακα τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀξιῶν τοῦ καιροῦ του ποὺ ἐκαλεῖτο ν' ἀνατρέψει, γιὰ τὸν ἡρωϊκὸ μηδενισμό του. Ἐκεῖ ὁρίζεται ἀπὸ τὸν Καζαντζάκη καὶ ἡ ἔννοια τοῦ μηδενισμοῦ ὡς «ἡ κατάστασις ἡ παραγόμενη ἐν ἡμῖν εὐθὺς ὡς ἀντιληφθῶμεν ὅτι ὑπάρχει ἀδιάλλακτος καὶ ἀμετάκλητος ἀντινομία μεταξὺ τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τῆς πραγματικότητος, μεταξὺ τῆς ζωῆς ἣν κρίνομεν καλὴν καὶ βιώσιμον καὶ τῆς ζωῆς τῆς ἐπιβαλλομένης ἐν τῇ πραγματικότητι».

Στὸ τρίτο μέρος τῆς μελέτης μὲ τὸν τίτλο «Ὁ ἄνθρωπος», προτάσσεται ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ «Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Πολιτείας» τοῦ Ν. Καζάζη, ποὺ φαίνεται πὼς ἐπηρέασε τὸν Καζαντζάκη στὴ δομὴ τῆς ὕλης τῆς δικῆς του με-

ΑΔΕΛΦΕ ΜΟΥ

Ἀκούω ἀδελφέ μου, στὴν ἀστάθεια τῶν καιρῶν,
νὰ σκαλίζεις τὸ πρόσωπο τῆς ἐλπίδας·
βλέπω ἀδελφέ μου, στὸ χωράφι τῆς νύχτας,
νὰ σπέρνεις τὸν σπόρο τῆς μέρας·
νοιώθω ἀδελφέ μου, βῆμα τὸ βῆμα,
ν' ἀνεβαίνεις, στὸν πικρὸ γολγοθά σου.
Τὸ πρόσωπο τῆς ἐλπίδας τὸ σκαλίζεις,
στὴν ἀστάθεια τῶν καιρῶν καὶ τὸ σκολίζω,
τὸ σπόρο τῆς μέρας, τὸ σπέρνεις,
στὸ χωράφι τῆς νύχτας καὶ τὸ σπέρνω,
τὸν πικρὸ γολγοθά, τὸν ἀνεβαίνεις,
βῆμα τὸ βῆμα καὶ τὸν ἀνεβαίνω.
Σὲ ἀκούω καὶ μ' ἀκοῦς·
σὲ βλέπω καὶ μὲ βλέπεις·
σὲ νοιώθω καὶ μὲ νοιώθεις.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΕΤΡΟΥ

ΑΛΛΑΓΕΣ

Κάποτε — νομίζω ἀρκετὰ παλιότερα —
βασισμένοι στὴ συνήθεια τῆς προσκόλλησης
προσπαθοῦσαν νὰ ἐντοπίσουν τὶς ὑποθέσεις
ποὖκαναν οἱ ἄλλοι καρτερώντας τὴν ἄνοιξη.
Καὶ τότε ἔγραφαν ποιήματα
καὶ μοίραζαν στὰ δυὸ τὶς δυνάμεις τους.
Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ κόσμος διαλύθηκε
μέσα στὰ ὀξέα τῆς ἀντιπάθειας.
Μὰ συνέχισαν νὰ δημιουργοῦν παραστάσεις
ποὺ βοηθοῦσαν τὰ παιδιά τους νὰ κρίνουν
τὶς δυσκολίες τῶν καθημερινῶν συσχετίσεων.
Μέχρι ποὺ καταστράφηκαν οἱ ἁπλὲς ἀναλύσεις
κάτω ἀπ' τὴ σύνθεση τῆς πολύπλευρης μαχητικότητας
ποὖκρυβαν οἱ καινούργιες προεκτάσεις
μιᾶς ἀπαίσιας, ἀτημέλητης κοινωνίας.
Δὲν συνεχίστηκαν οἱ σκέψεις τους.
Μονάχα λίγο ἀργότερα βρέθηκαν μόνοι
νὰ συντροφεύουν κάτι ἀπροσδιόριστα κινήματα.
Μέχρι πού ξεχάστηκαν κι' ἔσβησαν.
Καὶ τότε ὁ κόσμος τελείωσε
Καὶ χάθηκαν οἱ ἐκτιμήσεις τῶν μορφωμένων.
Στὸ τέλος ἐπεκράτησαν καινούργιοι ὁρίζοντες
καὶ χάθηκαν οἱ διαφοροποιημένοι κι' οἱ ἄσχετοι.
Συναντήσατε μόνο ἀγνοὺς ἀνθρώπους
καὶ παιδάκια μὲ λουλούδια στὰ χέρια.
Μαζί τους ψάλλατε καὶ διαλαλήσατε
πὼς πνίγηκαν πιὰ οἱ ὑπόνοιες.
Ξυπνήσατε, ξυπνήσαμε, ξύπνησαν.
Καὶ ζήσατε — καὶ μεῖς μαζί σας —
τὸ ὄνειρο ποὺ γινόταν ἀλήθεια...

ΠΗΝΕΛΟΠΗ Π. ΜΑΡΝΕΛΗ

ΚΩΣΤΑ ΓΑΛΛΟΥ

Ο ΑΛΕΞ. ΜΩΡΑΪΤΙΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

(ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ)

(δοκίμιο)

Τὸ ἔτος ποὺ διανύομε συμπληρώνονται πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο ἑνὸς λογοτέχνη πού, ὅπως ὁ συμπατριώτης του «ἅγιος» τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας Παπαδιαμάντης, διακόνησε μέσα ἀπὸ μιὰ ὑψηλῆς πνοῆς λογοτεχνικὴ παραγωγὴ τὸ λόγο καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Χριστιανοσύνης ἔτσι ποὺ τὰ διηγήματά του (κύρια συγγραφὴ) ὅλο σαγήνη καὶ ἐσωτερικὴ ὁμορφιὰ δὲν μποροῦν νὰ ξεχωριστοῦν ἀπὸ τὴν πιὸ ὑψηλὴ ποίηση. Θάλεγε κανεὶς — χωρὶς νὴ παραμικρὴ ὑπερβολὴ — πὼς στὰ διηγήματα τοῦ Μωραϊτίδη ἡ ποίηση συμπλέκεται σὲ μιὰ θαυμαστὴ σύζευξη καὶ ἀναδίνει μιὰ σπάνια αἰσθητικὴ συγκίνηση, στοιχεῖο ποὺ χαρακτηρίζει πρωταρχικὰ τὴν γνήσια λογοτεχνία.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπετείου τῶν πενήντα χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατό του, ποὺ ἀσφαλῶς θὰ προσλάβει ἕνα πανηγυρικὸ τόνο μὲ ἀναφορὲς καὶ ποικίλες ἀναλύσεις καὶ προσεγγίσεις στὸ πραγματικὰ θαυμαστὸ ἔργο του, προβάλλει ἐπίκαιρη καὶ ἐξαιρετικὰ χρήσιμη μιὰ ἀναφορὰ — ὅσο κι ἂν εἶναι φτωχὴ στὰ ὅρια ἑνὸς σημειώματος — καὶ μιὰ ὑπόμνηση στὴ μεγάλη αὐτὴ μορφὴ τῆς νεώτερης Ἑλλάδος τῶν Γραμμάτων. Τώρα μάλιστα ποὺ εἶναι διάχυτος στὸ χῶρο τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν Γραμμάτων γενικὰ ἕνας «λιμὸς» τοῦ λόγου καὶ τῆς γνήσιας λογοτεχνικῆς προσφορᾶς σὰν καρπὸς ἐσωτερικῶν κραδασμῶν, τὸ ἔργο τοῦ Μωραϊτίδη ἀνάβρυσμα πλούσιων ψυχικῶν ἐμπειριῶν προσφέρεται σὰ μιὰ κιβωτὸς τῶν Χριστιανικῶν ἀξιῶν καὶ σὰν ἕνα ἀξεπέραστο πρότυπο λογοτεχνικῆς εὐφορίας ἔτσι ποὺ γιὰ τοὺς νεώτερους δημιουργοὺς νὰ χρησιμεύει σὰν «πρωτογενὴς» λειτουργὸς τοῦ λόγου καὶ γιὰ ἀλάθητος ὁδηγός. Πρὶν ἀναφερθοῦμε στὸ πρόσωπό του καὶ ἀποτιμήσουμε τὴν ἀξία τοῦ ἔργου γιὰ τὴν καλύτερη ἀξιολόγησή του, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ στὸ χῶρο τῆς Σκιάθου σὰν πολιτιστικοῦ περίγυρου ποὺ ἐξέθρεψε αὐτὸν τὸν ἄξιο πνευματικὸ δημιουργὸ καὶ στὶς σχέσεις πρὸς τὸν ἄλλον Ἀλέξανδρο, τὸν ἀπόκοσμο στὸ χαρακτήρα μὰ μὲ τὴν τόσο τρυφερὴ ἀγάπη γιὰ τὸν κόσμο Παπαδιαμάντη.

Τὸ ὅτι ἀπὸ τὴ Σκιάθο ξεπήδησαν δύο τόσο μεγάλα λογοτεχνικὰ ἀναστήματα καὶ μάλιστα μὲ μιὰ ἔντονη λατρεία τῆς πολιτιστικῆς Ἑλληνικῆς παράδοσης καὶ μὲ μιὰ ἐξ ἴσου ἀνυποχώρητη προσκόλληση στὸ πνεῦμα τῆς ὀρθοδοξίας, δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο.

Ἡ Σκιάθος φαίνεται ἀπὸ παλαιότερα εἶχε καλλιεργήση ἕνα ὑψηλὸ πνευματικὸ κλῖμα καὶ μιὰ ἐξ ἴσου ὑψηλὴ θρησκευτικὴ παράδοση. Κι οἱ δύο μεγαλωμένοι «ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ» Κυρίου, θρεμμένοι μὲ τῆς ὀρθοδοξίας τὸ ἄδολο γάλα, εὐδοκίμησαν μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλῖμα τοῦ μεταφυσικοῦ κάλλους καὶ τῆς λατρείας τῆς κατὰ Χριστὸν ζωῆς. Καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ θέματα τοῦ ἔργου τους ἔχουν μιὰ τόση συγγένεια καὶ ὁμοιότητα ποὺ ἡ κάθε μιὰ σελίδα τοῦ ἑνὸς ἀνακαλεῖ τὸν ἄλλο Ἀλέξανδρο.

Βεβαίως ἡ Ἱστορία δικαίωσε αἰσθητικὰ καὶ λογοτεχνικὰ τὸ ἔργο τοῦ Πα-

παδιαμάντη περισσότερο — παρὰ τὴν ἄποψη πολλῶν μελετητῶν ὅτι καὶ ὁ Μωραϊτίδης στέκει στὸ ἴδιο ὕψος — ὅμως αὐτὸ δὲν μειώνει τὴν ἀξία τοῦ Μωραϊτίδη ὁ ὁποῖος ἄλλωστε εὐτύχησε στὰ 1921 νὰ πάρει τὸ Ἀριστεῖον τῶν Γραμμάτων καὶ τεχνῶν, ἐνῶ στὰ 1928 νὰ γίνει πρόσεδρο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Μέσα ἀπὸ τὶς ἀλησμόνητες σελίδες τῶν ἔργων τοῦ Μωραϊτίδη ἀναβρύζει ὁλόϊσια ἀπὸ τὴ ψυχή του δροσερὴ καὶ μεγαλόπνοη μαζὶ ἡ ποίηση καὶ τὴ συναντᾶμε παντοῦ στὶς περιγραφὲς τῆς φύσης, τῶν πραγμάτων, τῶν προσώπων, ἐνῶ οἱ διαγραφὲς τῶν χαρακτήρων του ἔχουν τὴν ἀδρότητα τῶν ἡρώων τοῦ Τολστόϊ, τοῦ Ντοστογιέφσκυ καὶ μᾶς μένουν ἀλησμόνητα συμπαθητικοί. Οἱ ἥρωές του χαρακτηρίζονται ἀπὸ μιὰ θεία θέληση νὰ ὁμορφήνουν τὴ ζωὴ καὶ νὰ ἀποδιώξουν τὶς ποικίλες ἀσχήμιες της.

Νὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Μωραϊτίδη.

Παρ' ὅτι τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ὡρισμένες πτυχὲς τῆς ζωῆς του εἶναι λίγο - πολὺ γνωστὰ θ' ἀναφερθοῦμε σὲ ὡρισμένες σημαδιακὲς ἡμερομηνίες, ποὺ ἀσφαλῶς θὰ βοηθήσουν τοὺς λιγώτερο μυημένους νὰ προσεγγίσουν οὐσιαστικώτερα τὴν πορεία τῆς ζωῆς καὶ τὸ γιγάντιο ἔργο του.

Εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἥλιου στὶς 15 Ὀκτωβρίου τοῦ 1850 στὴν «Εὔφορη» πνευματικὰ Σκιάθο λίγο πρὶν γεννηθῆ ὁ ἄλλος «ἅγιος» τῆς λογοτεχνίας μας, ὁ Παπαδιαμάντης. Φοίτησε μὲ ὑψηλὲς ἐπιδόσεις στὸ δημοτικὸ πρῶτα, στὸ σχολαρχεῖο μετὰ τῆς Σκιάθου καὶ τελείωσε κατόπιν τὸ Βαρβάκειο Γυμνάσιο. Στὰ 1872 εἶναι φοιτητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἐνῶ συγχρόνως γίνεται μέλος τοῦ Φιλολογικοῦ συλλόγου «Παρνασσὸς» (ὅπου σύχναζε ἡ Ἀθηναϊκὴ Ἐλίτ τῶν γραμμάτων) καὶ παίρνει μέρος στὸ Βουτσιναῖο ποιητικὸ διαγωνισμὸ ὑποβάλλοντας τὸ δρᾶμα «Μιχαὴλ Κομνηνός, Δεσπότης τῆς Ἠπείρου».

Ἐκδίδει τὴ σατυρικὴ ἐφημερίδα «Ἀγορά», τυπώνει τὸ δρᾶμα του «Βάρδας Καλλέργης» καὶ στὰ 1876 ἐκδίδει τὸ βραβευμένο δραματικὸ ἔργο του «Ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν». Στὰ 1880 διορίζεται Καθηγητὴς στὸ Β΄ Γυμνάσιο Ἀθηνῶν ἐνῶ λίγο ἀργότερα ὀνομάζεται διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Παν)μίου Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τὸ 1884 ἡ Ἀκρόπολις (διευθυνομένη ἀπὸ τὸν πρύτανη τῶν δημοσιογράφων Βλάσση Γαβριηλίδη) διαβλέποντας τὸ ταλέντο του, φιλοξενεῖ τὰ πανηγυρικὰ του διηγήματα τὰ ὁποῖα εἶναι πραγματικὰ λογοτεχνικὰ διαμάντια καὶ προξενοῦν αἴσθηση στοὺς κύκλους τῶν ἀνθρώπων τῶν Γραμμάτων τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ 1900 πηγαίνει στὴν πόλη καὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος γιὰ 4η φορά, ποὺ φαίνεται πὼς ἀσκοῦσε πάνω του πολλὴ γοητεία σὰ μιὰ διαχρονικὴ ζῶσα κιβωτὸς τῆς Χριστιανοσύνης.

Στὰ 1901 νυμφεύεται τὴ Βασιλικὴ Φουλάκη, στὰ 1907 πηγαίνει μὲ δημοσιογραφικὴ ἀποστολὴ στὸ Μέγα Σπήλαιο, ἐνῶ τὸ 1908 δημοσιεύει τὸ τελευταῖο — ἀριστουργηματικὸ διήγημα — τὸ «Ψυχοσάββατο».

Ἀπὸ τὸ 1911 ἀφοσιώνεται στὴ Θρησκευτικὴ καὶ Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία πρωτότυπη καὶ μεταφραστικὴ ποὺ μὲ τόση λατρεία καὶ πάθος διακόνησε.

Στὰ 1914 πεθαίνει ἡ γυναίκα του ποὺ εἶχε ἐν τῷ μεταξὺ χειροτονηθεῖ Μοναχὴ μὲ τὸ ὄνομα Ἀθανασία.

Στὶς 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 1929 γίνεται μεγαλόσχημος Μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἀνδρόνικος — ποῦ ἀλλοῦ; — στὴ Σκιάθο ποὺ ἀγαποῦσε παθολογικά.

Τὸν ἴδιο χρόνο πεθαίνει καλεσμένος ἀπὸ τὸν Κύριο τῶν Πάντων στὴν αἰώνια κατοικία, στὸ λατρεμένο νησί του.

Κάμνοντας λόγο γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μωραϊτίδη θἄπρεπε νὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ πρῶτα νεανικά του λογοτεχνικὰ σκιρτήματα ποὺ ἦταν ποιήματα ἐρωτικὰ

τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ἀπὸ μιὰ ρωμαλέα δύναμη καὶ προαναγγέλουν τὴν ὑστερώτερη μεγάλη ἐξέλιξή του.

Εἶναι ἐκπληκτικὸ ὅτι σὲ ἡλικία 22 ἐτῶν ἐπεχείρησε μιὰ μετάφραση τῆς ἐλεγείας τοῦ Καλλιμάχου «Βερενίκης κόμη» ἀπὸ τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Κάτουλλου ποὺ μᾶς τὴ διέσωσε. Ἡ μετάφρασή του εἶναι σὲ νεώτερο δακτυλικὸ ἑξάμετρο. Ἰδού ἕνα ἀπόσπασμα.

...Μὴ μὲ ἀμέτοχον ὅλως τοῦ μύρου ὦ!
μὴ μὲ ἀφήσῃς, τίμα με διὰ δώρων τῶν μᾶλλον
καλῶν καὶ ἀφθόνων...

Στὴν νεανική του ἡλικία ἔγραψε πολλὰ ἐρωτικὰ ποιήματα μὲ γνήσια καὶ ὑψηλὴ πνοὴ καὶ εἶναι:

1) «Τοῦ ἔρωτός μου ἰδοὺ προβαίνει». 2) Ἡ ζωή. 3) Ἡ Ξανθή. 4) Εἰς τὴν ἀθάνατον κόρην. 5) Ἄσμα τοῦ Μίδα καὶ 6) Ἄσμα τοῦ Ἀδώνιδος.

Τὸ πρῶτο καὶ τὰ δύο τελευταῖα εἶναι καταχωρημένα μέσα σὲ θεατρικά του ἔργα. Τὰ ἄλλα εἶναι δημοσιευμένα μέσα σὲ ἡμερολόγια ὅπως «Ἀττικὸν» καὶ «Ἀθηναϊκόν».

Νὰ κι ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ ποίημα ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἔκφραση χαρᾶς τῆς ζωῆς καὶ μοιάζει μὲ τὸν ἄλλο τροβαδοῦρο τῆς σαγήνης τῆς ζωῆς, τὸν Χριστόπουλο.

...Ὁ ζῦθος εἰς τὰ κύπελλα ἀφρώδης διαρρέει τὸν πόθον προκαλῶν. Ἡ μουσικὴ ἠχήεσσα τὸ ἆσμα διαχέει, ἐνῶ ἀφίεσ' ἐνεὸς σῶμα ἀπαλόν...

Καθὼς γράφω τὶς γραμμὲς αὐτὲς αἰσθάνομαι βεβαίαν τὴν ἀντίρρηση τοῦ ἀναγνώστη λάτρη τῆς δημοτικῆς.

Ἀσφαλῶς θὰ ἔχει ἑτοιμη τὴν ἀντίρρηση στὸ θέμα τῆς γλώσσης. Ἂς μὴ βιαστῆ ὅμως, γιατὶ ναὶ μὲν ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ παραθέσαμε παραπάνω φαίνεται καθαρεύουσα ἡ γλῶσσα, ὡστόσο μιὰ προσεκτικὴ μελέτη μᾶς πείθει ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ γλῶσσα χαριτωμένη ποὺ ἀναδίδει ἀσυνήθη γοητεία καὶ δὲν εἶναι ἀκριβῶς καθαρεύουσα ἀλλὰ μιὰ μίξη λαϊκῶν λέξεων — πολλὲς μὲ ἔντονο τοπικὸ Σκιαθίτικο χρῶμα — ποὺ θἄλεγε κανεὶς πὼς προάγουν καὶ δὲν ἐνοχλοῦν τὸ γλωσσικό μας αἴσθημα, μὲ λέξεις τῆς καθαρεύουσας ποὺ ὡστόσο δὲν δημιουργοῦν καμμιὰ χασμωδία οὔτε σοβαρὰ προβλήματα κατανόησης.

Σήμερα βέβαια μπορεῖ νὰ φαίνεται σὰν ἕνας τρόπος ἔκφρασης ὄχι τόσο ἐνδεδειγμένος, ὡστόσο ὅμως πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ συγγραφέα τὸ θέλγητρο τῆς καθαρεύουσας δὲν ἦταν καθόλου εὐκαταφρόνητο.

Στὴν κατηγορία τῶν ἐρωτικῶν ποιημάτων ποὺ εἶναι δημοσιευμένα στὸ «μὴ χάνεσαι» τοῦ 1880 βλέπομε μιὰ ἄνοδο ποιοτικὴ τῶν δημιουργιῶν του χωρὶς ὡστόσο νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένα τελείως ἀπὸ ἐπιρροές. Ὅλα τὰ ποιήματα τῆς σειρᾶς αὐτῆς ὑπογράφονται ἀπὸ τὰ ψευδώνυμα «Σφὶγξ» καὶ «Οὔτις» καὶ εἶναι τὰ ἀκόλουθα: «Θὰ φύγης», «τί θέλω» καὶ «Σ' ἀγαπῶ».

Ἀπὸ τὰ ποιήματα αὐτὰ διακρίνουμε μιὰ στροφὴ τοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα στὴ δημοτικὴ κάπως ἀργὰ ἀλλὰ σταθερά, ἐνῶ ὁ στίχος ἀνάλαφρος καὶ εὔπλαστος γίνεται πιὸ γοητευτικός. Ἕνα δεῖγμα τῆς σειρᾶς αὐτῆς τῶν χαριτωμένων — πραγματικὰ — ποιημάτων μᾶς εἰσάγει πολὺ καλὰ στὸ πνεῦμα καὶ τὸ κλῖμα τῆς δημιουργίας του.

Εἶναι τὸ «εἰς Φανὴν» γεμᾶτο παρηχήσεις καὶ ὁμοιοτέλευτα, ὄχι μεγάλης πνοῆς ποὺ ὡστόσο ἀποπνέει μιὰ σαγήνη.

«Καθὼς τὸ φεγγαράκι ἀκόμα πρὶν φανεῖ
χρυσᾶ λαμποκοποῦνε τἄστρα καὶ οἱ φανοὶ
ἀλλ' ἅμα τὸ φεγγάρι λαμπρὸ ἐπιφανῆ,

ὠχραίνονται τὰ ἄστρα καὶ γίνοντ' ἀφανῆ.
Οὕτω κάθε ὡραία ἐμπρός σου σὰν φανῆ
τὴν ἔκλειψιν θὰ πάθη ἀφεύκτως προφανῆ
Τὸ φαινόμενόν μας εἶν' τὸ κάλλος σου Φανή...

Νὰ κι' ἕνα ἄλλο μέρος ἀπὸ τὸ ποίημα «Θὰ φύγης» ποὺ ἡ ἄριστη ποιητική του δομὴ καὶ ἡ μουσικὴ τρυφερότητά του εἶναι διάχυτα στοιχεῖα.

...Κι ὅπου κι ἂν πᾶς θἄρθω μαζί
μαζί σου ἡ ψυχή μου ζῆ
ζωή μου ἡ ζωή σου
Ἀλήθεια; δὲν θὰ φύγης ἔ;
Κι ἂν φύγεις, πάρε με καὶ μέ!

Μιὰ ἄλλη κατηγορία ποιημάτων του ἐντάσσεται στὸ χῶρο τῶν ποιητικῶν δραμάτων ποὺ παρ' ὅλο ὅτι σήμερα ἡ γλώσσα του μπορεῖ νὰ ἐμφανίζει μιὰ κάποια δυσκαμψία στὶς μέρες τοῦ συγγραφέα εἶχε ἕνα θέλγητρο μοναδικό. Γιὰ νὰ σχηματίσει κανεὶς μιὰ ἀντίληψη αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν ποιημάτων καταχωροῦμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Πόλεως ἅλωσις» ὅπου ἡ καλόγρηα Ἁγνὴ λέει ἀπευθυνόμενη στὴ Ζωὴ Νοταρᾶ:

... Τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα
ἂς γίνει τέκνον, καὶ τῆς Θεομήτορος
Ἂν ὅμως πάλιν δείξωμεν ἠετάνοιαν
ἐξ ὅλης καρδίας, θὰ εὐσπλαχνισθῆ
ὁ Κύριος τὴν Πόλιν τὴν ἐξακουστήν...

Ἂν δὲν γυμνώνουν οἱ μεγάλοι τοὺς μικροὺς κι ἂν δὲν ἀδικῶσιν ὅσοι ἄρχουσιν, ἂν ἀνυψώνουν πάλιν τὴν θρησκείαν μας οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ποὺ σήμερον καταφρονεῖται τόσον καὶ ἐμπαίζεται.

Ὦ τέκνον μου ἡ πόλις δὲν θὲ νὰ παρθῆ!

Στὸ ποίημα αὐτὸ εἶναι διάχυτη ἡ πεποίθηση τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐπιστροφῆς στὸν ἀσφαλῆ τῆς Πίστεως λιμένα γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ κινδυνεύουσα Πόλη.

Ἡ ἀπεμπόληση τῆς παραδόσεως καὶ ἡ χλώμεια στὴν Πίστη πρὸς τὸν Χριστὸ συνιστοῦν παράγοντες ποὺ ἐξασθενοῦν τὴ δύναμη ἑνὸς λαοῦ ποὺ ἡ σωτηρία του θὰ ἔρθει μόνο σὰν καρπὸς μιᾶς γνήσιας ἐπιστροφῆς στὶς ρίζες τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Θρησκείας.

Μὰ ἂν σὰν ποιητὴς εἶναι ἀξιόλογος (τὰ ἀποσπάσματα ποὺ παραθέσαμε εἶναι πολὺ ἐνδεικτικὰ) σὰν πεζογράφος ἔβαλε τὴν προσωπικὴ σφραγίδα του παρ' ὅτι μοιάζει ἐκπληκτικὰ μὲ τὸν ἄλλο «ἅγιο» Ἀλέξανδρο, καὶ ἄνοιξε τὴ δική του μεγάλη σελίδα στὴν πεζογραφία τῆς νεώτερης Ἑλλάδος. Αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύουν οἱ ἕξη τόμοι διηγήματα καὶ ἕξη ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις καὶ περιγραφές, ὅπου τὰ ὀρθόδοξα ἐκκλησιαστικά του βιώματα ἐκφράζονται μὲ ἐκπληκτικὴ ἀμεσότητα, εἰλικρίνεια ἀλλὰ καὶ διάχυτη ποιητικότητα.

Ἡ ὁμοιότητα ποὺ ἐμφανίζουν οἱ δύο Ἀλέξανδροι τῆς Σκιάθου δὲν βαρύνει μὲ ἔλλειψη πρωτοτυπίας τὸν Μωραϊτίδη ὅπως ἐσφαλμένα πολλοὶ μονομερεῖς Παπαδιαμαντόπληκτοι ὑποστηρίζουν. Εἶναι φυσικὴ ἡ ὁμοιότητα στὴ διαγραφὴ τῶν χαρακτήρων καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων ποὺ διαπραγματεύονται γιατὶ εἶναι κοινὲς οἱ ἐκκλησιολογικές τους προϋποθέσεις κοινὴ ἡ καταγωγὴ καὶ τὰ συμπαρομαρτοῦντα βιώματα κοινὴ τέλος καὶ ἡ χρονικὴ περίοδος ποὺ ἔδρασαν.

Εἶναι φυσικὸ ὅτι ἀλληλοεπηρεάσθηκαν ἀφοῦ ἦσαν στενοὶ φίλοι μὲ κοινὲς ἐπιδιώξεις καὶ κοινὸ τρόπο ζωῆς. Βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ δύο μεγάλα τάλαν-

τα ποὺ διαγωνίζονται στὸν ἴδιο στίβο καὶ μὲ τὶς αὐτὲς — ὀρθόδοξες χριστιανικὲς — προϋποθέσεις. Ὁ ἕνας συμπληρώνει τὸν ἄλλο χωρὶς νὰ σβηστῆ ἡ προσωπικὴ σφραγίδα ποὺ εἶναι καὶ γιὰ τοὺς δυὸ μεγαλόπνοη, ἀντάξια μιᾶς φιλοσοφίας ρωμαλέας σὰν κι' αὐτὴ ποὺ ἐμφανίζονται σ' ὅλο τὸ εὖρος τοῦ ἔργου τους, ἀπολογητὲς ἀσυναγώνιστοι.

Πολὺ εὔστοχη προβάλλει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἡ τοποθέτηση τοῦ Καθηγητῆ Νίκου Βέη γιὰ τὴ σχέση τῶν δύο Σκιαθιῶν λογοεχνῶν.

Στὸ Φιλολογικὸ «Νέο Κόσμο», τ. Α΄ 1935, σελ. 37, γράφει: Οἱ σχεδὸν συνομήλικες καὶ ὁμώνυμοι ἐξάδελφοι Μωραϊτίδης καὶ Παπαδιαμάντης εἶχον προικισθῆ μὲ κοινὰ τάλαντα ἀπὸ τὴν Μητέρα φύσιν (καὶ μ' αὐτὸ τὸ «μητέρα φύσιν» κανείς, φαντάζομαι ἀπὸ τοὺς δυὸ δυν θὰ συμφωνοῦσε) ἐδείκνυον τὰς κλίσεις τὴν αὐτὴν θρησκευτικότητα, ὑπῆρξαν συμμαθητές, συμφοιτητές, σύνοικοι μέτοχοι κοινῆς χαρᾶς καὶ κοινῆς λύπης· νέοι ἀπὸ κοινοῦ εἶχον καταστρώσει τὸ σχέδιον νὰ παραιτηθοῦν τοῦ ματαίου τούτου κόσμου καὶ νὰ ἀποσυρθοῦν εἰς τὰς σκιερὰς σκήτας τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Διὰ τοῦ Ἀλ. Μωραϊτίδου εἰσῆλθεν ὁ Παπαδιαμάντης τὸ πρῶτον εἰς τὸν δημοσιογραφικὸν κόσμον καὶ τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους, δι' αὐτοῦ ἐγνώρισεν τὸν Βλάσιον Γαβριηλίδην θαυμαστὴν καὶ προβιβαστὴν τῆς τέχνης του. Πρῶτος ὁ Μωραϊτίδης ἀνεκάλυψεν ὅτι εἰς τὸν ναΐσκον τοῦ Ἁγίου Ἐλισαίου, ἐκεῖ παρὰ τὸν Παλιὸν Στρατῶνα, διετηρεῖτο Ἐκκλησιαστικὴ παλαιόρυθμος Κοινότης καὶ ἐτελεῖτο καὶ ἐκεῖ ἀγρυπνία, κι ἔσπευσε νὰ ἀνακοινώση τὴν πολύτιμον ἀνακάλυψιν καὶ εἰς τὸν ἐξάδελφόν του. Μετ' ὀλίγον μετεβλήθησαν εἰς ἐθελοντὰς ψάλτας τοῦ Ἁγίου Ἐλισαίου οἱ δύο ἐξάδελφοι. Ὁ Παπαδιαμάντης δεξιός, ὁ Μωραϊτίδης ἀριστερὸς ἔστω καὶ ἂν ὁ Μωραϊτίδης ἦταν πολὺ πιὸ καλλίφωνος, ὅπως εἶναι γνωστό».

Ἕνα ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του ἄξιο ἐξάρσεως εἶναι καὶ οἱ μεταφράσεις του τῶν ἁγίων Πατέρων. Ἀπὸ μικρὸς ὁ Μωραϊτίδης διψοῦσε τὴν ἀφοσίωση καὶ ἀφιέρωση στὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα τὰ «ἱερὰ» ὅπως τἄλεγε, γι' αὐτὸ καὶ φυσικὸς καρπὸς αὐτῆς τῆς ἀγάπης του ὑπῆρξε ἡ βαθειὰ καὶ ἀδιάκοπη διακονία του στὴν Πατερικὴ Φιλολογία.

Μετάφρασε δύο ποιήματα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου σὲ δεκαπεντασύλλαβους καθαρευουσιάνικους στίχους, ἐνῶ τὸ κύκνειο ἆσμα του εἶχε τὸν τίτλο «ἐκλεκτὰ μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Φιλολογίας». Ἡ νέα Ἑλληνικὴ γραμματεία χρεωστᾶ χάριτες στὴν ποιητικὴ πνοὴ καὶ διάθεση τοῦ Μωραϊτίδη νὰ φέρει κοντά μας δύο μεγαλόπνοα — ὡστόσο δύσκολα νὰ κατανοηθοῦν σήμερα στὸ πρωτότυπο — ποιήματα μὲ τίτλους «Παρθενίας ἐγκώμιον» καθὼς καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ γνωστὰ «Ἔπη» τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Νά ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ «Γνωμικὰ καὶ ἐπιγράμματα»:

...Ψυχή μου ἐνατένισον πρὸς τὰ ἄνω εὐφροσύνως, ὅλα δὲ τὰ ἐπίγεια λησμόνησον διόλου, μὴ σὲ νικήση πρόσεχε τὸ σῶμα καὶ σὲ ρίψη εἰς ἁμαρτίαν. Σύντομος αὐτὸς ὁ βίος εἶναι, ὁ δ' εὐτυχῶν ἀγάλλεται, ὡς ἐν ὀνείρῳ. Ὅλα τρεπτά τε καὶ μεταβλητὰ ὑπάρχουν τὰ ἐντεῦθεν καὶ μόνον τῆς ἀγνῆς ζωῆς καὶ καθαρᾶς ὁ βίος

ὑπάρχει ὄντως σταθερός!..

Ἡ πολυεδρικότητα τοῦ ταλέντου τοῦ Μωραϊτίδη ἐπεκτάθηκε καὶ στὸ χῶρο τῆς ὑμνογραφίας.

Νά δυὸ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ὑμνογραφικά του κείμενα ποὺ περιέσωσε ὁ ὑφηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Βαγγ. Σκουβαρᾶς μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς Οἰκονόμου τῆς Σκιάθου τοῦ Παπα-Γιώργη, Ρήγα, λογίου Κληρικοῦ ἀκούραστου μελετητῆ τοῦ ἔργου τοῦ Μωραϊτίδη.

Φέρων ἱεροσύνης στιλπνὸν
χιτῶνα, μάκαρ, συναγάλη ταῖς τάξεσι,
τῆς ἄνω ἱεραρχίας τῷ ἀνεσπέρω φωτὶ
τῆς Τριάδος ὅλος ἐλλαμπόμενος
χοροὶ ἔνθα ἵστανται τῶν ἀγγέλων ἀνάριθμοι
ἀναβοῶντες 'Ωσαννὰ ὁ Τρισάγιος

(Προσόμοιο ἀπὸ τὰ στιχηρὰ τῶν ἀποστίχων τοῦ 'Εσπερινοῦ τῆς 30ῆς Αὐγούστου. Ψάλλεται σὲ ἦχο πλάγιο).

Τὸ δεύτερο ἀπόσπασμα εἶναι «Χαρμονικῶς ὑμνήσωμεν σήμερον, πιστοί, ἀνδρόνικον καὶ Κοσμοκράτορος νικητήν, καὶ 'Αθανασίαν τὴν τούτου Σύνοικον καὶ ὁμόφρονα, κάλλει ἀθανάτῳ καλλωπισθεῖσαν...

(ἰδιόμελο σὲ δεύτερο ἦχο ποὺ ψάλλεται σὰν δοξαστικὸ τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς 9ης Αὐγούστου).

Μὲ τὰ 50 χρόνια ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μωραϊτίδη εἶναι μιὰ εὐκαιρία νὰ σκύψουμε πάνω στὴ μακάρια τούτη μορφὴ καὶ νὰ ἀποτιμήσουμε στὶς σωστὲς διαστάσεις τὸ ἔργο του. Σὲ μιὰ ἐποχὴ πνευματικῆς σύγχυσης καὶ καταφρονήσεως τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν ἡ μορφὴ καὶ τὸ ἔργο του προβάλλουν σὰ μιὰ φωτεινὴ ἀχτίδα στὴν ἀγωνία καὶ τὸ ἀδιέξοδο τῆς ἐποχῆς μας.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Ἄρχισε τὸ παραμύθι ἡ γιαγιὰ
χθὲς βράδυ ποὺ σταμάτησε ὁ Βοριᾶς
ἦταν σὰν τότε — τὸ θυμᾶται ξάστερα —
ποὺ ἔφευγε ὁ γέρος της ἀντάρτης...
Τριάντα χρόνια στὰ βουνὰ
σάρωσε στττὸ διάβα του σατράπες
κι' ὅταν ὁ ἥλιος ἔλαμψε ξανὰ
καὶ τὰ κονάκια γιόρταζαν τὴν νίκη
ὁ γέρος της παράμερα σὲ κάποιο ξερονήσι
μένει αἰώνιο σύμβολο...
Μὲ χρόνια στῆσαν ἀνδριάντες
καὶ ξέχασαν τοῦ γέρου της τὸ ὄνομα νὰ γράψουν
στὸ ξερονήσι μοναχὰ θύμηση πικρὴ
στέκει ἕνας ἄγραφος σταυρὸς κι' ἕνα σβηστὸ καντήλι...

ΠΑΝΟΣ ΔΗΜ. ΤΖΙΟΒΑΣ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΝΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Η ΕΥΘΕΙΑ ΤΩΝ ΚΥΚΛΩΝ

(διήγημα)

Ὁ τοῖχος ἦταν πάντα ἐκεῖ. Καὶ μπορεῖ τὸ καράβι νὰ βούλιαζε ἀργά, σὲ μιὰ παγωμένη θάλασσα. Καὶ νὰ διαλύονταν, χιλιάδες κομμάτια, ἡ αὐγή, τὴν ὥρα ποὺ τὰ σκοτεινὰ νερὰ τοῦ πηγαδιοῦ ταράζονταν καὶ γέμιζαν ἀκρωτηριασμένες εἰκόνες. Δηλαδή: Σπίτια, δρόμους, πλαγιές, δέντρα, πουλιά, ποτάμια, νούφαρα - σπίτια, δρόμους, πλαγιές, δέντρα, πουλιά, ποτάμια, νούφαρα.

Ὕστερα, τὸ χιόνι ἦταν ἐκτυφλωτικό. Τὸ ἐλάφι πλησίαζε ἀργά, χωρὶς νὰ φοβᾶται. Ἔφτασε στὴ μέση τῆς πεδιάδας, ὕψωσε περήφανα τὸ κεφάλι του καὶ στάθηκε ἀκίνητο, κοιτάζοντας τὸν κάτασπρο οὐρανό. Ὁ ἄλλος κράτησε, ἀμέσως, τὴν ἀναπνοή του, σημάδεψε σταθερά. Μὰ δὲν πυροβόλησε. Τὴν ἴδια στιγμή, πρὶν ἀκόμα τὸ δάχτυλό του πιέσει τὴ σκανδάλη, τὸ ἐλάφι τινάχτηκε ψηλά, σὰν ἀπὸ τεντωμένο τόξο, σὰν ἀπὸ ἀστραπή, καὶ χάθηκε μέσα στὸ χιόνι καὶ μέσα στὸν οὐρανό, ποὺ ἦταν πάντα ἐκτυφλωτικὸ καὶ ἦταν πάντα κάτασπρος.

Καί, ξαφνικά, ἡ παράξενη μουσικὴ τοῦ χειμώνα. Ἔτσι, μακρινή, ἄναρχη, ἀπροσπέλαστη. Ἔτσι, βουβή. Ὁ ἄνεμος ποὺ κυνηγοῦσε τὶς λεῦκες. Οἱ λεῦκες ἀναμαλλιασμένες, ἔντρομες. Ὁ ἄνεμος ξανά. Ὁ ἄνεμος ποὺ χτυποῦσε τὰ βορινὰ παράθυρα. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ καιροῦ. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἄκρη τῆς ἀπόστασης. Ξένος, γυμνός, ἀνέλπιδος, φοβισμένος.

Ἦταν ἕνα σκοτεινὸ ἐρώτημα ἐκεῖνο τὸ ζῶο. Μέσα στὴ λαμπερὴ σιωπή, ποὺ τὸ χιόνι σκόρπιζε κάτασπρη στάχτη. Ἐρχόταν τὸ μεσημέρι. Τὴν ἴδια, πάντα, ὥρα. Ὅταν ὁ ἄνεμος ἡσύχαζε κι ὁ ἥλιος ἀπογίνονταν τεράστιο, πυρακτωμένο ἁλώνι. Ἐβγαινε ἀπὸ κεῖνα τὰ δέντρα στὸ βάθος, προχωροῦσε ἥσυχα, σίγουρα, καὶ στεκόταν ἐκεῖ: Στὴ μέση τῆς πεδιάδας. Ὄρθιο. Μὲ τὸ κεφάλι του ψηλά. Ἐπάνω στὸ χιόνι. Κατάμαυρο. Καὶ τὸν κοιτοῦσε στὰ μάτια, σὰ νὰ περίμενε κάτι. Ὕστερα, μόλις ἐκεῖνος ὕψωνε τὸ δίκαννό του, τινάζονταν ψηλὰ κι ἄρχιζε νὰ τρέχει μέσα στὸ χιόνι νὰ πηδάει σὰν τρελό, κάνοντας συνέχεια κύκλους, ὥσπου ἡ λάμψη χαμήλωνε στὸ χιόνι καὶ τὰ δέντρα, στὸ βάθος, βυθίζονταν ἀργά, σὲ μιὰ σιωπὴ κίτρινη καὶ ὑγρή.

Μὰ ἔτσι ἦταν πάντα ἐκεῖνος ὁ τοῖχος. Ἕνας τοῖχος κατακόρυφος. Γιατὶ πάντα τὸ φῶς πάγωνε στὸ τσιμέντο. Κι αὐτὸς κρύωνε. Κρύωνε πολὺ κι ἀπογίνονταν πέτρινο ἄγαλμα. Καὶ κάρφωνε τὰ μάτια του στὸ ἄπειρο, ποὺ ἄστραφτε, μακριά, ἄδειες ἐκτάσεις ἔρημο ἁλάτι. Ἡ πυρπολημένη θάλασσα τοῦ μεσημεριοῦ νὰ κυματίζει σὰν τεράστιο ἄνθος. Κάποτε τὰ κύματα νὰ ἡσυχάζουν, νὰ παγώνουν, κι' αὐτά, σὲ κρύσταλλα ἐκτυφλωτικά. Μέσα στὴν ἴδια, πάντα, ἐρημία.

Ἔνοιωσε τὴν καρδιά του νὰ χτυπάει δυνατά. Τὸ ἐλάφι εἶχε σταθεῖ ἀπέναντί του καὶ τὸν κοιτοῦσε, πάλι, στὰ μάτια. Σὰν ἀπὸ μακριὰ πολύ. Ἀπό να' θολό, στὸ νόημά του, ὄνειρο, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει. Ἐκεῖ, δηλαδή, ποὺ ἄπλωνε τὰ χέρια του νὰ σκαρφαλώσει στὸν τοῖχο, νὰ περάσει μέσα στὴ χιονισμένη πεδιάδα, ἀπομακρύνονταν ὅλα βιαστικά, καὶ τὰ δάχτυλά του ἴδρωναν ἐπάνω σ' ἐκεῖνο τὸν κατακόρυφο καθρέφτη, ποὺ ἔπεφτε, ἀπρόοπτα, μπροστά του. Ἴσως, ὅμως, ἂν ἔκανε γρήγορα, ἂν δὲν κρατοῦσε τὴν ἀναπνοή του, νὰ προλάβαινε. Ἄλλωστε, τὸ ἐλάφι ἦταν ἀκίνητο καὶ ἡ ἀπόσταση μικρή. Σήκωσε, γρήγορα, τὸ δίκαννό του καὶ σημάδεψε τὸ ζῶο στὸ κεφάλι. Μὰ δὲν πρόλαβε - ὅπως πάντα. Ξαφνικά, τὸ ἐλάφι τινά-

χτηκε ψηλά, ἄρχισε νὰ πηδάει σὰν τρελό, νὰ σκορπίζει τὸ χιόνι, νὰ σκορπίζει τὴ λάμψη· νὰ γεμίζει τὴν πεδιάδα κάτασπρη στάχτη.

Καὶ ὁ τοῖχος ἦταν πάντα στὴ θέση του. Ἀπὸ χρόνια ἐκεῖνος ὁ τοῖχος ἦταν, πάντα, στὴ θέση του. Γιατί, χιλιάδες μέρες, κανεὶς δὲν κατάφερε νὰ τὸν μετακινήσει. Γιατί, ἐκεῖνος ὁ τοῖχος, ἔτσι ποὺ ὀρθώνονταν ἄγρια, βάναυσα, σίγουρα, τελεσίδικα, ἦταν πιὰ βουνό. Ἦταν γρανίτης, ντουβάρι, ποὺ ὅταν ἔπεφτε ὕπουλα τὸ βράδι, ἄρχιζε πίσω του ἡ περίεργη ἱστορία· ἄρχιζαν οἱ κρότοι καὶ οἱ φωνὲς ἐμοιαζαν στριγγλιὲς μακρινές, ἀκατάληπτες. Σάμπως ἐκεῖ πίσω νὰ χόρευαν ξεδοντιασμένες μάγισσες, δίπλα σὲ τεράστια καζάνια κόκκινου καπνοῦ. Ἢ σάμπως νὰ σφάζανε μικρὰ παιδιά, γυναῖκες, γέρους. Νὰ μετακινοῦσαν βαριὰ ἔπιπλα, φωνάζοντας, βρίζοντας ἄγρια. Καὶ πάλι, ὕστερα, ἐκεῖνος ὁ μονόφθαλμος μὲ τὸ ξύλινο μάτι, ποὺ ἔπαιρνε τὴ λίμα του κι ἄρχιζε νὰ ροκανίζει τὸ κελί του ἐπίμονα, βάναυσα, λυσσασμένα. Καὶ πάλι ὅλα τοῦτα, ποὺ σταματοῦσαν ξαφνικά, περίπου κοντὰ στὰ μεσάνυχτα, κι ἀκούγονταν, τότε, νὰ πετοῦν ἀκέφαλα πουλιά, σ' ἕνα δάσος ἀπολιθωμένα κυπαρίσσια. Δηλαδή: Γυπες, ἀετοί, πτεροδάχτυλοι, σαῦρες, προϊστορικὰ τέρατα - γυπες, ἀετοί, πτεροδάχτυλοι, σαῦρες, προϊστορικὰ τέρατα. Ἢ, τὸ ἴδιο ξαφνικά, καθὼς ἔπηζε συνέχεια τὸ βράδι στὶς κόγχες τῶν ματιῶν του, ἄρχιζε κάποιος νὰ παίζει πιάνο· κυρίως αὐτοσχεδιασμούς, δηλαδὴ ἀσυναρτησίες, σκόρπιους, ξεχαρβαλωμένους ἤχους, ποὺ σοῦ τρυποῦσαν τ' αὐτιά.

— Θὰ τὸ σκοτώσω! φώναξε. Θὰ τὸ σκοτώσω!

Τὸ ζῶο ἔκανε μερικὰ βήματα, στάθηκε, ξανά, στὸ ἴδιο σημεῖο. Ἐκεῖ, στὴ μέση τῆς πεδιάδας, ποὺ τὸ χιόνι ἄστραφτε κατάλευκο σὰν τὴν αὐγή. Ἔστρεψε, ἀμέσως, ὅπως πάντα, τὸ κεφάλι του, καὶ τὸν κοίταξε στὰ μάτια ὥρα πολλή. Χωρὶς νὰ φοβᾶται τίποτα - μὰ πάντα σὰν κάτι νὰ περίμενε. Ὕστερα, ξαφνικά, ἄρχισε νὰ τρέχει γρήγορα στὸ χιόνι, νὰ τρέχει σὰν ἀστραπή, κάνοντας μεγάλους κύκλους καὶ σκορπίζοντας, παντοῦ, κάτασπρη στάχτη.

— Θὰ τὸ σκοτώσω! ξαναφώναξε δυνατά. Θὰ τὸ σκοτώσω τώρα, τώρα ποὺ στάθηκε πάλι ὄρθιο, ἐπάνω στὸ χιόνι, καὶ κοιτάζει τὸ ποτάμι, γατὶ τὸ ποτάμι εἶναι κίτρινο καὶ τὸ χιόνι ἐκτυφλωτικό. Θὰ τὸ σκοτώσω τώρα, πρὶν ἡ σιωπὴ ἰσορροπήσει τὸν ἦχο στὴ μοναξιά, πρὶν ἡ μοναξιὰ παγώσει τὴ λέξη στὰ χείλη, πρὶν τὰ χείλη ἀγγίξουν τὴν ἄλλη δίψα.

«Καὶ ἡ τηλοψία ν' ἀφηνιάζει ἀπέναντι, ν' ἀφηνιάζει ἡ ξεκολιάρα ἡ τηλεόραση στὶς ἐκπληκτικὲς βλακεῖες, στὰ βίμ, στὰ πρίμ, στὰ σόου καὶ στὸ ἀνάλατο παστίτσιο τῆς συνοικίας, ποὺ ἡ κυρα-Βέττα ὅλο πάντρευε τὴν κόρη της μὲ τὸ γιὸ τοῦ βιομήχανου, κι ὅλο ἡ κόρη της, ἡ μπέμπα, ἦταν — λέει — ἐρωτευμένη, μὲ τὸ χτίστη τοῦ μπαρμπα-Νικόλα, ποὺ εἶχε μιὰ μουστάκα ἀ λὰ Στάλιν καὶ τὴν κομματική του ταυτότητα πάντα στὴν κωλοτσέπη, τραγουδιστὲς νὰ ὠρύονται στὴν τηλοψία, νὰ ξερνοῦν ὅ,τι τοὺς κατέβαζε ἡ κεφάλα τους, δηλαδὴ γιγάντιες ἀηδίες, λόγια, λογάκια, αἰσθηματάκια. ἄχ, βάχ, ἀμὰν καὶ ὅλοι στὴ σειρά, καὶ ὅλοι στὴν ἀθόνη: Ὁ παππούς, ἡ γιαγιά, ὁ μπαμπάς, ἡ μαμά, ὁ γιός, ἡ κόρη, ὁ θεῖος, ἡ θεία, ὁ γείτονας, ἡ γειτόνισσα, μὲ τὸ στόμα ὀρθάνοιχτο, μὲ τὰ μάτια ὀρθάνοιχτα, γεμάτα ἐθνικὴ ἔξαρση, γεμάτα ἐθνικὸ παλμό, ποὺ γκρεμίζανε, δίπλα τους, παλιὰ ἀρχοντόσπιτα, ποὺ ἰσοπεδώνανε, συνέχεια, πανάρχαιες αὐλὲς χρυσάνθεμα καὶ πανάρχαια πιθάρια μεθυστικὸ κρασί, καὶ χτίζανε στὴ θέση τους τσιμέντο, καὶ χτίζανε τσιμέντο — τσιμέντο — τσιμέντο, ποὺ σοῦ 'κοβε τὴ μιλιά, ποὺ σὲ πάγωνε μονομιᾶς, ὁ ἥλιος νὰ παλεύει νὰ τρυπώσει ἀνάμεσα, νὰ μὴν τὰ καταφέρνει ὁ φουκαράς, ν' ἀπομένει στὰ μισά, νὰ αἱμορραγεῖ ἄζωτο, ἄνθρακα, μόλυβδο, θεῖο, κατάμαυρος ὁ ἀγέρας, ὁ ἀγέρας σκατά, νὰ κρέμεται ἀκίνητος στὰ σύρματα, σὰν ταριχευμένος μποῦφος, σὰν κα-

τουρημένη λινάτσα, θύρες νὰ κλείνουν μὲ πάταγο, παράθυρα νὰ σφραγίζονται, νὰ καταπίνουν μικρὰ παιδιά, ὥσπου τὸ ποτήρι γέμισε καὶ ξεχείλισε, γιατὶ δὲν ἦταν καὶ κανένας ὑδροκέφαλος βλάκας, κανένα ξεδοντιασμένο γεροντάκι, νὰ τὰ καταπίνει ὅλα ἀμάσητα, νὰ μὴν ξέρει τί τοῦ γίνεται, ἀφοῦ ἄνοιγε κάθε τόσο μὲ λαχτάρα τὸ παραθυράκι του, δηλαδὴ ἐκείνη τὴν τρύπα τῆς κουζίνας του, ἐκείνη τὴν ὁλοστρόγγυλη ὀπή, κι ἔβλεπε εἰκόνες τοῦ παραδείσου, ἐξαίσια ὄνειρα, θαυμάσιες ζωγραφιές, κυρίως, βέβαια, αὐτοκίνητα — αὐτοκίνητα — αὐτοκίνητα, νὰ περνοῦν, νὰ σκούζουν, νὰ μουγκρίζουν, νὰ σκοτώνουν, χιλιάδες ἀνθρώπους, ἀνθρωπάρια, ἀνθρωπάκια, ἀνθρωποειδῆ, στὶς μάντρες, στοὺς δρόμους, στὰ γήπεδα, στὶς καφετερίες, στὶς πλατεῖες, νὰ λένε, νὰ λένε, νὰ γελοῦν ἀσταμάτητα, ἠλίθια, κρετίνοι νὰ οὐρλιάζουν στὰ μπαλκόνια, ν' ἀφηνιάζουν στὰ κηρύγματα, στὶς ὁδηγίες, στὶς προτροπές, στὶς καταγγελίες, δηλαδὴ φασίστες, δεξιοί, ἀριστεροί, μεσαῖοι, ἐπάνω, κάτω, ἐργοστασιάρχες, βιομήχανοι, ἐκμεταλλευτές, κεφαλαιοκράτες, γδάρτες, ἀγύρτες, κοπρίτες, σώβρακα, μανιφέστα, βραβεῖα, λιμοί, καταποντισμοί, ἀνατιμήσεις, διαφημίσεις, καθιζήσεις, βάσεις, ἐπεμβάσεις, καὶ ὅλοι στὴ σειρά, καὶ ὅλοι στὴν ὀθόνη: Ὁ παππούς, ἡ γιαγιά, ἡ μαμά, ὁ μπαμπάς, ὁ γιός, ἡ κόρη, ὁ θεῖος, ἡ θεία, ὁ γείτονας ἡ γειτόνισσα, μὲ τὰ μάτια ὀρθάνοιχτα, μὲ τὸ στόμα ὀρθάνοιχτο, νὰ τραγουδοῦν κρυφὰ τὸν ἐθνικὸ ὕμνο, νὰ ψέλνουν συνέχεια στιχάκια τοῦ κατηχητικοῦ».

— Θὰ τὸ σκοτώσω! Θὰ τὸ σκοτώσω! Θὰ τὸ σκοτώσω!

Γέμισε, γρήγορα, τὸ δίκαννό του καὶ σημάδεψε ξανά. Καὶ πυροβόλησε, πυροβόλησε ἀμέσως, γιατὶ τὸ ἐλάφι ἦταν ἀκίνητο στὸ χιόνι. Καὶ ἦταν τὸ ἐλάφι ὅπως ἡ αὐγὴ κατάλευκο, μέσα στὸ δικό του πάθος, στὸ δικό του αἴνιγμα, ἀπρόσιτο, σὰν τὸν οὐρανὸ ποὺ ὅλο ταξιδεύει καὶ ποτὲ δὲ χάνεται, καὶ σὰν τὸν οὐρανὸ ποὺ ὅλο φωτίζεται καὶ ποτὲ δὲν ξεδιψάει τὸ φῶς.

Θὰ τὸ σκοτώσω, εἶπε ξανά. Θὰ τὸ σκοτώσω τώρα, τούτη τὴν ἄλλη στιγμὴ ποὺ μὲ κοιτάζει ἀπ' τὸ χιόνι, γιατὶ τ' ὄνειρο γεννιέται καὶ ἀνθίζει πρὶν ἀκόμα ἡ ἐλπίδα γεννηθεῖ. Καὶ τ' ὄνειρο πυρπολεῖται μέσα στὸν καθρέφτη. Καὶ εἶναι τ' ὄνειρο ὁ ἦχος, ὁ τελευταῖος ἦχος ποὺ ἀπαγχονίζεται μὲς στὰ χαράματα.

Ἦταν ἕνα σκοτεινὸ ἐρώτημα ἐκεῖνο τὸ ζῶο. Μέσα στὴ λαμπερὴ ἀπουσία τῶν ἀνέμων, ποὺ τὸ χιόνι σκόρπιζε κάτασπρη στάχτη. Ἐρχόταν πίσω ἀπὸ κεῖνα τὰ πυρπολημένα δέντρα τοῦ μεσημεριοῦ, τὴν ἴδια πάντα ὥρα, τὴν ὥρα ποὺ τὸ χιόνι ἀκινητοῦσε στὴν ἐκτυφλωτική του λάμψη. Καὶ ἦταν τὸ χιόνι κατάλευκο πολύ, ὅπως ἡ πρώτη καὶ ὅπως ἡ τελευταία αὐγή. Ὕστερα, τὸ ἐλάφι στεκόταν ἐκεῖ, στὴ μέση τῆς πεδιάδας, μὲ τὸ κεφάλι του ψηλά, μὲ τὰ κέρατά του ὄρθια, κατάμαυρα, ἀγέρωχα, ὥσπου ἡ λάμψη χαμήλωνε στὸ χιόνι καὶ τὰ δέντρα, στὸ βάθος, χάνονταν σ' ἕνα ποτάμι κύκνους καὶ σ' ἕνα ποτάμι λέξεις πορφυρές.

Ἔτσι ποὺ βλαστήμησε ἄγρια κι ἅρπαξε, ἀμέσως, ἕναν γκασμά, νὰ ἰδεῖ τί συνέβαινε πίσω ἀπὸ κεῖνο τὸ ντουβάρι. Γιατὶ ἀκούγονταν, κάθε τόσο, φωνές. Ποιόν σφάζανε συνέχεια, χωρὶς νὰ τὸν σφάζουνε ποτέ. Πόσες λίμες εἶχε, τέλος πάντων, ἐκεῖνος ὁ μονόφθαλμος. Τί σόι κάγκελα ἦταν ἐκεῖνα τὰ σίδερα, ποὺ τόσα χρόνια δὲν μποροῦσε νὰ κόψει. Μὰ ἦταν καὶ ἡ ἄνοιξη στὴ μέση. Προπάντων, βέβαια, ἡ ἄνοιξη, ποὺ τὴν εἶχε τόσο ἐπιθυμήσει. Μιὰ τριανταφυλλιὰ μονάχα. Μιὰ κατακόκκινη τριανταφυλλιὰ κι ὁ ἄνεμος λεύτερος, νὰ κυνηγάει τὰ ροδοπέταλα. Μέσα στὸ πρῶτο δειλινό. Τὸ ἥσυχο. Ὅπως τὸν παλιὸ καιρό, ποὺ ἦταν παιδάκι τοῦ δημοτικοῦ. Ξανθό. Ἀχτένιστο. Καὶ χάνονταν μέσα στὸ δάσος, κυνηγώντας ἀγριοπούλια, κυνηγώντας πεταλοῦδες. Ὅπως τὸν παλιὸ καιρό, ποὺ θυμόταν πάντα, ὅταν τριγυρνοῦσε ἄσκοπα, μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ πανάθλιο ἰσόγειο. Σὰν ἀδέσποτο κοπρόσκυλο. Κι ἄ-

φηνε τὰ μάτια του νὰ περιφέρονται στοὺς τοίχους. Κι ἄφηνε τὰ δάχτυλά του νὰ ψάχνουν μέσα στοὺς καθρέφτες. Καὶ οἱ καθρέφτες νὰ θολώνουν, ποὺ ἄνοιγε σκασμένος τὸ παραθυράκι τῆς κουζίνας του. Κι ἔβλεπε, συνέχεια, τὸν ἀγέρα νὰ δολοφονεῖται στὶς γωνίες. Φουκαράδες νὰ περνοῦν καὶ νὰ περνοῦνε στὴ σειρά. Χωρὶς σκοπό. Ἔτσι, ὅπου πήγαινε ὁ δρόμος. Ποὺ ἄλλοι χάραξαν καὶ ἄλλοι πρόσταξαν. Μέσα στὸ πηγάδι. Ποὺ ἄφησαν τὴ ζωή τους νὰ σαπίσει ἀργά. Χωρὶς ἀντίσταση. Ὡς τὸν πάτο. Καὶ κρύωνε. Κρύωνε πολὺ τὰ βράδια. Γιατὶ ταράζονταν ἀνήσυχα οἱ εἰκόνες. Καὶ χόρευαν οἱ λέξεις.

Οἱ μηχανές, τὰ φορτηγά, τ' αὐτοκίνητα, τὰ ἔπιπλα, οἱ φωνές, τὸ ἄπειρο, τὸ ἄγαλμα, ὁ κύκνος, ἡ λίμνη, ἡ μοναξιά, ἡ σιωπή, τὸ χιόνι, ἡ νοσταλγία, ἡ ἄνοιξη, οἱ φωνές, ἡ ἄνοιξη, οἱ φωνές, ἡ λίμνη, τὸ ἄγαλμα, ἡ σιωπή. Ἕνα τριαντάφυλλο. Ἕνα τόσο δὰ τριανταφυλλάκι.

Ἀναπνοή, ἀναπνοή, ἀναπνοή.

Ἅρπαξε ἀμέσως τὴ βαριά. Τὴ σήκωσε ψηλά. Ἄρχισε νὰ χτυπάει μὲ λύσσα τὸν τοῖχο. Τινάχτηκαν ἀσβέστες, τοῦβλα, τσιμέντο. Γέμισε τὸ πάτωμα. Γέμισε ὁ ἀγέρας. Γέμισαν ὅλα: Τὸ ἄπειρο, τὸ ἄγαλμα, ὁ κύκνος, ἡ λίμνη, ἡ μοναξιά, ἡ σιωπή, τὸ χιόνι. Χτυποῦσε, χτυποῦσε μὲ μανία. Κι ὁ τοῖχος ἔτρεμε. Καὶ πολύχρωμες εἰκόνες ταξίδευαν ψηλά. Ἀναδεύονταν, χόρευαν, στροβιλίζονταν: Χέρια, πόδια, φαλάκρες, μασέλες, βιομήχανοι, κοιλαράδες, κεφαλαιοκράτες, δεξιοί, ἀριστεροί, μεσαῖαι, αὐτοκίνητα — αὐτοκίνητα — αὐτοκίνητα. Κι ὁ τοῖχος ἔτρεμε, ὁ τοῖχος ταράζονταν. Σωριάστηκε ὁ τοῖχος, ἄνοιξε διάπλατα. Φάνηκε, μονομιᾶς, ὁ ἄλλος τοῖχος. Ὁ ἀπέναντι. Ἡ πινακίδα ψηλά. Τὰ γράμματα κεφαλαῖα, εὐδιάκριτα:

«ΤΑ ΚΛΗΔΙΑ ΕΠΙ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΗΝΗΤΟΝ
ΕΙΣ ΠΕΡΗΠΤΟΣΙ ΠΥΡΚΑΓΥΑΣ ΟΥΔΕΜΙΑ ΕΦΘΙΝΗ ΘΑ ΦΕΡΟΜΕ»

ΠΑΛΕΜΑ

Ἀπόψε λογιάζαμε, σὰν ἔσκισε τὸ σκοτάδι ἡ ἀστραπὴ
πὼς οἱ λαβωματιὲς δὲν εἶναι χάδια.
Μᾶς βάραιναν οἱ τύψεις.
Στὴν πωρωμένη συνείδηση ἀλειτούργητη ἐκκλησιά,
Τὸ ψυχικὸ μεγαλεῖο.
Στὸ πάλεμα πρόβαλε ἕνας νέος Ἀδὰμ μέ ἀκρόνυχα ὄρνιου.
Τῆς μάχης οἱ νικημένοι χαίρονται τοὺς ἀγῶνες τους,
ἀκόμη κι' ἂν τὸ ἀνθογυάλι δὲν ἔχει ροδοπέταλα.
Γιατί, στὸν οὐρανὸ ὑπάρχουν ἄγγελοι
καὶ στὴν καρδιά μας, δάκρυα μετανοίας.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ Ι. ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ

ΜΙΑ ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΑΝΑΣΥΝΔΕΣΗ

(οἱ...ισμοι στὴν ἐποχή μας καὶ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς)

Πολλοὶ προικισμένοι φιλόλογοι, ὅταν κινοῦνται στὸ δικό μας τὸ σημερινὸ κλῖμα ἐπιστρατεύουν ὅλα τὰ τερτίπια τῆς θολῆς ἔκφρασης, ὅλα τὰ μυστικιστικὰ τεχνάσματα τῆς γραφῆς, ἀκόμη καὶ τῆς αὐτόματης, γιὰ νὰ γίνουν ἀπροσπέλαστοι στὸν κοινὸ ἀναγνώστη, ἐνῶ ὅταν καταπιάνονται μὲ τοὺς ἀρχαίους γίνονται οἱ πιὸ σαφεῖς ἀλλὰ καὶ οἱ πιὸ συμπαθητικοὶ ἐργάτες τοῦ λόγου. Σ' ἐκεῖνο τὸν λιτὸ καὶ ἀπέριττο μὰ φωτεινὸ χῶρο, ὅπου στέκει ἀκόμα ζωντανὴ ἡ τέχνη τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅπου ὁ λόγος δίνει μὲ λιτὴ σαφήνεια καὶ τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὸν στοχασμό, πολλοὶ θὰ μποροῦσαν μὲ λαμπρὴ ἐπιτυχία νὰ μᾶς φέρουν σὲ ἐπαφή, χωρὶς καμιὰ ἐκζήτηση, ἀλλὰ τοῖς τυχοῦσιν ὀνόμασι, ὅπως ἔλεγε ὁ Σωκράτης, μὲ αὐτοὺς τοὺς παληοὺς ποὺ εἶναι ἡ ρίζα μας. Ἡ νευρωτικὴ λιτότητα τοῦ ὕφους τους, ἡ ἀποβολὴ τοῦ περιττοῦ, τὸ ἐπίμονο λάξωμα τοῦ ὑλικοῦ, ποὺ φτάνει ὡς τὴν σκοτεινὴ ἐλλειπτικότητα, εἶναι σίγουρα ἕνας δάσκαλος αὐταρχικός, μὰ ἄξιος ἐμπιστοσύνης. Ἡ ἀπόδοση στὴ νέα μας γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Ἰαμβογράφων, τοῦ Ἀρχίλοχου, τοῦ Σημωνίδη, τοῦ Ἱππώνακτα καὶ τῶν ἀρχαίων Ἐλασσόνων, τιμάει καθέναν ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ γίνεται, γιατὶ τώρα οἱ μετοχὲς τοῦ κλασσικοῦ πέφτουν συνεχῶς στὴν πνευματικὴ ἀγορά, ἀφοῦ ἀκόμη καὶ στὰ σχολεῖα, καὶ στὰ ξένα ἀλλὰ καὶ στὰ δικά μας, συρρικνώνεται συνεχῶς ὁ χῶρος ποὺ ἀριερώνεται στὴν κλασσικὴ γραμματεία.

Στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Μαγιόλ, νομίζω, μίλησε ἤδη γιὰ ὑπεροχὴ τῆς τέχνης τῶν Νέγρων ἀπέναντι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Καὶ ἀπὸ τότε ξαπολύθηκαν ποικιλώνυμοι ἄνεμοι, μὲ σκοπὸ νὰ ἀπωθήσουν εἰς γῆν ἄβατον, σὰν τράγο ἀποδιοπομπαῖο, τὴν θεὰ Σαφήνεια, αὐτὴ τὴ θεὰ ποὺ μόνη της ἔδωσε τὴ δύναμη στὸν πιθηκάνθρωπο νὰ γίνη homo sapiens.

Ὕστερα ἀπὸ τὸν Μαγιόλ, πλῆθος κινήσεων καὶ στὴν τέχνη καὶ στὴν λογοτεχνία, μὲ ἀγαθὲς βέβαια συχνὰ προθέσεις, ἀλλὰ μὲ ἀκρότητες ποὺ ἔκοβαν συχνὰ τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν αἴσθηση τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου, τὸν κρατοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς αἰσθητικῆς συγκίνησης, ποὺ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικὲς ὁμορφιὲς τῆς ζωῆς. Κυβιστές, ποὺ ἐξαρθρώνουν τοὺς ὄγκους, Φώβ, Ἀφηρημένοι στὶς εἰκαστικὲς τέχνες. Νταντὰ καὶ Σουρεαλιστὲς στὴν λογοτεχνία, ἀγωνίζονταν πάνω ἀπὸ πενῆντα χρόνια γιὰ νὰ κάμουν ἀπροσπέλαστη τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση σὲ μᾶς τοὺς Φιλισταίους, στοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους, ποὺ μάθαμε νὰ βλέπουμε τὸν κόσμο κάτω ἀπὸ τὴν ὄμορφη ἑλληνικὴ παληὰ ξαστεριά. Βέβαια ἡ ξαστεριὰ δὲν ἀρκεῖ πάντα «Τίποτε τὸ μεγάλο δὲν ἔγινε ποτὲ στὸν κόσμο χωρὶς πάθος», εἶπε ὁ Ἔγελος. Χρειάζεται καὶ ἡ ψυσικὴ θύελλα γιὰ νὰ ὁλοκληρωθῆ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αὐτὴ τὴ θύελλα τὴν εἶδε ὁ Ὑπαρξισμὸς μόνος, ἡ στροφὴ τοῦ μοναχικοῦ πλάσματος, εἴτε καλλιτέχνη εἴτε ὄχι, πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ψυχικὰ πεδία, ὅπου ὑφαίνεται καὶ ὁλοκληρώνεται τοῦ καθενὸς ἡ γνήσια μοῖρα. Ὅσο γιὰ τοὺς ἄλλους, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Σουρρεαλιστές,

δὲν ξέρει κανεὶς τί νὰ πῆ. Ἀπόθεμενοι οἱ σκοποί τους· πολὺ μικρὰ ὅμως τὰ ἐπιτεύγματά τους, τουλάχιστο ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τοῦ μέσου ἀνθρώπου, ποὺ ὁσμίζεται ἀπάτη ὅταν συγκρίνει τὰ μεγαλόστομα κηρύγματα τῶν Σουρρεαλιστῶν — τὴν αἰώνια ὁρμή τους πρὸς τὸ Ἀπόλυτο, τὴν ἀναζήτηση τῶν πρωταρχικῶν καὶ γεμάτων μυστήριο στοιχείων ποὺ συγκροτοῦν τὴν ὕπαρξη καὶ τὸν πόθο τῆς ἐπιστροφῆς σ' αὐτὰ καὶ στὶς μυστηριακὲς δυνάμεις ποὺ ἐδρεύουν στὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς μας — μὲ τὰ τόσα πενιχρὰ καὶ κάποτε γελοῖα ἀποτελέσματα τῆς τόσης μεγαλοστομίας.

Οἱ Νταντὰ ἐξαφανίστηκαν ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν τόσο θορυβώδικη ἐμφάνισή τους. Ἐξ ἄλλου, σκοπός τους ἦταν ἡ κατάλυση τοῦ παντός, συνεπῶς καὶ ἡ αὐτοκατάλυσή τους, ἕνας σκοπός, ποὺ τοῦ ἔμειναν πιστοὶ κάποιοι ὀπαδοί του, ποὺ αὐτοκτόνησαν.

Ὅσο γιὰ τὸν Σουρρεαλισμὸ τὰ πράγματα πῆραν πιὸ μαλακὴ τροπὴ καὶ ἕως τὸν θάνατο τοῦ Ἀντρὲ Μπρετόν, τὸ κίνημα διατηρήθηκε, μέσα ὅμως σ' ἕνα πολεμικὸ κλῖμα διαγραφῶν καὶ ἀνταροΐας. Ὁ ἀρχηγὸς ἀντιμετωπίζει συνεχῶς ἀντιρρησίες ποὺ δυσκολεύονταν νὰ μείνουν πιστοὶ στὰ κάπως νεφελώδη κηρύγματα τῆς σουρρεαλιστικῆς θρησκείας. Καὶ δυστυχῶς τὸν ἐγκαταλείπουν τὰ σημαντικώτερα στελέχη της. Γιατὶ ὁ Συορρεαλισμὸς στὸ σύνολό του παρουσιάζει βασικὲς ἀδυναμίες. Ἡ ἀφ' ὑψηλοῦ καὶ μὲ κάποια περιφρόνηση ἐνατένιση τῆς καθημερινῆς ζωῆς, αὐτῆς ποὺ ἀποβλέπει στὴ διατήρηση τοῦ εἴδους μας, γιὰ νὰ ἀφοσιωθῆ ὁ μύστης του σὲ σκοποὺς ποὺ διατυμπανίζονται μὲ φόρμουλες γεμάτες στὴν ἀρχὴ μὲ πολεμικὸ μένος καὶ στὸ τέλος μὲ σκοτεινιά, εἶναι ἀπόδειξη τοῦ ὅτι οἱ περισσότεροι ὀπαδοί του εἶχαν λύσει τὰ βασικὰ οἰκονομικά τους προβλήματα, μᾶλλον μὲ ξένους κόπους, καὶ ἐκοίταζαν ἀφ' ὑψηλοῦ ὅσους ἀσχολοῦνταν μὲ αὐτά. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἀποσύνδεση, ἡ ἀριστοκρατικὴ ἂς ποῦμε, ἀπὸ τὴν πρακτικὴ ζωή, γεννοῦσε συνεχῶς, μέσα στὸ σουρρεαλιστικὸ κονκλάβιο, μάχες δεινές, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸ ἐγκαταλείπουν σιγὰ - σιγὰ τὰ σημαντικώτερα ἱδρυτικὰ στελέχη, ποὺ ἦταν καὶ σημαντικώτατα ὀνόματα μέσα στὰ γαλλικὰ γράμματα. Ζαλισμένοι, φαίνεται, ἀπὸ τὰ μεγαλόστομα κηρύγματα τῆς καινούργιας κοσμογονίας, ποὺ στὴν πράξη ξεφούσκωναν οἐ σημεῖο ποὺ θυμίζουν τὴν ἰταλικὴ παροιμία: «πολὺς καπνὸς καὶ λίγο ψητό», οἱ πρῶτοι καὶ σπουδαιότεροι ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ἐγκαταλείπουν σιγὰ - σιγὰ τὸν Ἀντρὲ Μπρετόν. Φεύγει ὁ Κοκτώ, ὁ Ζὺλ Ρομαίν, ὁ Βαλερύ, ὁ Ἐλυάρ. Τὸ 1936 διώχνονται σὰν φασίστες ὁ Σαλβατὸρ Νταλὶ καὶ ὁ συμπατριώτης μας, ὁ Ντὲ Κίρικο. Τὸ 1930 συμβαίνει κάτι τὸ πολὺ σοβαρὸ γιὰ τοὺς Σουρρεαλιστὲς καὶ τὸν ἀρχηγό. Ὁ Μπρετόν, ποὺ ἔβλεπε νὰ ἀποδυναμώνεται ἡ συντροφιά του μὲ τὶς διαγραφὲς καὶ τὶς ἀποοκιρτήσεις σημαντικῶν ἀνθρώπων τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων, ποὺ ἦταν κατὰ πλειοψηφία ἄνθρωποι τῆς συντήρησης, καὶ ἔχοντας καταλάβει ὅτι ἡ τόσο μοντέρνα θεωρία του, ἐξ αἰτίας τῆς σιβυλλικῆς της θολούρας, δὲν μποροῦσε νὰ προσελκύσει τὶς μάζες, προσπάθησε νὰ τῆς δώσει κοινωνιολογικὴ χροιὰ καὶ νὰ προσεγγίσει τὰ ἀριστερὰ κόμματα. Ἕως τὸ 1938 ἀγωνιζόταν γι' αὐτό, καὶ αὐτὸν τὸν χρόνο πῆγε στὸ Μεξικό, γιὰ νὰ συναντήσει τὸν Τρότσκι τὸν ἑτοιμοθάνατο, πιστεύοντας ἀλήθεια ὅτι αὐτός, ὁ τόσο φωτισμένος ἀλλὰ καὶ τόσο πρακτικὸς ἄνθρωπος, θὰ μποροῦσε νὰ πάρει στὰ σοβαρὰ σουρρελαιστικὰ θεωρητικὰ νεφελώματα καὶ νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὸν προφήτη τους. Αὐτὲς ὅμως οἱ συμπάθειες τοῦ Μπρετὸν γιὰ τὸν αὐτοεξόριστο τοῦ Μεξικοῦ ἀνάγκασαν τὸν ἀρχηγὸ τῆς σουρρεαλιστικῆς αἵρεσης νὰ διαγράψει ἀπὸ τὰ στελέχη του τὸν σημαντικὸ ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων, τὸν Πὼλ Ἐλυὰρ καὶ νὰ ἔλθει οἐ ρήξη τὸ 1930 μὲ τὸ σημαντικώτερο ἴσως ὄνομα τῆς γαλλικῆς ποίησης κατὰ τὸν μεσοπόλεμο, τὸν Λουὶ Ἀραγκόν, ποὺ γυρί-

ζοντας τὸ 1930 ἀπὸ τὸ Συνέδριο τοῦ Χαρκώφ, στέρεος κομμουνιστής, χώριοε μὲ πολλὴ φασαρία καὶ πολὺ λογοπόλεμο ἀπὸ τὸν σουρρεαλιστὴ ἡγέτη του. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ μᾶς στέρησε βέβαια καὶ ἀπὸ καμιὰ ποιητικὴ συλλογὴ σουρρεαλιστικῆς ἀπόχρωσης, ἔδωσε ὅμως στὸν Ἀραγκὸν τὴν εὐκαιρία νὰ γράψει τὴν τόσο ὡραία μὰ καὶ τόσο δίκαιη ἱστορία τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης κατὰ τὴ σταλινικὴ περίοδο, μιὰ θαυμάσια πρόσβαση πρὸς τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια. Καὶ σ' αὐτὸ βγήκαμε κερδισμένοι.

Ὁ Μπρετὸν ἐξακολουθεῖ νὰ δρᾶ σουρρεαλιστικὰ ἕως τὸ 1960, ὅταν ὀργανώνει τὴ Διεθνὴ Σουρρεαλιστικὴ Ἔκθεση, μὲ θέμα τὸν ἐρωτισμὸ «ποὺ εἶναι ἡ μόνη τέχνη ἡ ἄξια τοῦ ἀνθρώπου τοῦ διαστήματος, ἡ μόνη ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν ὁδηγήσει πέρα ἀπὸ τ' ἀστέρια». Τί νὰ ποῦμε ἐμεῖς οἱ Φιλισταῖοι; Ἐμεῖς ποὺ πεισματικὰ πατοῦμε τὴ στέρεή μας γῆ; Σφῆκες, πέρδικες, ψηλὰ νοήματα! Μονάχα αὐτὸς ὁ λαϊκὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ σκοτεινοῦ λόγου μᾶς ἔρχεται αὐθόρμητα στὸ νοῦ. Καὶ ἄλλο δὲ μᾶς μένει παρὰ νὰ εὐχηθοῦμε καλὴ τύχη στὸν μεταβρετονικὸ Σουρρεαλισμό, ἴνδαλμα ἀκόμη τῶν ἐχόντων, ποὺ ἀσθμαίνει τώρα καὶ συνθλίβεται ἀνάμεσα σὲ δυὸ θηρία: τὸν Κομμουνισμὸ καὶ τὸν Ὑπαρξισμό. Ὁ Κομμουνισμὸς κοιτάζει νὰ τοῦ ἀφαιρέσει τὸ ἔδαφος ὅπου πατεῖ ὁ κόσμος του, ὁ κόσμος τῶν ἐκλεκτῶν, τῶν πρεσβευτῶν, τῶν πλουσίων, τῶν ἀγνοούντων ὅτι μὲ στάρι γίνεται τὸ ψωμί, καὶ ὅτι μόνο μὲ τὸν μόχθο τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου στήνονται οἱ πολιτισμοί. Καὶ ὁ Ὑπαρξισμός, πιστὸς στὴ γνήσια ἀνθρώπινη κλίση, ποὺ συμπληρώνει τὸ ἔργο ποὺ ἄφησε ἀτελείωτο ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμός, μονώνοτας ξανὰ τὸ τραγικὸ ἀνθρώπινο πλάσμα, ποὺ τοῦ ἀρνήθηκαν τὴν ταυτότητά του νέες κάθε λογῆς θεωρίες.

Βέβαια, τὸν Ὑπαρξισμὸ οὰν φιλοσοφία τὸν γνώριοε ἡ Ἑλλάδα ἡ ἀρχαία, οὰν τέχνη δὲν τὸν γνώρισε ἢ μᾶλλον δὲν πρόφτασε νὰ τὸν γνωρίσει, ὅπως δὲν πρόφτασε νὰ στήσει τὴν ἀτμομηχανή, ἂν καὶ ἀνακάλυψε τὴν Ἀρχή, ποὺ θεωρητικὰ τὴν πραγματοποιεῖ. «Ψυχῆς πείρατ' ἰὼν οὐκ ἂν ἐξεύροιο πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθὺν λόγον ἔχει». Αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Ἡράκλειτου, ποὺ εἶναι μιὰ σαφέστατη παρόρμηση γιὰ τὸν ἄνθρωπο στὸ νὰ στραφεῖ πρὸς τὴν ἐνδοσκόπηση, πρὸς τὴ μελέτη τοῦ ψυχικοῦ του πλούτου, ποὺ συνιστᾶ τὴν πραγματικὴ ὑφὴ τῆς ὕπαρξής του, θὰ μποροῦσαν νὰ σταθοῦν κορωνίδα τῆς ὑπαρξιστικῆς θεωρίας, ὅπως τὰ ὀνόματα τοῦ Μάρκου Αὐρήλιου, τοῦ Ἐπίκτητου καὶ ἄλλων. Τώρα, ποὺ ὁ Ὑπαρξισμὸς ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποκολλήσει τὸν ἄνθρωπο, οὰν ἄτομο, ἀπὸ τὴν πηχτὴ μάζα τὴν κοινωνική, ποὺ σ' αὐτὴν ἔχουν μετατρέψει τὴν ἀνθρωπότητα ἡ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ κοινωνιολογία, ἡ οἰκονομία καὶ ἡ φιλοσοφία τους, ἰδιαίτερα ἡ ἐλεγειακὴ καὶ ἡ ἀντίθεσή της, αὐτὴν τὴν μάζα τὴν κοινωνικὴ ποὺ παίζει ὁλόκληρη ἐπάνω στὴ σκηνὴ τοῦ κόσμου τὴν ἴδια τραγικὴ φάρσα ποὺ ἔπαιζαν οἱ Ρωμαῖοι τοῦ Πετρώνιου, τώρα εἶναι καιρὸς νὰ ξαναθυμηθοῦμε τὶς ρίζες μας, γιὰ νὰ πάψει νὰ μᾶς συνθλίβει τὸ Σύνολο ποὺ μᾶς πολιορκεῖ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ στραφοῦμε πρὸς τὴν ἐσωτερική μας ζωή, ἔχι μόνον γιὰ νὰ νιώσουμε τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνείδησης, ὅπως ἤθελε ὁ Μπεργκσόν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἔλθουμε σὲ ἐπαφὴ μέ ὅλη τὴν τάρα τοῦ ὑποσυνείδητου, ὅπως ὁ Ὑπαρξισμὸς μᾶς καλεῖ. Εἶναι πάλι τοῦ Ἡράκλειτου νομίζω, τό: ἐδιζησάμην ἐμεαυτόν. Καὶ ἐπειδὴ καθὼς φαίνεται αὐτὸς ὁ Ὑπαρξισμὸς δὲν πρόκειται νὰ παίξει τὸν ρόλο περαστικοῦ κομήτη στὸ οὐμπαν μας τὸ ἀνθρώπινο, ἀλλὰ θὰ μείνει δορυφόρος ἐσαεὶ γιὰ νὰ μᾶς μιλεῖ γιὰ τὴ σκοτεινότερη πλευρὰ τῆς ὕπαρξής μας, δὲν θὰ ἦταν ἄσκημο, τώρα ποὺ ἐπιχειρεῖται κατὰ κάποιον τρόπο τὸ κολόβωμα τῶν μετοχῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ στὰ πνευματικὰ χρηματιστήρια, νὰ βρεθοῦν οἱ κατάλληλοι εἰδικοί, οἱ φιλόλογοι, ποὺ θὰ ἀποκαλύψουν ξανὰ τὶς μυστικὲς γέφυρες ποὺ συνδέουν ἀκόμη,

ἔστω καὶ ἀόρατες, τὸν κόσμο μας μὲ τὶς ἀρχαῖες καταβολὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμοῦ, ποὺ μέσα στὶς ρίζες του πρωτόζησαν τὰ σπέρματα τοῦ τωρινοῦ μας ὑπαρξιστικοῦ κινήματος.

Ἡ ἀνασύνδεση τῆς ἐποχῆς μας, σὰν φορέα αὐτοῦ τοῦ ὑπαρξιστικοῦ κινήματος, μὲ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμο, ποὺ βασικὸς στόχος τοῦ φιλοσοφικοῦ του στοχασμοῦ στάθηκε ἡ ἔρευνα τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς, αὐτῆς ποὺ μέσα της στοιχειοθετεῖται τοῦ καθενός μας ἡ ὕπαρξη, αὐτὴ ἡ ἀνασύνδεση, ποὺ ἀπαιτεῖ βέβαια μόχθο καὶ πνευματικὴ δύναμη, θὰ κάμει ξανὰ τὸν σημερινὸ κόσμο νὰ καταλάβει ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς δὲν εἶναι μιὰ ἐν τόπῳ στάσις στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μιὰ αἰώνια εἰς τόπον κίνησις, ποὺ σέρνει μαζί της, μέσα στὴν ἱστορική της πορεία, τὰ σπέρματα κάθε νέας ἰδέας, κάθε νέας πνευματικῆς κίνησης. Αὐτὸ ποὺ φαίνεται νὰ τοῦ ἀρνοῦνται ὅσοι ἑτοιμάζονται νὰ τὸν τοποθετήσουν ἐσαεὶ εἰς τὸ ράφι. Γι' αὐτὸ τώρα τοῦ χρειάζονται οἱ ἀφοσιωμένοι ἐραστὲς τῆς οὐσίας του. Ὁ φίλος μου ὁ Γιάννης Δάλλας εἶναι ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν τὴ δύναμη, ἀρκεῖ νὰ ἔχουν καὶ τὴ διάθεση, νὰ ἀνιχνεύσουν μέσα στὸ σῶμα τῆς ἀρχαίας γραμματείας, ὅπου δίνεται ἡ ψυχὴ τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνα, τὶς ρίζες ὅλων τῶν ἰδεῶν καὶ ὅλων τῶν παθῶν ποὺ συγκροτοῦν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ σημερινοῦ. Γιὰ νὰ λειτουργήσουν ξανὰ οἱ γέφυρες, ποὺ ἕνωναν ἕως τελευταῖα τὴν παλιὰ Ἑλλάδα, σὰν σκέψη καὶ σὰν τέχνη, μὲ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἐν κινήσει, αὐτὴν τὴν γέφυρα, ποὺ τελευταῖα δοκιμάζουν νὰ κόψουν, οἱ ἐραστὲς τῆς παραλογιζόμενης πρωτοτυπίας, ποὺ μαίνονται ἐπάνω στοὺς καλλιτεχνικοὺς χώρους τοῦ κόσμου μας.

Γιὰ νὰ στήσουμε ξανὰ ὀρθὴ μιὰ τόσο γόνιμη γιὰ μᾶς καὶ τὸ μέλλον παράδοση, ποὺ τὴν ἐπιβουλεύται ἡ ἐπιπολαιότητα τῶν ἐλαφρῶν.

Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

ΤΙΜΗ ΣΤΗΝ ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

Στὶς 8 Μαΐου ἔγιναν στὴ Ζίτσα τιμητικὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὴ μεγάλη Ἠπειρώτισσα ποιήτρια Χρυσάνθη Ζιτσαία, ποὺ ὀργανώθηκαν ἀπ' τὴν Ἠπειρωτικὴ Στέγη, τὴν Κοινότητα Ζίτσης, τὸ Λύκειο Ζίτσης καὶ μὲ συμμετοχὴ τῆς «Ἠπειρωτικῆς Ἑστίας». Οἱ ἐκδηλώσεις αὐτές, ποὺ ἔλαβαν τὴ μορφὴ μιᾶς συγκινητικῆς γιορτῆς, ὑπῆρξαν ἕνα σημαντικὸ γεγονός, ὄχι μονάχα γιὰ τὴ γενέτειρα τῆς ποιήτριας, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὁλόκληρον τὸν πνευματικὸν κόσμο τῆς πόλης μας καὶ τῆς Ἠπείρου. Ἔτσι, ἡ συμμετοχὴ τῶν φίλων τῆς ποιήτριας ἀπ' τὰ Γιάννινα, ἀπ' τὴν Ἠγουμενίτσα κι ἀπ' τὸ Ζαγόρι, μαζὶ μὲ τοὺς συμπατριῶτες, τὶς συνομήλικες καὶ τοὺς συγγενεῖς της, καθὼς καὶ τοῦ Λυκείου Ζίτσης μὲ τοπικὲς ἐνδυμασίες, ἔδωσεν ἕνα θαυμάσιο ἀκροατήριο καὶ μιὰ σπάνια ἀτμόσφαιρα ποὺ κατασυγκίνησαν ὅλους καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἴδια τὴν ποιήτρια, ποὺ στέφθηκε ὡς ἄξιο τέκνο ἀπ' τὴν γενέθλια γῆ της, παρὰ τὸ «οὐδεὶς... ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ».

Ἡ γιορτὴ αὐτὴ ποὺ εἶχε εὐρύτερη ἀπήχηση γενικώτερα στὸν πνευματικὸ κόσμο τῆς χώρας μας, μὲ ὡραία καὶ συγκινητικὴ εἰσήγηση τοῦ προέδρου τῆς Στέγης κ. Δημ. Σιωμοπούλου, ποὺ ἀναφέρθηκε στὴν προσφορὰ τῆς κ. Ζιτσαίας, στὴν πνευματικὴ παράδοση τῆς Ζίτσας καὶ εἰδικώτερα στὸ νόημα ποὺ εἶχε ἡ ἐκδήλωση πρὸς τιμὴν τῆς ποιήτριας μὲ τὴν μεγάλη προσφορὰ καὶ τὸ ἀδαμάντινον ἦθος. Στὴ συνέχεια, ὁ πρόεδρος τῆς Κοινότητος Ζίτσης κ. Καραμπίνας, μὲ θαυμάσια προσφώνηση, καλωσώρισε πανηγυρικὰ τὴν ποιήτρια στὸν τόπο της καὶ ἀνέγνωσε τιμητικὸ ψήφισμα τῆς Κοινότητος, καθὼς καὶ περγαμηνὴ μὲ τὴν ὁποία ἀνακηρύσσεται ἡ κ. Ζιτσαία ἄξιον τέκνον τῆς πατρίδος της. Ἐπίσης περγαμηνὲς μὲ τιμητικὰ ψηφίσματα ἔδωσαν καὶ ἡ Ἠπειρωτικὴ Στέγη Γραμμάτων καὶ τὸ περιοδικὸ «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», πού, ὡς γνωστόν, ἡ κ. Ζιτσαία εἶναι ἀντεπιστέλλον μέ-

λος τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς του, ἐνῶ ὁ Δ)ντής του κ. Δ. Κόκκινος χαιρέτισε τὸ γεγονὸς τῆς γιορτῆς καὶ τὴν παρουσία τῆς τιμώμενης.

Κατόπιν, ἔγινε ἡ ἀποκάλυψη τῆς ἐντοιχισμένης, ἀπ' τὸ Λύκειο καὶ τὸ Γυμνάσιο Ζίτσης, εἰδικῆς πλάκας στὸ σπίτι ποὺ γεννήθηκε ἡ ποιήτρια, τὴν ὁποία ἔκαμε ἡ λυκειάρχης Κα Α. Ρεπετᾶ μὲ σύντομη προσφώνησή της. Οἱ ἐκδηλώσεις ἔκλεισαν, τέλος, μὲ πλούσια καὶ εὐχάριστη δεξίωση ποὺ προσέφερε ἡ Κοινότητα Ζίτσης.

ΔΙΠΛΗ ΜΝΗΜΗ

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ (1922) — RENE PUAUX (1878—1978)

Συμπληρώθηκαν 53 χρόνια ἀπὸ τὴν Καταστροφὴ τῆς Σμύρνης τοῦ 1922, χρονολογία σημαδιακὴ γιὰ τὸν νέο Ἑλληνισμό. Παράλληλα συμπληρώνονται φέτος ἑκατὸ (100) χρόνια ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Γάλλου φιλέλληνα δημοσιογράφου καὶ ἱστορικοῦ RENE PUAUX, ποὺ ἀπὸ τὸ 1912 μέχρι τὸ 1935 ποὺ πέθανε συνέδεσε τ' ὄνομά του μὲ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς ἀγωνίες τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπισκέφτηκε πολλὲς φορὲς τὴν Ἑλλάδα, Βουλγαρία καὶ Τουρκία σὰν ἀνταποκριτὴς καὶ ἱστορικὸς ἐρευνητής. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του εἶναι: «Στὰ Βαλκάνια 1912—13» (1914), «Ἡ Κακόμοιρη Ἤπειρος» (1911), «Ἡ Κωνσταντινούπολη καὶ τὸ Ἀνατολικὸ ζήτημα» (1920) κ.ἄ. Στὰ ἑκατοντάχρονα τῆς γέννησης τοῦ θερμοῦ φιλέλληνα ἀφιέρωσε ἤδη ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς μιὰ ἐπιφυλλίδα του στὸ «Βῆμα» στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου. Ἀντίθετα ἡ Καταστροφὴ τῆς Σμύρνης πέρασε σχεδὸν ἀμνημόνευτη.

Συνδυάζοντας τὶς δύο αὐτὲς μνῆμες θὰ ἤθελα νὰ σταθῶ γιὰ λίγο σ' ἕνα μικρὸ καὶ σχετικὰ ἄγνωστο βιβλιαράκι τοῦ R. PUAUX, ποὺ ἀναφέρεται στὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου 1922 στὴ Σμύρνη καὶ ἔχει τίτλο «LES DERNIERS JOURS DE SMYRNE» δηλ. «Οἱ τελευταῖες μέρες τῆς Σμύρνης», Παρίσι 1923, Β' ἔκδοση.

Ἀπὸ τὶς φρικιαστικὲς σκηνὲς ποὺ ἀκολούθησαν τὴν πυρπόληση τῆς Σμύρνης καὶ ποὺ τόσο παραστατικὰ ἀποτύπωσε ὁ R. PUAUX δίνω σὲ μετάφραση δύο μικρὰ ἐνδεικτικὰ ἀποσπάσματα.

(ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ)
ΚΥΡΙΑΚΗ, 10 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1922, ΣΕΛΙΔΕΣ 12—13

Μέχρι σήμερα (1923) ὑπῆρχε ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀκριβὴ ἡμερομηνία τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σμύρνης, Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου. Σήμερα εἶναι βέβαιο ὅτι αὐτὸ ἔγινε τὴν Κυριακὴ 10 Σεπτεμβρίου, μεταξὺ 4 καὶ 5 ὥρας τὸ ἀπόγευμα. Στὶς λεπτομέρειες ποὺ μοῦ ἔχει δώσει ἕνα Γάλλος αὐτόπτης μάρτυρας μπορῶ νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἑξῆς:

Ὅταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος παρουσιάστηκε στὸ στρατηγὸ Νουρρεντὶν - πασά, ποὺ θὰ τὸν παραδώσει ἀργότερα στὴν ξιφολόγχη, ὁ σεβάσμιος ἱεράρχης τοῦ ἔδωσε τὸ χέρι. (Σημ.: Ὁ Μακαριώτατος Χρυσόστομος καὶ ὁ Νουρρεντὶν εἶχαν συνάψει φιλικὲς σχέσεις, ὅταν ὁ δεύτερος ἦταν κυβερνήτης τῆς Σμύρνης κατὰ τὸ διάστημα 1918—19). Τότε ὁ Νουρρεντὶν κραύγασε:

«Δὲν θέλω νὰ λερώσω τὸ χέρι μου πιάνοντας τὸ δικό σου τὸ βρώμικο. Νά οἱ ἀποδείξεις τῆς κακουργίας σου» καὶ τοῦ ἔδειξε ἕνα φάκελλο ποὺ περιεῖχε τὶς κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Μητροπολίτη. «Πήγαινε, τὸ πλῆθος σὲ περιμένει κάτω γιὰ νὰ σὲ ἀνταμείψει ὅπως σοῦ ταιριάζει», καὶ τὸν ἔδιωξε.

Μόλις ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κατέβηκε στὸ δρόμο, ὁ ὄχλος τὸν περίμενε μέσα σ' ἕνα παραλογισμὸ καὶ τοῦ ἐπιτέθηκε. Τὸν ἁρπάζουν, τὸν τραβοῦν ἀπὸ τὰ γένεια, τοῦ βγάζουν τὰ μάτια μ' ἕνα μαχαίρι, τοῦ ξεσχίζουν τὰ ροῦχα, ἕνας φορεῖ θριαμβευτικὰ τὸ καλυμαύχι του καὶ μὲ γροθιὲς καὶ κλωτσιές, μὲ τὴν ὄψη γεμάτη αἵματα ἀπὸ τὰ βγαλμένα

μάτια του, τὸν ὁδηγοῦν στὸ Τσιεμενελί, ποὺ ἦταν καθαρὰ τούρκικη συνοικία. Ἐκεῖ ὑπέστη τὰ χείριστα: κομματιάστηκε κάτω ἀπὸ τὶς φωνὲς «κιοπεῖν παρτσασσὶ» (= ξεσχίστε τὸν σκύλο) καὶ οἱ δήμιοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ παιδιά, ἔλαβαν ὁ καθένας ἀπὸ ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ σφαγμένο σῶμα καὶ γύριζαν στὶς διάφορες συνοικίες οὐρλιάζοντας. Ἔπειτα λεηλατήθηκε ἡ Μητρόπολη...

(ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΑΣΜΟΙ)

ΣΕΛΙΔΕΣ 22—23

Ἕνας ἄλλος μάρτυρας, ὁ Ἰάκωβος Μίλιος, ὑπάλληλος ἀσφαλιστικῆς ἑταιρίας, ἀνεβάζει σὲ 12.000 τὸν ἀριθμὸ αὐτῶν ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ Νεκροταφεῖο τῶν Ὀρθοδόξων. Ἀναγνώρισε ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τὸν ἀρχιδιάκονο τῆς Σμύρνης μὲ ἐνδύματα ἐργάτη. Συνέβηκαν ἐκεῖ πράγματα ποὺ δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ διηγηθεῖ. Δυστυχισμένοι γονεῖς εἶχαν κρύψει τὰ κορίτσια τους στὸ ἐσωτερικὸ τῶν οἰκογενειακῶν τάφων καὶ οἱ ἴδιοι κάθονταν πάνω στὶς ταφόπετρες. Οἱ Τοῦρκοι στρατιῶτες ἀνακάλυψαν αὐτὲς τὶς κρυψῶνες, ἀπομάκρυναν τοὺς γονεῖς μὲ ἄγρια χτυπήματα, βίασαν τὰ κορίτσια μέσα στὰ ἴδια τὰ μνήματα γιὰ νὰ τὰ σφάξουν ἀμέσως μετά.

Τὰ ἴδια γεγονότα μαρτυροῦνται κι ἀπὸ ἕναν ἄλλο αὐτόπτη, τὸν Ἀντώνιο Μ., ποὺ διηγεῖται: «Αὐτοὶ ποὺ εἶχαν πληγεῖ ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰ (δηλαδὴ οἱ Σμυρναῖοι), ἀνακατωμένοι μὲ πρόσφυγες τοῦ ἐσωτερικοῦ, ποὺ εἶχαν σπεύσει πρὸς τὴ Σμύρνη μετὰ τὴν ὑποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, βρίσκονταν συγκεντρωμένοι στὸ ὕπαιθρο, κοντὰ στὶς πύλες τῆς πόλης καὶ συγκεκριμένα στὶς περιοχὲς Νταργάτς, Σιαλκαβουνάρ, Μερσινλί, Ἁγία Τριάδα. Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ αὐτὲς τὶς περιοχὲς ἦταν αὐστηρὰ ἀπαγορευμένη ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ἱππικὸ καὶ πεζικὸ ποὺ ἐπέβλεπαν τὸν περίγυρο. Οἱ περιοχὲς αὐτὲς περικυκλώθηκαν κυριολεκτικὰ τὴν αὐγὴ τοῦ Σαββάτου, 16 Σεπτεμβρίου. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶτες τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἄρχισαν νὰ μπαίνουν στοὺς καταυλισμοὺς τῶν χριστιανῶν, ποὺ ὑπῆρχαν ἐκεῖ, μὲ σκοπὸ νὰ πάρουν τὶς πιὸ ὄμορφες ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ τὶς νέες κοπέλες. Ἡ φρίκη τῶν σκηνῶν ποὺ ἔλαβαν χώρα ἦταν ἀπερίγραπτα φανταστική. Πολλὲς ἀπὸ αὐτὲς τὶς δυστυχισμένες ἀλλοίωναν τὴν ὄψη τους γιὰ νὰ φαίνονται ἄσχημες. Ὅσες ἀντιστέκονταν πέθαιναν ἀπὸ τὶς «παρὰ φύση» κτηνωδίες. Ἄλλες κρύβονταν στοὺς τάφους καὶ τὰ μαυσωλεῖα τοῦ ὀρθοδόξου νεκροταφείου, ἄλλες ἀπαγάγονταν ἀπὸ αὐτὰ τὰ κτήνη. Πολλοὶ ἄντρες, θέλοντας νὰ προστατεύσουν τὶς γυναῖκες ἢ ἀδελφές τους, φονεύονταν ἐπὶ τόπου».

Ὁ ἱερέας τοῦ Μενσιλνὶ διηγεῖται: «Ἀφοῦ μὲ συνέλαβαν (οἱ Τοῦρκοι) μὲ ὁδήγησαν στὸν ναὸ τῆς ἐνορίας μου μὲ τὴ σκέψη ὅτι ἔκρυβα χρήματα καὶ ἄλλα πολύτιμα ἱερὰ ἀντικείμενα τῆς ἐκκλησίας. Μέσα στὸν ναὸ ἀντίκρυσα μία φρικιαστικὴ σκηνή. Στὸ ἔδαφος κείτονταν τὸ σῶμα μιᾶς νέας ἀπὸ τὸ Μενσιλνὶ ποὺ τὴ γνώριζα (Εὐλαμπία τὴν ἔλεγαν)· εἶχε βιασθεῖ, ὅπως τὸ ἔβλεπε κανεὶς φανερά, καὶ ἔφερνε τραύματα στὸ στῆθος ἀπὸ ξιφολόγχη. Μπροστὰ ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι βρισκόταν τὸ πτῶμα μιᾶς ἄλλης νεαρᾶς, πολὺ πιὸ νέας, περίπου 15 χρονῶν, ποὺ εἶχε πάθει τὰ ἴδια. Οἱ Τοῦρκοι, ἀντὶ νὰ συγκινηθοῦν ἀπὸ αὐτὸ τὸ θέαμα, ἔλεγαν εἰρωνικά:

— Τί κάνει αὐτὸς ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Παναγιά σας ποὺ τοὺς καλοῦσες σὲ βοήθεια σ' ὅλο τὸ δρόμο; Γιατί δὲν βοήθησαν αὐτὲς τὶς κοπέλες ποὺ τὶς ἔχουμε...!» Ἐπίσης, στὸ Ἱρὸ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου δεκαπέντε νέα κορίτσια βιάστηκαν καὶ σφάχτηκαν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ὁ ναὸς εἶχε λεηλατηθεῖ καὶ οἱ εἰκόνες εἶχαν πεταχτεῖ στὸ ἔδαφος...!»

ΚΩΣΤΑΣ ΦΩΤΟΥ

ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΜΟΣΧΟΠΟΛΙΤΙΣΣΑ

Ὁ εἰσερχόμενος στὴν Ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν Τεριαχίου, στὸ δεξί του χέρι, συναντᾶ ἕνα ξυλόγλυπτο εἰκονοστάσι προσφάτου κατασκευῆς, ὅπου εἶναι τοποθετημένη εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ τὸν Χριστὸν στὴν ἀγκαλιά της. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὶς 20 Ἰουλου 1776. Εἶναι δηλαδὴ σήμερα (1979) διακοσίων τριῶν ἐτῶν.

Προτοῦ προχωρήσωμεν ὅμως στὴν ἐξιστόρησι τῶν γεγονότων ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἀπόκτησι τῆς εἰκόνος αὐτῆς, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ ποῦμε λίγα λόγια γιὰ τὴν ὅλη παράστασι καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον εἶναι ζωγραφισμένη.

Ἡ ὅλη παράστασι εἶναι ἡ κλασσικὴ βυζαντινή, ποὺ ἀκολουθεῖται προκειμένου γιὰ φορητὲς εἰκόνες ποὺ παριστάνουν τὴν Παναγία ἀπὸ τὴ μέση καὶ ἐπάνω καθισμένη στὸ θρόνο, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἀντληψι καὶ παράδοσι ποὺ θέλει τὴν Παναγία νὰ κρατᾶ τὸν μικρὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Ὅπως οἱ περισσότερες εἰκόνες τῆς Παναγίας μὲ τὸν Χριστόν, ἔτσι καὶ αὐτὴ ἐδῶ, κρατεῖ τὸν Ἰησοῦν μὲ τὸ ἀριστερό της χέρι, ἐνῶ τὸ δεξί της ἔχει πάρει τὴν κνησι καὶ τὴ στάσι ἐκείνη ποὺ δείχνει μὲ τόνο καὶ ἔμφασι αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ προσέξωμεν, ὄχι τὴν ἴδια, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ κάνει περήφανη κάθε μητέρα: τὸ παιδί Της. Σὰν νὰ λέει: Ἰδοὺ ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας, ἰδοὺ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεάνθρωπος καὶ Σωτήρας τοῦ Κόσμου.

Ἔτσι ἀμέσως τὸ ἐνδιαφέρον μας στρέφεται πρὸς τὴν ἐπιβλητικὴ προσωπικότητα τοῦ μικροῦ Χριστοῦ, τὴν ἀριστουργηματικὴ αὐτὴ μορφὴ τῆς βυζαντινῆς ἁγιογραφας, ποὺ δείχνει συγχρόνως παιδικὴ ὁμορφιά, ἀνδρικὸ σφρῖγος καὶ γεροντικὴ σοφία, μὲ ἔντονα καὶ ἐκφραστικὰ μάτια, ἤρεμο πρόσωπο, ἀριτίδωτο καὶ φωτεινὸ μέτωπο, πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ἀταραξία. Οἱ ἁρμονικὲς κινήσεις τῶν χεριῶν, τῆς δεξιᾶς ποὺ εὐλογεῖ καὶ τῆς ἀριστερᾶς ποὺ προσφέρει, τὸ μεγαλόπρεπο κάθισμα τῶν ποδιῶν, ἡ ὑπέρλαμπρη κορμοστασιὰ καὶ ἕνα ἀδιόρατο σκίρτημα συμπληρώνουν τὴν ὅλη εἰκόνα τῆς θείας καλωσύνης τοῦ μικροῦ Χριστοῦ.

Τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας εἶναι νεανικὸ μὲ ἁδρὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς της. Τῆς φυλῆς ποὺ ζοῦσε καὶ ζεῖ στὸ χῶρο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἀκόμα καὶ τὰ ἐνδύματά της καὶ ὅλος ὁ στολισμός της εἶναι σημιτικά. Ἡ δὲ ἐλαφρὰ κλίσι τῆς κεφαλῆς της δείχνει μὲ χάρι τὴ μητρικὴ στοργὴ καὶ τὴν τρυφερότητα τῆς Παρθένου.

Ὁ ἀνώνυμος ζωγράφος, ποὺ κατὰ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς δὲν ὑπογράφει τὸ ἔργο του, ζωγράφισε μὲ ὡραῖα χρώματα καὶ μὲ κανονικὲς πτυχώσεις τὰ ἱμάτια τῆς Παναγίας καὶ τοῦ μικροῦ Χριστοῦ. Ἀκολουθεῖ βεβαίως τὴν ἀνατολικὴ παράδοσι, ἐνῶ συγχρόνως δείχνει ὅτι ἔχει δεχθῆ ἰσχυρὴ ἐπίδρασι ἀπὸ τὴ δυτικὴ τεχνοτροπία καὶ ἰδίως ἀπὸ τὰ πρότυπα τῶν ζωγράφων τῆς Ἀναγεννήσεως, τόσο ὥστε νὰ γίνεται πιστευτὴ ἡ ἄποψις ὅτι ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἔχει βγῆ ἀπὸ τὸ χέρι ζωγράφου ποὺ ἔχει μαθητεύσει σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια ζωγραφικῆς τῆς Βενετίας.

Ἡ εἰκόνα αὐτή, ποὺ παλαιότερα ἦταν τοποθετημένη στὸ γυναικωνίτη τῆς ἐκκλησίας μας, ἔχει μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἱστορία. Ἡ ἱστορία αὐτὴ τὴν συνδέει μὲ τὴν ἀνακαίνισι τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν, ποὺ παλαιότερα ἦταν μικρότερος καὶ φτωχότερος, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ἐπωνυμία ποὺ τῆς δώσαμε σήμερα, Παναγιὰ ἡ Μοσχοπολίτισσα.

Θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς διηγηθῶ αὐτὴ τὴν ἱστορία, ὅπως τὴν ἄκουσα μικρός, ἀπὸ σύντομες καὶ συγκεχυμένες ἀφηγήσεις τῶν παλαιοτέρων, — γιατὶ κι αὐτοὶ δὲν τὴν θυμόντουσαν καὶ δὲν τὴν ἤξεραν καλὰ - καλὰ — ποὺ τώρα πιὰ ἔχουν πεθάνει καὶ ἀναπαύονται πίσω ἀπὸ τὸ Ἅγιο Βῆμα.

Ὅπως εἴπαμε, ἡ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι διακοσίων τριῶν ἐτῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ πᾶμε μερικὰ χρόνια πιὸ πρὶν ἀκόμα γιὰ νὰ βροῦμε τὴν ἄκρη τῆς ἱστορίας μας.

Κάπου ἀνάμεσα στὰ 1500 καὶ στὰ 1600 μ.Χ., καὶ ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν καταλάβει ὁλόκληρη τὴν Ἤπειρο, πρὸς βορρᾶν τοῦ Τεριαχιοῦ καὶ σὲ πολὺ μακρινὴ ἀπόστασι, πὲς τέσσε-

ρεις μέρες δρόμο μὲ τὰ πόδια, εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσεται μιὰ πραγματικὴ πόλι μὲ πολλὲς χιλιάδες κατοίκους. Ἡ πόλι αὐτή, ποὺ ἄλλοι τὴν ἔλεγαν πόλι τοῦ Μόσχου, ἀπὸ κάποιο ἀρχηγὸ μεγάλης οἰκογενείας (φάρας) ὀνόματι Μόσχο, καὶ ἄλλοι τὴν ἔλεγαν πόλι τῶν Βοσκῶν καὶ ποὺ εἶναι γνωστὴ σήμερα σὰν Μοσχόπολις, φημίζονταν γιὰ πολλὰ πράγματα. Γιὰ τὰ εὐαγῆ ἱδρύματά της, ὅπως τὸ Ὀρφανοτροφεῖο, τὸ Πτωχοκομεῖο, τὰ Νοσοκομεῖα, οἱ Ἐκκλησίες, τὰ Σχολεῖα, τὸ Τυπογραφεῖο καὶ ἡ Βιβλιοθήκη της, γιὰ τὴ στρατιὰ τῶν λογίων της, τὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνική της κίνησι, καὶ πρὸ παντὸς γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία της. Ἀπ' ὅλα τὰ μέρη, τὰ κοντινὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τὰ μακρινὰ τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, συγκεντρώνονταν ἐκεῖ ἄνθρωποι γιὰ νὰ πωλήσουν καὶ νὰ ἀγοράσουν πραμάτιες, γιὰ νὰ πᾶνε στοὺς γιατρούς, γιὰ νὰ φοιτήσου στὰ σχολεῖα της καὶ γιὰ νὰ ἀκούσουν τοὺς λόγους σοφῶν Δεσποτάδων. Τὸ 1720 μάλιστα εἶχε φθάσει ἐκεῖ καὶ τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο καὶ εἶχε ἀρχίσει νὰ τυπώνη Ἑλληνικὰ βιβλία. Ἐκκλησίες εἶχε ἡ Μοσχόπολις εἴκοσι δύο καὶ ἕνα μεγάλο Μοναστήρι τοῦ Ἰωάνου τοῦ Προδρόμου καὶ φυσικὰ στρατιὰ ὁλόκληρη ἀπὸ παπάδες καὶ καλογήρους. Ὁ πλοῦτος ἦταν πάρα πολὺς καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς Μοσχοπόλεως πολὺ μεγάλη, σὲ σημεῖο μάλιστα ποὺ οἱ Τουρκαλβανοὶ τῆς περιοχῆς ἄρχισαν νὰ τὴν ζηλεύουν καὶ νὰ ὀρέγωνται τὰ ἀγαθά της. Διαρκῶς ὅλο καὶ ἀναζητοῦσαν τὴν κατάλληλη εὐκαιρία ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ τὴν λεηλατήσουν καὶ νὰ τὴν καταστρέψουν. Τοὺς παρακινοῦσαν μάλιστα καὶ μερικοὶ καθολικοὶ παπάδες ποὺ στὴ Μοσχόπολι μὲ τὴν Ὀρθόδοξη καὶ Ἑλληνικὴ παράδοσι συναντοῦσαν τὴν πιὸ ἰσχυρὴ ἀντίδρασι στὰ πολιτικοθρησκευτικὰ ἐπεκτακτικὰ σχέδια τῆς παπικῆς ἐκκλησίας.

Ἡ εὐκαιρία δόθηκε στοὺς Τουρκαλβανοὺς μὲ τὴν ἔκρηξι τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ Πολέμου ποὺ ἔγινε στὶς 30 Σεπτεμβρίου 1768. Εἶχε προηγηθῆ μάλιστα μιὰ προσπάθεια νὰ ξεσηκωθοῦν οἱ Ἕλληνες ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀπὸ κάποιον Παπάζολη ποὺ ἐνεργοῦσε σὰν ἐκπρόσωπος τῶν Ὀρλὼφ καὶ τοῦ Ρώσσου Αὐτοκράτορος. Τότε εἶχε ξεσηκωθῆ καὶ ἡ Χειμάρρα, ἀλλὰ τὸ κίνημά της ἀπέτυχε. Μὲ ἐντολὴ τοῦ Σουλτάνου νὰ ἀφοπλισθοῦν οἱ Ἕλληνες, οἱ Τουρκαλβανοὶ ἐστράφηκαν κατὰ τῶν διαφόρων κέντρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ φυσικὰ πρῶτα - πρῶτα κατὰ τῆς ἀκμαζούσης τότε Μοσχοπόλεως. Ἔτσι ἀπὸ τὶς 21 Μαΐου 1769 μέχρι τὶς 2 Σεπτεμβρίου 1771 ἡ Μοσχόπολις ὑπέφερε τὰ πάδεινα ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν Τουρκαλβανῶν ποὺ τὴν λεηλατοῦσαν καὶ τὴν κατέστρεφαν, μέχρι ποὺ οἱ Ἕλληνες κάτοικοί της ἀναγκάστηκαν νὰ ἐκπατρισθοῦν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος. Ἄλλοι ἔφυγαν γιὰ τὴν Πόλη, ἄλλοι γιὰ τὴ Βενετία καὶ τὴ Βιέννη, ἄλλοι γιὰ τὴ Νότιο Ἑλλάδα καὶ τὰ νησιά, καὶ ἄλλοι σκορπίστηκαν στὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου. Φυσικά, αὐτοὶ ποὺ ὑπέφεραν τὰ περισσότερα ἦταν οἱ καλόγεροι καὶ οἱ παπάδες.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς καλογήρους τῆς Μοσχοπόλεως κουβαλώντας πολύτιμα σκεύη καὶ εἰκόνες ἀπὸ κάποια πλούσια ἐκκλησία τῆς ἐνορίας του τράβηξε πρὸς τὰ κάτω μέρη τῆς Ἠπείρου, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς ἦταν πιὸ συμπαγής. Σταματοῦσε σὲ Μοναστήρια καὶ Ἐκκλησίες ποὺ συναντοῦσε στὸ δρόμο του. Σύναζε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς μιλοῦσε γιὰ τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Ἑλλάδα. Προσπαθοῦσε νὰ τοὺς ὀργανώση καὶ νὰ τοὺς στρέψη κατὰ τῶν Τούρκων. Ἔτσι δὲν ἦταν εὔκολο νὰ ριζώση σ' ἕνα μέρος. Ἐκεῖνοι τὸν κυνηγοῦσαν κι' αὐτὸς τραβοῦσε τὸ δρόμο του. Πότε νηστικὸς καὶ πότε χορτᾶτος, ἄλλοτε σὲ δάση καὶ ἄλλοτε σὲ λακκιὲς καὶ σὲ φαράγγια, γιὰ ν' ἀποφύγη τοὺς διῶκτες του, συνέχιζε τὴν πορεία του καὶ τὴν προσπάθειά του γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ δουλωμένου Γένους. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1776, ἐξαντλημένος καὶ ἀποκαμωμένος ἀπὸ τὶς πολλὲς ταλαιπωρίες, εἶχε φθάσει στὸ δάσος τοῦ Τεριαχιοῦ. Ἐκεῖ ὑποφέροντας καὶ ἀπὸ ἑλονοσία πέθανε.

Ἦταν καλοκαῖρι καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἔτρεχε στὶς δουλειές του, θέριζε καὶ κουβαλοῦσε τὰ δεμάτια στ' ἀλώνια. Ἡ παράδοσι δὲν ἀναφέρει ἀπὸ ποιόν δρόμο ἀκριβῶς ἔρχονταν πρὸς τὸ Τεριάχι. Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι ἔρχονταν ἀπὸ τοῦ Κόρανου καὶ τοῦ Ρουμπᾶ. Ἐκεῖ θέριζε κάποια γυναῖκα ποὺ τὴν ἔλεγαν Ράϊδω. Τὸ βράδυ γυρίζοντας γιὰ τὸ σπίτι της στὸ χωριό, στὸ δρόμο συνάντησε τὸν ἑτοιμοθάνατο Καλόγερο ποὺ πρόλαβε νὰ τῆς πῆ τὸ μυστικό του, ὅτι εἶχε μαζί του πολύτιμα πράγματα, χρυσαφικὰ κι' ἀσημικὰ καὶ μιὰν εἰκόνα τῆς Παναγίας, καὶ ὅτι θἄπρεπε μ' αὐτὰ νὰ χτιστῆ μιὰ ἐκκλησα κι' ἕνα σχολεῖο.

Ἡ Ράϊδω εἰδοποίησε τοὺς χωριανοὺς καὶ ὅλοι μαζὶ περιμάξεψαν τὸ ἅγιο λείψανο, τὰ πράγματά του καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Τὰ μετέφεραν στὴ μικρὴ ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ὡρκίστηκαν νὰ ἐκπληρώσουν τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Γέροντα. Πουλώντας τὰ ἀσημικὰ καὶ τὰ χρυσαφικὰ ποὺ εἶχαν βρῆ, φώναξαν μαστόρους γιὰ νὰ μεγαλώσουν καὶ νὰ ὁμορφήνουν τὴν ἐκκλησιά τους. Ἔχτισαν καὶ ἕνα μεγάλο κοινοτικὸ κατάστημα (οἱ παλαιότεροι τὸ θυμοῦνται σὰν «ἀμελικό»), ποὺ εἶχε δωμάτια γιὰ Σχολεῖο, γιὰ νὰ κοιμοῦνται οἱ ξένοι, καὶ γιὰ νὰ πουλοῦν τὶς πραμάτιες τους, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀμπάρια γιὰ νὰ συγκεντρώνουν τὸ δέκατο καὶ τὶς ἄλλες φορολογίες τῶν κατοίκων. Τὸ 1778 κάλεσαν τὸν Μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως Δοσίθεο, ποὺ τότε εἶχε ἕδρα τὸ Δέλβινο, καὶ ἔκαμαν τὰ ἐγκαίνια. Τὸ γεγονὸς τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν Τεριαχίου τὸ ἀνφέρει ὁ ἴδιος ὁ Μητροπολίτης Δοσίθεος στὸν Κώδικα τῆς Μητροπόλεως Δελβίνου. Τότε χάραξαν καὶ τὴ χρονολογία ἐπάνω στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας: «ἔτος 1776 Ἰουλίου 20».

Οἱ χωριανοὶ δὲν ἦταν βέβαιοι ἐὰν ὁ καλόγερος ἦταν ἀπὸ τὴ Μοσχόπολι ἢ ἀπ' ἀλλοῦ. Κάποιος εἶπε πὼς ἦταν ἀπὸ τὴ Βενετία, ἄλλος ἔλεγε πὼς ἦταν ἀπὸ τὴν Πόλη, ἀπεσταλμένος τοῦ Πατριάρχη, καὶ ἄλλοι ἔλεγαν πὼς ἦταν κάποιος ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ.

Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, τὴν Παναγιὰ τὴν ὠνόμασαν Μοσχοπολίτισσα, γιὰ νὰ ὑποδέχεται στὰ ξένα τοὺς πολίτες, αὐτοὺς ποὺ ταξιδεύονταν δηλαδή, μὲ τὸ κλαδὶ τοῦ μόσχου, μὲ εὐωδιὲς καὶ εὐλογίες γιὰ προκοπὴ καὶ ὑγεία. Ἐξ ἄλλου γι' αὐτὸ τὴν εἶχαν τοποθετήσει καὶ στὸν γυναικωνίτη, γιὰ νὰ εἶναι κοντὰ στὶς γυναῖκες καὶ νὰ ἀκούει τὶς παρακλήσεις τους καὶ νὰ προστατεύει τοὺς ἄντρες τους καὶ τὰ παιδιά τους ποὺ ταξίδευαν μακριὰ στὰ ξένα:

Νὰ πᾶν καλά, ναρθοῦν καλά,
ναρθοῦν διφορεμένα.

Προσωπικὰ πιστεύω πὼς ἡ δεύτερη αὐτὴ ἐκδοχὴ εἶναι καὶ ἡ πιὸ σωστή. Γιατὶ προσδοκία ὅλων, κι' αὐτῶν ποὺ ταξιδεονταν κι' αὐτῶν ποὺ μέναν στὸ χωριό, ἦταν καὶ εἶναι ὅτι ἐκεῖ στὴν ὅποια μακρινὴ πόλη θὰ βρεθῆ κάποιος νὰ ὑποδεχθῆ τὸν ταξιδιώτη μὲ μόσχο, τὸ πιὸ εὔοσμο κλαδὶ τῶν δημοτικῶν μας παραδόσεων. Καὶ αὐτὸς ὁ κάποιας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος παρὰ ἡ Παναγιὰ ἡ Μοσχοπολίτισσα!

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΛΩΛΗΣ

Η ΒΕΜΠΟ ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΜΟΙΡΕΣ

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1943 ἡ μοναδικὴ μας Μοῖρα Βομβαρδισμοῦ ἡ 13η (ποτὲ δὲν μπόρεσα νὰ καταλάβω γιατὶ ἔδωκαν αὐτὸν τὸν γρουσούζικον ἀριθμὸ μιὰ ποὺ εἴχαμε στὴν Μέση Ἀνατολὴ ὅλες - ὅλες τρεῖς Μοῖρες) στάθμευε μ' ἄλλες 4 συμμαχικὲς Μοῖρες βομβαρδισμοῦ στὸ τεράστιο Γκάμπουτ, κοντὰ στὸ θρυλικὸ Τομπρούκ.

Ἡ δουλειὰ τῶν νεαρῶν μας ἀεροπόρων ἦταν οἱ ἀνθυποβρυχιακὲς ἔρευνες στὴ Μεσόγειο. Κάπου - κάπου κάναν καὶ κανένα βομβαρδισμὸ στὴν Κρήτη.

Μιὰ καυτερὴ μέρα μπῆκαν στὸ τροχόσπιτο ποὺ χρησίμευε γιὰ γραφεῖο τοῦ Διοικητοῦ τῆς Μοίρας καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ Ὑπασπιστοῦ δηλ. ἐμένα, μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ σμηνίτες.

Κύριε, Ὑπασπιστά, γυρίζουμε μὲ ἄδεια ἀπὸ τὸ Κάϊρο ὅπου ἀνταμώσαμε τὴν Βέμπο καὶ τὸν Τραϊφόρο καὶ μᾶς ὑποσχέθηκαν ὅτι ἂν τοὺς στείλουμε ἀεροπλάνο εὐχαρίστως νὰ ἔρθουν νὰ δώσουν παραστάσεις καὶ στὶς τρεῖς Μοῖρες.

Τὴν ἴδια μέρα κιόλας ἀνάφερα στὸν Διοικητή μου τότε Σμηναγὸ Μιχάλη Στρατῆ ποὺ μοῦπε ἂν τὰ καταφέρω νὰ πάρω ἄδεια ἀπὸ τὸν Ἐγγλέζο Πτέραρχο εὐχαρίστως θὰ ἔστελνε βομβαρδιστικὸ στὸ Κάϊρο νὰ μεταφέρει τὸ συγκρότημα τῆς Βέμπο.

Εὔκολα πέτυχα τὴν σχετικὴ ἄδεια κι' ἀμέσως ὁ Τρουπάκης ζήτησε τὴ χάρη ἀπὸ τὸν Διοικητὴ νὰ πάει αὐτὸς νὰ τοὺς φέρει. Μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία παράστησα στὸν Διοικητὴ ὅτι ναὶ μὲν ὁ Τρουπάκης ἦταν παλληκάρι καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἄριστος πιλότος, ὅμως εἶχε μονάχα 10 ὧρες πεῖρα σ' αὐτὰ τὰ καινούργια Ἀμερικανικὰ ἀεροπλάνα ἐλαφροῦ βομβαρδισμοῦ τὰ Μπάλτιμωρς

(ἂς σημειώσω ὅτι ἕνα ὁλόκληρο χρόνο σὰν Ὑπασπιστὴς τῆς 13ης χάσαμε περισσότερα παιδιὰ ἀπὸ ἀτυχήματα, παρὰ στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις).

Σάμπως νἄχεις δίκιο, μοῦ κάνει ὁ Διοικητής, μὰ τὸ ὑποσχέθηκα τώρα.

Μεγάλες ἑτοιμασίες γιὰ ἕνα πρόχειρο θέατρο ὥστε ὅταν ὁ Τρουπάκης στὶς 22 Ἰουλίου ἔφερε τὸ συγκρότημα τῆς Βέμπο, δηλ. τὶς ἀδελφὲς Σοφία καὶ Ἀλίκη, τὸν σπιρτούζο τὸν Τραϊφόρο καὶ τὸν ἀκορδεονίστα Μένιο, ὅλα ἦταν ἕτοιμα. Ἀκόμα καὶ εἰδικὲς σκηνὲς γιὰ τὰ «κορίτσια» στὸ κέντρο τοῦ στρατοπέδου, ἦταν ἕτοιμες, ποὺ γιὰ τὸν φόβο τῶν Ἰουδαίων βάλαμε... διπλοσκοπούς γιὰ τὴ μιὰ καὶ μόνη βραδιὰ ποὺ οἱ ἀδελφὲς Βέμπο θὰ φιλοξενόντουσαν στὴ Μοῖρα μας.

Τὸ βραδάκι ὁ δημοκρατικὸς Διοικητὴς προσκάλεσε στὴ λέσχη τῶν Ὑπαξιωματικῶν τὸ συγκρότημα γιὰ νὰ τοὺς κεράσει. Φυσικὰ μαζευτήκαμε ὅλοι ἐκεῖ. Κάποιος σμηνίτης παρακάλεσε τὸν Μένιο νὰ φέρει τὸ ἀκορντεόν. Σὲ λίγο ἄλλος παρακάλεσε τὴν Βέμπο καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε ἄναψε τὸ γλέντι.

Ὁ Διοικητὴς ὁ Στρατῆς ποὺ ποτὲ δὲν ἔπινε στὴ ζωή του κερνοῦσε ἀδέρτα μὰ κι' ἔπινε κι' ὁ ἴδιος. Ὅλοι ξέρουμε ὅτι τὰ ἀπρόοπτα γλέντια εἶναι τὰ καλύτερα κι' αὐτὸ μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν ἀεροπόρων ἦταν πραγματικὰ ἕνα ἀπὸ τὰ καλὰ ξεσπάσματα.

Ἔλα ὅμως ποὺ ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶχε ἀποφασίσει τὸ Ἐγγλέζικο Ἀρχηγεῖο τῆς Ἀεροπορίας (DESERT AIR FORCE) νὰ κάνει τὴ μεγαλύτερη ἐπιδρομὴ ἐνάντια στὴν Κρήτη τὴ «Θέση».

Ὅπως μάθαμε ἀργότερα πάνω ἀπὸ 100 ἀεροπλάνα πῆραν μέρος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 90 Χαρικιαῆς καὶ καμιὰ δεκαριὰ Μπάλτιμορς. Στὶς 9 λοιπὸν τὸ βράδυ πάνω στὸ μεγάλο κέφι ὅλων μας μὲ πλησίασε ὁ Ἐγγλέζος Ἀξ)κὸς Ἀποκρυπτογραφήσεως τῆς Μοίρας μας καὶ μὲ πληροφόρησε ὅτι ἦρθε διαταγὴ γιὰ 4 ἀπὸ τὰ δικά μας βομβαρδιστικὰ νὰ κάνουν ἐπιδρομὴ στὴν Κρήτη, ξεκινώντας στὶς 5 τὸ πρωΐ.

Ὁ Διοικητὴς φυσικὰ ἔπρεπε νὰ διαλέξει τὰ 4 πληρώματα δηλ. 16 νεαροὺς ἀεροπόρους γι' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση. Κοίταξα πίσω ἀπὸ τὸν μπάγκο καὶ εἶδα ὅτι ὁ πάντοτε νηφάλιος Στρατῆς, αὐτὴ τὴν φορὰ ἦταν σὲ τσακίρ κέφι. Σύμφωνα μὲ τοὺς Ἐγγλέζικους κανονισμοὺς δὲν ὑπῆρχε ἐπίσημα ὑποδιοικητὴς τῆς Μοίρας. Κατ' ἀνάγκην πλησίασα τὸν ἀρχαιότερο ἱπτάμενο καὶ συμμαθητὴ τοῦ Στρατῆ στὴ σχολὴ Ἰκάρων, τὸν σμηναγὸ Παπαπαναγιώτου, ποὺ πῆγε στὸ Ὑπασπιστήριο καὶ διάλεξε τὰ 4 πληρώματα.

Στὸ μεταξὺ ἔκανα νόημα τοῦ Τραϊφόρου καὶ τὸν τράβηξα ἔξω ἀπὸ τὴν σκηνή.

Τοῦ ἐξήγησα ὅτι 16 παιδιὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ξυπνήσουν στὶς 5 τὸ πρωΐ καὶ ὅτι ἐπομένως ἔπρεπε νὰ πᾶν ἀμέσως νὰ κοιμηθοῦν, γιατὶ τὰ Γερμανικὰ ἀντιαεροπορικὰ τῆς Κρήτης δὲν ἀστεύονται. Καὶ ἦταν ἀδιανόητο νὰ πᾶν γιὰ ὕπνο αὐτοὶ οἱ 16, καθ' ὃν χρόνον ὅλοι οἱ ἄλλοι χαλοῦσαν τὸν κόσμο.

Νὰ βρεῖς καμμιὰ πρόφαση Μίμη, καὶ νὰ πᾶτε ἀμέσως νὰ κοιμηθεῖτε.

Ὥστε ἔτσι ἔ; μοῦ κάνει ὁ Μίμης. Αὐτὸ θὰ πεῖ Μοῖρα βομβαρδισμοῦ: Τὴν μιὰ στιγμὴ γλέντι καὶ ξεγνοιασιὰ καὶ τὴν ἄλλη πάλι μὲ τὸ χάρο!

Ὁ Τραϊφόρος πήδηξε πάνω σ' ἕνα τραπέζι (ἀφοῦ πρότερα ἔκανε νόημα στὴ Σοφία) κι' ἔβγαλε ἕνα μικρὸ λόγο. Μᾶς εἶπε ὅτι συχαίνονταν νὰ σταματήσουν τὸ γλέντι, μὰ ὅλοι τους ἦταν ζαλισμένοι ἀπὸ τὴν διαδρομὴ καὶ ἰδίως τὰ κορίτσια . Ἔπρεπε νὰ πᾶν ἀμέσως νὰ ξεκουραστοῦν καὶ νὰ κοιμηθοῦν. Ὅτι αὔριο τὸ βράδυ θὰ δίναν καὶ τὴν ψυχή τους ἀκόμα γιὰ νὰ ἐὐχαριστήσουν τὰ παιδιὰ ποὺ πολεμοῦσαν γιὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὴν σκλαβωμένη Ἑλλάδα.

Καθὼς κίνησαν νὰ πᾶν νὰ κοιμηθοῦν κανένας δὲν διαμαρτυρήθηκε μὰ ὅλοι χειροκρότησαν καὶ ζητωκραύγασαν.

Τὴν ἄλλη μέρα, 23 Ἰουλίου 1943, ὅλοι περιμέναμε πότε θὰ γυρίσουν τὰ 4 βομβαρδιστικά μας. Κατὰ τὶς 10.30' φάνηκε τὸ πρῶτο. Κακὸ σημάδι. Ὅμως σὲ λίγο τὸ δεύτερο, ὕστερα τὸ τρίτο καὶ τέλος τὸ τέταρτο ποὺ μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἀγωνία.

Κάθε δουλειὰ εἶχε σταματήσει, γιατὶ ὅλοι κοιτάζαμε τὸν οὐρανὸ ὥσπου νὰ φανεῖ καὶ τὸ τελευταῖο. Γύρισαν κυνηγημένα ἀπὸ τὸ ἄφρ Γερμανικὸ ἀντιαεροπορικὸ σὰν τὰ σκόρπια φύλλα τοῦ χειμώνα, μὰ ἐμεῖς ὅλοι κατενθουσιασμένοι.

Τὸ βράδυ στὸ μεγάλο ὑπόστεγο ἡ παράσταση εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία. Ἀκόμα καὶ οἱ Ἐγγλέ-

ζοι τὸ εὐχαριστήθηκαν μὲ τὴν καρδιά τους, μολονότι δὲν καταλάβαιναν λέξη ἀπ' τὰ ρωμέϊκα τραγούδια. Μὲ τὶς φανταχτερὲς τουαλέτες ποὺ φορεθσαν τὰ «κορίτσια» οἱ Ἐγγλέζοι δὲν ἔπαφαν νὰ μοῦ λὲν ἀργότερα πόσο ὡραῖες ἦταν οἱ δυὸ ἀδελφὲς ἡ Σοφία καὶ ἡ Ἀλίκη. Ὅσο γιὰ μᾶς τοὺς Ρωμιοὺς, τόσο πολὺ τὸ εὐχαριστηθήκαμε ποὺ ἀκόμα καὶ τώρα τὸ θυμόμαστε.

Τὸ πρωῒ ὁ Τρουπάκης ἦταν νὰ μεταφέρει τὸ συγκρότημα στὴ γειτονικὴ Μοίρα Διώξεως τὴν 335, ὁπότε μαθεύτηκε ὅτι εἶχαν χάσει 4 Χάρηκαιην πάνω ἀπὸ τὴ Μεγαλόνησο. Οἱ ἱστορικὲς μεταπολεμικὲς στατιστικὲς λὲν ὅτι ἀπὸ τὰ 100 τόσα Συμμαχικὰ ἀεροπλάνα ποὺ ἔλαβαν μέρος σ' αὐτὴ τὴν ἐπιδρομὴ χάθηκαν 10· ἦταν ἡ πιὸ καταστροφικὴ γιὰ τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀερομαχία στὴ Μ. Ἀνατολὴ χωρὶς νὰ ἔχουμε λεπτομέρειες ἂν σώθηκε κανένα ἀπὸ τὰ 4 παλληκάρια.

Μὲ πληρίασε ἡ Βέμπο μὲ τὰ μάτια κατεβασμένα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι δὲν ἔχει πιὰ νόημα ἡ παράσταση στὴν 335 καὶ ὅτι πρέπει νὰ γυρίσουν στὸ Κάϊρο.

Σοφία (θυμοῦμαι καλὰ ὅτι τῆς εἶχα πεῖ τότε) δὲν μπορεῖτε ἐσεῖς νὰ καταλάβετε τί θὰ πεῖ ἀεροπορία. Ὅλοι οἱ ἀεροπόροι πιστεύουν καὶ ἐφαρμόζουν τὸ «οἱ πεθαμένοι μὲ τοὺς πεθαμένους καὶ οἱ ζωντανοὶ μὲ τοὺς ζωντανούς».

Ὅλη ἡ Μοίρα ἦταν στὴν ἀπογείωση τοῦ βομβαρδιστικοῦ ποὺ τράβηξε γιὰ τὸ γειτονικὸ ἀεροδρόμιο. Ἐκείνη τὴ βραδιὰ ἴσως γιὰ νὰ ξεχάσουν τὸ χαμὸ τῶν συναδέλφων των, οἱ νεαροὶ ἀεροπόροι τὰ ἔκαναν πάνω στὸ γλέντι, μὲ τὸ συγκρότημα τῆς Βέμπο, γυαλιὰ καρφιὰ, σπάζοντας κάθε ποτήρι καὶ κάθε πιάτο...

Γ. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

☆

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Π έ τ ρ ο υ Χ ά ρ η: «ΗΜΕΡΕΣ ΟΡΓΗΣ». Μιθυστόρημα. Ἀθήνα 1978.

Τὰ Δεκεμβριανὰ τοῦ '44, πιάνουν πολὺν τόπο στὴν συνταρακτικὴν ἱστορία τῆς γενεᾶς τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης καὶ τὸ βάρος τους εἶναι ἀποφασιστικὸ γιὰ τὴν μοίρα καὶ γιὰ τὴν φυσιογνωμία τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας. Μιὰ καινούργια μυθογονία, ποὺ διέστρωσε τὴν ἀναζήτηση τῶν νέων μας, ἕνας βαθύτερος οὐρανὸς γιομάτος ἀπὸ καμένες σκηνογραφίες καὶ μιὰ τεφρὴ γύρη ποὺ κάθεται ἀκόμα πάνω σ' ἕναν χαλασμένον ὁρίζοντα, ἔδωσαν ἄλλα μέτρα ἀντίληψης καὶ ἄλλες διαστάσεις γιὰ τὸν νέον οἰκουμενικὸν ἄνθρωπο. Ἔτσι, ἡ ἐπικὴ αὐτὴ τραγωδία, πού, γιὰ νὰ κλείσει, χρειάστηκε ὁ καταστροφικὸς καὶ ἀνελέητος ἐμφύλιος σπαραγμός, ὑπῆρξε τὸ τέλος μιᾶς πορείας γιὰ μιὰν ἄνοιξη ποὺ ἔμεινε ἄνανθη καὶ λιγοστὴ κάτω ἀπ' τὴν ὁμίχλη τοῦ ἅλατος. Καὶ ἡ γενεὰ τῆς Ἀντίστασης (ἡ γενεὰ μὲ τὴν ἀνατολὴ στὰ μάτια καὶ τὰ ὄνειρα στὴν ἴριδα τῆς ἐαρινῆς δρόσου) ἀραίωσε, δυστυχῶς, μέσα σὲ μιὰν ἔρημο. Καὶ σοι, ἀπ' τοὺς ἁρματωμένους της ἀκροβολιστές, ἀπόμειναν, ἔγιναν οἱ περιλειπόμενοι ἀσκητές, μὲ τὶς ξηραμένες δάφνες καὶ τὴν πελώρια λήκυθο, χοηφόροι ἑνὸς χοροῦ ἀρχαίας τραγωδίας καὶ σιωπηλὰ γκρεμισμένα εἰκονίσματα.

Γι' αὐτό, ἡ προσπέλαση σ' αὐτὴν τὴν ἔκταση, ὅπου ἡ λάβα τοῦ ἡφαιστείου εἶναι ἀκόμα ρευστὴ καὶ οἱ νεκροὶ περιμένουν ὄρθιοι τὴν ἀποκατάστασή τους στὴν ἱστορία, εἶναι φοβερὰ δύσκολη (ἂν ὄχι ἀπρόσιτη). Ἡ ἀπόσταση τοῦ χρόνου θὰ δείξει, κάποτε, αὐτὴν τὴν ἀθέατη ὄψη, ποὺ ἄρχισε νὰ ἀντανακλᾶται θολὰ στὴν λογοτεχνία μας τῶν εἴκοσι τελευταίων χρόνων.

Κάτω ἀπ' αὐτὴν τὴν προπτική, τὸ μυθιστόρημα τοῦτο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Πέτρου Χάρη, ἀποτελεῖ πρῶτα, γιὰ τὸν ἴδιον, ἕναν ὁριακὸ σταθμὸ στὴν πολύχρονη προσφορά του καί, δεύτερον, γιὰ τὴν γενικώτερη συνθετική μας πεζογραφία, ποὺ ἔχει ἀφετηρία αὐτὴν τὴν κρίσιμη περίοδο, μιὰ διεύρυνση τοῦ κύκλου μεταστοιχείωσης τῶν γεγονότων πέρ' ἀπ' τὸ «οὐδέτερο» ἔδαφος. Ἔτσι παίρνει ἕνα εἰδικὸ βάρος, ποὺ ἡ ἀξία του αὐξάνεται ἀπ' τὴν ἀναθέρμανση τοῦ μηνύματος ἐκείνου πού, σήμερα, διαθλᾶται στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ἡμερῶν μας. Γιατί, ἡ ἀπωθημένη στὴν σκιὰ αὐτὴ ἐθνικὴ ἐκκρεμότητα, ποὺ βαραίνει τὴν σύγ-

χρονη γενεά, φαίνεται πὼς ἦρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου νὰ ἐκκαθαριστεῖ. Ἀκόμα, γιατί, οἱ ἥρωες ἐδῶ εἶναι ὑπαρκτὰ πρόσωπα, ποὺ δὲν ἀποχώρησαν ἀπ' τὸν στίβο, ποὺ ἐπιμήκυναν τὶς προεκτάσεις τῆς τραγωδίας καὶ ποὺ κάνουν δυνατὴ τὴν μετάβασή τους στὴν πραγματικότητα, χωρὶς τὴν ἀμφίβολην ὑπέρβαση ἢ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπ' τὰ γεγονότα καὶ τὰ δεδομένα σκηνικά. Ἔτσι, ἐπιτυγχάνεται μιὰ τολμηρὴ προσέγγιση, ποὺ δίνει τὴν κλίμακα γιὰ ἕνα νέο βελησνεκὲς στὴν πεζογραφία, γιὰ νὰ συλλάβουμε τὸ μήνυμα ἀπ' τὸ ἐπικὸ ἐκεῖνο δράμα, ποὺ ἔμεινε ἀδικαίωτο ἀπ' τὴν πολιτεία, καὶ πού, ἄλλωστε, ἀνταποκρίνεται στὶς ἀναζητήσεις τῶν νέων μας.

Ὁ συγγραφέας, ποὺ ξεχωρίζει γιὰ τὴν νηφάλια γραφὴ μὲ τὴν χνωτισμένη ποίηση, τὴν θερμὴ διακίνηση τοῦ λόγου, τὴν ὑποβολὴ τῶν ἐσωτερικῶν ἀρθρώσεων στὶς εἰκόνες καὶ τὴν βαθύτατη διείσδυση στὸν ἐσωτερικὸ χῶρο τῆς ψυχικῆς ὑπόστασης τῶν ἡρώων του, ξεκινάει ἐδῶ ἀπὸ κάποιαν οὐδέτερη θέση, γιὰ νὰ ἀποτυπώσει ἔντονα μέσ' ἀπ' τὴν ζωὴ μιᾶς ἀστικῆς οἰκογένειας, τὸ βάθος, τὴν ἔκταση καὶ τὶς ἀθέατες διαστάσεις αὐτῆς τῆς σύγκρουσης ποὺ στάθηκε ὄντως καθοριστικὴ γιὰ τὴν νεώτερη πορεία τοῦ ἔθνους μας. Καί, κάτω ἀπ' τὸ φορτωμένο φάσμα τῆς ἀτμόσφαιρας τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, κατορθώνει νὰ συνδέσει τὴν ἀδιόρατη ἀκόμα ἀφετηρία, ποὺ ἀναδύεται ἀπ' τὸ μεταίχμιο τῆς προπολεμικῆς θεώρησης καὶ τῆς ἀπελευθερωτικῆς ἔξαρσης, νὰ τὴν περάσει ἀπ' τὴν ζωὴ τῶν ἡρώων, πού, μαζὶ μὲ τὴν μνήμη, τὶς ἀξίες καὶ τὴν παράδοση ποὺ ἔφεραν ὡς ἐκεῖ, διέθεταν ἀκόμα καὶ τὶς ἀναγκαῖες κεραῖες καὶ τὴν ἰδεολογικὴ διαφοροποίηση στὶς θέσεις τους, γιὰ νὰ οἰκοδομηθεῖ ὁ οὐσιαστικὸς ἐκεῖνος διάλογος ποὺ θὰ ἀρτιώσει τὴν διαχεόμενη θέαση τῶν περιστατικῶν. Ἔτσι κατορθώνει νὰ ἀνιχνεύσει τὶς ἐκκινήσεις, νὰ φωτίσει ὑπαινικτικὰ τὴν κοινωνικὴ συνείδηση ποὺ εἶχε ἡ ἐπανάσταση, ἀλλά, ταυτόχρονα, νὰ δώσει καὶ τὴν κορύφωση ἀπ' τὸ τραγικὸ μεγαλεῖο ποὺ κράτησαν αὐτὲς οἱ τριαντατρεῖς μέρες τοῦ Δεκέμβρη. Καί, μέσ' ἀπὸ κάποιαν ὑπαρξιακὴ ἀναγωγή, νὰ δώσει τὶς διαστάσεις ποὺ καταξιώνουν τὴν μετουσίωσή τους σὲ βίωμα ρέουσας καὶ ἀπροσδιόριστης διάρκειας στὶς φλέβες καὶ στὴν μνήμη τῆς νεώτερης γενεᾶς. Μάλιστα, καθὼς ὁ διάλογος γίνεται ἀργά, μὲ ἄνεση καὶ χρῶμα λεκτικῆς εὐαισθησίας, κρατεῖ ἕνα κλῖμα χαμηλόφωτης ἀναπνοῆς ποὺ κάνει νὰ αἰωρεῖτε αὐτὸ τὸ νέφος τῆς σύραξης. Γιατί, μὲ τὴν ἄμεση τούτη αἴσθηση ἐπαφῆς, ἡ ἀφήγησή του παίρνει κάποια πλατύτερη ἐποπτεία, χωρὶς φανατισμὸ καὶ προκαταλήψεις, γιὰ νὰ ἀγγίξει τὴν πυρακτωμένη ἐκείνη κόμη τῶν ἐφήβων ποὺ πέθαιναν τραγουδώντας, ζωγραφίζοντας ἔτσι, μὲ τὸν βαθύτερο ἀνθρώπινο τόνο, ὁμηρικὲς σκηνὲς καὶ βιβλικὲς εἰκόνες, ἀπ' ὅπου, στὸ τέλος, θὰ πρέπει νὰ ὑψωθεῖ ἡ περιστερὰ μὲ τὸν κλάδον ἐλαίας καὶ τὰ ματωμένα φτερά. Γι' αὐτό, τὸ χρονικὸ τοῦτο, ποὺ εἶναι ἕνα ἀνυπολόγιστο ἀκόμα μέγεθος στὴν ἱστορία μας, μετουσιώνεται σὲ ζῶσα ὕλη καὶ διαστρώνεται στὴν πνευματική μας ἀποταμίευση, κρατώντας, ὄχι μονάχα τὶς ρίζες ἀπ' τὴν ἀπήχησή του, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁρμὴ μιᾶς ἐφηβείας, ποὺ ἀνανεώνει τὴν σύγχρονη πεζογραφία μας. Καί, γιὰ τὴν ἐποχὴ τούτη, ποὺ δοκιμάζεται ἀπ' τὴν μετάβαση σ' ἕναν οἰκουμενικὸ χῶρο ὑπερεθνικῆς κοινότητας, κουλτούρας καὶ συγκρητισμοῦ, ὅπου κυοφορεῖται ὁ οἰκουμενικὸς ἄνθρωπος καὶ ὅπου ἡ διεκδίκηση μιᾶς καλύτερης κοινωνικῆς μοίρας γαλβανίζει τοὺς ὁρίζοντες καὶ φέρει τὴν ἔκλυση τῆς κρυσταλλωμένης θάλασσας ποὺ τήκεται, ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ προσφορὰ γιὰ τὴν ἕνωση στὴν βάση τῆς λαϊκῆς συνείδησης καί, πρὸ παντός, ἕνα μήνυμα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀδικαίωτης γενεᾶς μὲ τὸν φωτοστέφανο τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης. Γιατί, ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀφετηρία, πάνω ἀπ' τὶς σκυλεύσεις καὶ τὴν καπηλεία, ποὺ ἔφεραν τὰ δίσεχτα χρόνια ποὺ ἀκαλούθησαν, πρέπει νὰ ξεκινήσουμε, πρῶτα οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, γιὰ νὰ περισώσουμε τὸ ἔπος, τὴν τραγωδία καὶ τὸ μεγαλεῖο αὐτῆς τῆς γενεᾶς μὲ τὶς μεγάλες προσδοκίες καὶ τὶς τραγικὲς διαψεύσεις. Μὲ τὰ

δεδομένα αὐτά, πιστεύουμε πὼς οἱ «ἡμέρες ὀργῆς» εἶναι ὁπωσδήποτε μιὰ ὁριοθεσία στὴν γενικώτερη πνευματικὴ προσφορὰ τοῦ Πέτρου Χάρη, ποὺ μεγαλώνει, κατὰ πολύ, τὴν ὅραση καὶ τὸν χρόνο, ἐνῶ πλουτίζει, μὲ τὴν δύναμη τῆς ἀμεσότητας, τὴν συμμετοχὴ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου στὴν λογοτεχνία **τῶν ἡμερῶν μας. Τέλος**, θὰ πρέπει νὰ τονιστοῦν ἰδιαίτερα ἡ ἔνδοθεν ἀνάπτυξη καὶ ὁ ἐλεύθερος προβληματισμὸς ποὺ διαρρέει στὴν ἀνανεούμενη ἔκφραση, πρᾶγμα ποὺ ὑγραίνει συναισθηματικὰ καὶ φορτίζει πνευματικὰ τὸν λόγο στὸ βιβλίο τοῦτο. Ἀκόμα, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ συγκρότηση, μὲ τὶς ἡμιαυτόματες σκηνὲς καὶ τὴν σύνθεση τῶν συμβάντων μὲ τὴν παράδοση καὶ τὴν λαϊκὴ ψυχὴ (ἡ αἴσθηση ἀξιοπρέπειας καὶ ἀνδρείας στὸν συνταγματάρχη, ἡ ἱερὴ καὶ ἀγαπημένη μνήμη τοῦ φοιτητὴ τῆς Ἀλίκης ποὺ εἶναι ταυτισμένη μὲ τὴν ἐπανάσταση, ἡ γειτονιὰ καὶ ὁ νεκρὸς ἐλασίτης) δίνει ὄχι μονάχα ἠθικὸ ἀντίκρυσμα, ἀλλὰ κι' ἕνα ὕφος, δίχως παλμὸ καὶ φιλολογικὸ φορτίο.

★

Μενελάου Κικοπούλου: «ΝΟΣΤΟΣ». Ποιήματα. Γιάννινα 1974

Λυρικὴ ποίηση, διαποτισμένη μ' ἐκείνη τὴν θαμπὴ ἐαρινὴ ἀναπόληση τῆς γενέτειρας, μᾶς δίνει ὁ Μενέλαος Κικόπουλος, σὲ μιὰ περίοδο αὐχμοῦ καὶ οὐδέτερης αἴσθησης. Ἔτσι, μ' ἕναν λόγο θερμό, κρατημένον στὸ ἐπίπεδο τῆς καλλιεργημένης ἔκφρασης καὶ ἀποκαθαρμένην ἀπ' τὴν δυναστεία τῆς διανοητικῆς κατασκευῆς, ἐπιτυγχάνει νὰ ἐνανθρωπίσει τὸ τοπίο καὶ νὰ δώσει συνθετικὸν πίνακα ἀπὸ εἰκόνες ποὺ ἔμειναν ἀπείραχτες καὶ τὸν χρόνο, χνωτισμένες μ' ἕνα ὑποβλητικὸ συναίσθημα. Γι' αὐτό, ἡ συνομιλία καὶ ἡ συνάντηση γίνεται αὐθόρμητα μέσα σ' ἕνα κλῖμα ἀπὸ βιωμένη συγκίνηση καὶ κάτω ἀπὸ ἕναν οὐρανὸ μὲ καθαρὰ περιγράμματα. Εἶναι μιὰ ποίηση μὲ γνώριμα σκηνικά, μὲ ἀτμόσφαιρα ποὺ τὴν ἔχουμε ἀκόμα στὴν ἀναπνοή μας, μὲ φωτισμὸ χωρὶς ἀκροβατικὲς διαθλάσεις καὶ ποὺ μποροῦμε νὰ τὴν ἀγγίξουμε ὑπαρξιακά. Γιατί, σ' αὐτὴν τὴν ποιητικὴ τοιχογραφία μὲ τὸ ὑπόστρωμα τῆς ρωμαντικῆς ἀπόχρωσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς φυσιογνωμίας. Ἔτσι ἡ ποίηση παίρνει αὐτόχρημα τὴν ὑποβολὴ καὶ τὴν συγκίνηση ἀπ' τὶς λαϊκὲς ρίζες. Ἀκόμα, ξεχωρίζουμε τὰ ποιήματα τοῦ Μ.Κ. γιὰ τὴν κρυστάλλινη σαφήνεια, τὴν φιλολογικὴ πληρότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν καθαρὴ δημοτική τους γλώσσα, προσόντα ποὺ δίνουν καὶ κομψότητα καὶ ποιότητα. Ἔτσι, ἡ ὅραση, τὸ πνευματικὸ εὖρος, ἡ λεκτικὴ εὐγένεια καὶ ἡ γενικώτερη δομή τους ἔχει μιὰ στερεότητα ποὺ ἀξιοποιεῖ περισσότερο τὴν λυρικὴ δόνηση καὶ τὴν ἐλαφρὰ μελαγχολικὴ διάθεση τοῦ ποιητῆ, διαχέοντας στοὺς στίχους του ἕνα ἄρωμα ἀπ' τὸ παρελθὸν μὲ τὰ ὄνειρα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας.

★

Ἄννας Δερέκα: «69 ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΑΓΑΠΗΣ». Ποιήματα. Γιάννινα 1979

Ἀπ' τὴν συλλογὴ «Φθινοπωρινὸ θάρρος», ἡ Ἄννα Δερέκα ἔδωσε τὶς καλύτερες ὑποσχέσεις γιὰ μιὰ νέα λυρικὴ φωνὴ στὸν χῶρο τῆς ἐρωτικῆς ποίησης. Καὶ, τώρα, μὲ τὰ ποιήματα τοῦτα, ἡ ποιήτρια, ὄχι μόνο δὲν διέψευσε τὶς προσδοκίες αὐτές, ἀλλὰ καταξιώνει αὐτὴν τὴν αἴσθηση ἀπὸ ἕνα βαθύτερο ἐρωτικὸ πάθος, ποὺ γίνεται ὑπαρξιακὸ ρίπισμα καὶ λυρικὸ μεταπυριζόμενο αἴσθημα. Ἔτσι, ἡ ποίηση τῆς Α.Δ., ξεκινώντας ἀπ' τὴν θέρμη ἄκρατου ὀρφικοῦ παραληρήματος, ποὺ φορτίζει τὶς λέξεις μὲ τὸν σπινθῆρα τῆς διονυσιακῆς μέθης καὶ, ἀποβάλλοντας τὴν δέσμευση τῶν ἐνστίκτων, κατορθώνει νὰ ἄρει τὴν χοϊκὴ γεύση ἀπ' τὸν ἐρωτισμὸ καὶ νὰ τὸν μεταξιώσει σὲ ἀνθρώπινη αἴσθηση ζωῆς. Γι' αὐτό, ὁ λόγος της (στὶς καλύτερες ,ορυφώσεις) γίνεται βαθύτατα ἐαρινὴ ὠδὴ κοντινὴ μὲ τὸ βιβλικὸ ἆσμα καὶ διαποτίζεται ἀπὸ σαπφικὸ ποιητικὸν οἶστρο, κρατώντας, ἐν τούτοις, τὴν δραματικὴ ἐκείνη ἀποστροφὴ τῆς κοινωνικῆς συνείδησης γιὰ τὴν μοῖρα τῆς χοϊκῆς καταβολῆς. Ἀκόμα, ἡ ποίηση αὐτή, ποὺ φέρει τὸ κλῖμα τῆς γυναικείας εὐ-

αισθησίας, δονεῖται ἀπὸ κάποια διακύμανση μὲ πολὺ μεγάλα τόξα ἀναφορᾶς καὶ ἀνοίγματος, ἔτσι συνθέτει μιὰ κλίμακα ἔντασης μὲ μεγάλες διαφορὲς ἀπογρώσεων. Τὰ 69 ποιήματα ἀγάπης τῆς Λ.Δ. εἶναι μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ σημαντικὲς ποιητικὲς ἐξάρσεις στὸν χῶρο τῆς συζυγικῆς παστάδας, ποὺ δίνει ὄχι μόνο τὴν ὑπαρξιακὴ συνομιλία μὲ τὸν σύντροφο, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴ ἀγαλλίασή ἀπ' τὴν ἠθικὴ δικαίωσή του, πάνω ἀπ' τὴν στάθμη τῆς ζωϊκῆς κλίμακας.

. . . . . .

Ἐρχόσουν κοντά μου μ' ἕνα στῆθος πέτρινο ἕνας μικρὸς θεὸς / καταμεσὶς στὸ βλέμμα μου . . . .ρόδινο ἐρημητήριο / τῶν ὀνείρων μου.

★

Π η ν ε λ ό π η ς Π. Μ α ρ ν έ λ η: «ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΙ» (ποιήματα), Γιάννινα 1979

Ἀπ' τὸ πρῶτα ποιήματά της, ἡ Πόπη Π. Μαρνέλη, κατάκτησε μιὰ ξεχωριστὴ θέση κι' ἔδωσε τὴν καλύτερην ὑπόσχεση στὰ σύγχρονα γράμματά μας. Μὲ τὴν παραπάνω συλλογή, στὴν ἐαρινὴν ἡλικία, ἀνιχνεύει σ' ἕναν βαθύτερον ὑπαρξιακὸ χῶρο, ὅπου ἀγγίζοντας ἀκραῖες ἴσως ἐκτάσεις τῆς ἀσκητικῆς ἀναχώρισης, καὶ γυμνώνοντας τὴν αἴσθηση ἀπὸ σχηματικὲς ἐπενδύσεις, δίνει μι ἀπροσωπικὴ διάσταση στὴν ὅραση. Ἔτσι, μ' ἕναν ἐλλειπτικὸ λόγο, χωρὶς σκηνικὲς παρεκβάσεις, καὶ μ' ἕναν διηλισμένο λυρικὸ τόνο, κινεῖται σ' ἕνα σωστὸ ψυχικὸ πεδίο, φορτισμένο ἀπὸ τὴν τραυτικὴ συνείδηση ποὺ μεταξιώνεται ἐσωτερικὸ μονόλογο μὲ καθαρὰ περιγράμματα. Καί, γι' αὐτό, εὑρύνεται πνευματικὰ ἡ ἐποπτεία τῆς ἄμεσης ἐπαφῆς μὲ κάποια φιλοσοφικὴ ψαύση, ἐνῶ ἡ πνοή της χνωτίζεται ἀπὸ μιὰ βαθύτερη διάθεση πικρῆς ἀποτίμησης. Ἀκόμα, ἡ ἐκφραστικὴ πύκνωση μὲ τὶς αἰχμηρὲς ἀναφορὲς καὶ τὴν ἀποβολὴ τῆς φιλολογικῆς ἐπιβάρυνσης, κάνουν τὴν φράση τῆς ποιήτριας νυκτικὴ — πολλὲς φορὲς χωρὶς κέλυφος — καὶ δίνουν μιὰ ἐλεγχόμενη κλίση στὴν εὐαισθησία της, πρᾶγμα ποὺ χρωματίζει τὸν ἐσωτερικὸ χῶρο μὲ τὴν πρώϊμη διάψευση τῆς ἀνθρώπινης ἀλληλεγγύης. Πρόκειται γιὰ μιὰ πιστὴ ἀντανάκλαση τῆς διάψευσης τῶν προσδοκιῶν καὶ τῆς ἀναζήτησης ποὺ κληροδοτήθηκε ἀπ' τὴν φθορὰ καὶ τὴν ἀπομάκρυνση στοὺς νεώτερους. Καί, ἡ ἀνατοποθέτηση, κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀπροσχημάτιστης ἀλήθειας, εἶναι μιὰ νέα προοπτικὴ ποὺ θὰ βοηθήσει τὸν οἰκουμενικὸν ἄνθρωπο τούτης τῆς ἐποχῆς. Γι' αὐτό, ἡ παρουσία τῆς Π. Μ. στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς κεφάλαιο ἀνάμεσα στοὺς νέους τῆς ἠπειρωτικῆς γραμματείας.

. . . . . .

Ὑπάρχουν μέσα στὰ λόγια μου,
μέσα στὶς μικρές, μονότονες πράξεις
. . . . . .
Βαρέθηκα νὰ εἶμαι σύννεφο
. . . . . .

★

Π ά ν ο υ Τ ζ ι ό β α: «ΔΙΑΔΡΟΜΗ» (ποιήματα), Γιάννινα, 1979

Σ' ἕνα κλίμα χνωτισμένο ἀπὸ θαμπὴ μελαγχολία καὶ φωτισμένο ἀπὸ ἐαρινὸ δειλινὸ φῶς, ὁ Πάνος Τζιόβας (ποὺ εἶναι κι' ἕνας ταλαντοῦχος νέος στὸν χῶρο τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας), δίνει μιὰ καθαρὴ ποίηση λυρικῆς αἴσθησης. Ξεκινώντας ἀπὸ κάποια μυστικὴ ἔκσταση, ἀπ' ὅπου διαρρέει μιὰ ρευστὴ ὑπαρξιακὴ ἀναπόληση καὶ χρωματίζοντας τὶς εἰκόνες μ' ἐκεῖνο τὸ αἴσθημα τῆς στιγμῆς θέασης τοῦ κόσμου, μεταγγίζει στὸ λόγο του τὸν γαλβανισμὸ ἀπ' τὸ ὄνειρο καὶ τὴν αὐτογνωσία τῆς κοινωνικῆς συνείδησης. Ἔτσι, ἡ ποίηση τοῦ Π.Τ., ἀποβάλλοντας τὸ φιλολογικὸ λίπος καὶ τὴν σπατάλη τῆς λεκτικῆς παλίρροιας, μεταρσιώνεται σ' ἕναν ἰδιόρρυθμο κατοπτρισμό, ὅπου τὰ σχήματα καὶ οἱ ψυχικὲς δονήσεις παίρνουν τὶς διαστάσεις τῆς ζωντανῆς σκιᾶς. Καί, μὲ τὴν ἐλλειπτικὴ νύξη, τὸν ἐξαϋλωμένον ὄγκο καὶ τὴν ἄκρατη συναισθηματικὴ πνοή ποὺ αἰωρεῖται στὸν πυρῆνα τῶν στίχων του, δίνει τὴν ὑποβολὴ ἀπὸ ἕναν χαμηλόφωτον οὐρανὸ ποὺ διαποτίζει τὰ ποιήματά του. Ἀκόμα, ἡ διήθηση καὶ ἡ ποιητικὴ δοκιμασία ποὺ ἔχουν οἱ λέξεις του — πρᾶγμα ποὺ ὁδηγεῖ στὶς ὀλιγόστιχες συν-

θέσεις, κρατοῦν τὸ εἰδικὸ βάρος ἀπ' τὴν συμπύκνωση. Γι' αὐτό, οἱ εἰκόνες κρατοῦν μιὰ σπάνια αὐτονομία καὶ διευρύνουν τὶς προεκτάσεις χωρὶς περιττὸ φορτίο ἢ ἀνωφελεῖς ἐπεξηγήσεις. Κι' αὐτό, πρὸ παντός, προσδίνει στὰ ποιήματα τοῦ Π.Τ. μιὰ ἰδιότυπη μορφή, ἕνα δικό του ἐκφραστικὸ σχῆμα, πρᾶγμα ποὺ καὶ τὸν τοποθετεῖ καὶ τὸν κατακυρώνει στὴν πνευματική μας ζωή. Εἶναι μιὰ λεπταίσθητη καί, ἐν ταυτῷ, ὥριμη ποιητικὴ φωνὴ μὲ πολλὲς ὑποσχέσεις.

. . . . . .
Στὸν ἴδιο δρόμο μαζὶ
περπατούσαμε σκυφτοὶ καὶ ἀμίλητοι
. . . . . .
Νυχτώσαμε στὶς πύλες της
διαλαλητάδες μιᾶς νέας ζωῆς
. . . . . .
Δίπλα μας τὰ ξύλα στὸ βωμὸ
. . . . . .

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

★

Ἑλένης Κυριάκου: «ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΜΑΣ», Ποιήματα, Λευκωσία - Κύπρος.

Μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀλλὰ καὶ συγκίνηση παίρνουμε πάντα βιβλία ἀπὸ τὴν ἀγωνιζόμενη Κύπρο. Δὲν εἶναι μόνο λόγοι συναισθηματικοὶ ποὺ δημιουργοῦν τὸ ἐνδιαφέρον μας, γιὰ τὰ δύσκολα αὐτὰ χρόνια ποὺ περνάει τὸ νησί, μὰ καὶ γιὰ τὴν ποιότητα τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς. Ἡ Κυπριακὴ λογοτεχνία ἔχει ἀξιώσεις κι ὅπως εἶναι γνωστό, μιὰ ὑπολογίσημη θέση στὴ σύγχρονη Ἑλληνικὴ λογοτεχνία. Δὲ μιλοῦμε μόνο γιὰ τὰ γνωστὰ ὀνόματα τῶν φτασμένων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς νεώτερους ποὺ τώρα πρωτοεμφανίζονται. Ἡ νέα γενιὰ συνεχίζοντας τὴν παράδοση, χαράζει τὸ δικό της δρόμο. Ὁ καθένας μὲ τὴ δική του προσωπικότητα, πάνω στὴν ἴδια Κυπριακὴ γῆ, ποτισμένος ἀπὸ τὴν ἀγάπη της κι ἀπὸ τὸν πόνο γιὰ τὰ δεινά της.

Σκεφτόμαστε τώρα τὸ χιλιοειπωμένο μὰ ἀληθινό, πὼς οἱ νέοι μας ὡρίμασαν πιὸ γρήγορα, ἀπὸ τοῦ καιροῦ μας τὶς δοκιμασίες. Αὐτὸ κατὰ περισσότερο λόγο ἰσχύει γιὰ τοὺς νέους τῆς Κύπρου. Τί μεγαλύτερη δοκιμασία καὶ πιὸ πικρὲς ἐμπειρίες ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἔζησαν καὶ ζοῦν διαρκῶς; Κάναμε τὶς σκέψεις αὐτὲς γιατὶ τὸ βιβλίο ποὺ κρατοῦμε στὰ χέρια μας τώρα, εἶναι ἡ πρώτη ποιητικὴ συλλογὴ τῆς Ἑλένης Κυριάκου. Κι ὅμως ὑπάρχει ποίηση μεστή, ὥριμη, μὲ μιὰ δική της καινούργια λυρικοδραματικὴ γεύση. Καθαρὴ ὅραση, γνώση χωρὶς αὐταπάτες. Μιὰ σύζευξη πονεμένης τρυφερότητας, ἀγωνιστικοῦ πνεύματος, ἐνάντια σὲ κάθε ἠττοπάθεια. Μιὰ ματωμένη μαρτυρία καὶ πίστη γιὰ ἕνα καλύτερο ξημέρωμα. Γιὰ ἕναν καινούργιον ἄνθρωπο, πάνω ἀπὸ μίση καὶ πάθη. Εἶναι ἕνα μήνυμα βαθειᾶς ἀνθρωπιᾶς καὶ ποιητικῆς γνησιότητας.

Ἡ Ρίζα «ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΜΑΣ» εἶναι βαθειές, ἡ γῆ εἶναι δική μας, κι ἂς τὴν πατοῦν τώρα οἱ ξένοι, κι ἡ ψυχή μας εἶναι δυνατὴ καὶ ὀρθὴ πάντα. «Ὅ,τι ἀγαπήσαμε / βρίσκεται / στὰ σπλάχνα τῆς Γῆς / ποὺ μένει / καὶ θὰ τὸ ξαναφτιάξουμε...».

Μ' αὐτὴ τὴν πίστη ἀγωνίζεται ἡ Κύπρος, μ' αὐτὴ πάλεψε καὶ νίκησε τόσες φορές. «...Κι ἂς ἔμειναν ἀκλάδευτοι οἱ κῆποι» λέει ἡ ποιήτρια, κι ἂς ξεράθηκε ἡ γαρουφαλιά μας. Ὅμως «...ἡ ἐλιὰ στὸν κῆπο μας περιμένει / πάντα γλυκειὰ / κι ὡραία καὶ τώρα ὅπως τότε / ποὺ κρεμοῦσε ἡ μανούλα τὴν κούνια μας / στὰ κλαδιά της / κάτω ἀπ' τὸν σίγουρο ἴσκιο της...». Τοῦτο τὸ σύμβολο τῆς εἰρήνης, «μὲ τὸν σίγουρο ἴσκιο» ὁραματίζεται ἡ Ἑλένη Κυριάκου νὰ περιμένει. Ναί, νὰ περιμένει μιὰ κούνια ἑνὸς νέου ἀνθρώπου. Ἀντιγράφω τοὺς τελευταίους στίχους ἀπὸ τὸ ποίημα «ΞΑΝΑΡΧΙΖΟΥΜΕ».

«Μάνα
Κυρηνιώτισσα / Λευκωσιάτισσα
Παφίτισσα / ἀγκάλιασε ἀπ' τὴν ἀρχὴ / τὰ παιδιὰ
ποὺ μεστώνουν / ὥρα τὴν ὥρα /
στὶς στράτες τῆς προεσφυγιᾶς / καὶ βάλε /
τὴν πικρή σου μνήμη / δίπλα στὸ καθημερινὸ /
τους ὄνειρο / πέτρα καὶ ὄνειρο /
Πέτρα καὶ Ὄνειρο / χτίζουν οἱ ἄνθρωποι τὴ ζωή».

Στέργιου Βαλιούλη: «ΑΝΤΑΙΟΙ». Ποιήματα. Σελίδες 55. Θεσσαλονίκη 1979.

Δώδεκα βιβλία — πεζογραφικὰ καὶ ποιητικὰ — ἔχει ἐκδώσει ἀπ ὀτὸ 1957 ὡς τώρα ὁ Στέργιος Βαλιούλης. Καὶ πάντα μιὰ παρουσία, μὲ προσωπικὸ τόνο, μιὰ φωνὴ γεμάτη ἀγωνιστικὸ παλμό, φλογισμένα βιώματα καὶ πικρὲς ἐμπειρίες. Ἡ δραματικὴ ἀγωνία, μὲ σαρκαστικὴ ἐπένδυση. Γι' αὐτὸ καὶ πιὸ ἔντονη μέσα ἀπὸ τοῦ καιροῦ μας τὸν κοινωνικὸ περίγυρο. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλῖμα, κινεῖται κι ἡ νέα ποιητικὴ συλλογή του «Ἀνταῖοι». Κι εἶναι τὸ φιλοσοφικὸ καταστάλαγμα, στοχασμῶν καὶ συναισθημάτων. «Ὅταν πυρώνουν οἱ μνῆμες δὲν τὶς κρυώνει καμιὰ χιονοθύελλα / δὲν τὶς ξεβάφουν βροχιές». Φορτωμένος μνῆμες συνεχίζει τὴν ποιητικὴ πορεία του, μ' ἕνα στίχο ἐπιγραμματικό, κοφτὸ σὰν κόψη ξυραφιοῦ, ἁπλὸ κι ἀνθρώπινο. «—Μιχάλη / Θεόφιλε Βασίλη / Μηνὰ / κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μὰς πάρει τὴς ὧρες / τὴς δόξας... / Τότε ποὺ δὲ γνωρίζαμε / τί μὰς ἑτοίμαζαν / φίλοι κι ἐχθροί...». Μὰ καὶ ἂν τὸ μαντεύει ὁ γενναῖος, ὁ ἀνθρωπιστής, πάλι δὲν ὑποχωρεῖ, τὸ καλὸ δὲν κερδίζεται εὔκολα, τὸ τίμημα τὴς θυσίας εἶναι μεγάλο, μὰ ἀξίζει. «Γροθιὲς / πολλὲς γροθιὲς / σὲ κόψεις μαχαιρὼν / δὲν ξεριζώνεται τὴς ἀνομίας ὁ βράχος...». Τὰ λιγόστιχα αὐτὰ ποιήματα, λένε πολλά, κι ἔχουν μιὰ ἔντονη ἀμεσότητα, στὸν ἀναγνώστη. Κλείνουν πολλὰ ἀπὸ τὶς περιπέτειες τῆς ἐποχῆς μας, καὶ τὰ ἐκφράζουν ρεαλιστικά, χωρὶς στολίδια κι ἐξάρσεις λυρικές.

«Μὲ τόσο φοβεροὺς σεισμοὺς
θέλεις δὲ θέλεις χώνεσαι στ' ἀντίσκηνο
ἑρμαιο ἀλλότριων σκοπῶν
ἰσόβια ἐλεγχόμενος πολίτης».

Κι ὅμως μιὰ ὑπερευαίσθητη καὶ ρωμαντικὴ ψυχὴ κρύβεται στὸ βάθος, ποὺ τὴν αἰσθάνεσαι νὰ σοῦ μιλάει μὲ παράπονο, ἀλλὰ καὶ μὲ πίστη στὴ δύναμη τῆς πάλης. Ὁ Ἀνταῖος δὲ χάνει τὴ δύναμή του. Θυμᾶται τὴ μάνα του Γῆ. «Τίποτε δὲ χάνεται / Αὔριο θὰ ξημερώσει ἄλλη μέρα... Μὰς λένε Ἀνταίους».

Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο μὲ μονοτονικὸ σύστημα.

★

Πέτρου Στυλιανοῦ: «ΤΟ ΠΟΝΕΜΕΝΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗΣ». Διηγήματα. Λευκωσία.

Ἀκούραστος κι ἄγρυπνος, ὁ γνωστὸς Κύπριος συγγραφέας κι ἀγωνιστὴς Πέτρος Στυλιανοῦ, στέκεται στὸ κοφτερὸ μετερίζι τοῦ τόπου του καὶ τοῦ καιροῦ του, καὶ καταγράφει μὲ τὴ ζωντανὴ πέννα του, τὰ δραματικὰ γεγονότα, περασμένα καὶ τωρινά, τῆς πολυαγαπημένης πατρίδας του, μ' ἕναν πόνο ποὺ τὸν συγκλονίζει ὁλόψυχα. «Γῆ μου Γῆ ὀδύνης» ἦταν τὸ προηγούμενο βιβλίο του, ποὺ συγκίνησε πολύ, καὶ ποὺ γι' αὐτὸ ἔγραψε ὁ κριτικὸς Χρῆστος Λαμπρινός, στὴ «Μακεδονία» — 29-3-78 — πὼς «θὰ πρέπει νὰ μεταφραστεῖ σὲ ξένες γλῶσσες καὶ νὰ μοιραστεῖ παντοῦ. Θἄναι τὸ καλύτερο δίδαγμα γιὰ τὴν ἐποχή μας. Τώρα κρατοῦμε τὸ (Πονεμένο Τραγούδι τῆς Ρωμιοσύνης». Ναί, τῆς Ρωμιοσύνης τοῦ Νότου, τῆς πολύπαθης κι ἡρωϊκῆς, τῆς ἀνόθευτα Ἑλληνικῆς γωνιᾶς, ποὺ λέγεται ΚΥΠΡΟΣ, καὶ ποὺ «πολλοὺς ἀφέντες ἄλλαξε, δὲν ἄλλαξε καρδιὰ» κατὰ τὰ λόγια τοῦ Μεγάλου μας Ποιητῆ.

Τὰ νέα διηγήματα, περιγράφουν δραματικὰ γεγονότα, περασμένα καὶ πρόσφατα, σὲ βάρος τῆς Ρωμιοσύνης τῆς Κύπρου, ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐχθρό, τὸ σημερινὸ εἰσβολέα, τὸν Ἀττίλα — μελανὸ στίγμα — τῶν αἰώνων. Ἄλλα τοῦ εἶναι ἀτομικὰ βιώματα, ἄλλα ἀπὸ ἀφηγήσεις, προφορικὲς ἢ γραπτές, μαρτυρίες ἀδιάψευστες, φερμένες στὸ λογοτεχνικὸ χῶρο, χωρὶς νὰ χάνουν οὔτε τὴν ἀλήθεια τους, οὔτε τὴ λογοτεχνική τους ποιότητα. Ὅλα τὰ ζεῖ ἔντονα, παίρνει μέρος ὁ ἴδιος, μὲ τὸ ἀρχαιοελληνικὸ ὄνομα «Τεῦκρος», τοῦ ἱδρυτῆ πολλῶν πόλεων τῆς Κύπρου. Πότε σὰν πρωταγωνιστής, πότε σὰν δέκτης, ἐξομολογητής, μάρτυρας τόσων, πάντα στὸ κέντρο, νὰ συμπάσχει, νὰ παρηγορεῖ ,νὰ

καταγράφει τὶς συγκλονιστικὲς αὐτὲς ἱστορίες, στὴ Μαύρη Βίβλο τῆς ἐποχῆς μας.

Τὰ περισσότερα εἶναι τοποθετημένα στὴν περιοχὴ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, τῆς πανέμορφης, Κυθρέας, μὲ τὰ κεφαλόβρυσα, τοὺς νερόμυλους, τὴ βλάστηση. Ἡ περιγραφὴ τοῦ τόπου ἀπαράμιλλη. Κάθε γωνιὰ μὲ τ' ὄνομά της, κάθε δέντρο, μὰ καὶ κάθε λουλούδι ἀκόμα. Μὲ τρυφερότητα, ἱερότητα θὰ τὴν ἔλεγα, ἀναφέρει τὸ κάθετι. Μὲ μιὰν ἀγάπη ἐρωτόπαθη. Παραδόσεις, τραγούδια, παιδικὲς μνῆμες, δένονται ὅλα μὲ τὴ σκληρὴ πραγματικότητα, ποὺ τὸν πνίγει. Ἀρχαῖα τεκμήρια, σπαρμένοι θησαυροί, μιλοῦν γύρω του «...μέσα ἀπὸ τὰ χωράφια γεμᾶτα ἀπὸ νεολιθικὲς ἀξίνες, τερρακότες μὲ ὄμορφες Ταναγραῖες προσευχόμενες... κεφαλὲς ἀπὸ σπασμένα ἀγάλματα, νομίσματα Βυζαντινά...». Αὐτὸς εἶναι ὁ τόπος του κι ἀκούει τὴ φωνή του.

Ἀρχίζει μὲ τὸ διήγημα «Τὸ λιοντάρι τῆς Ρωμιοσύνης» ποὺ τὸ ἱστορικό του, πλέκεται στὰ παλιὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ τραγικὸ θύμα τὴν ὄμορφη Κυπριοπούλα τὴν Ἀστέρω. Καὶ τελειώνει μὲ τὸ διήγημα «Ἐν Ταύρω τῇ οἰκοστῇ δευτέρα Αὐγούστου 1974» μὲ τὸ δραματικὸ χρονικό, τοῦ ἄνανδρου φόνου, μιᾶς δεκαεξάχρονης, ἀπὸ τὸ χωριὸ Ταύρου, τῆς ὄμορφης Ἀνδρούλας, ἀπὸ τούρκους στρατιῶτες. Ἔγκλημα ἀνατριχιαστικό, ἀπόλυτα ἀληθινό, ποὺ ὁ συγγραφέας, τὸ ἔφερε πρὶν ἀπὸ ἕνα χρόνο στὸ φῶς, καὶ πῆρε πλατιὰ δημοσιότητα. Ἕνα ἄλλο διήγημα ἀποτελεῖ γραπτὴ μαρτυρία ἑνὸς μικροῦ μαθητῆ, ποὺ ὁ κ. Στυλιανοῦ τὸ χαρακτηρίζει, «σὰν τὸ τραγικὸ ἡμερολόγιο, τῆς Ἄννας Φράγκ» Καὶ τὸ νέο βιβλίο τοῦ Π.Σ. εἶναι μιὰ ἀκόμα προσφορὰ στὸν ἀγώνα, μέσω τῆς τέχνης.

★

«ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ», 1978' σελίδες 300. Λευκωσία.

Ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια τώρα, ἀπὸ τὸ 1947, ὁ Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὅμιλος Κύπρου, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ κορυφαίους πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς Μεγαλονήσου, καθιέρωσε, μιὰ ἐτήσια πολυσέλιδη, συλλογικὴ ἔκδοση, μὲ τὸν τίτλο «Φιλολογικὴ Κύπρος». Ἡ ἐπιτυχία της, σ' ὅλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα, σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία. Ἐκτιμήθηκε ὅπως τὸ ἀξίζει καὶ θεωρεῖται, σὰν ἕνα μνημειῶδες ἔργο. Ἕνα ἔργο ποὺ καθρεφτίζει ὅλα τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ τόπου. Μιὰ κιβωτὸς καὶ μιὰ παρουσία τόσων ὀνομάτων καὶ τόσων ἐκλεκτῶν κειμένων, πάνω σὲ πολὺ ἐνδιαφέροντα θέματα. Προβολὴ ἀλλὰ καὶ μαζὶ μαρτυρία, τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς πολιτιστικῆς ἀνέλιξης. Ποίηση, πεζογραφία, ἱστορία, θέατρο, μελέτες, κριτική, κοινωνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ κείμενα, ὅλα ἐκπροσωποῦνται μὲ τὸν πιὸ ἄρτιο τρόπο. Μὲ ἀξιώσεις, σὲ ἀνώτερο πνευματικὸ ἐπίπεδο, αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει καὶ ἐπιβραβεύει γενικὰ τὴν Κυπριακὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή.

Ὁ τόμος ποὺ τώρα κυκλοφορεῖ, ἀποτελεῖται ἀπὸ 300 σελίδες, σὲ μεγάλο σχῆμα καὶ σὲ πολυτελῆ ἔκδοση. Εἶναι ἀφιερωμένος «Στὴν ἱερὴ μνήμη τοῦ Ἐθνάρχη Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'». Προλογίζει μὲ θερμὰ τιμητικὰ λόγια ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος. «Μιὰ ἀκόμα ἀπόδειξη τῆς προσφορᾶς τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου, στὸν τομέα τοῦ πνεύματος, εἶναι κι ὁ τόμος τοῦτος τῆς Φιλολογικῆς Κύπρου, γράφει μεταξὺ ἄλλων. Πραγματικά, τὸν κρατᾶς στὰ χέρια του καὶ συγκινεῖσαι, θαυμάζεις, χαίρεσαι καὶ αἰσιοδοξεῖς γιὰ τὸ μέλλον. Ἡ πνευματικὴ μάχη δίνεται μὲ τρόπο ἔντονο κι οὐσιαστικό. Θυμᾶσαι τὸ στίχο τοῦ Σεφέρη. «Ἡ Κύπρος εἶναι ἕνας τόπος ὅπου θὰ θαῦμα λειτουργεῖ ἀκόμα». Αὐτὸ τὸ θαῦμα, ναὶ «λειτουργεῖ», σ' ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ σήμερα κάτω ἀπὸ τὶς τόσο δύσκολες συνθῆκες, μὲ τὴν πατρίδα τους μοιρασμένη στὰ δυό. Μὲ τὴ βάρβαρη εἰσβολὴ τοῦ Ἀττίλα πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια, ἀνέκοψαν βέβαια γιὰ λίγο τὶς πνευματικὲς δραστηριότητες. Τώρα ὅμως συγκέντρωσαν καὶ πάλι τὶς δυνάμεις τους, καὶ συνεχίζουν τὴν ἀνοδική τους πορεία. Τὴ δύναμη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ψυχή, τὴν ὀρθὴ πάντα, κι ἀπὸ τὶς βαθειὲς ρίζες τῆς φυλῆς. Ἀδιάψευστη μαρτυρία καὶ τοῦτος ὁ ἐπιβλητικὸς τόμος, μὲ τοὺς θησαυροὺς ποὺ περικλείει, καὶ τὰ ὀνόματα ποὺ ὑπογράφουν τὰ ἐκλεκτὰ κείμενα.

Ὑπεύθυνος τῆς ἔκδοσης, ὅπως πάντα, εἶναι ὁ ἀκάματος, πολυγραφώτατος καὶ πανελλήνια γνωστός, Κύπρος Χρυσάνθης, διευθ. τοῦ περιοδ. «Πνευματικὴ Κύπρος». Μὲ τὶς ἱκανότητες καὶ τὴν πεῖρα ποὺ διαθέτει, πραγματοποίησε μιὰ καλαίσθητη ἔκδοση, ἀπὸ κάθε πλευρά. Ὀνόματα συνεργατῶν δὲν ἀναφέρω. Εἶναι τόσα πολλά. Στέκομαι μόνο στὸ πρῶτο «Ὁ Μακάριος καὶ ἡ Παιδεία στὴν καθολική της ἔννοια» γραμμένο ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ - λογοτέχνη, Πάτροκλο Σταύρου, καὶ στὶς τελευταῖες σελίδες, μὲ τοὺς χαιρετισμούς, ἐπισήμων προσώπων, γιὰ τὰ τριαντάχρονα τοῦ «Ἕλλην. Πνευματ. Ὁμίλου Κύπρου». Τελειώνουμε μὲ τὴν εὐχὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κ.κ. Χρυσοστόμου, ποὺ γίνεται καὶ δική μας εὐχή. «...εὐχόμαστε πολύκαρπη τὴν πνευματική του δράση».

☆

Δανάης Παπαστράτου: «ΤΑΞΙΔΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΛΙΚΟ». (Ἐντυπώσεις ἀπὸ Ἑλλάδα, Ρώμη, Γαλλία, Κων)πολη, Ἰρλανδία κλπ.). Σελίδες 194. Ἀθήνα 1978.

Τὸ ταξιδιωτικό, ἔχει μιὰ ξεχωριστὴ γοητεία. Μιὰ ἔλξη καὶ φυσικὰ πολὺ ἐνδιαφέρον. Στὸ χῶρο τῆς δικῆς μας λογοτεχνίας, ἐκτιμήθηκε κι ἀγαπήθηκε κι ἀπὸ τὸ εὐρύτερο κοινό. Εἶναι τὸ μαγικὸ ἀνάγνωσμα, ποὺ σὲ παίρνει, χωρὶς νὰ κουραστεῖς, καὶ σὲ ταξιδεύει σὲ χῶρες καὶ τόπους, ποὺ δὲν εἶδες κι οὔτε εἶναι εὔκολο νὰ γνωρίσεις. Σὲ ξεναγεῖ σ' ὅλα τὰ ἀξιοθέατα, μιλώντας στὴ δική σου τὴ γλώσσα, γιὰ τὰ πιὸ σπουδαῖα καὶ τὰ πιὸ θαυμαστὰ κάθε τόπου.

Τὸ βιβλίο ποὺ κρατοῦμε στὰ χέρια μας «Ταξείδια μὲ τὸν Πολικὸ» μιᾶς πολυταξιδεμένης Ἑλληνίδας, τῆς Δανάης Παπαστράτου, ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα καὶ μὲ πληρότητα, στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ εἴδους, καὶ στὶς προσδοκίες τοῦ ἀναγνώστη.

Μέσα ἀπὸ τὶς 194 σελίδες του, παρελαύνουν 27 μέρη, δικά μας καὶ ξένα. Ἡ συγγραφέας δὲν ἀρκεῖται σὲ ὅσα βλέπει, ἀλλὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴν ψυχή τους, μιλάει μὲ τὸ πνεῦμα τους, ἀνιχνεύει τὴν ἱστορική τους πορεία. Γι' αὐτὸ κι ἡ κάθε περιγραφή, ἔχει μιὰ πνευματικότητα ἀνώτερης ποιότητας. Κρατάει μιὰ μαγικὴ παλέτα, τὰ ζωγραφίζει καὶ τοὺς φυσάει πνοή. Θυμᾶται, στοχάζεται, ξεδιπλώνει πτυχές, ἑρμηνεύει. Περασμένα καὶ τωρινά, ἱστορικὴ ἀναδρομή, μὲ τὸ ζωντανὸ σήμερα, σὲ συναρπαστικὴ ἀλληλουχία. Εἶναι τὸ ρῖγος τῆς αἰωνιότητας ποὺ διακατέχει τὴ συγγραφέα, καὶ τὸ μεταδίδει στὸν ἀναγνώστη. Ὡραία κι ἡ πρωτοτυπία νὰ δίνει ἀπὸ τὴν ἀρχή, μὲ δυὸ λέξεις, τὸ χαρακτηρισμὸ κάθε χώρας ἢ κάθε μέρους. Ἡ προσωπικότητα τοῦ τόπου συμπυκνωμένη. Ἀφέρω μερικά. (ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ - ἡ μαγεία τοῦ Ἰονίου). (ΚΕΡΚΥΡΑ - ἡ Ἀρχόντισσα). (ΣΥΡΟΣ - τῆς προκοπῆς τὸ θᾶμα). (ΜΥΤΙΛΗΝΗ - ἡ Ἡλιογέννητη). (ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ - ὁ ἀσάλευτος βράχος). (ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ - ἡ πόλη ποὺ λάμπει). (ΜΑΣΣΑΛΙΑ - ΠΡΟΒΗΓΚΙΑ - ὁ Νότος μὲ τὶς Ἑλληνικὲς ρίζες), (ΙΡΛΑΝΔΙΑ - τὸ νησὶ τῶν σκληροτράχηλων μὲ τὸ παιδικὸ πρόσωπο) κ.ἄ. Τὸ βιβλίο εἶναι πλουτισμένο καὶ μὲ διάφορα σκίτσα χαρακτηριστικὰ κάθε τόπου.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

★

Γιάννη Τσούτσινου: «ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ "ΑΡΤΑ"».

Τὸ περιοδικὸ «Σκουφᾶς», ποὺ τὸ ἐκδίδει ὁ ὁμώνυμος μουσικοφιλολογικὸς σύλλογος ἐπὶ πολλὰ χρόνια, τιμάει τὴν πόλη τῆς Ἄρτας καὶ μαρτυρεῖ γιὰ τὴ ζωντάνια της καὶ τὸν πνευματικό της δυναμισμό. Ἡ ζωντάνια αὐτὴ καὶ ὁ πνευματικὸς αὐτὸς δυναμισμὸς εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς θέσης αὐτῆς τῆς πόλης ποὺ φαντάζει μέσα στὸν πλούσιο κάμπο της σὰν ἡ φυσικὴ ἐκβολὴ τοῦ ὑψηλῆς στάθμης ἀνθρώπινου ρεύματος ποὺ στέλνουν στὴν πεδιάδα τὰ Τζουμέρκα. Οἱ ὑψηλῆς ἀντοχῆς πληθυσμοὶ τῶν βουνῶν, ποὺ τοὺς βαστάει πάντα σὲ ἄγρυπνη ἐγρήγορση τώρα ἡ στυγνὴ ἀνάγκη τῆς αὐτοσυντήρησης, παλαιότερα καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐπιβίωση στὸν πόλεμο ἐναντίον τοῦ στυγνοῦ κυρίαρχου τοῦ χαμηλοῦ κάμπου, πέρασαν ἀπὸ αἰῶνες ἀπὸ μιὰ ἀμείλικτη φυσικὴ ἐπιλογή, ποὺ τοὺς προίκισε καὶ μὲ σπά-

νια σωματικὴ ἀντοχή, ἀλλὰ καὶ μὲ εὐέλικτη καὶ σωστὴ κρίση. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι στάθηκαν ὁ πυρήνας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἄρτας καὶ τώρα ἀκόμη τὴν τροφοδοτοῦν μὲ καλῆς ποιότητας αἷμα. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὴ ζωντάνια της.

Αὐτῆς τῆς ζωντάνιας παιδὶ εἶναι ὁ σύλλογος «Σκουφᾶς», ὅπου συνεργάζονται συχνὰ παλαιοὶ καὶ καλοὶ φίλοι, ὅπως ὁ Ἀναλογίδης, ὁ Τσέτης καὶ ἄλλοι, ποὺ μόχθησαν μὲ πολλοὺς ἄλλους γιὰ νὰ ἀποχτήσει ὁ σύλλογος τὶς θαυμάσιες ἐγκαταστάσεις ποὺ θὰ ζήλευε ὁποιαδήποτε πόλη.

Στοῦ «Σκουφᾶ» τὸ τελευταῖο φύλλο — Ἰανουαρίου - Ἰουνίου — ὁ ἄλλος καλὸς Ἀρτινὸς φίλος μας, ὁ Γιάννης Τσούτσινος, ἔχει μιὰ μελέτη πού, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι πολὺ καλῆς στάθμης ὅλη ἡ ὕλη τοῦ τεύχους, μοῦ ἔκαμε ἐντύπωση ἐξαιρετική. Πρόκειται γιὰ τὶς «Ἐτυμολογικὲς παρατηρήσεις στὸ τοπωνύμιο "Ἄρτα"». Ὁ Τσούτσινος δὲν εἶναι «εἰδικός», εἶναι ἐρασιτέχνης ἱστοριοδίφης. Ἀλλὰ μοῦντζες νά 'χουν οἱ εἰδικότητες ὅταν ὁ ἐρασιτέχνης εἶναι εὐφυὴς καὶ ἀκάματος καὶ προπάντων εὐσυνείδητος καὶ γεμάτος πάθος ἐργάτης στὸ ἔργο ποὺ ἔχει ἀναλάβει. Αὐτὰ τὰ προσόντα ὁ Τσούτσινος τὰ ἔχει ὅλα· καὶ πιστεύω ὅτι οἱ «Ἐτυμολογικὲς Παρατηρήσεις» του εἶναι δουλειὰ ἔξυπνη καὶ ἐξαντλητικὴ ὅλων τῶν δεδομένων ποὺ εἶχε στὴ διάθεσή του καὶ ὅτι ἡ αὐστηρὴ ἐπιστήμη δὲν θὰ μποροῦσε ἀσφαλῶς νὰ προσφέρει τίποτα περισσότερο.

Συγχαίρω γιὰ τὴν ὡραία του ἐργασία τὸν φίλο τὸν Τσούτσινο καὶ εὔχομαι εἰλικρινὰ νὰ μὴ σταματήσει ἐδῶ. Ἡ τοπικὴ ἱστορία τὸν καλεῖ, ἂν καὶ ἐρασιτέχνη, νὰ τῆς προσφέρει καὶ ἄλλες παρεμφερεῖς ὑπηρεσίες, ἂν εἶναι ἀπὸ στόφα τόσο στέρεες σὰν αὐτὴ ποὺ πρόσφερε μὲ τὸ: «Ἐτυμολογικὲς παρατηρήσεις στὸ τοπωνύμιο "Ἄρτα"».

Α. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

★

Κώστα Πηγαδιώτη: «ΟΙ ΑΠΟΣΚΕΥΕΣ». Ποιήματα.

Ἀπ' τὸ 1971 ἔχουμε νὰ ξαναδοῦμε ποίηση τοῦ Κ. Πηγαδιώτη. Εἴχαμε τόσο ἐνθουσιαστεῖ ἀπ' τὴ συλλογή του «Ἀγνώστου διαμονῆς», ποὺ θελήσαμε νὰ ξεχάσουμε κείνη τὴν ἐντύπωσή μας. Ἀφίσαμε τρεῖς συλλογές του ἀδιάβαστες καὶ μόλις σήμερα πιὰ ἀποφασίσαμε νὰ δοῦμε τὴν πρώτη. Οἱ «Ἀποσκευές» του, ὅπως τὶς εἴδαμε βαρυφορτωμένες ἀπὸ τὰ γνωστά του προσόντα, καὶ μὲ κυριαρχικότερο ἀπόλα του τὴν κρυστάλλινη λαγαρότητά του. Μὲ πολλὴ ἁπλότητα ἐκφραστικὴ ἡ ποίησή του καταλήγει σ' ἕνα αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα σπάνιο. Ἀποφεύγει τοὺς σκοπέλους τῆς στρυφνότητας στὴν ἔκφραση καὶ μὲ τὴν ὀξύτατη αἰσθητική του εὐαισθησία, μᾶς δίνει μερικὰ ποιήματα ἄρτια ἀπὸ κάθε ἄποψη. Συγκλονιστικὸ τὸ πρῶτο του ποίημα γιὰ τὴ Μητέρα: «Τώρα ποὺ δικαιώθηκες / γιὰ τὰ δεδουλευμένα / σὲ τί χρέος μᾶς ἄφησες / χωρὶς παραγραφή». Ἔχουμε τὴ γνώμη, πὼς καλύτερη ἔκφραση γιὰ τὸ «χρέος» μας στὴ Μητέρα, δὲν ξαναγράφτηκε. Μὲ διακριτικότητα καὶ πολλὴ ἀνθρωπιά, ἀγγίζει τὰ πιὸ βαθιὰ προβλήματα. Θαρρεῖς πὼς λογοπαίζει μερικὲς φορές. Καὶ κεῖ ποὺ νομίζεις πὼς στέκεται κ' ἐξετάζει... «μακροσκοπικῶς» τὴ ζωή, μι' ἄβυσσος στοχασμοῦ ξανοίγεται ξαφνικὰ μπροστά σου καὶ σὲ συναρπάζει. Ἀκοῦστε μερικοὺς ἀπέριττους στίχους ποὺ μᾶς γιομίζουν πολὺ σκεπτικισμὸ γιὰ τὴ χρυσή μας ἡλικία: «Ἀπότακτοι τώρα / σὲ μιὰ ἀποικία ἀπ' ὄνειρα / κοιτᾶμε ἀνυπόγραφα / νἄχει ἡ ζωὴ / ὅσα ἔγραφε ἡ ἐλπίδα».

Κι ὅμως ὁ ποιητὴς εἶνε πάντα του αἰσιόδοξος καὶ θαρραλέος: «Ὅμως ποτὲ δὲν πεινάσαμε / ἀπὸ θάρρος», θὰ πεῖ. Τραγικός, μὲ καταπληχτικὸ ρεαλισμὸ θὰ μᾶς δόσει τὴν «Ὑποδιαστολή», ἓν' ἀπ' τὰ καλύτερα ποιήματά του: «Θυμᾶσαι / τοὺς ἀριθμοὺς / ποὺ βρίσκαμε / λογαριάζοντας / τὶς ἐπιθυμίες μας; / Εἶταν ὅλοι τους / λανθασμένοι. / Τῆς ζωῆς παραλείπαμε / τὴν ὑποδιαστολή». Ὅμως, εἶνε μαχητικός. Γνήσιος ποιητής, ἕτοιμος γι' ἀγῶνες, μπροστάρης μαχητής. Γιὰ τὰ ὑψηλὰ ἰδανικά, γιὰ τὴν ἀνθρωπιά, τὴ λευτεριά, τὸ κατεστημένο: «Στὶς μάχες τῆς ψυχῆς / στοὺς πληγωμένους κι' αἰχμαλώτους / θὰ τοὺς βρεῖς / ποτὲ στοὺς ἀγνοούμενους»

(ἐν. τοὺς ποιητές). Πάντα θὰ βροῦμε τὸν ξαφνικό, ἁπλὸ κι ἀνεπιτήδευτο στίχο, ποὺ μᾶς σταματάει καὶ μᾶς γιομίζει ἱκανοποίηση κι ὁμορφιά: «Εἶχε πολὺ / σ' ἐπιμονὴ κι' ὑπομονὴ / προϋπηρεσία». Ὅλες του οἱ παρομοιώσεις, ὅλ' ἡ πλούσια εἰκονοπλασία του, παρμένη ἀπ' τὴν καθημερινότητα: «Τῆς τύψης ἀργοῦν / τὰ χρηματιστήρια». Μέσα στὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, πλεονάζει τὸ τραγικὸ (ἐκπτώσεις). Γιατὶ τραγικὴ εἶνε κ' ἡ ἴδια ἡ ζωὴ κι ὁ ποιητὴς τραγικὰ τὴ ζεῖ. Τῆς ζωῆς τὸ βιβλίο: «Μ' ἄκοπα φύλλα, τὸ βιβλίο / κοιτάει τῆς ὁμορφιᾶς της. / Ποτὲ σελίδα του δὲν πρόφτασε / ὡς τώρα νὰ διαβάσει».

Ἡ λυρικὴ φινέτσα εἶνε τόσο διάχυτη πάνου στὴν ποίηση τοῦ Κ. Πηγαδιώτη, ποὺ θὰ λέγαμε πὼς τὴ διαποτίζει σὰν ἕν' ἄκριβὸ ἄρωμα. Ἀβίαστα κελαρύζει ὁ λυρισμὸς κ' ἡ μουσικότητα. Θὰ δόσουμε ὁλάκερη τὴ «Συνθηκολόγηση», ποὺ εἶναι τόσο χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴ μυστική της ὁμορφιά: «Σὲ ὡραία συσκευασία / τὴν πλήξη μᾶς πρόσφερε / τὸ φθινόπωρο / μὲ κορδέλλες δεμένη πολύχρωμες / ἀπὸ δειλινά. / Στὸ ψυχρὸ φέρσιμο / τοῦ Ὀκτώβρη / τὴν παραίτησή του / ὑπέβαλε τὸ καλοκαίρι. / Σ' ἕνα κίτρινο φύλλο / γραμμένη ἡ συνθηκολόγηση». Ὁ ποιητὴς θ' ἀντλήσει ποίηση κι ἀπ' τὰ πιὸ πεζὰ κι ἀσήμαντα (τὸ τραπέζι) καὶ θὰ τὴν ντύσει μὲ τὸ πιὸ τραγικὸ φόρεμα (τὸ φουστάνι). Ἀκόμα ἕνα γράμμα, ἕνα γραμματόσημο (σελ. 54) τὸν ἐμπνέει. Ὅπως ξανάπαμε ἡ ἀσήμαντη καθημερινότητα προεκτείνεται μὲ τὸ συμβολισμὸ ποὺ τὴ ντύνει σ' ἀπροσμέτρητες προεκτάσεις καὶ μεταβάλλεται σὲ καθολικότητα. Ἀπ' τὶς πικρὲς προσωπικές του ἐμπειρίες, θὰ κατασκευάσει μιὰ ποίηση μὲ ἀναφορὲς στὸ σύνολο. Ἕν' ἀπ' τὰ πιὸ στοχαστικὰ καὶ πρωτότυπα ποιήματά του εἶνε κι «Ὁ ἐνεστώτας» του, σελ. 58.

★

Δ η μ. Σ ι ω μ ο π ο ύ λ ο υ : 1) «ΟΡΑΤΙΟΥ: α) ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΟΣ ΥΜΝΟΣ, β) ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ». 2) «ΑΙΓΑΙΟ».

Πληθαίνουν οἱ καλοὶ μεταφραστὲς κλασσικῶν ἔργων, ξένων καὶ δικῶν μας (Ἀρ. Γεροντικός, Θ. Λαζανᾶς, Α. Πανωφοροπούλου, Δ. Σιωμόπουλος, Μάγ. Ρούσσου κ.ἄ.). Σημάδι παρήγορο. Δὲν ἐγκαταλείψαμε τελείως τὶς πηγές. Ταπεινώνουμε τὴν πνευματική μας δίψα ἀπ' τὶς ἀστείρευτες πηγές. Κι' αὐτὴ ἡ προσφορὰ γίνεται ἀπὸ ἀξιόλογους πνευματικούς μας ἀνθρώπους. Ἡ παράδοση δὲν ἔχασε τὴ γοητεία της. Μετὰ τὸ Γεροντικό, τὸ Λαζανᾶ καὶ τὴ Ρούσσου, νά κι' ὁ Δ. Σιωμόπουλος. Αὐτὸς θὰ μᾶς φέρει ξανὰ στὸ δρόμο μας ἕνα Λατίνο, τὸν Ὁράτιο. Λίγο παλιότερα ἡ Ἀγγ. Πανωφοροπούλου μᾶς εἶχε δόσει ὁλάκερο τὸ Βεργίλιο. Εἶναι, ἄραγε,, ἀπὸ ἀνάγκη τῶν μεταφραστῶν νὰ ρθοῦνε σ' ἐπαφὴ μὲ τὰ γνήσια ἔργα τέχνης, ἀηδιασμένοι ἀπ' τ' ἀκατανόητα κατασκευάσματα τῆς γενιᾶς μας, ἢ ἀπὸ λύπηση γιὰ τοὺς κατασκευαστές τους, νὰ τοὺς ὑποδείξουν ποιὰ εἶναι τ' ἀθάνατα ἔργα;

Δὲ θὰ μιλήσουμε γιὰ τὸν Ὁράτιο καὶ τὴν «Ὠδή» του ἢ τὴν «Ποιητική του Τέχνη». Ὁ ὕμνος του γράφτηκε κατὰ παραγγελίαν τοῦ Αὐγούστου κ' ἔκλεισε τὴ γιορτὴ τῶν ἑκατονταέτηρων ἀγώνων ποὺ γιορτάστηκαν στὴ Ρώμη τὸ 17 π.Χ. (31 Μαΐου - 3 Ἰουνίου). Κ' ἡ «Ποιητικὴ Τέχνη», σὰν ἐπιστολὴ συμβουλευτικὴ στοὺς Πείσωνες (πατέρα καὶ γιό). Ἐπηρεασμένος ὁ Ὁράτιος ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη μᾶς δίνει σὲ 476 στίχους, τοὺς κανόνες μιᾶς ἄρτιας ποίησης, ποὺ ἰσχύουν καὶ σήμερα. Ὅμως, σ' αὐτὸ εἶναι κ' ἡ συμβολὴ τοῦ μεταφραστῆ, ἔχει κάμει ἄφθονα σχόλια ἐπεξηγηματικὰ καὶ πολύτιμα καθὼς καὶ μιὰ διαίρεση τοῦ βιβλίου σὲ 12 μέρη, ποὺ βοηθοῦν πολὺ τὸν ἀναγνώστη. Ἐπίσης κ' ἡ εἰσαγωγή του στὴν «Ὠδή», εἶναι πολὺ ἐμπεριστατωμένη καὶ καθορίζει τὰ πλαίσια, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ χαραχτῆρα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Οἱ μεταφράσεις σ' αὐστηρὰ παραδοσιακοὺς στίχους, ἄψογες. Μιὰ ἀνάπλαση τοῦ κειμένου ποὺ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ κατόρθωμα, δείχνει τὴ συναίσθηση εὐθύνης τοῦ μεταφραστῆ. Κι ἂν ἀκόμα στερηθήκαμε τὴ γοητεία τοῦ πρωτότυπου, μένουμε ἱκανοποιημένοι μὲ τοῦτες τὶς λυρικές, ποιητικότατες μεταφράσεις.

Τὸ μικρὸ φυλλάδιο «Αἰγαῖο» τοῦ Δ. Σιωμόπουλου, εἶν' ἕνα διαφωτιστικό, λαγαρὸ κείμενο γύρω ἀπ' τὸ σημαντικὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε τὸ Αἰγαῖο στὴν ὕπαρξη, προκοπὴ καὶ

παρακμὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπ' τὸ 1350 π.Χ. καὶ δῶθε. Μ' ἐπιχειρήματα καὶ μιὰ σύντομη διαδρομὴ στὴν ἱστορία του ,θὰ ὑποστηρίξει πὼς τὸ Αἰγαῖο πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σὰ θάλασσα ἑλληνική, σὰ ρίζα τούτου τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ πρέπει νὰ κρατάει στὰ χέρια του τὰ παράλια τῆς Μικρασίας, κεῖνος ποὺ θἄθελε νὰ κυριαρχεῖ σὲ τούτη τὴ θάλασσα. Ἔπειτα, θὰ μιλήσει γιὰ τὰ σφάλματα ποὺ διαπράχτηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια ἀπ' τοὺς Ἕλληνες πολιτικοὺς καὶ ποὺ συντελέσανε στὴ συρρίκνωση τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου. Καὶ πὼς ἡ ἀποφυγὴ παρόμοιων λαθῶν καὶ προπαντὸς τοῦ ἐξοβελισμοῦ τῆς κατάρας ποὺ δέρνει τὴ φυλή μας (τῆς διχόνοιας) μπορεῖ νὰ περισώσει τὰ ράκη τοῦ Ἔθνους, ξενερισμένα στὰ βράχια τῆς Βαλκανικῆς ἀπ' τὴν ἀπίστευτη περιπέτειά του στὸ ταξίδεμα τῶν αἰώνων. Ἐμεῖς μάλιστα θὰ ὑπογραμμίσουμε πὼς τὸ δύστυχο τοῦτο Ἔθνος, ἀπ' τὸ 1940 καὶ δῶθε ἔχει τὴν τύχη νὰ στερηθεῖ τῶν πολιτικῶν φυσιογνωμιῶν ποὺ τοῦ χρειάζονταν καὶ νὰ κλυδωνίζεται στὸ φουρτουνιασμένο πέλαγος μεταπολεμικά, ἔχοντας στὸ τιμόνι του κατώτερους τῶν περιστάσεων ἀνθρώπους, κάτω ἀπ' τὸ μέτριο.

Συμφωνοῦμε μὲ τὸ συγγραφέα γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ διατρέχουμε σὰν Ἔθνος καὶ δὲ μποροῦμε νὰ κάμουμε καμιὰ πρόβλεψη γιὰ τὸ μέλλον. Εὐχόμαστε νὰ μὴν ἀληθέψει μήτε ὁ Γρηγορίου γιὰ τὰ συμπεράσματά του στὸ ἀνατριχιαστικὸ ἀπὸ 600 σελίδες βιβλίο του «Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι», ποὺ μᾶς στάθηκε γιὰ καιρὸ ἐφιάλτης μὲ τὶς ὠμὲς διαπιστώσεις του. Κ' εὐχόμαστε μιὰ μέρα στὸ μέλλον, νὰ ξανοίξουν οἱ καιροὶ κάτω ἀπ' τὸ φωτεινὸ ἑλληνικὸ βλέμμα κι ἂς συντελεστεῖ τὸ λυτρωτικὸ θαῦμα, μιὰ «καὶ τὰ θαύματα ἀνήκουν κι αὐτὰ στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι», ὅπως μᾶς παρηγορεῖ ὁ συγγραφέας.

★

Ρήγα Σκουτέλα: «ΚΑΠΩΣ ΕΤΣΙ...». Διηγήματα.

Ἂν τὸ βιβλίο τοῦ Ρ. Σκουτελᾶ «Κάπως ἔτσι...» εἶναι τὸ πρῶτο του, θὰ τὸ ποῦμε μὲ θάρρος κ' εἰλικρίνεια: ὁ Ρ. Σκουτελᾶς εἶν' ἕνας δυνατὸς διηγηματογράφος μὲ πηγαῖο ταλέντο, ποὺ τὸ διακρίνει μιὰ δυνατὴ ἀφήγηση, ἀκρίβεια στὴν περιγραφή, ἁπλότητα στὸ ὕφος κ' ἕνα σωρὸ ἄλλες ἀρετὲς ποὺ θὰ τὶς ζήλευαν οἱ διηγηματογράφοι μας πρώτης γραμμῆς. Ὁ λόγος του κυριολεχτικὰ συναρπάζει. Ὅ,τι γράφει σὲ πείθει πὼς τάχει ζήσει. Πὼς εἶναι βιώματά του. Λόγος λιτός, χωργιάτικος, κρουστός, μ' ἀρκετοὺς ἰδιωματισμοὺς ποὺ στὴν ἀρχὴ μᾶς δυσκολέψανε, τρέχει ἀβίαστα, μὲ μιὰ σπάνια γλαφυρότητα. Παραστατικός, θαρρεῖς, πὼς ζεῖς μὲ τοὺς ἀνθρώπους του τὰ γεγονότα, ὑποβλητικὸς στὸ σημεῖο νὰ σὲ καταχτάει ἀμέσως. Ἕνας λόγος ἀκέραιος, πέρα γιὰ πέρα, ποὺ δὲ μᾶς ἀφίνει καμιὰν ἐπιφύλαξη. Τοῦτες οἱ 140 σελίδες τοῦ πεζογράφου Σκουτέλα, μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν ἀπ' τὶς πιὸ λαμπρὲς σελίδες τοῦ νεοελληνικοῦ πεζοῦ λόγου μας. Μά, πόσοι θὰ τὶς προσέξουν κι' ἀκόμα πόσοι θἄχουν τὴν εὐθύτητα νὰ ποῦν τὸν καλὸ λόγο;

Ἂς σταθοῦμε λιγάκι στὸ ὕφος του. Τὸ χαρακτηριστικότερο ἀπ' ὅλα εἶναι μιὰ διάθεση σκωπτική, ἀνάμιχτη μὲ πολὺ σαρκασμὸ καὶ δηχτικότητα. Πόση, ὅμως, πίκρα κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴ δῆθεν ἀνέμελη ἢ κ' εὔθυμη πολλὲς φορὲς διάθεσή του! Κ' οἱ παρομοιώσεις του ἀκόμα, παίρνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ὕφος. **Θὰ** πεῖ (σελ. 37): «Ὁ παπα-Ρίβιος ξανακρεμάστηκε στὸ σκοινὶ τῆς καμπάνας κι ὅμοιαζε σὰ νὰ πάσκιζε νὰ ξαναβάλει τ' ἄντερό του στὴ θέση του». Ὀξὺς στὴν ἔκφρασή του, καυστικὸς σὰν πυρωμένο σίδερο. Γιὰ τὴ δικτατορία ἐξάλλου, θὰ γράψει (σελ. 88): «Ἡ διαδικασία ἦταν ἔξω ἀπ' τὸ πρόγραμμα, αὐτὸ ποὺ σκαρφίστηκαν κάμποσοι ἐξυπνάκηδες καὶ σαλτάρησαν στὸ σβέρκο τῆς Ἑλλάδας μέσα σὲ μιὰ νύχτα. Ἡ πιὸ σωστά, τὸ πρόγραμμα ἦταν νὰ φονέψουν τὴ δημοκρατία». Ἡ ἀγάπη του στὴν ἐλευθερία καὶ τοὺς δημοκρατικοὺς θεσμοὺς εἶναι φανερὴ σ' ὅλες τὶς σελίδες του.

Ἡ ἀγάπη του στὸν ἄνθρωπο εἶναι ἀπέραντη καὶ ξέρει νὰ ψυχογραφεῖ καὶ νὰ ψυχολογεῖ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ στήνει στὰ διηγήματά του. Συμπονεῖ καὶ συμπάσχει γιαυτούς. Ἡ ψυχή του εἶναι γιομάτη ἀνθρωπιὰ καὶ καλωσύνη. Μὰ κ' οἱ ἄνθρωποί του εἶναι ἀπέραντα καλοί, ὅσο κι ἂν εἶναι ἀδικημένοι, πονεμένοι, καταδιωγμένοι. Στὸ πρῶτο διήγημα (Τὸ Μακρυχώρι ἢ ὁ κάμπος τῆς ὀργῆς), τὸ δίκηο τοῦ βασανισμένου λαοῦ μένει ἀδικαίωτο. Μᾶς στέκεται σὰν βραχνᾶς ἡ νίκη

τοῦ κακοῦ πάνω στὸ καλό. Ὅσο κι ἂν εἶναι τοῦτο συνηθισμένο. Βέβαια ἡ τέχνη δὲν ἔχει ἀποστολὴ νὰ ὁμορφαίνει ἢ νὰ δικαιώνει. Καὶ ὁ ρεαλισμὸς στὸ γράψιμο τοῦ Ρ. Σκουτέλα δὲν ὑπόσχεται κάτι τέτοιο. Τὸ δεύτερο διήγημα (Στ' ἀχνάρια τοῦ θειοῦ μου τοῦ Κωστῆ) εἶν' ἕνα θαυμάσιο καὶ στέρεα ψυχογραφημένο διήγημα. Ἀνάγλυφη ἡ μίζερη δημοσιοϋπαλληλικὴ ζωή, μ' ὅλη τὴν τραγικότητα, τὴ βρωμιὰ καὶ τὴ γελοιότητα, γύρω ἀπὸ τὸν ἀγώνα τῶν ἀνθρώπων «ὁ ἕνας νὰ φάει τὸν ἄλλο» γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ. Τὸ τρίτο (Λέων Ρουκουσούρης καὶ υἱός), μᾶς ψυχολογεῖ μιὰ χούφτα ἀνθρώπους μὲ μαστοριὰ καὶ χιοῦμορ. Οἱ τύποι του ἁπλοὶ καὶ ἁπλοϊκοὶ ἄνθρωποι ποὺ λίγο μόλις στέκονται πιὸ ψηλὰ ἕνα σκαλὶ ἀπ' τὸ ζό. Κι' ὅμως, ὁ Ἀνακρέων θὰ παίξει κάποιο ἀξιόλογο ρόλο σ' ἕναν ἀντιστασιακὸ ἀγώνα ἐνάντια τῆς ἀπριλιανῆς διχτατορίας, καταξιώνεται σὰν ἄνθρωπος μὲ τὴ νκοινωνικὴ δράση καὶ γίνεται, ἂν ὄχι πολύτιμο, τουλάχιστο χρήσιμο κοινωνικὸ ἄτομο. Τὸ τελευταῖο διήγημα (Διακόσιες πέντε διπλοστράτες), ἔχει ἕνα κοινωνικὸ ὑπόβαθρο: τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἐργάτη ἀπὸ τὸν ἐργοδότη του. Δὲν εἶν' ἄγνωστη τούτ' ἡ πλευρὰ τῆς ζωῆς, μὰ ὁ συγγραφέας τὴ δίνει μὲ μιὰ πρωτοτυπία κ' ἕνα ρεαλισμὸ ὠμό. Ἡ παραστατική του ἀφήγηση εἶναι ἐκπληκτική. Γιὰ τὸν ἐργοστασιάρχη, θὰ μᾶς δώσει τούτη τὴν περιγραφὴ ποὺ εἶναι ἡ εἰκόνα ὅλων τῶν μεγαλο-επιχειρηματιῶν ποὺ ἐκμεταλλεύονται τὸ φτωχὸ κι ἀνίσχυρο ἐργατικὸ δυναμικὸ τῆς χώρας: «τὸ κεφάλι του ἕνα μὲ τὸ λαιμὸ κι ἔτσι ἦταν καλύτερα· ὅ,τι ἔτρωγε πάεινε ἴσια στὸ στομάχι, δίχως μεγάλη διαδρομή, τὸ στομάχι ἔφταν' ὡς τὸ στόμα ἀνυπόμονο, ἁρπαχτικό, ἀχόρταγο» (σελ. 137). Ἕνας σκιτσογράφος θά 'δινε ἕνα θαυμάσιο σκίτσο τοῦ πλουτοκράτη.

Αὐτή 'νε ἡ πεζογραφία τοῦ Ρ. Σκουτέλα. Περιμένουμε ἕνα δεύτερο βιβλίο του νὰ ἰδοῦμε ἂν πέσαμε ἔξω στὶς παρατηρήσεις μας ἢ ἂν θὰ δικαιωθοῦμε.

★

Μίλιας Ροζίδη: «ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ». Ποιήματα.

Ὅταν μιλήσαμε γιὰ τὴν πρώτη συλλογὴ τῆς Μλιας Ροζίδη «Λήκυθος» (Ἡπ. Ἑστία, τ. 309-310/78), παρατηρήσαμε μιὰ διάθεση μελαγχολικὴ στοὺς στίχους της. Ἡ ἴδια διάθεση διαπερνάει καὶ τὴ νεότερη συλλογή της «Ἐσωτερικὸς χῶρος». Ὁ τίτλος εἶνε πολὺ χαρακτηριστικὸς καὶ σχεδὸν ξέρουμε πιὰ πῶς οἱ στίχοι ποὺ θὰ διαβάσουμε θά 'ναι βιώματα, ἀναφορὲς στὸν ἐσωτερικὸ καὶ συναισθηματικό της κόσμο. Οἱ «Σταγόνες» της μᾶς τὸ ἐπιβεβαιώνουν. Ὅλα τὰ ποιήματα τούτου τοῦ πρώτου μέρους μᾶς φέρνουν ἕνα μικρὸ ἢ μεγαλύτερο συγκλονισμό. Τὸ «Παραμύθι» τελειώνει μὲ τοὺς τόσο ἀνατριχιαστικοὺς στίχους, ποὺ τίποτα δὲ μᾶς κάνει νὰ τὸ ὑποπτευτοῦμε ἀπ' τὴν ἀρχή: «Γύρω ἀπ' τὴν πλατεία τὴν παλιὰ / μὲ τὴ δόξα της καὶ τὰ πουλιὰ / νὰ κουνιοῦνται γύρω στὰ κλαδιὰ / δέκα κρεμασμένοι...». Ὁ πόνος γιὰ τὸ χαμένο ἀδερφὸ τὴν ἐμπνέει κ' ἐδῶ: «Ἤπια, ἀδελφέ μου, ὅλο τὸν πόνο». Ἡ εὐσθησία της φτάνει στὸ κατακόρυφο. Στὴ δεύτερη ὁμάδα «Ὁ τοῖχος» ἐπικρατεῖ ἕνας ἄκρατος καὶ πηγαῖος λυρισμός: «Δός μου νὰ πιῶ / τὸν ἥλιο / στὸν κάλυκα τῆς ἀγάπης σου / καὶ ξαναγέννησέ με, / Μητέρα». Εἰκόνες ζωντανές, πετυχημένες, πολύχρωμες, φωτεινὲς θὰ βροῦμε στὸ «Φθινόπωρο» καὶ στὸ «Καλοκαίρι», μὲ πολλὴ πρωτοτυπία. Ἕνα ποίημα μ' ἀξιώσεις εἶναι «Ὁ Χριστὸς τοῦ ROUAULT». Δὲν ξέρουμε ἂν ὁ ROUAULT τὸν ζωγραφίζει τόσο παραστατικὸ ἢ ἡ ποιήτρια μὲ τὸν ὄμορφο στίχο της: «Μελαχροινὸς σὰν Ἰουδαῖος / ματωμένος σὰν ἐπαναστάτης / μὲ κεῖνα τὰ μεγάλα σου μάτια / ἄγρια καὶ πικρὰ / σὰν τὸν ἀνθρώπινο πόνο».

Στὴν ὁμάδα «Οἰκτιρμὸς» ἀποτείνεται στὸ σύγχρονο ἄνθρωπο καὶ θρηνεῖ γιὰ τὴ δούλωσή του στὸν τεχνικὸ πολιτισμό, ποὺ τὸν ἔπνιξε μὲ τὸν ἄνθρακα καὶ τὸν ἀλλοτριώνει μὲ τὰ παραισθησιογόνα. Μά, δὲν ὑπάρχει ἀπάντηση. Τὸ ποίημα «Ὡς πότε;» θὰ μείνει ἀναπάντητο. Κι ὄχι γιὰ τὴν ὥρα. Γιὰ πάντα. Γίνηκε τόσο βαθιὰ ἡ ὑποταγή μας, ποὺ δὲ μᾶς σώζει πιὰ «κι ἂν ξιφουλκίσουμε περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου». Καθισμένοι στὸ κάθισμα τοῦ καφενείου, μάταια τὰ θούρια προσπαθοῦνε νὰ μᾶς ξεσηκώσουν. Στὴν τελευταία ὁμάδα «Ἀνατολή», θὰ βροῦμε ἕν' ἄλλο κλίμα. Μιὰ τρυφερότητα καὶ μιὰ γυναικεία εὐαισθησία γιὰ κάποιον «ἕ ν α» — σύζυγος,

γιός, ἀγαπημένος; — ποὺ εἶναι: «Ὁ ἡλιοβότης / ὁ παντοδύναμος / Ἐσὺ / ὁ Ἕνας». Καὶ πιὸ κάτω, θὰ γίνει ἡ διακήρυξη τῆς πίστης της: «Τὸ λόγο τῆς Μοίρας ἀψηφώντας / πιστεύω στὴ ζωή. / Καὶ ξαναπαίρνω τὸ δρόμο». Εἶν' ὁ ταπεινὸς ἄνθρωπος ποὺ ἀντιμάχεται τὸ πεπρωμένο του. Πόσος ἡρωισμός, ἀλήθεια. Ἀπ' τὰ ὡραιότερα ποιήματα κ' ἡ «Ἀναγέννηση»: «Ξαναγεννιόμουν! / Ἀπ' τὰ παιδιά μου». Εὐγενικό, τρυφερό· μὲ ἰδιαίτερη εὐαισθησία καὶ «Οἱ νάρκισοι».

Ἡ ποίηση τῆς Ροζίδη εἶναι πλημμυρισμένη ἀπὸ ἀνθρωπιά, κ' ἕνα γνήσιο λυρικὸ αἴσθημα. Ὁ στίχος της μουσικός, δουλεμένος, κομψός. Ὑπάρχουν στίχοι ποὺ ἔχουν μιὰ καταπληκτικὴ λυρικὴ ἔξαρση. Ἁπλοὶ στίχοι, φωτεινοί, μὲ εἰκόνες πλούσιες, πολύχρωμες. Ἡ εἰλικρίνεια τῆς φωνῆς της κ' ἡ ζεστασιὰ τῆς καρδιᾶς της διάχυτη παντοῦ. Σπάνια διαβάζουμε τόσο ὄμορφους καὶ παλλόμενους ἀπὸ μουσικότητα στίχους. Ἀκόμα κ' ἡ λιτότητα τῶν ἐκφραστικῶν μέσων της ἀξιόλογη. Λίγες φορὲς τὸ τραγούδι της μακραίνει. Ἡ συμπύκνωση εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικό του. Κι' ὅπως ἡ ποιήτρια βρίσκεται στὸ δεύτερο βῆμα της, πιστεύουμε πὼς θὰ μᾶς δόσει μιὰ πολλὴ ἀξιόλογη ποίηση στὸ μέλλον.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΖΑΔΕΣ

★

Ἴον Μπράντ: «ΠΥΡΙΝΑ ΑΛΟΓΑ». Ποιήματα. Ἀθήνα 1975.

Δῶστε μου τὰ πύρινά μου ἄλογα
νὰ ξεχυθῶ στοὺς κάμπους,
ν' ἁπλώσω τὰ σύνορά μας ὡς τὸν
οὐρανό

Ἕνας ποιητὴς μὲ φωτοστέφανο γεμάτο ὄνειρα, ὅπως εἶναι ὁ Ἴον Μπράντ, λοξοδρομεῖ τὰ μαστιγώματα τῆς βροχῆς γιὰ νὰ ἀγκαλιάσει τὴν φλαμουριὰ τοῦ μεγάλου Ἐμινέσκου μὲ φλογισμένη πανανθρώπινη ἔμπνευση. Ἀνάμεσα σὲ γαλάζιους σπόρους πληγώνει τὸ σκότος καὶ ἀνασταίνει τὶς παιδικὲς ἐλπίδες μὲ γλυκόηχους κλεμμένους ἀπ' τὰ παγώνια τῆς Μητρόπολης καὶ κάνει τοὺς τσίγκινους φτωχοὺς Χριστοὺς νὰ κλαῖνε γιὰ τὸ καραβάνι τῶν χαμένων ἴσκιων. Εἶναι ἡ πάτρια στιγμὴ ποὺ οἱ αὐγινὲς ἀχτίνες τρυπώνουν στὸ αἷμα γιὰ νὰ ἀνοίξουν στὸ μάτι τοῦ ἥλιου τρομαγμένες τὶς πύλες τῆς Ἱστορίας:

Διαβάτη, ἀδερφέ μου, γνώριμε,
ἂν ζυγώσεις σ' ἐτοῦτο τὸ χωριὸ
μὴν τ' ἀγγίξεις
οὔτε μὲ λουλούδι!
Γιατὶ κάτω ἀπ' τὸ ἀερένιο του
πουκάμισο
πονοῦν κάτι παλιὲς πληγές,
ποὺ φτάσανε ὡς τὸ κόκκαλο.

Τὸ προγωνικὸ χωριὸ **Panade**, ἡ μάνα, ἡ Λία καὶ ὁ μεταλλωρύχος ἀνθίζουν τὴν σιωπὴ τῆς πέτρας γιὰ νὰ γίνει ὁλάκερη ἡ Ρουμανία μελωδία, στοχασμὸς καὶ Ἰδέα. Γιατὶ ὅπου τραγουδᾶ τὸ φῶς, ἀνασαίνει ἡ δημιουργία!

Πράγματι ὡραιοπλάθει ὁ ποιητὴς στίχους ἀγάλματα γιὰ τοὺς δούλους τῆς γῆς ποὺ ἔγιναν ἀφεντάδες τῶν χωραφιῶν καὶ γιὰ τὶς ὑψικάμινες ποὺ γέρνουν στὸ στῆθος τῆς ρουμάνικης γῆς γιὰ νὰ νιώσουν τὸ σφυγμό της. Μὰ βαφτίζει μερικὲς αὐγὲς στὴν πρωϊνὴ δροσιὰ σὰν ἀγγίζει τὸ νανούρισμα τῆς καρδιᾶς τῆς Ρουμανίας, μὲ τὸ καρτέρημα τῆς μάνας ποὺ εἶναι πουλὶ τῆς φωτιᾶς καὶ τῆς στάχτης ἢ τὶς δειλὲς ἀπορίες μέσα στοὺς θολωμένους θαυμασμοὺς γιὰ τὴ Λία. Ἀπὸ διχαλωτοὺς προσωπικοὺς τόνους ἀναβρύζει ἡ Τουλνίκα, τὸ αἰώνιο τραγούδι τῆς ρουμανικῆς Νιότης!

Διαύγεια καὶ συγκίνηση ἀναφτερώνουν τοὺς καημοὺς γιὰ νὰ προσκυνήσουμε μὲ λαϊκὲς ὑμνωδίες τὴν ἐσταυρωμένη γιὰ τὶς Ἰδέες μάνα:

Ἀναθεματισμένη νά 'σαι, μάγισσα
ἰτιὰ
ποὺ κάνεις ἴσκιο στὴ μάνα μου
καὶ τὴν ἀφήνεις νὰ μένει στὸ σκοτάδι!

Ὑπάρχουν, ὅμως, στὴν ποίηση τοῦ Μπράντ λέξεις μαγικὲς ποὺ καθιστοῦν ἀνίσχυρο τὸν ἴσκιο τῆς ἰτιᾶς. Εἶναι ἐ-

κεῖνες ποὺ μετουσιώνονται σὲ εἰκόνες καὶ ἰδέες γιὰ νὰ καλπάσει λυτρωτικὸς ὁ λόγος στοὺς ὁρίζοντες τῶν πατρίδων, ἄξιος νὰ μεταμορφώσει σ' ἄστρα καὶ λάβα τὴν ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη.

Ἡ μετάφραση τῆς συλλογῆς εἶναι τοῦ Μενέλαου Λουντέμη.

★

Γεωργίου Χρ. Καλύβα: «ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ. ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ - ΕΛΑΤΤΩΜΑΤΑ - ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ». (Ἄρτα 1977).

Κατὰ τὴ συζήτηση τοῦ περιφήμου νόμου ΥΠΗ ἔτους, περὶ διοικητικῆς συντάξεως τῆς Γαλλίας, διάσημος ἀγορητὴς εἶχε τονίσει: «...Ζητήσατε μὲ ποιὰ δύναμη οἱ δυσαρέσκειες ἐκτραχύνονται ἢ μαλάσσονται μὲ τί ὠφέλιμοι νόμοι καταντοῦν ἐπικίνδυνοι καὶ μὲ τί νόμοι ἐπικίνδυνοι μπορεῖ νὰ ἀναδειχτοῦν, μὲ τί, τέλος, ἀρχίζουν καὶ σβύνουν οἱ ἐπαναστάσεις, καὶ θὰ δεῖτε ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ Διοίκηση». Καὶ σὰν ἐπιβεβαίωση τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ ἀφορισμοῦ παραθέτουμε κρίση τοῦ THOUVENEL ποὺ γράφτηκε εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τὸ 1846:

«Ὁ Λαὸς πλουτίζει καὶ τὸ Δημόσιον πτωχύνει, ἡ ἐκπαίδευσις ἐξαπλοῦται εἰς τὰς μάζας καὶ ἡ κεφαλὴ γίνεται παρ' ἡμέραν ἀμαθής... Πρᾶγμα ὁμοίως βέβαιον καὶ μᾶλλον περίεργον: ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ διοικητικὴ ἀταξία εἶναι στοιχεῖον εὐημερίας!».

Πράγματι ἡ πονηροκρατία, κατὰ τὴ γνωστὴ ἔκφραση τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀντικαθιστᾶ τὴν χρηστότητα καὶ συντηρεῖ τὴ σηπτικὴ στασιμότητα τῶν θεσμῶν, ὅπως, ἀκριβῶς, στὴν ἀρχαία ἐποχή, γιατὶ βόλευε τὴν πολιτικὴ συναλλαγή. «Ὁ Δῆμος Ἀθηναίων ἤθελε τὴν κακοδιοίκηση, γιατὶ σ' αὐτὴ ἔβλεπε τὴν ἐλευθερία του!» διαπιστώνει μὲ πίκρα ὁ Ξενοφῶν. Ἔτσι ἡ Δημόσια Διοίκηση, μπορεῖ νὰ ἔχει διεθνεῖς προεκτάσεις, στὴν οὐσία, ὅμως, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει πρόβλημα ἐθνικό, γιὰ ὅλους, μάλιστα, τοὺς λαοὺς ποὺ βρίσκονται στὸ στάδιο τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Πρόβλημα, συνεπῶς, λειτουργικῶν διαδικασιῶν καὶ ὄχι ἀποστολῆς. Γιατί, ὅπως δίδασκε ὁ HAURIOU: «Ἡ φοβερώτερη τῶν συμφορῶν γιὰ μιὰ κοινωνία θὰ ἦταν νὰ παύσει ἢ νὰ ἀνασταλεῖ ἡ λειτουργία τῶν Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν». Κάτι μᾶς διδάσκει γι' αὐτὸ ἡ κατοχὴ τοῦ 1941.

Ἀλλὰ καὶ ἡ καθημερινὴ πεῖρα κυοφορεῖ τὴν ἀμφιβολία γιὰ τὴν δημιουργικὴ ἱκανότητα τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως, καθὼς ὁ συγγραφέας κ. Γ. Καλύβας, καὶ μαζί του ὁ Ἕλληνας πολίτης «νοιώθει, πῶς ἡ διοίκηση μὲ τοὺς ἀμφισβητούμενους θεσμούς της, μὲ τὸν «βλαχοδημαρχισμὸ» ποὺ τὴν διακρίνει, ἀρτηριοσκλήρωσή της, μὲ τὸ δεσποτισμὸ καὶ τὸν «βλαχοδημαρχισμὸ» ποὺ τὴν ἰδακρίνει, τὸν καταρρακώνει, τὸν καταπιέζει, τοῦ παραμορφώνει τὴν προσωπικότητα κι ἔτσι μιὰ καλπάζουσα δυσπιστία καὶ βαριὰ ἀτμόσφαιρα καχυποψίας ἐπικρατεῖ στὶς σχέσεις διοικήσεως καὶ διοικουμένων». Μὲ βαθειὰ διεισδυτικότητα ἀνατέμνει τὸ πρόβλημα καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐντοπίσει τοὺς παράγοντες ποὺ ἐπέδρασαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ δροῦν στὴ διαμόρφωση μιᾶς εὐάλωτης νοοτροπίας καὶ τὴν διατήρηση ὅλων τῶν ἀδυναμιῶν κατὰ τὴν ἀνέλιξη τῶν διοικητικῶν μετασχηματισμῶν. Ἀναλύει μὲ μεθοδικότητα ὅλα τὰ ἐμφανῆ ἐλαττώματα τῶν σκοτεινῶν θαλάμων τῆς πολιτικῆς ποὺ συμπορεύεται, μὲ τὴν πολυνομία, τὴ γραφειοκρατία, ἐπισημαίνοντας τὰ αἴτια τοῦ ρουσφετιοῦ, τοῦ διοικητικοῦ καιροσκοπισμοῦ, τὴν ἔλλειψη εὐθύνης ,τὴν ὑποαπασχόληση τῶν ὑπαλλήλων, τὴν ἀδιαφορία τους στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν καὶ τὴ δεινότητα τοῦ πολίτη νὰ προσαρμόζεται καταστροφικά, κάτω ἀπὸ χαλκευμένα, ἀπ' τὴν κομματικὴ συναλλαγὴ δεσμὰ τῆς διοικήσεως. Δὲν ἀρκεῖται στὴν ἐπισήμανση. Προτείνει. Μέτρα γιὰ μιὰ ἀληθινὴ ἀποκέντρωση, γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας στὴ Διοίκηση καὶ τὶς ἀναγκαῖες ρυθμίσεις σὲ βασικὰ θέματα τοῦ προσωπικοῦ της. Καὶ τονίζει ἐμφαντικά:

«Τὰ μεγάλα προβλήματα — καὶ ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς διοικήσεως εἶναι μεγάλο πρόβλημα — ἐπιλύονται μὲ τὴ ριζικὴ μεταβολὴ τῶν διαθέσεων καὶ τῆς νοοτροπίας. Ὅλοι, λοιπόν, οἱ ἁρμόδιοι καὶ οἱ ὑπεύθυνοι, ὅλοι γενικὰ οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ τοῦ τόπου, ἂν πραγματικὰ ἐπιθυμοῦν νὰ εἶναι γνήσιοι ἡγέτες τοῦ λαοῦ, ἔχουν ὑποχρέωση νὰ ἐνθυμοῦνται ὅτι τίποτε δὲν μποροῦν νὰ ἐπιβάλλουν στοὺς ἄλλους ὅταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δὲν τὸ

τηροῦν. Δὲν μποροῦν νὰ ἀπαιτοῦν ἀπὸ τοὺς ἁπλοὺς πολίτες νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὸν νόμο καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ δικαίου, ὅταν αὐτοὶ ἐπεμβαίνουν ἀνορθόδοξα». Εἶναι δηλαδή, τὸ διοικητικό μας πρόβλημα συνάρτηση τῆς πολιτικῆς, ποὺ μὲ τὴ συγκέντρωση τὴν καθιστᾶ ἀντιδημοκρατική, ὅπως ἐπιγραμματικὰ εἶχε ἀποφανθεῖ ὁ Καπετανάκης σὲ συζήτηση τῆς Βουλῆς, κατὰ τὸ 1899: «Διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἔχετε τὴν ἀποπληξίαν εἰς τὸ κέντρον καὶ τὴν παραλυσίαν εἰς τὰ ἄκρα». Ὅ,τι περίπου ἰσχύει καὶ σήμερα.

Ὁ τωρινὸς στατικὸς ρόλος τῆς διοικήσεως μὲ τὴν ἄκρατη τυπολατρεία καὶ τὸ ἀνεύθυνο τῆς ἀλληλοδιάδοχης μεταβίβασης τῆς εὐθύνης, πρέπει νὰ γίνει δυναμικός, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς ποὺ θὰ στηριχθεῖ ἀποκλειστικὰ στὴν ὀργάνωση, τὸν προγραμματισμό, τὸν συντονισμὸ δράσης καὶ τὴν ἐνσυνείδητη κινητοποίηση τοῦ ἀνθρώπινου συντελεστοῦ. Βασικά, ὅμως, μὲ τὴν ἀνύψωση τοῦ γοήτρου τοῦ ὑπαλληλικοῦ προσωπικοῦ, γιατί, ὅπως πίστευε ὁ Μέγας Ναπολέων «ἀποστολὴ τοῦ μονίμου ὑπαλλήλου εἶναι νὰ ἀνθίσταται κατὰ πάσης ἀκοσμίας καὶ ἀλλοιώσεως τῶν ἐθνικῶν θεσμῶν».

Ἡ διακονία τῶν γενικῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους, πρέπει νὰ στηρίζεται, σὲ διοικητικὴ ὀργάνωση ποὺ νὰ ἀποκαλύπτει τὶς συλλογικὲς ἰδιότητες τῆς φυλῆς, μὲ μιὰ κεντρικὴ ἐξουσία ποὺ θὰ κρατεῖ τοὺς ἐκπροσώπους της ἐντὸς τῆς γραμμῆς τοῦ καθήκοντος καὶ μὲ εὐρύτερη τὴ συμμετοχὴ τοῦ Λαοῦ στὸν ἔλεγχο καὶ τὴν κατάρτιση τῶν προγραμμάτων ἀναπτύξεως. Τώρα ποὺ ἡ εἴσοδος στὴν ΕΟΚ λογίζεται βέβαιη, ἡ προσαρμογὴ τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας διοικήσεως εἶναι ἐθνικὴ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ λαοῦ. Ἀλλιῶς θὰ ἁλωθεῖ ἀπ' τὴν ὀργάνωση, τὴ συνέπεια, καὶ τὴν ἁπλότητα μιᾶς ἀποτελεσματικῆς διακρατικῆς μηχανῆς μὲ ἐθνικοὺς πλοκάμους!

Τὸ πόνημα τοῦ κ. Γεωργίου Καλύβα, συμβάλλει θετικὰ στὴν ἀπαρχὴ ἑνὸς διαλόγου μὲ πλήρη συνείδηση τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας. Δὲν ξεμακραίνει ἀπ' τὴν ἀλήθεια μὲ θεωρητικὲς κατασκευές. Ἀντίθετα ἑδραιώνει μιὰ ψυχολογία ἀποφασιστικότητας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀξία του εἶναι μεγάλη, γιὰ τὸν πολίτη, τὸν πολιτικὸ καὶ τὸν κάθε προβληματιζόμενο γιὰ τὴν κοινή μας μοῖρα Ἕλληνα.

Καὶ εἶναι χρέος ὅλων μας ἡ πλατειὰ διάδοσή του.

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

★

Παύλου Νικοδήμου: «Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ». Ἐκδόσεις «Νικόδημος», Ἀθῆναι. Σελίδες 138.

Στὸν καιρό μας κυκλοφοροῦν κι ὀλίγα εὔρωστα βιβλία, ὄντως χρήσιμα, ποὺ βοηθοῦν διδάσκοντες καὶ μαθητὲς στὴ γόνιμη ἐνασχόλισή τους μὲ τὰ δόκιμα νεοελληνικὰ λογοτεχνικὰ κείμενα. Πλούσιο σὲ πληροφοριακὰ στοιχεῖα, ἁπλό, λαγαρὸ καὶ ἐναργὲς στὴν ἔκφραση, ἀναντίρρητα πρόσφορο γιὰ τὴν πρακτική του ἀξία κυκλοφορεῖ τὸ βιβλίο: «Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ» ΠΑΥΛΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ στὴ σειρὰ Παιδαγωγικὴ Βιβλιοθήκη. Ἐκδόσεις: «ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ» Ἀθῆναι, σελ. 138.

Τὰ περιεχόμενά του συνυφαίνουν τὸ τρίπτυχο: 1) Εἰσαγωγή, 2) Γενικὸ μέρος (πέντε κεφάλαια) ποὺ ἀναλύει γνωστικὰ καὶ μεθοδικὰ στοιχεῖα τοῦ ὅλου θέματος καὶ 3) Εἰδικὸ μέρος μὲ ὑποδειγματικὲς ἀναλύσεις κειμένων λογοτεχνίας. Ἔτσι ἔχουμε μεθοδευμένη θεωρία καὶ πρακτικὴ ἐφαρμογή.

Ὁ ὅλος μόχθος ἐντάσσεται σ' ἕνα βασικὸ πλαίσιο, σαφῶς ἀφετηριακὸ μὲ θέσεις κλειδιά, ποὺ θυμίζουν εὐτυχισμένες ὧρες ἐπιτυχημένης διδασκαλίας στὰ Σχολεῖα. Ὁ διδάσκων, ἐξυπακούεται ὁ ἄξιος τοῦ ὀνόματος, στὴ σκληρὴ θεματική του ὕλη εἶναι ἀναντικατάστατος, διότι τὸ ζωντάνεμα προϋποθέτει ζωντανὸ φορέα γιὰ νὰ πάρη πνοή, παλμό, ζωή. Παρὰ ταῦτα καὶ τὸ χρήσιμο βιβλίο ὑλοποιεῖ τὸν ἀπαραίτητο ὁπλισμὸ γιὰ τὴν σωστὴ προσπέλαση τῶν ἀντιξοοτήτων τῶν γνώσεων καὶ τὴν πολύτιμη πρόσκτηση τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν. Ἡ παρεχομένη παιδεία, στὴ γνωστικὴ περιοχὴ ποὺ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ μόνη, μεγάλο μέρος τῆς ἐπιτυχίες της ὀφείλει στὸ ὑπεύθυνο βιβλίο

Τοὺς σκοποὺς τοῦ βιβλίου μᾶς τοὺς ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας. «Ὅλ'

αὐτὰ μὲ μιὰ προϋπόθεση: "Οτι δὲ θὰ χρησιμοποιήσετε τὸ βιβλίο τοῦτο σὰν «τυφλοσούρτη». Γιατὶ θὰ ἔχετε ἀσφαλῶς τὴ φιλοδοξία καὶ τὸ φιλότιμο νὰ χρησιμοποιήσετε τὰ διάφορα στοιχεῖα του γιὰ νὰ γράψετε κάτι πραγματικὸ δικό σας. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ προορισμός του: Νὰ σᾶς βοηθήση γιὰ νὰ δημιουργήσετε κάτι προσωπικὰ δικό σας. Τίποτα λιγώτερο — καὶ τίποτα περισσότερο». Ὑψηλὸς στόχος, τόσο σὰν πρόθεση τοῦ κ. Νικοδήμου, ὅσο καὶ σὰν πρακτικὴ δυνατότητα τοῦ βιβλίου, ποὺ διαπιστώνεται ἀπὸ καλόπιστο ἀναγνώστη.

Ἡ ἀπόκτηση βασικῶν γνωστικῶν προϋποθέσεων γιὰ τὴν ἀνάλυση κειμένων σύγχρονης λογοτεχνίας τοῦ καιροῦ μας γίνεται φυσικὰ στὶς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις τῶν λογοτεχνημάτων, δηλαδὴ στὴν λειτουργικὴ πραγματικότητα τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου, ὅπως τὸ κολύμπι διδάσκεται στὴ θάλασσα. Πολλὲς φορὲς κοινὰ καὶ πολυσυζητημένα μεθοδικὰ στοιχεῖα ἀναλύσεων τῶν κειμένων παραμένουν ἄγνωστα. Π.χ. λέγονται συχνὰ πάρα πολλὰ γιὰ τὶς ἑνότητες στὸν νοηματικὸ χωρισμὸ τῶν κειμένων. Παρὰ ταῦτα, ὁρισμένοι μαθητὲς ἀδυνατοῦν νὰ συνειδητοποιήσουν τὸ νοηματικὸ περιεχόμενο στὸ σύνολό του καὶ στὰ διαρθρωτικά του μέρη, ποὺ εἶναι οἱ ἑνότητες. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις τῆς δομῆς τοῦ λόγου.

Στὸ κρίσιμο αὐτὸ σταυροδρόμι τῆς σπουδῆς τοῦ λόγου φιλοδοξεῖ νὰ βοηθήση θετικὰ τὸ ἀνωτέρω βιβλίο. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ βιβλίο ἔρχεται νὰ ὁπλίση γνωστικὰ τὸν μαθητὴ γιὰ νὰ ἐργάζεται μόνος του.

Γνωστικὸ ὑπόβαθρο, κέφι γιὰ δουλειά, ζῆλος γιὰ προκοπή, ἐνθουσιασμὸς γιὰ μάθηση καὶ πάθος γιὰ τὴν πρόοδο τῶν παιδιῶν μας συνδαύλισαν τὸν καημὸ τοῦ συγγραφέα Παύλου Νικόδημου κι ἔδωσε τὸ βιβλίο: «Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ».

★

«ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ». "Εκδοσις: «Χριστιανικὴ "Ενωσις Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν). Ἀθῆναι 1979. Σελίδες 216.

Στὴν τεχνολογικὴ ἐποχή μας, ποὺ τὸ κυνικὸ συμφέρον καὶ ὁ εὐδαιμονισμὸς ἔγιναν «φεῦ» κανόνες ζωῆς, ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ὄντως ἄνθρωποι, ποὺ μοχθοῦν γιὰ τὴν ἀξιοβίωτη ζωή. Εἶναι αὐτοὶ ποὺ χτίζουν, ποὺ οἰκοδομοῦν ἑλληνόπρεπα καὶ ὀρθόδοξα στὸν ὑλιστικὸ καιρό μας. Εἶναι οἱ πραγματικοὶ ἥρωες τῆς εἰρινικῆς περιόδου. Ὑπηρετοῦν τὸ «ὡραῖο, τὸ μεγάλο, καὶ τὸ ἀληθινὸ» τῆς Φυλῆς μας. Μὲ ἄλλη ἔκφραση τὶς ὄντως ὑψηλὲς ἀξίες τῆς ζωῆς, τὴν καθαρὰ Ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ πορεία τοῦ "Εθνους μας.

Τὶς ἀνωτέρω σκέψεις ὀφείλω στὸ βιβλίο: «ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ». "Εκδοσις: «Χριστιανικὴ "Ενωσις Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν». Ἀθῆναι 1979, σελ. 216. Εἶναι οἱ εἰσηγήσεις, οἱ συζητήσεις καὶ τὰ πορίσματα τοῦ προσφάτου ἐκπαιδευτικοῦ συνεδρίου τῆς ΧΕΕΛ. "Ολα γενικῶς ἀπόρροια ζώσης πίστεως εἰς τὸν Θεὸ καὶ τὸν Τόπο μας.

Οἱ εἰσηγηταὶ καὶ τὰ θέματά τους: 1) Ι. Θ. Κολιτσάρας: Εἰσαγωγὴ εἰς τὸ θέμα. 2) Δ. Παπαθανασόπουλος: Τὸ κατεστημένον καὶ οἱ νέοι. 3) Ι. Βλαχοπούλου: "Εννοια καὶ μορφοποίησις τῆς ἐθνικῆς μας παραδόσεως. 4) Γ. Τσαμπῆ: "Εννοια τῆς Ὀρθοδόξου Ἱερᾶς Παραδόσεως. 5) Ἐλ. Ζιαζοπούλου: Οἱ ἀξίες καὶ τὰ ἐπιτεύγματα ποὺ παρέδωσε ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς στὴν ἀνθρωπότητα. 6) Κ. Φούσκα: Ὁριακὰ σημεῖα χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας. 7) Π. Βλάχου: Παράδοσις καὶ πρόοδος εἰς τὴν Παιδείαν. Καὶ 8) Ι. Θ. Κολιτσάρα: Ἐπίλογος. Τὶς ἐπιμέρους εἰσηγήσεις ἀκολουθοῦν συζητήσεις καὶ πορίσματα οὐσιαστικά.

Τὰ κείμενα, προϊόντα μόχθου καὶ κόπου, γόνιμος καρπὸς τοῦ συνεδρίου, ἀπαντοῦν σὲ βασικὰ θέματα τοῦ καιροῦ μας, τοῦ ἀνερμάτιστου καιροῦ μας ποὺ παραπαίει στὴ σύγχυση καὶ τὸ ἄγχος. Εἰσάγουν μὲ ἐπιστημονικὰ τεκμήρια καὶ λαγαρὴ σκέψη στὸ μεγάλο πρόβλημα τῶν ἡμερῶν μας, τὴν ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ποὺ εἶναι πολιτισμὸς αἰώνων συνυφασμένος μὲ τὴν

σύγχρονη ζωή. Ἡ παράδοση δὲν ἔχει χαρακτήρα μουσειακό, ἀλλὰ συνυφαίνει τὶς ἀξίες τοῦ χθές, τοῦ σήμερα καὶ τοῦ πάντοτε σὲ ἕνα δυναμικὸ τώρα, ποὺ ὁδηγεῖ τὸ Ἔθνος στὴν πρόοδο. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου: «ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ» κερδίζει μιὰ ἐνεργῆ ἐμπειρία ἀντικειμενικῆς ἐπιστημονικῆς ἐνημερώσεως στὸ θέμα ἀπὸ ὄντως εἰδήμονες ἄντρες. Γνωρίζει ἀπὸ κοντὰ τὶς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ ποιότητα ζωῆς στὸν σωστὸ δρόμο. Ἔρχεται σὲ μιὰ πνευματικὴ ἀμεσότητα μὲ τὸν παλμὸ πίστεως καὶ πατριωτισμοῦ συνανθρώπων του ποὺ ἀγωνίζονται «τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν».

Συνέπεια ζωῆς, πίστεως ὀρθοδόξου, ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως καὶ μόχθου εἶναι ἡ προσφορά: «ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ» τῆς Χριστιανικῆς Ἑνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν». Εἶναι κατάματα ἀντικρύσματα τοῦ προβλήματος παράδοση καὶ προκοπὴ τοῦ τόπου μας ὑπὸ τὴν ἀκτῖνα τῆς αἰωνιότητας. Ὅλα μαρτυροῦν ὅτι ὑπάρχουν ἄγρυπνοι καὶ συνειδητοὶ ποὺ δὲν παύουν νὰ ἀγωνίζωνται μὲ πίστη καὶ ἀγάπη. Μᾶς γοητεύει τὸ ἦθος των. Μᾶς συγκινεῖ ἡ ἀθόρυβη δράση!

Τὸ βιβλίο αὐτὸ δὲν σκοπεύει μόνο στὸν γνωσιολογικό μας πλουτισμό, ποὺ φωτίζει καὶ ἐξοστρακίζει τὴν πλάνη, ἀλλὰ καὶ στὴν προσφορὰ τοῦ παλμοῦ, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῶν ψυχικῶν κινήτρων γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν ὅσων ἐλέχθησαν ἀπὸ τοὺς συνέδρους.

Ἀπευθύνεται στοὺς ἐκπαιδευτικούς μας καὶ γενικῶς σ' ὅσους πονοῦν τὸ Ἔθνος μας. Πόση ἀκατανίκητη δύναμη διαθέτει ἡ ζῶσα πίστη στὰ πεπρωμένα τῆς Φυλῆς εἶναι γνωστὴ καὶ αὐταπόδεικτη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἐθνική μας ὑπόσταση, ὅταν στηρίζεται στὶς αἰώνιες ἀξίες ποὺ κράτησαν τὸν Ἕλληνα ὄρθιο στὴν πολιτιστικὴ πορεία τῶν αἰώνων.

★

Πηνελόπης Μαξίμου: «Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ».

Οἱ μεγάλες ἱστορικὲς προσωπικότητες ἀνήκουν στὴν περιοχὴ τῶν ἐξόχων ἱστορικῶν προτύπων, ποὺ παιδευτικὰ κρίνεται σκόπιμο νὰ φέρουμε κοντὰ σὲ μικροὺς καὶ μεγάλους. Σ' αὐτοὺς οἱ ἀπρόσιτες γιὰ τοὺς πολλοὺς ἀξίες παύουν νὰ εἶναι ἀπροσπέλαστα μεγέθη καὶ γίνονται προσδιωρισμένα ἐπιτεύγματα. Οἱ ἀρετὲς παύουν νὰ ὑλοποιοῦν φανταχτερὲς λέξεις καὶ συνυφαίνουν μορφὲς ζωῆς. Ἔτσι διδάσκει καὶ διαμορφώνει τὸ ἱστορικὸ παράδειγμα, ποὺ ἔχει ἀνυπολόγιστη παιδευτικὴ ἀξία.

Τὰ μεγάλα θέματα προσφέρονται, ὡς θετικὲς προϋποθέσεις γονίμου δημιουργίας, σὲ πολλὲς περιοχὲς καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Ἡ ἀχίλλειος πτέρνα τους εἶναι ὁ ταλαντοῦχος λογοτέχνης, ποὺ θὰ ἀξιοποιήσει τὸ «δυνάμει».

Ἡ ρευστὴ ἐποχή μας, ἴσως ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σωστοὺς ἀνθρώπους, μὲ διαμορφωμένον ἀνώτερο ψυχικὸ κόσμο, διαφορετικὰ ἀπὸ προσωπικότητες. Ἀπ' αὐτὴ τὴν πεποίθησι ξεκινάει ἡ Μαξίμου καὶ μᾶς ζωντανεύει τὴν προσωπικότητα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Σαφῶς ἀπευθύνεται στοὺς νέους, ἀλλὰ καὶ οἱ ὥριμοι τὴν παρακολουθοῦν μὲ δικαιολογημένον ἔντονο διαφέρον.

Στὴν προσπάθειά της σέβεται τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια καὶ οἱ προεκτάσεις της εἶναι τεκμηριωμένες. Φαινομενολογικὰ περιγράφει παραστατικὰ ὅλη τὴν ζωὴ καὶ τὴν δράσι τοῦ μεγάλου ἐκπολιτιστοῦ. Κοντά του ὑπερήφανα συμπορεύεται, ἀγωνίζεται, θυσιάζεται καὶ μεγαλουργεῖ ἕνα πλῆθος ἀξίων Ἑλλήνων, ποὺ δέχεται τὴν μοναδικὴν ἀκτινοβολία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ πλαισιώνει ἡρωϊκὰ τὴν προσωπικότητά του σὲ ἀγωνιστικὸ ἐπίπεδο. Ἔτσι ἔχουμε μιὰ σειρὰ ἀπὸ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ὑποβλητικῆς ἰδιαιτερότητος, ποὺ μαρτυροῦν τὴν μεγάλη ἀξία καὶ τὴν μικρότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ψυχικῆς λειτουργικῆς ὁλότητος. Ἀνάμεσα στοὺς μαχητὰς κορυφαία ἡγετικὴ μορφὴ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ ἄξιος μεταξὺ τῶν ἀξίων.

Σαφήνεια, λιτότης, ἱστορικὴ γνῶσις, τιθασευμένη φαντασία, ἐνάργεια, πλαστικὴ ἱκανότης, ψυχολογικὴ ἄνεσις, στέρεα ἀρχιτεκτονικὴ δομὴ τοῦ λόγου εἶναι οἱ ἐπὶ μέρους ἀρετὲς τῆς τέχνης τῆς συγγραφέως. Τὸν λόγο δὲν ἔχουν τὰ λόγια, ἀλλὰ τὸ ἱστορικὰ γεγονότα, ἡ δράσις, ἡ ἡρωϊκὴ πρᾶξις ὡς ἔκφρασις ψυχικοῦ δυναμισμοῦ, ψυχι-

κοῦ μεγαλείου, ψυχικῆς ἀρχοντιᾶς τῆς αἰωνίας φυλῆς μας.

Μὲ τὶς θαυμάσιες παιδευτικὲς σελίδες τοῦ ἔργου: «Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος», ὁ ἀναγνώστης ἀκούει ἔντονα τὸν ρυθμικὸ παλμὸ τῆς καρδιᾶς τοῦ αἰωνίου Ἕλληνος, τὸν παλμὸ τῆς δικῆς του καρδιᾶς. Ἔτσι ἔχουμε ἕνα εὐγενικὸ σπιρούνισμα αὐτογνωσίας.

Τὴν γοητεία τοῦ βιβλίου ὑπογραμμίζει ἡ πλουσία εἰκονογράφιση τοῦ Γιώργου Βακαλό, ποὺ μὲ τὶς δυνάμεις τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν μορφοποιεῖ τὶς ἀξιόλογες ἱστορικὲς στιγμές. Ὅλα κινοῦνται στὰ πλαίσια τῆς ἐπιτυχίας.

★

«ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ». Ἔκδοση: Τετράδια «Εὐθύνης». Ἀθήνα. Σελίδες 144.

Ἡ πνευματικὴ θύμιση τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων τῶν Γραμμάτων μας γιὰ τοὺς ὁμότεχνους ἄντρες τοῦ χθὲς ἀποτελεῖ οὐσιαστικὴ ἐκδήλωση ποὺ ἀνεβάζει τὴν στάθμη τοῦ καιροῦ μας. Εἶναι μορφὴ διδασκαλίας, ὅταν κινεῖται σὲ σοβαρὰ πλαίσια ποιότητος. Ἀποκαλύπτει τεκμηριωμένα τὸ ἀξιολογικὸ μέγεθος τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου μας ποὺ ὑπηρέτησαν μὲ ζῆλο, πίστη καὶ τέχνη τὸ ὄντως πνεῦμα. Ἔτσι ἀποκτοῦμε μιὰ ἐναργῆ γνωριμία μὲ τὸν κόσμο τοῦ συγγραφέα ποὺ φαίνεται παλιός, ἴσως ἀλλιώτικος, κι' ὅμως εἶναι ὁ κόσμος μας, ἐμεῖς οἱ ἴδιοι σὲ διαφορετικὲς συνθῆκες ζωῆς.

Οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος λογοτέχνες πιάνουν τὸ σφυγμὸ τοῦ λαοῦ μας εἴτε στὴν μακραίωνη πορεία του, εἴτε στὸ τώρα. Μᾶς βοηθοῦν ἀποτελεσματικὰ νὰ συνειδητοποιήσουμε ποιοί εἴμαστε, ποῦ πᾶμε, ποῦ τραβᾶμε;

Μὲ ἀφετηρία τὰ πέντε χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ λογοτέχνη Ἡλία Βενέζη, κορυφαῖοι ἄντρες τῶν Γραμμάτων τοῦ καιροῦ μας κυκλοφόρησαν τή: «Μνήμη τοῦ Ἡλία Βενέζη».

«Κείμενα πρωτότυπα ποὺ ἀποτιμοῦν τὴν προσφορά του καὶ κριτικὰ κείμενα ποὺ εἶδαν τὸ φῶς ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε, συνθέτουν τὸν τόμο αὐτό, καθορίζοντας τὶς ἠθικές, κοινωνικές, ἱστορικές, ὑπαρξιακὲς συντεταγμένες τοῦ συγγραφέα», τονίζεται πληροφοριακὰ στὸ προλογικὸ σημείωμα τῆς ἐκδόσεως. Ἔτσι ἡ «ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ» εἶναι ὑπεύθυνος λόγος τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς χώρας μας στὸ μεγάλο του ἔργο ποὺ πολυδιαβάστηκε, γιατὶ στὶς σελίδες του ζωντανεύει ἡ μοίρα μας.

Ὁ Ἡλίας Βενέζης, διέθετε ἀξιόλογο ταλέντο, πάθος γιὰ τὴν Πατρίδα καὶ τοὺς ἀνθρώπους μας καὶ πίστη στὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια. Δούλεψε, πόνεσε καὶ ὑπηρέτησε τὸν Ἑλληνισμὸ καὶ τὴν ἀνθρωπιά. Ἀδιάψευστο τεκμήριο τῆς ἀλήθειας αὐτῆς εἶνα ιτὸ μεγάλο του ἔργο. Ὁ συγγραφέας τῶν βιβλίων «Τὸ νούμερο 31328», «Ἡ Γαλήνη», «Αἰολικὴ Γῆ» καὶ ἄλλων πολλῶν, γοήτεψε καὶ ἀνέβασε, πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ τοὺς ἀναγνῶστες του. Σ' ὅλη τὴν προσφορά του μίλησε καὶ μιλάει γιὰ τὴν μοίρα ἑνὸς μεγάλου στὴν οὐσία Λαοῦ, τοῦ Λαοῦ μας, μὲ δύναμη καὶ τέχνη.

Γιὰ νὰ χαρῆ μιὰ ἀντικειμενικὴ γνωριμία ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης μέσα ἀπ' τὰ ἴδια τὰ κείμενα τοῦ Βενέζη πρέπει νὰ διαθέτη μιὰ καλλιεργημένη πνευματικὴ διάσταση καὶ πρὸ παντὸς καλοπροαίρετη διάθεση. Αὐτὰ διαθέτουν σαφῶς οἱ συνεργάτες τοῦ τιμητικοῦ τόμου. Στόχος τους ἡ τιμὴ μιᾶς ἀξίας τῶν Γραμμάτων μας, μὲ θύμησή ἢ καὶ πρώτη γνωριμία τῶν πνευματικῶν συνισταμένων της, ποὺ συνιστοῦν τὴν μορφὴ καὶ τὴν οὐσία τοῦ ἀναστήματος τοῦ Βενέζη. Ἔτσι ἐκπληρώνεται διπλὸ χρέος: α) στὸν δημιουργὸ Ἡλία Βενέζη καὶ β) στοὺς συνανθρώπους μας, ποὺ γαλοχοῦνται στὸ πνεῦμα του.

Οἱ πνευματικὲς κατακτήσεις τῶν λογοτεχνῶν μας εἶναι κεφάλαιο τοῦ Ἔθνους μας. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Βενέζη, ποὺ διαθέτει ἠθικό, συναισθηματικό, κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ «εἶναι», ὡς δυναμικὴ πράξη. Ὅλα αὐτὰ ἀνοίγουν νέους δρόμους στὸν πνευματικὸ ὁρίζοντα τοῦ ταραγμένου καιροῦ μας, ἀρκεῖ νὰ ἀνοίξουμε καλοπροαίρετα καὶ δυναμικὰ τὰ μάτια μας μπρός μας. Ἡ ἠθικὴ ποιότης, εἶναι σὰν τὰ εὐγενῆ μέταλλα, δὲν χάνεται ποτέ, ὁ φορέας της ἀναπαύεται, ἡ προσφορά της εἶναι σταθμὸς ζωῆς, ὄχι τυχαίας, ἀλλ' ὄντως περήφανης καὶ ἀξιοβίωτης.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

μεγαλύτερο ΤΟΚΟ δίνει η Α.Τ.Ε.

·Μέ καταθέσεις στήν ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ κερδίζετε περισσότερα

·Απόλυτη έξασφάλιση τοῦ μόχθου σας.
·Μέ τήν έγγύηση τοῦ κράτους.

·Σιγουριά καί κέρδος γιά ὅλους.